

**T.C.**  
**İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ:**  
**MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ VE BÜYÜK BİRLİK**  
**PARTİSİ AYRIMI**  
**(1992-2018)**

Doktora Tezi

**Güray ATAY**

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

**İstanbul - 2022**



## TEZ TANITIM FORMU

**Yazar Adı Soyadı** : Güray ATAY

**Tezin Dili** : Türkçe

**Tezin Adı** : Türk Milliyetçiliğinin Dönüşümü: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi Ayrımı (1992-2018)

**Enstitü** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

**Anabilim Dalı** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

**Tezin Türü** : Doktora

**Tezin Tarihi** : 25.05.2022

**Sayfa Sayısı** : 372

**Tez** : Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

**Danışmanları**

**Dizin Terimleri** : Milliyetçilik, Millet, Devlet, Ulus-devlet, Beka Sorunu, Türk Milliyetçiliği

**Türkçe Özet** : Bu çalışmanın amacı, bilimsel literatürde yer alan ve Türk milliyetçiliği içinde yaşanan dönüşümün incelenmesi çerçevesinde, MHP ile BBP'nin neden ayrıştığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda tezin amacı, MHP ve BBP'nin, Türk milliyetçiliği içinde yaşanan dönüşüm adına, iki siyasi partinin; fikir, değer ve kimlikleriyle nasıl siyaset yaptıklarının araştırılması olacaktır.

**Dağıtım Listesi** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne  
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

*İmzası*

*Güray ATAY*

**T.C.**  
**İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ:**  
**MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ VE BÜYÜK BİRLİK**  
**PARTİSİ AYRIMI**  
**(1992-2018)**

Doktora Tezi

**Güray ATAY**

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LIMONCUOĞLU

**İstanbul - 2022**

## **BEYAN**

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığı, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Güray ATAY

.../.../2022



**İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Güray Atay'ın “Türk Milliyetçiliğinin Dönüşümü: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi Ayrımı (1992-2018)” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'ndan DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan  
*İmza*  
*Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER*

Üye  
*İmza*  
*Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU*  
(Danışman)

Üye  
*İmza*  
*Doç. Dr. Ahmet VURGUN*

Üye  
*İmza*  
*Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU*

Üye  
*İmza*  
*Dr. Öğr. Üyesi Baturay YURTBAY*

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../ 2022

*İmzası*

*Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ*

Enstitü Müdürü

## ÖZET

Milliyetçilik, siyaset biliminin en çok tartışılan konularından biridir. Birçok siyaset bilimci; “milliyetçilik devrinin kapanmış olduğunu” düşünmüştür. Ancak bu zamana kadar milliyetçilik, modası geçmeyen bir ideoloji olmuştur. Özellikle Türk milliyetçiliği kendine has özeliği nedeniyle incelenmiştir. Türk milliyetçiliği, milliyetçiliğin ortaya çıktığı 18. yy. öncesinde de Türk milletinde var olmuştur. Fakat Osmanlı İmparatorluğu, Gerileme Dönemi’nde milliyetçilik ile beraber İslamcılık ve Batıcılık akımlarının etkisiyle devletin beka sorununa çözüm olmak istemiştir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti için de geçerli olmuştur.

Türkiye’de Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), 50 yıldan fazla süredir milliyetçi bir parti hüviyetindedir. 1980 Askeri Darbesi’nden sonra milliyetçiliğin yavaş yavaş İslamleştirilmesi neticesinde bir yol ayrımına gelinmiştir. Bundan dolayı iki ayrı kimlikli milliyetçi parti oluşmuştur. Bunlar; MHP ve Büyük Birlik Partisi (BBP) olmuştur. Bu çalışmada, söz konusu iki siyasi partinin fikir, değer ve kimlikleriyle Türk siyasetinde 2018 yılına kadar olan süreci incelenmektedir. Bu tezde, nitel araştırma yöntemlerinden “karşılaştırmalı durum analizi” kullanılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Millet, Milliyetçilik, Devlet, Ulus-devlet, Beka Sorunu, Türk Milliyetçiliği.

## SUMMARY

Nationalism is one of the most discussed topics in political science. Many political scientists thought that “the era of nationalism is over”. However until now nationalism has been an ideology that never goes out of style. Especially Turkish nationalism has been studied a lot because of its unique feature. Turkish nationalism has existed in the Turkish nation before the 18th century when nationalism emerged. However the Ottoman Empire wanted to be a solution to the survival problem of the state with the influence of nationalism, Islamism and Westernism in the Decline Period. This situation was also valid for the Republic of Turkey.

The Nationalist Movement Party (MHP) in Turkey has been a nationalist party for more than 50 years. After the 1980 Military Coup, a crossroads was reached as a result of the gradual Islamization of nationalism. Therefore two nationalist parties with different identities were formed. These parties are MHP and Great Unity Party (BBP). In this study, the ideas, values and identities of these two political parties and their process in Turkish politics until 2018 are examined. In this thesis, "comparative situation analysis" will be used as one of the qualitative research methods.

**Keywords:** Nationalism, Nation, State, Nation-state, Survival Problem, Turkish Nationalism.



# İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
ÖNSÖZ.....	xvii
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	9
1.1.1. Milliyetçilik.....	9
1.1.2. Kimlik.....	16
1.1.3. Etnisite.....	20
1.1.4. Millet.....	23
1.1.5. Ulus-devlet.....	28
1.2. Milliyetçilik Kuramları.....	31
1.2.1. İlkçi (Primordiyal) Kuramlar.....	31
1.2.2. Modernist (Toplumsal İnşacılık) Kuramlar.....	33
1.2.3. Etno-Sembolcü Kuramlar.....	36
1.3. Milliyetçiliğin Sınıflandırılması.....	39
1.3.1. Kaynakları Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması.....	39
1.3.2. Siyasal İçerikleri Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması.....	44
1.4. Milliyetçiliğin, Diğer Kavramlarla İlişkisi.....	51
1.4.1. Milliyetçilik ile Kapitalizm İlişkisi.....	51

1.4.2. Milliyetçilik ile Sivil Toplum İlişkisi.....	53
1.4.3. Milliyetçilik ile Din İlişkisi.....	53
1.4.4. Milliyetçilik ile Modernizm İlişkisi.....	55
1.4.5. Milliyetçilik ile Korporatizm İlişkisi.....	57
1.4.6. Milliyetçilik ile Küreselleşme İlişkisi.....	58
1.4.7. Milliyetçilik ile Yurttaşlık İlişkisi.....	63
1.4.8. Milliyetçilik ile Muhafazakarlık İlişkisi.....	64

## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN GELİŞİMİ

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Önceki Dönemlerde Türk Milliyetçiliği.....	68
2.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Milliyetçilik.....	72
2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda İdeolojik Akımlar.....	73
2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal Yapı ve 'Millet Sistemi'.....	84
2.2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Milliyetçi Hareketler.....	85
2.2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Reformların Milliyetçiliğe Etkisi.....	87
2.2.5. Osmanlı Ön-milliyetçiliğinden Türkçülüğe Geçiş.....	90
2.2.6. Türk Milli Bilincinin Oluşması.....	91
2.2.7. Türkoloji Biliminin Türkçülüğe Etkileri.....	92
2.2.8. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dışındaki Türkçülük Hareketleri.....	95
2.2.9. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülüğün Gelişimi.....	102
2.2.10. II. Meşrutiyet Sonrasında Türk Milliyetçiliğinin Teşkilatlanması.....	114
2.3. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde Türk Milliyetçiliği İdeolojisi.....	122
2.3.1. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	123
2.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi ile Türk Milliyetçileri.....	125
2.3.3. Türk Milliyetçileri: Anadoluocular.....	131

2.3.4. II. Dünya Savaşı ve Türk Milliyetçileri: Turancılar.....	136
2.3.5. Komünizmle Mücadele Eden Türk Milliyetçilerinin Teşkilatlanması...	143
2.3.6. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde Çok Partili Hayat ve Türk Milliyetçiliğinin Partileri (MHP Kuruluş Süreci).....	147
2.3.7. MHP ve Ülkücü Kurumlar ile Basılı Yayınlar.....	151
2.3.8. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Türk Milliyetçiliğinin Yaşadığı Mahkeme Süreci.....	154
2.3.9. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrasındaki Türk Milliyetçiliğinin Ana Partileri.....	154

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ve BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ ARASINDAKİ İDEOLOJİK DURUMLAR

3.1. Türk-İslam Sentezi / Türk-İslam Ülküsü Fikri.....	158
3.1.1. Türk-İslam Sentezi / Türk-İslam Ülküsü Fikri: Aynı İdeolojik Görüş.....	163
3.1.2. Türk-İslam Sentezi / Türk-İslam Ülküsü Fikri: Farklı İdeolojik Görüş.....	173
3.2. Anavatan Partisi'nin MHP ve BBP ile İlişkisi.....	191
3.2.1. Turgut Özal Dönemi'nde ANAP ile MHP ve BBP İlişkisi.....	192
3.2.2. A. Mesut Yılmaz Dönemi'nde ANAP ile MHP ve BBP İlişkisi.....	197
3.3. MHP ve BBP Teşkilatlarının Kendi İçinde İlişkisi / Teşkilatların, Merkez Sağ- Popülist Sağ Hareket ile İlişkisi.....	199
3.3.1. MHP-BBP Teşkilatlarının Kendi İçinde İlişkisi.....	200
3.3.2. MHP-BBP Teşkilatlarının, Merkez Sağ / Popülist Sağ Hareket ile İlişkisi.....	210

3.4. MHP/BBP Üzerinde Küreselleşme / Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Avrupa Birliği / Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi.....	217
3.4.1. MHP/BBP Üzerinde Küreselleşme / Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Avrupa Birliği İlişkisi.....	219
3.4.2. MHP/BBP Üzerinde Küreselleşme / Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi.....	246
3.5. AK Parti İktidarının İdeolojik Görüşlerinin MHP/BBP'ye Etkisi.....	256
3.5.1. Türkiye'de Laiklik Sorunu.....	256
3.5.2. Türkiye'de Başörtüsü Sorunu.....	264
3.5.3. AK Parti'nin Uyguladığı Yeni-Osmanlıcılık Siyaseti.....	269
3.5.4. AK Parti İktidarının MHP/BBP ile İlişkileri.....	274
3.5.5. 15-16 Temmuz Darbe Girişimi ve Sonrasında Türk Milliyetçiliği ile AK Parti.....	293

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

<b>EN BENZER SİSTEM ANALİZİNİN BULGULARI.....</b>	<b>296</b>
<b>SONUÇLAR ve ÖNERİLER.....</b>	<b>304</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>309</b>

## KISALTMALAR

<b>a.g.d.</b>	:	Adı Geçen Dergi
<b>a.g.e.</b>	:	Adı Geçen Eser
<b>a.g.g.</b>	:	Adı Geçen Gazete
<b>a.g.i.a.</b>	:	Adı Geçen İnternet Adresi
<b>a.g.m.</b>	:	Adı Geçen Makale
<b>a.g.t.</b>	:	Adı Geçen Tez
<b>a.g.v.</b>	:	Adı Geçen Video
<b>AA</b>	:	Anadolu Ajansı
<b>AB</b>	:	Avrupa Birliği
<b>ABAD</b>	:	Avrupa Birliği Adalet Divanı
<b>ABP</b>	:	Avrupa Birliği Parlamentosu
<b>ADD</b>	:	Atatürkçü Düşünce Derneği
<b>ADÜTDF</b>	:	Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu
<b>AET</b>	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
<b>AGİT</b>	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
<b>AİHM</b>	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<b>AK Parti</b>	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
<b>AK</b>	:	Avrupa Konseyi
<b>AKP</b>	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
<b>akt.</b>	:	Aktaran
<b>ANAP</b>	:	Anavatan Partisi
<b>ANF</b>	:	Avrupa Nizam-ı Alem Federasyonu
<b>AO</b>	:	Aydınlar Ocağı
<b>AP</b>	:	Adalet Partisi

<b>ASALA</b>	:	Armenian Sercet Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Örgütü)
<b>AT</b>	:	Avrupa Topluluğu
<b>ATB</b>	:	Avrupa Türk Birliği
<b>ATİB</b>	:	Avrupa Türk-İslam Kültür Dernekleri Birliği
<b>ATK</b>	:	Avrupa Topluluğu Konseyi
<b>ATM</b>	:	Avrupa Topluluğu Mahkemesi
<b>ATP</b>	:	Avrupa Topluluğu Parlamentosu
<b>AVM</b>	:	Alış-Veriş Merkezi
<b>AYM</b>	:	Anayasa Mahkemesi
<b>b.y.y.</b>	:	Basım yeri yok
<b>BBDK</b>	:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
<b>BBP</b>	:	Büyük Birlik Partisi
<b>BDP</b>	:	Barış ve Demokrasi Partisi
<b>Bilgesam</b>	:	Bilge Adamlar Stratejik Araştırmaları Merkezi
<b>BM</b>	:	Birleşmiş Milletler
<b>BMM</b>	:	Büyük Millet Meclisi
<b>bs.</b>	:	Basım
<b>C.</b>	:	Cilt
<b>CBÜ</b>	:	Celal Bayar Üniversitesi
<b>CGP</b>	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
<b>CHF</b>	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
<b>CHP</b>	:	Cumhuriyet Halk Partisi
<b>CIA</b>	:	Central Intelligence Agency (ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı)
<b>CKMP</b>	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
<b>CMP</b>	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi

<b>CTAD</b>	:	Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
<b>Çev.</b>	:	Çeviren
<b>DDKD</b>	:	Devrimci Demokratik Kùltür Derneği
<b>DDKO</b>	:	Devrimci Doğu Kùltür Ocakları
<b>DEAŞ</b>	:	Devletü'l fi'l Irak ve's Şam (Irak ve Şam İslam Devleti)
<b>DEHAP</b>	:	Demokratik Halk Partisi
<b>DEP</b>	:	Demokrasi Partisi
<b>Der.</b>	:	Derleyen
<b>DEV-GENÇ</b>	:	Devrimci Gençlik
<b>DİSK</b>	:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
<b>doi.</b>	:	Dijital Nesne Tanımlayıcısı
<b>DP</b>	:	Demokrat Parti
<b>DSP</b>	:	Demokratik Sol Parti
<b>DTP</b>	:	Demokratik Toplum Partisi
<b>DYP</b>	:	Doğru Yol Partisi
<b>E.T.</b>	:	Erişim Tarihi
<b>Ed.</b>	:	Edition
<b>Enosis</b>	:	Kıbrıs'ı Yunanistan'a Bağlamak
<b>EOKA</b>	:	Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs'ta Kurduğu Silahlı Örgüt.
<b>Faşist Parti</b>	:	İtalyan Milliyetçi Faşizm Partisi
<b>FETÖ</b>	:	Fethullah Gülen Terör Örgütü
<b>FETÖ/PDY</b>	:	Fethullah Gülen Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması
<b>FKÖ</b>	:	Filistin Kurtuluş Örgütü
<b>FP</b>	:	Fazilet Partisi
<b>GATA</b>	:	Gùlhane Askeri Tıp Akademisi
<b>GİK</b>	:	Gümrük İşbirliği Komitesi

<b>GKH</b>	:	Genç Kalemler Hareketi
<b>GKM</b>	:	Genç Kalemler Mecmuası
<b>GKRRK</b>	:	Güney Kıbrıs Rum Kesimi
<b>GKRY</b>	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
<b>GKSO</b>	:	Gençlik, Kültür ve Sanat Ocakları
<b>Göz. geç. bs.</b>	:	Gözden geçirilmiş basım
<b>GÜT</b>	:	Genç Ülkücüler Teşkilatı
<b>GYV</b>	:	Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı
<b>HADEP</b>	:	Halkın Demokrasi Partisi
<b>Haz.</b>	:	Hazırlayan
<b>HDP</b>	:	Halkların Demokrasi Partisi
<b>HEP</b>	:	Halkın Emek Partisi
<b>HP</b>	:	Halkçı Parti
<b>IDP</b>	:	İslahatçı Demokrasi Partisi
<b>IKBY</b>	:	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
<b>ILO</b>	:	Uluslararası İşçi Örgütü
<b>IMF</b>	:	Uluslararası Para Fonu
<b>İŞİD</b>	:	Irak ve Şam İslam Devleti
<b>İDP</b>	:	İslami Demokrat Partisi
<b>İHD</b>	:	İnsan Hakları Derneği
<b>İKÖ</b>	:	İslam Konferansı Örgütü
<b>İM</b>	:	İslam Mecmuası
<b>İTC</b>	:	İttihat ve Terakki Cemiyeti
<b>İTF</b>	:	İttihat ve Terakki Fırkası
<b>k.y.</b>	:	Konu yok
<b>KCK</b>	:	Koma Civaken Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)



<b>KDP</b>	:	Kürdistan Demokrasi Partisi
<b>KEİT</b>	:	Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı
<b>KGTY</b>	:	Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi
<b>KİP</b>	:	Kürdistan İşçi Partisi
<b>KİT</b>	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
<b>KKTC</b>	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
<b>KMÜ</b>	:	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
<b>KPK</b>	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu Karma Parlamento Konseyi
<b>KSD</b>	:	Kurtuluş Sosyalist Dergi
<b>KUK</b>	:	Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları
<b>KYP</b>	:	Kürdistan Yurtseverler Birliği
<b>M.Ö.</b>	:	Milattan Önce
<b>M.S.</b>	:	Milattan Sonra
<b>Mazlum-Der</b>	:	Mazlumlar Derneği
<b>MC</b>	:	Milliyetçi Cephe
<b>MÇP</b>	:	Milliyetçi Çalışma Partisi
<b>MDD</b>	:	Milli Demokratik Devrim
<b>MDP</b>	:	Milliyetçi Demokrasi Partisi
<b>MESS</b>	:	Metal Sanayicileri Sendikası
<b>MGK</b>	:	Milli Güvenlik Kurulu
<b>MGP</b>	:	Milli Güven Partisi
<b>MGSB</b>	:	Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
<b>MHP</b>	:	Milliyetçi Hareket Partisi
<b>MİT</b>	:	Milli İstihbarat Teşkilatı
<b>MKP</b>	:	Milli Kalkınma Partisi
<b>MOSSAD</b>	:	İsrail İstihbarat Örgütü

<b>MP</b>	:	Millet Partisi
<b>MSP</b>	:	Milli Selamet Partisi
<b>MSY</b>	:	Memleket Siyaset Yönetim Dergisi
<b>MTGT</b>	:	Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı
<b>Muh. Parti</b>	:	Muhafazakar Parti
<b>NAO</b>	:	Nizam-ı Alem Ocakları
<b>NAPC</b>	:	Kuzey Ege Petrol Şirketi
<b>NATO</b>	:	Kuzey Atlantik Antlaşması İttifakı
<b>Nazi Partisi</b>	:	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
<b>No.</b>	:	Numara
<b>ODTÜ</b>	:	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
<b>OMON</b>	:	Azerbaycan Özel Birlikleri
<b>Org.</b>	:	Orgeneral
<b>ORSAM</b>	:	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Mezkezi
<b>Öğr.</b>	:	Öğretim
<b>ÖSO</b>	:	Özgür Suriye Ordusu
<b>PDY</b>	:	Paralel Devlet Yapılanması
<b>PKK</b>	:	Partiya Karkeren Kürdistane (Kürdistan İşçi Partisi)
<b>pr.</b>	:	Baskı
<b>Pub.</b>	:	Yayıncı
<b>PYD</b>	:	Partiya Yekitiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
<b>Röp.</b>	:	Röportaj
<b>s.</b>	:	Sayfa
<b>S.</b>	:	Sayı
<b>s.s.y.</b>	:	Sayfa sayısı yok
<b>SAVAMA</b>	:	İran İstihbarat Servisi

<b>SBF</b>	:	Sosyal Bilimler Fakültesi
<b>SCF</b>	:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
<b>SGK</b>	:	Sosyal Güvenlik Kurumu
<b>SMM</b>	:	Sırat-ı Müstakim Mecmuası
<b>SP</b>	:	Saadet Partisi
<b>SRM</b>	:	Sebil'ür-Reşad Mecmuası
<b>ss.</b>	:	Sayfa aralığı
<b>SSCB</b>	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<b>t.y.</b>	:	Basım tarihi yok
<b>TAKAV</b>	:	Tapu – Kadastro Vakfı
<b>TASAV</b>	:	Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı
<b>TBC</b>	:	Türk Bilgi Cemiyeti
<b>TBMM</b>	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
<b>TC</b>	:	Türk Cemiyeti
<b>TCF</b>	:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
<b>TDGF</b>	:	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
<b>TDV</b>	:	Türkiye Diyanet Vakfı
<b>TEP</b>	:	Türkiye Emek Partisi
<b>TGD</b>	:	Türk Gücü Derneği
<b>THKO</b>	:	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
<b>THKP-C</b>	:	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
<b>TİP</b>	:	Türkiye İşçi Partisi
<b>TİS</b>	:	Türk-İslam Sentezi
<b>TİÜ</b>	:	Türk-İslam Ülküsü
<b>TKAE</b>	:	Türk Kültürü Araştırmalar Enstitüsü
<b>TKDP</b>	:	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

<b>TKİP</b>	:	Türkiye Komünist İşçi Partisi
<b>TKKKÖ</b>	:	Türkiye ve Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü
<b>TKP</b>	:	Türkiye Köylü Partisi
<b>TL</b>	:	Türk Lirası
<b>TMB</b>	:	Türk Milliyetçileri Birliği
<b>TMD</b>	:	Türk Milliyetçiler Derneği
<b>TMGT</b>	:	Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı
<b>TMK</b>	:	Terörle Mücadele Kanunu
<b>TMT</b>	:	Türk Mücadele Teşkilatı
<b>TMTF</b>	:	Türkiye Milli Talebe Federasyonu
<b>TSK</b>	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
<b>TÜT</b>	:	Türk Ülkücüler Teşkilatı
<b>TV</b>	:	Televizyon Kanalı
<b>TYC</b>	:	Türk Yurdu Cemiyeti
<b>TYM</b>	:	Türk Yurdu Mecmuası
<b>ÜGD</b>	:	Ülkücü Gençlik Derneği
<b>ÜKD</b>	:	Üniversiteliler Kültür Derneği
<b>ÜOB</b>	:	Ülkü Ocakları Birliği
<b>ÜOD</b>	:	Ülkü Ocakları Derneği
<b>ÜOEKV</b>	:	Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı
<b>ÜTD</b>	:	Ülkücüler Teşkilatı Derneği
<b>ÜYD</b>	:	Ülkü Yolu Derneği
<b>vb.</b>	:	Ve bunun gibi
<b>vd.</b>	:	Ve diğerleri
<b>Vol.</b>	:	Cilt
<b>y.e.y.</b>	:	Yayınevi yok

**y.y.** : Yazar yok  
**YAŞ** : Yüksek Askeri Şura  
**YÖK** : Yüksek Öğretim Kurulu  
**yy.** : Yüzyıl



## TABLolar LİSTESİ

<b>Tablo 1.</b> En Benzer Sistemler Analizi.....	6
<b>Tablo 2.</b> Batı Yayılması.....	59
<b>Tablo 3.</b> Osmanlı İmparatorluğu'nda Erken Dönem Akımlar, Ülke, Millet, Milliyetçiliğin Sınıflandırılması ve Kuramsal Açıdan Karşılaştırılması.	83
<b>Tablo 4.</b> Osmanlı İmparatorluğu'nun 1906 ve 1914 Yıllarındaki Nüfusunun Dinlere Göre Dağılımı.....	85
<b>Tablo 5.</b> Komünizmle Mücadele Eden Türk Milliyetçilerinin Gazete ve Dergileri.	153

## ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türk milliyetçiliğinin oluşum süreci ile Türk milliyetçisi iki parti olan MHP ve BBP bünyesinde yaşanan dönüşüm süreci incenelerek 1992 ve 2018 yılları arasındaki dönemde söz konusu iki partinin Türk siyasal hayatı içerisindeki etkileri araştırılmıştır.

Bu amaçla öncelikle birinci bölümde, milliyetçilik kavramı, kuramları ve milliyetçiliğin sınıflandırılması ve diğer kavramlarla ilişkisi anlatılmıştır. Böylelikle teorik bir bölüm hazırlanmıştır. Daha sonra ikinci bölümde, tezin analitik biçimde hazırlanması için, Avrupa'da başlayan milliyetçilik ideolojisinin Osmanlı İmparatorluğu'na yansımaları incelenmiş ve Türk milliyetçiliğinin gelişim çizgisinin analizi yapılmıştır. Üçüncü bölümde, ana konu olan Türk milliyetçiliği kapsamında MHP ile BBP arasındaki ilişki 5 koşul altında incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise bulgulara yer verilmiştir.

Bu çalışmada bana destek olan ve fikirlerini benden esirgemeyen başta değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU'na, tezde fikir teatisinde bulunduğum gazeteci Nazif Okumuş'a, doktora çalışmamda büyük katkılarını gördüğüm hocam Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA'ya, dersine girdiğim ve Türk milliyetçiliği konusunda değerli bilgilerinden yararlandığım hocam Prof. Dr. Şenol DURGUN'a, çalışmamda katkıları bulunan Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER'e, Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU'ya, Dr. Öğr. Üyesi Baturay YURTBAY'a ve desteklerini her daim yanımda hissettiğim aileme sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Güray ATAY

## GİRİŞ

Milliyetçiliğin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1960-1980 arasında kapitalist ve sosyalist olarak ikiye ayrılan dünyada zayıflamaya başladığı yönünde tezler vardır. Fakat sosyalist bloğun merkezinde bulunan SSCB, 1991 yılında dağıldığında, milliyetçiliğin tekrar geri döndüğü görülmüştür. Yugoslavya, Çekoslovakya parçalandığından yeni ulus-devletler ortaya çıkmış, dünyada milliyetçilik ideolojisi etkin olmuştur. Ayrıca sosyal bilimlerde milliyetçilik konusunun incelenmesi görece artmış ve ABD'nin başını çektiği küreselleşmenin, ulus-devletlerin sonunu getirebileceği ve Avrupa Birliği'nin yarattığı "küçük küreselleşme" başarısının gelmesi neticesinde; dünyanın küreselleşeceği düşüncesi, "2008 Küresel Ekonomik Krizi" ile beraber küreselleşmenin gerilemesine ve yeniden milliyetçiliğin yükselmesine neden olmuştur. Milliyetçilik dışında hemen her ideoloji, milliyetçiliğin sonunun geldiğini belirtse de hem sosyalist (komünist) hem de kapitalist (küreselci) ideolojiler, milliyetçiliğin sonunu getirememiştir. Nitekim "ulus-devletin krizi, geçtiğimiz on yılın en yıpranmış klişelerinden bir tanesidir ve birçoklarına göre milliyetçiliğin geleceği, küreselleşme ve kimlik politikasının çifte basıncı altında hiç olmadığı kadar belirsizdir" şeklinde değerlendirme yapılmıştır (Özkırımlı, 2003: s. 2).

Türkiye, jeo-politik konumu yüzünden çeşitli krizlerle muhatap olmaktadır. Fakat Türkiye'deki milliyetçiliğin farklı akademisyenlerce farklı şekilde yorumlanması bazen tartışmalara neden olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında kurulan Türkiye, yeni bir millet inşası başlatmıştır. Bu dönemde, ulus-devlet yapısı dahilinde bir devlet ve toplum inşası için kapsamlı politikalar uygulanmıştır. Bundan dolayı hem resmi ideolojide hem de toplumsal ve siyasi hayatta, milliyetçilik etkili konumdadır. Fakat Türkiye'de çeşitli türlerde milliyetçilik görülmüştür. Avrupa'daki gelişim sürecinde de milliyetçilik, farklı milliyetçilik tiplerinin bir arada olduğu bir süreç geçirmektedir.

Daha sonra milliyetçiliğin sınıflandırılması incelenmiştir. Analitik olarak iki alt grup ortaya çıkmaktadır. Birincisi, "Kaynakları Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması" ve diğeri ise "Siyasal İçerikleri Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması"dır.



“Kaynakları Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması” olarak çeşitli örneklerle beraber Hans Kohn’un sınıflandırması kullanılmaktadır. Siyasal İçerikleri Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması olarak ise Liberal, Muhafazakar, Yayılmacı, Sosyalist, Anti-Sömürgeci, Resmi (Devlet) ve Dini (Kökten dinsel) milliyetçilik akımları anlatılmıştır.

“Milliyetçiliğin diğer kavramlarla ilişkisi ele alınmıştır ve sosyal bir bütünlük çerçevesi çizilmek” istenmiştir. Milliyetçiliğin; kapitalizm, sivil toplum, din, modernizm, korporatizm, küreselleşme, yurttaşlık ile muhafazakarlık kavramlarıyla ilişkisi incelenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun, I. Dünya Savaşı’na girmesi ve savaş sonunda çökmesi ile Kurtuluş Savaşı ile başlayan “Milli Mücadele”de “Türk milliyetçiliği” mihenk taşı olmuştur. Cumhuriyet’in kurulması ile beraber, CHP’nin altı ilkesi (oku) olarak “milliyetçilik”, Türk milletinin zihninde yer etmektedir.

Bu tablo, 12 Eylül Darbesi ile değişmiştir. 12 Eylül sonrası süreçte diğer siyasal hareketler gibi ülkücü hareketin sanık olması, gençlerin yani tabanının ve devlet ve ordu tarafından saygın görülen Türkeş’in yargılanması ve idam ile cezalandırılmak istenmesi şaşırtıcıdır. Ayrıca ülkücü militanların cezaevlerinde işkence görmeleri, bir kısmının idam edilmesi, ülkücü harekette bir şok etkisi yaratmıştır. Alparslan Türkeş, sorgulaması sırasında ülkücü gençlerin işledikleri suçlarda “suçun şahsiliği” ilkesini vurgulamıştır. Bu durum ise ülkücü gençlerin kandırıldıkları, yüzüstü bırakıldıkları zannı uyandırmıştır. “Ortada bırakılma” durumu, ülkücü harekette ilk ciddi eleştirileri beraberinde getirmiş, bu eleştirilerin dozu ve yaygınlığı artmıştır.

1980 sonrasında Ülkücü camiada bir ideolojik kavram kargaşası vardır. Ortaya çıkan değişik ideolojiler, milliyetçilerin kendilerini savunmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu durumda, milliyetçiliğin sınıflandırılması önem kazanmaktadır.

**a) Tezin Problemi:** Türk milliyetçiliği açısından, “Türk milliyetçiliğinin iki partisi olan MHP ve BBP’nin, gerçekte aynı parti içinde yer almalı mı ya da farklı partiler içinde bulunmalı mı?” araştırma sorusuna cevap verilmesi istenmiştir. “Türk milliyetçiliği”, bu tezin ana konusu olmaktadır. Türkiye’de 1970’lerin sonrasında, sağ-sol çatışması gerginliğinin içinde 1980’e gelinmiş ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile birlikte, yeni bir döneme girilmiştir. Darbenin ardından siyasi partiler

kapatılmış, birçok kişi yargılanmıştır. Darbeyle kapatılan siyasi oluşumlardan biri de MHP'dir. MHP, aslında CKMP yerine kurulmuş bir partidir. Türkiye'de 1970'li yıllarda meydana gelen ve ölümlü sokak çatışmalarının arttığı süreçte milliyetçiler, İslami hassasiyet göstermeye başlamışlardır. Milliyetçiler, girilen çatışmalarda ölen Ülkücüleri "şehit" kabul etmişlerdir. Parti önderleri laik (çoğu askerdir) olmasına rağmen Anadolu halkının, İslami hassasiyetleri gibi laikliği de, İslam ile özdeşleştirmeye çalıştığı görülmüştür.

**b) Tezin Amacı:** Bu çalışmanın amacı, bilimsel literatürde yer alan ve Türk milliyetçiliği içinde yaşanan dönüşümün incelenmesi çerçevesinde; MHP ile BBP'nin neden ayrıştığını ortaya koymaktır.

Tezin amacı, MHP ve BBP'nin; Türk milliyetçiliği içinde yaşanan dönüşüm adına, iki siyasi partinin; fikir, değer ve kimlikleriyle nasıl siyaset yaptıklarının araştırılması olacaktır. Buradaki temel amaç; iki partinin benzer ve farklı yönlerinin açıklanmasıyla, partilerin gerçekte siyasal söylem, fikir, kimlik ve ideoloji anlamında ayrılıp ayrılmadıklarının test edilmesi olmuştur. Bu çalışmanın bir araştırma sorusu bulunmaktadır: Söz konusu araştırma sorusu ile hipotezi şu şekilde açıklanmaktadır:

1. Bir ideoloji olarak milliyetçilik ne gibi esaslara sahiptir ve milliyetçiliğe yönelik başlıca kuramlar nelerdir?
2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk milliyetçiliğinin gelişimi nasıldır? Geç dönem Türk milliyetçiliğinin genel görünümü nasıldır?
3. Türk milliyetçiliğinin iki partisi olan MHP ve BBP, gerçekte aynı parti içinde yer almalı mı ya da farklı partiler içinde bulunmalı mı?

Hipotez: İki parti olan MHP ve BBP'nin arasında Türk milliyetçiliği açısından anlamlı bir ilişki vardır.

**c) Tezin Önemi:** Tezin amacı çerçevesinde, yapılacak analizler neticesinde bilimsel literatürde yer alan ve Türk milliyetçisi iki parti (MHP ile BBP), neden ayrıştığıyla birlikte, 1992'den 2018'e kadarki ideolojileri ile iç ve dış siyasetteki durumlarına göre incelenecektir. Bu da bilimsel literatürde yer alan bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Böylelikle Türk milliyetçisi olan MHP ve BBP'nin parti tutumlarının nasıl oluştuğu, bu tutumlarının kaynakları ve tutumlarının nasıl hayata geçirildiği incelenecektir.

**d) Tezin yöntemi:** MHP ile BBP, “Türk milliyetçiliği” açısından; fikir, değer, kimlik, ideoloji vb. kavramlarla ilişkisi ile iç ve dış siyasetteki olguları çerçevesinde nedensellik kapsamında değerlendirilecektir.

**e) Kavramsal Analiz Çevresi:** Milliyetçilik, “Kavramsal Çevresi” uyarınca kurgulanırsa; milliyetçilik, kimlik, etnisite, millet ve ulus-devlet biçiminde şekillenmektedir.

“Kavramsal Analiz” bölümünün ardından “Milliyetçilik Kuramları” ele alınmıştır. Milliyetçilik Kuramları; primordilalist (ilkçi), modernist ve etno-sembolist kuram olarak detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Tezin araştırma sorusu bağlamında milliyetçiliğin, Türklere nasıl kullanıldığı sorusu incelenmiştir. Bu bağlamda Türk milliyetçiliğine uyarlayacak olursak; milliyetçilik kuramlarından etno-sembolizm kuramının daha geçerli olduğu görülmektedir.

**f) Tezin Varsayımı:** MHP ve BBP partilerinin; “Türk milliyetçiliği” kavramının nedensellik bağı ile bağlı olduğudur. Bu durumda, MHP ve BBP partilerinin “Türk milliyetçisi” olduğu varsayımıyla tez inceleyecektir.

**g) Tezin Sınırlılıkları:** Kaynak taraması yapılırken, arşivlerin tam anlamıyla tutulmamış olması sebebiyle bazı kaynaklara ulaşamamıştır. Bu da kaynak taramasının eksik yönü olmaktadır. Ayrıca mülakat yapılacak kişilerle iletişim sağlanmış olmasına karşın, bu mülakatlar gerçekleştirilememiştir. Mülakat yapılmak istenen kişiler, “Ülkücü Hareket”te bir ayrışmanın neden ortaya çıktığı” konusunda mülakat vermek istememişlerdir. “Kol kırılır, yen içinde kalır” biçiminde bir durum olduğu sezilmiş ve ona göre davranılmıştır.

**h) Veri Toplama Tekniği:** Bu tezde, nitel araştırma yöntemlerinden ikisi kullanılmıştır. İlkinde, kuramsal ve kavramsal bölümler için literatür taraması yapılmıştır. Diğerinde ise literatürde ilk kez MHP ile BBP’nin karşılıklı durum analizi yapılmıştır. Bu tezde, durum çalışması yöntemi; zamana bağlı gerçek bir olgunun birçok veri kaynağını kapsayacak şekilde ayrıntılı ve derinlikli veri toplanarak konulara ve bir vaka açıklamasına yer verildiği yöntem şeklinde tanımlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemi, olguların kapsamlı ve bütüncül bir şekilde araştırılmasına ve analiz edilmesine imkan sağlamaktadır. Durum çalışmaları, üzerinde çalışılan olgunun kendi çerçevesi açısından kolaylıkla ayırt edilemediği

hallerde, araştırmacının yaşanmış gerçek olaylarını kendi koşulları kapsamında anlamlı ve bütüncül yaklaşımla ortaya koymasını sağlayan bir yöntemdir. Durum alışmaları, kendi yapısını gereği genellemenin yapılamayacağı çalışmalar olmaktadır.

Burada “en benzer sistem tasarımı” kullanılmıştır. Türk milliyetçiliği bağlamında MHP ile BBP’nin siyasi yapısı incelenmiştir. Böylelikle MHP ile BBP’nin siyasi görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu tezde, “örnek olay” olarak “MHP ve BBP partisi” kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden ikisi kullanılmıştır. İlk olarak, kuramsal ve kavramsal bölümler için literatür taraması yoluyla betimleyici araştırma yöntemi kullanılmıştır. Diğerinde ise literatürde ilk kez MHP ile BBP’nin “karşılıklı durum analizi” gerçekleştirilmiştir. Burada “en benzer sistem tasarımı” kullanılacaktır. Benzerlik sistem analizi ise farklı durumlardaki benzer sonuçları incelemektedir. MHP ve BBP, iki farklı parti olmalarına rağmen “Türk milliyetçiliği” onların ortak “kırmızı çizgisi” olmaktadır.

Türk milliyetçiliği bağlamında MHP ile BBP’nin siyasi yapısı incelenecektir. Böylelikle MHP ile BBP’nin siyasi görüşleri ortaya çıkacaktır. Burada “en benzer sistem tasarımı”, şu şekilde olacaktır:

**Tablo 1:** En Benzer Sistemler Analizi

TASARIM MODELİ	En Benzer Sistem Tasarımı	
Değişkenler	OLAY 1 = MHP	OLAY 2 = BBP
Değişken 1: Türk-İslam Sentezi (TİS) / Türk-İslam Ülküsü (TİÜ) Fikri	A	A
Değişken 2: ANAP'ın; MHP ve BBP ile İlişkisi	B	B
Değişken 3: MHP ve BBP Teşkilatlarının Kendi İçinde İlişkisi / Teşkilatların, Merkez Sağ-Popülist Sağ Hareket İlişkisi	C	C
Değişken 4: MHP ve BBP Üzerinde Küreselleşme/Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Avrupa Birliği/Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi	D	D
Değişken 5: AK Parti İktidarının İdeolojik Görüşlerinin, MHP/BBP'ye Etkisi	E	E
Ana Açıklayıcı Değişkenler	Türk milliyetçiliği	Türk milliyetçiliği
Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç)	X	X

**Kaynak:** Eldem, Tuba. (2020). Bir Alt-Alan ve Yöntem Olarak Karşılaştırmalı Siyaset. *Liberal Düşünce Dergisi*. 25(100). s. 51'den esinlenerek hazırlanmıştır.

Bu tasarım modelinde, “En Benzer Sistemler Analizi” biçiminde “iki örnek olay çalışması” kapsamında, MHP ve BBP seçilmiştir. Böylelikle bu partiler derinlemesine incelenmiştir. Değişkenler ise “tezin beş koşulu” olmuştur. Değişkenler, sırayısla şunlardan oluşmaktadır: Türk-İslam Sentezi (TİS) / Türk-İslam Ülküsü (TİÜ) Fikri; ANAP'ın, MHP ve BBP ile ilişkisi; MHP ve BBP Teşkilatlarının Kendi İçinde İlişkisi / Teşkilatların, Merkez Sağ-Popülist Sağ Hareket İlişkisi; MHP ve BBP Üzerinde Küreselleşme/Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Avrupa Birliği/Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi ve AK Parti İktidarının İdeolojik Görüşlerinin, MHP/BBP'ye Etkisi'dir. Ana açıklayıcı değişken ise Türk milliyetçiliği olmuştur. Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç) ise sonuç bölümünde değerdirdirilecektir.

**i) Tezin Literatür Değerlendirmesi:** İçerik analizinde, araştırmadan olgusal yöntemlerle kitap, makale, dergi, gazete, video vb. materyeller kullanılmıştır. Çalışmada, milliyetçilik ile ilgili yerli ve yabancı birçok eser kullanılmış olmakla beraber, özellikle Hürriyet Gazetesi'nin (kuruluşu 1948) önemli manşetlerinin

hikayelerinin derlendiği (der. Tufan Türenç ile Sefa Kaplan), “O manşetler: Yazarların Kalemünde Manşetlerin Öyküsü” kitabından faydalanılmıştır. Tezde kullanılan geçmiş gazete, dergi, kitap vd. arşivleri incelemek adına Milli Kütüphane, Cumhuriyet Osmanlı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi kaynak taraması yapılmıştır. Taramada daha çok gazetelerden ve dergilerden faydalanılmıştır. Ayrıca tezde, konu gereği MHP ve BBP ile irtibata geçilmiştir. Bu konuda belgeler edinilmiştir.

Çalışmada kullanılan kaynaklardan birisi ise Nadir Kitap portalından edinilen eski dergiler, broşürler vd. olmaktadır. Bunlardan en önemlileri; Bizim Dergah, Bizim Ocak, Nizam-ı Alem, Nokta vd. dergilerdir.

Çalışmada kullanılan kitaplardan en önemlileri ise Anthony D. Smith’in kitapları olmuştur. İlgili kaynakların tezin üç bölümünde de kullanılması eserin bütünselliğini vurgulamaktadır. Ayrıca Hakkı Öznur’un altı ciltlik eseri olan “Ülkücü Hareket”in ilk beş cildi kullanılmıştır. Bunun yanında Hakkı Öznur’un yazdığı “Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı” (3. Cilt) önemli başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca Alparslan Türkeş’in kitapları olan “Dokuz Işık, Temel Görüşler, 1944 Milliyetçilik Olayı ve Yeni Ufuklara Doğru” eserlerinden faydalanılmıştır. MHP ile ilgili olarak kuruluşunun 50. yılı münasebetiyle TASAV tarafından yayınlanan “Kuruluşunun 50. Yıldönümünde Milliyetçi Hareket Partisi” eserinden de yararlanılmıştır. Çalışmada internet kaynaklarından ve “Ülkücü Hareket” ile ilgili kurumlardan da faydalanılmıştır. Çeşitli videolar kullanılarak mülakat eksikliği giderilmiştir.

**k) Tezin Yapısı:** Tezin yapısına gelindiğinde; birinci bölüm, aslında 1. araştırma sorusunun inceleneceği “teorik bir bölüm” olmaktadır. Tezin birinci bölümünde, milliyetçilik kavramsal açıdan incelenmiştir. Daha sonra da milliyetçiliğin kuramları ve sınıflandırılmaları açıklanmıştır. Ayrıca milliyetçiliğin diğer kavramlar ile ilişkisi incelenip detaylı bir sosyal çevre analizi yapılmıştır.

İkinci bölümde, 2. araştırma sorusu kapsamında “Türk milliyetçiliğinin” gelişiminde yer alan üç aşamadan bahsedilmiştir. Bunların ilki, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan önceki dönemlerde Türk milliyetçiliğinin gelişimi”dir. İkincisi, “Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk milliyetçiliğinin detaylı olarak anlatılması”dır. Sonuncusu ise, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi’nde Türk

milliyetçiliğinin de anlatılmasından sonra tezin esas problematiği olan “MHP-BBP” konusuna gelinmesidir.

Üçüncü bölümde, bu çalışmanın ana sorunu olan 3. araştırma sorusu kapsamında “Türk milliyetçiliği içinde yaşanan dönüşüm olarak, MHP ve BBP Örneği” üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Dördüncü bölümde ise, söz konusu çalışmada kullanılan en benzer sistem analizinin bulgularına yer verilmiştir.

Tezin yapısı kapsamında, MHP ve BBP partilerinin Türk milliyetçiliği bağlamında siyasi kavramlara yönelik siyasal tutumlara odaklanılmıştır. Bu yüzden de araştırmada, Türk milliyetçiliğinin tarihsel arka planı çerçevesinde MHP ve BBP’nin fikir, söylem, değer, kimlik, ideoloji, iç ve dış etmenler, teşkilat, merkez sağ-popülist sağ hareket tarzı, seçim, milliyetçilik kuram ve sınıflandırılması incelenmiştir. Ayrıca iç ve dış siyasetten başka tek başına iktidar olan ANAP ile AK Parti’nin MHP ve BBP’ye yönelik tavrı araştırılmıştır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Çalışmanın birinci bölümünde, “Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik” başlığı altındaki kavramlar ele alınacaktır. “Kavramsal çerçeveyi somutlaştırdıktan” sonra “çeşitli milliyetçilik kuramları tartışılıp” son olarak da milliyetçiliğin gelişimi ve sınıflandırılması üzerinde durulacaktır.

#### 1.1. Kavramsal Çerçeve

Temel zeminin oluşturulması için milliyetçilikle ilgili kavramların sırasıyla tanımları yapılacaktır. Böylelikle tezde anlatılmak istenen durum ortaya konacaktır. Tezin zemininin sağlam olması için kavramların gereğince somutlaşması elzemdir. Kavramlar sırasıyla şunlardan oluşmaktadır: Milliyetçilik, kimlik, etnisite, millet ve ulus-devlet.

##### 1.1.1. Milliyetçilik

Modern dönemdeki, siyasal ve toplumsal yapılanmanın en temel itici gücünün, milliyetçilik olduğu söylenebilir. Özkırımlı'ya göre; “Milliyetçilik, toplumsal ve siyasal manzaranın ana faktörlerinden bir tanesi olmaya ve gündelik yaşantımızın dokusunda merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir”. Daha önce belirtildiği üzere; etnisite, millet (ulus), milli kültür, milli kimlik, milli egemenlik, milli sınırlar, beka sorunu gibi modern döneme ait başlıca konseptler, bu ideolojinin öğelerinin arasındadır. Hatta daha farklı bir deyişle, modernite ile ortaya çıkan yeni gereksinmelerin (meşruiyet, aidiyet, merkezîyetçilik, katılım vb.) milliyetçilik ideolojisiyle bir siyasal ve toplumsal reçete sunduğu söylenebilir. Fakat milliyetçilik kavramı üzerinde anlaşılabilmiş ortak bir tanım bulunmamaktadır. Tam tersine belli kriterlere ve sınıflandırmalara bağlı tutulan ideolojik bakış açısı ile kendini göstermektedir.



Milliyetçilik, kapsamı ve özellikleri nedeniyle genellikle ulus-devlet oluşumu ile yakından ilişkili olan bir sosyo-politik ideolojidir. Ulusçuluk olarak da kullanılmaktadır (Sözmezoğlu, 2017: ss. 422-423).

Kavram olarak milliyetçilik, Avrupa dillerinden “national” kökünden türetilmiştir (Korkmaz, 2014: s. 22). Milliyetçilik; “toprak”, “dil”, “kültür”, “din” ve “tarih” gibi terimler ile insanların milli kimlik duygusunda rol oynayan ama mutlaka gerekli olmayan unsurlardır (Greenfield, 1992: ss. 7-9). Örneğin, toprağı daha doğrusu vatani olmayan milletler de olabilir.

Hobsbawn, milliyetçiliğin; dünyada 19. yy.’da oluşmuş, modern bir olgu olduğunu söylemektedir (2017: s. 106). Bu akım, Avrupa Kıtası’nda gelişmiş ve dünyaya yayılmıştır. Brubaker; milliyetçiliğin 1792’de doğduğunu ve 1992’de öldüğünü söylemektedir (2016: ss. 1-10). Connor ise, milliyetçiliğin; egemen olduktan sonra “millet olarak” ortaya çıkmakta olduğunu belirtmektedir (1994: s. 223). Kohn; 1642 yılını milliyetçiliğin doğuşu olduğunu söylerken, Lord Acton’a göre; Polonya’nın bölüşümü, milliyetçiliğin ortaya çıkışını göstermektedir. Elie Kedourie; Fichte’nin, Alman milletine olan çağrısının (1806) milliyetçiliğin doğuşu olduğunu söylemektedir. Çoğunluğa göre ise; milliyetçiliğin doğuşu, 18.yy sonlarında, Fransız ve Amerikan Devrimleri’nden sonrasına rastlamaktadır (Smith, 1971: s. 27).

Alter’e göre, milliyetçilik (1994: s. 18), kavram olarak ilk kez 1774 senesinde Johann Gottfried Herder tarafından “Başka Bir Tarih Felsefe” adlı bir broşür ile kültürel amaç için kullanılmıştır (akt. Uzun, 2000: s. 4). Bundan başka, milliyetçilik, popülist Jakobenlere karşı, Fransız papaz Augustin Barruel tarafından siyasi amaç ile kullanılmıştır (Heywood, 2015: s. 163).

Milliyetçiliği tek başına ilk olarak araştıran yazar ise 1907 yılında Alman Friedrich Meinecke’dir (1919, s.s.y.). Anthony D. Smith’e göre milliyetçilik, milletlerden önce oluşmuştur (Smith, 2017: s. 67).

Milliyetçilik; ideoloji bakımından düşünsel anlamda iki akımdan etkilenmiştir: Birincisi, “Aydınlanma Çağı”, ikincisi ise önce “Neo-Klasik akım” (Pietizm akımı) ve sonrasında ise “Romantizm akımı” olmuştur.

19. yy’a kadar “Aydınlanma” kavramı, geniş bir kabul görmemiştir. Bu yüzyılın başlarında ise akla, deneye ve yenilikçiliğe önem veren bir düşünce ve bu

düşüncenin ürünlerini anlatmak için kullanılmıştır. “Aydınlanma” kavramına karşı olan görüşün ise Eski Rejim (Ancient Regime) olan krallık olduğu görülmüştür (Arblaster, 1984: s. 153). Eski Rejim; kentli, sunilik ve yapmacıklığına karşı bir tepki içermektedir.

En önemli düşünürü Descartes’tır. Aydınlanmanın; iki önemli temel görüşü vardır: Birincisi, yöntemli kuşkuculuk; öteki ise tümdengelim (dedüktif) metodolojisidir.

Aydınlanma ilk olarak İngiltere’de başlamıştır. İngiliz düşünürlerden bazıları; Francis Bacon, Isaac Newton, Thomas Hobbes, John Locke, Francis Huchenson, Adam Smith ve David Hume aydınlardır.

Özellikle Newton ve Locke Aydınlanma Çağı’nın altyapısını hazırlamışlardır. En önemli noktası, akılcılık çağından koparak tümdengelim metodolojisiyle farklı bir yol izlenmesidir. Aydınlanma, İngiliz Aydınlanmacılığı’ndan sonra Fransa’ya ve Kıta Avrupa’sına geçecektir. Fransız Aydınlanmacılığı’nın en önemli isimleri Condillac ve Descartes’dir.

Aydınlanma filozofları, Descartes’in Tanrı’nın varlığından kuşku duymasına rağmen bunu kabul etmemişlerdir. Mesela Newton, din ve bilim arasında hiçbir çatışmanın olmayacağını düşünmekteydi. Öğün’ün bakışına göre, Aydınlanma filozofları; genelde Kilise ve aristokrat (toprağa bağlı olan soylu sınıfı) üyesiydiler (1999: ss. 11-12).

İkinci akım olan Neo-Klasik akıma göre, aklın saflığı ve homojenliğini ancak eşitlik olursa sağlama ihtimali vardır. Aristokrasi ve onun emrindeki yapay değerler en büyük engellerdir. Bu tip yapaylıkları engelleyecek olan ise halk olacaktır. Neo-Klasik akım; Eski Rejim’in suniliğine ve yapmacıklığına karşı çıkmakla beraber Aydınlanma’nın “her şey akıl ile halledilir tezi” karşısında, doğaya dönüş hareketiydi. Doğal duyguyu çok önemsiyordu. Bundan doyalı, Neo-Klasik akımın, “ilk Romantik hareket” olduğu söylenebilir. Neo-Klasik akımın bir diğer adı olan “Pietizm” köken olarak, İtalyanca bir sözcük olup “pieta” biçiminde kullanılmaktadır (Roskin, 2009: s. 735). Anlamı “merhamet” şeklindedir. Dini bir terim olarak, Hz. Meryem’in, Hz. İsa’nın naaşını beşikte sallaması durumunu belirten bir tasvir olarak nitelenmiştir. Aydınlanma sürecince, pek çok Avrupalı aydının dini kuşkuculuğuna karşın, Hristiyanlığa coşkulu bir imanla bağlı kişiler ortaya çıkmıştır. “Pietizm”

dindeki duygudan çıkarak şevke, bireyin günahkarlıktan çıkarak ermiş olmaya dönüştürülmesine yardım etmiştir (Hayes, 2010: s. 74).

Fransa’da; toplum büyük bir hızla değişmekte, bunun altında da “Aydınlanma Filozoflarının” büyük etkisi bulunmaktaydı. Aydınlanma felsefesi; mantığın, köklü geleneklerin ve siyasal rejimin mutlakiyetçi eğilimlerini ortadan kaldırmayı emrettiğine kanaat getirmiştir. Aydınlanmacılar özgürlüğün tüm alanlarda olması gerektiği fikrini savunmaktadır. Descartes, daha 17.yy’da, aklın ve eleştirel zihniyetin üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Montesquieu ise yasama erkinin halkı temsil eden vekiller aracılığı ile kullanılmasını ve güçler ayrılığı ilkesinin hayata geçirilmesini önermiştir. Voltaire’e göre aydınlar, kral filozoflardan kurulu danışmanların örgütüne uyarak toplumu aydınlatmayı hedeflemelidir. Rousseau, insanların doğuştan eşit olduğuna inanmakta, çoğunluğun iradesinin (halk egemenliği) siyasal rejime hakim olması gerektiğini vurgulamaktaydı. Rousseau, “O zamana kadar ormanlarda başıboş dolaşan insanlar, daha sabit bir yer bularak yavaş yavaş birbirleriyle ilişki kurdular, çeşitli topluluklar halinde birleştiler ve daha sonra, her kanun ve nizamla değil de iklimin genel etkisiyle sahip oldukları özellik ve geleneklerle gelişmiş ayrı ayrı milletleri oluşturdular” demiştir (1915, s. 173). Diderot ve d’Alambert ise yasa önünde eşitlik, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi talepleri dillendirmekteydi.

Milliyetçiliğin etkilendiği bir diğer akım ise romantizmdir. Romantizm; Avrupa’yı 18. yy. sonlarından 1850’lere kadar etkilemiş bir karmaşık olguydu. Romantizmin; vicdan ve duyguları ön plana çıkartan bir entelektüel akımdır.

Romantizmin gerçekleşmesinde en büyük katkı yapan olay edebiyattır. Romantik edebiyat, milli bilicinin ve milli gururun taşıyıcı unsuru olmuştur. En önemli isimleri Jean Jacques Rousseau ve Johann Gottlieb Herder’dir. Romantizm Avrupa’ya yayıldığından bazı tematik düşünceler de ortaya çıkmıştır. Bu düşünceler, dört başlık altında toplanabilir: Birincisi, “çoğulculuk”tur. Bu terim, Isaac Berlin tarafından hem çok türölülüğe hem de farklı toplum ve kültür değerliliklerinin kıyaslamayacağına olan inancın ifade edilmesidir (1976, s. 153). İkincisi, “geçmiş duyulan özlem”dir. Geçmiş sadece bilgi değil, en değerli idealleri barındırdığı için önemlidir. Örneğin, yazar Novalis’in 1799 yazdığı “Hıristiyanlık ya da Avrupa” adlı eseri, “gelecekteki Avrupa’nın gelişimi adına örnek bir idealdir” ifadesini öne çıkarmaktadır (von Engelhand, 1988: s. 117). Çünkü din, Avrupa için vazgeçilemez

bir ögedir. Buna bir örnek de, Friedrich Schlegel'in anlatımıyla: "Bir tarihçi, geçmişe doğru bakan ve onunla yüzleşen bir peygamberdir" ifadesi gösterilebilir (A.g.e., s. 119). Üçüncüsü, "organikçilik"dir. Bir milletin bütün olarak algılanması gerektiğini söyleyen ilk olarak Herder'dir. Lovejoy'a göre; toplumsal bütünün, parçalarının toplamından daha büyük olduğu düşüncesi gerçekten birey için önemlidir (1941: s. 265). Sonuncusu da "Anti-Rasyonalizm"dir. M.G. Schenk'e göre, Aydınlanma'nın bilimsel nesnellığe duyduğu yakınlık, insan duygularını göz ardı etmekte olduğu izlenimini bırakmaktadır (1979: s. 21). J.J. Rousseau ise "İnsanlık akla, insani başarılarla aç olduğu için saldırmıştır" diyerek durumun vehametini anlatmaktadır (1915: s. 124). Romantikler için duygular ve hayal gücü her şeyden daha önemlidir. Yurtseverlik denen duygular, romantik insanın değerler hiyerarşisinde en yüksek mertebelerdendir. Yurt sevgisi, her insanda olması gereken bir duygu olmasına rağmen kozmopolitalizm bu duyguları öldürmektedir. Bu nedenle yurtseverliğin yeniden uyandırılmasının gerekmekte olduğu söylenmektedir. Ama bunun için, gönüllülük esas olarak var olmalıdır.

Romantiklerin bir diğer önem verdikleri başka bir durum da mitlerdir. Milletlerin "Romantik tarih yazımında", kökene ve gelişime ait mitleri, bütün dünyada geçerlilik kazanmıştır.

Milliyetçilik; Gellner'e göre, siyasal birim ile milli birim arasındaki çakışmalarını öngören siyasi bir ilke olarak gösterilmektedir (2018: s. 71).

Hobsbawn'a göre; milliyetçilik, devlet ile milletin örtüşmesini gerekli gören bir siyasi ilke olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden milliyetçiliğin, millet hakkında fikir yürüten veya siyaset yapanların kitap, akım ya da eserlerden değil, toplumu temsil eden sıradan bireylerin düşüncelerinin incelenmesiyle kavranabileceğini ifade eder (2017: ss. 20-22). Fakat Gellner'e göre, milliyetçilik bütünüyle kapitalist dinamiklerle beslenen, modern toplumun ürettiği ve yukarıdan aşağıya doğru empose edilen bir kültürdür.

Öte taraftan Gellner'in "devlet, milliyetçiliği üretir" savına karşılık olarak Birnbaum, tam tersini söylemektedir. Birnbaum'a göre, milliyetçilik, devlet eliyle değil, belirli bir devlete karşı geliştirilen bir ideolojidir. Bu durumda; ulus-devlet, milliyetçilik üretmez. Birnbaum'a göre devlet; moderniteden önce feodalitenin bir uç aşaması olarak doğmuştur (1997: ss. 1-2).

Milliyetçilik, bir siyasi ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar, bir kültür biçimi durumunda da görülebilir (Smith, 2004: s. 188). Bundan dolayı; milliyetçilik, bir milletin özerklik, birlik ve kimlik kazanmasına ve bunu devam ettirmesine yönelik ideolojik bir harekete imkan sağlar (A.g.e., s. 122).

Smith'e göre; milliyetçilik, bu anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır; birincisi, bir bütün olarak, millet ve milli-devletlerin kurulma süreçlerini takip etmek ve sürekliliğini sağlamak; ikincisi, bir millete ait olma bilinci ve milletin refah ve güvenliği ile ilgili hassas ve özlem duymak: üçüncüsü, "Millet" ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm; dördüncüsü, milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli anlayışın ve milli iradenin hakim olduğu bir ideolojinin gerçekleşmesi için gereken zaman ve sonucusu da milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek olan bir toplumsal ve siyasi hareket olma durumudur (A.g.e., s. 119).

Milliyetçilik kavramı, birçok sosyo-ekonomik duruma, her türlü ideolojik eğilime, her siyasi modele uygulanabilir olması, hem evrensel hem de partiküler bir özellik kazanmasına yol açmıştır (Ersanlı, 2003: s. 123). Zaten Anthony D. Smith'e göre de; milliyetçilik, bukalemunvaridir. Çünkü rengini, bağlamından almaktadır. Sonsuz kere yönlendirilebilir. Biçim vermeye uygun olabilecek her türlü inanç, duygu ve sembollerin kullanılabilir olduğu söylenmektedir (2004: s. 129).

Smith'e göre; milliyetçilik ideolojisinin başlaması için "çekirdek doktrin" olması gerekmektedir. Bunların birincisi, dünyanın; her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmesidir. İkincisi, milletin; bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağı olmasıdır. Millete bağlılık, bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir. Üçüncüsü, şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa, insanların; milletlerle özdeşleşmesinin gerekmesidir. Sonuncu ise dünyada barış ve adalet hakim olacaksa, milletlerin özgür ve güvenlik içinde bulunmalarının gerekmesidir (A.g.e., s. 121).

Adaptasyona o denli açık olması durumu; her türlü ideolojiye karşı açık ve entegre olunması anlamına gelmektedir. Bu yüzden de milliyetçilik, sanılan aksine tek bir siyasi olgu değildir. Tek bir milliyetçilikten bahsetmek yerine farklı milliyetçilik çeşitlerinden bahsedilmektedir. Sağ, sol, liberal, sosyalist, muhafazakar, otoriter, demokrat, özgürleştirici milliyetçilik siyasi olgusu bulunmaktadır. Bu

durumda, bütün milliyetçilik çeşitlerini, bu bağlamda milliyetçi olarak adlandırmak gerekmektedir. Dünyada var olan farklı milliyetçiliklerin farklı süreçler geçirmiş olması gerekmektedir. Bu kapsamda, milliyetçiliğin homojen olmadığı belirtilmektedir.

Bu noktada, “kolektif biz” ve “öteki” konusu önemlidir. Çünkü milliyetçi akım, toplumsal bütünlüğü sağlarken her iki kavramı kullanmaktadır. İlk olarak karşıt düşünce biçimi bulunmalı, sonra onun üzerinden konular dallandırılmalıdır. Bu bakımdan, “biz” ve “öteki”; bizimle aynı olan ve olmayanlar şeklinde tanımlanır. İki kavram arasındaki bu farklılıklar, bir topluluğa üye olmayı beraberinde getirirken, diğer topluluğu, grubun dışında bırakıp, kategorileştirerek “biz” ve “öteki” pozisyonuna düşmesini sağlamaktadır. Büyük iç gruplar, yüz yüze iletişim olanağı bulunmadığından mütevellit, ancak inançlar ve duygular üzerinden yapılan atıfla kendilerinin devamlılığını sağlayabilmektedirler. Buna bağlı olarak, iç grubun karakteri ve kimliği, iç dayanışması, ancak öteki gruba bağlı durumdadır. Bauman’a (2013: ss. 51-59) göre, “iç-dış grup” olarak öne sürdüğü bu yaklaşıma göre, dış grup ajite edilerek bazı olaylar tertiplenir ve rakip üyelerin kusurları bulunarak büyütülür, genellenir ve bunların çocukları ve torunları da aynı biçimde düşünür şeklinde algı yaratılmaktadır. Öteki grubun iyi olan yanları normalmiş ve böyle olması gerekiyormuş izlenimi verilerek kötüleştirilir. Fakat kendi grubunda olanlar aynı hatayı yapsalar bile çok önemli değil diyerek hafife almalarını sağlamaya çalışırlar. (akt. Korkmaz, a.g.t.: ss. 23-24)

Bu yüzden, milliyetçi ideolojiler, türlerine göre değişmek kaydı ile “öteki rakip”e ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sayede ise bir homojen topluluk yaratılabilmektedir. Bundan da bir millet yaratılabilir. Bu durumda “rakip öteki” karşı bir kimlik inşa edilmektedir.

Milliyetçilik bir ideoloji olduğundan; toplumsal desteğin, etkinliği, yaygınlığı açısından başarılı ve bir kitleyi harekete geçirecek çapta ateşleyebilen bir olgudur. Tarihsel olarak bakıldığında, siyasi bir ideoloji şeklini almaktadır. Rönenans ve dinde Reform ile başlayan Aydınlanma dönemi ve Romantizm akımı ile birlikte, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali neticesinde, milliyetçilik oldukça etkilenmiştir. Milliyetçilik, ilk başta, popülist ve demokratik bir duruş sergilemektedir. Özellikle milli birlik ve anayasaya dayalı bir hükümet biçiminde tasarlanan bu durum, hızla yükselen burjuvazi ve demokrasinin olmazsa olmazı orta sınıf ile desteklenmiştir.

Ayrıca Rousseau'nun belirttiği kendi kaderini halkın kendisinin belirlemesi yolundan hareket ile demokrasi ve milliyetçilik yan yana yükselmişlerdir (Yılmaz, 2003: s. 196).

Sosyalist milliyetçilikte, sömürge ülkeleri kapitalist gelişim sağlarken, sömürge ülkeler için kolonyal bir durum söz konusuydu. Bu da sosyalizmin, kolonyal devletlerde filizlenmesine neden olmuştur.

Barthes ise, ideolojinin aslında “doğanın sesi ile konuştuğunu” söylemektedir (1975: s. 47). İdeoloji, sosyal dünyanın, onun içinde yaşayanlara doğal dünyaymış gibi görünmesini sağlayan davranış, tutum ve inanç alışkanlıklarını barındırır. Bu görüşe göre, ideoloji, insanlara dünyanın tarihsel olarak inşa edilmiş olduğunu unutturmaktadır (Billig, 2002: s. 49).

Mesela bir “yoğunlaşma sembolü” ve “toplum hakkındaki duygulanım için bir odak” olarak, milli bayraklar, sembolik bir işlevi yerine getirmektedir (1973: s. 356).

Gellner'e göre; milliyetçiliğin önemli özelliklerinden biri, kimlik verilme durumu olmuştur. Çünkü insanın kimliksiz olması, farklı düzeylerdeki katagorilere aykırı düşmektedir. Eğer insan, milliyetçi kimliğe sahip değilse ona değer verilmez. Milli kimliğe sahip olmak, milliyetçiliğin fikir ve sürecinin başarısını gösterir. (2018: s. 77).

### **1.1.2. Kimlik**

Her insan, kendini oluşturacak bir kategori ve rol istemektedir. Bu kategori ve roller, her toplumda başka anlamlar oluşturabilmektedir. Kimlik aslında insanın kendini keşfetmesidir. Örneğin, Eski Yunanistan'daki Delfi mabedinde “bilgeliğin”; “kendini bil” şeklinde eleştirel bir farkındalık olduğu düşünülebilir (Bruni, s. 147). Basit anlamda bir insan üç farklı kimlik biçimi kullanmaktadır.

Kimlik Türleri: Birincisi, “Bireysel Kimlikler” olmuştur. Kişiyi, diğer insanlardan ayırmak için kullanılan, kurumlarca verilmiş bireysel kimliklerdir. Örneğin, okuldan aldığı paso, iş yerinden aldığı çalışma belgesi, trafik polisinden aldığı ehliyet, bankadan aldığı kredi/para kartları gibi olgular bireysel kimlik durumundadır. İkincisi, “Kişisel Kimlikler”dir. Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar haricinde dernek, kulüpler ve okullarla gönüllü, duygusal ya da mesleki

ilişkiyi gösteren psiko-sosyal yahut kişisel kimlikler de vardır. Mesela, bir kulübe üye olma veya bir partiye üye olmak örnek olarak verilebilir. Sonuncusu ise “Milli/Kültürel Kimlikler”dir. Nüfus dairesinden aldığımız ve bir devlete bağlı olduğumuzu belirten nüfus belgesi buna bir örnektir. Ayrıca yurt dışına çıkarken kullanmak zorunda olduğumuz pasaport; resmi ve milli bir kimliktir (Güvenç, 2016: s. 4).

Bununla beraber bir de çoklu kimlik olgusu da vardır. Birey; hem bir yöre, hem de bir ülkenin vatandaşı olabilmektedir. Eski Yunanlılarda, bu rol ve kategoriler, kolektif kimlikleri de oluşturur (Smith, 2004: s. 16). Smith; “Çoklu Kimlikleri” üç kategoriye ayırmaktadır. Birincisi, cinsiyet kategorisi (kadın ve erkek olma); diğeri mekânsal kategori (ülke/toprak) ve sonuncusu ise sosyo-ekonomik kategori (sınıf kategorisi, zengin-fakir, efendi-köle) olarak sunulur (A.g.e., ss. 17-19).

Cinsiyet kategorisi, en basit kategori olmaktadır. Çünkü kadın ya da erkek kategorisinden olmaktadır. Bu bakımdan, kadın-erkek eşitliği konusu giderek önem kazanmaktadır. Feminizm, kadınlar konusunda bir ideoloji olarak siyaset biliminde önemli özellikler taşımaktadır.

Mekansal kategori; yerel ve bölgesel kimlik olarak önemli kimliktir. Özellikle, yerelcilik ya da bölgeselcilik farklı bir kimlik çatışmasını beraberinde getirmektedir.

Sosyo-ekonomik kategori; toplumdaki insanların, maddi durum ile sosyal durumlarını karşılaştırmalarını içermektedir. “Sınıf” ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Özellikle sosyalizm, sınıf durumu ile ilintilidir. Marx’ın sosyolojisinde sınıf kolektif kimlik ve tarihin yegane moturu olmaktadır. İşçi sınıfı kolektif bir biçimde yer alırken; aristokrasi, hizipçilik nedeni ile bir araya gelememektedir (A.g.e., s. 19). Buna rağmen işçi ve aristokrasi sebebiyle sınıf farklılıkları yaşanmaktadır. Sınıf farklılıkları aslında kimlik farklılıklarının çatışmasına neden olmaktadır. Belli bir toprak parçasıyla sınırlanmış bir halkın sadece bir kısmı bu sınıf kimliğinden yararlanacaktır. Bu durumda, o ülkedeki bütün halkı kuşatacak kadar kapsamlı bir kolektif kimlik bulmak gerekmektedir. Buna cevap verebilecek olanlardan bir dinsel kimliktir.

Din aslında pratikte belli bir sınıfa ait bir inanç bütünü sergilemez. 5. yy’da İran civarında kurulan Sasani İmparatorluğu zamanında gelişen bir din olan Mazdekçilik, alt sınıflar için toplumsal adalet arayan “fakirlerin dini” şeklinde var



olmuştur. Weber'e göre; "sınıf dini"nin pek çok farklı biçimde var olması, sınıfsal ve dinsel kimlikler arasında yakın bağlarını bulduğunu ve birinden ötekine "kayma durumu" olduğunu düşündürmektedir (2012: ss. 255-270).

Bu bakımdan, sınıf yerine daha bütünsel bir varlık gerekmektedir. Buna dinsel ve etnik kimlikler cevap vermektedir (Smith, 2004: s. 20). Semavi dinler olan; İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik'te dini kimlik ile etnik kimlik birlikte var olmuşlardır. Buna "kolektif kimlik" denilir (Armstrong, 2018: s. 125). Aslında; dinsel kimliğin, etnik kimlik üzerinde bir toplumsal etkisi bulunmaktadır. Dini örgütlerin, nüfuz edici bir gücü vardır (A.g.e., s. 249). Toplumsal sınıf; üretim ve değiş-tokuş alanlarından doğarken, dinsel kimlik ise iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğmaktadır. Kültür ve kültürü oluşturan unsurlar (gelenek ve ritüeller içinde kodlanmış değerler, semboller, mitler ve görenekler) arasında bir hizalanışa dayanırlar. Bugün bile etnik azınlık grupları, güçlü dini bağ ve simgeleri taşımaktadırlar. Örneğin, Kuzey İrlanda'daki Katolik ve Protestanlar, Lehler, Sırplar, Hırvatlar, Maruniler, Sihler, hem dinsel kimlik, hem de etnik kimlik olabilirler.

Kimlik; "alt kimlik" ile "üst kimlik" gibi kategorilere de sahiptir. Üst Kimlik; etnolojik anlamda aynı kökene sahip alt grupların "ana kimliği" olmaktadır. Örneğin Türklük, "üst kimlik" olup Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Azeriler, Türkmenler, Yakutlar, Gagavuzlar vb. "alt kimlik"tir (Önder, 2007: s. 11).

Gellner'in dediği gibi, milliyetçilik bir "üst-kültür olma" iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. "Üst-kültür" kavramından kasıt; Williams'ın söylediği, "tarihsel-aktüel kültürel bağları yok ederek aşkıncı-soyut olarak pasifize etmek" demektir. (Hall, 1992: 56).

Balibar'a (1987) göre, kimlikler kendi arasında; ırk, ulus ve etnik grup olarak ayrılmaktadır (der. Balibar ve Wallerstein, 2017: s. 96). Kimlikler arasında ırk, toplumsal açıdan önemlidir. Irk; bir insan grubunun, diğerlerinden deri ve saç rengi, fizik ve yüz özellikleri bakımından biyolojik temelde ayrı olduğu düşünülen fiziksel ve genetik (kalıtsal) farklılıkları ifade etmektedir. Bu yüzden, bir ırk, ortak ata ve kan bağı olan bir insan grubu yani bir nevi bir ailedir (Heywood, 2016: s. 133). Bu duruma göre, ortak fikrin kendini gösterdiği ilk zümre ırktır (Ayni, 2011: s. 49).

Sadri Maksudi Arsal'a göre; ırk, bir tür maya anlamına gelmektedir. Bu anlamda ırk, çimento vazifesi görmektedir. Arsal'a göre ırkın iki farklı çeşidi vardır:

İlki antropolojik anlamda (insan bilimi), diğeri ise etnolojik anlamda (töre bilimi) bulunmaktadır (2018: s. 31).

Antropolojik anlamda ırk ise, birincisi, “Beyaz ırk” (Avrupalılar); ikincisi, “Sarı ırk” (Asyalılar); üçüncüsü, “Siyah ırk” (Afrikalılar) ve sonuncusu da “Kırmızı ırk” (Yerli Amerikanlılar-Kızılderililer) olmuştur. Fakat bölünme adına kıstas kabul edilen bu cilt rengi yeterli değildir. Bu yüzden başka ölçütler getirilmiştir. Örneğin de Quatrefages’ın “L’espece Humaine” adlı eserinde; ciltleri siyah olan Afrika zencileri arasında birçok somatik özellik (insanın bedeniyle ilgisi olan) ortaya çıktığından birbirinden çok daha farklı insan toplulukları oluşmaktadır. Beyaz ırk içinde birbirinden tamamen ayrı zümreler gelişmiştir. Bundan dolayı cilt renginin, iklim şartları ve genetik yüzünden olduğu belirlenmiştir (akt. Arsal, 2018; s. 34).

Bazı bilim insanları ise cilt rengi haricinde bazı diğer özellikleri kullanarak ırkları 5 bölüme ayırmaktaydı. Bunlar, birincisi, Kafkas ırkı (Beyaz ırk); ikincisi, Moğol ırkı; üçüncüsü, Habeş ırkı; dördüncüsü, Yerli Amerikan ırkı (Kızılderililer) ve sonuncusu ise Malay ırkı’dır. Ancak bu durum da antropologları tatmin etmeyince, ırk bölünmesi için kafatası ölçümlemesi yapılmaya başlanmıştır. Kafatası ölçümleri iki ırk bölümüyle ayrılmaktadır: Birincisi, “Uzun kafalı ırk” (delokosefal) ve ikincisi, “Yassı kafalı ırk” (brakisefal) biçimindedir.

Bu bölünmenin ana fikri; kafatasının uzunluğu, genişliğinden çok fazla ise delokosefal ve genişliği uzunluğundan daha az farklı ise brakisefal olarak belirlenmesidir.

Etnolojik anlamda ırk ise tarih ve sosyolojiye ait eserlerde özellikle edebi metinlerde bu biçimde kullanılır. Etnolojik anlamda ırk; tarihten önceki bir devirde ya da uzak bir devirde, büyük bir devlet içinde yaşayan, bundan dolayı da dil, örf, adet, kısmen dini bakımdan birleşmiş insan topluluğu manasına gelmektedir (Arsal, 2018: ss. 33-34).

Ziya Gökalp’e göre, bazı antropologlar, anatomik tipler ile sosyal özellik arasında bir ilişki olduğunu iddia etmekteydiler. Ancak Leonce Manovrier adlı antropolog, anatomik vasıfların sosyal davranışları etkilemediğini bulmuştur. Bu durumda, ırkın çok önemli bir kimlik aracı olmadığı belirlenebilir (1923 çev. 2018: s. 15).

Balibar ve Wallerstein'ın belirttiği gibi, ırk gibi bir başka kimlik durumu ise etnik gruptur. Buna ayrıca etnitise de denilir.

### 1.1.3. Etnisite

Etnik topluluk kavramı ilk olarak Yunanca dilinde ortaya çıkmıştır (“Etnik köken nedir? Tanımı ve anlamı 2021”, 2021). Bütün bu kullanımlarda ortak payda; aynı klan ya da kabileye bağlı olmaları gerekmeyen ve birlikte hareket eden insan topluluğu anlamında kullanılmıştır. Yunanlı tarihçi Heradot, kabilelerin (genos) aslında ethosun alt bölümleri olduğunu ifade etmiştir. Yunanca kullanımına, modern Batı dillerinde Fransızca “ethnie” teriminde rastlanmaktadır.

Etnisite, en sık kullanılan toplumsal kategoriler arasında sayılabilir. Etnik kategori; dil, ırk, din, mezhep, sınıf, yöre, bölge, vatandaşlık, aile kimliği ve meslek temelinde belirtilen diğer toplumsal kategorilerden ayıran özellikler ise “Etnik kategori tanımlamakta kullanılacak unsurları” ortaya koyacaktır. Etnik kategorinin diğer bütün toplumsal kategorilerle çakıştığı görülmektedir. Etnik kategorinin sınırları, diğer toplumsal kategorinin sınırlarıyla çakışabilmektedir. Bu duruma, daha önce belirtildiği gibi “Kolektif (Ortak) Kimlik” denilir (Aktürk, 2012: s. 137).

Örneğin, Dürziler; Mısır'da Şii Müslüman bir mezhepken, Mısır'da kötü muamele ile karşılaşınca, Orta Doğu coğrafyasında, Lübnan Dağı'na giderek yerleşmiştir ve dini hasımları yüzünden, erkek ve kadınların sadece bir kez evlenmeleri ve aile içi evlenmeleri (endogami) zorunlu tutulmuştur (Smith, 2004: ss. 21-22).

Farklı etnik kategori olan, mesela dil gibi (Boşnak, Pomak, Torbeş, Arnavut) olanlar, kendine has dili koruyamamışlar, lakin ortak din olan İslam yüzünden Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu yüzden yaşadıkları toplumun dilini (Türkçe) kullanmayı seçmişlerdir. Zaten Osmanlı topraklarında yaşayan bu etnik kategoriler, Türkiye Cumhuriyeti kurulunca Türkleşmişlerdir. Fakat İskoç ve İrlandalılar gibi bazı etnik gruplar; farklı dilleri olduğu halde, günümüzde bu dili neredeyse kaybetmiş durumdadırlar. Buna rağmen güçlü bir etnik kimliği muhafaza etmektedirler.

Ayrıca Uzakdoğu'daki denizaşırı Çinliler, Batı Afrika ve Güney Amerika'da Lübnanlılar, Avrupa'da Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni ve Rumlar gibi bazı etnik gruplar, tarihsel olarak belli ticari faaliyetlerde yoğunlaşmıştır ve bundan dolayı etnik kimlik, sınıfsal kimlik ile örtüşmektedir (Chua, 2004: ss. 137-138).

Etnik kimlik kategorinin; dil, din, mezhep, ideoloji, sınıf, kast, meslek gibi diğer toplumsal kimlik kategorilerinden farkını belirlemek için; Max Weber (1922, çev. 2017), etnik kimlik kategorisinin, “sübjektif bir soy/kan bağı inancına” dayandığını belirtmektedir. Bu tanım, kan bağı inancının, etnik kimliğin muhakkak olması gerektiği fakat yeterli olmadığı yönündedir. Etnik kimliğin gerçeğinde, “herhangi bir kültürel ya da siyasi durumun değil, biyolojik anlamda bir kan bağının olduğunu söylemekle birlikte, sübjektif bir kan bağı inancı” olduğunu vurgulayarak, bu biyolojik akrabalığın objektif değil, sübjektif olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda, objektif olarak herhangi bir kan bağı olması sebebiyle, eğer bu yönde sübjektif inanç yoksa etnik kimlik oluşmamıştır. Öte yandan aralarında kan bağı olduğuna inananlar, objektif olarak böyle bir bağ olmamasına rağmen etnik kimlik oluşmuştur.

Bu teze karşıt olarak başka bir tez de savunulmaktadır. Geertz (1963), etnisite çalışmalarının da incelediği “primordial bağların”, önemli olduğunu makalesinde açıklamıştır. Primordial bağlar, insanların genel olarak doğuştan geldiğine inandıkları bütün toplumsal özellikleri yanında; din, dil, gelenek, töre gibi toplumsal değerleri de içermektedir. Fakat primordial bağ terimini ilk kullanan Shils (1957), Geertz ve takipçilerinin önünü açmıştır.

Primordial bağları eleştirenler; etnik kimliği ezelden gelen (a priori), tarif edilemez (ineffable), duygusal, üzüntü verici ya da dokunaklı (affective) bir olgu olarak görmüştür (Eller and Coughlan: s. 186).

Primordial bağları açıkça savunan Grosby (1994), insanın doğumdan itibaren bir aidiyet ufku bulunduğunu, bundan dolayı milliyetçiğe yoğun bir biçimde atıfta bulunan kavramların içinde (anne, baba, yurt vb.) aileyle ilgili kelimelerin yer almasının (anavatan [motherland]) tesadüf olmadığını söylemektedir.

Primordial bağların aslında biyolojik kökeni olduğunu düşünen van der Berghe'e göre, etnik gruplar, ailelerin uzantısı olmuştur. Aslında bu durum makro-

ailedir (1993: s. 186). Bir şekilde, aile içindeki akrabalık bağlarının (yeğen, kuzen vb.) gruplara uyarlanması sonucu bir etnik bağ oluşmuştur. Buna gerçek de aileye duyulan bağ ile özdeştir. Aynı minvalde, “süper aile” (extended family) tanımı yapılmıştır (Horowitz: s. 63).

Primordial bağ (ilkçi kuram) benimsemeyenler, en basit anlamıyla; etnisiteyi, doğal ya da ilk çağlardan beri olagelen vakıa olarak görmektedir. Bu kapsamda, ekonomi ve siyasi düzenlemelerin önemli olduğunu ve etnik kimliğin sosyal süreçlerde inşa edilen öznel ve değişken olduğunu savunan görüş inşacılık veya modernite olarak adlandırılabilir.

Mesela, ekonomik modernist (inşacılık) görüşte, bireyler daha iyi ve güzel yaşamak için, etnik ya da diğer kimliklerini seçebildikleri veya değiştirebildikleri “Rasyonel (Akılcı) Seçim Kuramı”nı (rational choice theory) kullanırlar (Hechter, 1986: ss. 286-287).

David Laitin (1998), eski Sovyet Cumhuriyetleri’nde (Estonya, Kazakistan vb.) görece Rusça konuşanlar çoğunlukta olduğundan, kendi dillerine rağmen Rusça konuşmayı seçmektedirler. Bu durumda ekonomik ya da diğer sebeplerden dolayı, insanların kendi anadillerini değiştirmek istedikleri ve kurgulanan kimliklerini değiştirmeyi göze aldıkları durumlar vardır. Laitin (2007); ayrıca İspanya’nın iç göç ile Katalonya eyaletine göç eden İspanyolların, İspanyolca yerine Katalonya’nın dili olan Katalancayı öğrendiklerini tespit etmiştir.

Etnisitenin, modernist açıklamasında, siyasal olgunun önemli olduğunu düşünen Paul Brass, araçsalcı (instrumentalist) bakış açısı belirlemiştir. Brass’a (1979: ss. 40-41) göre araçsalcı durum; etnik kimlikleri aslında elitlerin (seçkin) siyasal iktidarı ele geçirmek için veya koruma mücadelelerinde kullandıkları bir olgudur (Özkırımlı, 2017: s. 135).

Aynı şekilde, Craig Calhoun (2007), çeşitli milliyetçiliklerin içeriği ve özgül yönelimlerini büyük ölçüde, tarihten gelen kendine özgü kültürel gelenekler ve liderlerin (seçkin) yaratıcı eylemleri ve uluslararası düzendeki tesadüfi durumlar belirler.

Kuramın öncelerinde Hobsbawn ve Anderson’un eserleri incelendiğinde, siyasal elitler (seçkin) ile siyasal iktidar öne çıkmaktadır. Hobsbawn (2017), millet ve milliyetçiliğin, siyasal elitlerin çıkarları doğrultusunda inşa edildiğini söyler.

Son olarak “etno-sembolcü kuram” ise milliyetçiliğin ne ilkçi ne de modernist olduğu, ikisinden de bazı olguları alan, “orta yol” diye adlandırabileceğimiz bir yaklaşımdır. Başlıca düşünürleri John Armstrong, Anthony D. Smith ve John Hutchinson olan etno-sembolcü kuramın temel iddiası; milletlerin yoktan var edilemeyeceği, doğruluğu bilindiği üzere geçmişten kalan ve etnilerden gelen mit, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillendiği biçiminde ifade edilebilir. Smith’e göre; her etni doğaldır ve insan verilerinden biridir ve sosyolojiktir. Ayrıca her etni, durumsaldır aslında öznenin özgül durumuna göre değişiklik gösteren, zorunlu olarak gelip geçer ve kararsız tutum, algı ve duygular ile ilgili bir meseledir. Bu durumda, etniler ile ilgili her olay, kültürel ve tarihidir (2004: ss. 40-41).

Smith’e göre; etnik oluşumun temelleri için üç payanda bulunmalıdır: İlki yerleşiklik ve nostalji, ikincisi kurumsallaşmış din ve son olarak ise devletlerarası savaş durumu olmasıdır (2002: ss. 58-64).

Nostalji; toplumsal-tarihsel bir görüş ile uzak geçmişten üstün bir yaşam biçiminin ısrarcı bir imgesi olarak nitelendirilebilir. Bu sebeple yoğun etki içerimleri ile bir tür “kolektif hafıza”dır (1948: s. 90). Bir toplumsal biçim olarak nostalji, bir altın çağa tekrar geri dönüş özlemini dile getirmektedir. Ne nedenle nostalji, bütün dünyada ama özellikle semavi dinlerin hakim olduğu kıtalar olan Avrupa ve Ortadoğu’da, bin yıllık bir kültürün dayattığı ağır yükten oluşan bir sendromdur. Yani din ve milletin birbiriyle iç içe var olmasıdır (Baudet, 1965: s. 38). Bundan dolayı, semavi din ile etnik grup arasında özel türden bir ilişki vardır (Armstrong, 2018: s. 125).

Bu durumda, etnisite ile ilgili, etnik grupların, birer grup mu yoksa sadece bir toplumsal kategori mi olarak değerlendirilebileceği tartışma konusu olabilir. Rogers Brubaker, her etnisiteyi bir “etnik grup” olarak isimlendirmenin yanlış olduğunu, fakat belli toplumsallaşma ya da siyasallaşma süreçlerinden geçen etnik kategorilerin grup olabileceğini açıklamaktadır (2004: ss. 12-13).

#### **1.1.4. Millet**

Millet için gerçekten de milliyetçi ideolojinin toplumda dengeleyici olması adına önemli olduğu söylenebilir. Zira milliyetçilik ideolojisi; siyasal ve toplumsal anlamda millet düşüncesi üzerine oluşturulmuştur. Millet; egemen güç olarak, hem

siyasi güç, hem toplumun adı hem de kültür temsilcisi olarak ele alınmalıdır. Bundan dolayı milletçilik, temel siyasal teklif olan millet-devlet ilişkisi durumunu ifade etmektedir; ulus-devlet fikri de, siyasal ve toplumsal anlamda, millet eksenli bir durum yaratmaktadır.

“Millet” sözcüğü aslında Türkçe’ye yabancı dilden gelmiş bir kelimedir. 13. yy.’dan beri kullanılmakta olan Latince “doğmak” anlamında tavsif eden “nasci”den türemiştir. “Natio” şeklinde değiştiğinde, doğum yeri veya halktan daha küçük ama aileden daha büyük bir grubun üyesi anlamında kullanılmıştır (Kedourie, 1994: s. 5). Bu durumda, Batı dillerinde Latince ile oluşmuştur. Kavram; “doğmak, akraba, vatan, ülke” biçiminde “Nation” şeklinde Fransızca olarak kullanılan sözcük ile Avrupa dillerine geçmiştir (“Nation”, 2019).

Günümüzde millete, modernleşme sürecinde Fransız Devrimi’nin neticesinde oluşan bir olgu gözüyle bakılabilir. Eric Hobsbawn’a göre, millet; 18. yy. sonralarından itibaren hayatımıza girmiştir (2018: s. 106).

İspanya’da millet anlamına gelen “nacion” sözcüğü, 1884’ten önce, “bir eyalet, bir ülke veya bir krallıkta oturanların toplamı” ya da “bir yabancı” şeklinde oluyorken; bu sözcüğe, 1884’den sonra her şeyden üstün ve egemen, bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da politik birim” anlamı yükleniyordu. Ayrıca “bir bütün sayılan bu devletlerin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar” manasına da gelmekteydi (A.g.e, ss. 31-63). Millet; Oxford New English Dictionary isimli sözlükte, 1908’den önce etnik birim olarak adlandırılırken, 1908’den sonra siyasi birlik ve bağımsızlık kavrayışına ağırlık verilmiştir (1933: s. 30). Zaten modern ulus-devletler öncesinde, ülkede yaşayanlar siyasal veya milli bir kimlik aidiyetinden çok krallık, prenslik ya da imparatorlukların yönetici hanedanlıklarına bağlı tebaa durumunda yönetilmiştir (Heywod, 2015: s. 163).

Millet kavramının somutlaşması için bazı kuram ve yaklaşımların incelenmesinde zorunluluk vardır. Çünkü kavramın üzerinde anlaşılmalı bir durum söz konusu değildir. Bunun en büyük nedenlerinden birinin; ideologların, kendi ideolojilerini ön plana çıkarma arzusu olduğu söylenebilir. Örnek olarak, kimi düşünürler; dil, din, etnik grup gibi “nesnel unsurlar”ı (objektif unsur) önem verirken, bazıları millet olma bilinci, beraber yaşama iradesi gibi “öznel unsurlar”ı (sübjektif unsur) öne çıkarmaktadır. Bir başka yaklaşım, “sosyo-kültürel” öğeler

olan dil, gelenek görenek, tarihi semboller ve kahramanlar, zaferler ve yenilgiler, ortak duygu ve değerleri önemli bulurken, bazıları da “sosyo-politik” öğeler olan yurttaşlık, devlet, ekonomi gibi unsurları önemsemektedir (Şen, 2008: s. 348). Bu durumda; millet, hem objektif hem de sübjektif unsur ile de tarif edilebilir.

Connor’a göre, millet; kendi kimliğinin farkında olan etnik gruba denilir (1978: s. 382).

Modernist akımın “İlk millet ne zaman oluşmuştur?” şeklindeki bir sorusuna karşı farklı cevaplar verilebilir. Nairn’e göre; milliyetçiliğin, modern anlamda doğuşu, aşağı sınıfların siyasi egemenliklerine kavuşmasıyla oluşmuştur (1981: s. 41). Bundan dolayı, aristokrasi sınıfına (toprakla uğraşan soylular sınıfı) karşı burjuvazi sınıfının (ticaret ile uğraşan tüccar sınıfı) çatışması gerçekleşmektedir. Benedict Anderson’a göre, ilk milletler, Avrupa’da değil, Latin Amerika’da kurulmuştur (2017: s. 64). Bunun bir sebebi Avrupa’da aristokrasinin henüz egemenliğini kaybetmemiş olmasıdır. Bir diğer sebep ise Fransa İmparatoru I. Napolyon’un, İspanya’yı yenerek, İspanya sömürgesinde olan Latin Amerika’ya isyan etme hakkı tanınması olmuştur. Bu milletin kurucu önderleri aslında Avrupa’da doğmuş, ama göç ederek Amerika’ya yerleşmiş bulunan insan anlamındaki “Criollo”lardır. Bunlar; tüccar, çeşitli meslek sahipleri (avukat, asker, eyalet ve taşra memurları) ile ittifak kurmuş olan zengin toprak sahiplerinden oluşmuştur (Lynch, 1966: ss. 14-17).

Benedict Anderson’a göre millet; hayal edilmiş bir siyasi topluluktur. Millet hayalidir çünkü en küçük bir milletin üyeleri bile diğer üyelerinin çoğunu tanımaz, onlarla karşılaşmaz ve onları duymaz. Buna karşın hepsinin zihninde kendi toplumlarının bir hayali yaşar. Bir cemaat olarak zihinde yaratılır çünkü içeride eşitsizlik ve sömürü ne kadar yaygınsa o kadar millet için derin ve yatay bir birliktelik olarak algılanır diye yazılmaktadır. Millet; hem egemenlik hem de sınırlılık olarak iç içe hayal edilmiştir. Millet, hayal edilmiş bir siyasi topluluktur çünkü bir insanın aynı milletten olan tüm insanlarla tanışma olanağı yoktur. Millet, sınırlıdır çünkü bütün dünyanın kendi milletinden olmasını en mesihçi milliyetçiler bile beklemezler. Millet, egemendir çünkü Avrupa’daki Aydınlanma sürecinde, Fransız ve Amerikan Devrimleri’nden sonra, her iki dünyanın egemeni olan tanrı yerine, millet yani halk geçmektedir (2017: ss. 20-22).



Smith ise milleti, Friedrich Meinecke'nın, kitabında, "kültürel millet" (Kulturnation) ve "devletsel millet" (Staatsnation) olarak ikiye ayırdığını belirtmiştir. Smith'e göre; millet, bir tarihi kültür ile belli bir yurdu paylaşan herkesi, tek bir siyasi topluluk ile birleştiren kültürel ve siyasi bağ olarak nitelendirmiştir (2004: s. 33). Yusuf Akçura'ya göre, millet, ırk ve dil esastan dolayı toplumsal vicdanında birlik meydana gelmiş bir insan topluluğudur (2015: s. 17).

Bazı akademisyenler, milletlerin, yüzyıllardır var olduğunu iddia etmektedirler. Milliyetçilik gelişmeden var olan imparatorlukların, soylu iktidar yapıları olduğu ve bu yapıların kendilerine bağlı unsurlara karşı homojen davranış sergilediklerini söylemektedir fakat gerçekte imparatorlukların hepsi, egemen bir etnik çekirdekten beslenmekteydi. Milliyetçilik, buna uygun davranmaktadır ve dolayısı ile etnisite, her zaman devlet içindeki ve devletlerarasındaki kimlik, dayanışma ve siyasal örgütlenmeyi belirlemede etkili olmuştur (Gat ve Yakubson, 2019: s. 13).

"Milli olmak"; ortak kurum, hak ve görevlere dair tek bir yasa varlığı, kendilerini özdeştirecekleri bir aidiyet duygusu hissedecekleri bir mekan ve az ya da çok olması önemsiz, kesin ve sınırlandırılmış bir toprak parçası içinde yaşayan insan topluluğu demektir. Zaten Fransız Aydınlanmacıları da tam olarak bunu istemekteydiler. Milli olmak ile kastettiğimiz şey, aslında bir siyasi topluluk olmaktır. Artık siyasal olarak bir ideoloji (akım) nüvesi oluşmuştur (Smith, 2004: s. 24).

Bu da milletin; Batılı tarzda kavramsallaştırılmasıdır. Fakat bu tarihsel deneyimin, sonradan "millet" denilen birliğe dönüştüğünde güçlü ve yönlendirici bir etkisi bulunmaktadır.

Milli kimlik ise; her milletin kendine has tavır, gelenek, görenek, töre gibi kültürel davranışlardır. Milli kimlik; Smith'e göre, dörde ayrılır: Birincisi, "Teritoryel millet"tir. İkincisi, "Vatan fikri"dir. Üçüncüsü, "Yasal eşitlik fikri" ve sonuncusu ise "Çekirdek topluluk"tur.

Fransız Devrimi sonrasındaki Kıta Avrupa'sını milliyetçi söylemle alan Napolyon, aslında karşıt savını da beraberinde getirmiştir. Alman ve İtalyan milletleri, milliyetçilik yaparak, Fransız millete ve onun popülist ve demokratik usulde milliyetçiliğine karşın, daha otoriter, muhafazakar bir yol izlemeye başlamışlardır.

Alman ve İtalyan milletleri çok parçalı bir devletçikler topluluğu halineydiler. Ama Rusya, bir devletti ve devlet, halk arasında milliyetçiliği destekleme kararı almıştı. Sergey Uvarov, Rus halkı için “Ortodoksluk, Monarşi, Milliyetçilik” sloganıyla özetlediği “yeni bir imparatorluk kimliği” oluşturmak istemekteydi (Anderson, 2017: s. 103). Osmanlı İmparatorluğu ise, aslında çokkültürlü bir imparatorluktur.

Medeniyet; Türkçe’de “uygarlık” demek olup aslında kökeni, “kent” sözcüğüne dayanmaktadır (Tuncay, 2009: s. 25). “Medeniyet”, Arapça’da “kent” kelimesinin karşılığı olan “medine” sözcüğünden gelmektedir. Ayrıca antik Yunanca ve Latince’den gelen “civitas” ve “city” kelimelerinden oluşan ve “medeniyet” anlamına gelen “civilization” kelimesi türemiştir.

En genel anlamıyla medeniyet; yerleşik ve göçebe halklar arasındaki uzun mücadelenin yol açtığı “kültürel etkileşim”dir (Özdal ve Karaca, 2015: s. 97).

Medeniyetin öğeleri şöyledir: Birincisi, “iktisadi yapı”; ikincisi, “değerler sistemi” ve sonunu ise “dinsel inanç ya da din karşıtlığı”dır (Tanilli, 2009; ss. 14-17).

Medeniyet; kültürel bir varlıktır ve insanın ulaştığı en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Örneğin, Japon medeniyeti tek millet olmalarına rağmen İslam medeniyeti; Arap, Türk, İran vb. gibi “alt medeniyet birimlerinden” oluşmaktadır. Dünyadaki medeniyetler; Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleridir (2017. ss. 25-26).

Hıristiyanlığın ilk yıllarında, bazı kişiler, iş veya akla dayanan zevkin yerine kederin; daha hak ve daha yüksek ilahilik içeriği olduğunu söylemektedir. Bunlara “Stoacı” denilmektedir (Hayes, ss. 27-28). Bunun kökeni de “Stoicisme” olarak adlandırılır (Ülken, 1966: s. 292). Bu felsefe; organik bir bütün olan doğa düzeni ile aklın düzeni arasında ahenk kurmak ve bu düzeni bozan arzu ve ihtirasları yenmek anlamına gelmektedir. Bununla birlikte insanların “eşit olduğu fikri” oluşmaya başlamıştır. Aydınlanma Çağı’nda ise her insanın eşit olduğu benimsenmiş ve evrensel bir dünya içinde savaşız yaşamak isteği oluşmuştur.

Bununla birlikte, siyasi inançların çeşitliliğinin, milliyetçiliğin ötesine ulaştığı söylenebilir. Bu yaklaşım, siyasi kimliğin ötesinde millet-ötesi boyutunu öne süren

herhangi bir doktrin ya da ideolojiye uygulanır. Bu durumda, milletlerarasıcılık, en güçlü biçimiyle, siyasi milliyetçiliğin, mutlaka alışması gerektiği varsayımına dayanan radikal bir inançla şekillenmektedir. Çünkü bu yaklaşıma göre, dünya halklarını birleştiren bağlar, ayıran unsurlardan daha güçlüdür. Bu duruş açısından, milletlerarasıcılığın hedefi; din, dil, ırk, sosyal ve milli farklılıklara bakmaksızın, dünyanın tüm halklarının oluşturduğu siyasi ittifakı yönetebilecek millet-üstü (supra-nation) yapıların inşasıdır. Örneğin bu tarz bir “tek dünyacılık”; evrensel ahlak, küresel barış ve işbirliği inancıyla karakterize edilen “idealist” bir geleneğin temelini oluşturmaktadır. Heywood (2015), Alman Immanuel Kant’ı; bu geleneğin babası olarak görmektedir. Buna “kozmpolitizm” denilebilir. Kozmpolit terimi, Yunanca iki sözcüğün birleştirilmesiyle türetilmiş bir sıfattır. “Kozmoz”; “dünya, alem” iken “polites” ise “vatandaş” anlamına gelmektedir (Arsal, 2018: s. 135).

Kozmpolitizm; cemiyet birimlerinin gerektirdiği şartların üçüne zıt durumdadır (Öksüz, 2017: s. 215). Birincisi, “aynı cinsten başka toplulukların mevcudiyeti; ikincisi, bu topluluklar arasında yoğun temas olması ve sonuncusu ise bu topluluklar arasında menfaat çatışmalarının rekabetinin oluşmasıdır (a.g.e. s. 217).

### **1.1.5. Ulus-Devlet**

Milliyetçiliğin siyasi alandaki güçlü olduğu nokta, ulus-devlet modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu model, modern devletin, milliyetçilik ideolojisi ve demokratik gelişimin etkisiyle ulaştığı bir biçimdir. Günümüzde ise en yaygın olan devlet formudur (Korkmaz, a.g.t.: s. 44).

Devlet, hem siyasi bir aktör olarak hem de siyasi faaliyetlerin ve mücadelelerin üzerinde yürütüldüğü bir alan olmuştur. Ayrıca siyaset bilimcilerin incelediği konuların başında gelmektedir. Devlet; yapısı, kurumları, işleviyle, temsil ettiği iktidarın birey ve toplum ile ilişkilerini doğrudan etkileyen kararlar alır.

Devlet kavramı, Batı siyasi kurumlarının ilk gelişmesinde şekil almıştır. Devlet sözcüğü, 16. yy.’da görülmüştür. Bu terim, var olan siyasi geleneklere karşı kullanılmıştır. Boden’e göre; egemenlik kavramına geçiş olmuştur ve krallık hegemonyasına yeni bir anlam yüklenerek, Batı siyasetinde bulunan ve geleneğe ait olan “çoğulculuğun” ortadan kalkmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle “halk düzeni” önemli olup, halk düzeninin sağlanması için uğraşmıştır (1576, çev.

1962: s. 201). Ortaçağ düzeninde, devletin çıkışı adına siyasal sistemde bir ikilik vardır: Papa ve İmparator (dini devlet ve siyasi devlet) (1532, 1961: s. 150). Papalık, Hz. İsa'dan sonra din kurumunun başına gelen kişi olmaktadır. Hristiyanlığın, erken dönemlerindeki “sınıfsız toplum anlayışı”, bu dinin hızla yayılmasına ve Roma İmparatorluğu'nun içerisinde kurumsal olmasına neden olmuştur. Papalık; özellikle, Roma İmparatoru Konstantin'in Hristiyan olması, Roma İmparatoru I. Theodosius'un, Hristiyanlığı resmi din olarak ilan etmesi ve Papa'nın altındaki Katolik (evrensel) Kilisesi'nin kurumsal yapıya bürünmesiyle uluslararası bir aktör olmuş ve önem kazanmıştır. Papalık, 4. yy.'dan itibaren, bir bakıma Ortaçağ'da, kent devletleri, feodal prenslikler ve İmparatorluklar ile birlikte siyasal güç ve iktidar mücadelesinde yer almıştır (Ağaoğlu ve Köker, 2006: s. 131).

Roma İmparatorluğu'nun parçalanışı sırasında başlayan feodal bölünmüşlük, Batı Roma İmparatorluğu yıkılana kadar devam etmiştir (M.S. 476). 800 yılında Frank İmparatorluğu Charlemagne'in, “Kutsal Roma İmparatoru” olmasıyla Avrupa'da birlik sağlanmıştır (Kerr, 2011: ss. 13-16).

Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan sonra, 962 yılında, Alman coğrafyasında Kral I. Otto'nun taç giymesıyla, “Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu” kurulmuştur. Selefî Roma İmparatorluğu gibi merkezileşmiş bir imparatorluk olmayan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, iktidarını, Papalık ile paylaşmıştır. Böylelikle devlet yönetimi adına bir ikilik (düalizm) oluşmuştur. Bundan dolayı, imparatorluk zayıflarken, kilise güçlenmeye başlamıştır. Papalık ve Katolik Kilisesi; Roma İmparatorluğu yıkıldığında, devletin olmadığını yerde, dini kullanarak Batı Avrupa'yı birleştirmiştir (Şenel, 2009: ss. 805-806).

Papalık ve Katolik Kilisesi; toplumsal güvenliği sağlama, vergi toplama ve eğitim verme gibi kamusal hizmetlerden sorumlu olarak, oluşan güç boşluğunu, siyasi bir otorite şeklinde doldurmuş ve devletleşmiştir. Papalık ve Katolik Kilisesi, 14. yy.'ın başlarına kadar, Avrupa'daki toprakların 1/3'ne sahip olmuş ve devletleşen bu yapının yürütme organı (bir nevi hükümeti) olmuştur (Fenwick, 1929: ss. 371-372).

Papalık ve imparatorluk güç dengesi zamanla bozulmaya başlamıştır. Bu sırada, düzeltme ve ıslahat anlamına gelen “dini reformlar” uygulanmıştır. Martin Luther'in başını çektiği ve bazı Alman prenslerinin de destekledikleri, Papalık ve

Katolik Kilisesi'nde değişiklikler yapılmasını isteyen gruba "Protestan" adı verilmiştir. Böylelikle Avrupa'da mezhep savaşları başlamıştır. 1555 Augsburg Barışı ile dini açıdan, hangi prens hangi dine ait ise halkın da o mezhebi benimsemesi zorunlu tutulmuştur.

Milliyetçiliğin özü olan ulus-devlet sisteminin kökleri, 1648 Westfalya Antlaşması'na dayanmaktadır. Bu antlaşmanın önemi şunlardan kaynaklanmaktadır: Birincisi, "Dünya; hiçbir üstün otoriteye sahip olmayan bağımsız devletlerden oluşmaktadır ve devletlerarasında bölüşülmüştür". İkincisi, "Yasa yapma, anlaşmazlıkların çözümü ve yasa uygulanması süreçleri, büyük ölçüde tek tek devletlerin kendi elindedir". Üçüncüsü, "Uluslararası hukuk; bir arada yaşamının asgari kurallarını ortaya koymaktadır". Dördüncüsü, "Sınır ötesindeki hatalı davranışların sorumluluğu, sadece bundan etkilenenleri ilgilendiren özel bir sorundur". Beşincisi, "Bütün devletler, yasa önünde eşittir fakat yasal kurallar, güç asimetrilerini dikkate almaz". Altıncısı, "Devletlerarasındaki görüş ayrılıkları, güç kullanarak giderilebilir; etkin güç ilkesi geçerlidir. Güç kullanımına başvurmayı engelleyecek hiçbir yasal engel yoktur; uluslararası yasal kurallar yalnızca asgari bir koruma sağlamaktadır". Sonuncusu ise "Bütün devletlerin ortak önceliği; devletin özgürlüğünün önündeki engellerin asgariye indirilmesidir" (Bacık, 2006: s. 58).

Charles Tilly'e göre; modern anlamda ulus iki farklı biçime ayrılır. Birincisi, ulus-devlet ve ikincisi ise ulusal-devlet kuramıdır. Bu iki kavram arasındaki fark ya çok yüzeyseldir ya da arasında fark yoktur. Tilly'e göre ulusal devletler; birden çok komşu bölgeyi ve onlara ait şehirleri merkezi, farklılaşmış ve otonom yapılar yolu ile yöneten devletler manasına gelmektedir. Buna karşıt olarak ise, ulus-devlet, halkı tarafından güçlü bir dilsel, dini ve sembolik kimliğin paylaşıldığı bir devlet anlamına gelmektedir (1992: ss. 2-3). Burada ulus-devlet kavramının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Modern devlet, gerçek anlamıyla son iki yüzyılın ürünüdür. Fakat devlet; tarihte feodal devletten, mutlak devlete kadar birçok farklı biçimi olan bir yapıdır. Devlet, siyasi anlamda kolektif ihtiyaçları karşılamak için var olan; ülke, egemenlik ve nüfus gibi temel unsurlara sahip siyasal bir organizasyondur (Şahin, 2009: ss. 121-124).

Öte yandan modern bir devlet formu olan ulus-devlet; “Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yasal güç kullanma hakkına sahip; bu gücü kullanırken meşruiyetini haktan alan, yarattığı zorlamayı, bu gerekçe ile haklı gösteren; yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek (milliyetçi olmak) ortak kültür, simge ve değerler yaratarak gelenekler ile ortak köken mitini canlandırıp birleştirmeyi amaçlayan siyasi organizasyon biçiminde” belirtilebilir.

Connor, “etnisite” ile “ulus”un eş anlamlı olduğunu varsaymıştır. Lakin yaptığı araştırmalarda, dünyadaki bütün ulusların etnik kökenine bakıldığında, sadece %91’nin ulus-devlet olmadığını belirtmiştir (1994: s. 338).

Durgun’a göre, modern devletin, ulus-devlet biçiminde ifade edilmesinde, milliyetçilik ideolojileri ve demokratik gelişmelerin büyük rol oynaması belirleyici olmuştur. Nitekim toplumların birleştirici kutsalı ve sistemin meşruiyet kaynağı olan “milletin” siyasi yapılanmaları şekillendirmesinin, teritoryal bir yaklaşım üzerinde kurgulanmış modern devletleri, ulus-devlet formuna sokan önemli bir gelişme olduğu sonucuna varılabilir. (2000: ss. 48-50)

## **1.2. Milliyetçilik Kuramları**

Milliyetçiliğin kavramlarından sonra milliyetçilik kuramları incelenmiş ve ardından bir çerçeve çizilmiştir. Böylelikle milliyetçilik kuramları açıklanarak “milliyetçiliğin nasıl bir biçim aldığı” ortaya konmuştur. Tezde milliyetçilik kuramları, tezde sonuçları değiştirebilecek olanağa sahiptir.

### **1.2.1. İlkçi (Primordiyal) Kuram**

İlkçi (Primordiyalist) kuram, aslında bir milliyetçilik kuramı değil adeta bir bakış açısıdır. İlkçi yaklaşım için, İngilizce bir terim olan “primordiyalist” kullanılmıştır. Türkçe anlamlarından ilki; en baştan beri var olan, diğeri ise ilk yaratılan ya da geliştirilen demektir (Summers, [Ed.], 2005: s. 1300). Daha önce belirtildiği gibi “primordiyalist” terimi ilk defa Edward Shils tarafından kullanılmış ancak bazı yazarlar bunun, din sosyolojisinden alındığını belirtmektedir (Coughlan and Eller, a.g.m.: s. 184). İlkçi kuram, etnisite çalışmalarından milliyetçilik literatürüne geçmiştir. İlkçi kuram; üç şekilde yer alır. Birincisi, kadim anlamındadır.

Milletlerin, eski çağlardan beri var olduğunu ve geçmişten bugüne fazla bir değişikliğe uğramadan ulaştığını belirtir. Biçimsel farklar olsa bile, milli öz; hep aynı kalmaktadır. Milletlerin doğum tarihi; Josep R. Llobera'ya göre, Ortaçağ (2007: ss. 238-239), Adrian Hasting'e göre, 13. yy. İngiliz-Fransız Savaşı (1997: s. 5) olabilir.

İkincisi, sosyo-biyolojik yaklaşımdır. Sosyo-biyolojik yaklaşımın en önemli temsilcisi Pierre van der Berghe'dir. Van der Berghe; insan ilişkilerine üç güdünün baskın olduğunu belirtir: Hısim/akraba olanın seçilmesi (kin selection), karşılıklılık (reciprocity) ve zorlama (coercion). İlk güdü olan hısim/akraba olanın seçilmesi, insanın yeni nesil yetiştirmede başarılı olma arzusudur. İkinci güdü karşılıklılık ise işbirliği yapmak için uyum sağlamaktır. Son güdü ise zorlama, sadece tek taraflı olarak kendine bağlamaktır (A.g.m.: ss. 131-142).

Sonuncusu olan "kültürel ilkçilik"ın, en önemli temsilcileri ise Shils ve Geertz'dir. Kültürel ilkçilik kavramının üç özelliği vardır: İlki, her şey önceden vardır, hiçbir şeyden türetilmemiştir. Yani matematiksel olarak veriler işlenmiştir. Diğeri ise duygusaldır ve kelimelerle ifade edilemez. Sonuncusu ise kişisel çıkarlarla ilgisi olmadığını belirtir ve ilkçi bağıllık özünde bir duygu ve bir heyecan işidir (Coughlan and Eller, a.g.m.: s. 187).

Geertz'e göre, kültürel bağlar; varsayılan kan bağları, dil, din, bölge, ırk ve gelenektir (2010: ss. 292-293). Türkiye'de ise "ilkçilik kuramı"ını benimseyenler; Rıza Nur, Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkkan ve Zeki Velidi Togan'dır. Nur; 1924 yılında yazdığı eserde "Dünyada en büyük iftiharım Türk yaratıldığımıdır. Türk kadar kahraman, iyi yürekli, Türk kadar büyük ve yüksek bir tarihe sahip bir millet görmedi" diyerek ilkçi kuramı korumuştur (Alpkaya, 2017: ss. 376-377).

Atsız; Ali Fuat Başgil ile arasında oluşan polemiki, Atsız'ın safkan Türk olan Kızılbaşları (Alevi, Tahtacı, Çepni vs.) Türk olarak sayması, buna karşın Başgil'in ise bu grubu, Anadolu milliyetçi hatta milliyetçi-muhafazakar biri olarak saymaması gösterilebilir (Bora, 2017: s. 128).

Türkkkan; Türkler ile Kızılderililer arasındaki ırksal yakınlık olduğunu iddia etmiştir. Alp-Turanid ırkından Türk soyu çıktığını söyleyen Türkkkan, Alpinlerden gelen Macarlar ve Turanidlerden gelen Kızılderililerin ırktaşımız olduğunu belirtir (Önen, 2017: s. 131).

Togan'a göre; Türklerde, soy bilinci bulunmaktadır. Bu bilinç tarihseldir. Bu da Togan'ın İlkçi kuramı desteklediği sonucuna vardırır (Yaşlı, 2009: s. 89).

Bu arada, bir de eskiden "Etno-sembolist kuramı besimseyip daha sonra da ilkçi kuramı destekleyen" Erol Güngör'e göre; "Batı medeniyeti, insanlık tarihi boyunca "tek raylı gelişme" göstermiştir. Çünkü Batı medeniyeti, dünyayı yönetmekteydi. Artık farklı dinamikler vardır. Doğu medeniyetinden gelen; Japon, Hint ve Çin medeniyetleri gibi medeniyetlerin, tek raylı gelişimi değil, çok raylı gelişimi getirmekte" olduğunu söyler (1984: ss. 141-143).

### **1.2.2. Modernist (Toplumsal İnşacılık) Kuramlar**

Modernistlerin üzerinde anlaşacakları konu azdır. Bundan dolayı, modernist araştırmacıların, kuramlardaki hangi konuya önem verdiklerine göre sınıflandırma yapılmaktadır. Buna göre; milliyetçiliğin çözümlenmesinde; ekonomik etkenlere ağırlık veren araştırmacılara "ekonomik dönüşüm", siyasi etkenler önemli diyenlere "siyasi dönüşüm", toplumsal-kültürel etkenleri temel alanlara ise "toplumsal-kültürel dönüşüm" denilebilir (Özkırmılı, 2017: s. 103). Bu kapsamda modernizmin aslında yeni baştan olmak üzere toplumu değiştirmek ve daha hızlı ilerlemek adına yapıldığı söylenebilir. Buna da "toplumsal inşacılık" adı verilir.

"Ekonomik dönüşüm" yaklaşımına baktığımızda Marksist teorinin etkisi görülmektedir. Tom Nairn'e göre; kalkınma sadece dengesiz olabilirliliğini söylemektedir. Dengesizlik, dışlanmışların, geride bırakılmışların, sömürgeleştirilmişlerin ya da turistik tarih turlarına mahkum edilenlerin siyasi seferberliklerini üretebilirler. Bu seferberliklerin esasen sınıf ayrımı yerine etnik ayrım üzerinde oluşmasının bir başka nedeni vardır. Niyetlerinin evrensel olduğunu belirtse de, ilerlemenin merkez ülke motorlarını fazlasıyla etnik bir biçime büründürmüşlerdir (2015: ss. 91-92).

Bir başka ekonomi odaklı çalışmacı ise Michael Hechter'dir. Hechter, görüşünü üç önermede özetlemektedir: İlki, topluluklar arası ekonomik eşitsizlik arttıkça, ezilen topluluklar daha fazla içine kapanacak ve siyasi bütünleşmeyi reddedeceklerdir. İkincisi, topluluk içi iletişim arttıkça, ezilen topluluğun üyeleri arasında dayanışma artacaktır. Son olarak topluluklar arası kültürel farklılık arttıkça, ezilen topluluğun üyeleri arasında dayanışma artacaktır (Özkırmılı, 2017: s. 122).



“Siyasi dönüşüm” için Breully’e bakmak gerekecektir. Siyasi hareketler kapsamında milliyetçi hareketleri amaçlarına göre (ayrılıkçı, reformcu ve birleşmeci) ayırmak lazımdır. Daha sonra da iki ayırım yapar. Birincisi, “devlet olmayan siyasi örgütlenmelere karşı ve diğeri ise “devletlere karşı” kategorilere ayrılmasıdır. “Devlet olmayan siyasi örgütlenmelere karşı” durumuna örnek olarak; Macar ve Yunan halklarının Osmanlı İmparatorluğu’na, Nijerya halkının ise İngiliz Krallığı’na karşı savaşmış olmaları gösterilebilir. “Devletlere karşı” kategorisine ise, İspanya Devleti’ne karşı olan Bask halkının ve Nijerya Devleti’ne karşı İbo halkının mücadele etmesi örnek olarak verilebilir. Reformcu olarak, Türk ve Japon halkı gösterilmektedir. Devleti ele geçirmek isteyenler, İtalya’da Faşizm ve Almanya’da Nazizm’dir. Birleşmeciler ise, küçük devlet olup büyük ve tek millet olmak isteyen Alman, İtalyan ve Türk halkı olabilir. Devletlere karşı ise Arap milletini tek devlet altında toplamak istemek Pan-Arabizm (Arapların toplanması) olacaktır (1993: s. 5).

Modernite kavramında araçsalcılık tıpkı etnisite gibi rol oynamaktadır. Paul Brass, (1979: ss. 40-41) araçsalcı (instrumentalist) bakış açısı belirlemiştir. Buna göre; etnik kimlikleri aslında elitlerin (seçkin) siyasal iktidarı ele geçirmek için veya koruma mücadelelerinde kullandıkları bir olgudur (Özkırımlı, 2017: s. 135).

Hobsbawn’a göre; siyasal olarak üç neden modernizm açısından önemlidir: İlki, birbirleriyle iletişim kuran seçkinlerdir, ikincisi matbaanın bulunuşu, kamu yönetimi ve idari mekanizmaların milliyetçiliği geliştirmesidir (2017: ss. 83-86). Ayrıca Hobsbawn ve Ranger’a göre; icat edilmiş gelenekleri adeta bir toplumsal mühendislik ürünü gibi görmektedir. İcat edilmiş geleneklerden kastedilen törensel ve sembolik bir nitelik taşıyan, örtülü veya açıkça kabul edilmiş ve sürekli tekrarlanan uygulamalardır (1983: s. 1). Üçüncü olarak, toplumsal-kültürel dönüşümün en meşru olanı Gellner’dir. Modernitenin en büyük değerlerinin; evrensel okuryazarlık ideali ve eğitim hakkı olduğunu söylemektedir (2018: s. 104). Ayrıca yüksek kültür, yani okur-yazar olan ve sürekli eğitim alan bir toplum, artık farklılaşmış, yerel bağlantılı ve okur-yazar olmayan küçük bir topluluk olmamalıdır (A.g.e.: s. 116).

Ernest Gellner’in “büyüme-yönelimli endüstriyel toplumun gerekliliklerine dayalı teorisi”nde modernist kuram görülebilir. Gellner’e göre, modern öncesi toplumlarda elitlerle üretici sınıflar arasında kesin bir sınır bulunmaktadır ve bu sınırı aşmaya yardımcı olabilecek bir ideolojinin geliştirilmesi mümkün değildir. Ancak

endüstrileşme ile birlikte ortaya bir türdeşleşme ihtiyacı çıkmıştır ve milliyetçilik bu türdeşliğin ideolojisidir. Endüstriyel toplum, okuma yazma bilen ve teknolojiyi kullanabilen bir nüfusa ihtiyaç duyar ve devlet, “kitlese, kamusal, zorunlu ve standart eğitim sistemini destekleme yoluyla böyle bir iş gücünü sağlayabilme yetisine sahip tek ajandır” diye yazmıştır (A.g.e.: s. 86-116). Gellner, daha sonraki çalışmalarında bir dönemleştirmeye giderek, tarımsal toplumlardan modern topluma geçiş sürecinde milliyetçiliğin beş aşamasından söz eder. Buna göre, ilk aşama olan çıkış çizgisinde etnisiteyle siyasi meşruluk arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. İkinci aşama olan milliyetçi başkaldırı aşamasında etnisite kendisini siyasi bir ilke olarak göstermeye başlar. Milliyetçi başkaldırının zaferi ve kendi kendini yok edişi aşamasında, çok etnili imparatorluklar dağılır, milliyetçilik meşruiyetin yegâne kaynağı haline gelir ve yeni devletler kurulur. Ancak bu yeni kurulan devletler de kendi içlerinde çeşitli etnik azınlıklar bulundukları için milliyetçilik bir sorun olmaya devam eder. Dördüncü aşama gece ve sis olarak adlandırılmıştır ve bu aşamada milliyetçiliğin gerekleri katliam ya da göç gibi mekanizmalar aracılığıyla yerine getirilir. Beşinci ve son aşama ise endüstrileşme sonrasıdır. Refah düzeyindeki yükseliş ve kültürel yakınlaşma nedeni ile milliyetçilik eski şiddetini yitirir ama tamamen ortadan kalkmaz (Gellner, 2018: ss. 45-52). Anderson, ulusların tahayyülünde en önemli mekanizma olarak kapitalist yayıncılığı görür. Kapitalist yayıncılığın on beşinci yüzyıldan itibaren Avrupa’daki hızlı gelişimi ulusal bilincin temellerinin atılmasında üç farklı yoldan etkili olmuştur. Bunlardan ilki, “Latincenin altında ama konuşulan halk dillerinin üzerinde düzeyde, birleşik bir mübadele ve iletişim alanı yaratmak”tır. Bu noktadan itibaren Avrupa’da milyonlarca insan “birbiriyle baskı ve kâğıt aracılığıyla” anlaşabilir hale gelmiştir. İkinci olarak, kapitalist yayıncılık “dile bir sabitlik kazandırmış ve bu uzun vadede, “özel millet kavramları için son derece merkezi bir rol oynayan kadimlik fikrinin inşa edilmesine katkıda” bulunmuştur. Üçüncüsü ise, kapitalist yayıncılığın lehçelerin üzerinde “farklı bir iktidar” dili yaratmış olmasıdır. Böylelikle, yayın diline yakın lehçeler ön plana çıkarken diğerleri geri plana itilmiştir.

Anderson’a göre; milliyetçiliğin kökeninin, matbaa kapitalizmi (2017: ss. 52-53) ve Protestan Reformu (A.g.e. ss. 100-103) ile birleştiğinde modernite ile ortaya çıkacağını düşünmektedir. Anderson’a göre; matbaanın icat edilmesi ile beraber zamanın Avrupa’daki yazı dili olan Latince bilen nispeten küçük elit azınlığın

oluşturduğu pazarı doyurmaya çalışan yayıncılar, doyunluğa ulaşınca yerel dil ile yazılan kitapları basmaya başlamışlardır. Ayrıca Alman papaz Martin Luther'in Almanca olarak yazdığı İncil'i basılmıştır. Böylelikle Protestan Reformu, modernliğe geçişi sağlamıştır (Kardaş, 2017: s. 633-634).

Miroslav Hroch'a göre; milli hareketlilik üç evrede gelişim göstermektedir. İlki olan A evresi, mutlakıyetçi ortamından kitlesele geçiş durumudur. Buna en iyi örnek Fransa'dır. Bir diğeri olan B evresi, mutlakıyetçi ortamından parlamento ile birlikte anayasal geçiş sağlanmasıdır. Buna örnek Belçika'dır. Son olarak, C evresi; anayasal geçiş ve sivil toplum olmadan kitlesel hareket olmasıdır. Buna örnek ise, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Sırp ve Bulgar halklarıdır (2011: s. 51).

Türk Modernistlere baktığımızda; İsmail Gaspıralı'ya göre; eğitim alanında modernizmi, İslami saflıkla birleştirerek bir program yapmıştır. Buna da "usul-ü cedit" denmektedir (Öğün, 1995: s. 182).

Yusuf Akçura'ya göre; her toplum, kendi menfaatleri gereği sürekli değişim halindedir. Bu durumda modernleşerek gelişmesi gereklidir (2018: s. 84).

Sadri Maksudi Arsal'a göre; milliyetçilik, sosyolojik ve psikolojik esaslara dayalıdır, kan ve kafataslarının biçimiyle uğraşmaz. Milliyetçilik, kan aramaz ama ruh aramaktadır. Milliyetçilik, özgürlükçü, liberal, demokratik, savaş aleyhtarı ve idealisttir (Arsal, a.g.e.: ss. 257-258).

### **1.2.3. Etno-Sembolcü Kuramlar**

Etno-sembolistler; etnik kökenlere, cemaatlerin, milletlerin oluşumu ve devamlılığına önem vermektedir (Smith, 2017: s. 36).

"Etno-sembol" tanımını ilk olarak Connor kullanmıştır. Connor'a göre; "etno-sembolcü" yerine "etno-milliyetçilik" terimi kullanılmıştır. Etno-milliyetçilik; milleti, öz bilince sahip etnik bir grup olarak tanımlamak adına kullanılmıştır (1993: s. 1). Bu durumda "milliyetçilik" ile "etno-milliyetçilik" arasındaki farkı açıklamak gerekmektedir. Connor'a göre; milliyetçilik, etnik bir grubu sadakatle bağlamayı gerektiren bir terimdir. Milliyetçilik uygulama biçimine ise yurtseverlik denilir (1993: s. 380). Etno-milliyetçilik ise grupların; kendi kültürel sınırlarını ve kültürel

değerlerini, özgünlüklerini vurgulamak ve çıkarlarını sağlamak adına kullandıkları biçimler olarak tanımlanabilir.

J. A. Armstrong, milletlerin gelişiminin eski çağlardan günümüze uzanan bir adeta bir inşa süreci içerdiğini söylemektedir. Bunların sonunda ulaşılan milliyetçilik, bütün örgütlenme şekline etki eden etnik şuurun son evresi olmaktadır. Bu yüzden de etnik şuurun sürekliliğinden bahsedilebilir. (Armstrong, 2018: s. 14) Armstrong'a göre; simgeler, motor mitler (kurucu, meşrulaştırıcı bir siyasi mitler) ve iletişim etno-sembolistler için elzem durumdadır (A.g.e.: s. 30).

Etno-Sembolcu Kuram'ın en bilinen ismi ise Anthony D. Smith olmaktadır. Smith, milletlerin ortaya çıkmasında, modern öncesi toplumlarda olunaşan kimlik ve kültürleri önemsemiştir (Smith, 2004: 13-38).

Smith'e göre; "ethnie" kelimesi, altı madde varsa bir milleti ifade edebilir: Birincisi, "Müşterek özel isim", ikincisi, "Ortak bir soy miti", üçüncüsü, "Paylaşılan tarihi hatıralar", dördüncüsü, "Bir veya daha fazla ortak kültür unsuru", beşincisi, "Belirli bir anavatana bağlılık ve sonuncusu ise "Nüfusun önemli bir kısmını kaplayan dayanışma hissi" olmaktadır (A.g.e.: s. 42).

Etnilerin sürekliliğini sağlayan üç öğeden birincisi, bir nüfus birimi adına ortak olarak sembolik, fikri ve normatif öğeler, ikincisi, soy boyunca onları çeken adetler ve töreler ve sonuncusu ise, diğer etnik unsurlarından kendilerini ayıran duygular ve tutumlardır. (Smith, 2002: s. 138)

Etnilerin sürekliliğinin olduğu yerde 'etnik dışlama'nın olduğu bilinmektedir. Buna "etnik sönme" denilir. Etnik sönmenin iki olgusu vardır. Bunlardan ilki soykırım (jenosid), diğeri ise "kültürel soykırım" da denilen 'etnik-kırım"dır (etnosid) (Smith, 2004, s. 55). Fakat Smith'e göre, etnik kategorileri çok zor yok olurlar. Bu tip girişimler yok olabilecek etniyi canlandırıp millet yapabilmektedir (2002: s. 56).

Millet olmaya geçişin ilk noktası olan "merkezileşmiş devletler" ile kilise arasında "güç savaşı" olmaktadır. Merkezileşmiş devletlerin giderek devrimler yapmasıyla kitlesel eğitim, insanların birbirlerinin anlamasını sağlayan dil, bilimdeki müthiş ilerleme sonucu ortaya çıkan okuryazarlık oranı sebebiyle devletlerin 'kolektif kültürleri' gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Devletlerin, "kolektif kimlikleri"

gerçekleştirmesi sonucunda “şuurlanan etniler” de milletleri oluşturmuştur (2002: ss. 172-179).

“Etnik çekirdek”, birleştirici, kapsacıyı mekanizmalar ile tedricen oluşmaktadır (Smith, 2004: s. 69). Smith, milletlerin oluşumuna giden süreçte “çekirdek etnilerin” iki sınıflandırma ile bulunduğunu tespit etmiştir (Smith, 2017: ss. 78-80).

Smith’e göre millet; etnik olarak farklı biçimlere ayrılmaktadır. Birincisi, “Yatay etni içinde aristokratik bir temel”dir. Demokratik unsurlar da içermenin yanında devlete, içine ekseriyetle dini ve ruhban etkilerin sızdığı aristokratik bir kültür ve gelenek damga vurur. (Rusya, Etiyopya, Türkiye ve Japonya örneklerinde görüldüğü gibi). İkincisi, “Önemli etnik azınlıkların içerilmesi”dir. İçlerinde çok sayıda büyük azınlığın bulunduğu (örneğin Rusya, Etiyopya, Osmanlı Türkiyesi gibi) imparatorluklardan, yalnızca birkaç azınlığın bulunduğu (Japonya) imparatorluklarına dek, duruma bağlı olarak değişkenlik arz eder. Üçüncüsü, “Bürokratik devletlerin ‘modernleştirici’ özelliği”dir. Yine bu da (Japonya ve Osmanlı Türkiyesi veya Etiyopya karşılaştırıldığında) derece olarak farklılık gösterir ama tabii etni ve sınıflar üzerinde egemen etnik bir çekirdek ile hâkim sınıfın takviye edilmesini yansıtır. Sonuncusu ise, “Resmî” ve kurumsal milliyetçilikten yararlanma sıklığı”dır. Nüfuzlarını tahkim etmek ve nüfusunu tümleşik bir millet halinde türdeşleştirmek için hâkim sınıf, etnik azınlıkları büyük kurumlarla desteklenen milliyetçi bir eğitim propagandası yoluyla özümlemeye çalışır. Bu amaçla herkesin uymak zorunda olduğu ve başka herhangi bir fikir, sembol ya da hayallerin ortaya çıkmasını önleyen, millete dair resmî, yerleşik, kurumsal fikir ve imgeleri teşvik ederler (2004: ss. 160-161).

Smith, bazı aydın ve tacirlerin hemen Batılı olmak adına hızlı kentleşme, sekülerleşme sebebiyle Batı’ya benzerken kendi topluluklarının ise yabancı olduğunu söylemektedir. Bazı Avrupalıların “sömürge halkı” diye küçümsemesi yüzünden üç çeşit tepki ortaya çıkmıştır. Birincisi, kendi öz değerlerini, Batının; kültürel, bilimsel vb. tahrip edici değerlerine karşı savunanlar (yeni gelenekçi yöntem); ikincisi, toplumun sadece Batılılaşması gerektiğini savunan ve seküler modernliğe bağlı insanlar (kurtarıcı asimilasyonist yöntem) ve sonuncusu ise Batının kendi yöntem ve ideallerini topluluğa eskilerden miras kalmış yöntemlerle birleştirerek, yerli topluluk ile yabancı modernliği dengelemeye çalışan insanlardır (genel reformist yöntem). (2017: s. 81)

Örneğin, Türkiye’de genellikle devlet, sınırlarını yeniden çizmek nedeniyle emperyal miraslardan kendini kopartması yüzünden bir beka sorunu karşı karşıya kalmıştır (2004: s. 161). “Beka”; halkların yurtlarına kök saldıkları ve bağımsız bir devlet kurma geleneğine sahip oldukları için bir biçimde hayatîyetlerini korumaktadır (2004: s. 60).

Etno-sembolcüler arasında Türkler de yer almaktadır. Galip Erdem’e göre; Fransızlar kültüre, Almanlar kana dayalı milliyetçilik yapmaktadırlar. Türklerin ise, “soya bağlı mensubiyet şuuru” vardır. Bu durumda, ırkçılığı düşünmeden, kendini Türk kabul eden her insan Türk olarak kabul edilmelidir (2017: s. 68). Bu konuyu Mustafa Kemal Atatürk, 10. Yıl Nutku’nda “Ne mutlu Türk’üm diyene” biçiminde söyleyerek veciz bir şekilde anlatmıştır.

### **1.3. Milliyetçiliğin Sınıflandırılması**

Milliyetçilik, pek çok açıdan sınıflandırılabilir. Burada tezin, milliyetçiliğin sınıflandırılmasının test edilebilmesine olanak tanınması önemlidir. Böylelikle tezde, milliyetçiliğin sınıflandırılmasında oluşabilecek problem alanı daraltılmaktadır. Ancak bu durumu iki önemli kısım olarak ele almak elzemdir.

#### **1.3.1. Kaynakları Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması**

Milliyetçiliğin kaynağı olarak siyaset bilimindeki ilk olarak milliyetçiliğin sınıflandırılması, Alman tarihçi Friedrich Meinecke tarafından 1907 tarihinde yapılmıştır (1919: s. 34). Meinecke; iki millet sınıfından bahsetmektedir. Birincisi “Kültürel Millet”, ikincisi ise “Siyasal Millet” olmaktadır. Milletün unsurlarını; ortak ülke, ortak kan bağı, ortak dil, ortak entelektüel yaşam şekli, ortak devlet olarak belirten Meinecke, ortak kan bağı ve ortak ülkeyi “olmazsa olmaz” (sine qua non) ayırt eder. Bu durumda “kültürel ya da siyasi millet”in hangisi daha ağır basıyorsa, o unsur galip gelecektir.

Meinecke’e göre; bu sınıflandırmayı yaparken, Almanya ve Fransa örneklerinden yola çıkılmıştır. Asıl önemi, kendisi de Alman olduğundan dolayı, Almanya’nın milletleşme sürecini meşrulaştırmaktır. Milliyetçiliğin sınıflandırılmasında milliyetçilik hareketleri ve ideolojisi iç içe geçmiştir. Bu

nedenle; araştırmacı, araştırma konusu ile kendi dūřünceleri arasına mesafe koyamamaktadır.

Minogue, milliyetçiliğin; “uyuyan güzel ile başlayıp Frankeştayn canavarı ile biten bir hikaye” olduğunu söylemiştir (Minogue, 1967: s. 12).

Milliyetçiliğin sınıflandırılmasında, Fransız ve Alman örnekleri, milliyetçiliğin ilk olarak Avrupa’da çıkmış olmasından ve tezat bir görüntü oluşturmuş olduğundan dolayı fazla kullanılmaktadır. Daha derin bir bilgi için, Fransız milliyetçiliği; toprak hukukuna dayanan (jus soil), bireylerin gönüllü iradesi ile birlikte ortaya çıkan bir yurttaşlık cemaatidir. Alman milliyetçiliği ise, kan bağı hukukuna dayanan (jus sanguinis), ortak kültürel geçmişe, doğuştan kazanılan ve asla değiştirilemeyen bir yurttaşlık tipidir. Fransız ve Alman milliyetçilikleri arasındaki farklara bakıldığında, Fransız usulü siyasal milliyetçiliğin, liberal ve özgürlükçü renkler taşımakta olduğu görölmektedir. Nedeni ise, 1789 Fransız Devrimi’nin sloganı olan “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik” ilkesinin, Liberalizme bağlanmaktan geçmesidir. Alman milliyetçilik ise, etnik temele dayandığı için otoritedir. Oysa ki Fransız milliyetçiliği o kadar özgür değilken, Alman milliyetçiliği, o kadar otoriter değildir.

Fransız ve Alman milliyetçiliklerini anlatırken muhakkak değinilmesi gereken Ernest Renan’a göre, millet bir ruhtur, manevi bir ilkedir. Bu ilkeler; geçmiş ve şimdidir. Milli keder ve yas, milli zaferden daha değerlidir (Türköne, 2012: ss. 45-58).

Fichte’ye göre; milliyetçilik, etnik milliyetçilik anlamına gelmekteydi. Fichte, Alman milliyetçiliğinin amentüsünü yazmıştır. Fichte’ye göre; Alman milliyetçiliği, metafizik ve organik bir yaklaşıma sahip olmaktadır. Ona göre, Alman milletin kendine has özellikleri vardır. Alman milleti, “biricik” ve “kendine özgü” bir halktır. Fakat Alman toplumu, küçük devletçiklerden oluşmaktadır. Alman birliği kurulmalıdır. Bunun için ise eğitime önem verilmelidir (1922: s. 125).

Karl Marx, Hegelci diyalektik felsefeyi alt-üst ederken bir karşı praxis (girişim durumu) projesi gerçekteşirmiştir. Marx, Kapitalizmi yani moderniteyi, gene modernitenin gerçekteşirdiği zayıflıklarla eleştirmek istemekteydi. Bunun ana öznesi, proleterya (işçi sınıfı) idi. Marx, Alman ideolojisini, kapitalist sözleşme ve küreselleşmekte olan üretim süreciyle birleştirerek, insan toplumunun ilk çekirdeğini

oluşturan “vatansız proleterya”nın toplumsal mücadele ile insan toplumuna varması gerektiğini söylemektedir (Marx ve Engels, 1987: ss. 22-58).

Milliyetçilik, kaynağı açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Batı ve Doğu milliyetçiliği ayrımını ilk defa Hans Kohn yapmıştır (Kohn, s. 132). Bunun nedeni ise aristokrat ve ruhban sınıfları ile gelişen ‘üçüncü sınıf’ olmasıdır. “Üçüncü sınıf”ı ilk olarak yazan kişi olan Sieyes oluşmuştur. Sieyes “üçüncü sınıf”ı millet olarak tanımlayarak milletin egemenliğini duyurmaktadır (Smith, 2001: s. 43). Gerçekte ise bu sınıf burjuvazi sınıfıdır. Kohn; milliyetçilik, siyasal gelişimini daha tamamlayamadığından ötürü kültürel biçimde kendini ifade ederken, milliyetçiliği destekleyecek herhangi bir sınıf bulunmamaktadır ve aslında millet yok halindedir. Millet, aydınlar ve özellikle de şairlerin etkisi ile ortaya çıkar (Kohn, 1944, 1958: ss. 329-331).

Kohn’e göre, milliyetçilik, burjuvazinin var olup olmaması bakımından iki farklı türde olmaktadır. Birincisi, burjuvazinin var olduğu İngiltere, Fransa ve ABD’de meydana gelen, hukuk doktrinine sahip, seküler inanç içinde ülkenin din, mezhep, dil gibi etnik ayrımlara bakmasız herkesi, milletin üyesi sayan “Batı milliyetçiliği” (sivil milliyetçilik), diğeri ise burjuvazinin zayıf olduğu Almanya ve İtalya ile örneklenen ve sadece belli bir etnik kökenden gelenlerin üyesi olduğu ve genelde kültürel alanda “Doğu Milliyetçiliği” (etnik milliyetçilik) olarak ifade edilen milliyetçiliktir (A.g.e.: ss. 7-11).

Smith, Kohn’un yaptığı sınıflandırmaların bazı eleştirilecek yönleri olmasına karşın, bunların geçerli ve yararlı olduğunu söylemektedir. Kohn, rasyonel ve kurumsal olan “batılı” milliyetçilik ile organik ve mistik olan “doğulu” milliyetçilik şeklinde ikili bir ayrıma gider (1944: s. 132).

Smith, daha sonraki bir çalışmasında, “batılı” ve “doğulu” ayrımı yerine “teritoryal” ve “etnik ulusçuluk” kavramlarını kullanır. “Teritoryal milliyetçilik”; milleti, sınırları kesinleşmiş bir coğrafyadaki siyasal bir birimle yani devletle ve yasa ile ilişkilendirerek açıklar. Ancak teritoryal milliyetçilik; önemli olan “bağımsızlık” sebebiyle iki tür milliyetçilik türüne ayrılır. Bunlardan biri, bağımsızlıktan önceki “devlet-ulus kurma” aşamasında olanlardır. Bunlara “sömürge karşıtı milliyetçilik” de denilebilir. Diğeri ise “eskiden sömürge olan topraklarda kurularak devlet için bir



araya gelecek milletler”dir. Buna “bütünleştirici milliyetçilik” adı verilir. (Smith, 2004: ss. 133-134)

İkinci tip ise etnik milliyetçilik olarak, millet biçiminde etnik bağlar temelinde kurulur. Bu modelde, geçmiş, ortak kökler ve soy, popülizm, gelenekler ve yerlilik öğeleri ön plandadır. Etnik ulusçuluk, “teritoryal ulusların harcını oluşturan yasal kurallar ve kurumlar yerine gelenek, görenek ve lehçeleri ikame etme eğilimindedir.” Dile ulusun “biricikliğini” gösteren bir anlam yüklemişlerdir. Ayrıca tarih de bu modelde milliyetçiliğin odak noktası durumundadır. Etnik milliyetçiler ise, bağımsızlık öncesinde daha büyük bir siyasi birimden ayrılmaya ve onun yerine yeni bir siyasi “ayrılıkçı milliyetçilik” inşa etmeye çalışacaklar, bağımsızlıktan sonra ise “etno-millet”in sınırlar dışında kalan akrabalarının yaşadığı toprakları ilhak ederek ya da benzer “etno-milli” devletlerle birleşerek daha geniş bir devlete ulaşmak isteyeceklerdir (A.g.e.: s. 134). Bu nedenle de irredentist ve pan karakter taşımaktadırlar.

E.H. Carr’a göre, Fransız Napolyon’un döneminde, Avrupa’da bir radikal değişiklik meydana gelmiştir. Bunu ortaya çıkaran ise, kültür ve devlet olmaktadır. Volksgeist, (halk ruhu), Alman romantiklerin kültür yerine kullandıkları ilk kavramdır. Herder’in ortaya attığı bu kavram, her halkın ayrı bir “ruhu” olduğu ve ancak bu ruhu geliştirerek kendi ulus-devletine kavuşabileceği iddiasının dayanağı olarak kullanılmıştır. Halk ruhunun ya da kültürün temelinde ise dil bulunmaktadır. Dolayısıyla, etnik milliyetçilikle birlikte, “yurttaş olmanın ya da aynı ‘Millet’e ait olmanın ölçüsü, aynı ülkeyi, aynı toprağı paylaşmak değil aynı kültürden olmak ya da aynı dili konuşmak” haline gelecektir. Bu aynı zamanda devletin böylesi bir milleti göz önüne getirerek kurulması anlamını da taşımaktadır: Aynı dili konuşan ve aynı kültürü paylaşan yurttaşlardan müteşekkil bir devlet (2019: ss. 19-30).

Milliyetçilik bölümünde belirtildiği üzere, Smith, milliyetçiliğin hangi anlamlara gelecek şekilde kullanıldığını şöyle sıralamıştır: Birincisi, “Bütün olarak millet ve milli-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci”, ikincisi, “Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak, üçüncüsü, “Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm”, dördüncüsü, “Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji” ve sonuncusu da “Milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve

siyasi hareket” şeklindedir. Ancak milliyetçi ideoloji aynı zamanda “ulusal dayanışmanın yaratılması ve sürdürülmesi için milleti oluşturan unsurlar ile devlet-kurma süreçleri arasında nesnel bir ilişki kurmaya gayret etmektedir (2004: s. 119).

James Kellas ise, Batı milliyetçiliğini daha iyi; Doğu milliyetçiliğini ise daha kötü olarak betimler. Batı milliyetçiliğini, toplumsal ve ilerici sıfatları ile tanımlar ve daha demokratik, soykırımla, zorla göç ettirme siyaseti ile fazla tanışmamış bir milliyetçilik olduğunu belirtir. Buna karşın Doğu milliyetçiliğini ise, dışlayıcı, toleranssız ve otoriter olarak tanımlar (1991: s. 7).

Rogers Brubaker’a göre ise; Fransa ve Almanya arasındaki farklar, göçmenlik ve vatandaşlık konusuyla ilgilidir. Fransız Devleti; üniter, evrensel ve laik olarak kendini tanımlamaktadır. Fransız anlayışı ise, devlet-merkezli ve asimilasyoncu olarak betimlenmektedir. Buna karşın Alman Devleti, halk-merkezli ve diferansiyel olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Alman milletini, bir halk cemaati (Volksgemeinschaft) olarak görmektedir. Bu durumda, milliyetçilik, siyasi milliyetçilik değil, etno-kültürel milliyetçiliktir (1992: s. 1).

Liah Grennfeld; Kohn’un “etnik-sivil milliyetçilik ayrımını” korumak ile birlikte onu daha da geliştirmiştir. Grennfeld, geliştirmek adına, “bireyci-toplumcu milliyetçilik” ayrımını eklemiştir. Buna göre, üç sınıflama türü oluşmuştur. Birincisi, “sivil-bireyci” milliyetçilik türü (İngiliz ve Amerikan toplumu buna örnektir), ikincisi, “sivil-toplumcu” milliyetçilik türü (Fransız toplumu) ve sonuncusu ise, “etnik-toplumcu” milliyetçilik türü (Alman ve Rus toplumu) olarak belirtilebilir (A.g.e.: ss. 9-15).

Ulus-devletlerin, etnik çeşitliliğe yaklaşımını inceleyen Şener Aktürk, üç adet devlet siyaset modeli olabileceğini ifade etmektedir. Birincisi, “tek etnili model” için sadece bir etnik gruba ait olan bir ulus-devletten bahsedilmektedir (Buna örnek olan Almanya gibi). İkincisi, “anti-etnik modeldir”. Eğer pek çok etnik kökenden gelen bireye, vatandaşlık hakkını veriyor lakin etnik kimliklerin yasal ve kamusal alanla görülmesine izin vermiyorsa, buna “anti-etnik model” (asimilasyon) denilir (Fransa ve Türkiye). Sonuncusu ise “çok etnili rejim” adını alır. Vatandaşlık veriyor ve ayrıca etnik çeşitliliğin yasal olarak ifade edilmesine de izin veriyor ise, buna “çok etnili rejim” denilmektedir (Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu) (2012: ss. 155-178).

Harris Mylonas'a göre; Avrupa Balkan coğrafyasında bulunan milletlerde, milliyetçiliğin sınıflandırılması, üç temel üzerinde yapılmaktadırlar. Bunlardan birincisi, "dışlama" (segresyon) olup bir grubu izole etmek anlamına gelmektedir. İkincisi, "asimilasyon" (dahil etme) olmaktadır ve buna bütün vatandaşların Türkçe öğrenmesi örnek olarak verilebilir. Sonuncusu ise "uzlaşma" (accomodation) biçimdedir (2013: ss. 22-26).

Peter Sugar'a göre; milliyetçiliğin sınıflandırılması dört türden oluşmuştur. Birincisi, "Aristokratik milliyetçilik", özellikle halkların değil, aristokrat kesimin, bir bakıma yüksek grubun, milliyetçi olup halkı sürükledikleri durumdur. Bu duruma Macar, Leh (Polonyalı) gibi örnekler verilebilir. "Burjuvazi milliyetçilik"; aristokratların değil, Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan burjuvazilerin ayaklanması sonucu meydana gelmiştir. Çek milliyetçiliği buna bir örnektir. "Bürokratik milliyetçilik"; yönetenlerin ya da halkın değil, devleti yönetmek için oluşturulan ve her şeyini millet olarak gören bürokratların başlattığı milliyetçiliktir. Buna örnek olarak, Türk, Yunan ve Romen milliyetçilikleri verilebilir. Son olarak "Halkçı milliyetçilik"; toplumda halkın örgütlenmesi üzerine oluşan ve bütün toplumu saran milliyetçiliktir. Buna da örnek olarak, Sırp ve Bulgar milliyetçiliği verilebilir (1969: s. 465).

### **1.3.2. Siyasal İçerikleri Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması**

Siyasi muhvetası açısından da milliyetçilik, birkaç başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar, milliyetçiliğin; siyasi ideolojiler bakımından sınıflandırılması içermektedir. Böylelikle her siyasi ideoloji, milliyetçilikte kendine yer bulmaktadır.

#### **1.3.2.1. Liberal Milliyetçilik**

Liberal Milliyetçilik, Fransız Devrimi'ne kadar giden ve bu devrimin temel değerlerini yansıtan, milliyetçiliğin en eski biçimidir. Bu fikirler hızla bütün Avrupa'ya yayılmış ve İtalyan birleşmesinin mimarı olan Giuseppe Mazzini'de şekil bulmuştur. Mazzini'ye göre, milliyetçilik; ilkeli milliyetçilik biçimi, öz-yönetim (self-government) egemenlik hakkına sahip, saygı değer, yüceltilmiş bireyler toplumu

olarak görülmektedir. Mazzini, kendi kaderini tayin ilkesi sonucunda sürekli ve kalıcı barışı getirebileceğine inanmaktadır. Mazzini dışında Latin Amerika'nın bağımsızlığını kazandıran Simon Bolivar; Çin İmparatorluğu'nun, Çin Cumhuriyeti'ne çevrilmesini sağlayan lider Sun Yat-Sen; Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kurtuluş Savaşı neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk, örnek olarak verilebilir. (Heywood, 2015: s. 177).

Liberal Milliyetçiliğin teorik temelleri, Rousseau'nun önerdiği “genel irade” kavramıyla ilişkidir. Rousseau, “halk egemenliğini” savunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Eski Başkanı Wilson; 1917'de açıkladığı 14 madde ile savaş sonrasında oluşacak dünyanın perspektifini sunmuştur. Buna göre; savaştan yenik çıkan ülkelerindeki belirli bir bölgede, hangi çoğunluğa sahip ise; bu çoğunluğu oluşturan kesimler orada kendi devletlerini kurabileceklerdir. Buna da “kendi kaderini tayin” ve yapılan seçime de “plesibit” adı verilir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de ise; Ahrar Fırkası (Parti), Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Serbest Parti ve şu anda devam eden Besim Tibuk'un kurduğu Liberal Demokrat Parti gibi siyasi örgütlenme de vardır (Recebov ve Taş, 2018: ss. 48-50).

### ***1.3.2.2. Muhafazakar Milliyetçilik***

19. yy'ın başlarında, muhafazakarlar; milliyetçiliği, düzene ve siyasi istikrara tehdit olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte, asrın ortalarına doğru; bazı muhafazakar devlet adamları (Almanya Şansölyesi Bismarck, İngiliz Başbakanı Disraeli ve Rus Çarı III. Alexander vb.), sosyal düzeni korumada ve geleneksel kurumları savunmada doğal bir müttefik gördükleri milliyetçiliği sempatik olarak görmüşlerdir (Heywood, 2015: ss. 179-180).

Bir bakıma, Muhafazakar Milliyetçilik, kendi kaderini tayin hakkı ilkesini savunan Liberal Milliyetçilik ile daha az ilgili iken; milli yurtseverlik duygusunun içinde cisimleşmiş toplumsal uyum ve kamusal düzen ve istikrar taahhüdü ile daha çok ilgilidir. Bu bakış açısıyla, yurtseverlik şeklindeki bağlılık ve bir millet olma bilinci büyük ölçüde, milliyetçiliği, tarih tarafından onaylanmış bir geleneksel

değerler ve kurumlar savunusuna dönüştüren ortak bir geçmişe sahip olma düşüncesinin içinde kökleşmiştir (Heywood, 2016: s. 206).

Türkiye’de ise, II. Dünya Savaşı sonucunda galip gelen Sovyetler Birliği ve giderek yükselen komünizm cereyanı sebebiyle, Sovyetler Birliği’nin uydu devleti olma durumu, Türk rejimini rahatsız etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 7. Kurultayı’nda komünizm ile mücadele etmek için devlet, kontrollü bir “milliyetçi-muhafazakar” restorasyona tabi tutulacaktır (Yaşlı, 2016: s. 15).

Türkiye’de ise; DP, AP, ANAP, DYP ve AK Parti’de muhafazakar milliyetçilik şeklinde bir siyasi örgütlenme de vardır.

### ***1.3.2.3. Yayılmacı Milliyetçilik***

Pek çok ülkede milliyetçiliğin baskın imajı, milletin kendi kaderini tayin hakkının getirdiği olumlu havanın, insanların psikolojilerinde yer alan egoizm ile birleşmesiyle daha saldırgan ve daha fazla askeri gücü kullanma halidir. En uç biçiminde, kimi zaman integral (bütünleyici, devlet ile milleti bir arada tutan) milliyet olarak (Özkırımlı, 2017: s. 59), yoğun, çılgın bir coşku ve jingoizm (askeri yayılma ve emperyalist bir dille uyarılan kamusal heyecan ve kutlama havası, savaş çığırkanlığı, sözcüğün siyasi kökeni; 19. yy’da meşhur olan bir müzikhol şarkısıdır) (Billig, a.g.e.: s. 73) tarafından kaynaklanmaktadır. Bu büyük orada, 20.yy’ın emperyalist devletleri olan; İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya’nın, Avrupa dışındaki her kıta, özellikle de Afrika’da yaşadığı sömürge genişlemesidir.

Bu militan ve yoğun milliyetçilik türü, değişmez bir biçimde şovenistik (Fransız ordusunda görevli bir asker olan Nicolas Chauvin’in isminden türetilmiş, sıfat; isim hali, şovenizm) inançlar ve doktrinlerle ilişkilendirilmiştir (Heywood, 2017, ss.160-161).

“Yayılmacı Milliyetçilik”, en son nokta olarak Faşizmle nihayete ermektedir. Bu yüzden de “Yayılmacı Milliyetçilik”e, Alman Nazi Partisi ve İtalyan Faşist Parti örnek olarak gösterilebilir (Ekinci, 1997: s. 13).

Alman Nazi Partisi ideolojisi; “ırksalcı bir söylem, anti-Semitik ve sosyal Darwinizmin birleşmesi”nden oluşmuştur (Heywood, 2015: s. 232). Anti-Semitizm; Yahudi dinine karşı yöneltilen önyargı ve kin biçiminde oluşmaktadır. Kökeni

bakımdan dini (teolojik) biçimdedir. Yahudi düşmanlığı; dini, ekonomik ve ırksal olabilir (Heywood, 2015: s. 232). Sosyal Darwinizm; Herbert Spencer'in geliştirdiği ve bireylerin kendi başına durma fikrini yazdığı kitapta görülmektedir. Gerçekte bu teori, Charles Darwin'in kuramıdır ve doktrini ise büyük süske yapmıştır. Doktrinin en önemlisi; “doğal seleksiyon süreci” olmuştur. Burada bir bakıma, yaşamak için sağlam olanlar yaşar, diğerleri ise ölür mantığı bulunmaktadır (A.g.e.: 232).

Balibar; “üst-insan ve üstün insan diyalektiği”ni (2017: s. 80), gücü arzulamak/güç istenci olarak isimlendirmiştir. (Heywood. 2015: s. 220) Bu kapsamda, artık Irk için “en mükemmel insan oluşturma” revaçtadır.

Irksalcılığın bilimsel kuramı için; Fransız teorisyen Joseph Arthur Gobineau'nun yazdığı “İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine” adlı eserinde; farklı nitelik ve özelliklere sahip bir ırk hiyerarşinin var olduğu öne sürülmüştür. En gelişmiş ırk olarak “Ari ırk” (beyaz ırk) kabul edilmiştir. Yahudiler ise “yaratıcı zekaya sahip değildir” şeklinde açıklamada bulunulmuştur (Heywood. 2015: s. 233).

Üst-milliyetçilikten bir “milliyetçilik-üstü” olarak “ırkçılık” meselesinin kaynağı; (Balibar, 2017: s. 83) 18. yy.'ın ikinci yarısına kadar gitmektedir. Balibar; milliyetçilik ile ırkçılık arasındaki ilişki için, ırkçılık ve milliyetçilik kavramlarının arasındaki bir zıtlama yüzünden aralarında karşıtlık bulunmakta olduğunu ifade emektedir. (A.g.e.: s. 63)

Charles Maurras ile Maurice Barres'in ortaya koyduğu “integral (tam, bütüncül) milliyetçilik”, aslında “ortak menşei üzerine kurulu beraberliğe duyulan öznel inanç tarafından belirlenen etnik cemaat” olarak düşünülebilir (Breuer, 2017: ss. 93-94).

Türkçülük ise iki kola ayrılmaktadır. Birincisi, “teritoryal milliyetçilik” biçiminde “Anadolu topraklarını” esas alan; yerelci, irredantist unsurlara kapalı ve sadece gelişmeyi ve halkın refah içinde olmasını hedefleyen bir milliyetçilik anlayışı olmuştur. İkincisi ise Turancılık olmuştur. Bu da bütün Türkleri tek bir devlet halinde birleştirmeyi amaçlayan bir akımdır. Batı dillerinde Pan-Türkizm denilir. Bu durumda irredantist unsurlara açık bir konum olacaktır. Sözmezoğlu'na göre “İrredantizm”; (2017: ss. 305-306) İtalyanca kökenli bir terimdir. İtalyan Krallığı oluşumu sırasında, özellikle Avusturya hakimiyetindeki İtalyanca konuşan toplulukların, İtalyan Krallığı'na katılma mücadelesi anlamına gelmektedir. Terim,

sonrasında ise daha genel bir kullanım alanı bulmuştur. İredantizm, bir ülkenin başka bir ülkede yaşayanları, dil ve etnik köken olarak millettaş kabul etmesi, bundan dolayı da hak iddia etmesi şeklinde anlaşılmaya başlanmıştır. Milli sınırlar; o toplumun yaşadıkları yer ile uyumlu değil ise, irredantizm kapsamında değerlendirilebilir. İredantizmin Türkçe karşılığı “kurtarımcılık” olarak görülmektedir (İredantizm, 2019, 5 Ocak).

#### ***1.3.2.4. Sosyalist Milliyetçilik***

Sömürge ülkeleri kapitalist gelişim sağlarken, sömürülen ülkeler için kolonyal bir durum söz konusuydu. Bu da sosyalizmin, kolonyal devletlerde filizlenmesine neden olmuştur. Marx ve Engels, başlangıçta kolonyalizmi, kapitalizm öncesi ekonomik formasyonlara kapitalizmi götürerek sosyalizme doğru ilerleyen yolda, onlara mesafe kaydettirecek bir araç olarak görmüşler ve bu nedenle desteklemişlerdir (Küçükaydın, 2007: s. 545). Marksist geleneğe göre, milliyetçilik, kapitalizmin uydurduğu bir ideolojidir. Ama Tom Nairn’e göre; komünizmin en başarısız yanı, milliyetçiliği kavrayamaması olarak görülmektedir. Bunun yanında Nicos Poulzas; Marksizmin, millete ait bir tanımının olmadığını söylemektedir (1978: s. 93).

Sosyalist Milliyetçilik, özellikle Afrika’da gerçekleştirilmiştir; Tanzanya, Zimbabve ve Angola’da uygulanmış ve “Afrika Sosyalizmi” haline gelmiştir. Ayrıca Hindistan, Çin, Vietnam ve Küba’da sosyalizm uygulanmıştır. Ortadoğu coğrafyasında ise; Mısır, Irak, Suriye ve Yemen’de BAAS (Diriliş) Partisi iktidara gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde; herkes Osmanlı olduğunu söylemekte, “Türk” ise, “göçebe insan” anlamına gelmekteydi. II. Meşruiyet sonrasında ise hem milliyetçilik hem de sosyalizm gelişmiştir.

#### ***1.3.2.5. Anti-Sömürgeci Milliyetçilik***

Milliyetçilik, 18.yy.’ın sonlarında Avrupa’da ortaya çıkmasından sonra gelişen ve etkileri 20. yy.’da Asya, Afrika ve Amerika’da oluşan “anti-kolonyalist (anti-sömürgeci) milliyetçilik” biçiminde oluşmaktadır (Korkmaz, a.g.t.: s. 86). Özellikle

I. Dünya Savaşı'ndan sonra başat güç olan İngiliz ve Fransız sömürgeleri gibi pek çok sömürgeci güç, sömürdükleri toplumların bağımsızlığını tanımak zorunda kalmışlardır (Kelly, 2013, s. 304). Partha Chatterjee'ye göre; sömürülen ülkeler kendi egemenlik alanlarını, sömürgeci güce karşı siyasi mücadelelerine başlamalarından çok önce kurmuşlardır (2002: s. 22). Chatterjee, Asya ve Afrika'daki milliyetçi hareketlerin, bazı güçlüklerle karşılaştığını söylemektedir. Bu kapsamda sömürülen ülkelerin, anti-sömürgeci özelliklerinden ötürü Avrupa'dan modernist anlamda özgürleşmelerini isteselerde, Aydınlanma sonrası rasyonel çerçeveye uymakta zorlandıkları ve kabul etmedikleri modernleşmeye dair söylemlerin içine sızdıkları görülmektedir (Chatterjee, 1986).

Milliyetçilik, Avrupa modernleşmesinde özel kültürel ve siyasi hastalıklar, Batı dışındaki coğrafyalarda “yeni bir tür milliyetçilik oluşmasına” imkan vermektedir. Bu, aslında “milliyetçi düşüncenin tarihinde” çok önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Batı medeniyeti, Doğu medeniyetine gerçekte “Batı'yı taklit ederek modernleştiklerini” salık vermektedir. Said'e göre, Bernard Lewis gibi Doğu medeniyetini ancak milliyetçiliği benimsemeleri durumunda Batı medeniyeti ile görüşülebilir kılmak durumundadır (2017: s. 335).

Oryantalizm (Şarkiyatçılık), Said'in eserine ad olmuş ve popülerleşmiştir (A.g.e.: s. 12). Chatterjee'ye göre; milliyetçi hareketlerin temelinde, ulus-devletin de modernleşmenin göstergesi sayılması nedeniyle bir güç durumu ortaya çıkmakta olduğundan Batılı olmayan ülkelerde ilahi bir ideoloji-siyasi dil oluşturulmuştur. (s. 12; 37; 132-133)

Fanon, sömürgeciliğin etkisini ve meşruiyetini incelemiştir. Sömürgecilik gerçekte “beyaz ırk egemenliği”ne dayanmaktadır. Böylelikle baskıcı sömürgeci güçlerin, katı bir biçimde düzenlenmiş ayrıcalıklar sistemi, kültürel ve siyasi farklılığını ifade edebilmektedir (Kelly, s. 305).

#### ***1.3.2.6. Resmi Milliyetçilik (Devlet Milliyetçiliği)***

19.yy'ın ortalarından itibaren ulus-devletlerin doğuşuna paralel olarak, yöneticilere bir misyon yüklenmiştir. Böylelikle “devlet milliyetçiliği” (resmi milliyetçilik) oluşmuştur. Ortak bir dil, din ve kültürü araç olarak kullanılarak temelinde üstün bir kültür ve homojen bir ulus oluşturmanın yattığı bir milliyetçilik



türüdür. Buna örnek olarak Watson; (1977; s. 177) Rusya’da III. Alexander ve II. Nicolas Ruslaştırma dönemini ve Macaristan’daki Macarlaştırma sürecini örnek olarak verebilmektedir (akt. Korkmaz, a.g.t.: s. 87).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Osmanlı topraklarında yaşayan, dini ve dili farklı olan herkes Osmanlı vatandaşı kabul edilmiş ve buna Osmanlılık denilmiştir.

### ***1.3.2.7. Dini Milliyetçilik (Dinsel Köktencilik)***

Fundamentalizm (köktencilik), Latince “temel’ anlamına gelen ‘fundamentum’ sözcüğünden” türetilmiştir (Heywood, 2016: s. 173). Heywood, Dinsel Köktencilik, belirli ilkelerin, hiçbir şekilde içeriklerinden bağımsız olarak karşı gelebilecekleri, ezici bir otoriteye sahip olan doğrular bütünü” biçiminde anlatmıştır (A.g.e. s. 173).

Kökten Dincilik ise, gerçek veya algılanan “kimlik krizleri” ile sarsılan toplumlarda ortaya çıkmıştır. (ss. 174-175) 20. yy.’ın sonlarında olan “kimlik krizleri” nedenleri; laiklik ve toplumun “ahlaki dokusunun zayıflaması”, anti-sömürgeci toplumlarda ‘Batı karşıtı bir siyasi kimlik arayışı’, komünizmin yavaş yavaş çöküşü, küreselleşmenin giderek milliyetçiliği zayıflatması ve “etnik milliyetçilik” durumunun patlaması olmaktadır (A.g.e.: s. 175).

Franz Fanon, sömürgeciliğe karşı mücadelede ‘şiddet’ kullanmayı önermektedir. (Heywood, 2014: s. 127). Bununla beraber, köktencilik uzun dönemdeki etkisi konusunda önemli tartışmalar vardır. Bunlardan biri, köktencilik, modernleşmenin yarattığı sorunlara karşı bir güç olarak konumlanmış olmasıdır. Laikliğin olduğu ortamda sonunda yok olmaya mahkum olması gerektiği söylenmektedir. Diğerisi ise, modernlik, laiklik ve liberal kültürün krizde olduğu durumu, buna karşın köktencilik ise “daha derin insani ihtiyaçlara cevap verme” konusunda başarılı olduğu ve “sosyal düzene ahlaki bir temel kazandıran güvenilir değerler oluşturmada” yeterli olduğu durumudur. (Heywood, s. 175) Köktencilik, genellikle militan olmakla övünmektedirler. Çünkü çatışma içindeki militanın coşkunluk tutkusu ortaya çıkmaktadır.

Kökten dincilik, II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan “anti-sömürgeci milliyetçilik” ile beraber kök salmış ve 1979’da İran’daki “İslam Devrimi” ile dünyanın konuştuğu bir akım olmuştur.

1960'lardan sonra başlayan İslami köktencilik, Mısır'da 1928'de kurulan Müslüman Kardeşler ve Kuzey Hindistan'da (şimdiki Pakistan) gelişme göstermiştir. Mısır'ın İngiliz sömürgesinden kurtulmasında Müslüman Kardeşler hareketinin de payı vardır. Ayrıca Pakistanlı Ebu'l Ala Mevdudi, Müslüman kitlelerin Siyasi İslam çevresinden bakmasını sağlamıştır. Çünkü Arap Milliyetçiliği'nin en mihenk noktası olan İsrail'in düşmanlığına rağmen 1967 Arap-İsrail Savaşı neticesinde İsrail savaşı kazanınca Arap Milliyetçiliği düşerken "Siyasal İslam" güçlenmiştir. (Bozgöz, 2006-2007: s. 110)

Mevdudi, Hindistan'ın; İngiltere'den ayrılması için Hint milliyetçiliğiyle beraber hareket etmiştir daha sonra da "Hintli Müslümanlara İslam'ı tek kimlikleri" olarak gördüğünü belirtmiştir (Kelly, 2013: ss 278-279). Zaten Pakistan'da darbeye iktidara gelen Genelkurmay Başkanı Ziya-Ül Hak da, Mevdudi'nin ideolojisi çerçevesinde İslami Şeriat kurallarına dayanan cezalar uygulamıştır (Kelly, s. 278).

İran'da gerçekleşen "İran Devrimi ile baskıcı bir monarşik yönetim olan Şah rejimi devrilirken" yerine "komünistlerden daha güçlü olduklarından" dolayı İslami kökten dinciler gelmiş ve Ayetullah Humeyni'yi dini lider seçmişlerdir (A.g.e.: s. 328)

Kohn'un sınıflandırmasına göre dini milliyetçilik; Doğu tipi milliyetçilik kapsamındadır. (Korkmaz, a.g.t.: s. 90)

#### **1.4. Milliyetçiliğin Diğer Kavramlarla İlişkisi**

Milliyetçiliğin sınıflandırılmasından sonra milliyetçiliğin diğer ideoloji ve toplumsal eğilimlerle ilişkisi incelenmiştir. Böylelikle sadece milliyetçilik konusunda değil, toplumsal olayların ekonomi, sosyoloji, sosyal-psikoloji vb. alanlar da ilişkisi anlatılarak bütünsel bir çerçeve ile teorik bölüm kapatılacaktır.

##### **1.4.1. Milliyetçilik ile Kapitalizm İlişkisi**

Kapitalizm; Pirenne ve Lopez gibi bazı yazarlarca; Ortaçağ'da; Hollanda, Belçika ve Kuzey İtalya'daki üretim ve ticaret merkezlerine dayandırılmıştır. 16. yy'ın feodalizmden kapitalizme geçişi en önemli kısım olarak görülür. Ayrıca 18.yy'ın ortalarında meydana gelen Sanayi Devrimi ve 19. yy'ın ikinci yarısında

gerçekleşen önemli teknolojik gelişmelerle (demir, kömür, demiryolları) kapitalizm bir ekol olmuştur (Llobera, a.g.e.: s. 103)

Max Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü” adlı eserinde Protestan ahlakının yaygınlaşmasının Kapitalizmi de desteklediğini açıklamaktadır. Weber’e göre, değişik mezheplerin bulunduğu bir toplumda, sermaye sahipleri, Protestanlara özgü birtakım özellikler taşımaktadır. Bu ilişki salt kültürel yapıyla veya kültürel yapının gelişim düzeyiyle ilgili değildir; kapitalizmin bulunduğu her kültür coğrafyasında böyledir (2011: s. 29). Weber’e göre, Hıristiyanlıktaki Katolik mezhebenden olanlar; belirli bir iş kolunu korumak ve o iş kolunda usta olmakla yetinirken Protestan mezheplerden olanlar ise, belirli bir iş kolunun en üst seviyesinde olmak durumundadırlar (A.g.e. .s. 97)

Zaten Rönesans’ı ortaya çıkaran “Mesen” (Burjuvazi)’dir. Bu sanattan zevk alan Burjuvazi öne çıkmıştır. Bu da Skolastik (kilisenin dar ve değiştirilemez) görüşün sona ermesi ve yerine pozitif (bilimsel) görüşün kendini göstermesidir.

Bir Rus ekonomisti olan Nikolay Kondratieff, kapitalist ekonomi evriminin; beş aşamadan meydana geleceğini söylemektedir. 1. Kondratieff evrimi (1785-1845), 1. Sanayi Devrimi’ne denk düşer. Hidrolik enerji ve tekstil sanayi ile demir sanayinin damgasını taşır. 2. Kondratieff evrimi (1845-1900), buhar sanayi, çelik ve demiryoluna denk gelmektedir. 3. Kondratieff evrimi (1900-1950), elektrik, kimya sanayi ve içten yanmalı motorlar dönemini ifade etmektedir. 4. Kondratieff evrimi (1950-1990), petro-kimya, elektronik sanayi ve havacılığı kapsamaktadır. 5. Kondratieff evrimi ise; sayısal ağlar, bilgisayarlar ve yeni medya olacaktır (Jessua, 2005: s. 48)

“Kapitalizm Mantığı”, ulus-devlet modeli öngörmekteydi. Böylelikle bir ulus-devlet şirketi, sadece o millet içinde mallarını satabiliyordu. H. R. Wicker’e göre, ulus-devlet; üç temel kavrama dayanınca başarılı olabilmıştır. Bunlar; Cumhuriyet, kapitalizm ve millet olmuştur (Wicker, 1997: s. 7).

Gellner’e göre, siyasi-ekonomik terimler ile ifade edilecek olursa, iç pazarın enterege olması için, daha geniş siyasi birimlerin sürekli bir kültürle tanımlanmaları gerekmektedir. Bu durum bir homojenlik ihtiyacı oluşturur. Bu kapsamda sanayi toplumunda, “mutasavver (ortalama) toplum” ve “bilgi ile iktidar”ın eklemlendiği pota millettir (1964: Vol. 7).

### **1.4.2. Milliyetçilik ile Sivil Toplum İlişkisi**

Sivil toplum düşüncesinin babası ise John Locke'tur. Hegel'e göre, sivil toplum (maddi çıkarlar dahil), bireysel ihtiyaçların meydana getirdiği sosyal ilişkilerin kendi kendine düzenlediği bir alandı ve devletten yani ahlaki alandan farklılaşmıştı.

Sivil toplum, gönüllü ve kendiliğinden örgütlenmiş, kendi kendini sürdürebilen ve devletten özerk bir şekilde var olan, paylaşılan ortak değerlere sahip, hukuki bir düzen içinde işleyen örgütlü sosyal yaşam alanı demektir.

Türkiye üzerinden bakarsak; Şerif Mardin'e göre, bu süreç üç aşamada cereyan etmiştir. İlk aşamada, devlet seçkinleri, sivil toplumu hesaba katmamıştır. Kitlelerin siyasi hesaba katılmasına karşı çıkmışlardır. İkinci aşamada, ekonomik alanda arpalık mükafatları, bağımsız ekonomik alanların oluşumunu engellemiş ve hatta özel sektör ile devlet iç içe var olmayı sürdürmüştür. Son aşamada ise, seçkinlerle halk kültürümüzün farklı olması da tepeden inme anlayışı pekiştirmiş ve bunun sürdürülmesini kolaylaştırmıştır (1983: s.y.y.).

### **1.4.3. Milliyetçilik ile Din İlişkisi**

İnsanı insan yapan ve onu diğer yaratıklardan ayıran özellik; konuşma, soyut düşünce arasında din de vardır. İnsan, tarihin başlangıcından beri, "din hissi" denilebilecek bir olayla, bir bakıma, kendi dışında esrarlı ve denetleyici bir güce ya da bir ilaha duyduğu inançla, korku ve huşu duygularıyla birleşen ve genellikle bir ritüel biçiminde olunan bir inanca sahiptir.

Din hissi, insanın içinde öylesine kök salmıştır. İnsan, normal olarak, bir şekilde duyusunu açığa vurmaktadır. İnsan belli bir dine inancını kaybedebilir. Hatta kültürüne katılmaktan vazgeçebilir. Fakat bu durumda bile, bilinçli veya değil, huşu (Tanrı'ya boyun eğme, gönüllü korku ve saygı ile dolu olma hali) içinde duracağı, onu rahatlatarak olan birini ya da tapınacağı yeni bir merciye adanmaya eğilimlidir. Bir toteme veya fetişe tapınma da olabilmektedir.

Popüler din aleytarı bir kuşku ve septizmin (şüphencilik) doruğundaki çağlarda bile, kuşkucu ve septikler, mutlaka huşu içinde kendilerini iyi hissedecekleri,

kendilerinin dışında bir merci aramak zorunda kalmışlardır. Örneğin, Hıristiyanlığın ilk yıllarında, bazı kişiler, ilme veya akla dayanan zevk yerine elemin; daha hak ve daha yüksek ilahilik içeriği olduğunu söylemektedir. Bunlara “Stoacı” denilmektedir (Hayes: 2010: ss. 27-28).

Hilmi Ziya Ülken’e; “Stoacı” akımı aynı zamanda Kıbrıslı Zenon felsefesi desteklemektedir. Bu felsefede; organik bir bütün olan doğa düzeni ile akıl düzeni arasında ahenk kurmak ve bu düzeni bozan arzu ve ihtirasları yenmek ana fikirdir. Bu yenme çabası, bir nevi elem doğursa da kötümser (pessimizm) olarak algılama ve hazdan kaçıp elemi arama değildir (Ülken, 1966: s. 292).

Emile Durkheim’e göre; “Dinde öyle sonsuz muhtelifte şeyler vardır ki, dinsel düşüncenin art arda içinde sarmalanmadığı özel simgelerin tümü ortadan kalktığında, yine varlığını korumaktadır. Hiçbir toplum, kendi birliğini ve kişiliğini oluşturan ortak duygu ve düşüncelerini düzenli aralıklarla canlandırmak ve güçlendirmek istemesin” şeklinde açıklayarak konuyu özetlemiştir. Ayrıca asıl dinsel törenlerden farklı olmayan törenler de buradan çıkmıştır (2018: s. 582). Durkheim’e göre; August Comte’un, yapay olarak uyandırılan eski tarihsel anılardan, bir din oluşturma girişiminin boşa çıkmasının nedeni de budur. Yaşayan bir din, ölmüş geçmişten değil, yaşamın kendisinden çıkabilmektedir. Lakin din sadece tapınmadan oluşmamaktadır. Aynı zamanda dünyayı açıklamayı amaçlayan bir düşünceler dizgesidir (2018: s. 583).

Hayes; milliyetçiliğin dinselleştirdiğini ve dinselliğin her iki anlamıyla (sosyolojik ve tarihsel) bir olgu olduğunu söylemektedir (2010: s. 228).

Elie Kedourie’ye göre; din ile milliyetçilik, bazı durumlarda çatışabilmektedir. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Yahudi cemaati buna bir örnektir. Yahudi din adamlarının, Osmanlı İmparatorluğu’nun getirdiği “millet sistemi” nedeniyle buradan ayrılmayı bir Yahudi devleti kurmak şeklinde düşünceleri yoktur. Ama din adamı olmayan Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılarak bağımsız bir Yahudi devleti kurmak istemişlerdir (1960: s. 154).

Gellner’e göre; milliyetçilikten önce dönemde insanların, din kisvesi altında topluma taptığını belirtmiştir. Ayrıca Gellner, Almanya Devleti’nin partilerinden biri olan Nazi Partisi’nin, düzenlediği kongre kapsamında Nürnberg şehrinde yapılan

toplantıda [1934], Alman milliyetçiliği adı altında gerçekte halkın kendi kendisine tapıtığını söylemektedir (Smith, 2004: s. 139).

Tam tersine, din; ön-milliyetçilik üzerinden, - özellikle savaş aşamalarında - bir milletin, kendi üyelerinin bağlılığı hakkında tekel kurmasından meydana gelen bir güçtür. Bunun tarihte çoğu kez kullanımı mümkün olmuştur (Hobsbawn, 2017: s. 94). Farklı dinlere geçmenin, iki farklı milliyet yaratmaya katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Mesela, ortak bir kültür dilini kullanmakta olan Sırp ve Hırvatların, birbirlerinden ayıran özellik tarihseldir. Hırvatlar, Roma İmparatorluğu içinde Katolik mezhebine dahil olmuş; Sırlar ise, Ortodoks mezhebine girmişlerdir (Hobsbawn, 2017: s. 96).

Anderson'a göre; din için insanın kendi yurdunu savunmak adına şehit olması, gerçek anlamda millettaş ya da vatandaşların kardeşleri için ölmek anlamına gelmektedir. Meçhul asker anıtlarına gelindiğinde, bu anıtlar boştur fakat milli günlerde toplumsal törenler burada yapılır. Böylelikle hatıralar canlanır, milliyetçilik ivme kazanır. Dinin yokluğunda, insana sanki ölümsüzlük hissi verilmektedir (2017: ss. 20-22). Ayrıca Anderson'a göre, her sabah modern standart dilde "milli gazete okunması", sabah ayinine benzetilmektedir (A.g.e.: ss. 49-50).

#### **1.4.4. Milliyetçilik ile Modernizm İlişkisi**

Gellner'e göre; "Milliyetçilik, modern bir fenomendir ve sonu olmayan bir dünya tarihinin, sanayi toplumu aşamasındaki Zeitgeist (zamanın ruhu) gibidir. Gellner, modernizmi, "milliyetçiliği ve milletleri yaratan odur" diyerek ifade etmiştir. Tarımsal toplumda otoriteyi sağlayan unsur, yazılı kültürün, ruhban sınıfının elinde siyasetin merkezileşmesi ve üretenler ile yönetenler arasında kültürel farklılıktır. Bilgi ile iktidar arasındaki kopukluk, siyasi birimlerin; kültürel sınırlarla tanımlanmamış olması anlamına gelmektedir (2018: s. 55).

Renan'a göre; modernite insan köklerine ilişkin bir hafıza kaybı (amnesia) gerektirmektedir (Gellner, 1987: s. 6). Her Fransız vatandaşının, Saint – Berthelemy'i ve Güney katliamlarını unutmuş olmaları gerekmektedir (Türküne, 2012: s. 49).

Shmuel Noah Eisenstand'a göre; "Batı dışı toplumların modernleşmesi" ile ilgili kuramı oldukça önemlidir. Eisenstand'a göre; Doğu'da görülen modernleşme hareketlerini "modernleşen seçkin grupları" öne sürmüştür. "Modernleşen seçkin grupları", iki gruba ayırmaktadır. Birinci grupta, "Rus modernleşmesi"ni yöneten "Büyük Petro", II. Katerina, Prusya kralları ve Osmanlı Batılılaşması'nı yönlendiren Osmanlı padişahları (III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid vd.) gibi despotik ve yarı-geleneksel yöneticiler bulunmaktadır. İkinci grupta ise; genellikle "toplumsal olarak aşağı sınıflardan gelen, zayıf ve pasif olmakta beraber siyasi olarak da birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri de zayıf görülen "entelektüeller, profesyoneller ve girişimciler" bulunmaktadır. Batı Avrupa'da etkili olan bu ikinci grup, Doğu'da ise "toplum ve iktidardan uzak olan ve yabancılaşan hatta kendi içerisine kapanan bir entelijansiya olarak," fikri anlamda yoğun başarı gösterecekler de iktisadi ve sivil alanda etkin olamadıkları için "toplumsallaştırma ya da kitleselleştirmede" başarısız olmaktadır (2014: ss. 133-139).

Eisenstand'a göre; Edward Shils'in düşündüğü; "Toplumun, bir merkeze sahip olduğu, toplumun yapısında bir merkezi bölge olduğu, topluma üye olmak için bu bölge ile ilişki kurmanın önemli olduğu belirtilmektedir. ... Bu merkez veya merkezi bölge, toplumun değerlerinin ve inançlarının alanına giren bir fenomendir. Toplumu şekillendiren semboller, değerler ve inançlar düzeni, toplumun merkezini oluşturur" görüşü desteklenmektedir (2002: s. 70).

Shils'in "merkez-çevre ilişkisi" tezini Türkiye'de Şerif Mardin işlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme; "merkez-çevre" arasında "kültürel kopukluk" meydana getirmiştir (Mardin, 2003: ss. 204-205).

Din ve devletin ayrılmasıyla birlikte, dünyada birçok sorun hatta çatışma meydana gelmiştir. Bu konuda, Türkiye'de de laiklik konusu tartışmalıdır. Önceki yıllarda "Adli yıl konuşmasında" Yargıtay Başkanı Sami Selçuk, durumu şu şekilde anlatmaktadır: "Ulus-devletin; dinler karşısında tutumları belli olmalıdır. Burada dört yaklaşım göze çarpmaktadır. İlki, dinsel ve siyasi otoritelerde sınırlar belli belirsiz biçimde iç içedirler. Eski ve Ortaçağ devletlerinde böyle bir durum vardır. İkincisinde din; tüm özel ve kamusal yaşamı belirler. Devletin din merkezliyeti, değiştirilemez, ilişilemezdir. Buna teokrasi (siyasi iktidarın, Allah'ın temsilcisi olduklarına inanılan din adamlarının elinde bulunduğu toplumsal siyasi düzen, din erki) denir. Üçüncüsü; devlet ile din ayrımı üzerinden iade edilir. Dini, devletleştiren

bu sistemin adı laiklik değil, laikçiliktir. Laikçilik, laikin; yozlaşmış, hastalıklı halidir. Anayurdu Fransa'dır. "Tanrılı din" yerine "Tanrısız insanlık dini" oluşmuştur. Dördüncüsü, laikliktir. Devlet, bütün dinlere karşı ilgisiz ve eşit uzaklıkta olmalıdır. Çoğulcu demokrasi, laik olmayı zorlamaktadır." (Yılmaz, 2003: ss. 209-210).

Milliyetçiliğin başladığı Fransız Devrimi'nden sonra İmparator olan Napolyon'un Kıta Avrupası'nda savaş açması ile, bir "liberal milletçilik" savunucusu olan J. G. Fichte'nin Fransız milliyetçiliğinin engellenebileceği ve Aydınlanma'nın giderek önlenemeyen 'modernleşme ile özgürlük iddiası'nın ancak devlet ile millet tarafından engellenebileceği düşünülmüştür (Öğün, 2000: s. 9).

#### **1.4.5. Milliyetçilik ile Korporatizm İlişkisi**

Korporatizm, ekonomide; liberalizm ve sosyalizm dışında "üçüncü bir yol" anlamına gelmektedir. Korporatizmin temel öğeleri; kutsal otorite kavramı, mutlakiyetçilik ve organik toplum görüşüdür ve bu da milliyetçiliğin önemli bir öğesi olan "Romantizm"e benzemektedir. Korporatist ideolojinin uygulama alanlarından; biri "faşist korporatizm" ve diğeri ise "solidarist korporatizm" olarak belirlenmiştir (Parla, 1989: s. 98). Öztan (2016), korporatizm sözcüğünün; olarak Latince "corpus" (beden, vücut, organizma) kökeninden gelmekte olduğunu söylemektedir.

Korporatizm; kapitalist sanayii toplumlarında ortaya çıktıktan sonra ideolojik ve örgütsel olarak güçlenen işçi sınıfı ve onlara devrimci bir özellik atfeden sosyalizm karşısında, aslında toplumlara ve toplumsal ilişkilere yön verenin "çatışma" değil "dayanışma" olduğunu ve "ortak çıkar" etrafında birleşen "bütünleşmiş bir organizma" gibi birbirini tamamlayan unsurlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Bu yüzden siyaset, çıkar ve sınıf çatışmalarının değil de toplumsal yapının ve devletin bekasını savunmaktadır. Korporatizm, gerçekte sosyal aktörlerin en iyi bir biçimde temsili "zorunlu bir işbölümü" sonucunda "toplumsal beka" ve "dayanışmanın mal ve hizmetler üreten milli meslekler" üzerinden olduğunu söylemektedir. (Aydın ve Taşkın, 2018: s. 82) Bu da Korporatizm'in "beka" üzerinden milliyetçilikle ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu durumda korporatizm; "muhafazakar bir sosyoloji" içinde "uyumlu bir bütün" halinde bulunmaktadır (Aydın ve Taşkın, s. 82).



#### 1.4.6. Milliyetçilik ile Küreselleşme İlişkisi

Sosyalizmin 1980'lerin sonunda çöküşü ve milliyetçiliğin tekrar yükselmesi ile birlikte, sendikaların da giderek işçi kesiminin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bunun nedenlerini Urry (1995), şöyle göstermektedir: Birincisi, ulus-devletlerin, yavaş yavaş yerini küreselleşmeye bırakma konusunda problem yaşamakta olmalarıdır. İkincisi, insanların, artık başkalarının sahip olduğu işler yerine kendi işlerinde çalışmak istemeleridir. Üçüncüsü, şirketlerin daha küresel düşünüp başka ülkelere gidebilmeleridir. Dördüncüsü, çalışanların artık hisse sahibi olup işveren haline gelmeye başlamalarıdır. Beşincisi, toplumsal yaşam, kültür ve siyasete, artık toplumsal sınıflara göre örgütlenme durumunun zayıflamasıdır. Sonuncusu ise kültürün de değişmekte olması durumudur, bu kapsamda artık popüler müzik, giyinme tarzları, sinema, televizyon, tiyatro, internetin, yeni olanaklar sunduğu görülmektedir.

Sonuçta, insanlar artık ömür boyu sürecek projeleri ve anlatıları izlemek yerine kısa vadeli bir tür “hesaplı hedonizm” (az maliyetlerle haz duyma ihtiyacı) avantajından yararlanma arzusundadır. Hatta Urry (1995); Geertz'in, Erving Goffman'ın, insan yaşamı konusundaki yorumu için, “Yaşam tam bir stratejiler kasesidir” diye yazmaktadır.

Artık kapitalizm giderek küreselleşmeye neden olmaktadır. Çünkü çok-uluslu şirket giderek devletlerden bile büyük olmaktadır. Hegemonik güçler ve güç blokları vardır. Held (1995), uluslararası örgütlenmelerin, ulus-devlet modeli yerine küresel bir dünyayı teşvik ettiklerini belirtmektedir. Bu tür oluşumlara, Nürnberg Savaş Suçları Mahkemesi'nden itibaren AB de dahil birçok uluslararası örgütlenme dahildir (Held, 1995: 184- 204).

1990'larda SSCB'nin yıkılması, Batı dünyasını askeri-ideolojik-kültürel anlamda rakipsiz bırakmıştır. Böylelikle Batı dünyası, büyük ölçüde yayılmaya başlamıştır. Bu durumda askeri işgal anlamsız olmuş, ideolojik-kültürel etki önemli olmuştur. Bunu aslında “Batı Yayılması” periyodik anlamda gösterebilmektedir.

**Tablo 2: Batı Yayılması**

	<b>Birinci Yayılma (1490'lar)</b>	<b>İkinci Yayılma (1890'lar)</b>	<b>Üçüncü Yayılma (1990'lar)</b>
<b>İTİCİ GÜÇ</b>	Merkantalizm	I. Sanayi Devrimi	III. Sanayi Devrimi (Bilgi Çağı) - 1970'ler: Çok uluslu şirketler - 1980'ler: İletişim Devrimi 1990'ler: Rakipsizlik
<b>YÖNTEM</b>	Fatihler, kaşifler, askeri işgal	Misyonerler ve kaşifler, şirketler, askeri işgal	Kültürel-ideolojik etki
<b>HAKLI GÖSTERİŞ</b>	"Putperestlere Tanrı'nın dinini götürüyoruz"	"Beyaz adamın yükü", "Uygarlaştırıcı görev", "İrkçı teoriler"	"Piyasanın gizli eli", Uluslararası toplumun iradesi", "En yüksek uygarlık düzeyi", "Demokrasi götürüyoruz"
<b>SONUÇ</b>	Sömürgecilik	Emperyalizm	Küreselleşme

**Kaynak:** Oran, Baskın. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayıncılık, s. 11.

Batı Yayılmasının ilki olan "Birinci Yayılma"yı tetikleyen itici güç; "Merkantalizm"dir. Ortaçağı takip eden ve 1450-1750 dönemi gibi, 300 yıllık bir dönemi kapsayan Merkantalizm, önemli siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel değişimlere neden olmuştur (Ülgen, 2002: s. 20).

Merkantalist düşünce yapısında, paraya ve dış ticarete büyük önem verilmektedir. Altın ve gümüşün, tek zenginlik kaynağın olduğu kabul edilmektedir. Bireyin değil, devletin yararı (etat d'raison) ön plandadır. Bu durumda, ülkenin çıkarlarını korumak ve devletin gücünü arttırmak için devlet müdahalesi gerekli

olmaktadır. Bu yüzden devlet, “Müdahaleci-Devletçi” olmak durumundadır. Bu amaçla Gökalp’e (2019) göre; merkantalizm; “kolektivist” (insanların doğası gereği birbirine muhtaç olduğunu savunan görüş) ve “müdahaleci” bir iktisat sistemi olarak kabul edilmiştir (Ülgen, 2002: 20-22).

Yöntem ise fetihler, keşifler, askeri işgaldir. Kendilerini haklı göstermek adına kullandıkları görüş ise; “Putperestlere Tanrı’nın dinini götürüyoruz” olmuştur. Bunların sonucunda ortaya çıkan akım ise sömürgeciliktir.

Batı Yayılmasının ikincisi olan İkinci Yayılma ise I. Sanayi Devrimi’dir. Sanayi Devrimi; İngiltere’den başlayarak, Fransa ve Avrupa’yı etkileyen, insanlık tarihindeki temel değişime sebep olan devrimdir. Sanayi Devrimi üç aşamadan oluşmaktadır. Sander; (2016) ilkinde “Endüstri Devrimi” de adını koyar ve ikincisine “Bilgi Devrimi” adı verilmiştir. I. Sanayi Devrimi, İngiltere’de seri üretimin ortaya çıkması sonucu oluşmuştur. İngiltere’de seri üretimin ortaya çıkışı; Fransa, Almanya, ABD, Rusya ve Japonya gibi devletlere yayılınca II. Sanayi Devrimi olmuştur (Kuyucuklu, 1982: ss. 47-48).

Yöntem ise “Misyonerler ve keşifler, şirketler, askeri işgal” olmuştur. Kendilerini haklı göstermek adına kullandıkları görüş ise; “Beyaz adamın yükü”, “Uygarlaştırıcı görev”, “İrkçı teoriler” olmuştur. Bunların sonucunda ortaya çıkan akıma ise “emperyalizm” denilir.

“Küreselleşme” terimi; ilk olarak ortaya çıktığı 1960’lı yıllardan beri, hem popüler hem de akademik anlamda; bir süreci, durumu, sistemi, gücü ve dönemi tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tanımlar; küreselleşmenin olgusunun temelinde yatan dört farklı özelliği belirtmektedir.

Birincisi, küreselleşmenin geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırlarını giderek aşan yeni toplumsal ağların (internet gibi) ve faaliyetlerin yaratılması ve mevcut olanların çoğaltılmasını içermektedir. Antony Giddens’a göre; küreselleşme, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Uzak yerellikleri birbirine bağlayan bu yoğunlaşma öyle bir şekilde gerçekleşmektedir ki, yerel olaylar, kilometrelerce uzaktaki olaylar tarafından biçimlendirilmekte ve bunun tersi de söz konusu olmaktadır.

Küreselleşmenin ikinci özelliği, toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesi ve yayılmasında kendini bulmasıdır. Günümüzde finans

piyasaları, dünyanın her yerine yayılmış olduğundan, elektronik ticaret 24 saat boyunca sürmektedir. Devasa alışveriş merkezleri, bütün kıtalarda ortaya çıkmıştır. Alım gücü olan tüketicilere, dünyanın her bölgesinden ürünler, çeşitli parçalar ve farklı ülkelerde imal edilmiş ürünler de sunulmaktadır. Küreselleşmenin üçüncü özelliği, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve ivme kazanmasını içerir. İnternet; uzaktaki bilgileri sadece birkaç saniye içinde bir yerden diğerine göndermekte ve uydular; tüketicilere, uzaktaki olayların gerçek zamanlı görüntülerini sunmaktadır. Antony Giddens'in tanımında işaret ettiği gibi, tüm dünyada toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, yerel olayların çok uzakta biçimlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Son özellik ise karşılıklı toplumsal ilişkilerin ve bağımsızlıkların meydana gelmesi, yayılma ve yoğunlaşması sadece nesnel ve maddi düzeyde ortaya çıkmamıştır. Roland Robertson'un tanımında belirttiği gibi; küreselleşme süreçleri, insan bilincinin öznel yüzeyini de kapsamaktadır. Küreselleşme ile (özellikle İngilizce), ulus-devlet dillerinin önemi azaltılmaktadır ve bazı dillerin de kaybolmakta olduğu belirtilmektedir (Steger, 2004: ss. 114-115).

Küreselleşmenin yeni bir olgu olup olmadığı sorusu; çoğu kişinin bu moda olan sözcükle ilişkilendirdiği son teknolojilere ve toplumsal düzenlemelere yol açan nedensellik zincirini nereye kadar uzatmak istediğimizde bağlantılıdır. Sanayi Devrimi bu yüzden bir mihenk taşıdır. James Watt'ın 1769 patentini aldığı ve tekstilde kullanılan "buhar makinesi"nin bulunmasıyla sanayi ve üretim büyük ölçüde artmıştır (McNeill, 2002; s. 650).

Sanayi Devrimi ile birlikte, istihdamın merkezi, çiftliklerden fabrikalara taşınmıştır. Aslında bu teori iş insanı Henry Ford'a ait değildir. Bu teoriyi Frederik Taylor bulmuştur. Murray (1995), bu süreçteki ana ilkelerin ise şunlardan oluştuğunu söylemektedir: Birincisi, "Ürünlerin standartlaştırılması"; ikincisi, "Aynı görevlerden birinin elenmesi; üçüncüsü, "Zaman ve hareketin önemi" ve sonuncusu da "Sabit tezgahların yerini yürüyen bantlara bırakması"dır.

Ancak Fordizmin bazı olumsuz sonuçları da vardır: Birincisi; "Kitlesele üretim ve kitlesele tüketimi varsayması, eğer pahalı ürün üretilirse, tüketicinin almayabileceği; ikincisi, "Korunmuş bir ulusal pazar bulmak üzerine uluslararası

pazar dizayn edilmesi” ve sonucusu da “Krizlerde ürün satılmama ihtimali” olmasıdır.

Sanayi Devrimi'nin bazı sorunlarını; Japonya çözerek büyük bir devlet olmuştur. Bunun baş aktörü Japon otomotiv şirketi olan Toyota'dır. Toyota, Amerikan süpermarketlerinden esinlenerek, bir plan yaparak yükselen maliyetleri engellemeyi başarmıştır. Bunun için, sadece “bir günlük üretim planı” uygulayarak, “stok durumunu minimum seviyesine” indirmeyi hedeflemektedir. Buna Japoncada “Kaizen” adı verilmektedir. Bundan dolayı, hemen “üretim yapmak adına, parçaların bandın yakınında olması” gerekmektedir. Buna Japoncada “Kanban” ismi konulmaktadır.

Yine David Held (1995), geleceğin kozmopolit demokrasinin, şu niteliklere sahip olacağını söylemektedir: Birincisi, “Bölgelerle, devletlerle ve yerel birimlerle bağlantılı bir küresel parlamento olması”; ikincisi, “Farklı siyasi, toplumsal ve ekonomik güç alanlarıyla iç içe geçmiş yeni hak ve ödevlerin olması”; üçüncüsü, “Siyasi ve ekonomik çıkarların birbirinden resmen ayrılması” ve sonucusu ise “Yerelden küresele doğru giden bir uygulama mekanizmaya sahip, birbiriyle bağlantılı küresel bir hukuk sistemi olması”dır.

Dilimize “çokkültürcülük” olarak çevrilen “multiculturalism”; gerçekte dünyayı “siyaset” değil “ekonomik” bir perspektiften gören ve daha çok “çokuluslu küresel sermayenin geliştirdiği”; “ulus-devletleri, ‘etniklik’ temelinde idare etmeyi öngören bir sistemdir (Önder, 2007: s. 55).

Zıt bir biçimde, küreselleşmeyi kabul eden çokkültürcülük düşüncesinin, “yerel ittifakların ve kimliklerin güçlenmesine” destek olduğu görülmektedir. (Hall, 1992: 55)

Bazı yorumcular ise; siyasi küreselleşmenin, kozmopolit demokrasiye doğru geliştiği görüşüne katılmamaktadır. Eleştirilerin çoğu, kamu politikalarında yer alan soyut bir idealizme dayanmaktadır. Ayrıca kozmopolit savunucuları, küresel demokrasinin kültürel açıdan mümkün olmadığını, zira farklı kültürde her zaman hoşgörü içinde davranmayabileceğini belirtmektedir (Steger, 2004: ss. 97-98).

Küreselleşme ile Smith'in ortaya koyduğu, zaman ve mekanın sıkıştırılması sonucunda toplumsal ilişkiler radikal bir değişime uğramıştır. Böylelikle modern dünya biçimi olarak milli kültür ve edebiyattan yeni bir ortak hatta evrensel bir

edebiyat doğabileceği duygusu oluşmaktadır. Ancak tam tersine çeşitli toplumsal hareketler ve kimlik kargaşası gittikçe artmaktadır. (2002, s. XVI [Giriş])

Milletleri siyasi olarak etkisizleştirme sürecinde üç aşama bulunmaktadır. İlkinde, siyaset birimini, ekonomik birimden ayırmakla bu proje başlamaktadır. İkinci aşamada, toplum askeri açıdan zayıflatılmaktadır. Sonuncu aşamada ise milletin sadece belirli alanları ritüelleştirmesine olanak sağlanmaktadır (Smith, 2002: ss 6-7).

#### **1.4.7. Milliyetçilik ile Yurttaşlık İlişkisi**

18. yy.'dan sonra yurttaş olma ile bir ulusa mensup olma aynı anlama gelmiştir. Bunun nedeni, ulusun siyasi kriterlerle tanımlanması ile kültürel kriterlerle tanımlanması arasındaki farklılıktır. Siyasi kriterlerle tanımlandığında yurttaş olma ile bir ulusa mensup olma aynı anlama gelmektedir. Yurttaşlık kavramı, modern anlamına Fransız Devrimi ile kavuşmuştur. Devrim, yurttaşlığın, her türlü aidiyet ve statünün üzerindeki zaferi anlamına gelmektedir. Fransız eğitim reformu çalışmalarında bulunan Condorcet'ye göre; “Devletin bir tür siyasi din yaratmaksızın ve özgürlüğü ihlal etmeksizin yurttaşlar yetiştirme görevi” bulunmaktadır. Siyasi sınıf tarafından inşa edilmek istenen medeni yurttaşlık profilinin “yurttaş cephesi” ile ilgili temel özellik, “makbul vatandaş” olarak değil ama Jean Leca'a (2016) göre, “bütün aidiyet eksiklikleri ile salt siteye aidiyet” anlamında “militan yurttaş” olması gerektiğinin vaaz edilmesidir.

“Militan yurttaş” profili, üç ana ekseninde inşa edilmektedir. Birincisi, yurtseverlik; ikincisi, yurttaşlık hakkı ve görevleri ve sonuncusu ise “tehlike ve düşmanlık motifi” olmaktadır.

Alman romantik milliyetçilerinin ulusal cemaati, aynı kültürü paylaşan bireylerin organik birliği şeklinde tanımlaması, coğrafi olarak farklı imparatorlukların sınırları içerisinde yaşasalar da etnik olarak Alman ve bu kültürün taşıyıcısı olan kimseleri Alman ulusunun bir parçası olarak kabul etmelerini beraberinde getirmiştir. Hakların hak edilmesini belli ödev ve yükümlülüklerle bağlayan ulus-devlet, yurttaşından, çoğu dinsel nitelikli eski ‘kutsallar’ın yerini almış olan ‘yeni (dünyevi) kutsallara’ (bayrak, milli marş, toprak bütünlüğü, ulusal önder vs.) sadakati ve yükümlülüklerini (askerlik yapma, vergi verme, belirli bir eğitim

kademesine kadar eğitim alma, oy verme, ulusal seferberlik durumlarında sorgulamaksızın buna katılma gibi...) yerine getirmesi beklenmektedir.

Benjamin Barber (1984), “birlikçi (unitary) demokrasiler”in, bir bakıma “yasal aidiyet ve kimliği, cansız bir kurgu olduğundan dolayı küçümseyen ve ayrıca yurttaşlığı insanla yani kan ile temellendiren birlikçi demokrasilerden türemiş olmaktan ziyade genetik bir uzlaşma ile birleşmiş bir kan kardeşi” olduğunu söyler.

Andrew Heywood’un sınıflandırdığı ve milliyetçiliğin içindeki gerilimlerden de biri ise; “etno-kültürel milliyetçilik” ile “yurttaşlığa bağlı milliyetçilik” arasında durmaktadır. Etno-kültürel milliyetçilik, kültürel ya da tarihsel bir millete dayanmaktadır. Yurttaşlığa bağlı milliyetçilik ise “siyasi bir millet”tir.

#### **1.4.8. Milliyetçilik ile Muhafazakarlık İlişkisi**

Muhafazakarlık; köken olarak Arapça ‘hıfz’ (saklamak, korumak ve bellekte tutmak) anlamına gelen ‘muhafazakar’ deyişi ile ortaya çıkmaktadır. (Acar, 2018: s. 206) İngilizce karşılığı olan “conservation” (yiyeceklerin bozulmasını engellemek) ilk olarak kökeni ise ABD Başkanı Roosevelt’in “ülkenin topraklarını ve doğal kaynaklarını gelecek nesiller için koruma programı” (Özipek, 2017: s. 15) olmaktadır.

Muhafazakar fikir ve doktrinler ilk olarak 1789’daki Fransız Devrimi’yle simgelenen ekonomik ve toplumsal değişimin artan hızına bir tepki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Amaç, “geleneksel sosyal düzenin savunması” olmaktadır (Heywood, 2017: s. 61). Muhafazakarlar, Ancient Regimé’e (Eski Rejim) dönme ihtiyacı hissetmekteydiler. (Heywood, 2017: s. 61)

Fakat muhafazakar düşünce içinde farklı hizipler var olmaktadır. İlkinde; Kıta Avrupa’sında Joseph de Maistre vb. düşünürlerin katkısıyla muhafazakarlık şekli geliştirilmiştir. İkincisi; Edmund Burke’ün ‘muhafaza etmek için değişim’ fikri ile gelişen ve ‘daha ihtiyatlı, esnek ve başarılı bir muhafazakarlık türü olmuştur. Son olarak da II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen ‘Refah Devleti’ nedeniyle 1970’lerden sonra başlayan ‘Yeni Sağ’ akımının önemli isimlerinden Alain de Benoist, “amacımız 1789 İnsan Hakları Beyannamesi’nin ruhuha karşı savaş açmaktır” diyerek durumu özetlemiştir (Mouffe, 1985: s. 69).

Muhafazakarlar, geleneğe önem vermektedir. Yerleşen adet ve kurumları şiddetle savunmaktadır. Muhafazakarların, eğer tarih ile adet ve kurumlarla başa çıkabilmişlerse kesinlikle ortaya kaldırılmamaları gerekmektedir. Gelenekler, saygı hakettir zira hem topluma hem de bireye bir “kimlik aidiyeti ve geçmiş ile bir bağ kurmasıyla bir özellik” atfederler. (Heywood, 2015: ss. 86-87)

Muhafazakarlar kuramlarında beşerin (insan) hem eksik hem de mükemmel varlık olmadığı konusunda hem fikirdirler. (A.g.e.: s. 88)

M. J. C. Vile, muhafazakar görüşüne sahip, toplumu temelden değiştirmek isteyen aşırı sağ grupların da var olduğunu söylemektedir (1977: ss. 83-84).





## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E

### TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN GELİŞİMİ

TO'nun 2002 yılında toplanan 34. Kurultayı'nda, DSP Ankara Milletvekili Oğuz Aygün şu sözleri söylemektedir: “Dünyanın her memleketinde her millet milliyetçidir, kendilerine göre milliyetçilikleri vardır. Ama dünyanın hiçbir yerinde Türk kelimesiyle milliyetçi kelimesinin bu şekilde kenetlendiği bir başka memleket yoktur” (Bora, 2017: s. 15). Bundan dolayı “Türk milliyetçiliği”nin gelişim süreci önemli olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu; çok dinli ve çok milletli bir devlet olsa da, sonuçta asli unsuru Türk milletidir. Türklerin ilk tarih sahnesine çıkmaları Hun İmparatorluğu ile olmuştur. Bu imparatorluk için verilen ortaya çıkış ve son buluş tarihleri ise; M.Ö. 220 ila M.S. 216 yılları arasındadır. Bu tarihlerde ortaya çıkan görüş ise; Türklerin tarih sahnesine “geç çıkmış oldukları” yönündedir. Bir bakıma Türkler, görece “genç bir halk” olmaktadır.

Türkler; Hunlardan önce yaşayan Çin kaynaklarında “Hiung Nu” adı verilen Orta Asya steplerinde yaşayan bir etnik gruptur.

Asya Hun İmparatorluğu varken; eski Yunan İmparatorluğu'ndan dönüşen İskender İmparatorluğu sona ermiştir. Roma İmparatorluğu ise, 3. yy'da yaşamıştır.

Asya Hun İmparatorluğu'nun ortaya çıktığı bölgeye; “Birinci Anayurt” denilebilir. Bu bölge; “Orta Asya” olarak adlandırılrsa da, aslında Çin'in bulunduğu bölgenin kuzeyinde bulunan bölge olması gerekmektedir. “Orta Asya”; sınırları, kuzeyde Ural Dağları'ndan başlayıp Altay Dağları'ndan geçerek Kingan Dağları'na kadar uzanmaktadır. Güneyde ise; Himalayalar ve Pamir Dağları'na kadar devam eden bu hat, Hazar Denizi'nin doğu kıyısında bitmektedir (Yılmazel, 2013: s. 115).

“Orta Asya”; Türkler için, üç dönemden oluşmaktadır. Bunlar;

1. Asya Hun İmparatorluğu Öncesi Orta Asya (M.Ö. 2500 – M.Ö. 300)
2. Asya Hun İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 220 – M.S. 53)
3. Asya Hun İmparatorluğu Sonrası Dönem (M.S. 453 – M.S. 840) şeklindedir (Sander, 2016: ss. 52-56).

Asya Hun halkı, göçebe hayvancılık yapmaktaydı. Yani, “yurt” adı verilen çadırlarda” yaşıyorlar, hayvanlarını mevsimine göre otun bol bulunduğu yerlere götürüyorlardı. Bunun ana sebebi ise; bölgedeki toprakların tarıma elverişli olmamasıdır.

Asya Hun İmparatorluğu; Çin’de bulunan Sarı Nehir’in kuzeyine yerleşip zamanla Asya kıtasının geniş topraklarına yayılmıştır. Hunlar, henüz devletleşme aşamasını tamamlamamışken, M.Ö. 318 yılında, Çinliler ile Hunlar arasında ilk Türk-Çin Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma; Hunların, Çin üzerine olan akınlarını durdurmayı amaçlamaktadır. Hunların devletleşmesinin ardından, bilinen ilk hükümdarı ise “Teoman” olmuştur. “Göğün Yüce Oğlu” sıfatını taşıyan Teoman’ın, Hunların kurucusu olduğu kabul edilmektedir. Daha sonra, babası Teoman’ı öldüren Mete tahta çıkmıştır. Teşkilatçılığıyla öne çıkan Mete; Tunguzları yenmiştir. Çin üzerine akınlar yapmıştır. Hunlar ile Çinliler arasında M.Ö. 201 yılında yapılan “Pai-Teng Anlaşması”, Doğu Asya’da iki büyük devlet arasında ilk olarak yapılan büyük anlaşmadır. Mete, günümüz ordularının da yönetiminin temelini teşkil eden “onluk sistemin” kurucusudur. Çin’in etkisinin arttığı M.S. 48 tarihinde Hunlar; Kuzey ve Güney Hunları olarak ikiye bölünmüşlerdir. Ardından da Asya Hunları tamamen Çin’in egemenliği altında yaşamışlardır (Yılmazel, 2013: ss. 118-119).

Asya Kıtası’ndan hareket eden Hunlar; Avrupa’ya gelerek burada, Avrupa Hun İmparatorluğu’nu kurmuşlardır. Hatta bazı tarihçilere göre; İlk Çağ’ın kapanıp Orta Çağ’ın başlamasına sebep olan “Kavimler Göçü” olayının, Hunlar yüzünden başladığı düşünülmektedir (A.g.e. ss. 120-121).

Asya’da kalan bir konfederasyon biçiminde bulunan ve geniş bir alanda yaşayan ve bağımsızlıkları olmayan Türkler; Juan Juan Konfederasyonu (Avarlar) içinde, Altay Dağları’nın doğusunda demircilikle uğraşmışlardır. Bu Türklerle, Göktürk denmektedir. Göktürklerin başı olan Bumin; 546 yılında Juan Juanlara karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Karşılığında ise Juan Juan hakanının kızını istemiştir. Hakanın bu teklifi reddi üzerine, Çin İmparatorluğu ile işbirliği yapan Bumin, bağımsızlık için bir savaş başlatmıştır. Sonunda ise bağımsız bir devlet olarak Göktürk Devleti kurulmuştur. Göktürkler, hızla genişlemiştir. İran coğrafyasında yaşayan Sasani İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Sasani İmparatorluğu’na karşı Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu’nu desteklemişlerdir.

582 yılında Türk töresinin getirdiği veraset sistemi (hükümdar babadan oğulları arasında devletin bölüşülmesi) nedeniyle Göktürkler; Doğu ve Batı Göktürkler olarak iki devlete bölünmüşlerdir. 630 yılında, Çin saldırıları sonucunda Göktürk devletleri yıkılmıştır.

630 - 681 yılları Çin egemenliğindeki Türkler, Kürşad adlı bir gencin Çinlilere karşı isyan etmesi ile birçok yerde ayaklanmalar başlatmıştır. Kutluğ isimli bir beyin başa geçmesiyle, II. Göktürk Devleti kurulmuştur. Türkler yeniden bağımsız olmuşlardır. İleriş Kağan, “Kutluğ” ismini “devleti toparlayan” manasına gelen “İleriş” adı ile değiştirmiştir. Komutan Tonyukuk, İleriş Bey’in yardımcısı olmuştur. İleriş Bey’den sonra hükümdar Bilge Kağan olmuştur. Orhun Yazıtları; Bilge Kağan, Tonyukuk ve Bilge Kağan’ın kardeşi Kül-Tiğin adına dikilen, ilk “Türk” adının geçtiği metindir (Radloff, 1894: p 252).

734 yılında yaşanan başarısızlıklar neticesinde ve Bilge Kağan’ın zehirlenmesi sonucunda; Uygurlar, Basmiller ve Karluklar, II. Göktürk Devleti’ni yıkmıştır. Uygurlar da bir Türk Devleti’dir (Yılmazel; 2013: ss. 123-124).

10. yy. sonrasında ise; Türkler; üç ayrı bölüm ile incelenmektedir: Birincisi, Türklerin egemenliği (1000-1300) dönemidir. Burada Türkler, din değiştirerek İslam dinini seçmişlerdir. İkincisi, Moğol saldırısı sonrası İslamiyet’in duraksaması (1200-1300) dönemi ve sonuncusu da Türklerin egemenliklerini yeniden sağlamaları ve Avrupa’da genişlemeleri (1300-1500) süreci olmuştur.

## **2.1. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Önceki Dönemlerde Türk Milliyetçiliği**

Tarihin ilk dönemlerinde oluşan bir “Türk evren tasavvuru” vardır. Bu durumun en önemli terimi ise Tanrı (Tengri) olmaktadır. Bundan dolayı “Türk evren tasavvuru” adına “Tanrı” terimi önemlidir.

Smith’e baktığımızda da, toplumsal düzenin sürekliliğinde, dini kuralların etkileri, ahlak kadar güçlü olmaktadır. Yetkili tek güç kaynağı olan Tanrı’nın evrenle ilişkisi, bir etnisite ya da millet için “hükümdarın” (Kağan’ın) “devlet ve dünya” ile ilişkisiyle paralellik göstermektedir (Durgun, 2014: ss 15-16).

Zaten “Oğuz Kağan Destanı”nda da; nasıl Güneş, Dünya’nın çevresinde dönüyorsa yani “her yeri kapsıyorsa, Türk bayrağı da “dünyanın her yerini bir bayrak

altında toplamayı” şiar edilmiş olmaktadır. Bu yüzden de “dünya” ile “devlet” örtüşmektedir (Bıçak, 2009: s. 66).

Türklerin şiarı ise “Kızıl Elma” olmuştur. Kızıl Elma; “yüzyüzündeki bütün Türkleri birleştirip büyük bir imparatorluk kurmayı amaçlayan ülküye” denmektedir (Yıldırım, 2017: s. 349).

Milliyetçiliğin evrensel olarak anlatılmasından sonra spesifik olarak Türkleri incelemek gerekmektedir. Kavramsal anlatıya bağlı kalarak ilk önce “Türklerde toplum yapısını araştırmak” gerekmektedir. Türklerde, aile eskiden beri önemlidir. Aile kavramına Türkler “oğuş” demektir. Ailelelerin birleşmesiyle “uruğ” (aileler birliği, sülale), uruğların birleşmesiyle “boy” (kabile), boyların birleşmesiyle “budun” (millet), budunların birleşmesiyle “uğuş” (ırk) ve uğuş (ırk) birleşmesiyle “il” (devlet) meydana gelmektedir.

Göktürklerde; “uğuş” (ırk) ve “budun” (millet) mefhumları kuvvetli bir milli şuur haline gelmiştir. Avrupalı araştırmacıların dikkatini çeken nokta ise ”ırk şuurundan” çok “milli şuur” olmuştur (Uzun, a.g.t.; s. 123). Bunun en güzel örneği ise Orhun Yazıtları olmaktadır. Burada “devletçilik” fikrinden çok “halkçılık” fikri önem kazanmaktadır (Barthold, 1927: s. 7).

Fakat tarihin bildiği ilk Türkler olan Hunlar’ın, göçebe hayvancı oldukları için kent hayatları yoktur ve yazıları da bulunmamıştır. Bu yüzden kimi tarihçiler; Hun İmparatorluğu’nun, bir devlet sayılamayacağını ancak bir boy (kabile) federasyonu olarak tanımlanacağını söylemektedirler. Lakin Göktürk Devleti, hem kentliydi hem de yazıları vardı.

“Birinci Anayurt” Orta Asya’dan sonra “İkinci Anayurt”ları haline gelmişlerdir. Burası “Hazar Denizi”nin doğusu ve “Aral Gölü”nün güneyi olmaktadır. Seyhun ve Ceyhun Irmakları’nın arasında tekabül eden bölgeye “Maveraünnehir” adı verilmiştir. Buradaki Türkler, 900-1150 yılları arasında yavaş yavaş Müslümanlığa geçmeye başlamışlardır. Aslında Türkler; birçok defa din değiştirmişlerdir. Ama Türklerin seçtiği dinler olan; Budizm, Lama, Hıristiyanlık, Mani, Musevilik dinlerinde, Türkler, dinin etkisi altına girmiş ve etnik kökenlerini unutmuşlardır (Ayni, 2011: ss. 144-182). İslam dininde ise din, bazı faktörlerle kendini benimsetmişse de etnik kökeni çok unutturamamıştır.

Kaşgarlı Mahmut, eserinde, Türkçe'nin, zamanın en edebi dili olan Arapça'dan hiçbir eksigi olmadığını hatta atası olduğunu vurgulayarak "Türk milliyetçiliğini, özellikle dil alanında" öne çıkarmaktadır (Çiçekli, 1970: s. 6).

Türklerde din ve devlet işlerinin ayrılması aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey zamanında olmuştur. Abbasi Halifesi, Şii Büveyoğulları tarafından tehdit edilince Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, Abbasi Halifesinin yardımına koşmuştur. Tehdit kalkınca Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi'ne "Ben artık Abbasilerin devlet işleriyle ilgileneyeceğim. Siz de din işleriyle ilgilenin" diyerek aslında laikliği ilk olarak İslam dünyasında uygulayan kişi olmuştur (Ayni, a.g.e.: s.468).

"Üçüncü Anayurt" ise Anadolu ve Rumeli olmuştur. Tarihte Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman, Cenova ve Venedikli tüccarlar, Anadolu'ya "turchia" veya "turcmenia" demektedirler (Ortaylı, 2016: s. 91). Ayrıca Karamanoğlu Mehmet Bey; "Türkçe'den başka bir dilin kullanılmasını yasaklamıştır.

Milliyetçilik teorik bilgisini, Türk milliyetçiliğine uyarlayacak olursak, milliyetçilik kuramlarından etno-sembolizm kuramının daha geçerli olduğu görülmektedir. Bu durumda, " Bir ideoloji olarak milliyetçilik ne gibi esaslara sahiptir ve milliyetçiliğe yönelik başlıca kuramlar nelerdir?" araştırma sorusuna "etno-sembolizm" cevabı verilmektedir.

Smith'e göre; "ethnie" kelimesi altı madde varsa bir millet olabilir. Bu durumda, Türkler de altı madde varsa millet olmuşlardır. Söz konusu maddelerden birincisi; "Müşterek özel isim"; ikincisi, "Ortak bir soy miti"; üçüncüsü, "Paylaşılan tarihi hatıralar"; dördüncüsü, "Bir veya daha fazla ortak kültür unsuru"; beşincisi "Belirli bir anavatana bağlılık ve sonuncusu ise, "Nüfusun önemli bir kısmını kaplayan dayanışma hissi" olmaktadır (2004: s. 42).

İlk madde olarak "Türk" adı aslında Çince kökenlidir. Çin'in kuzeyindeki yaşayan Ačina Hanları tebaasına Çinliler, "T'u-küe" demişlerdir. Bu sözcüğün, P. Pelliot tarafından "Türk+üt" yani "Türk+ler" biçiminde Türkçe olarak değil de Moğolca çoğul eki ile doğru bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

"Türk" sözcüğü, "güçlü, sert" anlamına gelmektedir (von Hammer, 1832: s. 2). A. N. Kononoff'a göre; bu ad, bir kabile birliğini etnik yönden tarif etmek için

sonradan ortaya atılmış bir sözcüktür. Bu da Orta Asya Kıtası'nda kullanılan ve ortak dil anlamına gelen "Sipenpice" dilinden gelmiş olabilir.

"Açına" ise "kurt" anlamına gelmektedir. Türkçe'de kurt ise "böri, buri" ya da "kaşgir/kaşgir" anlamlarına gelmektedir. Ancak "kurt" sözcüğünün, Türklerde önemli olduğu aşikardır (Gumilev, 2005: s. 36). Biçurin; Siyenpi asıllı prensesin kocası olan Şapolyo Han'dan bahsederken "tam bir kurt seciyeli insan" ifadesi görüldüğünü söylemiştir (Gumilev, a.g.e.: s. 37). Aynı yazar Biçurin'in, Çinlilerin, Türklere saldıracakları zaman mektup ile "yapılması gereken şeyin, göçmenleri kovmak ve kurtlara saldırmak" olduğunu söyledikleri bilinmektedir (A.g.e. 36). Bundan başka Türk bayraklarında; "altın kurt başı" bulunmaktadır (A.g.e. 37). Bu durumda, Smith'in ikinci maddesi olan ortak bir soy miti; kurt ile ilgili olmuştur.

Hamedani, araştırmalarında; Orta Asya halklarının önemli bir bölümünün; atalarının soyunun, yırtıcı bir hayvandan geldiğini söylemiştir (A.g.e. 37). Biçurin, Türkler'in; Hun prensi ile bir dişi kurdun birleşmesinden türediklerini varsaymaktadır. Bu mit; aslında iki tanedir. Bu olaylar, gerçekte, muhtemelen Türklerin, Gobi Çölü'nün güney uçlarından yaşadıkları dönemle ilişkilidir. Çünkü mitoloji; bir noktaya kadar, tarihi siyasi olaylar ve töresel durumlarla ilgilidir. Hunlar; yenilerek; Çin İmparatorluğu'na ilhak edilince, Prens Açına, "500 çadırlık" tebaasıyla, Altay Dağları'nın güney eteklerine sığınmış bulunan Juan Juan'a sığınmıştır. Onlara demir döküp vermeye başlamışlardır (Gumilev, a.g.e.: s. 37).

Birinci mite göre; Asya Hunlarının, batıda kurulan Avrupa Hun İmparatorluğu'na kadar uzanması enteresandır. Batı Karadeniz kenarında yaşayan Bu kabile; (Hsi-Hs), "düşmanları tarafından tamamen imha edilmiştir. Yalnız dokuz yaşında bir erkek çocuk sağ kalır. Düşmanlar, çocuğun el ve ayaklarını keserek bataklığa atmışlardır. Oradan geçen bir dişi kurt çocuğu kurtarır. Dişi kurt hamile kalır. Çocuğun ölmediğini gören düşmanlar, çocuğu öldürür. Fakat dişi kurt, Altay Dağları'na kaçar. Burada çok küçük yerden geçerek kimsenin takip edemeyeceği bir yere gelir. Orada on tane erkek çocuk doğurur. Bunlar çoğalırlar. O yerin adına "Ergenekon" ismini vermişlerdir. "Ergene"; "dağ kemeri" ve "kon" ise "dik" demektir (Özkan, 2009: ss. 43-47). Birkaç kuşak sonra Türklerin beyi olan Arslan Şad, bütün oymağı ile ovaya sığamaz olmuştur. Bir gün dişi bir kurt "Ergenekon"a gelir ama bir şekilde ovadan kaçar. Demircilikte usta olan oymak beyi, dağı eriterek yol açar. Böylelikle Türkler "Ergenekon"dan çıkarak eski buldukları yere gelirler

(“Ergenekon Destanı kısaca özeti”, 2020). Daha sonra “Altay Dağları’ndan çıkarak özgürlüğe kavuşmuşlardır (Yıldırım, 2002: s. 531).

İkinci mite göre; Türklerin So kolunun hakanları; yanlış siyaset izlediklerinden dolayı tamamen imha edilirler. Sadece dişi kurdun dört erkek çocuğu hayatta kalır. Bunlar çoğalırlar ve birkaç kuşak sonra değişik yönlere göç ederler. Böylelikle Türklerin göçü başlamış olmaktadır.

Paylaşılan tarihi anılarda ise; özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşadığı ve travmatik şekilde yenildiğimiz savaşlar vardır. Örneğin, Sarıkamış Savaşı, milli bilincin ortaya çıktığı zamandır. Ayrıca sadece yenilgiler değil, zaferler de milliyetçiliği yüceltmektedir. Örneğin, Kurtuluş Savaşı sırasında kazanılan zaferler (I. Ve II. İnönü, Sakarya, Başkumandanlık Meydan Muharebesi), 1453 yılında İstanbul’u fethederek, II. Mehmed’in, Fatih unvanı alması, şehit cenazelerinde yaşanan anlar milliyetçiliğin en yüksek noktaya ulaştığı anlardır.

Ortak kültür unsuru ise; halı, kilim, güreş, türkü, bindallı gibi ortak değerlerimizdir.

Belirli bir anavatana bağlılık; Anadolu coğrafyası ile mümkün olmuştur. Son olarak nüfusun önemli bir kısmını kaplayan dayanışma hissi; ekonomik krizler, olağanüstü felaketler (deprem, sel, yangın, heyelan, salgın hastalık vb.), şehitler, Milli Spor Takımları (Milli Futbol takımları vd.) ile oluşmuştur.

## **2.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Milliyetçilik**

Türk siyasal yaşamında sürekli olarak ideolojilerin oluşmasına yön veren bazı durumlar vardır. Bunlardan ilki de milliyetçilik olmuştur. Fakat her ideoloji, kendi siyasi görüşüne uygun bir milliyetçilik anlayışı yaratmaktadır. Bu yüzden de ideolojik saplantı ve kutuplaşmalar, milliyetçiliğin anlamı ve gelişimi üzerinde objektif değerlendirmeler yapılmasını engellemektedir.

Türkiye’de milliyetçi ideoloji; Kohn’un sınıflandırmasında olduğunu gibi; Batılı toplumlarda, tarihsel sürecin yansımasyken, Osmanlı İmparatorluğu’nda ise yıkılma ve dağılma sürecinin önüne geçmek adına yapılacak bir çözümdür (Uzun, a.g.t.: s. 85).

Avrupa’da oluşan milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki azınlıklarda bir bağımsızlık hareketinin en temel itici gücü olmaktadır. Osmanlılardaki azınlıkların eriştikleri “millet anlayışı”, Osmanlı İmparatorluğu’nu dağılmaktan kurtarmak için değişik yöntemler geliştiren ve Osmanlı İmparatorluğu’nun içindeki etnik unsurlar arasındaki bağları güçlendirmeye çalışan Osmanlı aydınınının ilgilisi çekmiştir (Kushner, 1979: ss. 10-11).

Halil İnalcık, millet anlayışının, Türk devlet anlayışında olduğu gibi İslam devlet anlayışında da “manevi bir taban üzerine” oturtulduğunu söylemektedir. Bu taban iki kaynaktan beslenmektedir: İlki, Tanrı’nın “kut” vermesi” (Türklerin eski dini olan Şamanizm’de “hayat unsuru, can”), diğeri ise “kutun” İslam dönemdeki karşılığının “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” olarak adlandırılmasıdır (Turan, 1969).

### **2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda İdeolojik Akımlar**

İmparatorluğun yıkılmasını engellemek için bazı çözümler üretilmiştir. Buna “beka sorunu” da denilebilir. Bunların birincisi, Garpcılık (Baticılık) akımı olmaktadır. Bunların ikincisi Osmanlıcılık akımı, üçüncüsü İslamcılık akımıdır. Sonuncusu ise Türkçülük akımı (Milliyetçilik) olmaktadır. Bu akımları incelemek önem arz etmektedir.

Garpcılık (Baticılık) akımı, “Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalanmaktan kurtaracak ve kalkıncı zihniyete sahip” bir düşünce biçimi olarak algılanmaktadır. (Akşin, 2018: s. 84)

16. ve 17. yy.’da Osmanlı İmparatorluğu; Ortadoğu’nun ve Avrupa’nın en güçlü ülkesi durumundaydı. Fakat bu güçlü konumuna rağmen uzun bir süre devam ettirdiği “Avrupa’daki güç mücadelesine katılmama pozisyonu”, aslında bir nevi “izolasyon”dur ve bunu 18. yy.’ın sonuna gelindiğinde terk etmiştir. Bu terk, gönüllü bir tercihten öte olarak Rusya Çarlığı’nın ve Avrupa’daki büyük devletlerin, Osmanlı topraklarına yönelik genişlemeci bir siyaset izlemesinden kaynaklanmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu savaşlarda, Avrupa’nın modern ordularına karşı yenilince iki farklı çözüm yolu getirmek istemiştir. Bunlardan biri, orduyu modernleştirme, diğeri ise “Avrupa’daki güçler” ile birbirlerine karşı kullanabileceği “güç dengesi” kurulması olarak belirlenmiştir (Hanioglu, 2008: ss. 47-48).



Avrupa ülkeleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılacağını düşünmüşler ancak Avrupalı devletler arasında bir uzlaşma olmaması nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu'nu daha da zayıflatıp kendilerinin daha güçlü olmaları çerçevesinde hareket etmişlerdir.

Gerileyen Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan bir olay da denge siyasetidir. Denge siyaseti; başlıca şu evrelere ayrılmaktadır: Birincisi, 1791-1878: Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma; ikincisi, 1878-1918: Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma; üçüncüsü, 1920-1936: Batılılara karşı SSCB'ye dayanma; dördüncüsü, 1938-1945: Faşist İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma (Armaoğlu, 2018: s. 44); beşincisi, 1945-2016: SSCB tehlikesine karşı ABD'ye dayanma ve sonuncusu ise 2016 – Günümüze kadar: ABD tehlikesine karşı Rusya'ya dayanma olmaktadır.

Avrupa uluslararası toplumu inşa edildikten sonra, Avrupalı olmayan devletleri de içine alacak biçimde genişlemektedir. Osmanlı İmparatorluğu; Avrupa uluslararası toplumuna katılan ilk Avrupalı olmayan devlet konumundadır. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın uluslararası toplumuna dahil olmayı istemektedir. Özellikle 19. yy. başlarında itibaren askeri olarak gerilemesini bir türlü durduramayan Osmanlı İmparatorluğu, çareyi giderek güçlenen ve büyük devletler oluşturan Avrupa medeniyetine benzer şekilde reformlar yaparak önlemeye çalışmakta bulmuştur. İlk önce askeri yapılanmasını taklit eden Osmanlı İmparatorluğu, kendi askeri sistemini yenilemeye çalışmıştır. Fakat savaşlarda gerileme devam etmiştir. Bunun üzerine, bunlar yeterli olmadığı için, siyasi ve hukuki yapısında modernleşmeye gidilmiştir. Osmanlı vatandaşlarının haklarından; mutlakıyetten ötürü sadece padişah sorumluyken, bu haklar artık hukuk yolu ile sağlanmaya başlanmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile bu kanun hükümleri var olmaya başlamıştır (Horowitz, 2005: ss. 445-486).

1718-1826 arasındaki döneme sığan bu yenileşme çabalarına “kısmi kurumsal reformlar” (ıslahat) adı verilir (Ateş, 2004: s. 60). Bu döneme ayrıca “Lale Devri” adı da verilmektedir. 19. yy. ortalarına gelindiğinde artık bu da yeterli olmamaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, kendi güvenliğini kendi imkanları ile sağlamak konusunda aciz kalınca, Avrupalı büyük devletlerle ittifak ilişkilerine girmeye başlamıştır. 1830'larda, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyan ettiğinde, en kadim düşmanı olan Rus İmparatorluğu'ndan yardım istenmiştir. Fakat Rusya'nın

yayılmacı emel göttüğünü gören İngiltere ve Fransa; 1850'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yapmışlardır. Dahası Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ve Çanakkale Boğazları gibi egemenliğini ilgilendiren bir hassas konuda, uluslararası konferanslar aracılığıyla, Avrupa devletleri ile ortak bir çıkar oluşturma içine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, kendi çıkarlarını bu sayede korumayı amaçlamıştır. Bu durumda, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olmanın faydalı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun krize giren ekonomisine; Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa devletleri yardım etmek istemiştir. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu kapitalistleşme yolunda önemli bir merhale kaydetmiştir. Bu milliyetçiliğin, kapitalistleşme süreci adına önemli bir adımdır.

Fakat Rus Çarlığının böyle davranmasının başlıca sebebi; İngiliz dostluğunu kazanarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını onunla bölüşmektir. Yalnız İngiltere; Fransa'nın, Ortadoğu ve Mısır meselelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde bulunmasını önlemiş ve buna karşılık olarak da siyasi ve kültürel vesayet kurmuştur. Bu yüzden de, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını bölüşme planlarını desteklememektedir. Rusya; anlaşma yolu için birkaç kez İngiltere ile bir araya gelmiştir. Rus Çarı I. Nikola; nihayet, 1844 yılında, İngiltere ziyareti esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan Hıristiyanlara beraberce sahip çıkmayı önermiştir. Rusya; "hasta adam" deyimini kullandığı Osmanlı İmparatorluğu'nda, bu duruma rağmen sonuç alamamıştır (Sander, a.g.e.: s. 306). 1848 yılında gerçekleşen devrimler ve 1815 Viyana Antlaşması neticesinde oluşan ve Fransa'ya (Fransız milliyetçiliğine) karşı kurulan Rus-İngiliz dostluğu yara almıştır. Bu tarihte, Macar ve Polonyalıların başlattıkları; sosyal ve milli isyanlar, Rusya ve Avusturya tarafında kanlı bir biçimde bastırılmıştır. Bu isyanın ileri gelenleri; Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Rusya ve Avusturya; savaş tehdidine rağmen bu sığınmacıları vermemiştir. Bu nedenle itibarı artan Osmanlı İmparatorluğu'nu; İngiltere ve Fransa desteklemiştir. Hatta İngiltere, Amerika ve Fransa kamuoyu, Osmanlı İmparatorluğu lehine gösteriler düzenlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yayınladığı deklarasyonda, Macar ve Polonyalı mültecileri savunmanın insani duygulara bağlı olduğu bildirilmiştir. Bu deklarasyon büyük sempati toplamıştır ve Osmanlı İmparatorluğu Londra Büyükelçisi Muzaros Paşa,

arabası ile elçiliğe gitmiş, onu gören Londralı gençler, atları söküp kendi güçleriyle Muzaros Paşa'nın arabasını elçiliğe kadar çekmiştir (Karan, 1983: ss. 215-217).

Nitekim Kırım Savaşı'nın hemen ardında imzalanan 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu, resmen Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası haline gelmiştir. "Muahedat Mecmuası", antlaşmanın yedinci maddesinin, açıkça Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa uyumunun bir üyesi olduğunu ve Avrupa uluslararası hukukundan faydalanabileceğini belirtmekte olduğunu yazmıştır (1878: ss. 248-258).

Osmanlı İmparatorluğu, resmen 1856 yılından itibaren Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olmuş fakat Osmanlı toplumu ve ekonomisi süratle Avrupa ekonomisinin nüfuz alanına girmiştir. Daha sonra da ona bağımlı hale gelmiştir. Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu'nun; Avrupa uluslararası hukukuna bağlı olması gerekirken, Avrupalı devletlerce bu hukuk ilkelerine uyulmadığı gözlemlenmiştir. Avrupa devletlerine, kapitülasyonlar ile verilen haklar, devletler hukukunda "dış ülkede siyasi dokunulmazlık" (extra-territoriality) biçiminde ifade edilmektedir. Avrupalı devletler; Avrupa dışı ülkelerde yaşayan vatandaşlarını korumak maksadı ile bu ülkelerdeki davaları kendi hukuk sistemi ile kabul edilmesi zorunluluğunu getirmişlerdir. Bu durum, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu için değil; Afganistan, İran, Çin, Japonya vb. için de böyledir. Elbette bu uygulama, eşit egemenlik ilkesi prensibine aykırı düşmektedir. Bir başka deyişle, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa uluslararası toplumuna üye olsa da, bu üyelik, Avrupa'nın en temel değeri olan "eşit egemenlik ilkesi çerçevesinde" bir üyelik değildir. Bu da Fransız Devrimi'ndeki üç slogandan biri olan "eşitlik" ilkesine aykırıdır.

Hilmi Ziya Ülken' göre; Avrupacılık (Baticılık) akımı dört grupta incelenmektedir: Bunların birincisi, "Tanzimat Medeniyetçileri"dir. Bunlar; Tanzimat'ın temel öğretisi olan Osmanlıcılık'a inanan ve bunun gereği olarak "ittihad-ı anasır"ı (milletlerin birliği) sağlamak isteyen Baticılık'tır. Bu yüzden Osmanlı halkını oluşturan çeşitli din, mezhep ve milliyetlerin; Baticı ve kalkınmacı ortak bir zeminde buluşarak, birlik olacağı düşünülmektedir. Akşin (2018), araştırması neticesinde eğitim yolu ile Osmanlıcılığı sağlamak isteyenleri bu gruba sokmaktadır. Osmanlı eğitimcilerinin en önemlileri ise; Sati El-Husri ve Emrullah Bey idi. Akşin (2018), eğer Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması istenmiyorsa, okullarda, Osmanlıcılığın telkin edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hilmi Ziya Ülken (1966), Emrullah Bey'e göre, "Tuba ağacı kuramı" olarak bilinen metodu uygulamak

istemmiştir. Emrullah Efendi (1328, [1912]), eğitim işine ilkokuldan başlamak istemektedir (akt. Ülken, 1966). “Tuba ağacı”; İslami kaynaklara göre, cennette bulunan bir ağaç olup, kökleri tepede, dalları ise aşağıda yani tersine dönmüş bir ağaç olarak adlandırılmaktadır. Lakin El-Husri (1333, [1915]) buna karşı gelmiştir (akt. Ülken, 1966). Ziya Gökalp (1917), “Kültürü ilerlemiş toplumlarda; eğitim reformuna aşağından (ilkokul-ortaokul-lise-üniversite) başlanabilir. Çünkü o kültür çevresinden yetişen ilkokul öğretmenleri, millete, o eğitimi verebilirler. Fakat bizde henüz ideal birliği kurulamamıştır. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin telkin edeceği idealleri ve ilim metodlarını yalnızca üniversiteler hazırlayacaklardır.” demiştir. (akt. Ülken, 1966).

İkincisinde ise Osmanlı toplumunun yapısını beğenmeyerek; bu toplumun Anglosakson toplumsal yapısına benzemek isteyenlerin oluşturduğu grup olduğunu söyler. Bunların en önemlisi ise; Prens Sabahattin idi (Akşin (2018). Ülken (1966), Prens Sabahattin’in; toplumun gelişmesinde eğitimin önemli olduğunu ve okullar içinde, en önemlisinin de ilkokul olduğunu belirtir. Osmanlı toplumunun büyük çoğunluğu köylü olduğu için, çocukların, aileleri içinde kalarak yaşamlarını kazanma yoluna gittikleri görülmektedir. Bu durumda; çocuklar, girişimci olmak yerine aile cemaatine dayanmaktadır. Zaten çiftçiliğin de satış yaparak gelir getirmek yerine aile ihtiyaçları için yapıldığı söylenmektedir. Bu yüzden Osmanlı toplumunun yapısı; Anglosakson toplumsal yapısına (İngiliz, Amerikan vb.) benzetilmelidir.

Üçüncüsü, Servet-i Fünun (Fenlerin Zenginliği) [1894-1901] ve Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye (Ekonomik ve Sosyal İlkeler) mecmuaları (dergileri) etrafında toplanan pozitivistlerdir (Akşin, 2018: s. 84).

Yeni edebiyat ve fikir hareketlerini temsil eden “Servet-i Fünun” dergisi, II. Abdülhamid döneminde 1894 yılında kurulmuştur. Bu hareketin ağırlık merkezini oluşturan edebiyat çığırı, başında Recai-zade Mahmud Ekrem (Talu) olmak üzere, “Edebiyat-ı Cedide” (Yeni Edebiyat) olarak da isimlendirilir. “Ulum-u İktisadiye ve 31 Mart Vakası sonucunda II. Abdülhamid tahttan indirilince, II. Meşruiyet yaşanmaya başlamış ve ilk defa felsefi denecek bir hareket meydana gelmiştir. Bu kapsamda, İçtimaiye Mecmuası yayınlanmaya başlanmıştır ve mecmuanın kurucusu Ahmed Şuayip’tir (Ülken, 1966: s. 235).

Sonuncusu ise, Batı'ya hayran köktenci (radikal) Batıcılar'dır. Bunların en önemlisi, Abdullah Cevdet'tir. Abdullah Cevdet; Gustav Le Bön ve Prens Sabahattin'in, Le Play modellerini, Osmanlı İmparatorluğu'na uygulamak amacıyla olduklarını ve Osmanlı İmparatorluğu'nu, Batı medeniyetinin düzeyine çıkarmanın ancak böyle mümkün olacağını belirttiklerini söylemektedir.

II. Meşruiyet yaşanmaya başladığında, Batıcılık fikrine inanan kişilerin çıkardığı "İçtihad" dergisi bulunmaktaydı. Başyazı ise Abdullah Cevdet tarafından kaleme alınmıştır. Fakat Batı'nın kültür ve teknolojisinin alınması hususunda iki grup ortaya çıkmıştır. Birincisi, Abdullah Cevdet (1914) ve çevresindeki "Bütüncüler" grubudur ve bu konuda, "Bir ikinci medeniyet, Avrupa medeniyetidir ve bunu, gülü ve dikenle almaya mecburuz" görüşünü benimsemişlerdir (Ateş, 2004: s. 61). Toktamış Ateş (2004), zıt görüş sahibi olan Celal Nuri (İleri) Bey'in ise Batı'nın salt teknolojisine ihtiyacı olduğunu ve İmparatorluk hakkında düşmanca duygular besleyen Batı'ya; kültürel açıdan karşı çıkılması gerektiğini vurguladığı belirtmektedir.

"Radikal Bütüncülerin" yapmak istedikleri şunlardan oluşmaktadır: Birincisi, "Fes yerine yeni bir başlık getirilmesi"; ikincisi, "Kadınların, diledikleri tarzda giyinmesi"; üçüncüsü, Osmanlı basınında (1911), "Kadınlar ve genç kızların, Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, erkeklerden kaçmaması" (Ateş, 2004: s. 62); dördüncüsü aynı yazıda (1911), "Görücü usulünün kaldırılması" (Ateş, 2004: s. 62); beşincisi, "Kızlar için ayrıca bir Tıbbiye açılması"; altıncısı, "Bütün tekke ve zaviyelerin kapatılıp maarif (eğitim) bütçesine eklenmesi"; yedincisi, "Bütün medreselerin kapatılması"; sekizincisi, "Sarık sarma ve cübbe giymenin yalnızca ulemaya (din insanı sınıfı) tahsis edilmesi"; dokuzuncusu, "Evliyaya nezirlerin (kurban kesmek) yasak edilmesi; onuncusu, "Arazi ve evkaf (vakıflar) kanunlarından başlanarak, bütün kanunların yenilenmesi"İ 11.'cisi, "Şer'i mahkemelerin kapatılıp nizami mahkemelerde ise reforma gidilmesi; 12.'cisi, "Mecelle kanununun iptal edilmesi veya bazı durumlarda tadil edilmesi"; 13.'cüsü ise Celal Nuri Bey'in (1329, [1911]), yazdığı gibi, "Mevcut Arapça alfabenin kaldırılarak, yerine Latin alfabesi getirilmesi" (Ateş, 2004: s. 62) ve sonuncusu ise "Avrupa medeni kanununun kabul edilerek, bugünkü evlenme ve boşanma şartlarının değiştirilmesidir. Birden fazla

kadınla evlenme (poligami) ve bir söz ile (talak-ı selase) karı boşama usulü kaldırılacaktır (Safa, 1981, ss. 55-58).

Osmanlılık akımının en büyük destekçileri ise Sadrazam Ali ve Fuat Paşalardır. Fakat bu akımın entelektüel sahipleri ise “Yeni (Genç) Osmanlılar”dır. Yeni Osmanlılar hareketinin oluşumu; “İttifak-ı Hamiyet” [Yurtseverler Birliği] adlı gizli bir cemiyetin kurulmasıyla birlikte mümkün olmuştur (Berkes, 2019: s. 275). Bu cemiyet, Mayıs 1865’te, İstanbul Belgrad Ormanı’nda buluşarak toplanmıştır. Bu toplantıya genç olan altı kişi katılmıştır: Mehmed, Nuri, Reşid, Namık Kemal, Ayetullah ve Refik Beylerdir (Mardin, 2017: ss. 19-20). Bu grubun amacı ise; Osmanlı hükümeti tarafından sürdürülen ve Osmanlıyı parçalayacaklarını düşündükleri politikalara karşı harekete geçmek idi. Bu genç devrimcileri birleştiren şey ise; Avrupa medeniyeti hakkında genel bir bilgi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılıp parçalanması hususunda ortak endişeydi. Avrupa’nın “Hasta Adamı” olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşündeki hızlı gidişin sorumluluğu, Sadrazam Ali ve Fuat Paşalar olan küçük bir devlet adamı grubuna yüklenmekteydi. Bu iki kişi, zaman zaman, Sadrazamlık ve Hariciye Nazırlığı (Dışişleri Bakanlığı) makamlarında, birbirlerinin yerine geçmişlerdir. Bab-i Ali siyasetinin oluşturulmasında el ele vermişlerdir. Kendilerinin dışında kalan, devlet nazırlarının tayin edilmesi, bir istisnai imtiyaz olmuştur. Adeta şahsi yönetimleriyle, bir fildişi kulesinde yanlış siyaset üreterek ve dalkavuklar oligarşisi oluşturmakla suçlanmışlardır (A.g.e.: s. 19).

Yeni Osmanlılar ve Jön Türk hareketleri; pek çok konuda birbirlerinden farklı düşüncelere sahip olmakla birlikte, Osmanlılık akımı konusunda “fikir birliğine” varmışlardır. Osmanlılığın temel sloganı olan “ittihad-ı anasır” (milletlerin birliği) düşüncesine; azınlık milletlerinin aydınları dışındaki Osmanlı aydınları, karşı çıkmamaktaydı. Osmanlılığın bir bakıma; “kozmpolitizmin bir çeşidi olduğu” söylenebilir. Ama Osmanlı İmparatorluğu’nun iç otoritesi zayıflamıştır. Ayrıca dış ilişkiler yüzünden “denge siyaseti” izleyen bir Osmanlı İmparatorluğu görülürken, bir yandan da Fransız Devrimi ile başlayan 19. yy., aslında bir “milletler yüzyılı” idi.

Ayrıca 19. yy.’da Avrupa’da; Aydınlanma’nın temel değerleri tartışılmaktaydı. Aydınlanma’nın evrenselliğine karşı en enerjik protestosu ise; milliyetçiliğin, kültürel ve halkçı boyutlarını işleyen Romantizm’den gelmekteydi. Osmanlı

düşünürleri ise; bu kültürel hesaplaşma içinde, tek kaygıları, çok uluslu bir imparatorluğu ayakta tutmak olan pragmatik fikir evrenlerini ve Aydınlanmanın halka ait sloganlarını daha yakın bulmaktaydılar. Böylelikle milliyetçiliğin yaşayan tarihinden kopmaktaydılar.

II. Meşruiyet döneminden sonra, iktidarı ele alan Jön Türkler, Tanzimat dönemi ve Genç Osmanlılardan kalan ve kendilerine bir miras addettikleri ve adeta bir amentü olarak sarıldıkları Osmanlılık siyasetinden benzer unsurlar taşımaktadır. Örneğin Hüseyin Bey (1909), İTC'nin ilk başlarda Osmanlılığı savunduğunu belirtmektedir (Ateş, 2004: s. 58).

Fakat tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, Osmanlı aydınları; elde kalan topraklarda, Osmanlılık düşüncesini işlemeye ve etkin kılmaya çabalıyorlardı. Dahası, diğer düşünce akımlarının savunucuları da Osmanlılık konusunu tartışıyorlardı. Örneğin, İslamcılar; Osmanlılık düşüncesinin gerekli bir siyaset olduğunu düşünmekteydiler. Mesela Süleyman Nazif (1913); “bizim damarlarımızda, bugün özel bir kan dolaşmaktadır, o da Osmanlı kanıdır” diyerek fikrini belirtmiştir.

Celal İleri Bey (1330, [1911]); Osmanlılığı, şöyle savunmaktadır: “Bunun gibi Osmanlılık, ‘anasırın müsavâtı’ (milletlerin eşitliği) siyaseti de bırakılamaz. Böyle dışlayıcı bir siyaset, milletler dağıtacağı gibi Avrupa’nın ‘büyük güçlerini’ aleyhinize sevk eder.”

Osmanlılığa karşı çıkan Türkçüler ise bu siyasetin gerçekçi olmadığını belirtmektedir. Çünkü bu durumun, Osmanlı İmparatorluğu’nun güçsüz kalmasına yol açacak olduğunu söylemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun da gerçekleşen bir “Osmanlı kimliği” olup olmadığı ayrı bir konudur. Osmanlı kimliğinin, acaba çeşitli etnik grupları kapsayan ama dinsel gruplardan sadece biri olan İslam’a hitap eden bir tanımlama mı yoksa bütün dinler ve ırkları içeren bir kimlik mi olduğu sorusu sorulmaktadır. Bu sorular, Osmanlı aydınları arasında büyük bir tartışmaya neden olmuştur. İlber Ortaylı (1999), bir makalesinde; Namık Kemal’in, “Osmanlı kimliği”nin, gerçekten de imparatorluğun gayrimüslim milletlerini biraz dışlayan bir Osmanlılık olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Maliye Nazırı Cavid Bey ile arkadaşı Ahmed Şuayip’e göre “Osmanlı kimliği” ise, her dil ve her dinden insanlardan oluşmaktadır. Bunlar, ayrıca Padişah’ın aynı zamanda Halife olmasına da karşı çıkmışlardır.

İslamcılık aslında, padişah Abdülaziz döneminde geliştirilmiştir. Bunun, Osmanlı İmparatorluğu hakim görüşü olması II. Abdülhamid zamanındadır. Fakat II. Abdülhamid, halka İslamlaşma konusunda destek verirken; devlete karşı gelebilecek durumlar karşısında ödün vermemektedir. Bu yüzden de İslamcılığın, “SMM” adlı bir dergisi olmasına rağmen, kendi denetimi dışında düşünsel bir gelişmeye mani olmuştur. İslamcılığın asıl gelişmesinin ise; II. Meşruiyet sonrasında olduğu söylenebilir.

İslamcılık akımı; Batı emperyalizminin, dünya çapında yayılışı karşısında, ülkelerin sömürgeleştirilmesine karşı tepki gösteren Müslümanların duygu ve düşüncelerini dile getiren, bunun için de, İslamiyet’te çare arayan bir akım olarak tanımlanabilir.

İslamcıların bir bölümü; İslam dininin, çağdaşlık bayrağına sarılarak bu işin üstesinden gelebileceğini düşünmektedirler. Bunların en önemlisi ise; Namık Kemal’dir. Burada aslında Namık Kemal’in; hem Osmanlıcılık, hem İslamcılık, hem de Türkçülük akımının üyesi olduğu görülmektedir. Çağdaş İslamcılık akımının ikinci önemli figürü ise Cemalettin Afgani’dir. Cemalettin Afgani yalnız Osmanlı İmparatorluğu’nda değil, başka Müslüman ülkelerde de etkili olmuştur. İslamcılık akımının büyük düşünürleri ise; Mısır’da Muhammed Abduh, Kazanlı Musa Carullah, Hindistan’da Seyyid Ahmed Han, Muhammed İkbâl gibi isimlerdir. II. Meşruiyet sonrasında İslamcılığın dergisi ise “SRM” olmuştur. Bu derginin yazarları arasında; Mısırlı Hidiv ailesine mensup ve Sadrazamlık yapan Sait Halim Paşa, M. Şemsettin (Günaltay) [daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’nde başbakanlık yapacaktır], İsmail Hakkı (İzmirli), Şehberderzade Ahmed Hilmi ve Mehmed Ali Ayni gibi isimler de bulunmaktadır ve bunlar Çağdaş İslamcılık akımının önemli üyeleridir. Çağdaş olmayan İslamcılık akımını savunanlara örnek olarak ise; Babanzade Ahmed Naim ve Mustafa Sabri’yi göstermek mümkündür (Akşin, 2018: ss. 83-84).

İslamcılık; milliyetçilik ile özellikle İslamcılığın en önemli olduğu dönemlerde içiçe girmiş vaziyettedir. Çünkü Osmanlı aydınları, “devleti ve dini ihya etme” projesi içinde, milliyetçiliği, bir “cins ittihadı” (kavram birliği) olarak reddettiklerinde bile, öznesinin yalnızca “dini kimlik” olduğu bir milliyetçilik yaratmışlardır. İslam cemaatini, “modern bir millet” olarak görmüşlerdir (Türküne, 1994: ss. 245-270).



Yusuf Akçura (2018) ise “Din ile millet birdir kuralı” getirmiştir. Ayrıca Şerif Mardin (2017), Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslümanların, özellikle de ücra bölgelerde yaşayan insanların, bir kimliğe ihtiyaç duyduklarında bir çeşit “kolektif kimlik” olarak “İslam ile Türk” kavramlarını kullanmaları önemlidir. Bu yüzden Armstrong’un belirttiği gibi, “kolektif kimlikler” oluşmaktadır. Aslında dini kimlik ile etnik kimlik birlikte var olabilmektedir.

Son olarak Türk milliyetçiliği veya daha genel anlamda Türk milli kimliği, tarih sahnesine geç çıkmış ancak modern anlamda olmasa da, Türklerin, tarihin başlangıcından beri, bir tür “milliyet bilinci” gelişmiş olduğu söylenmelidir (Uzun, a.g.t.: s. 123).

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki akımlardan Batıcılık’a fazla itibar edilmemesinden dolayı; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğün çökmekte olan İmparatorluğu ayakta tutmak amacıyla olduğu söylenmelidir. (Korkmaz, a.g.t.: s. 132)

**Tablo 3:** Osmanlı İmparatorluğu'nda Erken Dönem Akımların; Ülke, Millet, Milliyetçiliğin Sınıflandırılması ve Kuramsal Açısından Karşılaştırmaları

	Ülke anlayışı	Millet anlayışı	Milliyetçilik sınıflandırılması açısından yeri	Milliyetçilik kuramları açısından yeri
Osmanlıcılık	Osmanlı'nın sınırları içinde dini ve etnik unsurların birliği (İttihadı Anasır)	Öznel millet anlayışı (Osmanlı İmparatorluğu'ndaki dil, din veya etnisite farkı olmadan herkes)	- Teritoryal milliyetçilik - Resmi milliyetçilik - Muhafazakar milliyetçilik - Batı Tipi	Modernist
İslamcılık	Dünya Müslümanlarının birliğinden oluşan bir devlet (İttihadı İslam)	Din temelli nesnel millet anlayışı (Müslümanlar)	- Dini milliyetçilik - Yayılmacı milliyetçilik (Pan-İslamizm) - Resmi milliyetçilik - Doğu Tipi	İlkçi/ Modernist
Türkçülük	Turan (Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan coğrafi mekan)	Dil ve soy temelli öznel millet anlayışı (Türkçe konuşanlar kapsamında daha çok dil temelli millet tanımı)	- Etnik milliyetçilik - Liberal milliyetçilik - Yayılmacı milliyetçilik (Turancılık) - Doğu Tipi	İlkçi

**Kaynak:** Korkmaz, Tuğrul. *Tipolojik ve Kurumsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk*. (Doktora Tezi) (YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi). s. 134'ten esinlenilerek yapılmıştır.

### 2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal Yapı ve 'Millet Sistemi'

Osmanlı İmparatorluğu'nda ister Müslüman isterse de gayrimüslim olsun nüfusun çok önemli bir bölümü kırsal topraklarda yaşamaktaydılar. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan Müslümanlar, genellikle askerlik ve devlet memurluğu ile geçimlerini sağlamaktaydı. Rum, Yahudi ve Ermeni azınlıklar ise, ticari faaliyetlerin hemen tümünü ellerinde bulundurmaktaydılar.

Klasik Osmanlı toplum düzeni şöyle özetlenebilir: Devletin, resmi sınıflandırmasına göre Osmanlı toplumu olarak:

a) Yönetenler sınıfı: Birincisi, İlmiye sınıfıdır (Ehl-i Şer) (dini sınıf) ve şeyhülislam, kazasker, kadı, müftü, hocalardan oluşmaktadır. Bunlar, Batı'daki ruhbanlar ile karşılaştırıldığında ruhban sayılmazlardı ama devlete ve topluma hâkimdiler. İkincisi, Seyfiye sınıfıdır (Ehl-i Örf) (ordu sınıfı) ve ordudan oluşmaktadır. Bunlar; yeniçeri ve kapıkulu ocaklarını kapsamaktadır. Üçüncüsü ise, Kalemîye sınıfıdır (Ehl-i Kalem) (sivil bürokrasi) ve Padişah dışındaki Divan üyelerinden oluşmaktadır. Şerif Mardin (2017), bürokratların Bab-i Ali'de (yüksek kapı, sadrazam konağı, Osmanlı hükümeti, Osmanlı devlet dairelerinin bulunduğu bina) olduğunu yazmıştır. Günümüzde ise bu yapı Bakanlar Kurulu'dur.

b. Yönetilenler sınıfı: Birincisi, kentlilerdir ve askeri birlikler, tacirler, lonca esnafı ve diğer grupları barındırır. İkincisi ise, köylüler ve göçebelendir (konargöçerler) (Akşin, 2018: s. 10).

Osmanlı İmparatorluğu feodal, teokratik değil ama ümmetçi bir yapıydı. Batı tipi bir gelişmesi yoktu. Şeriat, devlet işlerinde ana kanun olmasına rağmen, örfi (yerel) hukuk ile laik gelişme vardı.

**Tablo 4:** Osmanlı İmparatorluğu'nun 1906 ve 1914 Yıllarındaki Nüfusunun Dinlere Göre Dağılımı

Dinler/Yıllar	1906	1914
Müslüman	15.518.478	15.044.846
Rum	2.833.370	1.792.206
Ermeni	1.140.563	1.294.831
Bulgar	762.754	14.908
Yahudi	256.003	187.073
Protestan	53.880	-
Diğerleri	332.569	186.152
<b>Toplam</b>	<b>20.897.617</b>	<b>18.520.016</b>

**Kaynak:** Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural. (2016). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. Çev. Harmancı, Mehmet. C. 1, E Yayınları, İstanbul, s. 295.

Daha önce de belirtildiği gibi, Elie Kedourie'ye (1960) göre, din ile milliyetçilik, bazı durumlarda çatışabilmektedir. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Yahudi cemaati buna bir örnektir. Yahudi din adamlarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun getirdiği "millet sistemi" nedeniyle buradan ayrılıp bir Yahudi devleti kurulması şekline düşünceleri yoktur. Ama din adamı olmayan Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir Yahudi devleti kurmak istemişlerdir.

### 2.2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Milliyetçi Hareketler

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşması ile ekonomik olarak giderek güçlenen gayrimüslimler; düşünsel alanda da büyük devletlerin de etkisiyle bir siyasal bağımsızlık hareketine girişmişlerdir. İlk önce Sırlar; 1805'te bağımsızlık hareketini başlatmış ve Rusya buna destek vermiştir. Ama başarıya ulaşamamıştır. Daha sonra 1821'de Mora'da patlak veren Yunan isyanı bunu izlemiştir. Fakat Yunanlar başarıya ulaşmış ve 1830 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Islahat Fermanı (1856) sonrasında tamamen güçlenen gayrimüslimler; Bulgar, Bosna-

Hersek, Girit gibi bağımsızlıklarını kazanmak istemişlerdir. Bundan dolayı da Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamcılık akımı güçlenmiştir (Hanioglu, 1985, s. 628).

Gayrimüslim hareketlerde; Georgeon'a (2006) göre; etnik çekirdeğin varlığını oluşturan unsur, kilise iken Avrupa düşüncelerinden etkilenenlerde milli burjuvazi olmuştur.

Bulgaristan sorununu konuşma için 1876 yılında toplanan İstanbul Konferansı'nda, Ermeniler; İngiliz temsilcisi Salisbury'ye, Osmanlı hükümetinin Ermenilere baskı uyguladıklarını söylemiştir. Böylelikle İngiltere; Ermeni sorununu gündeme getirmiştir. "93 Harbi"nden sonra, Rusya; Ermeniler için çalışmıştır.

Ermeniler, cemiyet kurarak milli bilinç kazanmak istemekteydiler. İlk olarak 1860 yılında "Hayırsever Cemiyeti'ni" kurmuşlardır. 1870-1880 yılları arasında, Van bölgesinde "Araratlı" (Ermenice'de kutsal olan Ağrı Dağı), Muş'ta "Okulsevenler" ve Doğu Erzurum'da "Milliyetçi Kadınlar" cemiyetleri kurulmuştur. Lakin yasal olmayan, gizli, devrimci örgütler de vardır. Bunlardan birincisi, Devrimci Hınçak (Ermenice'de Çan anlamına gelmektedir) Partisi 1887'de İsviçre'de kurulmuştur. Sosyalist bir örgüttür. İkincisi ise, Taşnaksutyun Partisi (Ermeni Devrimci Federasyonu) olup 1890'da kurulmuştur (Gürün, 2001: ss. 124-128).

Ermeni komiteleri; 1894'de İstanbul'da büyük baskın yapmayı ve büyük devletlerin Doğu Anadolu'da giriştikleri bağımsızlık yolunda kaydedemedikleri başarıyı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde bulacaklarını ummuşlardır. Fakat Osmanlı Bankası baskını istenen etkiyi yapmamıştır. Üç gün boyunca da İstanbul'da Müslüman-gayrimüslim çatışması olmuştur. Van İsyanı (1896) ile başarı sağlanamamıştır. Daha sonra da Bitlis'in Sason bölgesinde isyan çıkmıştır.

Bodur (2013), İngiltere ve Rusya'nın; "Ermeni Islahatı" adında müdahale etmek isteyince, Ermenilerin isyan etmiş olduklarını söylemiştir. Zeytun İsyanı ile (Kahramanmaraş iline bağlı olan Süleymanlı ilçesinin eski adı) büyük bir ayaklanma başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce, 1913 yılında Alman Liman von Sanders ve 800 kişilik Alman subay ekibi, Türk ordusunu eğitmek için (1912-13 Balkan Savaşları hezimetini) gelmiştir. Ermeni Tehciri (sevk ve iskan) Almanya'nın direktifleri doğrultusunda yapılmıştır (Yusufoğlu, 2011: ss. 22-24). 14 Mayıs 1915'te; "Ermeniler için yönelik (savaşılan Rusya yüzünden) Doğu Anadolu'dan Suriye ve

Lübnan'a "Tehcir kanunu" onaylanmıştır (Bodur, 2013: s. 150). Yusufoglu (2011), Ermeni komitacılarının esas hedefinin, "I. Dünya Savaşı'nda her Ermeni vatandaşının, komşuları olan Türklere, Osmanlı hükümetine ve Türk ordusuna karşı silahlandırılması" olduğunu belirtir.

Böylelikle amaç, "büyük devletleri araya katarak" bir "özerklik elde etmek"tir. Rusya'nın Sarıkamış hareketinden sonra Doğu Anadolu'da hızla ilerleyişinin nedenlerinden biri de "Ermeni Gönüllü İntikam Alayları" tarafından desteklenmesidir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti tehcire karar vermiş ve çok büyük harcamalar olmasına rağmen 800.000 Ermeni tehcir edilmiştir. Ancak eşkıyalarca ve çeşitli nedenlerle ölen kişi sayısı 200.000 ile 300.000 arasındadır (A.g.e., 151-152).

#### **2.2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Reformların Milliyetçiliğe Etkisi**

İslam dünyasında gerçek bir etki yaratmış olan Batı Hıristiyanlığına ait ilk büyük fikir hareketi "Fransız Devrimi" olmuştur. Akdeniz boyunca, Hıristiyanlık ve İslam medeniyetleri arasında süregelen bu çatışma; Rönesans ve Reform gibi önceki dönemlere ait Avrupa kaynaklı hareketleri, hiç bu kadar etkilememiştir. İlk dönemlerinde; Helenizm, İran, Hindistan ve Çin medeniyetlerinden etkilere kendisini oldukça açık tutmuş İslam medeniyeti, bu sefer Batı Hıristiyanlığına karşı tamamen kapalı olma durumu göstermektedir. Zaten Hıristiyan Batı medeniyetinin sunabileceği pek de bir şeyler yoktur. Bu yüzden de ikinci sınıf bir kültür görüntüsü veren Hıristiyan Batı, İslam medeniyetinin gururunun okşanmasına yol açmaktaydı. Bu durumda da, İslam medeniyetinin, kendilerini görece gelişmiş gördüğünden, Batı Hıristiyanlığının gelişimini önemsemedikleri sonucu çıkarılabilir.

Osmanlı İmparatorluğu da İslam medeniyetinin bir parçası olduğundan, aynı durumla karşılaşmaktadır. Örneğin Hıristiyan kökenli herhangi bir fikir, daha başta muteber olmaktan çıkmaktaydı. İslam inancı, Hazret-i Muhammed sonrası bir daha peygamber gelmeyeceği için, Hıristiyan kökenli herhangi bir fikrin reddedilmesi sonucunu doğurmaktaydı (Lewis, 2017: ss. 56-57).

Arnold Toynbee (1988), Müslümanlar arasında birlik fikrinin neden oluşmadığı konusunda bir tanımlama yapmaktadır. Ona göre, Müslümanların bir kısmı Herodian teslimiyetçiliği (İsrail kralı Herodiate; kendi peygamberinin kafasını

keserek Roma İmparatorluğu'na bağlanan kral) ile Zealotçu reaksiyoner fikre (Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine karşı direnen ve ilkel silahları ile karşı koyan İsrail kökenli bir kabile) inandıklarından; çatışma içinde olmuşlardır.

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batının hiçbir etkisi olmadığı söylenemez. Aksine Osmanlılar, bir yandan Hıristiyanlığı, Hıristiyan fikirlerini ve Hıristiyan medeniyetini reddederken, öte taraftan da Hıristiyan Avrupa'dan taklit edebilecekleri ve kendilerine uyarlanabilecek olan şeyleri almaktaydılar. Mesela, Avusturya Büyükelçisi de Busbecq (1881), şöyle yazmaktadır: “Dünya üzerindeki hiçbir millet; top, havan ve birçok Hıristiyan icadını kullanarak kanıtladıkları üzere, yabancıları işine yarar buluşlarından faydalanma konusunda Türklerden mahir bir kimse yoktur. Ne var ki, matbaa kullanmaya ya da meydan saati kullanmaya gelince, bir türlü ikna olamazlar. Çünkü kutsal kitapları olan “Kur'an-ı Kerim”in, basılarak her eve ulaştırılmasıyla din adamlarının hükümlerinin kalmayacağını ve hayatlarına meydan saati girerse, müezzinlerin kudretinin ve namaz kılmanın zayıflayacağını söylemektedirler”.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce Batı Hıristiyanlığının gelişimini önemseyen Mısır vilayetidir. Osmanlı padişahı III. Selim ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, silahlı kuvvetlerini, Batı Avrupa devletlerine benzetmek için, devlet eliyle yapılan askeri modernizasyon sürecine girmişlerdir. Çünkü savaşlarda yenilerek toprak ve en önemlisi güç kaybetmekteydiler.

Bu dönemin askeri reformcuları; Osmanlı düzeninin dayandığı kültür normları, toplumsal yapıları veya siyasi ilişkileri sorgulamamışlardır. Ancak silahlı kuvvetleri değiştirme ve merkezi otoriteyi yeniden kurma girişimleri, onları, hükümet mekanizmasını yeniden düzenlemeye ve yeni eğitim kurumları getirmeye yöneltmiştir. Böylelikle askeri reform, sivil kurumların reformuna ve statüleri, Avrupa tipi kurumlardan alınan eğitim temeline dayanan, yeni bir seçkinler grubunun yaratılmasına öncülük etmiştir.

Bu devlet eliyle yapılan faaliyetler bütün olarak ele alındığında, merkezi devletin tebaasının günlük hayatına eskisinden daha doğrudan ve daha derinden girmesine yol açmıştır. İster Mısır'ın özerk valisi Mehmet Ali Paşa, ister merkezi Osmanlı İmparatorluğu'nun reformcu sultanı II. Mahmud olsun; dönemin hükümdarları merkezi devleti genişletmek ve devlet ile halk arasındaki ulema ve

millet liderlerini ortadan kaldırmak istemişlerdir. Dönemin hükümdarları, hedeflerine doğru ilerlerken, kendilerine karşı çıkan, eski düzen unsurlarıyla çatışmışlar ve çok defa onları ortadan kaldırmışlardır. Cleveland (2008), bunu yapmakla - istemeyerek de olsa – bütün bir Osmanlı sistemini baltalamış olduklarını ve kapıları askeriyenin çok ötesine giden bir değişim sürecine kapıları açmış olduklarını belirtmektedir.

Batı, ilim ve teknikte ilerlemiş, Osmanlı Devleti ise geri kalmıştır. Padişah II. Mahmud'un, ayanlar ile (zengin toprak sahipleri ve tüccarlardan oluşan meşhur kentli sınıf) yapılan ve bir bakıma mutlakıyetten ödün verilmesine neden olan 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak, 200 yıllık modernleşmenin ilk adımıdır (Daviş, 2016: s. 40).

İlber Ortaylı (2010), Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesini ve Osmanlı'da merkezi yönetime geçişi anlatan kitapta; Osmanlı modernleşmesini, Rusya'da Çar Büyük Petro'nun başlatmış olduğu hamlelerle kıyaslayarak anlatır. Çar, eskiden kalma ordu olan Strelitz'leri yok edip, yeni ordu "Noviy Stroy"u (Yeni Düzen) kurması önemlidir. II. Mahmud'un; Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp, "Nizam-ı Cedid" "Yeni Düzen" Ordusu'nu kurması aslında Çar ile II. Mahmud'un ordularına "Yeni Düzen" ismini vererek; Rusya'nın ve Osmanlı'nın Avrupalılaşmasına bir örnektir. Fakat II. Mahmud'un etrafında başarılı devlet veya bürokratlar bulunmamaktaydı. II. Mahmud, bürokratlığını yapan Halet Efendi gibi muhafazakar ve entrikacı politikacıların etkisi altındaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda; mutaassıp kesim ve ulemanın, reformları nasıl kabul edeceğine dair başarılı bir örnek yoktur. Modernleşme girişimde bulunan Kırım Hanlığı, sonunda Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Çünkü Kırım Hanlığı içinde bulunan Hıristiyanlara verilen eşitlikçi haklar ve Rusya ile girilen ilişki, sonunda işgal ve acı ile neticelenmiştir (Ortaylı, 2010: s. 49). Bundan dolayı modernleşmenin ilk olarak nerede gerçekleşeceği önemlidir. 18. yy'da Osmanlı İmparatorluğu, parçalanmamak adına güçlenen Hıristiyan Avrupa'ya, özellikle de Rusya'ya karşı orduyu modernleştirmeyi gerekli görmüştür.

19. yy'ın reformcuları (ıslahatçıları) daha radikal ve bütüncül bir davranış izlediklerinden, ordunun reformu ön planda iken, eğitim, maliyeyi ve bütün idari sistemi yeniden düzenlemişlerdir (A.g.e.: s 51).

Tanzimat Fermanı'yla; Müslüman ve Müslüman olmayanlar için aynı derecede eşit haklar sağlanmıştır. Böylece Osmanlı Reformcuları, din adamı ve dini



kurumlarla açıkça savaşımadan, ulema ve medreselerin dışında laik eğitimi örgütleyip, laik bir bürokrasi yetiştirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, ulus-devlet modelinin giderek büyümesine engel olmak adına; düzenlemeler yapmış ve “Osmanlı Milleti”ni ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden, modern bir millet oluşturulması ve modern bir merkeziyetçi devletin kurulabilmesi için; yekpare bir hukuk sistemi, bu sistemin de güvence altına aldığı temel hak ve hürriyetler ve bu haklara dayalı olarak devlet ile benzeştirilecek bir iktisadi-sosyal dinamizmi sağlayan millet olması gerekli görülmüştür. Bu kapsamda, merkezileşmeyi sağlayacak; idari, adli ve askeri reformlar uygulanmıştır. (Türköne, 2003: ss 37-38).

Osmanlı İmparatorluğu, dış destek sağlamak için İngiltere’ye; kapitülasyon (ticari imtiyaz, ayrıcalık) tanıyarak, 1838 Ticaret Antlaşması’nı (Balta Limanı) imzalamıştır (Parla, 1989: s. 16). Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu’nun en zayıf karnı olan ekonomide yavaş yavaş iflasın eşiğine gelinmiştir.

### **2.2.5. Osmanlı Ön-milliyetçiliğinden Türkçülüğe Geçiş**

17 Eylül 1859’de, Tanzimat reformlarına karşı gelen bir hareket yaşanmıştır. Buna “Kuleli Vak’ası” adı verilmiştir. Kuleli Vak’ası’nı terpit edenlerin başında 46 yaşındaki ve Nakşibendi tarikatından Süleymaniyeli Şeyh Ahmed bulunmaktadır. Gizli bir cemiyet kurarak Padişah Abdülmecid’e suikast hazırlanması fikri ilk kez Şeyh Ahmed’in kafasında oluşmuştur (Karpaz, 2013: s. 55). Cemiyetin amacı; Tanzimat reformlarını durdurmak, Sadrazam Fuat ve Ali Paşa’nın ve onlar gibi düşünen diğer fesatçı nazırlarla, Avrupalı büyük güçlere Osmanlı İmparatorluğu’nu peşkeş çekmeyi engellemek ve Hıristiyan halka verilen imtiyazların genişletilmesini protesto etmek olmuştur. Bu cemiyet ise, Osmanlı İmparatorluğu’nun eski prestij kaybı yüzünden öfkelenen subay ve ulemadan oluşmaktadır. Bu durumda, Tanzimat reformlarına karşı ilk tepki; Osmanlılık, Türkçülük, Sosyalist akımlardan değil de İslamcılık akımından gelmektedir. Burada Armstrong’un belirttiği gibi, “kolektif kimlikler” oluşmaktadır. Aslında dini kimlik ile etnik kimlik birlikte var olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu’nda “Müslüman” aslında “Türk” anlamına gelmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yy’ın son çeyreğinde gelişen milliyetçilik; Avrupa imparatorluklarının/hanedanlıklarının, milli devlete dönüşme yöneliminin

geç kalmış bir tekrarı sayılabilir (Anderson, 2017: ss. 100-102). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu da özellikle Balkan ülkelerindeki milliyetçilik hareketleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden de bir “devleti kurtarma” durumuna girilmiştir. Aynı zamanda “beka sorunu” olduğu da açıkça belirtilmelidir. Ayrıca geç kalmanın bir nedeni de ön-milliyetçilik (proto-milliyetçilik), yani Hobsbawn’ın belirttiği gibi milliyetçilik için adeta bir çimento vazifesi gören dini kimlik etrafında örülme girişimidir (2017, s. 94). Böylelikle bir restorasyon bilinci ile devlet inşa edilmek istenmektedir. Çünkü Osmanlı aydınları, devletini ve dini iyileştirme adına, milliyetçiliği, bir “cins birliği” gibi görmelerine rağmen İslami bir milliyetçiliği benimsemişlerdir. (Bora, 2017: s. 113)

1856 Kırım Savaşı’nda; Rusya ile Osmanlı; İngiltere, Fransa ve İtalya’ya karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu savaşı kazanıp, tüm Avrupa devletlerince, bir Avrupa devleti olarak tanınmasını sağlamıştır. Böylelikle, modernleşme adına en büyük örnek, Avrupa’nın içine girilmiş olunmasıdır.

1877’de I. Meşrutiyet ilan edilerek, Osmanlı; Mutlakiyet’ten Meşrutiyet’e geçmiştir. Ancak Osmanlı-Rus Savaşı’nda; Padişah II. Abdülhamid, savaş nedeniyle Meşrutiyet’i terk edip Mutlakiyet’e geçmiştir.

## **2.2.6. Türk Milli Bilincinin Oluşması**

19. yy’da Osmanlı İmparatorluğu’nda, Avrupa’da okuyacak ve geri geldiklerinde modernleşme adımları atacak olan gençlere, “hangi millettensiniz?” denilince, bu gençler sadece “Müslümanız” biçimde cevap vermişlerdir. Fakat Müslümanlığın bir din olduğu hatırlatılınca, cevaplarını “Osmanlıyız” diye değiştirmişlerdir. Lakin Osmanlı’nın, bir imparatorluk olduğu ve bir millet olmadığı söylendiğinde “Türk milletinden olduklarını” söylemişlerdir.

II. Meşrutiyeti kutlamak üzere sokağa çıkan insanlar, sevinçlerini yaşamak adına “marş” ve “milli marş” söylemek istemişlerdir. Fakat o sıralarda Osmanlı İmparatorluğu’nda bir milli marş yoktur. Bu yüzden de milliyetçiliğin anavatanı olan Fransa’nın “Fransız milli marşı’nı” söyleyerek kutlama yapmışlardır (Akçam, 1995: s. 38).

Ziya Gökalp (2017), bir makalesinde, Ahmet Vefik Paşa'nın yazdığı "Müntehabat-ı Durub-ı Emsal" (Atasözlerinden Seçmeler) eserinde "Türklük kavramı" ile ilgili olumsuz sıfatlandırmalar olduğunu ve bunun da insan psikolojisini gösteren en açık delil olabileceğini açıklar.

"Türk milletine aidiyet bilinci", Osmanlı İmparatorluğu, çok dinli ve çok etnisiteli bir devlet olduğu için, "bir zorunluluk" sebebiyle "üstü örtülmek istenen" ve ortaya çıkışı engellenmek isteyen bir bilinç olarak görülmelidir. Bu bilinç, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından şüphe duyulduğu vakit, kendini göstermeye başlamıştır. Türk milliyetçiliği, devletin dağılması kaçınılmaz olduğunda, "bir kurtarıcı ideoloji" olarak gündeme gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı ortaokullarında, tarih dersinde "Türkiye" ve "Türkler"den söz edilmemiş, çağdaş Fransız tarihine ve diğer Avrupa devletlerinin tarihine önem verilmiştir (Akçam, 1995: s. 37).

### **2.2.7. Türkoloji Biliminin Türkçülüğe Etkileri**

Türkçülük; aslında Türkiye'de ortaya çıkmamıştır, Avrupa ülkelerinden ülkemize geçmiştir. Avrupa'da Türklük ile ilgili olarak iki akımdan söz edilmektedir:

Birincisi, Fransızca "Turquerie" adı verilen "Türkseverlik" idi. Türkiye'de yapılan dokumalar, halılar, kilimler, çiniler, demircilik ürünleri, marangoz işleri, cilt ve tezhip sanatları, mangallar, şamdanlar vb. gibi Türk sanat ve el işleri; Avrupa'daki sanatseverlerle buluşmuştur. Böylelikle Avrupa'daki bir kısım sanatsever – bir bakıma burjuva - Türklere karşı olumlu duygular beslemiştir, özellikle Oryantalist (Şarkiyat, Doğu-bilim) akım bir moda haline gelmiştir. Avrupalı ressamların, Türk hayatına ait tabloları, oldukça revaçtaydı. Ayrıca edebiyatçıların; Türk ahlakını anlatan eserler de bu akıma dahil edilebilir. Osmanlı Tarihini yazan Lamartin, sosyolojinin babası sayılan August Comte, Pierre Lafitte, Osmanlı sadrazamı Ali Paşa'nın özel katibi olan Mismar, İstanbul'da kalan Pierre Loti, Farere vb. gibi kişiler Türkler hakkında dostane yazılar yazmaktadırlar (Gökalp, 2019: s. 5).

İkincisi olan Türkoloji ise; Avrupa'da ortaya çıkmıştır ve buna, "Türklük Bilgisi", "Türkoloji" ve "Türkiyat" da denilebilir (A.g.e. s. 5). Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, Danimarka'da, Fransa'da, İngiltere'de birçok bilim adamı, Eski Türklere, Hunlara, Moğollara ait tarihi ve arkeolojik çalışmalar yapmaya

başladıklarını söylemektedir. Özellikle Fransız tarihçi De Guignes'in yazdığı; Türklere, Hunlara ve Moğollara ait eser önemlidir. İngiliz bilim adamı Sir Davids Lomley'in; III. Selim'e ithaf ettiği, "Kitab-ı İlim-ü Nafi" (Faydalı Bilimler Kitabı) adındaki kitap, genel Türk grameriyle (dilbilgisi) ilgilenen Türk fikir insanlarımızı derinden etkilemiştir (A.g.e. s. 6). Ayrıca Lomley'inin annesi; İngilizce olan kitabı, Fransızca'ya çevirerek, II. Mahmud'a ithaf etmiştir. Bu kitapta, Türkçe'nin çeşitli lehçelerinden başka, Türk medeniyetinden, Türk etnik yapısından ve tarihinden söz edilmektedir. Ayrıca II. Mahmud, Harbiye ile ilk laik eğitim kurumunu kurmuştur. Bunun akabinde, Mustafa Armağan (Temmuz 2004), Tibbiye'yi (Orduda hastane, şimdiki GATA) II. Mahmud'un kurduğunu belirtir. Tibbiye, Türkiye Cumhuriyeti döneminde, İstanbul'dan başkent Ankara'ya taşınmıştır. Mülkiye'nin (Siyasal Bilimler Üniversitesi) kurulmasıyla laik eğitim kurumları çeşitlendirilmiştir.

Dar'ül Fünun'u Osmani'de akademisyen olan "Tarih Felsefesi" hocası Ahmet Vefik Paşa, "Şecere-i Türki" (Türkçe'nin Dilsel Soy kütüğü) adlı bir kitabı yazarak, Doğu Türkçesini İstanbul Türkçesine aktarmıştır. Bundan farklı olarak da, "Lehçe-i Osmani" isimli bir "Türkçe Sözlük" yazarak; Osmanlı İmparatorluğu'nda konuşulan dilin, Türkçe'nin bir lehçesi olduğunu ve bunu, başka Türk lehçeleriyle aralarında karşılaştırma yaparak ortaya koymaktadır. Ahmet Vefik Paşa, ayrıca "estetik anlamda da Türkçülüğe bağlı olan birisiydi". Kızı, Avrupa'da moda olan bir terlik markası istediğinde, Ahmet Vefik Paşa, "Evime Türk imalatı dışında bir şey giremez" demiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Bulgaristan'ın Şıpka Geçidi'nde savunma yaparak büyük ün kazanan ve Askeri Okul Müdürü olan Süleyman Paşa; Fransız tarihçi De Guignes'in yazdığı; Türklere, Hunlara ve Moğollara ait kitaptan etkilenerek, kendi askeri öğrencileri için "Tarih-i Alem" kitabını yazmıştır. Bu eseri niçin yazdığını; "Tüm dünyada, dinimize ve milletimize karşı iftira atılmaktaydı. Ben de okullarda okutmak için bu eseri yazdım" şeklinde ifade etmiştir (Gökalp, 2019: s. 7). Bir anlamda da yabancılardan aldığı eseri geliştirerek Türkler için bir kitap kaleme almıştır. Fakat gerek Süleyman Paşa gerek Namık Kemal'in fikirlerinin kaynağı Mustafa Celaledin Paşa'dır. Aslında Mustafa Celaledin Paşa, 1848 Devrimlerinde savaştan, yenilip Osmanlı'ya sığınan bir mültecidir. Asıl adı Konstantin Bojenski idi (Akçura, 2015: s. 42). Mardin (2018), Mustafa Celaledin Paşa'nın 1869 yılında İstanbul'da yazdığı "Eski ve Yeni Türkler" kitabını gerçekte

Gobineau'dan esinlenerek yazdığını söylemiştir. Paşa'ya göre; "Eski ve Yeni Türkler" kitabının büyük bir bölümü; Fransız, Alman, Rus ve Leh kaynaklarıyla yazılmıştır. Türklerin; genel olarak tarihte, insanlığın medenileşme sürecinde önemli bir rol oynadıklarını söylemektedir. Türkler; aslında "Ari ırk" mensubudur. Bunu da "Turo-Ariyen" unvanı vermektedir. Mustafa Celaleddin Paşa'nın siyasi olarak iki amacı vardır: Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun asli unsuru olan Türklerin; ırklarının bilincine varmalarını ve kendilerine güvenmelerini sağlamak ve "millet sistemi"nde yaşayan, fakat kendilerini Türklere yabancı sayan ve kendi milli hareketleriyle isyan eden Ulahlara (Romenler), Bulgarlara, Sırlara ve Rumlara, Türklerle aynı ırktan geldiklerini anlatmaktır. İkincisi ise Türklerin; "Ari ırk" mensubu olduğunu söyleyerek, Avrupalıların; Türklere karşı ırkçı etkilerini azaltmaktır (Akçura, 2015: ss. 39-40)

Ahmet Cevdet Paşa ise, "Sarf-ı Türki" (Türkçe Dilbilgisi) kitabını yazmıştır. Çünkü Ahmet Cevdet Paşa'ya göre; dilimiz, Türkçedir. Buradan da Anderson'un dediği gibi, ilk olarak "millet olmadan" önce dilin çok öneminin var olduğu belirtilmelidir. Ayrıca Süleyman Paşa'nın; "Talim-i Edebiyat-ı Osmaniye" (Osmanlı Edebiyatı Öğretimi) adı altında kitap çıkaran Recaizade Mahmud Ekrem (Talu) Bey'e yazdığı mektupta "Devletimizin adının Osmanlı olduğunu ve millet olarak da "Türk" olunduğu için edebiyat bilim dalının, "Türk Edebiyatı" şeklinde alınması gerektiğini söylemektedir". Bu durumda Osmanlıcanın meydana geldiğini; Türkçe, Arapça ve Farsçanın (İran dili), sadece devlet dili olduğunu, millet olan Türklerin dilinin ise Türkçe olduğunu belirtmektedir. Bu arada Süleyman Paşa; "Esmâ-yı Türkiyye" (Türkçe İsimler) adlı kitabını, askeri ortaokullar için; Osmanlıcanın tesiri altında, Türkçe sözcükleri unutmamak adına hazırlamıştır (Gökalp, 2019: s. 8).

Böylelikle dil ve edebiyatta, Osmanlı ve Türk ayrımları yapılmaya başlanmıştır. "Türk dilini sadeleştirme hareketi" bağlamında; Arapça ve Farsça kökenli sözcükler atılarak, yerlerine Türkçe kökenli sözcükler konulmaya başlanmıştır (A.g.e.: ss. 6-7).

Leon Cahun'un; 1896 yılında yazdığı "Asya Tarihine Giriş: 1405'te Türklerin ve Moğolların Kökenleri" başlıklı kitabı, Necip Asım (Yazıksız) Bey tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu kitap her yönü ile Türkoloji üzerine büyük ilgi uyandırmıştır. Cahun'un kitabında; Avrupa medeniyetinin öncüleri olan bir "Turan ırkı"ndan bahsedilmiştir (Landau, 1981: s. 29).

### **2.2.8. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dışındaki Türkçülük Hareketleri**

Türkiye Türkleri dışında kalan Türkler, ilk olarak milliyetçiliği benimseme yoluna gitmişlerdir. Özellikle dil, tarih ve siyaset alanlarında birikime sahip olmuşlardır. Ancak Türkiye Türkleri dışında kalan Türklerin, Rusya'nın hegemonik alanında olduklarından Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Türklerden farklı bir duruşları vardır.

#### **i) Ahund-zade Mirza Feth-Ali**

Kafkasya'da bulunan Azeri Türklerinden olan Ahund-zade Mirza Feth-Ali; Akçura'ya göre, 1811 yılında doğup 1878 yılında ölmüştür. (Akçura, 2019: s. 55) 1850-1855 tarihleri arasında Azeri Türkçesi ile Avrupa yöntemi şeklinde birkaç komedi yazmıştır. (ss. 55) Ayrıca Arap Alfabetini iyileştirerek, Osmanlı toplumunun daha iyi okuma-yazma öğrenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu yüzden, 1863 yılında İstanbul'a gelerek eserini Sadrazam Keçeçi-zade Fuat Paşa'ya takdim etmiştir (A.g.e.:ss. 55-56) Ayrıca Arap harflerinin iyileştirilmesi konusunda düşünceleri vardır. Aslında bu fikri Ahund-zade 1857 yılında düşünmüştür. (A.g.e.: s. 57) Ahund-zade, komedilerini Azeri dilinde ve avam (halk) ve havass (aristokrat) kesimin de anlayacağı şekilde yazmıştır. İlk Türkçe tiyatro eserleri (1850-1855) ona aittir.

#### **ii) İsmail Gaspıralı ve Cedit Hareketi**

Bir Kırım Türkü olan İsmail Gaspıralı, Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden biridir (Kırımlı, 2001: s. 5). Rus okullarında eğitim alması sebebiyle "milli bilinci" oluşmuştur. Bir gazete olan "Tercüman'ı" çıkarmış ve "dilde, fikirde, işte birlik" söylemi ile "Kültür milliyetçiliğine" soyunmuştur. Medreselerdeki eski usul sistemi eleştirerek, medreselerdeki öğrencilerin hala okuma-yazma bilmediğini, bunun yerine "usul-ü cedit" (yeni yöntem) uygulayarak 40 günde okuma-yazma öğreteceğini söylemiş ve bunu başarmıştır. Ernest Gellner gibi Gaspıralı da okuryazar eğitimli bir nüfus ile modernleşmenin geleceğini savunmuştur. Kültür milliyetçiliğinin yanında siyasi milliyetçiliği yapan Gaspıralı, 1905-1906 yılları arasında üç yıl "Rusya Müslümanları Kongresi" için çalışmıştır. Rus İmparatorluğu

içinde dağınık olarak yaşayan Türklerin, ekonomik ve sosyal sıkıntılardan dolayı siyasi olarak birleşmeleri mümkün olmamıştır (Kırımlı, 1994: s. 43). Gaspıralı, Osmanlı İmparatorluğu gibi ılımlı, birleştirici ve toparlayıcı bir rol oynamak istemiştir (Çeliköz, 2019: s. 63).

“Ceditçilik” adı verilen, bu reform hareketi, 19. yy.’ın ikinci yarısında; dil, eğitim-öğretim ve din ile ilgili alanlarda “yenileşme hareketi” olarak başlamıştır. Bu hareketin önde gelen isimleri; Abdülnasır Kursavi, Şahabettin Mercani, Abdulkayyum Asır ve Hüseyin Feyizhani’dir. Bu hareket ile birlikte özellikle Rusya’da Türk halklarındaki iktisadi değişiklikler sonucunda ortaya çıkan bir “uyanış”, bir “yenilik” hareketi olmuştur. “Usul-ü Cedit” hareketi, Türk dünyasının tümüne yayılma yolları aramıştır (Devletşin, 1981: s. 9).

### **iii) Hüseyinzade Ali (Turan) ve Ahmet Ağaoğlu: Azerbaycan’da Milliyetçilik**

Azerbaycan’da doğan Hüseyinzade Ali (Turan) ve Ahmet Ağaoğlu, Türk milliyetçiliğinin ideolojik anlamda en önemli düşünürlerinden olmuştur. Hatta bu arada, Azerbaycan’da “Füzuyat Dergisi” adıyla İslamcılık ve Türkçülük konularını işleyen dergi çıkarmışlardır (Turan ve Paşayeva, 2012: s. 13). Fakat Ali Bey, “Türklerin birlik olması gerektiğini” düşünmektedir. “Turancılık” akımını başlatan “Turan” kelimesini ilk kullanan Hüseyinzade Ali’dir. “Turancılık manifestosu” ilk olarak 1892 yılında yazılmıştır. Buna “Pantürkizm” de denilir. Bu durumda, Osmanlı Türkleri’nin değil “Rusya Türklerin ‘Turancılığı’” parlatmışlardır.

Pantürkizm’in ilk tecellisinin “Turan şiiri” olduğu söylenmektedir. “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar uzanan Türkler” için bir birlik oluşması gerektiği söylenmiştir. Bunun için bir “dil birliği”nin gerektiği belirtilmiştir (A.g.e., s. 41).

Hüseyinzade Ali, “Füzuyat Dergisi”ndeki bir makalesinde Türk milliyetçiliğinin amacının; “Türkçülük, İslamcılık ve Avrupalılık” olarak görmüştür. Ali Bey bir kültür milliyetçisiydi.

Ağaoğlu (1915); öğretmenlik, yazarlık, üniversite hocalığı ve milletvekilliği yapmıştır. Azerbaycan’dan İstanbul’a gelerek Türk Ocağı’nın kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca Osmanlı, Türk ve Azerbaycan milletvekilliği yapmıştır. Ağaoğlu,

milletin aslında etnik, dil ve dinden doğan değerlerin “ahenkli biçimde” bir potada erimesiyle oluştuğunu söylemektedir (akt. Uzun, 2000).

Ağaoğlu, Türkçülük fikrini, ikiye ayırır. Bunlardan ilki, Akçura'nın yazdığı “Üç Tarz-ı Siyaseti” adlı eserinde belirtilen Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim olan siyasi akımlar olan; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarını bir potada eritmesidir. Diğeri ise “sivil milliyetçiliktir”.

Göktürk Ömer Çakır (2016), Gökalp'in görüşlerini tartışmıştır ve Nevzat Köseoğlu'nun, Gökalp – Atatürk arasında bir benzerlik değil çelişme olduğunu, bu yüzden de Atatürk'ün; Ziya Gökalp'ten daha çok Ahmet Ağaoğlu'nu örnek aldığını vurguladığını belirtmiştir (Gökalp, 2018: xi, [Giriş]).

#### **iv) Yusuf Akçura**

Türkiye'de ise Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişen üç akım olan; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük arasında, Osmanlı İmparatorluğu nasıl kurtulabilir sorusuna yanıt vermeye çalışmaktadır. Fakat bu üç akım gelişerek adeta bir ideoloji haline gelmektedir (Akçura, 2016: ss. 5-72). Akçura'ya göre; Osmanlıda üç siyasi akım baş göstermektedir. İlk olarak Osmanlıcılık; Osmanlıda yaşayan ve din, dil ve mezhep ayrımı olmadan çeşitli toplumları “Osmanlı milleti” haline getirebilmek düsturuna verilen addır. İkincisi olan İslamcılık ise; bütün Müslümanların bir araya gelmesini sağlayan ve İslam'ı yücelten değer olan Hilafeti eline bulunduran Osmanlı'nın, tüm Müslüman coğrafyayı birleştirip Avrupalıların deyimiyle “Panislamizm” adına çalışmalar yürütmesidir. Son olarak, ırk üzerinde oluşan Türk siyasi milliyeti (Pantürkizm) sahne almıştır. Osmanlıcılık ve İslamcılık; Osmanlı'nın genel siyasi hayatında etkili olmuştur. Fakat Pantürkizm ancak edebi metinlerde geçmiş ve pek etkili olmamıştır. Zaten “Üç Tarz-ı Siyaseti”nin yazım tarihi de 1904'tür. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim olan siyasi akımlar; Osmanlıcılık ve İslamcılıktır. Türkçülük ise etkili olamamış durumdadır (Akçura, 2018: s. 75).

Akçura'ya göre; Osmanlı milleti; hayalci bir gaye olarak düşünülmüştür. Amaç; Osmanlıdaki Müslüman ve gayrimüslimlere, aynı hak ve siyasi görevler vererek, bir eşitlik sağlama durumuydu. Bu kapsamda amacın; halkı din ve neseb ihtilaflarına rağmen kaynaştırmak ve temsil etmek olduğu düşünülmekteydi. Bunu



uygulayan millet ise Amerikan Birleşik Devletleri'dir. Ortak payda ise ortak vatan olmalıdır. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun, sınırları ile korunması gerektiği söylenmektedir (A.g.e.: ss. 75-76).

Akçura'nın fikrine göre; Osmanlılık ya da Osmanlı milleti oluşturma çabası, ilk olarak II. Mahmud ile başlamıştır. II. Mahmud bir fermanında halka şöyle seslenmektedir: "Ben tebaadaki dinler arasındaki farkı ancak cami, kilise ve havraya girdikleri zaman görmek isterim". Fransa Devleti'nin milliyetçilik nedeniyle, nesebi olmaktan ziyade vicdani taleplere dayalı bir milliyetçilik anlayışı vardır. Çünkü Fransızlar Fransız anayasasını temel kabul etmekteydiler. Bu durumda II. Mahmud, iyice anlamadıkları anayasaya bel bağlayarak, devletin ırk ve dini yapısını; özgürlük, eşitlik ve karşılıklı emniyet ile kaynaştırıp, tek bir millet yapma iddiasında olmuştur (A.g.e.: s. 76).

Akçura'ya göre; Osmanlı millet akımından sonraki siyasi görüş İslamcılıktır. Bunun esas isteyenler ise Genç Osmanlılardır. Fakat gayrimüslimler Osmanlıdan ayrılmak istediğinde tek dayanak noktası İslam kalmıştır.

Batılı yazarlar, özellikle de J.J. Rousseau, dinin önemini kavrayamamışlardır. Fransız Anayasası'nın, menfaatleri olsa bile istekleri olmadığı için Osmanlılarda uygulanması mümkün görünmemektedir (A.g.e.: s. 78).

İslamcılıkta özellikle Doğu tarafındaki milletlerde görülen ırk ve dinin, giderek daha önemli bir hal anladığı söylenmektedir. Osmanlı aydınları; ilk başta Osmanlılık akımı ile bağlantılı idiler. Fakat gayrimüslimler ayrılmak taraftarı olduğunda, kendilerini dini açıdan İslam ile hasretmek durumunda kalmışlardır. İlk başta, sembolleri ise vatan ve Osmanlılık olarak görülmüştür. Sonra İslamcılar, İslam ülkelerinin sömürge olmaktan çıkarak yeniden gelişmesini sağlamak olduğunu düşünmüştür. "Din ile millet birdir kuralı" oluşmuştur.

İslamcılık akımını ilk olarak başlatan ise padişah Abdülaziz'dir. Fakat O'na karşı gelerek Meşrutiyeti kuran ekipten olan Midhat Paşa ise Osmanlılık yapmış ve anayasanın, Müslüman ve gayrimüslimler eşitlik içinde bir arada yaşasınlar diye yapılmasını istemiştir. Daha sonra padişah olan II. Abdülhamid ise İslamcılık akımını benimsemiş olmasına karşın, Türkçü akımını da desteklemektedir. Örneğin yaygın bir rivayete göre, II. Abdülhamid bahçede dolaşırken bir bahçıvan, bahçeyi ıslattığından dolayı etnik kimliği Arvanut bir subayın bahçıvana 'Pis aptal Türk'

diyerek bağırdığında, subaya dönerek, “Unutma ki bu hakir gördüğün Türkler bu devleti kurmuş ve onu savunmuş olan insanlardır. Ben de Türküm” demiştir. Bu durumda II. Abdülhamid, “Osmanlı milleti” yerine “Türk” tanımını kullanma ihtiyacı hissetmiştir (Karpat, 2017 s. 545)

Ancak II. Abdülhamid ile Genç Osmanlılar arasındaki fark; II. Abdülhamid ve çevresinin, devlete önem vermesi ve istikrar ve düzen kurmak arzusunda olmaları, buna karşın Genç Osmanlıların ise halka önem vererek “sivil toplum ilkesini” uygulamak istemeleridir (Akçura, 2018: s. 79).

İslamcılık akımı ile ilgili olarak; II. Abdülhamid, artık padişah veya sultan yerine “Halife” unvanını kullanıp, bütün Müslümanların dinlediği ve saygı duyduğu insan olarak kendini yenilemiştir. Camiler inşa edilmiş, Hac önemli hale gelmiş, bütün Müslümanların olduğu her yere (Afrika, Çin) elçi gönderilmiş ve Hicaz Demiryolu yapılmıştır. Ayrıca Tanzimat döneminde; dini devlet olmayacağı şeklinde bir kural vardı. Bu durum ise II. Abdülhamid devrinde “dini devlet” olacağı biçiminde değiştirilmiştir. Fakat serbest düşünce, vicdan özgürlüğü, siyasi özgürlük, din ve ırk eşitliği terk edilmiştir. Bundan dolayı Tanzimat kanunlarına uyulmayınca, devletin tebaası ayaklanmıştır.

Son olarak Türkçülük akımı, hiçbir zaman uygulanmamıştır. Bu yüzden de Türkleri birleştirmek, siyasi değil bilimsel bir akım olarak kalmıştır.

Bu durumda; Osmanlıcılık akımı artık anlamı olmayan bir yorgunluk haline gelmiştir. İslam Birliği; Osmanlı tebaası arasında dini nifak oluşturması, çatışmanın çoğalması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün azalması anlamına gelecektir. Bu yüzden Müslüman Birliği için din üzerine dayandırılmış bir güç gerekmektedir (A.g.e.: s. 92). Zaten Asya kıtasının büyük kısmı ve Afrika kıtasının yarısından fazlası Müslümandır ve bu durum “manevi bir kimlik” oluşturmaktadır. Fakat İslam dini; siyasi ve toplumsallaşmaya önem veren bir dindir. İslam dini için “din ile millet birdir” kuralı geçerli olmaktadır. Bir bakıma, milliyetçi olan bir kişi, İslam dinine girince kimlik değişir. Adeta bir değirmen gibi, ırk ve dinleri alarak kişiyi öğütür ve Müslüman yapar. Çok güçlü bir örgütlenme biçimi vardır. Anayasa ise Kur'an-ı Kerim'dir. İslam dili Arapçadır.

Ama bu dönemde Şii-İslam ihtilafı vardır. Bu durumda, İslam birliği bozulmuştur. İki hatta üç halife vardır. İranlılar, Farsçanın, Arapça gibi İslam dili

olduğunu iddia etmektedir. Bu durumda; İslami güç en üst noktasına ulaşmaktadır. Hristiyanlar, İslam devletlerine hakim olmaya başlamışlardır. Kavmi ve milli taassup başlamıştır. Lakin bu kadar zorluğa karşın, İslam hala güçlüdür. İmansızlık görülmemektedir. Bütün Müslüman devletler, İslami Şeriat ile yönetilmektedir. Dil hala Arapçadır.

Fakat dış faktörler etkilidir. Büyük devletler, (İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya vb.) İslam ülkelerini sömürgeleştirerek daha fazla güçlü olmak istemektedirler. Bu yüzden İslam birliğini oluşturmak zordur.

Türklerin Birliği siyasetinin faydaları ise; Türklerin; dini ve siyasi olarak birleşecek olmalarıdır. Esasen Türk olmayanlar (Pomak, Boşnak, Arnavut, Laz, Kürt vb.) Türkleşeceklerdir. Bundan dolayı, Asya ve Avrupa'da bulunan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki insanlar, bir Türk devleti meydana getirmelidir.

Belki ilerde, Sarı Irkın gücü olan Japonya gibi, Türkler de hem Sarı Irk hem de Beyaz Irkın büyük gücü olabilir. Buna rağmen, Türkleşmesine olanak olmayan milletler Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmalıdır.

Fakat İslamcılık akımı; Türkçülük akımından daha güçlü bir yapıya sahiptir. İslam medeniyetinde görülen güçlü organizasyon, saf bir hayat ve heyecan Türkçülük akımında bulunmamaktadır. Ayrıca Türk edebiyatı da zayıf durumdadır.

Türkler, geçmişini unutmuş gibi görünmektedir. Türkler çoğunlukla Müslümandır ve din sosyal hayatta önemli bir etkidir. Bu durum Hıristiyanlıkta da vardır. İslam, milliyetçilik kapsamında değişmelidir ve bu değişme gereklidir. Din, önemini kaybederken; ırk, önem kazanmaktadır.

Rus İmparatorluğu dışında bulunan yerlerde Türkler olmadığından; diğer büyük devletler (İngiltere, Fransa, Almanya vb.) Türkçülüğü destekleyebilirler.

Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesinde sonuç olarak; Osmanlıcılık akımının uygulanabilir olmadığı vurgulanmaktadır. İslamcılık ve Türkçülük akımının ise, eşit olarak fayda ve zorlukları bulunmaktadır.

Yusuf Akçura'nın, makalesini gönderdiği, Mısır'da bulunan "Türk Gazetesi"nin aslında "Türkçülük akımını sahiplenen bir gazete olduğunu düşündüğü lakin öyle olmadığını; gazetenin başyazı Ali Kemal Bey'in "Osmanlıcılık akımını destekleyen gazete yazısından" anlaşılmaktadır. Bu arada, zamanın padişahı olan II.

Abdülhamid'in; İslamcılık ya da Türkçülük akımını desteklemesi bir soru işareti olarak görülmektedir.

Yusuf Akçura'nın, "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesinde iki akım (İslamcılık-Türkçülük) arasında kaldığı anlaşılan yazar, hangisinin faydalı olacağı konusunda fikir beyan etmemiştir (A.g.e.: ss. 98-99).

Bu da Osmanlı aydınları için kararsızlık işareti olmaktadır. Akçura; makalesinde "İslamcılık-Türkçülük" adında iki akım arasında kararsız kalırken, birçok Osmanlı aydını, üç akım içinde (Osmanlıcılık-İslamcılık-Türkçülük) fikirlerinden hangisinin seçileceği hususunda kararsızlık yaşamaktadır.

Bunlara rağmen, Akçura'nın yazdığı "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi, bir bakıma "Komünizmin başlangıcı" olarak kabul edilen Karl Marx'ın 1848'de yazdığı "Komünist Manifesto" gibi "Türkçülüğün Manifestosu" olarak kabul edilebilir (Öznur, 1996: s. 40).

Yusuf Akçura'nın, (2015), "Türkçülüğün Tarihi" isimli kitabında, Türkçülüğün üç evreden oluşup olgunlaştığı belirtilmektedir. 1. Evre; 1865-1870 arası olan aralıktır. 2. Evre; 1876-1880 aralığıdır (Akçura, 2015: s. 61). 3. Evre ise; 1897-1908 dönemidir (A.g.e.: s. 114).

Akçura (1919); "Türkçülük" akımının iki kola ayrıldığını söylemektedir. Birincisi "Demokratik Türkçülük", diğeri ise "Emperyal (Yayılmacı) Türkçülük" olmaktadır (akt. Bora ve Gültekingil, 2017: s. 1007). Akçura (1919); "Demokratik Türkçülük"te, her milletin bağımsız olması gerektiğini söylemekte ve bunu Türkler için de talep etmektedir (akt. Bora ve Gültekingil, 2017: s. 1007). Akçura (1919); "Emperyal (Yayılmacı) Türkçülük"te ise, milletin oluşturduğu hakka değil ama sırf kendi güçlerine dayanarak milliyetçilik yapılmaktadır (akt. Bora ve Gültekingil, 2017: s. 1007).

Akçura; II. Meşruiyet'ten sonra İstanbul'a gelmiştir. Fakat İTC'ye katılmamış ve "Milli Meşruiyet Fırkasını" kurmuştur. Bunun sebebi de, İTC'nin; "Türkçü" olmakla birlikte, Osmanlı seçimlerine girmek suretiyle kendilerini "Osmanlıcı" görünmek zorunda hissetmesidir. Akçura ise "Türkçülük akımını" desteklemiştir (Karpaz, 2017 s. 628).

### **2.2.9. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülüğün Gelişimi**

Osmanlı İmparatorluğu'nda, milliyetçiliğin gelişiminde üç dönem önemlidir. Bunlar; Tanzimat dönemi, Genç Osmanlılar dönemi ve Jön Türk Hareketi dönemi olmaktadır. Burada her dönemin kendi tarihsel olguları ve siyasi düşünce yapıları vardır. Bunları yakından tanımakla, Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçiliğin gelişiminin durumu ve siyasi ideolojilerin nasıl şekillendiği anlaşılacaktır.

#### **i) Tanzimat Aydınlarında Milliyetçilik Düşüncesi**

“Tanzimat” sözcüğü; Türkçe'de “düzenmeler” anlamına gelmektedir. Ayrıca Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batı'dan esinlenen çok sayıda siyasi ve sosyal reformların gerçekleştiği bir dönemi (1839-1878) belirtmek için kullanılır. Türkiye'ye bu reformları tasarlayan sadrazam Mustafa Reşid Paşa, ordunun ve kamu hizmetlerinin Avrupalılaşması, Tanzimat öncesinde seleflerinin giydiği uzun kaftan ve sarık yerine İstanbulin ceketler ve fesler giyen yeni memurları düşünmektedir. Bir diğer reform adımı ise, çağın bol masraflı balolarında Fransızca (dönemin franco linguası) olarak nükteli şiir ve sözler söyleyen Mustafa Reşid Paşa'nın halefi olan Fuat Paşa, imparatorlukta “karma laik mahkemelerin kurulması”nı istemiştir. (Mardin, 2017: s. 9).

İlber Ortaylı, Tanzimat'ı; “Batı medeniyetinin (Avrupa) bir değişim toplumu olmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda bu değişim bilincini fark ederek ona yön veren bir şuur” olarak adlandırmaktadır (2010: s.21).

Tanzimat döneminde tebaanın haklarını, mutlakiyetçi bir sistem olarak sadece mutlak padişahın tasarrufuna bırakmaktansa kanun yolu ile korunması amaçlanmış ve bu çerçevede Avrupa devletlerinin kanunlarından esinlenerek uyarlanan çeşitli kanunlarla devletin hukuki yapısı, Avrupa devletlerinin hukuki yapısına benzetilmeye çalışılmıştır (Toprak, 2007: ss. 30-33).

Parla (1989), Gökalp'in belirttiği gibi; Tanzimat'ın, “Batı'nın medeniyet dairesine girişi”ni simgelediğini söylemektedir. Tanzimat; “eski kurumların korunması ve onarılmasına yönelik geleneksel Osmanlı reform kavramı yerine, bu kurumların, bazılarının Batı'dan ithal edilmek üzere, yenileriyle değiştirilmesini öngören modern reform kavramını getirmiştir (Shaw & Shaw, 2017: s. 55).

Fakat çoğunlukla Avrupalı güçlerle ilişki halinde bulunan Batılılaşmış yüksek bürokratlarca yürütülen Tanzimat reformları, J.C. Hurewitz'e göre, "kapalı devre içinde modernleşme" olarak tarif edilmektedir (1970). Tanzimat aydınlarının en önemlileri; Sadık Rifat Paşa, Münif Paşa, İbrahim Şinasi'dir.

Eğitim alanında; Tanzimat döneminde oluşan ikiliğe karşı, bütün eğitimi bütünleştirecek olan bir kurum gerekliydi. Bundan dolayı da Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın önerisiyle 1851 yılında, "Encümen-i Daniş" (İlimler Akademisi) kurulmuştur. Henüz ulema olan Ahmet Cevdet Paşa; bu kurumun programını çizmeye memur edilmiştir. Tıbbiye'den gelen Fuat Paşa da, Encümen-i Daniş üyesiydi. Encümen-i Daniş'in amacı; standart bir sözlük oluşturarak dili kontrol altına almaktı. Bunlar, ilk Osmanlıca grameri "Kavaid-i Osmaniye" (Osmanlıca'nın Kuralları) yazmışlardır. Ayrıca İngiliz Redhouse; "saf Türkçe sözlük" oluşturmuştur. Fakat bu kurum pek de başarılı olamamıştır. Bunun yerine yüksek eğitim veren bir "Dar-ül Fünun" (fenler evi) kurulmuştur. Mecmua-i Fünun (Fenler dergisi); 1862 yılında Tahir Münif Paşa tarafından kurulmuştur. Böylelikle de milliyetçiliğin başlarında yani 18. yy.'ın başlarında "Encyclopediste'lerin oynadığı rolü; Osmanlı İmparatorluğu'nda Tahir Münif Paşa ve dergisi olan Mecmua-i Fünun oynamıştır. Ayrıca Münif Paşa, "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye" (Osmanlı Bilim Derneği) derneği ile ilk bilim derneğini de kurmuş olmaktadır. II. Abdülhamid; hem Ahmet Vefik Paşa hem de Münif Paşa gibi aydınlardan faydalanmakla birlikte, asıl amacını Ahmet Cevdet Paşa gibi şark (doğu) ve İslam kültürü ile yetişmiş olan ulema tipi kişilerle aramaktadır. Bu da II. Abdülhamid'in, hem modernist hem de İslami değerlere sahip çıkan biri olduğunu göstermektedir.

Basın dilinin oluşumunda ilk rol oynayan kişi İbrahim Şinasi'dir. 1861 yılında Agah Efendi tarafından kurulan "Tercüman-ı Ahval" gazetesinde kısa süre yazılar yazmıştır. Daha sonra ise kendine ait "Tasvir-i Efkar" gazetesini çıkarmıştır. Şinasi'nin önemi, "bilimcilik, halkçılık ve anayasacılık" adına tanıtıcı bir rol üstlenmesidir. Şinasi; gazeteyi, halkın anlayacağı biçimde kullanmayı başarmıştır. Bu durum ise milliyetçilik kuramlarında modernizmin temsilcisi olan Gellner (2017) ve evrensel okuryazarlık ideali ile Benedict Anderson'un matbaa kapitalizminin örnekleri ile uyumludur.

Tanzimat ve sonrası reformlarda, "devleti gençleştirmek için Avrupa devletlerini taklit etmek" ve "halka siyasi haklar tanımak" tespiti yapılmıştır. Devleti

gençleştirmenin ve dinçleştirmenin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bir bakıma “devletin restorasyonu” asıl meseledir. Osmanlı İmparatorluğu’nda devletin esası “din-ü devlet” biçimdeydi. Devlet aynı zamanda kimliğini dinden alan “cemaati/milleti koruma” telaşındaydı. Bunun için de, “sivil bürokrasi” anlamına gelen Kalemîye sınıfı, “devlete sahip olma” durumuna geçmiştir (Bora, 2018: s. 32).

Sadrazam Ali Paşa; “devletin zaafını, millete söylemeyi, vatanperverlik eseri bulmam” diyerek mutlakiyetçiliğini belirtmektedir fakat Ali Suavi; “Niçincilik” yazıyla, hükümetten hesap sorma hakkını, “tebaa hakkını zorla alacaktır” tehdidiyle zulme karşı isyan olarak dilendirir (A.g.e.: s. 33).

III. Selim ve II. Mahmud döneminde; Batı Avrupa’da bulunan elçiler; Batı’nın yeni bir özelliğini keşfetmişlerdir. 18 yy. Avrupa’sında bazı krallar, tebaanın verimliliğini artıracak bir korucuyu tedbirler bütününü, devlet mekanizmasının olağan bir siyaseti haline getirmişlerdir. Kralın, otoriteyi bir temsilciler meclisiyle paylaşmadığı ülkelerde bile, “milli devlet kurmak” isteyen hükümdarlar, tebaanın mülkiyet haklarını garanti altına almanın zorunluluğunu kavramışlardır. Ayrıca gayrimüslim tebaanın, o zamana kadar tanınmış olan statüleri kaldırılarak her din, dil, mezhep fark etmezsiniz herkes Osmanlı vatandaşı olacaktır. Eğitimi, halka yaymanın yani yaygın bir eğitim programının önemli olduğunu görmüşlerdir. Burada ise milliyetçilik kuramlarında modernizmin temsilcisi olan Ernest Gellner’in evrensel okuryazarlık idealinin tekrar ortaya çıktığı gözlenmektedir. Milli devletlerin kurulmasını ve orta sınıfların güç kazanmasını aynı zamanda amaçlayan siyasi hareket, paralel olarak da feodalizmden kalan aristokratik imtiyaz gruplarını ekarte etmek istemekteydi. Bu idare sistemine ise “aydın despotizm” adı verilmiştir. Bu zamanlarda Avrupa’da yeni gelişmekte olan “kamu bilimlerinde” bu öğelere “Kameralizm” ismi verilmiştir.

Tanzimat döneminde bu yenilik hareketi, büyük çapta Kameralizm’den esinlenmiştir. Kameralizm’in gerçekleştirilmesindeki en başarılı örnekleri ise, Tanzimat’ın mimarı olan; Londra elçiliğinde, hariciye nazırlığı (dışişleri bakanlığı) ve sadrazamlık görevlerinde bulunan Mustafa Reşit Paşa ve Avusturya elçisi Sadık Rifat Paşa’dır. Kameralizm’in bu devlet adamlarınca uygulanmasının esas nedeni, Osmanlı İmparatorluğu gibi dağınık bir ülkenin birleştirici bir görüntüye kavuşturulmasıdır. Bu akım, Osmanlı devlet adamlarının milli çapta; idari, hukuksal ve iktisadi önlemlerle, Osmanlı İmparatorluğu’nda “yüksek kültür” elde

edebileceğini vurgulamaktadır. Bir bakıma “Osmanlılık şuuru” yaratılmak istenmekteydi (Mardin, 2018: ss. 11-12). “Kameralizm’in babası” olarak kabul edilen Avusturya İmparatorluğu’nun başbakanı Metternich’in (1883), “soyut özgürlük yerine verimlilik esas alınmalıdır” sözüne, Sadık Rifat Paşa da katılmaktadır (akt. Mardin, 2017: s. 202). Sadık Rifat Paşa, “Müntehabat-ı Asar” (Seçilmiş Eser) isimli bir kitapta bu görüşü yayınlamıştır. Bir bakıma Sadık Rifat Paşa, Avusturya İmparatorluğu’nun görüşlerini yani iktisaden liberal olan ama siyasi açıdan otoriter bir yönetim biçimini benimsemiştir. Bu durumda, eski düzen yerine modernleşme (reform) olacak ama “mutlakiyetçi” yerine, halkın refahını düşünerek meclisli bir yönetim tasarlanacaktır. Fransız Devrimi’nden dolayı aristokratlarda “halk devrimi korkusu” oluşmaktadır (Mardin, 2017: s. 191) Ayrıca Sadık Rifat Paşa, Tanzimat devrine İslami bir şekil vermiştir.

Gellner’in de belirttiği gibi, yüksek kültür Osmanlı İmparatorluğu’nda oluşmadı çünkü tebaanın çoğu okur-yazar değildi. Ayrıca genelde Osmanlı sarayı ve onun çevresindekiler okur-yazar olup “Osmanlıca dilini” konuşmaktadırlar. Lakin tebaa ise hangi dile mensupsa o dilde konuşmaktaydı. En önemlisi de Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu’nu sömürgeleştirmek istemeleriydi.

## **ii) Yeni Osmanlılar Hareketi ve Türk Milliyetçiliği İdeolojisi**

Fransız Devrimi aslında milliyetçi bir hareketin olgunlaşmasıdır. Devrimin sloganı olan; “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” fikri, Osmanlılara bu biçimde geçmemiştir. Batı’dan ortaya çıkmış olan, demokrasi, toplum sözleşmesi, meclis gibi kavramlar, Osmanlı toplumu için de yeniydi. Yeni Osmanlılar hareketi ise hem İslami bir dil ve referans sistemi içinden konuşmakta hem de Fransız Devrimi’nden sonra modern siyasi felsefenin kavramlarını yeniden anlamlandırmaktadır. Hatta Lewis (2017), Fransız Devrimi’nin sloganını; Osmanlı’da “hürriyet (özgürlük), uhuvvet (eşitlik), milliyetçilik, adalet” olarak yeniden tasarlamıştır.

Yeni Osmanlılar hareketi; Islahat Fermanı’nın, aslında iktisadi emperyalizmi pekiştiren bir belge olduğunu söylemektedir. Onlara göre, sadrazam Ali ve Fuat Paşa’lar, Osmanlı Müslümanlarını, Avrupa’nın büyük devletlerine siyasi bakımdan peşkeş çekmekle kalmamış aynı zamanda mali politikaları yüzünden Avrupa’nın esiri olmuşlardır (Mardin, 2018: s. 87). Ayrıca Yeni Osmanlılar hareketi;



Tanzimatçıların sömürü olayını anlamadıklarını, bir “üst tabaka” meydana getirdiklerini, kendi kültürlerini kösteklediklerini, şeriatı unuttuklarını ancak yüzeysel anlamda “Baticı oldukları”nı anlatmaya çalışmıştır (A.g.e.: s. 13).

Ayrıca Yeni Osmanlılar, Tanzimat Ferman’ındaki “gayrimüslim tebaanın, o zamana kadar tanınmış olan statülerinin kaldırılarak her din, dil, mezhep fark etmezsiniz herkesin Osmanlı vatandaşı olacağı” durumundan mütevellit Avrupa’nın kapitalist düzenine ayak uydurarak Fransız Devrimi’ndeki “millet olma süreçlerini” başlatmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Hıristiyan milletler, “bağımsızlık iddiasında bulunmuşlardır. Müslümanların “millet-i hakimi” statüsünün ortadan kalması ve Hıristiyan milletlerin, “bağımsızlık iddiasında bulunmaları, devlet erkanında, Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalayacak yani “arkadan vuracak” Hıristiyan unsurlar korkusu oluşturmuştur.

Yeni Osmanlılar hareketinin oluşumu; “İttifak-ı Hamiyet” (Yurtseverler Birliği) adlı gizli bir cemiyetin kurulmasıyla birlikte mümkün olmuştur (Berkes, 2019: s. 275). Bu cemiyetin oluştuğu sıralarda iki önemli olay gerçekleşmiş ve Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmaması için bu gizli cemiyet, çareler düşünmüştür. Söz konusu önemli olaylardan birincisi, Girit adasının isyan etmesi, ikincisi ise Mısır hıdivinin kardeşi olan Mustafa Fazıl Paşa’nın, 1867 yılında Fransızca bir mektup yazarak Osmanlı Padişahı Abdülaziz’i eleştirerek “meşruti bir vatan” istemesidir (A.g.e.: s. 32).

Girit meselesi ile ilgili, Ziya Paşa’nın ünlü hiciv şiiri olan “Zafername” aslında Osmanlıların, vatansever öfkesini göstermektedir (A.g.e.: s. 34).

Yeni Osmanlılar hareketi, Paşa’nın mektubunu Fransızcadan tercüme edip gazeteye basarak Osmanlı İmparatorluğu’nun her tarafında önemli bir dalgalanmaya neden olmuştur. Ali Suavi (1870), eski bir yönetenin ağzından, devletin kurtuluşu için bir plan sunmaya cesaret edilmiş olduğu haberiyle, halkın bir hayli bozuk olan moralinin aniden yükseldiğini anlatmaktadır.

Namık Kemal; Yeni Osmanlılar hareketinin en iyi örneğidir. “Vatan – millet – hürriyet” başta olmak üzere yeni kavramların mimarıydı. Namık Kemal; “şeriatı”, “doğal hukukçu bir felsefe” ile yorumlamıştır. Batı’dan açılan “hürriyet” (özgürlük) ve “iyi idare” durumunu; “iyi padişah olmasındansa, bir hukuk içindeki kanuna itaat” şeklinden ve İslam’ın adalete dayalı siyasi meşruiyet anlayışından farklı

görmemekteydi. Bu durumda; İslami “dayanışma ilkesi” olan “meşveret” aslında “demokrasi” anlamına gelmekteydi. “Meşveret meclisi” anlamına gelen “şura” ise “meclis” (parlamento) demektir. Ulemanın mutabakatını belirten “icma”, “demokratik rıza” anlamına gelmektedir. İslam’da hükümdarın meşru olabilmesi için, halktan aldığı “bağlılık sözü” anlamındaki “biat” aslında “(bir kimsenin egemenliğini tanıma) demokratik temsil/yetki devri” olmaktadır. İslami hukuk çerçevesinde yorumlama olan “içtihat”; meclisi aynı zamanda da “yasama” (hukuki durum) haline getirmekteydi. Bu dil değişimi ile birlikte, İslam ümmetinin, modern millet kavramına geçmesi sağlanmıştır. Bu durumda, İslam ümmetinde; Fransız Devrimi’nin sloganı olan “kardeşlik” fikri, “Müslüman birliğine” yani “dini asabiyye”ye (toplumsal bağa, iç tutum) aktarıldı.

Fakat Namık Kemal; “Biat”ı, “demokratik temsil/yetki devri” kuramına dönüştürürken zorlanmıştır. Çünkü İslam’da toplum hakkında bir ‘hükmi şahsiyet’ kuramı bulunmamaktadır (Mardin, 2017: s. 446).

Namık Kemal (1868), Avrupa medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki farkı, Avrupalılarda “şeriat” olmadığı için, temel ilkelerin ancak felsefi düşünce, akıl yolu ile bulunması, İslamiyet’te ise bunun Allah’ın emirleri, Peygamber’in hadisleriyle önceden ortaya konmuş olması şeklinde belirtmiştir. İslam’da moral ve hukuksal ilkeleri akıl yoluyla çıkarmaya gerek olmadığını vurgulamıştır (akt. der. Topal, 2019: s. 116).

Namık Kemal, “vatan” kelimesini ilk kullanandır. Milliyetçilikte vatan kavramını ilk olarak Renan bulmuş, Namık Kemal “vatan” kelimesini yavaş yavaş “halkın dağarcığına sokabilmiştir. Bunu da bir “tiyatro oyunu” çerçevesinde, “Vatan Yahut Silistre” ile başarmıştır.

Ziya Paşa aslında Namık Kemal’in arkadaşıdır ve Yeni Osmanlılar hareketinin içinde yer almıştır. Ziya Paşa’yı, Namık Kemal’den ayıran üç özellik vardır. Birincisi Paşa’nın, sarayı çok yakından bildiği için siyasi açıdan Namık Kemal’den daha fazla olanakları vardır. İkincisi, Paşa’nın, Namık Kemal’den daha kültürel bir gelenekçi olmasıdır. Son olarak da Paşa, “hürriyet” (özgürlük) konusunda çok da radikal değildi (Mardin, 2017: s. 377).

Ayrıca Ziya Paşa'nın (1911), Rousseau'nun değerlerini benimsediği söylenebilir. Özellikle Paşa, Rousseau'nun yazdığı kitap olan "Emile"i tercüme etmiştir (Mardin, 2017: s. 381).

Ahmet Cevdet Paşa; Islahat Fermanı'nın bazı kısımlarının, Avrupalılarca ve Müslümanlarca farklı algılandığını söylemektedir. Eklektisizm (seçmecilik), Tanzimat aydınlarının kullandığı bir yoldu. Yeni fikirleri; İslam ile meşrulaştırma ve popülerleştirme gayreti; İslam'ın da modernleşebileceğini göstermektedir. Zaten İslam'ın da bir kolaylık dini olduğu da söylenmektedir. Ayrıca yeni fikirleri, sahiden sindirebilmek ve onların özgün bir biçimde yeniden üretimini sağlamak için, millileşmek ve yerleşmek lazım gelmektedir. 19. yy.'ın üçüncü çeyreğinde, İslami özel hukuk sistemini zamana uydurarak yenilemeye dönük olarak; Ahmet Cevdet Paşa, "Mecelle çalışması" yapmıştır (Bora, 2018: ss. 24-26). Mecelle; 19.yy'daki Osmanlı hukuk derlemesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yy.'daki adli evriminin bir ürünü olarak gösterilmektedir. Osmanlı adli modernizasyonu; üç unsurdan oluşmaktadır: Birincisi; "Osmanlı ticaret mahkemelerinin doğuşuna yol açan etkiler", ikincisi; "Yeni ceza hukuku sistemini hedefleyen farklı güçler" ve sonuncusu da "Mecelle'nin ortaya çıkarılması ile sonuçlanan eğilim" olmuştur.

Yani laik mahkeme ile ulema (şeriat) arasında bir uzlaşma söz konusu olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde; özellikle Sadrazam Ali Paşa'nın ve dolayısıyla Osmanlı hükümetinin, Fransız hukukunu (Code Civil) almak istemesi, ulemanın tepkisiyle karşılaşmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, "Mecelle Komisyonunun" başına getirilmiştir. Cevdet Paşa, orta yolcu bir tavır içinde çalışmalarını tamamlamıştır. Bu aslında "bir sentez olarak" karşımıza çıkmaktadır. Cevdet Paşa, bir bakıma "zamanın icapları gereği" böyle davranmıştır.

1870'lerden sonra, Batıcılığın parça parça alınmasının mümkün olmadığı şeklinde bir fikir, Saffet Paşa gibi devlet adamlarında açık olarak ifade edilmiştir (Mardin, 2018: s. 14).

Engelhardt (1884), Tunuslu Hayrettin Paşa'nın, II. Abdülhamid devrinde sadrazamı olduğunu ve 1864-1868 yıllarında revaçta olan fikirlerin aslında yeniden üretilmesini sağladığını belirtmektedir (akt. Mardin, 2017: s. 427). Paşa (1868), temel eseri olan "Reforms Necessary to Moslem States"te (Müslüman Devletler İçin Reformların Gerekliliği) şunları göstermektedir: Tanzimat döneminde siyasi

kurumları kurmadan önce hemen tüketim modeli ile Avrupa taklit edilmeye başlanmıştır. Avrupa da ise siyaset; adalet ve hürriyet üzerine işlemektedir (akt. Mardin, 2017: s. 430). Bu yüzden Paşa (1868), adalet, iyi yönetim ve halkın servetinin ve genel olarak refahının artmasının sağlanmasını istemektedir (akt. Mardin, 2017: s. 432). Paşa (1868), halkı denetlemek için ise, “biat” yani bir meclis ve basın özgürlüğü gerektiğini belirtmektedir. Halkın bilinçlendirilmesi görevi ise aydınlarda olmalıdır (akt. Mardin, 2017: s. 434).

Sultan Abdülaziz’in son dönemleri ve II. Abdülhamid’in ilk dönemlerinde; İstanbul, büyük bir fikir akımına sahne olmuştur. İstanbul’da hem bir akademi oluşmaya başlamış hem de bir üniversite (Dar’ül Fünun-u Osmani) [Osmanlı’nın Fenler Evi] vuku bulmuştur.

### **iii) Jön Türk Hareketi ve Türk Milliyetçiliği İdeolojisi**

Jön Türk Hareketi’nin yani aslında örgütün kuruluş tarihi; 21 Eylül 1889’dur. Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye (Askeri Tıp Okulu) öğrencisi olan dört kişi tarafından gizlice kurulmuştur. Bu öğrenciler; İbrahim Temo (Arnavut kökenli), İshak Sukuti (Osmanlı’ya bağlı Iraklı), Abdullah Cevdet (Malatya - Arapgir Kürdü) ve Mehmed Reşid (Çerkez)’dir (Temo, 1987: ss. 13-14).

Bu gizli örgütün adı “İttihad-ı Osmani” (Osmanlı Birliği) olarak belirlenmiştir (Kansu, 2019: s. 76). İttihad-ı Osmani giderek genişlemiştir. 20 Temmuz 1891’de 12 kişinin katılımıyla “İncir Ağacı toplantısını” gerçekleştirmişlerdir (A.g.d. s. 76).

Görüşleri; entelektüel olarak vülgermateralizm (kaba maddecilik) ve bilimcilik kuramlarından etkilenmiştir. Siyasi olarak da; kendisini Osmanlı İmparatorluğu’nun “beka sorunu” (kalıcılık sorunu) olduğu düşüncesiyle birlikte darbe zemini hazırlama amacı ile “Kalemiye sınıfının” kullandığı biçimde, “Vatan Tehlikede” söylemini tekrarlamışlardır (Hanioğlu, 2019: s. 50). Kısa zamanda küçük rütbeli sivil ve askeri bürokratlar, Avrupa’da sürgünde bulunan muhalif aydınlar ve gelişmekte olan orta sınıfın Türk ve Müslüman kesimleri arasında yandaşlar bulmuşlardır. Bu durumda, Jön Türkler’in kuluçka milliyetçiliği, tüccar azınlık grupların yerini alabilmek için uygun bir ideoloji olarak görülmüştür (Parla, 1989: s. 17).

Osmanlı İmparatorluğu'nun "ziraat" alanında okuması için gönderdiği Ahmet Rıza, August Comte pozitivisminden etkilenmiştir. Comte'un düsturu olan "Ordre et Progres" (düzen ve gelişim) durumunu Ahmet Rıza, "Nizam" ve ""Terakki" olarak değiştirmiştir. Bunun nedeni de muhtemelen fazla Batı taklitçisi olmak istememesi ve Comte'nin tanrıtanımaz (ateist) olabilmesine ilişkin duyulan şüphedir. Zaten modern bir nizam (ulus-devlet) kurabilmek için "ittihadı" (ulusal birliği) inşa etmenin gerekliliği fark edilmiştir (Bora, 2018: s. 45).

Mehmed Reşid gibi başından sonuna kadar örgüt içinde kalanların sayısı yok denecek kadar azdır. Örgüt farklılaştığında İbrahim Temo, Mizancı Mehmet Murat gibi, eski yapılarda liderlik görevlerinde bulunanlar bile muhalif konuma geçmiştir. İbrahim Temo, 1906 yılında sözcüklerin sırasının değiştirilerek "İttihat ve Terakki" unvanının benimsenmesini "çocukça bir hareket" olarak görmektedir (Hanioglu, 2019: ss. 51-52).

Yani Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik, doğu tarafında fazla gelişmezken özellikle Batı tarafında Balkanlar'da milliyetçilik nüveleri gelişmeye başlamaktadır.

#### **iv) Ali Suavi ve Türk Milliyetçiliği**

İlk Türkçüler arasında yer alan Ali Suavi (1869); "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" üyesidir. Ayrıca Anadolu'da kendisine "Küçük Hoca" denmektedir (der. Durgun, 2019: ss: 1-10).

Kayıcı (2019), Suavi'nin, İstanbul'a gelip Maarif Nazırı (Eğitim Bakanı) olan Abdurrahman Sami Paşa tarafından Rüştüye mekteplerinin (ortaokul) muallimlerini (öğretmenler) seçmek için tertiplelediği yarışmayı birincilikle kazandığını belirtmiştir. O sıralarda 20 ila 22 yaşlarındadır. Bursa Rüştüye Mektebine muallim olarak atanmıştır. Fakat Bursalılar Ali Suavi'yi genç olması nedeniyle hoş görmemişlerdir. Çünkü muallim aynı zaman "yaşlı adam" anlamına gelmekteydi ve o zamana kadarki bütün muallimler yaşlı idiler (der. Durgun, 2019: ss: 1-10). Bunun üzerine Abdurrahman Sami Paşa onu himaye etmiştir. İstanbul'da Şehzade Camii'nde ders vermeye başlayan Ali Suavi; halkın ilgisini çekmiştir. Ulema (din adamı sınıfı) kıyafetinde milliyetçilerin içerisinde ilk olarak var olan Ali Suavi olmuştur (der. Durgun, 2019: ss: 1-10).

Süleyman Kani İrtem (2003), Suavi için, 1867 yılı başlarında yayınlanmaya başlayan “Muhbir gazetesinde” dönemin siyasi ve sosyal olaylarına ilişkin olarak yazı yazdığını söylemektedir. Girit Adası’nda 1860 yılında bir isyan oluşmuştur. Avusturya Büyükelçisi Testa (1866), 1866’nın ilk aylarında, özellikle Giritli asiler ile Osmanlı Ordusu arasında gelişen çatışmaların sürmekte olduğunu anlatmaktadır (Mardin, 2017: s. 32).

Bir gazete olan Muhbir, Şubat 1867’de, Giritli asiler tarafından evlerinden sürülmüş olan Müslüman Giritliler için, özel bir yardım kampanyası başlatmıştır (A.g.e. s. 34). Başında da Ali Suavi bulunmaktadır. Bu yardım toplama işi, Sadrazam Ali Paşa’yı sinirlendirmiştir. Ali Suavi; 8 Mart 1867’de Muhbir Gazetesi’ndeki başyazısında; Girit’te bulunan Belgrad Kalesi’ndeki Osmanlı askerlerinin, kaleyi terk edip adadan ayrılışını eleştiren ateşli bir makale yayınlamıştır. Bu yüzden de, Ali Suavi, Kastamonu şehrine sürgüne gönderilmiştir (Erdöl, 2016: ss. 50-53).

Sürgünden kaçan Ali Suavi (1869), 22 Mayıs 1867’de, Marsilya Vapuru ile İstanbul’dan İtalya’nın Messina şehrine gittiğini; orada Ziya Paşa ve Namık Kemal ile buluştuğunu ve buradan da 30 Mayıs 1867 tarihinde Paris’e ulaştıklarını belirtmiştir (der. Durgun, 2019: ss: 1-10).

Paris’te “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” üyeleri ve Mustafa Fazıl Paşa ile buluşup Londra’ya gitmişler ve “Muhbir” Gazetesi’ni ve tekrar Paris’te “Ulum” Gazetesi’ni çıkarmışlardır.

Ali Suavi üzerine doktora çalışması yapan Hüseyin Çelik (1993), Ali Suavi’nin, Osmanlı İmparatorluğu’nun bütününden söz ettiği zaman Osmanlıcı, “Şark Meselesi” adı altında Avrupa ve Rusya’nın Müslümanları ezme gayretleriyle muhatab olduğu zaman “İslamcı” ve kendisinin de mensubu bulunduğu Türk milletinin değerleri ve varlığının inkar edildiği zaman da “Türkçü” olduğunu söylemiştir

#### **v) Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği**

Ziya Gökalp’in Türk milliyetçiliği fikri; dil ve kültür milliyetçiliği anlayışına dayanmaktadır. Öteki milletlerin milliyetçiliği ile barış ve karşılıklı saygı neticesinde birlikte yaşama hakkı vaaz edilmekteydi. Gökalp’in fikri tasavvuru; tam bir eşitlikçi

ve hümanist düşünce yapısı şeklindedir. Gökalp'e göre, Türk milletçiliğinin bir kolu olan ve ırkçı ve irrasyonel siyasi Turancılık, Gökalp'in bu döneminde yayınlanmış makale ve denemelerinde asla bulunmaz. Gökalp'e göre, en önemlisi, toplumsal dayanışmadır. Milliyetçilik de, bu dayanışmanın önemli bir gerekçesidir. Çünkü Gökalp'e göre, siyasi gruplar üçe ayrılırken (cemia [toplanma], camia [topluluk] ve cemiyet [toplum]); "gerçek toplumu ancak cemiyetler oluşturur" ve "ortak vicdan" sebebiyle bunun en hakiki örneği ve milliyetçilik ülküsü olmaktadır. (Gökalp, 2019: ss. 81-86)

Gökalp; toplumların olgunlaşmasını dört grupta ele almaktadır. Birincisi; aşiret; ikincisi, kavim (aynı ana-babadan türemiş, içine yabancı karışmamış kandaş); üçüncüsü, ümmet ve sonuncusu ise, millet olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra, "içtimai zümreler"i (sosyal grup); ailevi, mesleki ve siyasi olarak tasnif etmiştir. Gökalp'e göre; "siyasi zümreler (siyasal grup) birer uzviyet (organizma) olup ailevi ve mesleki gruplar onun üyeleri" olmaktadır. Gökalp; "aile ve meslek gruplarını 'II. Gruplar' olarak değerlendirmektedir. Siyasal grupları ise üçe ayırmaktadır: Cemia (toplanma), camia (topluluk) ve cemiyet (toplum). İlkel kavimler genelde cemia hayatı yaşarlar. Eğer bir cemia, başka bir cemiayı fetheder ya da etkilerse bu bir halita (karışım) olmaktadır. Bu karışıma topluluk adı verilir. Bunların en büyüğü ise imparatorluktur. Bu imparatorluklar çözülmeye başlayabilir ve ortak bilinç ve ülkeye sahip milliyetler haline gelebilir. Bu milliyetler artık ortak bilinç ve ülkeye sahip olarak siyasi bir şekilde bağımsızlığa ulaşırlar. Bunlara da toplum denir. Bunlara, aynı zamanda da millet adı da verilmektedir (A.g.e.: s. 97-98). Ayrıca bütün sosyal olaylar gibi millet kavramı da bir 'maşeri ter'i (ortak kamu vicdan tasarımı) olmaktadır. (Gökalp, 2019: s. 74) Gökalp, makalesinde bunu bir örnek ile anlatıp, işçi sınıfının, II. Meşruiyet'ten önce var olmasına rağmen ortak kamu vicdan tasarımı olduğu için bu sınıfın bulunmadığını söylemiştir (A.g.e.: s. 75).

Gökalp'in toplum modelinde kullandığı, Türkçülük, kültürel ilke; İslam ise ahlaksal ilke olarak nitelenmektedir. Kullandığı medeniyet kavramlarının ise, Avrupa kapitalizminin bilimsel, teknolojik ve sınaî başarılarıyla eş değer olduğu görülmektedir. (Parla, 1989: s. 36)

Gökalp için Avrupa medeniyeti, kapitalizmin kotardığı sınaî ve teknolojik başarıları ile bunu iyileştiren pozitif bilimlerden müteşekkildi. Gökalp, kültür ve

medeniyet ile milliyetçilik ve uluslararası ölçekte eski görüşlerinin bazılarını yinelemiştir (A.g.e.: s. 33).

Gökalp'in, kültürün en önemli üç unsuru bulunmaktadır. Birincisi dil, ikincisi din ve sonuncusu da tarih olacaktır. Bunlar, Smith'in etno-sembolist kuramı içinde çok da açıklayıcıdır.

Bu durumda, "Osmanlı İmparatorluğu dışında yaşayan Türkçüler" ve "Osmanlı İmparatorluğu içinde halk ile yaşayan Türkçüler"i incelediğimizde, "iki ekol" olduğu görülmektedir. Birincisi, Selanik şehrinde kökleşmiş ve en önemli düşünürü Ziya Gökalp olan ve evrensel olarak İngiltere, Fransa ve ABD ile örneklenen, hukukun üstün olması gerektiğine inanan, anayasal kimliği vurgulayan, ülkenin din, mezhep, dil gibi etnik ayrımlara bakmasınız herkesi, milletin üyesi sayan "sivil milliyetçilik" olmuştur. Burada milliyetçilik kavramlarında "devlet" önemlidir. Din, mezhep gibi kavramlar yerine "seküler ya da laik" kavramlarının öne çıkarıldığı görülmüştür.

İkincisi ise, "Osmanlı İmparatorluğu'nda halk içinde yaşayan Türkçüler" ve en önemli düşünürü Yusuf Akçura'nın İstanbul şehrinde kökleşmiş olan ve Almanya ve İtalya ile örneklenen ve sadece belli bir etnik kökenden gelenlerin üyesi olduğu "etnik milliyetçilik" olmuştur. Burada milliyetçilik kavramlarından "millet" önemlidir. "Millet" söz konusu olduğunda ise; özellikle Anadolu insanların İslami saflığının sürdürülmesi niyeti vardır.

Suavi Aydın ise; Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura'nın Türkçü düşüncelerini karşılaştırarak, Yusuf Akçura'nın milliyetçiliğinin, Cumhuriyet ideolojisine daha yakın olduğunu belirtmiştir (1993: s. 210).

Bu durumda Ayşe Kadıoğlu'nun bir makalesinde; "Devletini Arayan Millet: Almanya Örneği" bulunmaktadır. Kadıoğlu, (1994) Almanya'da; Alman milliyetçiliğinin, Alman ulus-devleti kurulmadan (1871) 50 yıl önce ortaya çıktığını söylemiştir ve Türkiye örneği gibi, önce Türk milliyetçiliği oluşmuş, sonra Türk ulus-devleti (1923) kurulmuştur. Almanya'da; 1810'larda "Romantik milliyetçiliği" başlamasından sonra Alman ulus-devleti (1871) kurulmuştur. Bu durum, bu yüzden milliyetçiliğin, "siyasal birlikten" değil de, "etnik ve kültürel birlikten" türemesine sebebiyet vermiştir.



## 2.2.10. II. Meşrutiyet Sonrasında Türk Milliyetçiliğinin Teşkilatlanması

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte, bir "Osmanlılık ruhu" yaratılmaya çalışılmıştır. Böylelikle "milletin birliği" sağlanmaya çalışılmıştır. Bunu gelecek nesillere aktarmak adına II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan "10 Temmuz 1908" in, (Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun kullandığı Rumi Takvim içindir. Miladi Takvim için 23 Temmuz 1908) "İyd-i Milli" (Milli Bayram) olması düşünülmüştür. Bu öneri, "Meclis-i Mebusan'da kabul edilmiştir. Bu haliyle, 1909'dan itibaren askeri geçit törenleri, vatan marşları ve milli bayram öğeleriyle "Osmanlılık bilinci" ve "Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan farklı unsurların", "Osmanlı kimliği" altında toplanıp birlik oluşturulması amaçlanmıştır (İbar, 2019: s. 140).

Türk milliyetçiliğinin örgütlenmesi; ilk olarak II. Meşrutiyet sonrası olmuş, Türkçü düşüncenin aydınlar arasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte, bu düşünceyi temel alan yayınlar var olmaya başlamıştır. Aydınlardan kitlelere ulaşma gayreti oluşmaya başlamıştır. Varlık (1983), araştırmasında kullandığı bir dergi olan "Halka Doğru" nun Nisan 1913'de yayınlandığını söylemiştir. Dergide; Başyazar Celal Sahir (Erozan) Bey, Halide Edip (Adivar), Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Celal Sahir (Erozan), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Akil Muhtar (Koyuncu), Ali Canip (Yöntem), Ali Ulvi (Elöve), Kazım Nuri (Duru), Mehmed Fuat (Köprülü), Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul), Memduh Şevket (Esendal) gibi Türk edebiyatının ve siyasetinin önemli isimleri yer almıştır. Haftalık olarak yayınlanan dergi, bir yıl geçtikten sonra kapanmıştır.

Yine Celal Sahir'in başında bulunduğu ve başyazarlığını yaptığı "Türk Sözü" dergisi, Nisan 1914'te yayınlanmıştır. Sonraki süreçte başyazarlığını Ömer Seyfettin'in yaptığı dergide; "Türk gençliği ile hala uyuyan ve bir ışık bekleyen Türk halkı arasında bir kapıdır. Gençlik o kapıdan girmekle alçalmayacak, bilakis halkı, yani kendi varlığını, kendi milletini yükseltecektir" denilmiştir. Aslında Türk milliyetçiliğini esas alan düşüncelerin siyasi hayat içerisinde ağırlık kazandığı ve birçok Türkçü – milliyetçi örgütün kurulduğu belirtilmektedir.

Bu örgütler; sınıflandırma biçimde ikiye ayrılmaktadır. Bunların biri cemiyetler (kurumlar), diğeri ise mecmualar (dergiler) olmuştur.

### a) Cemiyetler (Kurumlar)

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'den önce, milliyetçilikle ilgili cemiyetlerin kurulmasına devlet izin vermemektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, devlet çapında desteklenmektedir. Padişah Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde İslamcılık devlet çapında ilgi görmüştür. Bu rağmen gayrimüslimlerin, milliyet esasına dayalı, hayır ve edebiyat maskeleriyle örtülmüş pek çok cemiyetleri de vardır. Bir bakıma Müslümanlara cemiyet kurdurulmazken gayrimüslimlere cemiyetler kurdurulmaktadır. Bu da Tanzimat Fermanı'nın "eşitlik" ilkesine aykırı düşmektedir. Bu durumda azınlıklar, Avrupalı büyük devletlerin desteğiyle daha refah ve mutlu halde yaşamaktadır.

Bu cemiyetlerden birincisi, TC'dir. Meşruiyet döneminin ilk milliyetçi derneği olma özelliği gösteren TC'dir. Rusya'dan gelen aydınların teşebbüsleriyle İstanbul'da kurulan dernekler ve bunların yayınları, Türk milliyetçiliğinin oluşmasında rol oynamıştır (Öznur, 1996: s. 49). TC, 18 Ocak 1908 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Ahmet Midhat Efendi, Emrullah Bey, Necip Asım, Bursalı Tahir, Korkmazoğlu Celal, Veled Çelebi, Arif Bey, Akyığıtoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik, Ahmet Ferit gibi kişiler tarafından cemiyet olarak tasarlanmıştır. Kurucuları; Ahmet Midhat Efendi, Emrullah Bey, Necip Asım, Bursalı Tahir, Korkmazoğlu Celal, Veled Çelebi, Akyığıtoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura ve Ahmet Hikmet'tir (Üstel, 1997: s. 16). Dernek tüzüğünde belirtildiği üzere siyasi değil, kültürel amaçlı bir dernek olarak kurulmuş ve birçok konferans ve kurslar düzenlemiştir. Dernek çatısı altında zamanın önde gelen aydınlarını toplamıştır. Ünlü oryantalistler olan Prof. Gorlavski, Dr. Karaçun, Prof. Martin Hartmann, ünlü Türk yazarlar Gaspıralı İsmail Bey, Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin, Mehmet Fuat, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Beyzade Nasip, Fuat Sabit (Veznedar), Ispartalı Hakkı, Hüseyin Cahit (Yalçın), Halit Ziya (Uşaklıgil) Bey ve Ermeni milletvekilleri Agop Boyacıyan ve Tıngır Efendi derneğin üyeleridir (A.g.e.: s. 20).

Derneğin bir başka özelliği ise Türkçü dernek olmasına karşın, Türk asıllı olmayan Osmanlı uyrukları ve Osmanlı uyruğu olmayan yabancılara da yer vermesidir (A.g.e.: s. 21). TC'nin amaç ve faaliyetlerini tanımlamada önemli bir kaynak olan "Türk Derneği Beyannamesi", derneğin, siyasi olarak Osmanlılık akımını desteklemekle birlikte kültürel alanda, özellikle de dil konusunda "Türkçü

bir yaklaşım” gösterdiğini söylemektedir (A.g.e.: s. 24). Çünkü Akçura’nın (1928) makalesindeki gibi (Üç Tarz-ı Siyaset), “Tevhid-i Etrak” (Türklerin Birliği) amaçlanıyordu. Ayrıca TC’nin “Türk Cemiyeti” adlı bir dergisi de vardır (Öznur, 1996: s. 50).

Bu cemiyetlerin ikincisi, TYC’dır. 18 Ağustos 1911’de kurulan TYC’nin aynı zamanda da “TYM” adında bir dergileri de vardır. TYC’nin kurulmasına ön ayak olan Yusuf Akçura’dır (1928). Aslında bu cemiyette kurucu altı üyelerin üçü Rusya’dan gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Bunlar; Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura’dır.

Cemiyetin iki amacı vardır. Birincisi, “Tabele Yurdu” yazısı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’ndaki “Türk öğrenciler” için bir “talebe yurdu yaptırmak”tır (akt. Arai, 2016: s. 83). Diğeriyse “Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine ve iradet ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere bir gazete çıkarılması”nın öngörülmesidir. Ancak bu amaca ulaşamamıştır.

Bu cemiyetlerin üçüncüsü, TBC’dır. 14 Mart 1913 tarihinde Emrullah Bey başkanlığında kurulmuştur. Akademik nitelikte kurulan bu cemiyetin kadrosunda dönemin milliyetçi aydınları bulunmaktadır. Ayrıca TBC, bir mecmua çıkarmıştır. Fakat yalnız yedi sayı çıkarılabılmıştır. Bir ilim akademisi niteliğinde kurulan bu cemiyetin; İslamiyet, Türkiyat, hayatiyat (biyoloji), felsefe, içtimaiyat (sosyoloji), riyaziyat (matematik), maddiyat (fizik) vb. gibi ilgi alanları vardır. TBC üyelerinin arasında Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Mehmet Emin (Yurdukul) gibi Türk aydınları vardır (Öznur, 1996: ss. 50-51).

Bu cemiyetlerin dördüncüsü, GKH’dır. Türk milliyetçiliği düşüncesi oluşumunda etkin rol oynayan oluşumlardan birisi de GKH ve buna bağlı olarak ortaya çıkan “Yeni Lisan (Dil) Hareketi”dir. GKH’nin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Bunun nedeni, derginin ilk altı sayısının tarihsiz olmasıdır (Arai, 2016: s. 49). Bu hareket kurulduktan sonra çıkardığı dergisinin adı “Hüsn-ü Şiir” olmuştur (Alangu, 1968: s. 127). Bu dergi, İTC’nin etkili üyelerinden Dr. Nazım’ın iki yeğeni tarafından Manastır’da çıkarılıyordu (A.g.e. s. 156). Hüsn-ü Şiir Dergisi’nin beyni Ali Canip (Yöntem) Bey idi. Kendisi Ömer Seyfettin ile beraber Osmanlıcanın sadeleştirilmesi ve arılaştırılması için bir kampanya yürütmüşlerdir

(Yöntem, 1947: s. 9). GKM'nin yazı işleri müdürü, İTC genel merkez sekreteri Nesimi Sarım idi (A.g.e.: s. 9).

Bu cemiyetlerin beşincisi, TO'dır. TO'nun kurulmasına, Askeri Tıbbiye öğrencilerinin ön ayak olduğu söylenebilir. 1911 yılı Nisan ayı sonunda veya Mayıs ayı başında, bir tıbbiye öğrencisi olan Hüseyin Fikret ile bir kurmay subay olan Dr. Remzi Osman, gazeteci olan Celal Nuri (İleri) Bey'in, Jeune Turc'te çıkan ve Donanma Cemiyeti'ninki kadar üyeye sahip bir Türk eğitim derneğinin kurulmasını öneren yazısından etkilenmişlerdir (Orkun, 1977: s. 99). Askeri Tıbbiye Mektebi'nin bulunduğu yer olan Haydarpaşa yakınlarında bulunan Karacaahmet Mezarlığı'nda gizli toplantılar yapmışlar hatta burada "Türklerin eğitim düzeylerini yükselmek için milli ve toplumsal bir örgüt kurmaya karar vermişlerdir (Tunaya, 1952: s. 433). Fakat ordu mensubu oldukları için, dernek kurmaları yasaktı. Bu yüzden milliyetçi aydınlardan yardım isteme ihtiyacı hissetmişlerdir. Mayıs ayı sonu ve haziran ayı başlarında, iki-üç kişilik gruplar halinde aydınları ziyaret etmişlerdir. Onlara da, Askeri Tıbbiye öğrencisi Hüseyin Ragıp (Baydır), kaleme aldığı bir bildiriye vermiştir (Tevetoğlu, 1986: s. 105). Burada, milliyetçilik kuramlarından modernizmin temsilcisi olan Gellner (2018) ve onun evrensel okuryazarlık ideali ve Benedict Anderson'un matbaa kapitalizmin örnekleri (2017) ile Türk milliyetçiliğinin aynı şekilde davrandığı görülmektedir. TO'nun resmen kurulduğu 1912 yılına "I. Balkan Savaşı'nın gölgesi" düşmüştür. Yusuf Akçura, bu devri "Türkçülükte teşkilatlanma evresi" olarak tanımlar. "Siyasal Türkçülüğe" doğru atılan adımlarda, TC, TYD ve TO; en azından nizamname ya da beyannamelerinde ortaya koydukları "siyaset dışı kalma" durumunu muhafaza etmişlerdir (Üstel, 2017: s. 263).

Bu cemiyetlerin altıncısı, TGD'dir. TGD; 1 Mart 1913 yılında İstanbul Cağaloğlu'daki Türk Ocağı binasında kurulmuştur. TGD'nin kurulmasındaki amaç, 1912 yılı sonlarında, Türk Ocağı'nın kapanması tehlikesiyle karşılaşılmasıydı. Bu durum karşısında ocakçı gençler, 18 Mayıs 1913'te yeni bir idare heyeti oluşturmak üzere kongre yaparlar. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'i başkan seçmişlerdir. İdare heyetinde yer alan isimlerden bazıları şunlardır: Yusuf Akçura, Halis Turgut, Hüseyin Ragıp (Baydır), Akil Muhtar ve Hüseyin Ertuğrul. TGD'nin tüzükteki amacı; "adımız Türk Gücü, şiarımız Türk'ün gücü her şeye yeter, maksadımız soyumuzu, huyumuzu düzelterek atıye (geleceğe) tam manasıyla bir er

yetiştirmektedir” olarak belirtilmiştir, ayrıca milletine candan bağlı her gence, bu derneğin kapısının daima açık olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu dışındaki eğitim gören Türk ğrenciler için de çeşitli dernekler kurulmuştur. Cenevre Türk Yurdu (1911), Lozan Türk Yurdu (1911), Paris Türk Yurdu (1913) ve Berlin Türk Yurdu (1913) açılmıştır. II. Meşruiyet’in ilanının ardından kurulan bu dernekler, çeşitli nedenlerle varlıklarını ve etkinliklerini srdrememişlerdir (Öznur, 1999: s. 6).

Bu cemiyetlerin yedincisi ve sonuncusu ise, MTTB olmuştur. MTTB; 4 Aralık 1916 tarihinde kurulmuştur. Yükseköğrenim (niversite) eğitimi gören gençler tarafından desteklenmiştir (A.g.e.: s. 44). Kurulduktan sonra, milli mücadelede TO ile birlikte n saflarda yer almışlardır.

#### **b) Mecmualar (Dergiler):**

Trk cemiyetler ile birlikte mecmualar da çıkmış ve Türk kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Bunlardan; birincisi, TCM’dir. “TC’nin “TCM” adlı bir dergisi vardır. Fakat fazla uzun süre var olamamıştır. Orta Asya konulu çalışmalar yapılmıştır (Arai, 2016: s. 29).

İkincisi, TYM’dir. Dilde sadeleşmeyi önermiştir (A.g.e.: 84). Ayrıca TYC’nin programındaki ilk maddesi; dilde sadeleşmeyi önermesidir. TC’nin beyannamesinden farklı olarak, sadeleştirmenin amacı, olabildiğince çok Türk’e, derginin ulaşmasını sağlayarak, “Türk ırkı”nın ilerlemesidir. Programda, Akçura’nın makalesindeki gibi ( Tarz-ı Siyaset), “Tevhid-i Etrak” (Türklerin Birliği) amaçlanmıştır. Sonuç olarak, dergi Osmanlıcı olmayan ve Pantürkist bir dergidir (A.g.e.: 84). Arai (2016), konu sınıflandırmalarının ise edebiyat, siyaset ve tarih olduğunu belirtmiştir.

Üçüncüsü, GKM’dır. 1911 yılında, Selanik’te yayınlanan GKM, bir Milli Edebiyat akımı dergisidir. Akil Koyuncu’nun önerisiyle GKM adı verilmiştir (Alangu, 1968: s. 157). Ali Canip (Yöntem), dergideki yazısında, Osmanlı edebiyatında, Tanzimat’tan beri görülen yenileşmeyi değerlendirmektedir: Modern edebiyatı yerleştirmek isteyen Tanzimat edebiyatçılarının eserlerinin, gerçek insanları anlatmadığı vurgulanmıştır. “Edebiyat-ı Cedide”nin (Yeni Edebiyatı akımı) en önemli isimlerinden Tevkif Fikret, Halit Ziya ve Cenap şahabettin, bu akımın

şüphesiz beşeri olduğunu ama Batı edebiyatı taklidi olduğunu söylemişlerdir. Bu eserler, Osmanlılara uygun bilinç ve atmosferden yoksun kozmopolit karakterler çizmiştir. Ali Canip (1911) bu konuda bu karakterler için “birey” değil “genel”dir demektedir (akt. Arai, 2016: s. 51). Milli Edebiyat akımında Ali Canip dışında, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi ve Celal Sahir, “dilde Türkçülük”ü savunmaktadır. Bu düşünsel iklim, Tanin gazetesinde yer alan “Türkçü başyazılarıyla” desteklenmektedir (Üstün, 2017: s. 263). Dördüncüsü ise İM’dir. Türk milliyetçileri, Babanzade Ahmet Naim gibi İslamcılar tarafından “dinsiz oldukları gerekçesiyle” eleştiriliyordu. Bu derginin, aksiyoner değil savunmacı bir rolü vardır. İM, 1914 yılında, muhafazakar Türkçülerin, dinde reform adına çıkardıkları dergidir (Arai, 2016: s. 127). Sonuncusu ise KM olmuştur. Ziya Gökalp tarafından 1922 yılında Diyarbakır’da çıkarılmıştır. Günlük olaylar yanında siyasi olaylardan da bahsedilmektedir (Öznur, 1996: s. 56).

#### ***2.2.10.1. Osmanlı Siyasal Yaşamında Milliyetçi Fırkalar***

II. Meşrutiyet’ten sonra oluşan liberal ortamda bazı Türkçü siyasi fırkalar kurulmuştur. Bu durum, Türk milliyetçiliğinde; Cumhuriyet’ten önce de “milliyetçi siyasi fırkaların (parti) var olduğunu göstermektedir. Böylelikle Türk milliyetçiliğinin, Türk siyasi hayatında eskiden beri var olduğu hatırlanmalıdır.

##### **i) İttihat ve Terakki Fırkası**

İTC kurucularında; gerek örgütlenme biçimi gerekse siyasi düşünce açısından üç temel etkiden söz edilebilir. Birincisi, Sultan Abdülaziz idaresi ve Bab-ı Ali diktatörlüğüne karşın, yurtdışı faaliyette bulunmaları ve yayımcılık yapmaları ama katılımcılarının, orta-üst düzey bürokratlardan oluşan “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” örgütünün halefi olmalarıdır.

İkincisi, İbrahim Temo’nun, İtalya seyahatindeyken öğrendiği “gizli Carbonari Cemiyeti”dir. Carbonari; 19. yy. başlarında, İtalya devletlerinin “tek bir İtalya devleti olması gerektiği” düşüncesiyle kurulmuştur. İbrahim Temo’nun; 1889’de İtalya’da Brindisi ve Napoli’de, İtalyan masonları ve Carbonari Cemiyeti ile temas ettiği söylenmektedir. İttihad-ı Osmani Cemiyeti kurulduğunda, İbrahim Temo’nun üye numarası 1/1’dir. Bu da İttihad-ı Osmani’nin, aslında Carbonari Cemiyeti’nden

devralınmış bir sistem üzerine kurulduğunu göstermektedir. 1/1; birinci hücrenin birinci üyesi olduğunu gizlice göstermektedir (Zarcone, 2011): ss. 37-38).

Üçüncüsü ise, Hüseyinzade Ali Bey'in Rusya Saint Peterburg Üniversitesi'ndeki eğitimi sırasında gözlemlendiği ve temel tezlerini İttihad-ı Osmani'ye taşıdığı "Narodnik hareket", bir bakıma "halka doğru" ve "topluma yol gösterme" yaklaşımlarının şekillenmesinde rol oynamıştır. 1895 yılına kadarki siyasi düşünceler; Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önleyici ve Müslümanların merkezinde yer alacakları İttihadı sağlama, Avrupa devletlerinin, Osmanlı'da bulunan Hıristiyan unsurları koruma siyasetine karşı çıkma, Kanun-i Esasi'nin, toplumun tüm sorunlarını çözeceğine yönelik "anayasal fetişizmi" geliştirme gibi derinlik içermeyen yaklaşımlardan oluşmuştur (Hanioğlu, 2019: s. 52).

Hanioğlu (2019), İTC denildiğinde; 1889-1895, 1895-1902, 1906-1908 ve 1908-1918 dönemleri arasında dört ayrı örgütten bahsetmenin mümkün olduğunu söylemektedir.

İTC, kuruluştan sonraki süreç boyunca önemli değişimler yaşamıştır. Aslında bir "öğrenci derneği" olan gizli grup giderek orta-üst seviye bürokrat kadroları ile zabitan (günümüzdeki subay teşkilatı) içinde örgütlenmiş, ilerleyen yıllarda değişik nedenlerle II. Abdülhamid'e muhalefet eden yapı ve kişiler tarafından "şemsiye örgüt" kategorisine girmiştir. Örneğin II. Abdülhamid'e muhalefet eden, saray darbecisi bürokratlardan, bazı tarikatlara (Bektaşî, Kadiri vb.), ulemadan masonlara uzanan bir yelpaze içinde yer alan kişiler, İTC'yi ana muhalefet kurumu gibi görmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda en hızlı gelişen bölgeler olan Girit ve Bulgaristan gibi bölgelerde bulunan; doktor, öğretmen gibi eğitilmiş gruplar, Osmanlı hakimiyetinin sembolik bir düzeye inmesi sonrasında, ekonomik açıdan gerileyen tüccar ve zanaatkarlar da İTC'yi desteklemişlerdir. İTC, 1906 yılında yeniden örgütlenmek amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ümidini kesen Müslüman toplumun desteğini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak isteyen azınlık gruplar ve çeteci unsurlarda bulunan, Batı karşıtı ve ön-milliyetçi akımlar, İTC'nin temel yaklaşımları üzerinde önemli etkisi bulunmuştur (A.g.d.: s. 52).

Küçük (1975), Batı'daki bulunan toprakları kaybettiğimiz için İT, "Osmanlı imparatorluk düzeninin coğrafi merkezinin kaydırılması" fikrini zorunlu olarak

benimsemiştir. Bundan dolayı Osmanlı coğrafyasında (Afrika ve Asya topraklarında) İT'ye bağılı Teşkilat-ı Mahsusa öncülüğünde direniş hareketleri örgütlenmiştir. Amaç, İslam ülkelerini sömüren İngiliz kolonilerini özgürleştirerek imparatorluğu daha doğuya taşımaktır ve İT kendisine Panislamist politikalarını sürdürmede ideolojik bir zemin yaratmak amacıyla I. Dünya Savaşı'na girip 1914 yılında Cihad ilan etmiştir (akt: Yaşlı: 2002: s. 39).

Dış politikadaki bu gelişmeler kapsamında içerde de milliyetçi politikalar hız kazanmıştır. Savaşın başlaması, İT'nin bir Müslüman-Türk burjuvazisi oluşturulması projesi için uygun bir zemin anlamına gelmiştir. Sina Akşin'in "iktisadi Türkçülük" olarak adlandırdığı ve amacı "bir Türk kapitalist sınıfı geliştirmek, Türkleri iktisadi faaliyetlere sokmak, şirketler, bankalar, kooperatifler örgütlemek" olan ekonomi politikaları 5 Eylül 1914'de kapitülasyonların kaldırılması ile bu dönemde devreye sokulmuştur. Ayrıca 1917'de hisselerini sadece Osmanlıların alabileceği "İtibar-ı Milli Bankası" kurulmuştur (Alp, 1333: [1915]: s. 1.). Arap topraklarında elde edilen başarısızlık yüzünden, Kafkasya'da yaşanan gelişmeler, Panislamizm fikrinin geçerliliğini büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve İT'nin "TİS"nde Türklüğün ön plana çıkmasını ve pantürkist görüşleri benimsemesini kaçınılmaz kılmıştır. Enver Paşa'nın ve diğerlerinin ellerinde kalan tek koz, Orta Asya'ya uzanan ve Türklerden müteşekkil bir imparatorluk fikridir. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve imparatorluğun fiilen yıkılışının ardından Türkçülük düşüncesi, 1920 yılında Meclis-i Mebusan tarafından ilan edilen ve sonradan revize edilen "Misak-ı Milli"ye uygun olarak, daha dar bir coğrafi mekânın, Anadolu topraklarının işgalden kurtarılması düzleminde varlığını devam ettirmek zorunda kalacağını vurgulamıştır.

## **ii) Milli Meşrutiyet Fırkası**

İttihat-İtilafçı çekişmesi esnasında; İttihat ve Terakki Fırkası; Meşrutiyet'i ilan edip iktidara ortak olunca, Osmanlılık akımını benimsemiştir. Bu yüzden de Milli Meşrutiyet Fırkası, 1914 yılında kurulmuştur. İTF'nin milliyetçiliğini zayıf bularak daha Türkçü olduklarını söylemişlerdir (Uzun, a.g.t: s. 199).



### **iii) Milli Ahrar Fırkası**

1919 yılında Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiştir. Milli Meşrutiyet Fırkası kurulmuş ve manda karşıtı ve işgal devletlerinin ülkeden çıkarılması için çalışılmıştır (A.g.t.: s. 201).

### **iv) Milli Türk Fırkası**

1919 yılında, işgal devletlerinin ülkeden çıkarılması ve Anadolu'da bir direniş merkezi oluşturulması ve başına da Mustafa Kemal Paşa'nın getirilmesi amaçlanmaktadır (Darendelioğlu, 1968: ss. 18-19).

## **2.3. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde Türk Milliyetçiliği İdeolojisi**

Türkiye Cumhuriyeti döneminden önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel gelişim süreciyle ilgili açıklama yapılması gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, halifelik makamına sahip bir İslam ülkesi olarak, “ila'yı kelimetullah davası”nı (Allah'ın kelamını, ‘Allah'tan başka ilah yoktur’ inancını, Kur'an-ı Kerim'in ve hadislerin nurunu gönüllere nakşederek, insanlığı sömüren her türlü batıl inancı, sahte tanrıları, kula kulluk yapmayı ortadan kaldırma amacı) (Karabulut, 2017: s. 137) savunmaktadır. Bu yüzden de bütün dünyaya İslami değerleri yaymak amacıyla bir misyon üstlenmiştir. Fakat uzun bir süredir bu misyonu yerine getirilmemektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, fiili olarak “yarı-sömürge” sürecine girmiştir. Ama tam anlamıyla sömürge olmamıştır. Bu durumda, Osmanlı milliyetçiliği veya Türk ön-milliyetçiliği, güçlü bir restorasyon sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu ortamda, Osmanlı ve Türk milliyetçiliğinin bütün kanatları, yeni çağın modernleşme ve milletleşme gibi kaçınılmaz gereklerini yerine getirip farklı ve kendine özgü bir yol (Sonderweg) izlemek istemiştir. Fakat Sonderweg anlayışı bir özgünlük değildir. Sonderweg, Almanca bir terimdir. Almanya'nın Kıta Avrupası'nın tarihsel ve toplumsal gelişme çizgisinin farklılığını ve Doğu ile Batı Avrupa arasındaki hem Batılı olup hem de Doğulu gibi davranabilmenin şeklini vurgulamışlardır. Çünkü 1871'de kadar bir Alman Devleti yoktur ve bu yüzden de farklı yollar bularak devleti elde etmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda, Sonderweg'in iki temel özelliği vardır.

Bunlardan birincisi, milliyetçiliği başka bir biçimde ele almasıdır. İkincisi ise çok fazla sömürgeleştirilme niyetine rağmen sömürgeleştirilememesidir.

Bu durumda Türkiye de bir Sonderweg arayışı olan bir ülke konumundadır. Türkiye'deki siyasi ve ideolojik çatışmaların ve kutuplaşmaların, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınması aslında bir Sonderweg kavgası olarak vuku bulmuştur.

Türkçüler, cumhuriyetçiler, sosyal demokratlar, komünistler, muhafazakarlar arasındaki ideolojik ve kültürel gerilim, Türkiye'nin nasıl bir toplum olacağı ve bunun için nasıl bir yol bulunacağı ile ilgilidir. Kemalizm, bir jakoben anlayışı ile ilk bakışta bütün toplumun ideolojik farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir siyasi harekettir. Ama Kemalizm'in kendisi de Türk toplumu için bir Sonderweg anlayışı olarak kalmıştır. Kemalizm, evrensel bakış açısıyla hümanist davranmaya çalışırken; bazı olaylarda, Türkiye'nin, haklı olduğu durumlarda bile haksız duruma düşürülmesi, Sonderweg anlayışının yerinde olduğu anlamına gelmektedir (Çiğdem, 1992: ss. 7-13).

### **2.3.1. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nı kaybetmiştir. Bir asker olan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Dünya Savaşı sonucunda yenilmesi ile Osmanlı toplumu, topraklarının çeşitli sömürge ya da manda ve yeni oluşacak olan milletlere verilmesi konusunda kaygılıdır. Bu durumun nasıl atlatılacağı konuşulurken, farklı ideolojiler farklı çözümler sunmuştur.

Bu arada, Karadeniz tarafında başlayan ve kurulacak olan hem Ermeni hem de Rum Devleti (Pontus) amacıyla Türk halkının öldürüldüğü olaylar patlak vermiştir. Böylelikle müttefik devletlerin, huzursuzlukları neden gösterip bu bölgeyi işgal etme olasılığına karşı Osmanlı İmparatorluğu Ordu Müfettişi göndererek konuyu çözmek istemiştir (Bardakçı, 2019: s. 33).

Mustafa Kemal; İzmir'in işgal edildiği günün (15 Mayıs 1919) bir gün sonrasında, İstanbul'dan hareket ederek 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ulaşmıştır. Mustafa Kemal; "Nutuk" adlı eserinde, müfettişlik görevinin geniş yetkilere sahip

olduğunu, ama kendisine bu yetkiyi devletin, bilerek ve isteyerek vermediğini ifade etmektedir (Atatürk, 2006: s. 45).

İlk dönemin başat unsurları, milli kimliğin baskın bir şekilde din tarafından belirlenmesi, milliyetin Müslümanlıkla tanımlanması ve resmi söylemin etnik çoğulcu bir vurgusunun olmasıdır.

Anadolu'daki diğer etnik grupları bir din kardeşliği ekseninde birleştirme amaçlı strateji, Milli Mücadele'nin özgül ortamından kaynaklanmaktadır. "İletişim ve ulaşımda yaşanan zorluklar, silah ve paraya duyulan şiddetli ihtiyaç, iç isyanlar ve rakip ideolojilerin varlığı" gibi faktörler Milli Mücadele'nin yürütülüşünde böyle bir söylemin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Kuşkusuz buna, "dini ve etnik grupların maddi-manevi kaynaklarını seferber edebilmek ve halife-sultan ile İstanbul hükümetine bağlılığı süren halk katında kitlesel destek ve siyasi meşruiyet kazanabilmek" amacını da eklemek gerekir. Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'yi yürütenler dönemin en önemli toplumsal örgütlenme biçimlerinden biri olan tarikatlardan da, hem Milli Mücadele'yi meşrulaştırmak hem de mücadeleye maddi destek bulmak amacıyla yararlanmışlardır. Birinci BMM'de Nakşibendi, Halvetiye ve Bektaşî gibi en önemli tarikatların şeyhleri ve babaları olan tam dokuz milletvekilinin bulunması, tarikatların büyük bir çoğunluğunun Milli Mücadele'yi desteklediklerini göstermesi bakımından önemlidir. BMM'nde bulunan ve "II. Grup" olarak bilinen muhalif milletvekillerinin içinde İslamcılar ile birlikte Amerikan mandasını destekleyenler de bulunmuştur (Ahmad, 1995: ss. 82-83).

İslam'ın, Milli Mücadele'yi yürütenler nezdindeki başat referans noktası oluşunu savaşın bitişinin ardından imzalanan Lozan Antlaşması'nda da görebiliriz. Lozan'da azınlık tanımı, Türkiye'de yaşayan Gayrimüslimlerle sınırlandırılmış, böylelikle Türk ulusal kimliğinin Müslümanlıkla özdeş olarak görülmesi olgusu uluslararası hukuka da girmiştir. Aynı şekilde Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinde de esas kriter Müslümanlık olmuştur.

Yeni Türkiye'de 1924 Anayasası'nın 88. Maddesi ile "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur" ifadesine dayanılarak Türk devletinin milliyetçiliğinin, bir bakıma Fransız tarzı olması ile, vatandaşlık temelli anlayıştan oluştuğu düşünülmelidir. Ayrıca milli kimliğin belirlenmesi konusunda siyasi-hukuki bir durum içinde tartışma olduğu düşünülmektedir. Bundan

dolayı Rıfat Bali'ye göre, Türk milliyetçiliğinin etnitist yaklaşımın, hukuki-siyasi bir yurttaşlık anlayışına yeğleme durumunda olmasının nedeni ise gayrimüslimler ile din unsuru, azınlıklara güven duymama, kan bedeli ve iktisadi bağımsızlık kavgası olmaktadır (2000: ss. 60-69).

Ayrıca düşman olan İngilizler, pek çok cephede olduğu gibi Irak Cephesi'nde de savaşmışlardır. İngilizlerin, Osmanlı İmparatorluğu karşısında zorlandıkları görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu ile "Barış Antlaşması" yapılması için Paris'te toplanan "Paris Barış Konferansı" 1919 yılı Ocak ayındadır. Sonunda ise Sevres şehrinde 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevres (Sevr) Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na ise sadece Orta Karadeniz bölümünde denize ulaşan kısım, Ankara, Eskişehir'den Amasya'ya, kuzeyde Sinop'tan güneyde Tuz Gölü civarları bırakılmıştır. Bu Türk milletinde büyük üzüntüye neden olmuştur. İstanbul'daki bir gazete; "Bugün Türklerin matem günüdür" manşetiyle çıkmıştır (Çelik, 2015: s. 62).

Barış için Lozan'da toplanan heyetler arasında antlaşma sağlanamayınca Şubat 1923'te dağılırken Türkiye hemen "İzmir İktisat Kongresi"ni toplamıştır. İzmir İktisat Kongresi; Ziya Gökalp'in düşündüğü gibi "mesleki temsil" ilkesine benzer bir şekilde İktisat Bakanı Mahmut Esat tarafından düzenlenmiştir. Kongre'nin amacı; iktisat öğretisi oluşturmaktır (Altun, 2007: s. 78). Altun, Kongre'nin sonunda 12 maddelik "İktisat Milli Misakı" bildirgesinin yayınlandığını belirtmiştir. Bu bildirgedeki en önemli ve Türkiye'nin daha sonraki ekonomi politikasını belirleyecek olan madde şu olmaktadır: "Türk, dinine, milliyetine, toprağına düşman olmayan milletlerle daima dosttur. Ecnebi sermayesine aleytar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisansına ve kanunlarına uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz; her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez" (Altun: s. 83).

### **2.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi ile Türk Milliyetçileri**

Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, Türk devriminin ve cumhuriyet tarihinin en eski siyasal oluşumudur. 9 Eylül 1923 tarihinde kurulmuştur. İlk adı "Halk Fırkası" ismini taşımaktadır. Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak kurulan fırka; TCF isminde “Cumhuriyet” olduğu için, 10 Kasım 1924 tarihinde CHF adını almıştır.

### **2.3.2.1. T.O'nun Kapatılması**

CHF; devrim olarak, şunları yapmıştır: Birincisi; 1925’de “Şapka ve Kıyafet İnkılabı”, ikincisi; 1925’te “Miladi Takvimin kabulü”, üçüncüsü; 1926’te “Hukuk İnkılabı”, dördüncüsü; 1928’de “Harf ve Rakam İnkılabı”, beşincisi, 1930’te “Kadınlara belediye meclislerine seçme ve seçilme hakkı verilmesi”, altıncısı; 1934’te “Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmesi” ve sonuncusu 1932’de “Ezanın Türkçe okumaya başlanması” şeklinde tezahür etmektedir (Armaoğlu, 1991: ss. 157-158).

Buradaki devrimler, Batı’ya hayran, köktenci (radikal) Batıcıların sıraladıkları devrimlerin gerçekleştirilmiş hali olarak görülebilir. Fakat Türk halkının okuma-yazma bilmemesi ve okuma-yazma bilmemesiden halkın modernleşmemesi, Ahunzade'nin önerdiği Arap Harflerinin iyileştirilmesi yerine Harf Devrimi ile daha kolay okuma-yazma öğrenebilecekleri Latin Alfabesine geçilmiştir. Ayrıca, Gökalp'in belirttiği gibi “Türkçe Kur'an ve ezan okuma” gerçekleştirilmiştir (Öznur, 1999: s. 12).

Ancak TO, 3 Mart 1924’de Hilafetin kaldırılması konusunda TBMM’de aleyhte tek konuşma yapan kişi olan Gümüşhane Mebusu Zeki Bey olması hasebiyle “dini sistemin” olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca TO Başkanı Hamdullah Suphi Bey, “milli ve manevi değer olan türbe ve zaviyelerin kapatılmasının, tarihi bağları koparacağı” iddisındadır.

Türk İnkılaplarında harf devrimi önemlidir çünkü din değiştirmemekle birlikte Arap harfleri yerine Latin harflerine geçmek, “Türk-İslam Birliğini çökertmek ve Türkleri bin yıllık kültür varlığından koparabileceği endişesiyle” tartışmalara neden olmuştur. TO çevresinde Gökalp, H. E. Adıvar, Yazıksız, Arsal, Köprülü; harf inkılabına karşı çıkmıştır. Yalnız Mustafa Kemal açıkça “harf devrimi’den yana tavır alınca TO, harf devrimine destek vermeye başlamıştır.

Türk komünistlerinin çıkardığı “Resimli Ay” mecmuasında, “Haziran-Temmuz-Ağustos 1929” sayısında; “Putları yıkıyoruz: Abdülhak Hamid-Mehmed

Emin-Yakub Kadri” başlıklı yazı ile “Türk gençliğinin Abdülhak Hamid-Mehmed Emin-Yakub Kadri gibi putlara tapınmakta” olduğu iddia edilmiştir (A.g.e.: 14). Bunun dolayı TO Başkanı Hamdullah Suphi Bey, İkdam gazetesinde, “bu putları kırmak isteyenlerin aslında SSCB lehine komünistlik propagandası yapmak istediklerini” söylemiştir (A.g.e.: ss. 14-15). TO’nun, 10 Nisan 1931’de kapatılmasına ve CHF ile birleştirilmesine karar verilmiştir. TO kapatılmasının nedenleri şu şekilde özetlenmiştir: Birincisi TO’nun, CHF’ye rakip olabileceği endişesi; ikincisi TO’nun, SCF’yi açıkça desteklemesi; üçüncüsü bugüne kadar açıklanmamış olsa da SSCB’nin Rusya’daki Türkler ile TO’nun ilgilenmesi yüzünden kapatılmasının istenmesi; dördüncüsü CHF’nin kendilerine ait Halkevleri oluşturma düşüncesi ve son olarak da çok partili hayata geçiş sürecinde demokrasi talebinin artması ve TO’nun da bu anlamda faaliyetlerde bulunmasıdır (A.g.e.: ss. 18-19).

Bununla beraber Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu’nün çöküşü için dış politikaya önem vermiş ve savaşa girmeden ekonomiyi kalkındıracak, aynı zamanda kapitülasyonları yani dış borçları almadan Türkiye’yi emperyalizmin boyunduruğuna eğmeden yürütmenin özetini yapmıştır: Birincisi; komşuların iç işlerine karışılmaması; ikincisi, Rusya’yı tahrik etmemek; üçüncüsü; Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirilmesi ancak aralarındaki anlaşmazlıklara karışılmaması; dördüncüsü, dış siyasette kendilerine sorulmadan akıl vermemek ve sonuncusu ise Batı kültürünü benimsemek fakat emperyalistlerin emellerine alet olmamak şeklindedir (Atatürk’ün Dış Politika İlkesi, 2020).

### ***2.3.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sonu***

İç siyasete gelindiğinde; bir muhalefet partisi kurularak (TCF), CHF’nin rakibi oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Paşa; TCF’nin parti programının gizli bir şekilde hazırlandığını söylemektedir (Atatürk, 2006: s. 790). Partinin ileri gelenlerinden olan Rauf (Orbay) Bey, Cumhuriyet kurulduğunda “Cumhuriyet’i ilan eden sorumsuzlar” diyerek Cumhuriyetçi değil Meşruiyetçi olduğunu ifade etmektedir (A.g.e.: s. 748). Bu durumda, Mustafa Kemal Paşa; T.C.F. isminin yanlış bir ad olduğunu ifade etmiştir ve aslında adında “Muhafazakar” kelimesinin olması gerektiğini vurgulamıştır (A.g.e.: s. 791).

Mustafa Kemal Paşa; “Fırka, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır” adıyla bir ilke belirlemiştir. Ayrıca “Bu fikir, bütün İslamcılık yapanları bir arada toplamak için düşünülmüştür” diyerek şüphesini koymaya koymuştur. Bundan dolayı, “dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır” ilkesinin, genç Türkiye’yi gelişmeden yok etmek isteyen iç ve dış düşmanlarca kullanıldığını söylemiştir. O sırada, 1925 yılında Türkiye sınırları dışında kalan Musul için Cemiyet-i Akvam’da (Milletler Cemiyeti) bir komisyon kurulmuştur. Türkiye’nin Güneydoğu’nda, Hilafet isteyen bir isyan çıkmıştır. Şeyh Said Ayaklanması esnasında, bu ayaklanmanın elebaşı Şeyh Said’e mektup yazan Diyarbakır Erganili Kadri, şöyle yazmaktadır: “Millet Meclisi’nde, Kazım Karabekir Paşa’nın partisi, şeriat hükümlerine uymaktadır ve dindardır. Bize yardım edeceklerinden şüphe etmem. Hatta Şeyh Eyüb’ün (ayaklanmaların liderlerinden olup idam edilmiştir) yanında bulunan sorumlu yazmanı, partinin tüzüğünü yanında getirmiştir”. Ayaklanmadan sonra yakalanan Şeyh Eyüb’ün ifadesinde; “dini kurtaracak tek partinin, Kazım Karabekir Paşa’nın kurduğu parti olduğunu, şeriat hükümlerine uyulacağını ve bunun parti tüzüğünde ilan edildiğini” söylediği görülmüştür (A.g.e.: s. 793). İsyan bastırılıp suçlular yakalanmıştır. Suçluların mahkeme tutanaklarına göre; Hilafeti kaldıran CHF’yi yok edip Hilafeti kurabilmeyi ve TCF’yi iktidara getirmeyi istemişlerdir. Çünkü TCF, “kimsenin dinine karışılmamasını ister” diyerek laikliğe karşı bir tutum izlemiştir. Bu nedenle, mahkeme, TCF’yi kapatmıştır.

Şeyh Said Ayaklanması’ndan önce Takrir-i Sükun Kanunu (Sakinliği [Güvenliği] Sağlama Yasası) çıkarılmıştır. Bütün muhalefet ve pek tabii olarak Türk milliyetçiliğinin muhalefeti sekteye uğramıştır.

Gellner’e göre; Türkiye’deki CHF (CHP) tarafından uygulanan modernist reformların uygulanma sürecinde, dinsel-geleneksel toplumdaki kopuş amaçlanırken tam tersine bu reformlar “dinsel bir dikaktik anlayışla” halka ulaştırılmıştır (2018: ss. 118-119).

Milli Mücadele’den sonra yaşadığı dönüşümü göz önüne alarak, Kemalist milliyetçiliği üç dönemde inceleyebiliriz. Birinci dönem olan ve 1919- 1923 yılları arasında tekabül eden Milli Mücadele Dönemi, 1924–1929 yılları arasında tekabül eden Cumhuriyetçi Dönem olan ikinci dönem ve 1929–1938 yılları arasındaki Halkta Birlik Dönemi olan üçüncü dönemdir. İkinci dönem, dinin kamusal alandan dışlanması, din yerine milliyet duygusunun ikamesi ve etnik çoğulcu söylemin terk

edilmesi ile kristalize olmaktadır. Bu, aynı zamanda Batılılaşma sürecinin hızlandığı ve Kemalist reformların gerçekleştirilmeye başlandığı bir dönemdir. Üçüncü dönemde ise milli kimlik etniklik ekseninden tanımlanmaya başlamış, “anayasal Türklük” ile “hakiki Türklük” arasına mesafe konmuş ve Türk milleti, ırkçı değilse de ırki bir paradigmadan hareketle tanımlanmıştır. Türkçülüğün doğuşundan CHF’nin 1931’deki üçüncü kurultayına kadar, din, millet tanımının en önemli unsurlarından biri olmuştur. 1931’deki kurultayda millet, “dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet” olarak tanımlanmıştır.

İT döneminde başlayıp Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden bir milli ekonomi ve milli burjuvazi yaratılması çabaları da, iktisadi faaliyetin kontrolünü elinde bulunduran gayrimüslimlerin, Türklüğün sınırları dışında tutulma nedenlerine dâhil edilmelidir.

### ***2.3.2.3. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, Resmi Yurttaş Profili***

Murat Belge (2008); Türk Tarih Tezi’nde, Mustafa Kemal’in askeri veçhe yerine medeni ve bilimsel bir durum kazandırmaya çalıştığı söylenebilir. Dil ve tarih tezlerindeki etno-merkeziyetçi bir arka planda aslında büyük bir “kozmpolit eğilim” göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, kendi modernleşme siyasetini destekleyecek bir ‘tarih tezi’nin önemli olduğunu idrak etmiştir. Bu yüzden de Osmanlı devrinde TYM’de yetişen önemli bir tarihçi olan Mehmed Fuat Bey’e (Köprülü), bir rapor hazırlamasını istemiştir. Fakat bu yeni tarih tezinin odaklandığı coğrafya Anadolu olmuştur. Kendisi bir ‘Anadoluculuk akımı’ndan geldiği için ‘Türk-İslam kültürünü’ odak noktası olarak benimsemiştir. Atatürk ve CHF ileri gelenleri bu fikri yeterli bulmamıştır. Böylelikle Türkiye 1920’lerde Anadoluculuk akımının etkisindeyken 1930’larda “Turancılık akımı”nın etkisi altına girmiştir (Öğün, 2000: ss. 130-131).

Türk Tarih Tezi’nin temel kaynakları şöyle sıralamabilinir: Birincisi, eski çağlarda Asya ve Avrupa’da “eneolitik” (tipolojiye göre neolitik ve onu takip eden maden çağları) medeniyetini inceleyen antropologların belirttiği gibi “yassı kafalı ırkın (brakisefal)” beyaz ırktan olduğudur. İkincisi, brakisefal ırkın anayurdunun Orta Asya olduğudur. Üçüncüsü, eski bilinenin aksine Türklerin sarı ırktan değil



beyaz ırktan oldukları ve anayurtlarının Moğolistan olmadığı, ikinci maddedeki gibi Orta Asya olduğudur. Dördüncüsü, Anadolu'ya yaşayıp medeniyeti kurmuş Sümerler ve Hititlilerin de Orta Asya kökenli olduklarıdır. Altıncısı, Sümerlerin Mezopotamya'nın yerli halkı olmadıkları, Orta Asya'dan geldikleri, dil öğeleri ve ırksal özellikler bakımından Türklerle akraba olduklarıdır. Prof. Dr. Kramer'e göre; Sümerler, Orta Asya civarından göç ederek Güney Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Dünyanın en önemli mitolojilerinden biri olan "Gılgamış Destanı"na dayanarak göç ettikleri yerin Orta Asya olması gerektiğini söylemektedir. (Çığ, 2017: s. 63) Sonuncusu da Mısır'a medeniyeti taşıyan halkın da Orta Asyalı kökenli olduğudur. (Aydın, 2002, s. 360)

İlk medeniyetin ve dili bulanın aslında Türkler olduğu iddiası, aynı zamanda 20. yy.'ın en gelişkin medeniyetinin, Batı medeniyeti olduğunu da söylenmektedir. Bir bakıma Türkler, Batı medeniyetini de kurmuşlardır. Böylelikle Türklerin, Batılılaşma mücadelesinin bir tarihsel ve ideolojik tasarımı da yapılmış olmaktadır. 'Türk Tarih Tezi', Anadolu coğrafyasındaki kadim medeniyetlerin gerçekte 'Türk olduğu' varsayımı ile birlikte aslında "Anadolu'nun ezelden beri bir Türk medeniyet merkezi olduğunu" açıkça söylemese de işaret etmektedir.

Güneş Dil Teorisi, "Türk ırkının milli değil evrensel bir dünya medeniyeti olma iddiası" nedeniyle bir kültür-siyaset merkezi olma sürecini başlatmıştır. Atatürk burada Turancı akımı ile Anadoluçuluk akımının arasında bir seçili durum yaratmak istemiştir. (Öğün, 2000: s. 131)

Güneş Dil Teorisi, bu yüzden ideolojinin söylemsel altyapısının inşası için 'Anderson'un hayali cemaatler" fikrini benimsemiştir. Bundan doyalı cumhuriyet rejimi, Türk milletinin kurgusal bir tarih bilinci inşasına girişmiştir. Ancak bu inşanın, Türk milliyetçiliğine ait olmadığını söylemek gerekecektir. Zira Batı-merkezci tarih yazımı, "ilk yazının ortaya çıktığı Sümer Mezopotamyası'nı milat kabul ederek uygarlığın tepe noktaları olarak görülen Mısır-Yunan-Roma-İbrani-Hıristiyan kulvarı üzerinden bugünkü Batı'ya ulaşan bir düz çizgili evrimin inşasına ve kendisini bu geçmişe dayandıran ulusların saygın ve sözü geçen büyük uluslar olarak meşrulaştırılmasına" (Aydın, 2002: 345) katkı sağlayıp "geç millet haline gelenler"ın, kendi tarihlerini kendilerinin yazmak mecburiyetinde olduklarını savunmuştur. Bundan doyalı merkezinde arkeoloji ve antropolojinin bulunduğu yeni bir tarih anlayışı gündeme gelmiştir. (A.g.e., 2002: s. 346)

Ahmet Yıldız (2007), “Kemalist ideoloji, 1930’lu yıllarda rejimi pekiştirme ihtiyacının gerekleriyle şekillenmiş, bunu da ancak otoriter bir kalıp içinde yapabilmıştır” demiştir.

Kemal H. Karpat (1963) yazdığı makalesinde, “Cumhuriyet’in 1930 sonrası politikası büyük ölçüde Serbest Fırka deneyiminden çıkarılan dersle belirlendi. Buna göre, daha derin sosyal ve ekonomik önlemlerle desteklenmeyen siyasal bir reformun yaşama şansı yoktu” demiştir.

Atatürk söylevlerinde; Türk milletinin ve Türk ırkının seçkinliğini geçmişe dönük bağlar kurarak dile getirmiştir. Geçmişe ait mitler, semboller ve hafızanın yeniden keşfedildiğini belirtmiştir. Genç kuşakların etnik geçmişle bağ kurmasının arzulandığını ifade etmiştir (Limoncuoğlu, 2015: ss. 94-95).

Atatürk, ayrıca Türkiye-Suriye arasındaki Hatay meselesinin Türkiye lehine sonuçlanmasıyla “vatan topraklarını savaşmadan ve çoğunluğu Türk olan bir bölgeyi” anayurdu katmıştır.

Bununla beraber CHP, Türkiye Cumhuriyeti’nde “resmi yurttaş profili oluşturmak” istemiştir. Bu kapsamda iki soruya yanıt aranmaktadır. Birincisi göre, devletin “makbul vatandaş” tanımını bilmek gereklidir. Milli devlet ideolojisinde, “katı bir hak-görev karşılıklılığına borçlu olan vatandaşın, hak talebine dayanmadan önce layık olduğunu kanıtlaması gerekmektedir (Bora, 2018: s. 201). İkincisi ise makbul vatandaş kavramının “sivil yurttaş” ile militan yurttaş” arasında değerlendirilmesidir (Üstel, 1996: s. 1).

### **2.3.3. Türk Milliyetçileri: Anadoluçular**

Anadoluculuk akımında, aslında ilk olarak Akif Efendi tarafından 1822 yılında, Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasını engellemek için üç çözüm yolu öne sürülmüştür. Bunlardan biri, Anadolu’ya çekilmek, ikincisi sonuna kadar savaşmak ve sonuncusu ise köle olmak” şeklinde öne sürülmüştür (Lewis, 2017: s. 323). Fakat Osmanlı İmparatorluğu daha çok savaşmak durumunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı’nda “Turancıların” istedikleri “Türk Dünyası Hayali” gerçekleşmemiştir. Sonunda Türklerin eline “sadece Anadolu” kalabilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında, mevcut ideolojilerin, Türk milletine uymadığı, özellikle de milliyetçiliğin; özellikle Turancılığın, savaş nedeni ile imkansız olduğu ortaya çıkmıştır. Anadolu Türklerinin ihtiyaçlarına cevap verecek bir milli ideoloji geliştirmek gerekli olmuştur. Buna karşın, fikir insanları sistemli bir milliyetçilik akımı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu kişiler; Mükremin Halil (İnanç), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Mustafa Şekip (Tunç), Hilmi Ziya (Ülken), Mehmed Halid (Bayrı), Şevket Raşit (Hatipoğlu), Remzi Oğuz (Arık), Necip Asım (Yazıksız), daha sonralarına Nurattin Topçu, Ali Fuat Başgil, Mümtaz Turhan, Mehmet Kaplan, İsmail Hami Danişment, Fuat Köprülü, Peyami Safa, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, Bekir Topaloğlu, Muzaffer Civelek, Orhan Okay, Ayhan Yücel, Ercüment Konukman, Ferruh Bozbeyli, Emine Işıksu, Mehmed Doğan, Mustafa Kutlu, İsmail Dayı, Mustafa-İsmail Kara, Ezel Elverdi, İhsan Sezal vb. olmuştur.

Anadoluculuk akımı; Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan fikri ve siyasi mücadelede kendini göstermektedir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Milli Mücadeleleri destekleyen “Dergah Mecmuası”, bu akımın öncülüğünü yapmaktadır. Bu dergide oluşturulan fikir hareketi, Batı medeniyetini benimseyen pozitivist kaynakları reddetmiştir. Bu akım, pozitivist kaynaklara öncülük eden Ziya Gökalp'e bir tepki niteliğindedir.

Anadoluculuk akımını bir araya getiren unsurlar şunlardır: Birincisi; “Batıcı (Burjuva) milliyetçilik anlayışına karşı gelmek” ve ikincisi de “İstanbul hükümeti yerine “Milli Mücadeleye” destek vermek” şeklinde gerçekleşmiştir (Öznur, 1996: s. 105).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bir akım olan Batıcılık; Osmanlı toplumunda bir “ikililiğe” yol açmıştır. Osmanlı'nın Batıcılık kavramını savunan aydınları; batılı kavramlar ve o nitelikteki elemanlarla örülmüş bir “millet” ve “milliyetçilik” tasavvur ederken; halk ve onunla ilişkisini kesmemiş “muhafazakar aydınlar” ise, kendi tarihi ve toplumsal kaynak birliğimizden çıkan, İslam inancı ile oluşmuş bir “milleti” ve “milliyetçiliği” savunmaktadırlar (A.g.e.: 107).

Akçura'nın “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesine belirttiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki üç ana akımdan, ilki olan Osmanlılık; Balkan Savaşları'nda, Hıristiyan kökenli Osmanlı (Balkan) toplumların isyan ve savaş çıkarması nedeniyle

etkisini kaybetmiştir. Bu akımlardan ikincisi olan İslamcılık ise Arnavutların isyan ederek 1911’de Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsız olmaları ile “Müslüman topluluklarda” İslamcılığın etkisinin azaldığını belirtmektedir. I. Dünya Savaşı çıktığında ise, 1915 yılında Mısır’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon ile Hicaz Emiri Hüseyin’in oğlu Faysal buluşmuşlardır. İngilizlerin amacı; Hilafetin, Osmanlı hanedeni yerine Hz. Muhammed’in soyu olan Araplara geçmesi ve bu yapılırsa, Osmanlı İmparatorluğu parçalandığında, İngilizlerin, bir “Arap Devleti” kurması biçimindeydi. İngilizler ve Araplar, anlaşıp isyan çıkararak Osmanlı İmparatorluğu sınırlarını Ortadoğu coğrafyasından koparmışlardır (Allawi, 2016: ss. 72-81)

Bir diğer akım olan Türkçülük ise iktidar olan İttihat-Terakki siyaseti sayesinde; Kafkasya’da ilerleyerek, Orta Asya’daki Türklerle bir araya gelerek bir “Turan Devleti” kurmak arzusunda olmuştur. Burada Rus Çarlığı’nın “1917 Bolşevik Devrimi” ile devrilip, ülkenin bir “iç savaşa sürüklenmesi” önemli rol oynamıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu; I. Dünya Savaşı’nan yenik olarak ayrılınca, “Turan Devleti” kurmak bir hayal olmuştur.

Anadoculuk hareketi, Akif Efendi tarafından 1822 yılında ilk kez ortaya çıkmasından 90 yıl sonra, 1914 yılında, Türkçülük örgütlenmelerinin başında bulunan “Türk Ocağı’nın” ilk başkanı olan Ahmet Ferit (Tek), “Keskin kılıç kullananlar, yanlış hamlelerden kaçınmalıdır. (...) Bütün manasıyla ‘Osmanlı Türkü’ olarak kalınmalıdır” demiştir (akt. Çınar, 2007: ss. 49-50).

Bütün ekolleri ile Türkçüler; I. Dünya Savaşı’na girmenin gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. Hatta Akçura (1915, “vatan savunmanın yanısıra Osmanlı İmparatorluğu dışında kalan Türk ve Müslümanları esaretten kurtarmanın gerekli olduğunu” söylemiştir (akt. Çınar, 2007: s. 281).

1930’lu yıllardan sonra Türkiye’deki milliyetçilik akımını, üç ayrı çizgide görmek mümkündür: Bunlardan birincisi; “Batıcı (Burjuva) milliyetçilik anlayışı” (Devrimciler-CHP’nin sol kanadı). İkincisi; “Türkçüler-Turancılar” (İslami düşünmekten çok laik ve ırkçı biçimde konumlanıyor) ve sonuncusu ise “Anadolucular” (Milli-İslami düşünen milliyetçiler) olarak şekillenmiştir (Öznur, 1996: s. 61).

Devrimciler ve Türkçüler-Turancılar, Osmanlı İmparatorluğu zamanda da görmüştür ama Anadoluçuluk; yeni filizlenmeye başlayan bir akım olmuştur.

Anadolucular; tek parti döneminde milletvekili olarak siyasete girmişler ve II. Dünya Savaşı'nda Almanya'yı destekleyen Türkçüler-Turancılar ile SSCB'yi destekleyen CHP'deki sol akım karşısında CHP'nin savaşa girmemesi konusunda başarı sağlamışlardır. Hatta bakanlık yaparak önemli mevkilere gelmişlerdir. Mesala 1942-1946 yılları arasında Tarım Bakanı olan Şevket Raşit Hatipoğlu bir Anadoluçudur. Anadoluçuları destekleyen kişi ise aynı zamanda ünlü hikaye yazarı CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'dır (Çınar, 2007: ss. 247-248). Ayrıca CHP'deki sağ kanatta Fahri Kurtuluş, Behçet Kemal Çağlar, Reşat Şemsettin Sırer (Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır), Emin Sosyal, Suut Kemal Yetkin, Hulusi Oral ve Tahsin Banguoğlu bulunmaktadır (Öztürkmen, 2009: ss. 189-190).

CHP'deki sağ kanat; 1966 yılında Bülent Ecevit önderliğindeki "Ortanın Solu" kavramına direnmiştir. Sağ kanat; "CHP, komünist olamaz" görüşünü savunmuşlardır. Hatta eski Hatay Cumhurbaşkanı ve CHP Kurultay Delegatesi Tayfur Sökmen, "CHP ortadadır. Ortanın solu Moskova'nın yolu" adlı bir broşür yayınlamıştır (CHP Ortadadır. Ortanın Solu Moskova'nın Yolu, 1966: ss. 1-16). Sonunda da Ecevit ile sağ kanadın adayı olan Turhan Feyzioğlu CHP Kurultayı'nda "Genel Sekreterlik" için yarışmışlar fakat kaybedince de gazetelere istifa mektubu yazarak "sağ Kemalist" GP'yi kurmuşlardır (Bozkır, 2005: s. 11). GP I. Büyük Kongresi'nde, kongreye başkan olarak Anadoluçu olan Şevket Raşit Hatipoğlu (1968) getirilmiştir (akt. Bozkır, 2005).

Kavram olarak milliyetçiliğe bakıldığında "Aydınlanma" ya da araçsal akılcığa bir tepki biçimde, Batı'da Romantizm, Doğu'da ise "Sufizm" in etkinlik kazandığı görülmüştür (Akdoğan, 2004: s. 62). Batı'da Fransız filozof Henri Bergson, ürettiği "hayatsalcılık" (vitalism) kuramı için, "tüm canlıların, karakteristik özelliklerini, evrensel hayat gücünden aldığı" nı belirtmiştir. Bu görüş ise Batı'da, "Romantik, mistik, duygusal" bir biçimde olmaktadır (Heywood, 2015: s. 220). Doğu'da ise Nurettin Topçu'nun Bergsonizm'den esinlendiği "Hareket Felsefesi" bulunmaktadır. Fransa'da Hareket Felsefesi'nin merkezi, Sorbonne Üniversitesi'nde kurulmuştur. Hareket Felsefesi'ne göre; hareket kendi kendini ortaya koyar ve kendi halinde kendini bulur ve herşeyi kaybetmek uğrana da olsa bu uğurda durmaksızın yürünmelidir. Gerçek anlamda düşünerek hareket etme ancak insana mahsustur.

Aslında insan da karar veremez ancak insanüstü bir varlık tarafından bir hedefe doğru harekete geçilir (Aydoğdu, 2009: s. 4). Böylelikle hareket; insanın maddi varlığıyla içinden ona seslenen Tanrı'nın bir çatışmasına dönüşmektedir. Kapitalizmi düşman olarak gören Topçu'ya göre Hareket Felsefesi, varlığı kapsamlı bir "isyan hissiyle" dışı vurmaktadır (Topçu, 1998, ss. 130-214).

Eisenstand'a göre; Batı modernleşmesinin en önemli gücü olan "entelektüeller, profesyoneller ve girişimcilerden" oluşan bu ikinci grup aslında "Anadolucular" ile benzerlik taşımaktadır.

Anadoluculuk akımının çıkardığı mecmualar şunlardan oluşmaktadır: Birincisi, Dergah mecmuasıdır. Bu mecmuayı 1921'de Anadolu'da devam eden Milli Mücadele'nin heyecanını İstanbul'da yaşanan "muhafazakar Türkçü" kişiler kurmuştur. Yazarları; Yahya Kemal, Mustafa Şekip, İsmail Hakkı vd. olmuştur. İkincisi olan Anadolu mecmuası; "ilim ve edebiyat konulu bir düşünce ve sanat dergisi" olarak 1925 yılında çıkarılmıştır. BMM'de, Mustafa Kemal karşıtı bir grubun üyesi olan Hüseyin Avni (Ulaş) bu derginin kurucularındandır. Ziya Gökalp'in düşüncelerini eleştirip, "özellikle medeniyet-kültür ayrımını reddedip medeniyet-kültürün aynı ve milli olması gerektiği"ni savunmuşlardır. Burada, "Türklerin hepsi ile ilişki kurmak yerine Anadolu'nun kalkındırılması" ön plandadır. Üçüncüsü, Dönüm dergisidir. Dönüm dergisi, 1932 yılında Şevket Raşit Hatipoğlu ve Ankara Ziraat Enstitüsü'nde görevli bilim insanlarıyla çıkarılmıştır. Dergi; köy, toprak ve tarım konularıyla ilişkilidir (Öznur, 1996: s. 121). Dördüncüsü, Millet dergisi'dir. 1942 yılında Remzi Oğuz Arık tarafından çıkarılan, "muhafazakar-milliyetçi bir Anadoluçuluk anlayışının sergilendiği" aylık bir dergidir (A.g.e.:s. 153). Diğer yazarları; Mehmet Kaplan, Osman Turan, Mümtaz Turhan ve Nurettin Topçu'dur (A.g.e.:ss. 89-90). Beşincisi, Hareket dergisidir. 1939 yılında Nurettin Topçu tarafından kurulan bu dergi, bir düşünce dergisidir. Konularını, "fikir, sanat ve ahlak" oluşturmaktadır. Bu dergi, Hroch'un milli hareketlilik fikrinin üç evresinin ilki olan "vatanseverlik ajitasyonu'nu" içermektedir. Sadece fikir ve düşüncede değil, eylemde de bulunmanın gerekli olduğunu söylenmektedir (Çınar, 2007: s. 173). Ayrıca dergi, milliyetçilik ile İslam'ı kaynaştırma eğilimi bakımından 1914-1918 yıllarında yayınlanan İM'a benzetilebilir (Arai, 2016: s. 131). Altıncısı, Dikmen dergisidir. 1941 yılında Abidin Mümtaz Kısakürek tarafından kurulan edebiyat, fikir ve sanat dergisidir. Yedincisi, Çığır dergisidir. Ocak 1933-Aralık 1948 arasında bir gençlik

dergisi olarak çıkarılmıştır. Kurucusu daha sonra CHP’de bakanlık yapan Hıfzı Oğuz Bekata’dır. Son olarak da Bizim Türkiye dergisi; Mart 1948’de yayınlanmaya başlandıktan sonra ara verip 15 Şubat 1951’e kadar yayınlanmıştır. CHP’yi eleştiren Bizim Türkiye dergisi, Anadolu’da birlikte anti-komünist ve İslamcı söylemleri kullanmaktadır (Çınar, 2007: s. 200).

#### **2.3.4. II. Dünya Savaşı ve Türk Milliyetçileri: Turancılar**

1930’lara damgasını vuran Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi çalışmaları ve İtalyan ve Alman faşizmlerinin popülaritesi hem Kemalist milliyetçilik anlayışının hem de Türkçü düşüncelerin özellikle üniversite gençliği üzerinde etkili olmasını sağlamıştır.

1934 Trakya Olayları öncesinde; Turancılar arasında önemli bir “faşist” olarak nitelendirilen” Nihal Atsız’ın Orkun dergisi ve “İslamcı ve antisemitik olduğu söylenen” Cevat Rifat Atilhan’ın Milli İnkılap dergisi, 1930’larda Avrupa’da ortaya çıkan Yahudi karşıtı yazıları içermektedir (Bali, 1999: ss. 54-56). Bu yazılar Trakya’daki Türk halkını Yahudilere karşı kışkırtmada başarılı olduğu gerekçesiyle, Yahudilere karşı gerçekleştirilen yağma ve talan olaylarının nedeni olarak gösterilmiştir. Dönemin Başbakanı İnönü; “dergilerin, anti-semitik siyasete destek verdiği”ni söylemiştir (Avner, 1996: s. 16).

Bu arada Türk milletine, toplumsal ve kültürel milli bir kimlik vermek amacıyla başlatılan “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları da bu durumun etkisinin artmasına sebep olmuştur (Yıldız, 2007: ss. 248-256). Fakat Ayhan Aktar (2006), Alman Nazizminin etkisini tanımakla beraber İtalya’da yükselen İtalyan Faşizminin daha önemli olduğunu ve Başbakan Benito Mussolini’nin 18 Mart 1934’te söylevinde, Akdeniz’den, “Mare Nostrum” (Bizim Deniz) diye bahsetmesinin, Trakya ve Anadolu’nun “faşist bir tehlike” altında olduğunu da göstermekte olduğunu belirtmiştir. Bu tehlike algılaması neticesinde ise Türkiye, Trakya ve Batı Anadolu’da askeri tedbirler almıştır.

Kohn, Turancılığın, Pan-slavizme tepki olarak ortaya çıktığını yazmaktadır (Bora, 2016: s. 201). Turancılık; Ali Suavi’nin Osmanlı İmparatorluğu’nu kuranların, daha önce de Orta Asya’da devletler kurduğunu düşündüğü bir “ırk” (Turan ırkı) olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ahmet Vefik Paşa, Ahmed Mithad Efendi, Süleyman

Paşa ve Necip Asım'ın da "Turan ırkından" bahsettiği görülmüştür (Özdoğan, 2017: s. 394). Turancılık, Osmanlı İmparatorluğu'dan ve İslamiyet'ten önceki Türklerin siyasi, sosyal ve kültürel geçmişine ait bilinçlenmeyi ifade etmektedir. "Türk kimliği", hem Batı karşısında duyulan ezikliği hem de Osmanlı seçkinlerinin küçümseyici tavrı karşısında bir akım olarak görülmektedir (A.g.e. s. 394).

Turan ya da Pan-Türkizm kavramı; ilk kez Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de 1839'da kullanılmış ve Fince, Türkçe, Macarca ve Moğolca'nın içinde bulunduğu "bir dil ailesi" olarak tanımlanmıştır. Bir bakıma "Turan" sözlüğü; "Türk kavimlerine kök araştırma yolu" olarak tanımlanmıştır. (Ülken, 1966: s. 318). Daha sonra da 1870'te Budapeşte Üniversitesi'nde Ammenius Vambery başkanlığında ilk "Türkoloji kürsüsü" kurulmuştur (Özdoğan, 2017: s. 394).

Turancılar, II. Dünya Savaşı öncesinde, özellikle de Almanya'nın, SSCB'ye saldırması esnasında küçük bir elit grup tarafından desteklenmekteydi. Avusturya, Macaristan vb. ülkelerde aşırı milliyetçilerin başa getirilip daha sonra ülkeyi işgal ettirdikleri gibi Türkiye'de de Almanya adına Turancılar aynı yolu izlemiştir.

Turancılık akımı, 1930'larda İtalyan Faşizmi ve Alman Nazizmi ile ilişkilidir. Turancılık, İtalyan Faşizminden çok Alman Nazizmi ile ilgilidir. Türkiye'de etkin "Alman Faşist propagandası" yürütülmektedir. Naziler; "Doğu'ya açılma politikası" kapsamında (Drang nach Osten), Pantürkizmi (Turancılık) kullanmak istemekteydiler. Türkiye'de Irkçılık ve Turancılık, "resmi ideoloji" haline gelmiştir (Glasneck, 1976: ss. 10-69). Naziler; Türkiye'nin komşu olduğu "doğu ve güneydeki", "ham madde ve enerji havzalarına açılma stratejisi" dışında, SSCB'nin içinde bulunan "Türki toplumları/milletlerin", komünizme karşı bir "devrim gücü" gibi kullanmak arzusundaydılar. Türkiye'deki yönetici elitler arasında Naziler ile işbirliği yapanlar da olmuştur.

Nuri Killigil (Enver Paşa'nın akrabası, [Kafkas İslam Ordusu komutanlarından] Turancı) ile Nazi Almanyası'nın Ankara Büyükelçisi von Papan görüşmüş ve daha sonra von Papan aracılığı ile Almanya'nın başkenti Berlin'e giderek Müşteşar Weizsacker ve yardımcısı Woemann ile görüşmeler yapmıştır. Eski ordu komutanı olan Hüseyin Hüsnü Erkilet; von Papan'e başvurup, "Turancılığı kullanma" konusunda kendisine görev verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Erkilet, Alman komutan Hentig ile birlikte, Almanya'nın savaş açtığı SSCB'de bulunan



“Doğu Cephesine” gezi yapmıştır. Böylelikle “Türk-Alman işbirliği” ile kurulacak olan “Turan İmparatorluğu” için fikir teatisinde bulunmuşlardır. Hatta Türkiye Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak; Berlin’deki bir subay aracılığıyla, “Turan İmparatorluğu”ndan etkilendiğini belirterek, bu yoldan “Türkiye-Almanya ilişkisinin” olabileceğini söylemiştir (Erdost, 1995: ss. 90-91).

Burada ise I. Dünya Savaşı’nda birlikte savaşılan Almanya ile “Pan hareketi” üzerinde, yani Nazi ve Turancılık nedeniyle II. Dünya Savaşı’nda da bir birliktelik olmaktadır.

Türkçü ve Turancı düşüncenin en önemli isimleri; Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan’dan oluşmuştur. Bu kişiler, bazı Turancı dergilerde düşüncelerini yaymak ve kendilerine inanan yandaşlar bulmak istemişlerdir.

Turancılardan en önemlisi ise Hüseyin Nihal Atsız olmuştur. Özellikle 60’lı yıllar boyunca çıkardığı dergilerde herkesin anladığı bir Türkçe’yle yazdığı, çarpıcı cümlelerle dolu ve doktoriner makaleleri beğenilmiş, bu romanlarındaki mitolojik evren ve roman kahramanları, milliyetçiliğin zihin dünyalarını biçimlendirmiştir (Yaşlı, 2009: s. 13).

Atsız (1952), “İrkçılık ve Turancılık, Türkçülüğün hava ve gıdasıdır” demiştir (akt: Atsız, 1997: s. 105). Buradan hareketle bir “kin etiği” olduğunu şu biçimde dile getirmektedir: “Dünyada her şey zıddı ile vardır. Bundan dolayı sevgi ile birlikte kin de bulunacaktır. Türkçülük bir bakıma göre de ‘Türklük düşmanlarının düşmanlığı’dır. İrkimize, devletimize, yurdumuza, mukaddesatımıza, şeferimize fenalık etmiş olan her millete, her dine, her rejime, fikre, cemiyete, ferde düşmanız. Kinimiz Dinimizdir” (Atsız, 1997: s. 106).

Fakat II. Dünya Savaşı’ndan önce ve sonrasında birçok cemiyet, yabancı devletlere çıkar sağladıklarından dolayı kapatılmıştır ve bu yüzden de Türk milliyetçileri, cemiyet kuramamışlardır. Yalnız mecmualar (dergiler) ile hükümet üzerinde baskı kurmak istemişlerdir. Bu mecmualar şöyle özetlenebilmektedir: Birincisi, Atsız Mecmua’dır. 1931 yılında Nihal Atsız tarafından çıkarılmıştır. Zeki Velidi Togan ve Abdülkadir İnan gibi “Turancı” yazarlar bu mecmuada bulunmaktadır. Derginin kapağında; “Bütün Türkler bir ordu, katılmayanlar kaçaktır. Fert ölür, millet yaşar, sen, ben yok biz varız” sözü söylenmektedir (Öznur, 1996: s.

57). İkincisi, Ergenekon'dur. Üçüncüsü Kopuz'dur. Dördüncüsü, Bozkurt'tur. 1939 yılında yayınlanmıştır ve Reha Oğuz Türkkkan ise sahibidir. Her sayının kapağında, "Her Irkın Üzerinde Türk Irkı" ibaresi yer almaktadır. Bu söylem de bu derginin milliyetçilik teorisinde İlkçi (Primordialist) olduğunu ortaya koymaktadır. Beşincisi, Orkun mecmuasıdır. 1933 yılında Nihal Atsız tarafından çıkarılmıştır. Bu mecmuada, Nihat Sami Banarlı, Fethi Tevetoğlu ve Orhan Şaik Gökyay "Turancı " yazarlar vardır (A.g.e., s. 57). Altıncısı ise Kitap Sevenler Kurumu'dur. 1940 yılında Reha Oğuz Türkkkan tarafından kurulmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP yetkilileri tarafından SSCB'ye yakınlık oluşturması ve Halkevlerine katılmasının istenmesi sonrasında kapatılmıştır. Yedincisi, "Tanrı Dağı"dır. 1942 yılında Dr. Rıza Nur yönetiminde çıkan mecmuanın diğer yazarlarını; Osman Turan, Fethi Tevetoğlu, Cemal Oğuz Öcal ve Nihal Atsız oluşturmuştur (A.g.e., s. 57). Sekizincisi, "Gökbörü" olup Reha Oğuz Türkkkan tarafından 1942 yılında kurulmuştur. Yazarları; Abdülkadir İnan ve Zeki Velidi Togan'dır (Ekinci, 1997: s. 216). Reha Oğuz Türkkkan'ın, Nihal Atsız'la anlaşamaması üzerine kurulmuştur. Gökbörü'nün, aslında "Bozkurt" manasına geldiğini söylenmektedir. Dokuzuncusu, "Türk Yurdu"dur. 1 Eylül 1942 tarihinde çıkarılmıştır. Yazarları; Mirza Bala, Zeki Velidi Togan ve Emin Ülgener olmuştur. Onuncusu; Tanrıdağı'dır. Rıza Nur tarafından 1942 yılında çıkarılmış ancak bir süre kapatılmıştır (Yaşlı, 2009: s. 71). Sonuncusu Çınaraltı'dır. Bu mecmualar içerisinde en ılımlısı olan Çınaraltı mecmuasının yayıncıları Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon'dur. Yazarları arasında I. Dünya Savaşı'nda paşa olarak görev yapan Hüseyin Hüsnü Erkilet, Rebbi Barkın, Hüseyin Namık Orkun ve Nejdet Sancar bulunmuştur.

Öte yandan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalizme geçen Rusya'dan korkan kapitalist Batı ülkeleri, Anadolu'yu yani Türk topraklarını tampon bölge yapmak niyetinde olmuşlardır. Böylelikle Batı ülkelerine karşı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gibi "denge siyaseti" izlemek gerekmekte olduğu için Türkiye, SSCB ile ittifak ederek Batının baskısını dengelemiştir.

1936'ya kadar bu şekilde yürütülen Türk dış siyaseti, İtalya'nın; Afrika'da bulunan Habeşistan'ı (günümüzdeki Etiyopya) işgal etmesiyle sona ermiştir. Bu yüzden Türk dış siyaseti, İngiltere ve Fransa'ya göre denge politikaları üretmiştir.

13 Nisan 1939 tarihinde, İtalya'nın, Balkanlarda bulunan ve eski Osmanlı toprağı olan Arnavutluk'u işgal etmesiyle Türkiye alarma geçmiştir. İngiltere ve

Fransa; Yunanistan ve Romanya'ya "işgal edilmeyecekleri yönünde" garanti vermiştir. Türkiye de garantiden daha fazlası anlamına gelen bir "ittifak" aramıştır. Bu yüzden İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi "Barış Cephesi" içine almak istemiştir.

Bu sırada, II. Dünya Savaşı'ndan önce, 23 Ağustos 1939 tarihinde, Almanya ile SSCB "saldırmazlık paktı" imzalamışlardır. Bu, Türkiye'nin "savaş dışında kalma planlarını" sekteye uğratmıştır.

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırması neticesinde 3 Eylül 1939'da, İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etmiş ve II. Dünya Savaşı başlamıştır.

Kendini güvene alma ve savaşa girmeme üzerine plan kuran Türkiye'den yetkililer, 25 Eylül 1939'de Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu yönetiminde diplomat heyeti ile SSCB'nin başkenti Moskova'ya gitmiştir. SSCB şu isteklerde bulunmuştur: Birincisi, "Boğazlar'ın ortak savunulmasına dair bir paktın imzalanması"; ikincisi, "Türkiye ile imzalanacak antlaşmanın, SSCB'nin; Almanya ile silahlı çatışmaya girmeyeceğine dair güvence sağlaması"; üçüncüsü, "Montreux Sözleşmesi'ne göre, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlara kapalı olması" ve sonuncusu ise "SSCB'nin, Besarabya'yı (Moldova) işgali ile Bulgaristan'ın Romanya'da Dobruca'yı işgali karşısında Türkiye'nin tarafsızlığının sağlanması" olmuştur (Der. Gönlübol, 1987: s. 142).

Bu yüzden SSCB, müzakereler sırasında, Türk hükümetinin izlediği politikaları uygun bulmamıştır. SSCB, Türk Devleti'nin "beka sorununu" adeta bir sömürgeymiş gibi görerek, Boğazlar bölgesini yönetmek istemiştir. Bundan dolayı, SSCB ile Türkiye anlaşamayarak yollarını ayırmışlardır (A.g.e., s. 143). Bu kapsamda, Türkiye – İngiltere - Fransa İttifakı 13 Ekim 1939 tarihinde imzalanmıştır.

12 Kasım 1940 tarihinde; Almanya ile SSCB; savaşın bittiğini düşünerek Türkiye üzerine pazarlık yapmışlardır (A.g.e., s. 149). İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 24 Mart 1941'de Türkiye'ye yazdığı mektupta; Almanya ile SSCB'nin; savaşın başında Polonya'yı paylaştıkları gibi, Türkiye'yi de paylaşacaklarını bildirmiştir (A.g.e., s. 154). Fakat Almanya; Türkiye ile 18 Haziran 1941'de Almanya – Türkiye Antlaşması imzalandıktan hemen sonra SSCB'ye saldırmıştır. Almanya; bir süre başarılı sonuçlar almasına rağmen Kasım 1942 tarihinde "Stalingrad Muharebeleri'nde" yenilgiye uğramıştır. Yavaş yavaş geri çekilen Alman

orduları nedeniyle; Alman işgalinde olan Bulgaristan'ın, SSBC tarafından işgal edilmesiyle; Rus Kızıl Ordusu, Türk sınırına dayanmıştır. Savaşın sonunda SSBC, en güçlü galip olarak nitelendirilmiştir. Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da yayılan SSBC, askeri güçle birlikte; siyasi ve ideolojik etkinliğini, bütün dünyaya ve özellikle de müttefikleri olan ABD, İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmiştir. Böylelikle güney denizlerine inme emeline engel olacak tek unsur Türkiye kalmıştır (Okay, 2012: ss. 87-90). SSBC, bu yaklaşımla vakit geçirmeden, Türkiye üzerinde iki yönlü baskı kurmaya çalışmıştır. Bu baskıların birincisi, 1939 yılında olduğu gibi Boğazlar'da etkinlik sağlamak, bir diğeri ise Doğu'da, İskenderun civarında bir üs elde etmek olarak belirlenmiştir.

19 Mart 1945 tarihinde SSBC Dışişleri Bakanı Molotov ile Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in yaptığı görüşmede; 17 Aralık 1925'de imzalanan ve 7 Kasım 1945'te bitecek olan SSBC-Türkiye Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın feshedileceği bildirilmiştir. Fakat Türkiye'nin dış politikasının temel dayanağı olan bu paktın feshedilmesi, Türkiye'nin bütün dış siyasetini değiştirebileceği düşünülmüştür.

7 Haziran 1945 tarihinde Molotov ile Sarper arasındaki görüşmede; yeni bir paktın imzalanmasından önce, SSCB, "Kars ve Ardahan illerinin idaresi"ni istemiştir. Bu durum Türkiye için savaş anlamına gelmiştir. "Vatan Gazetesi"; "Sovyet Emperyalizminin III. Dünya Savaşı tehlikesi yarattığını" söylemiştir (Lacoste, 1946: s. 88).

İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'a 31 Mart 1947 tarihinden sonra mali yardımların kesileceğini bildirmiştir. Faşist İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma durumu artık geçerli olmamıştır. Türkiye, SSCB tehlikesine karşı İngiltere'den destek görememiştir. ABD Başkanı Truman ise, 12 Mart 1947'de; Yunanistan, İran ve Türkiye'nin, Sovyet yayılmacılığına karşı ABD tarafından korunacağını bildirmiştir (Uslu, 2016: s. 74).

Bu sırada Türkiye'de halkın, savaşa girmemesine ve işgal altına alınmamasına rağmen oldukça kötü durumda olduğu görülmüştür. Atatürk'ün ölümü ve Cumhurbaşkanlığı'na İnönü'nün seçilmesiyle, Atatürk'ün uyguladığı "Batıcı-milliyetçi değerler"in yerine "hümanizm" ve "kaba maddecilik unsuru" ve "Batı'yı taklit eden bir görünüm"e geçilmiştir. Ayrıca, tek parti döneminde muhalefet

olmaması; savaş durumu, yolsuzluklar, yokluklar, küçük bir CHP’li azınlık haricinde ekonomik buhran ve sivil toplumsal muhalefetin gizli gizli ortaya çıkmasına neden olmuştur (Öznur, 1996: s. 63).

Nihal Atsız; 1 Mart 1944 tarihinde, Orkun mecmuasının 15. sayısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na, milliyetçi İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eminönü Halkevi’nde konferans verirken, İstiklal Marşı okunurken ayağa kalkmayan gençler hakkında açık bir mektup yazmıştır. Daha sonraki 16. sayıda; Sabahattin Ali’nin komünist olduğunu söylemiştir ve nasıl devlet memurluluğa getirildiğini sormuştur (A.g.e. ss. 65-67).

Sabahattin Ali; Nihal Atsız’ı mahkemeye vermiştir. 26 Nisan 1944 günü ilk duruşma yapılmıştır. 2. duruşmaya binlerce milliyetçi genç katılmıştır. Protesto gösterisi düzenlenmiştir. 3 Mayıs 1944’te 23 milliyetçi gözaltına alınmıştır. Suçları ise “hükümeti devirmeye çalışmak” olduğu belirtilmiştir. Hatta Reha Oğuz Türkkan ve arkadaşlarının ”Güven Teşkilatı” diye gizli bir örgüt kurulduğu iddia edilmiştir. 23 milliyetçinin arasında; Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Fethi Tevetoğlu, Reha Oğuz Türkkan, Hüseyin Namık Orkun, Alparslan Türkeş gibi kişiler bulunmuştur (A.g.e. ss. 65-67).

Cumhurbaşkanı İnönü; 19 Mayıs 1944 töreninde, radyodan yayınlanan konuşmasında, “Turancıları ağır bir dille suçlayarak, resmi politikadaki değişiklik ilan edilmektedir. Çünkü II. Dünya Savaşı’nın galiplerinden biri SSCB’dir ve Orta Asya bulunan Türkler ile Türkiye’yi birleştirip bir Turan Devleti kurmak isteyen Turancılar, artık suçlu durumundadır” demiştir. İnönü, bu akımı bir “fesat hareketi” olarak değerlendirip, “Türkiye” ve “Türkiye düşmanı” ilan edecektir. İnönü, “Türk milliyetçisiyiz fakat ülkemizde ırkçılık prensiplerinin düşmanınız” demiştir (Bozkurt, 1969: s. 195).

Türkeş, “3 Mayıs 1944’e kadar Türkiye Cumhuriyeti idaresi, Turancılığı ve ırkçılığı, iç politikada geniş ölçüde kullanmıştır ve bu yönde telkin ve propaganda mahiyeti taşıyan resmi yayınlar ve demeçler geniş ölçüde yer almıştır” demiştir (1974: ss. 37-45). İnönü, Cumhurbaşkanı olduğunda, devlet, tam anlamıyla “ırkçı bir yapılanma içinde olmuştur. Örneğin, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, “Ben Türkçü bir başkabakım. (...) Türkçülük bizim için bir kültür meselesi olduğu kadar bir kan meselesidir” demiştir (Aslan, 2000: s. 101).

1943 ve 1944 yıllarında Almanya'nın; gerilemeye başlaması ve ayrıca Türkiye'nin tarafsız kalması şeklindeki telkin, Türk hükümetinin Turancılığa karşı göstermiş olduğu müsamahakar tutumun değişmesine neden olmuştur (Karpat, 2017: s. 345).

“İrkçılık prensiplerine sahip olduğu söylenen milliyetçiler”, “(Türk) hükümetini devirmeye teşebbüs” suçu ile mahmekeye verilmiştir. Sorgulanırken işkenceye maruz bırakılmışlardır (Türkeş, 1974: s. 62). I. Asliye Mahkemesi; 28 Mart 1945'te karar vermiştir. Sanıkların bir kısmına beraat verirken diğerlerine en fazla 10 yıl olmak üzere hapis cezaları vermiştir. Atsız; 6,5 yıl ve Türkeş 9 ay 10 gün ceza almıştır (A.g.e.: s. 86).

Ancak temziye giden milliyetçiler; Askeri Yargıtay'ın 31 Ekim 1945 tarihinde, “mahkumiyet kararlarını bozması” üzerine serbest bırakılmıştır (Kuzu, 2015: s. 25-31). Ayrıca Türkeş tekrar orduya alınmıştır.

Bu olay asıl olarak; SSCB'nin Boğazlarda askeri üs istemesinin bir sonucunda olmuştur. Bu istekler nedeniyle milliyetçiler, genel olarak komünizme karşı Türkiye'de bir tepki geliştirmiştir (Jaschke; 1955: s. 52).

### **2.3.5. Komünizmle Mücadele Eden Türk Milliyetçilerinin Teşkilatlanması**

CHP'nin parti bünyesine aldığı Halkevleri, değişik yerel kültürleri derleyerek (çeşitli Anadolu ozanlarının geçmişten gelen türküleri vb.) “ortak bir Türk dilinin” ve “yeni bir kültürel repertuarın oluşmasına” katkı sunmuştur. Ne var ki Halkevleri'nin bazı şubelerinin “eski enerjilerinin kalmadığı” gözlenmiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın yaşattığı “ekonomik durgunluğun” da etkisinin olabildiği söylenmiştir. Çok partili hayata geçildikten sonra (1946-1950), Halkevleri'nin “bağımsızlaştırılması konusu” TBMM'de konuşulmuştur. Ama bir sonuca bağlanamamıştır. 1950 Genel Seçimleri'nde iktidara gelen DP, “Halkevleri” ve “Halkodalarını” kapatmıştır. Karpat'a göre bu durum, “doğal bir ölüm” olarak nitelendirilmiştir (1963: ss. 60-63).

Bora'nın kitabına koyduğu adla “Türk sağının üç hali” olan İslamcılık, Milliyetçilik ve Muhafazakârlık, 1960'ların başından itibaren, TMB, TKMD, TMGT

gibi çeşitli dernekler aracılığıyla özellikle öğrenci gençlik arasında teşkilatlanmaya başlamıştır. Ayrıca Nurculuk akımı da bu dönemde geniş kitlelerle buluşmaya başlamıştır. Türkiye solu ise FKF gibi öğrenci dernekleri ve TİP gibi siyasal partiler aracılığıyla kitlesel bir görünüme kavuşmaya başlamıştır. Ayrıca 1960'lı yılların başından itibaren Türkiye işçi sınıfı, kendiliğinden niteliği haiz ekonomik ve sendikal talepleriyle birlikte politik bir güç olarak belirmiştir. Grevler, politik bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Sonunda 1967 yılında DİSK kurulmuştur. Bu dönemde Türk "radikal" sağının çeşitli fraksiyonları ve eğilimleri ilk kez, sonradan ismi MHP olarak değiştirilecek olan CKMP'nde örgütlenecektir.

#### **a) Cemiyetler (Kurumlar)**

Birincisi, Türk Kültür Ocağı'dır. 1946 yılında Turgut Atasoy, Faruk Sükan (AP'deki milliyetçi gruptan) vd. milliyetçiler tarafından kurulan bir kültür merkezidir. İkincisi, Türk Kültür Çalışmaları Derneği olmuştur. 1946 yılında İlhan Darendelioğlu vd. milli kültürümüzü korumuştur. Üçüncüsü, TGT, 1946 yılında kurulmuş ve "Tanrıdağı" mecmuasını çıkarmıştır. Dördüncüsü, TMTF olmuştur. 1948'de kurularak "milli" adını Bakanlar Kurulu kararıyla almıştır.

1950'ye kadar milliyetçilerin elinde olan TMTF, daha sonra solcuların hakimiyetine girmiştir. 1965'de tekrar milliyetçilerin egemenliğine giren TMTF, önemli olaylarda protesto gösterileri yapmıştır. İlk olarak, 1967'de TBMM'nin hükümete Kıbrıs için askeri müdahale hakkı vermenin ardından 22 Kasım'da, "Kıbrıs Mitingi" yapmış ve protestoda önemli rol oynamıştır. İkinci olarak, TMTF, İstanbul'un fethini kutlayıp Ayasofya'nın ibadete açılmasını istemiştir. Üçüncü olarak, Ermeni Partisi Yakovas, Türk karşıtı olduğu için 1966 sınır dışı edildikten sonra tekrar 1968'de İstanbul'a geldiğinden TMTF, protesto edip ülkeyi terk etmesini sağlamıştır. Dördüncü olarak, Papa VI. Jean Paul, İstanbul'a geldiğinde Ayasofya'da dua etmek istemesi üzerine TMTF protesto ederek Ayasofya'nın yeniden cami olarak ibadete açılmasını istemiştir. Beşinci olarak, SSCB'nin 1968'de Çekoslovakya'yı işgali neticesinde TMTF bu işgali protesto etmiştir. Altıncı olarak TMTF, komünizm ile beraber 1967'de TİP'in orgazine ettiği "Doğu Mitingleri" ile "bölücülük" ve "bölgecilik" yapılmasını ve "Kürt milliyetçiliğinin nüvelerini oluşturulmasını" protesto etmiştir. Ayrıca TMTF, üniversitelerdeki sol grupların

“işgal eylemlerini” protesto etmiştir. (Öznur, 1999: ss. 84-89) Beşincisi, MTGT olup 1965’de kurulmuştur.

Cemiyetlerden altıncısı ise, TMGT olup 1966’da kurulmuştur. Yedincisi, Türkçüler Yardımlaşma Derneği’dir. 1950 yılında Nihal Atsız vd. tarafından kurulmuştur. Sekizincisi, TKMD’dir. 1956 yılında milliyetçi, muhafazakar ve İslamcı gençler arasında “Komünizmle Mücadele” için kurulmuştur. Dokuzuncusu, Türk Milliyetçiler Birliği olmuştur. 1963 yılında Nihal Atsız tarafından kurulmuştur. Asıl adı “Türkçüler Derneği” olmuştur. Daha sonra 1965’te “Türk Milliyetçiler Birliği Derneği” olmuştur. Onuncusu, Türk Milliyetçiler Cemiyeti’dir. Nurettin Topçu’nun yetiştirdiği insanlar tarafından 1965’te kurulmuştur. Anadoluculuk yapmışlardır. Fakat İslamcılık ile ilgilemişlerdir. En önemli düşünürü D. Mehmet Doğan’dır (Yanardağ, 2002). Onbirincisi, Hür Düşünce Kulüpleri Federasyonu olup 1967 tarihinde kurulmuştur. Aslında SBF’de 1964’de sol gençlik örgütü olarak kurulan FKF’ye karşılık şeklinde oluşturulmuştur. (Öznur, 1999: s. 115). Onikincisi, İkinci Kuvay-ı Milliye Derneği ise 1965’de sadece Türk milliyetçileri değil sağın her türlü grubundan kişilerden oluşmuştur. Giderek İslami bir yöne kanalize olmuştur. İkinci Kuvay-ı Milliye Derneği, FKF’nin çıkardığı Dönüşüm dergisine cevaben çıkarılan “Kuvay-ı Milliye” dergisini çıkarmıştır (A.g.e.: s. 117). Onüçüncüsü ise Üniversiteliler Kültür Derneği olmuştur. 1961 yılında kurulan dernek; aslında “TO” başkanı ve DP milletvekili olan Osman Turan’ın tutuklanması ve TO’nun kapatılması sonucunda ortaya çıkan milliyetçi gençlik için yapılan bir üniversiteliler kültür hareketi olmuştur. Ondördüncüsü, CKMP/MHP Gençlik Kolları olmuştur. CKMP gençlik teşkilatı şeklinde 1966 yılında kurulan “ÜOB”, CKMP’nin MHP’ye dönüşmesiyle daha aktif rol üstlenmiştir. 1971 Askeri Muhtırası’ndan sonra kapatılmıştır (Öznur, 1999: s. 137). Sonuncusu ise, aslında 1916’da Osmanlı zamanında kurulan MTTB’dir. MTTB’nin en önemli eylemi, TİP düzenlediği komünist ve bölücü mitinglere karşı yapılan “Şahlanış Mitingleri” olmuştur. Ayrıca içerisinde TİS nüvesini topluma açıklayan İbrahim Kafesoğlu’nun da bulunduğu “Milliyetçiler Büyük Kurultayı”nı da düzenlemiştir (Öznur, 1999: ss. 62-67).



## **b) Mecmualar (Dergiler)**

İlk dergi, “Komünizme Karşı Mücadele” olmuştur. 1950 yılında Bekir Berk tarafından çıkarılmıştır. Dergide Remzi Oğuz Arık, Nurettin Topçu ve Mehmet Kaplan yer almıştır (Öznur, 1996: s. 90). İkinci dergi, Savaş dergisidir. Türk Milliyetçiler Cemiyeti’nin yayın organı olan dergi, 2 Mart 1951 tarihinde Ankara’da çıkarılmıştır (A.g.e.: s. 90). Üçüncüsü, Tanrıdağı dergisi olmuştur. Ateşli, heyecanlı ve biraz da atak bir dergi olarak öne çıkmıştır (A.g.e.: s. 91). Dördüncüsü ise TGT’nin yayın organı olan Türk Gençlik dergisi olmuştur ve Necati Tanrıku, Ömer Öztürkmen, Metin Ören ve Şadi Pehlivanoğlu tarafından çıkarılmıştır. Beşincisi, Toprak dergisi olup 1954 yılında Arif Nihat Asya ve ekibi tarafından çıkarılmıştır. Altıncısı, Ocak dergisidir. 1955 yılında Burhanettin Şener tarafından hazırlanmıştır. Yedincisi, Çakmak dergisidir. 1956 yılında Tahsin Demiray tarafından hazırlanmıştır. Sekizincisi, Türk Yurdu dergisidir. 1959 yılında Osman Turan tarafından hazırlanmıştır. Dokuzuncusu Yeni İstiklal’dir. 1960 yılında Mehmet Şevki Eygi tarafından hazırlanmıştır. Onuncusu ise Düşünen Adam’dır. 1961 yılında Gökhan Evliyaoğlu tarafından hazırlanmıştır (A.g.e.: s. 94). Onbirincisi, Orkun dergisidir. 1962 yılında İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ile Bülent Yavuz Bakiler tarafından hazırlanmıştır. Onikincisi, Milli Yol dergisi olup 26 Ocak 1962 tarihinde İsmet Tümtürk tarafından hazırlanmıştır (A.g.e.: s. 95). Onüçüncüsü, Fedai dergisidir. İzmir’de 1963 yılında Kemal Coşkuner tarafından hazırlanmıştır. Ondördüncüsü Ötüken’dir. 1964 yılında Nihal Atsız tarafından hazırlanmıştır. Onbeşincisi, Mücadele dergisidir. 1964 yılında TKMD tarafından yayınlanmakta olup “TKP’nin fikriyatını” dile getirmiştir. Onaltıncısı, Yol dergisidir. 1965 yılında, aynı zamanda Türk romancı Tarık Buğra tarafından idare edilmiştir. Sonuncusu ise Milli Hareket Dergisi olmuştur. 1968 yılında çıkan dergi, “Çengelli Üç Hilal” amblemi taşımıştır. Daha sonra 9 Şubat 1969 tarihinde CKMP, ad ve amblem değiştirmiştir. CKMP, ismini MHP olarak değiştirmiştir. Ayrıca CKMP’nin “terazi” olan amblemi kaldırılmış, yerine “Kırmızı Zemin üzerine Üç Hilal” kullanılmıştır. Böylelikle Milli Hareket Dergisi, MHP amblemine kaynaklık etmiştir.

### **2.3.6. Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Çok Partili Hayat ve Türk Milliyetçiliğinin Partileri (MHP Kuruluş Süreci)**

Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1924-1926 yılları arasında CHF ile TCF ve 1930'da CHF ile SCF arasında çok partili bir düzen oluşmuşsa da 1950'lere kadar CHP tek partili rejim şeklinde devam etmiştir. Yasal izin ile ilk çok partili olarak MKP, 1945'de kurulmuş ancak CHP tarafından pek ciddiye alınmamıştır. Daha sonra ise CHP'nin ikinci parti olarak kabul ettiği DP, 1946'da kurulmuştur. Türkiye'deki her siyasi parti, az veya çok milliyetçilik vurgusu yapmıştır. Fakat siyaset ve söylemlerinde, Türk milliyetçiliğine daha fazla vurgu yapmıştır. (Yücel, 2013: ss. 20-21)

#### **2.3.6.1. Millet Partisi**

1948 yılına gelindiğinde, CHP; tek başına iktidarda bulunmuştur. DP ise meclisteki tek muhalefet partisi olmuştur. Çok partili hayata geçişte, 1946 seçimi oldukça tartışmalı bir seçim olmuştur. CHP'nin, memurlar vasıtasıyla seçimi etkilemeye çalıştığına dair durumlar bulunmuştur. Fakat ilk defa önemli sayıdaki milletvekili bir muhalefet oluşturmuştur. Türkiye'deki siyasal ortam, daha özgürlükçü bir hale gelmiştir. Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak önderliğindeki bir grup; DP'nin, CHP'ye karşı gerçek bir alternatif olmadığını ve DP'nin de "muvazaa partisi" (danışıklı döğüş) olduğunu belirtmiştir. 20 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi kurulmuştur. MP; DP içinde muhalif olup, partiden ihraç edilen ve CHP kökenli milliyetçilerden oluşmuştur. Partinin kurucuları arasında; Fevzi Çakmak (Birinci Genelkurmay Başkanı), Enis Akaygen (emekli Dışişleri görevlisi), Yusuf Hikmet Bayur (tarih profesörü), Kenan Öner (hukukçu-avukat), Mustafa Kentli (doktor), Osman Nuri Köni (hukukçu), Sadık Aldoğan (emekli general) ve Osman Bölükbaşı (arazi sahibi-öğretmen) kişiler bulunmuştur. Fevzi Çakmak, partinin fahri başkanlığını yaparken, partinin ilk genel başkanı Yusuf Hikmet Bayur olmuştur. Osman Nuri Köni, partinin ilk genel başkan vekili ve Mustafa Kentli ise ilk genel sekreteri olmuştur.

DP'den ayrılanlar; Çakmak, Bölükbaşı ve Akaygen iken, CHP'den gelen ise Bayur'dur. Ayrıca siyaset temelli olmayan, geçmişte orduda yer almış Sadık Aldoğan da parti içerisinde bulunmuştur.

MP Programı'nın birinci maddesi; "Cumhuriyet, adalet, liberallik ve milliyetçilik esaslarına bağlı" olunduğunu ifade etmiştir (Tunaya, 1952: ss. 750). Fakat MP için; partinin mutedil (ılımlı) liberal görüşünün olduğu da söylenmiştir. (Akkerman, 1950: ss. 77-80)

MP'nin fahri başkanı olan Fevzi Çakmak; 10 Nisan 1950 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Öldüğü günde, radyolarda matem müziği yerine oyun havaları çalınmıştır. Buna halkta büyük bir tepki oluşmuştur. İktidarda bulunan CHP ise, resmi tören yapılmasına gerek olmadığını bildirmiştir. Fakat devrin gazeteleri, siyah başlıkla çıkararak, buna uymadıklarını göstermiştir. Ayrıca halkın bir bölümü, radyo önünde protesto gösterisinde bulunmuştur. Polis, olayları bastıramayınca, jandarma havaya ateş açarak olayları bastırmıştır. Bu geniş çaplı protestolar sonucunda ise, tüm yurttaki bayraklar yarıya indirilmiştir (Serdengeçti, 1995: s. 130).

12 Nisan 1950 tarihinde cenaze töreni olmuştur. Nişantaşı'ndaki hastaneden alınan naaş ardından, Beyazıt Camii'nde cenaze namazı kılınmıştır. 100.000 kişinin var olduğu düşünülen cenazede, Türkçe olması gerekirken Arapça tekbir ve ezan okunmuştur. Cenaze törenine CHP'den kimse katılmamıştır. Ancak Tekbir getiren gençler gözaltına alınmış sonra da tutuklanmışlardır.

Dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay'a vekalet eden Başbakan Yardımcısı Nihat Erim; olayı şöyle anlatmıştır: "Cenaze dün kaldırıldı. İstanbul, tam bir irtica günü yaşadı. Şimdiye kadar görülmemiş bir kabalık, sokaklara dökülmüş. Hafızlar, şeyhler, hocalar, Arapça ezanlar, ilahiler okuyarak Nişantaşı'ndan Beyazıt'a ve oradan da Fatih ve Eyüp'e kadar tabutu götürmüşler. Maalesef bu olayların içinde üniversite gençliği yer almıştır. Hazin bir durum. Otuz yıl sonra laiklik devriminin bir sınavı olmaktadır bu. Garip bir tesadüf, 1909 yılı Rumi tarihinde 31 Mart (13 Nisan) ile bir gün farkla bu olaylar 41 yıl sonra tekrar canlanıyor".

1950 yılından itibaren "Cumhuriyet", "Atatürk" ve "devrimler" konusunda parti içinde dönüp duran tartışmalar, parti içerisinde gruplaşmaları tetiklemiştir. Partinin ileri gelenlerinden olan Ahmet Tahtakılıç, yapılacak tüzük değişikliği ile "Kurtuluş Savaşı'na Destek Vermeyen Yüzellilikler Grubu"nun, partiye üye olabileceğini söylemiştir.

Fuat Arna ise; bu fikre şiddetle karşı çıkmıştır. Raif Ogan ise, "Kurtuluş Savaşı'na Destek Vermeyen Yüzellilikler Grubu'nun üyelerinden sadece affedilmiş

olanların” partiye üye olabileceğini söylemiştir. Parti içindeki bu tartışmalar, sonunda, Bayur ve Bölükbaşı’nın da bulunduğu bir grup üyenin, Atatürk İnkılapları’na bağlılıklarını bir genelgeyle bütün parti teşkilatlarına bildirmeleriyle sonuçlanmıştır. Parti içindeki gerilim, genel başkan olan Bayur’un 29 Haziran 1953 tarihinde 40 kişilik bir grupla istifa etmesiyle başka bir hal almıştır (Tökin, 1965: ss. 87-88). 4. Büyük Kongresi esnasında oluşan olaylara tepki gösteren Bayur, istifa mektubunda şunları söylemiştir: “Atatürk husumetini rehber edinenlerin tahakkümü altında kalmamak için istifa etmekteyim”.

Kongre’de genel başkanlığa Mustafa Kentli seçilmiştir. Kentli, bir bildiri yayınlarak, “Millet Partisi temel inkılap olan Cumhuriyet rejimi ve milli hakimiyet prensibi, kadın-erkek hukuki müsavatı (eşitliğini), Latin harflerinin kabulü, din ve devlet işlerinin kat’i olarak birbirinden ayrılarak dinin, siyasete alet edilmemesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması (...) gibi Türk cemiyetinin muasır (çağdaş) medeniyet seviyesine ulaştırılması gayesi ile yapılmış olan Cumhuriyet inkılaplarını tamamen benimsediğini bir daha teyit ve tekit eder” demiştir (Kaynar, 2018).

Olaylar, MP içinde Cumhuriyet yerine Meşrutiyet taraftarlığı yapanların varlığına, hatta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye Balıkesir’de suikast girişimi iddialarına kadar varmıştır (Hürriyet, 1952, 9 Ekim: s. 1).

Ankara Cumhuriyet Savcısı’nın iddianamesinde; “ilk önce Nazım Önen, Nihat Alpay, Hüseyin Orak, Saffet Olgaç, Fuat Arna hakkında soruşturma başlatılarak, kendilerinden bilgi ve belgeler istenildiği, soruşturma ilerledikçe, İstanbul il teşkilatında, ‘Hilafet taraftarları’ ve ‘Mecelle taraftarları’ diye gruplaşma tespit edildiği, daha sonra rapor hadisesinde de, raporun, partide bölünme olmaması için yakıldığının ortaya çıktığı” belirtilmiştir (Pancaroglu, 2006: ss. 47-48).

TMD ve anti-seminist Cevat Rifat Atilhan’ın kurduğu İDP’de üye olan Hüseyin Üzmez’in; 22 Kasım 1952’de gazeteci Ahmet Emin Yalman’a (1952) suikast girişiminde bulunması Türkiye’de tepki toplamıştır (Ahmad, 2015: ss. 63-64). Bu da MP’nin dini düşüncelerini etkilemiştir. TMD ve İDP kapatılmıştır. Ayrıca DP, TMD’nin kapatılmasında, yeni açılan bir “milliyetçi parti” olan TKP’nin de etkili olduğunu belirtmiştir. Ancak MP’nin gerçekte CHP ile DP arasında kaldığı ve radikal İslamcılarının bir parti kuramadıklarından dolayı da MP’ye girmiş oldukları

söylenbilir. Bu durum aslında “milliyetçilik” (Türkçülük) ile İslamcılık arasındaki bir sürtüşmedir.

### **2.3.6.2. Cumhuriyetçi Millet Partisi**

MP'nin kapatılmasından sonra Deniz Bölükbaşı'nın (2008) babası ve eski MP üyesi Osman Bölükbaşı; CMP'ni kurmuştur. MP'nin “radikal İslamcı” yöneticileri tasfiye edilmiş ve yeniden teşkilatlandırılmıştır (akt. Sanlı, 2018: s. 95). 10 Şubat 1954'de kurulan CMP'nin başlıca amacı; “hürriyet, emniyet, düzen ve adalet mefrukelerinde, milli hakimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, batı örneği demokrasi hukukuna, milliyetçilik inancı” misyonu ile siyaset yapmak olarak belirlenmiştir. (Yücel, 2005: s. 5)

### **2.3.6.3. Türkiye Köylü Partisi**

DP'den ayrılan milliyetçilerden; Remzi Oğuz Arık, Tahsin Demiray (yayınevi sahibi) ve Cemzi Türk, Türkiye Köylü Partisi'ni kurmuşlardır. TKP, 1958'de bir basın toplantısıyla CHP ile DP dışında üçüncü büyük bir partinin olması gerektiğini söylemiştir.

### **2.3.6.4. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi**

CMP ile TKP birleşmesiyle 1958 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kurulmuştur. İlk genel başkanı Osman Bölükbaşı'dır. CKMP; 27 Mayıs 1960 darbesine mütakip, CHP ile birlikte “yeni düzenin kurulmasında” önemli rol oynamıştır.

Haziran 1962'de CKMP; CHP ile YTP arasında koalisyon yaparak iktidarda olmuş ve dört bakan çıkarmışlardır (Ahmad, 2015: s. 219). Fakat Osman Bölükbaşı, CHP lideri İnönü ile görüştüktan sonra bir gazete haberine göre (1962, 13-15 Haziran) hükümette yer almadan CKMP'den 29 arkadaşıyla istifa etmiştir (akt. Uzun, 2013: s. 241).

### **2.3.7. MHP ve Ülkücü Kurumlar ile Basılı Yayınlar**

MHP, CKMP'nin ardılı olarak gelişen bir parti hüviyetinde olmuştur. MHP'nin ideolojik unsurlarından biri ise ülkücülüktür. İlk olarak 'ülkü' kavramı; "amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey, ideal" şeklinde tanımlanmaktadır. (Yıldırım, 2017: s. 620) "Ülkücülük ise "siyasi bir ilke olmak" dışında, "bir hayat ve eylem biçimi" (Karabulut, 2017: s. 8) şeklinde ifade edilmektedir. Millet içinde ülküdaş bulmak için de basılı yayın organları oldukça önemlidir.

#### **2.3.7.1. Milliyetçi Hareket Partisi**

CKMP gençlik teşkilatı şeklinde 1966 yılında kurulan "ÜOB", 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra, 1973 yılında "ÜOD" ismiyle yeniden açılmıştır. 1980'e kadar sola karşı devletle beraber savaşan ülkücü gençler, yeniden kendini üretmiş, paramiliter özelliği sebebiyle devletten ve diğer sağ partilerden destek görmüştür. CKMP; 9 Şubat 1969'da kongre ile MHP'ye dönüşmüştür. Böylelikle "Komünizmle mücadele adına" parti örgütlenmesi bitmiştir.

MHP'nin istediği milliyetçilik gerçekte Galip Erdem (2017) tarafından belirtildiği gibi, Fransızların kültüre ve Almanların kana dayalı milliyetçilik yaparlarken, Türklerin de ise "soya bağlı mensubiyet şuuru" bulunmaktadır. Bu durumda, ırkçılığı düşünmeden, kendini Türk kabul eden her insan Türk olarak kabul edilmelidir. Bu fikir, Erdem'in tezine uymaktadır.

Yazar Osman Çakır'a (2008) göre; Nevzat Köseoğlu, MHP'nin esas fonksiyonunun, Türkiye'nin asla yok olmaması olduğunu ve Türkiye'nin bir bakıma beka problemi olduğunu söylediğini vurgulamıştır. SSCB ve komünizmin hızla güçlendiği bir ortamda, komünizme hizmet edenlere karşı "vatan savunması" yapıldığı söylenmiştir. Sol tandanslı Afganistan hükümetinin, SSCB ordusunu, iç isyanları sona erdirmek için ülkeye davet etmesiyle Kızıl Ordu sekiz yıl boyunca bir savaşa neden olmuştur. Afganistan bağımsız bir devletken SSCB işgali sonrasında "bir iç savaş durumu" oluşmuştur. Fakat Türkiye'de böyle bir durum olmamıştır. Çünkü MHP, komünist SSCB'nin Türkiye'yi işgal etme girişiminin engellendiği görüşünü savunmuştur.

### **2.3.7.2. Kurumlar**

MHP, komünizmle müdalede etkin rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan İslamcılık, modernite olarak pek uygun düşmezken; Türkçülüğün yeni versiyonu olan Ülkücülük; hem modernite hem de geleneğe karşı duyduğu saygı neticesinde daha başarılı olmuştur. Kurumların birincisi, ÜOB'dir. Ülkücü kimlikteki ilk teşkilat; ÜOB'dir. Bu birlik, başta üniversitelerde örgütlenmiştir. Çünkü sol ve komünist gruplar, üniversiteleri ele geçirmeye başlamışlardır. 1968 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üniversitelerin olduğu yerlerde teşkilatlanmışlardır. Kurumlardan ikincisi; GÜT'dir. GÜT, 1968 yılında üniversite öncesi ortaöğretimdeki boşluğu doldurmak için teşkilatlanmak adına kurulmuştur. Kurumlardan üçüncüsü; TÜT'dir. 1972 yılında ÜOB ve GÜT'ün kapatılma durumu üzerine kurulmuştur. Dördüncüsü; ÜTD'dir. 1973 yılında Çankırı'da kurulmuştur. Beşincisi; BÜD'dür. 1972 yılında Kayseri'de kurulmuştur. Altıncısı; ÜOD'dir. 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra, 1973 yılında "Ülkü Ocakları Derneği" ismiyle yeniden açılmıştır. Yedincisi; ÜGD'dir. Kurulma nedeni; ÜOD'nin 1977 seçimlerinde iktidara gelme konusunda ümitlenen CHP'nin mahkeme yolu ile kapatılmasına karşı 1977 yılında açılmıştır. Başkanı, daha sonra BBP Genel Başkanı olacak olan Muhsin Yazıcıoğlu'dur (Öznur, 1996: s. 502). Sonuncusu da ÜYD'dir. 12 Eylül 1980 Darbesi öncesinde kurulan son kurumdur. 19 ilde ilan edilen "Sıkıyönetim" yüzünden Ankara'dan Konya'ya genel merkezi taşınmıştır.

### **2.3.7.3. Ülkücü Gazete ve Dergiler**

Komünizmle Mücadele Eden Türk milliyetçilerinin gazete ve dergileri şunlardır:

**Tablo 5:** Komünizmle Mücadele Eden Türk Milliyetçilerinin Gazete ve Dergileri

Yayın Organının Adı	Basıldığı Yer	Yayın Organının Türü
Hergün	İstanbul	Günlük Gazete
Ortadoğu	İstanbul	Günlük Gazete
Millet	İstanbul	Günlük Gazete
Devlet	Ankara	Aylık Dergi
Genç Arkadaş	Ankara	Aylık Dergi
Töre	Ankara	Aylık Dergi
Bozkurt	Ankara	Aylık Dergi
Ocak	Ankara	3 Aylık Dergi
Türkiye ve Dünya	Ankara	3 Aylık İnceleme Dergisi
Yiğit Köylüm	Ankara	Aylık Dergi
Milli Hareket	Ankara	Aylık Fikir ve Siyaset Dergisi
Divan	Ankara	Aylık Sanat Dergisi
Toprak	İstanbul	Aylık Dergi
Ülkü Ocağı	Ankara	15 Günlük Gazete
Hamle	Konya	Günlük Gazete
Ananın Sesi	Ankara	Aylık Dergi
Doğuş	Kayseri	Günlük Gazete
Turan	Kıbrıs	Haftalık Gazete
Birliğe Çağrı	Ankara	Haftalık Gazete
Kutsal Alınları	Ankara	Aylık Dergi
Hakikat	Sivas	Günlük Gazete
Nizam-ı Alem	Ankara	Haftalık Gazete
Milli İktisat	Ankara	3 Aylık İktisadi Araştırma Dergisi

**Kaynak:** Yanardağ, Merdan. MHP Değişti mi? Ülkücü Hareketin Analizi Tarihi, s. 328-329'dan esinlenilerek yapılmıştır.



### **2.3.8. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Türk Milliyetçisinin Yaşadığı Mahkeme Süreci**

12 Eylül 1980 Darbesi ile siyasi ve sivil toplum sona ermiştir. Siyasi parti liderlerinin “teslim ol” çağrısına sadece Alparslan Türkeş uymayıp üç gün teslim olmuştur. Çünkü darbeyi, sol bir cuntanın yönlendirme ihtimali yüzünden, eğer sol bir cunta yönetimi ele geçirirse o zaman “milliyetçilerle birlikte” çatışmak için serbest kalması gerekmiştir. Böyle olmayınca askere teslim olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2018: s. 326).

MHP, “komünist istilaya karşı kendiliğinden oluşan milli refleks” olarak kendi görüşünü savunmuştur. Ancak MHP’de şok dalgası yaratan olay, 29 Nisan 1981’de, 389 sanıklı davada Türkeş hariç 50 kişinin idamının istenmesi olmuştur. (Bora ve Can, 2015: s. 81)

### **2.3.9. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrasındaki Türk Milliyetçiliğinin Ana Partileri**

12 Eylül Darbesi sonrasında yakalanan MHP lideri Türkeş ve partinin yönetim kademeleri ve bazı Ülkücüler, idam ile yargılanmışlardır. Bu arada, ideolojik farklılık, mahkeme sürecince farklı olaylara neden olmuştur. Örneğin, Alparslan Türkeş (1982), 14 Ekim 1981’deki duruşmada, suçların şahsiliği (bireysel) olduğunu vurgulamıştır. Burada aslında mahkeme tutanaklarında, “TEP” ve “TKİP”nin üyelerinin işlediği suçlar ile ilgili parti yönetimlerinin ve parti başkanına suç yüklenmediği ama MHP’ye gelindiğinde ise Türkeş’in ve parti yönetiminin idama mahkum edilmesi istendiğinden, mahkeme heyetinin Ülkücülerin bireysel suç işlemelerini sabit görüp devrimci, radikal sol partilere karşı ise daha az ceza vererek daha taraflı görüldüğü söylenebilir.

MHP Genel Başkan Yardımcısı Agah Oktay Güner (1982), mahkemede; “Şimdi ekonomide savunduğu bütün fikirler 12 Eylül’den bu yana teker teker kurumsallaşan, memleketin kurtulması için genel siyasi tercihi güçlü devlet ilkesiyle bugünkü iktidarın uyduğu, dolayısıyla fikirleri iktidar, kendileri tutuklu siyasi kadro dünya siyaset tarihinde maalesef yalnızca bizden ibarettir” şeklinde ifade vermiştir.

Ülkücü hareket, cezaevlerinde, devletin diğer yüzünü görmüş ve Yeniçeri'nin söylemiyle (Yeniçeri, 2006; s. 69) “sevdalısı tarafından aldatılmış” olarak hissetmiştir (akt. Bayraktar, 2015: s. 36). Cezaevlerindeki işkenceler, insanların fikri olarak değişmesini sağlamıştır. Ülkücüler arasındaki eleştirilerin, sorgulamaların dozajı, İslamlaşma ile doğrudan ilintili olmuştur. Bu durumda Türkeş ve parti önderleriyle aralarında, “Ülkücülere sahip çıkmadılar” şeklinde eleştiriler oluşmaya başlamıştır. MHP kapatılınca siyasi partisiz kalan milliyetçiler, bir şekilde siyasete girmek istemişlerdir.

### ***2.3.9.1. Muhafazakar Parti***

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasındaki seçimlerde hiçbir milliyetçi parti veto sebebiyle meclise girememiştir. MHP yerine kurulan MP, 1983 seçimlerine katılamamıştır. MP'nin ilk başkanı Mehmet Pamak'tır. Fakat Pamak; İslami çizgiye kaymıştır.

Daha sonra eski MHP üyesi İsmail Hakkı Yılanlıoğlu genel başkan seçilmiştir. Fakat fazla oy alamayan MP, 1985'te yerini, MHP ismiyle benzeşen, MÇP'ye bırakmıştır.

### ***2.3.9.2. Milliyetçi Çalışma Partisi***

MÇP'nin ilk genel başkanı Ali Koç'tur. Yasaklı Türkeş'le Ali Koç anlaşamayınca yerine eski MSP'li bakan Abdülkerim Doğru başkan seçilmiştir. Böylelikle, %10 barajı 12 Eylül öncesinde olduğu gibi, MSP yani İslamcılar ile doldurulmaya çalışılmıştır.

28 Eylül 1986 “milletvekili ara seçimleri” MÇP'nin 12 Eylül Darbesi'nden sonra “eski MHP misyonu” ile ilk seçim sınavı olmuştur. Ancak %2,2 oy almıştır. Siyasetçi Süleyman Akif Emre (2002), MÇP ile RP baraja takılınca, eski MSP'li MÇP başkanı Doğru'nun, iki partiyi birleştirmek istediğini aktarmıştır. (akt. Yalanız, 2011).

6 Eylül 1987'de siyasi yönetim konumlarına gelme ve aday olma haklarını sağlamak amacıyla, eski politikacılar için referanduma gidilmiş ve kıl payı olarak siyasi yasaklar kalkmıştır. MHP oy tabanının yüksek olduğu yerlerde, yasakların

kalkmaması yönünde oy kullanılması, MHP'nin bittiği, yerine ANAP'ın geldiği şeklinde yorumlanmıştır (Bora ve Can, 2015: s. 155). Fakat 6 Eylül 1987'de, "siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmaması" konusunda "halk oylaması" sonucunda az farkla siyasi yasak kalkmıştır. Bunun üzerine Türkeş, MÇP Genel Başkanı olmuştur.

### **2.3.9.3. "Yeniden Açılan" Milliyetçi Hareket Partisi**

1991 Genel Seçimi'nde, MÇP-RP-IDP arasında bir ittifak gerçekleştiğinden, hem muhafazakar milliyetçiler hem de Bizim Dergah dergisi bu durumu faydalı bulmuşlardır. Basın buna "Kutsal İttifak" adını vermiştir (Umur, 2016: s. 69). Buna rağmen ittifak seçimlerden sonra dağılmıştır.

SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın; "Türkeş, Türkiye'nin subabıdır. Türkeş'in, 1980 öncesi tavırları olsaydı, Türkiye'de çok ağır çatışmalar olurdu" demiştir (Bora ve Can, 2004: s. 155). Ağır çatışmalar olmamasının sebebi, sağ-sol çatışmasından sonra, "Türk-Kürt" çatışmasının önlenmeye çalışılması olmuştur.

Tüm bu gelişmeler neticesinde, 29 Aralık 1991 MÇP Büyük Kongresi toplanmıştır. Türkeş'in ve Muhafazakar milliyetçilerin listeleri yarışmış, ilk defa liderin istemediği kişiler seçilmiştir.

12 Eylül 1980 öncesindeki MHP, darbe sonrasında Milli Güvenlik Konseyi kararıyla kapatılmıştır. 1987'de referandum sonucu eski siyasi liderlerinin siyasete dönmesi ile birlikte, 1992'de "12 Eylül 1980'den itibaren kapatılan siyasi partilerin yeniden açılması" gündeme gelmiştir (Uzun, 2013: s. 261). Bunun üzerine de 1980'deki MHP'nin son kurultay delegeleri, 27 Aralık 1992'de, MHP'nin feshiyle birlikte MHP'nin adının ve ambleminin, MÇP tarafından kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. 24 Ocak 1993'te MÇP, MHP'ye dönüşmüştür (Uzun, 2013: s. 262).

### **2.3.9.4. Büyük Birlik Partisi**

Büyük Birlik Partisi (BBP), devleti kutsal görmek durumundan vazgeçerek, bunun yerine milleti, refahı ve demokrasiye ulaşmanın bir aracı olarak görmüşlerdir. BBP programında (1993), esas vurgu, "sivil toplum"a yapılmış ve devlet ancak halkın hizmetkarı (hadim devlet) olarak belirtmişlerdir.

Bu durumda, fikirlerinde yalnızca İslam olması gerektiğini söylemeleri bir bakıma, Türkçülük ideolojisinden çok “Muhafazakar ve İslamcılık ideolojisine” sahip olduklarına işaret etmektedir. Ayrıca “Cumhuriyet’in kuruluşundan beri değerlerimiz tepetaklak olmuştur” demeleri değerlerimiz konusunda hassas davranıldığını göstermektedir. İslam’ın emrinde olması gereken siyasetin, artık araç değil amaç olduğunu savunmuşlardır. Bu yüzden de “davaya giden her yol mubahtır” felsefesinin reddedilmesi gerektiğini söylemektedirler. MÇP’den ayrıldıktan sonra kurulan ve BBP’nin önünü açacak olan “Milli Mutabakat” çalışmalarında “Kelime-i Tevhidi okuyan herkesle görüşürüz” denmesi, İslamcılık ideolojisi adına bir işaret olmuştur (Yenişehirlioğlu, 1992: ss. 3-4). Ancak bundan hemen sonra, önce Türk olduğu sonra Müslüman olduğunun söylenmesi, milliyetçi-muhafazakar ideoloji şeklinde değerlendirilmelidir. Ancak milliyetçi-muhafazakarlar, hem Türk hem de Müslüman olduklarını düşünmektedirler.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ ve BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ ARASINDAKİ İDEOLOJİK DURUMLAR

Türkiye, 1970'lerin sonlarında sağ-sol çatışması gerginliğinin içinde 1980'e gelmiş ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile birlikte, yeni bir döneme girmiştir. Darbeyle siyasi partiler kapatılmış, birçok kişi yargılanmıştır. Darbeyle kapatılan siyasi oluşumlardan biri de MHP'dir. MHP gibi gençlik derneği gibi kurulan ÜO kapatılınca, Anadolu insanının İslami bir kimliğe sahip olması hasebiyle, Anadolu'nun gençleri genelde İslamlaşmak durumunda kalmışlardır. Çünkü 12 Eylül Darbesi'nden önceki süreçte, MHP kendisini; devletin zaafa düştüğü noktada vatana, millete, devlete, bayrağa sahip çıkma" (Bayraktar, 2015: s. 35) prensibiyle ortaya çıkan bir parti hüviyetine büründüğünden Ülkücüler, bizzat devletin baskısı, yargılaması, tutuklanması, idam edilmesi gibi durumlarla karşı karşıya kalmışlar ve büyük bir travmaya uğramışlardır. 1983 Genel Seçimleri'ne giderken milliyetçiler, bu travmatik durumu anlatamamış, %10'luk seçim barajı sebebiyle TBMM'ye girememişlerdir. Bu yüzden birçok ülkücü, 1983 seçimlerine katılan sağ partilere dağılmışlardır. ANAP'a girerek ya da MDP'ye katılarak siyasete devam etmiş ve bazıları da siyaseti bırakmıştır. Bu durumda milliyetçiler kaotik bir durumda kalmıştır. Bu araştırmada, 12 Eylül 1980 sonrası Ülkücü harekette meydana gelen ideolojik farklar ve BBP'nin kuruluşu gibi kopuşlar araştırılmış, bu bölünmenin nedenleri, sonuçları ve neden tekrar birleşilemediği ele alınmıştır.

MHP'nin tekrar açılma durumunun olduğuna ilişkin iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüş; Alparslan Türkeş ve MÇP'ye sıcak bakmayan ve çoğunluğu İslamcılık akımından etkilenmiş olanların MHP'nin açılmasını istemeleridir. İkinci görüş ise, MHP'nin feshedilerek MÇP'ye katılmasını isteyen Türkeş önderliğindeki MÇP'dir. (Öznur, 1999: s. 40)

#### 3.1. Türk-İslam Sentezi / Türk-İslam Ülküsü Fikri

Kültürel değerler açısından bakıldığında, yalnızca Türklük söz konusu değildir. Çünkü Türklüğün ifade etmiş olduğu birtakım değerler vardır. Tarihsel bir süreçte, milletin çoğunluğunun benimsediği din, milletin töresi ve gelenekleri mevcuttur.

Ancak en önemli olan ise din yani Türklerin dini olan İslam'dır. Dolayısıyla Türklüğü konuşurken İslam'ı görmezden gelmek olamaz. Bundan dolayı Türkler, İslam'ı zor kullanmadan kabul etmiş ve İslam'ı, en üstün değer olarak benimseyip kültür normu yapmışlardır. Bu yüzden, Türklük ile İslam birbirlerine mecz olmuşlar (birbirlerinden ayrılmaz hale gelmişler) ve bir pota içinde erimişlerdir (Demir, 2008).

Kamuoyunda TİS olarak bilinen kavramın, millet olan “Türk” kavramıyla milletin dini olan İslam farklı kavramlar olduğundan sentez olması düşünülemez. Ancak kamuoyu bu şekilde bildiği için TİS'i kullanmanın daha doğru olduğu görülmektedir.

“TİS” kuramının ana tezi, Muharrem Ergin'in yazmış olduğu gibi, “Türklerin aradıkları dini bulduğu gibi” kabul ettiğini söylemektedir. Türklükle Müslümanlığın terkip (2017) içinde birbirlerinden ayrılmaz hale geldikleri görülmüştür. Terkip, “birleştirme, birleşim, bir araya getirme, sentez” biçiminde ifade edilmiştir. Fakat TİS kuramının isim babası, bu kurama dayanak olan tarih tezinin yazarı ve AO'nun ilk başkanı olan İbrahim Kafesoğlu'dur. İbrahim Kafesoğlu, bir Türk milliyetçisi, romantik Türkçü ve has Türkçü bir çizgide yaşamıştır. Daha sonrasındaki başkan Süleyman Yalçın ise “Türkçü-Muhazafakar” çizgide ve İslam'ın vazgeçilmez olduğunu belirterek AO'yu yönetmiştir.

TİS'in ilk nüvesi 1961 yılında TKAE olarak yayın hayatına başlayan Türk Kültürü dergisi olmuştur. Başta “dış Türkler” ile ilgili yayın yapan dergi daha sonra Batıcı hümanist çevrelerin milli kültüre sızmaları nedeniyle dış Türkler ile ilgili daha fazla bir bilgi birikimi elde etmiştir. Copeaux'a göre bu derginin, TİS ideolojisinin yayılmasında önemli bir araç olacağı vurgulanmıştır (Copeaux, 1998: s. 55).

AO'nun ilk nüvesi, 1967 yılında MTTB'nin liderliğinde toplanan “Birinci Milliyetçiler Kurultayı”nda atılmıştır; toplantının başkanlığını, sonradan “TİS idealini” ortaya atacak olan İbrahim Kafesoğlu üstlenmiş, 1969'da yapılan ikinci kurultayda ise Sabahattin Zaim, Ayhan Songar, Süleyman Yalçın gibi isimler icra kuruluna girmiş ve “AO fikri”, bu isimlerin öncülüğünde somutlaşmaya başlamıştır. Ocak, bilinçli bir şekilde Demokrat Parti'nin iktidar olduğu 14 Mayıs gününe denk getirilerek 1970 yılında kurulmuştur, başkanlığa Kafesoğlu getirilmiştir ve bu kurum “devlete hizmet eden, devleti taşıyan münevver misyonuna” talip olmuştur. (Bora ve Can, 2015: s. 109)

AO mensubu entelektüeller, soy Türkçü ve seküler bir milliyetçilik yerine, İslam ile tahkim edilmiş bir milliyetçiliği kurmak istemişlerdir. Kemalist ideolojinin ürünü olan laik milliyetçilik, entelektüel bir hesaplaşma sonucu olmaya çıkmamış, aksine komünizm nedeniyle dinin, toplumsal ve ahlaki denetim işlevinin araçsal olarak kullanılması neticesinde oluşmuştur. Böylelikle TİS, milliyetçiliğin İslam'ın muhafazakar yorumu olmadan istenen kitleselleşmeye ulaşamayacağını belirtmiştir.

Nihal Atsız'ın İslam'ı algılayış bakımından Kemalist mirasın açık tesiri altındaki soy Türkçülüğü ile Kafesoğlu'nun stratejik kaygılarla kotardığı sentez arasındaki asıl fark, ikinci çizginin zamanla, milliyetçi-muhafazakâr iktidar stratejisinin avantajlarını kavramasıyla ilişkilidir. Yani söz konusu olan, "Türkiye örneğinde fazlasıyla kurgusal ve kitabi kaçan milliyetçiliğin, kitlelerle bağ kurmak için İslam'ın, muhafazakâr bir yorumuna ihtiyaç duymasındır." (Taşkın, 2015: ss. 145-146)

AO, 1970'li yıllar boyunca bir yandan sosyalist-komünist hegemonyasına karşı, özellikle devlet örgütünü ve bürokrasiyi etkileyecek bir karşı-hegemonya projesi kurarken, bir yandan da ders kitapları yazımı aracılığıyla, doğrudan "devletin ideolojik aygıtları'nı kullanma ve böylelikle milliyetçi-muhafazakâr nesiller yetiştirme işine girişmiştir (Yaşlı, 2019: ss. 274-279). Aynı zamanda anti-komünist ideolojik/politik siyaset izleyen Milliyetçi Cephe hükümetlerinin düşünsel altyapısını (özellikle Muharrem Ergin gibi) oluşturmaya çalışmıştır. (Yaşlı, 2014: s. 386)

Kafesoğlu, "TİS" kuramından, ilk olarak 12 Mayıs 1972'deki bir konferansta söz edildiğini ve AO'nun 1975'te bunu benimseyerek kullandığını belirtmiştir. Daha sonra ise kitabı basılmıştır. AO; kültür, eğitim, toplumsal yaşam alanlarına çözüm önerileri sunmak için seminerler yapmış ve yayınlara mali destekte bulunmuştur (Poulton, 1997: ss. 179-181). Böylelikle solcu entelektüellerin Türkiye'de oluşan hegemonyasını kırmak iddisında olmuştur (Zürcher, 2010: s. 414).

Öğün (1995), AO Başkanlarından olan Süleyman Yalçın'ın, Kafesoğlu'nun "sentez" diye tanımladığı terimin aslında "seçici davranma durumu" olduğunu ifade etmiştir. Burada milliyetçilik ile din ilişkisini ayarlamanın gerekli olduğu düşünülmüştür. Gellner'e göre, yeniden oluşumu başarmış İslam, kimlik bulma konusunda milliyetçilik gibi çalışabilmektedir (Gellner, 1994: s. 31). Zaten Öğün (1992), birçok Türk milliyetçisinin (Türkçü), din (İslam) ile milliyetçilik (Türkçülük)

arasında az ya da çok bir sentez gerçekleştirmek istediklerini ifade etmiştir (akt. Ögün, 1995: s. 178).

Kafesoğlu (1985), “TİS’ni” Türkçü tarih tasarımı olarak “Türk Dünya Hakimiyeti” savının bir aşaması şeklinde görüp açıklamıştır. İslam; bir din olarak Türk milli kültürünün unsuru olmaktan da öte, bir aşkınlığa ve ulviyete sahiptir. Türk kültürü; aslında bir “bozkır kültürü” olmaktadır. Özet olarak; diğer göçebe topluluklarda; ganimet ekonomisi, çok tanrıcılık, aile çevresini aşmayan bir hakimiyet anlayışı, tarihi olmayan bir sistemken; Türk göçebe kültürü ise, sistemli bir hayvancılık, sevk, idare ve teşkilatçılık yeteneği, inançta tek-tanrıcılık, hukukta evrensellik, ailede adalet, mazide tarih kültürü, ahlakta alplik (şövalyelik), gezginci fatih ruhu gibi özelliklerle ayrılır.

Türkler, “kendi yönettikleri insanları idare etmek üzere dünyadaki ilk siyasi kadroları kurmuş ve ilk kanun koyucu millet olmuşlardır” (Kafesoğlu, 1985: s. 53)

Bütün dünyayı yönetme (aleme [dünyaya] nizam verme, cihan hakimiyeti) hak ve hukuku veren güç, eski Türk dini olan Gök-Tanrı kaynaklıdır. Türklerin tek-tanrıcılığı, Gök-Tanrı inancıyla ilişkilidir. Türklerin, bütün evrenin yaratıcısı olarak gördükleri göğün ebedi, uçsuz bucaksız, hiçbir varlığa benzemeyen, soyut bir Tanrı inancı vardır.

12 Eylül sonrasında MGK; Atatürk’ün kurduğu TDK ile TTK kurumlarının özerkliğine son vermiştir (Yüksel, 2003: s. 400). MHP de; Selçuklu/Osmanlı süreçlerindeki Müslüman Anadolu görünümü ile İslam öncesi eski Orta Asya Türklerine; eşit oranda ağırlık veren TİS’e önem vermekteydi (Durgun, 2018: s. 120).

1970’lerin hegemonya ve yönetememe krizine çözümün “İslamlaşma/dinselleşme siyaseti” olduğu görülmüştür (Yaşlı, 2015: ss. 301-302). 1960’ların komünizmi, “3. dünya ülkesi” şeklinde bir söylem içindeyken TİS, Türkiye’nin “yapay 3. dünya milletleri” yerine Türkiye’de “milli kültür” olarak “Türkleşmek, İslamlaşma, Batıcılık” şeklinde” ideoloji geliştirmiştir. (Taşkın, 2015: s. 165)

Seyyid Ahmet Arvasi, “TİÜ” kuramını anlatmaya, ilk kez, milliyetçiliğin yayın organı olarak bilinen Hergün Gazetesi’nde yazarak başlamıştır. Yazıda kapitalistlerin, Türk ve İslam dünyasını ele geçirmek için 200 yıldan beri çalıştığını



belirtmiştir. 1978 yılında, dünyada iki büyük siyasi gücün hüküm sürmekte olduğunu, bunlardan birinin “kapitalist emperyalizm”, diğerinin ise “kızıl emperyalizm” (komünizm) olduğunu söylemiştir. Bir de dünyada ezilen ve sömürülen “üçüncü dünya” ülkeleri var olmuştur. Dünyanın büyük kısmının, “üçüncü dünya” ülkelerinden oluştuğu ve bunlar arasında Türkiye’nin de olduğu belirtilmiştir. Arvasi’nin “milliyetçiliği”nin, gerçek anlamda, “İslam ideolojisiyle şekillendirilmiş milliyet duygusu” olduğunun belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir. (Yaşlı, 2014, s. 385)

Türkiye’de 1970’li yıllarda meydana gelen ve ölümlü sokak çatışmalarının arttığı süreçte, milliyetçiler, İslami hassasiyet göstermeye başlamışlardır. Ülkücüler tarafından girilen çatışmalarda, ölen Ülkücüler “şehit” kabul etmişlerdir. Sağ-sol çatışmasında, karşı taraf için ise “ateist (dinsiz, tanrıtanımaz) komünistler” diyerek, şehit olanlar için büyük bir gurur ve vakar yaşanmıştır (Akpınar, 2016: s. 95). İslami hassasiyetlerin artmasıyla ilgili olarak, gençler için düzenlenen “Komando Kampları”nda uygulanan beş vakit namaz uygulaması önemlidir. “Ülkücü Andı”nda bulunun “Tanrı” sözcüğünün yerini “Allah” kelimesinin alması dini karakterin öne çıkması olarak yorumlanabilir (A.g.e., s. 104).

Arvasi (2017), “TİÜ” kuramı içerisinde; milleti, biyolojik ırkçılık şeklinde tanımlamayı reddederek, birleştirici rol oynaması sebebi ile “ortak kültür, ortak mücadele ve mensubiyet şuuru (bilinci)” biçiminde sosyolojik anlamda “içtimai (sosyal) ırk” kavramı şeklinde betimlemiştir. Ayrıca Eski Türk inancında kutsal kabul edilen “Bozkurt” asla bir tanrı yerine konan bir totem (etnisite dönemlerinde bunulan toplumların, bir bitki veya bir hayvanı ilahlaştırması) olmamıştır.

Arvasi (1982), “Milletin tarihi mirası içerisinden süzülüp gelen, milli alışkanlıkları düzenleyen töre adını verdiğimiz davranış kalıpları”nın önemli olduğunu salık vermektedir. Arvasi’ye göre, Türk töresi, en az bin yıldan beri, İslam dini ile bütünleşen ruhla yoğrularak gelmiş ve bu kapsamda Türk-İslam ahlak ve hukuku meydana gelmiş bulunmaktadır (A.g.e.; s 326-327).

Arvasi (2017), TİS’in, “Türklükle İslam arasında olan güzel ilişkiyi” ve “Türklerin, Müslüman olmadan önce de sanki Müslümanmış gibi yaşamaları”nı pek tabii kabul etmekle birlikte bir nokta da farklılaşmakta olduğunu söylemektedir.

TİS'in, İslam'ı, Türklük adına adeta kullanmasını ve daha da önemlisi vurguyu hep Türklüğe yapmalarını reddetmektedir.

Arvasi'nin düşüncesi matematiksel dille şu biçimde formüle edelebilir: İslam > Türklük. Bu durumda MHP ile BBP arasındaki fikirsel ayrışmanın genellikle burası olduğu vakidir. Türk-İslam Sentezcileri, bunu şu şekilde formüle etmiştir: Türk medeniyeti = İslam medeniyeti > Batı medeniyeti .

Bu durumda; 1970'lerde AO'nun ortaya çıkardığı ve MHP'nin de ideolojik olarak benimsediği "TİS" kuramı ile Arvasi'nin önderi olduğu "TİÜ" kuramı arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklamak gerekecektir.

### **3.1.1. Türk-İslam Sentezi / Türk-İslam Ülküsü Fikri: Aynı İdeolojik Görüş**

Kendilerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun "beka sorunu"nu (kalıcılık sorunu) çözmek için görevlendirildiğini düşünen aydınlar ve bürokrasi (Kalemiye sınıfı), "Osmanlı nasıl kurtulur?" söylemini tekrarlamışlardır. Çünkü devletin içinde bulunduğu olumsuz durum (ekonomik, siyasi, toplumsal, dinsel) hemen çözülmesi gereken bir durumdur.

Bunun için de siyasi ideolojiler ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun dirilmesi adına yapılan akımlardan da çareler aramışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Batılılaşma hareketi yüzünden "sivil toplum merkezli süreç" yaşanmaya başlamıştır. (Koçal, 2013: s. 326) Osmanlı İmparatorluğu, Batılılaşma çabaları yeni bir bürokrasi uygulamaları neticesinde toplumsal hayatın gerçekleştirdiği tepki içinde "sivil toplum örgütleri kurma" ihtiyacı hissetmiştir. Bunu örgütleyenlerse "dini inanç kültürü ve mekanları" (medrese, tekke, dergah vb) olmuştur. Osmanlı toplumunda İslamcılık, kurumsal İslam'ın temsilcileri ile oluşan bir akımdır. Bu ise gerçekte muhafazakar bir akıma tekabül etmektedir. Bu, "Türk muhafazakarlığı"nın temelini oluşturmaktadır.

Tanzimat döneminin resmi kuramcısı olan Sadık Rifat Paşa (1874), "Hubb-i vatan u millet" (devlet egemenliğine dayalı vatanseverlik) ile "celb-i telif-i kulub" (kamuoyunun biat edip hükümet adına devlet için geri çekilmesi) gibi kavramlarla milliyetçiliğin gelişimini başlatmıştır (akt. Türköne, 2003: ss. 37-38). Paşa, aslında "yayılmacı milliyetçiliğin içinde integral milliyetçiliğin de ilk örneği"ni vermiştir.

Paşa ayrıca “Hükümetler, halk içindir; halk ise hükümet için elzem değildir” şeklinde görüş bildirmiştir. Bu aslında TİS ile TİÜ fikrinin ilke nüvesi olarak görülmelidir. Paşa, modernizmi, İslam ile mecz etmiştir.

Ahun-zade Mirza Feth-Ali, Osmanlı İmparatorluğu’nun kullandığı Arap alfabetini iyileştirerek, Osmanlı İmparatorluğu’da toplumunun daha iyi okuma-yazma öğrenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bundan dolayı, 1863’te İstanbul’a gelerek eserini Sadrazam’a sunmuştur. (Akçura, 2019: s. 55-56) Ayrıca Arap harflerinin iyileştirilmesi konusunda düşünceleri bulunmuştur. Aslında bu fikri Ahund-zade 1857 yılında düşünmüştür. (Akçura, s. 57)

Bir Kırım Türkü olan İsmail Gaspıralı Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden biridir (Kırımlı, 2001: s. 5). Rus okullarında eğitim alması sebebiyle dolaylı yoldan kendisinde, “milli bilinç” oluşmuştur. Bir gazete olan “Tercüman”ı çıkarmış ve “dilde, fikirde, işte birlik” söylemini yaymıştır. Medreselerdeki eski usul sistemi eleştirerek, medreselerdeki öğrencilerin hala okuma-yazma bilmediğini, bunun yerine “usul-ü cedit” (yeni yöntem) uygulayarak 40 günde okuma-yazma öğreteceğini söylemiş ve bunu başarmıştır. Ernest Gellner gibi Gaspıralı da okuryazar eğitim bir nüfus ile modernleşmenin geleceğini savunmuştur.

Öğün (1995), Hüseyinzade Ali (Turan)’ın, Batı hümanizmasına karşı, İslami değerler üzerinden alternatif bir Doğu hümanizması teklif ettiğini belirtmiştir. Bu ise, Batı medeniyeti yerine İslami öğeleriyle Doğu medeniyetinin oluşturulmasını ifade etmektedir.

Bundan dolayı, modernleşme kapsamında iki tür strateji geliştirilmiştir. Türköne (1994) için birincisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun din değiştirmeden Batı medeniyetinin teknik değerlerini benimsemek, diğeri ise Batı’yı bir medeniyet olarak yekpare bir biçimde almak olmuştur (akt. Yılmaz 2015: s. 52). Birinci grubu oluşturanlar, İslamcılık akımı düşüncesine de inanmışlardır. Türköne (1994), 1870’lerde, özellikle Genç Osmanlılar olarak bilinen cemiyetin çevirisine kadar, Batıdan yapılan dişe dokunur bir tercüme olmadığını belirtmiştir (akt. Yılmaz 2015: ss. 52-53). Genç Osmanlıların sembol ismi ise Namık Kemal’dir. Türköne (1994), Genç Osmanlıların, İslamî meşruiyet kazandırılması şartıyla “her düşünceye açık” olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden de günümüzdeki İslamcılık akımının fikirlerinin hemen bütün ilkleri, Genç Osmanlıların fikirleridir (akt. Yılmaz 2015: s. 52).

McCarthy (1997), “Osmanlı İmparatorluğu’nun modern ve laik okullarında yetişen gençlerin, Avrupa’da okuyunca ikileme kalmış olduklarını ve sonunda devletin demokratik bir sistem ve bir anayasayı benimsemediği müddetçe asla modernize olamayacağına” inanmışlardır (akt. Yılmaz 2015: s. 53).

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğün ortak öncüsü olan Namık Kemal (2020), Avrupa medeniyeti ile İslam medeniyeti arasındaki farkı anlatırken, onlarda “şariat” olmadığı için, temel ilkelerin ancak felsefi düşünce, akıl yolu ile bulunduğunu, İslamiyet’te ise bunun Allah emirleri, Peygamberin hadisleriyle önceden ortaya konmuş olduğunu vurgulamıştır. İslam’da moral ve hukuksal ilkeleri akıl yoluyla çıkarmaya gerek olmadığını belirtmiştir.

Namık Kemal, İslam’ın, Allah’ın, insanı yarattığı ve Allah ile insan arasındaki durumu anlatan “ahd u misak”ın, bir bakıma “toplum sözleşmesi” olduğunu belirtmiştir. İslami sistemin “meşruiyet” ismini belirleyen “Daire-i Adalet (Adalet döngüsü), bundan sonra modernleştirilmiştir. Tebaanın bağlılığını kazanmanın; dolayısıyla asker ve vergi toplamayı güvence altına almanın yolunun; “ilim-fen”, “medeniyet ve terakki (gelişim)”, “refah ve saadet”, “adalet ve şariatın içeriğiyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Meşveretten uzaklaşmanın; yöneticinin (hükümdarın) yapacağı istibdat ve zulmün, tebaanın (halkın), meşruiyetini ortadan kaldırmak olduğu ifade edilmiştir. Böylelikle ululemre itaat (hükümdara saygı duymak) ilkesi arasında bir ikilem oluşmaktadır (Bora, 2018: s. 25).

Mardin (2005), Genç Osmanlıların, gerçekte devlet düzeninin bir parçası olarak çalışan bir entelektüel elit olduğunu belirtmiştir. Fakat daha sonrakiler ise, daha az prestijli pozisyonlara sahip mütevazı köklerden gelen insanlar olmuştur (akt. Yılmaz, 2015: s. 54).

20.yy.’da İslamcılar gibi Genç Osmanlıların da tipik bir yönü daha vardır. Mardin (2005), Genç Osmanlıların sosyal mühendislik kapsamında milleti; devlet elinde şekillendirmek istediklerini ve bunu da İslam ile inşa etmeyi savunduklarını belirtmiştir (akt. Yılmaz, 2015: s. 54).

Mehmet Ö. Alkan (2004), İslamcılık akımının, devlet ideolojisi haline gelirken, Batı’da ise modernizmi destekleyen pozitivistlerin de kültürel hegemonya kurarak İslam dinini bir çıkmaza süreklemek peşinde olduklarını ifade etmiştir. Bu durum, özellikle askeri ve sivil bürokrasi ile öğretmenler, doktorlar ve mühendislerin

“modernleşmenin militanı” haline gelmesiyle noktalanmıştır (akt. Yılmaz, 2015: s. 56).

Alkan (2004), II. Abdülhamid’in, devlet adına bir “resmi İslam” yarattı”, “müfredatı İslamîleştirdi” ve “bir İslam-Türk sentezi yaratmayı denedi”ğini aktarmaktadır (akt. Yılmaz, 2015: s. 54). İkinci Meşrutiyet döneminde, Jön Türkler tam tersi istikamette bir bakıma “laik bir çerçevede Türk-İslam sentezini” uygulamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki akımlardan “Batıcıların” içinde Abdullah Cevdet (1914) etrafındaki kişilere “Bütüncüler” denilmiştir ve bu kişiler, “Bir ikinci medeniyet, Avrupa medeniyetidir ve bunu, gülü ve dikeniyi almaya mecburuz” diyerek görüşlerini ortaya koymuşlardır (Ateş, 2004: s. 61).

Ateş (2004), ayrıca buna karşıt olarak ise Celal Nuri (İleri) Bey’in, Batı’nın salt teknolojisine ihtiyaç olduğunu ve İmparatorluk hakkında düşmanca duygular besleyen Batı’ya, kültürel açıdan karşı çıkılması gerektiğini vurguladığını söylemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki akımlardan Tanzimat döneminin “aşırı Batıcılaşmasını” savunanlar ile Türkçülük arasında, Türklerin dini olan İslam konusunda zıtlama yaşanmıştır. (Mardin, 1986: 31:69) Türkçülerin en modernisti olarak bilinen Akçura bile, “Din ile millet birdir kuralı” ile dini önemseydiğini göstermiştir (2018: 78).

II. Meşrutiyet ile birlikte Batıcılık ile İslamcılık eğiliminin yanı sıra “üçüncü bir yol” olarak Türkçülük ortaya çıkmıştır (Mantran, 1995, s. 235). Ziya Gökalp’in bir makalesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda üç fikir akımından bahsedilmektedir. Birincisi, “çağdaşlaşma” olmaktadır. Padişah III. Selim ile başlayan bu süreç giderek gelişmiştir. İkincisi, II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle birlikte “İslamcılık akımı”nın ortaya çıkmasıdır. Sonuncusu ise, ‘Türkleşmek’ fikrinin kesinlikle zorunlu olduğu fikridir (Gökalp, 2017: ss. 5-6).

Hilmi Ziya Ülken, Gökalp’in üç fikir akımını sosyolog görüşü ile mecz edip birleştirdiğini söylemektedir. (Ülken, 2006: XXI). Böylelikle Gökalp, yeni Türk kimliğini inşa ederken bu fikirleri farklı biçimde ele almıştır (Çalen, 2019: s. 34).

Gökalp, Durkheim'in, bir sosyolog olması sebebiyle kökeni olan Fransa'da, modernleşme neticesinde dini geleneklerin çözüldüğü ve bireyciliğin giderek arttığı dönemde dini dayanışma yerine 'işbölümüne dayalı organik dayanışmayı' önermesini desteklemiştir. (Fındıkoğlu, 1971: s. 114). Gökalp, İslam dinini, hukuki ve siyasi kurallardan arındırarak sadece bir 'ahlak sistemi' ile 'toplumsal dayanışmayı' gerçekleştirmek istemiştir (Bulut, 2015: s. 99).

Durkheim; dinin oluşum nedeni olarak 'düzen ve ahlaki' görmüştür (Durkheim, 2018: ss. 567-607). Gökalp ise Türk kültürünü hesaba katarak 'millet ve gelişme' eksenli bir Türk kimliği inşa edilmesini sağlamıştır (Ergun, 2005: s. 194).

Gökalp'e göre, Osmanlı devrindeki Tanzimatçılar, kendini saltanattan koruma adına geliştirdikleri bürokrasi ve kozmopolit bir çağdaşlaşma projesi içine girmiş ve halktan kopuk bir devlet haline ulaşmıştır. Ancak Gökalp'in tasavvur ettiği hedef, "çağdaş bir İslam Türklüğü" olmaktadır. Bunun tek yolu ise "kozmpolit çağdaşlaşma akımını "kültür ve medeniyetten ayırmakla" birlikte 'milli bir çağdaşlaşma çözümü' ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Çağdaşlaşmanın, statik olarak yerinde sayma gibi bir olgu olduğunu ve bunun ancak çağdaşlaşma ile çözülebileceğini ifade etmektedir. Fakat Gökalp'e göre, çağdaşlaşmak, Avrupalılara benzemeyi gerektirmezken kesinlikle fen ve teknikte Avrupalılar derecesine çıkmaktan ibarettir (Gökalp, 2017: ss. 5-11). Bununla beraber medeniyetteki yozlaşma yüzünden milli kültürden uzaklaşma olmuş ve bir yabancılaşma olgusu ortaya çıkmıştır. (Çelik, 2010: s. 73)

Gökalp'e göre, İslamlaşmanın, "iç" ve "dış" olarak iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, İslam'ın Türk milletinin temel yapı taşı olmasıdır. Türklük ile İslam dini arasında hususi bir ilişki konusu olduğunu ifade eden Gökalp, bu görüş daha sonrasında Türk-İslam Sentezi çizgisinin ilk nüvelerini vermiştir. Bir diğeri ise; İslam dünyası nezdinde Arap harflerini koruma, ilmi yenilikleri İslam ümmeti ile ortak hale getirme, ortak bir İslam eğitimini hazırlama, İslam ülkelerinin müftülük teşkilatları arasında bağlılık oluşturma ve İslami değer olan "hilalin kutsallığını korumayı" amaçlayan bir kurulu ümmet programı oluşturmayı kapsamıştır. (Çalen, 2019: s. 35)

Gökalp (1973), Osmanlı İmparatorluğu'nun, eski Türk Konfederasyonu'nun bazı esaslarını korumakla birlikte, gerçekte bir ümmet devleti olduğunu

aktarmaktadır. Ancak Gökalp, artık Osmanlı Türklerinin ümmet türünden millet formuna geçmek üzere olduğunu söylemiştir.

Gökalp, kitapların, halk dili ile değil ilim terimlerinde yazıldığını ve bunun uzmanları ilgilendirdiğini söylemiştir. Ancak ilim kitaplarından önce din kitapları yazılmıştır. Bu yüzden de aynı medeniyete mensup olan milletlerin milletlerarası birlik oluşturduğunu ifade etmiştir. Gökalp'in etkilendiği Tarde'ye göre, modernizm, teknikten doğmuştur. Gökalp, bu teknikte aslında medeniyetin, kendi milli biçiminde oluşturursak modern olamayacağını söylemiştir. Çünkü Gökalp, "Dinden ve milliyetten doğan manevi ihtiyaçlarımız Batıdan alınamaz. Oradan teknik ve ilim alınacaktır" demiştir (Ülken, 1966: s. 520).

Davison (2006); Gökalp'in, Türk milli eğitiminde, İslam'ın muhakkak öğretilmesini istediğini ve İslam'ın, Türk milletinin kimliğinin oluşumunda önemini ısrarla vurguladığını belirtmiştir. Gökalp'in ülküsü "modern bir İslam Türklüğü" olmuştur. Gökalp, Hüseyinzade Ali'den aldığı ve kendisinin formüle ettiği, "hars adını verdiği kültürü Türkleştirme ve İslamlaştırmanın; medeniyeti ise çağdaştırmanın" gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Gökalp; "Bir millette hars aslıdır, medeniyet ise alınır... Biz Osmanlı medeniyeti sahasında inkılapçyız, Türk sahasında muhafazakarız... Türk inkılapçılığı, medeniyet hususunda muhafazakarlığı asla kabul edemez. Türkçülük ancak harsta muhafazakardır" biçiminde görüşünü ortaya koymuştur (Karagüzel, 2013: 370). Bu durum, bir bakıma "zayıflayan devleti tahkim etme" (Yıldız ve Çelik, 2012: s. 270) amacıyla bir modernleşme projesinde milli kimliği tahkim etmektir. (Karagüzel, 2013: s. 370). Bu durumun da "Türk milliyetçiliğinin modernleşme sürecinde" büyük bir etki oluşturduğu (Turan, 2011: s. 136) söylenmelidir.

Kurtuluş Savaşı'nda yer alan muhafazakar kesimin söylemi, din için mücadele edildiğini ve bu mücadelenin "Müslüman-Türk söylemi" (Çevik, 2008: s. 153) çerçevesinde olduğunu ifade etmiştir.

Türk muhafazakarlığının hayati bir özelliği, Türk milliyetçiliğinin; 'siyasal içerikleri bakımından anti-sömürgeci milliyetçilik' biçimiyle 'Batı ile Doğu'yu kendi bünyesinde sentezleyen' bir yapı taşımasıdır (Acar, 2018: s. 210).

Türk muhafazakarlığı ve Gökalp'in fikirleri ise İslam'ın merkezkaç gibi ortada olduğu bir ortak kültür olma özelliği göstermektedir. Bundan dolayı, toplumu

birleştiren bir anlayış şeklinde millet şuuru gibi yaklaşımlarda bile İslam önemli olabilmektedir. (Bulut, 2015: s. 90)

Osmanlı İmparatorluğu'nuda, 19. yy'ın son çeyreğinde gelişen milliyetçilik, Avrupa imparatorluklarının/hanedanlıklarının, milli devlete dönüşme yöneliminin geç kalmış bir tekrarı sayılabilir (Anderson, 2017: ss. 100-102). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Balkan ülkelerindeki milliyetçilik hareketleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden de bir “devleti kurtarma” durumuna girilmiştir. Ayrıca geç kalmanın bir nedeni de, Hobsbawn'ın (2017) ifadesi ile milliyetçiliğin adeta bir çimento vazifesi gören dini kimliğin etrafında örülme girişimidir. Böylelikle bir restorasyon bilinci ile inşa edilmek istenmiştir (Bora, 2018: s. 16).

Gecikmeyle açıklanamayacak bir özgünlük ise Osmanlı İmparatorluğu'nun, tarihsel konusu ile ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu, halifelik makamına sahip bir İslam ülkesi olarak, “ila'yı kelimetullah davası” ile bütün dünyaya İslami değerleri yaymak amacıyla bir misyon üstlenmiştir. Fakat uzun bir süredir bu misyonu yerine getirilmemiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, fiili olarak “yarı-sömürge” sürecine girmiştir. Ama tam anlamıyla sömürge olmamıştır. Bu durumda, Osmanlı milliyetçiliği veya Türk ön-milliyetçiliği, güçlü bir restorasyon sürecine girmiştir. Bu ortamda, Osmanlı ve Türk milliyetçiliğinin bütün kanatları, yeni çağın modernleşme ve milletleşme gibi kaçınılmaz gereklerini yerine getirip farklı ve kendine özgü bir yol (Sonderweg) izlemek istemiştir.

Türkçülerden Ahmet Ağaoğlu'na (1972) göre, yaşadığımız yüzyılda, insanlar gelişmeye açık olmak durumundadır. Örneğin, İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e göre, dünya işlerine ait olan ayetler, aslında maddi nedenlere dayanarak ortaya çıkan bir ihtiyacı düzenlemek için konulmuştur.

Bora (2018), İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu için aslında “modern bir muhafazakar” görünümünde olduğunu söylemiştir. Baltacıoğlu'nun, başlıkları birbirini tamamlayan ve “medeniyet-kültür farkına” duyduğu saygıyı perçinleyen iki kitabı bulunmaktadır. Bunlar, “Türke Doğru” (1943) ve “Batıya Doğru” (1945) isimleriyle sunulmuştur.

Baltacıoğlu (1943), konumunu; “irtica ve muhafazakarlık”tan ziyade, “an'anecilik ve gelenekçilik” olarak betimlemektedir. Milli devrimde temel; “gelenekçilik”tir (A.g.e.: s. 57). “Eski muhafazakarlığa” karşı bu fikir, “değişmeyen



cevher” (a.g.e. 12) ve “milletin özü” (a.g.e. 18) saydığı “gelenekçiliği yeniden yaşatmanın” yollarını aramaktadır. Bora (2018), “Kültürün maddesi gelenektir” demiştir. Bu kapsamda, her yerde “Türk üslubu” oluşturmak gerekmektedir. Bora (2018), Baltacıoğlu’nun, “Kültür, yapılacak, kurulacak bir şey değil, duyularak yaşanacak bir şey” olduğunu vurguladığını söylemiştir. Hatta “Allah’a, meleklerle, ahirete inanır gibi fazilete, hayra, vazifeye ve bütün bunların da kaynağı olan milletin kutsal hayatına inanacaksınız” diyerek bir görev bilinci geliştirdiğini ifade etmiştir. Bora (2018), burada Baltacıoğlu adına “milliyetçilik” kavramının “Romantik yanı”nın bulunduğunu gözden kaçırmamak gerektiğini belirtmiştir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Peyami Safa, “Cumhuriyetin kuruluş devrinde; inkılapçı, yenilikçi, ilerici konumdan”, daha sonra “bazı inkılapları eleştirdikleri için de muhafazakar konuma” geçmişlerdir (Bora, 2018: s. 75). Tanrıöver (1987); “Milli kültür değerlerine ve dine bağlı kalınmak şartıyla, Batı medeniyetine girilmesi gerekliliğini savunmuştur. Tanrıöver, 1940’ların ortalarından sonra (çok partili hayata geçiş) “inkılapçı ve laisist taraftan ayrılarak muhafazakar cenaha geçmiştir. Bunun nedeni, “Eserin (Türk inkılabının) manevi yanının zayıf kalmış olduğu” düşüncesidir (Baydar, 1968: 63-68). 1949’da TO’nun yeniden açılış töreninde konuşan Tanrıöver, “Kültür Restorasyonu” talep edip, “devrim asalaklarına” rağmen [komünizme karşı] “milletin en eski devamlı kurumu olan dine sahip çıkılması” gerektiğini söylemiştir (Mardin, 2018: s. 69).

Peyami Safa bir akım olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan dört akımdan bahsedip bunları karşılaştırmıştır [Baticılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük (Milliyetçilik)]. Balkan Savaşları ile Osmanlıcılık başarısız olmuştur. I. Dünya Savaşı sonucunda ise İslamcılık başarısız olmuştur. Milliyetçilik ve Baticılık ise yaralanmıştır. Milli Mücadele ise Milliyetçilik, bu üç akımın yerine kullanılmıştır (Göze, 1987: s. 38). Safa, “Kemalizm’in skolastik düşünceyi aşmış bir dindarlık, ırkçılıktan arınmış bir milliyetçilik ile uzlaşan toplumsal bir program olduğu”nu dile getirmiştir (Karagüzel, 2013: ss. 371-372).

Dündar (2013), Safa’nın “Türk İnkılabına Bakışlar” adlı eserinde gerçekte, “milliyetçi muhafazakar bir profil” sergilediğini vurgulamıştır. Bu kitabın başlığında “inkılap” kelimesinin kullanılması, aslında daha sol tandanslı bir kelime olduğundan dolayı “devrim” sözcüğüne tercih edilmiştir. Çünkü “devrim” sözcüğü; radikal değişimi ifade ettiği için, muhafazakar biri adına “toplumsal hayata özgü gelenek ve

din gibi kurumların korunmasıyla hareket eden” bir kelimedir. Kurban (2019) ise, Safa'nın, “muhafazakar olma”nın, gelişime engel olmadığını söylediğini ifade etmiştir. Ona göre, “muhafazakarlık ne irticadır ne de yobazlıktır (...), muhafazakar düşüncesinin köklerini gelenekten alan ve bu gelenekten gelen değerleri koruyarak geleceği inşa etmek” demektir. Safa (1981), “Osmanlı Türkçülüğünü de Osmanlı Garpcılığını da, kangren olmuş yanlarını kesip atmak suretiyle yaşatmak lazımdı. (...) Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı. Türk yapısına uygun gördüğü bu iki fikrin, Osmanlılık kavramına yapışan güçlü taraflarını kesip attı. Artık varlığından eser kalmayan şeriat ve saltanat otoritesine boyun eğmeyen, kendi ilkelerinden asla taviz vermeyen, bağımsız ve kendi kendine bir milliyetçilik doğuyordu. Üstünde azınlıkların yok denecek kadar azaldığı ve baştan ayağa öz Türklerin yaşadığı bu toprakta başka türlü bir milliyetçiliğin anlamı kalmamıştı” demiştir.

Bu durumda, “Böyle bir milletin siyasi istikrarını Avrupa devletlerine kabul ettirdikten sonra (Lozan Antlaşması) içeride yapılacak tek ve büyük bir iş vardı: Batı metodu, yeniçağ Avrupasının tekniği ile, yıkılmış bir imparatorluğun gerekli kıldığı endişelerinden sıyrılıp, şeriat ve saltanat korkusundan temizlenmiş bir bütünlükle yekpare ve tastamam bir inkılap hareketini yurda sokmak”tan ibarettir.

Safa (1963), “Doğu-Batı Sentezi” isimli eserinde şöyle demektedir: “İslami Doğu tam aksine kaderciliğe bürünerek Avrupa bilimi geliştirirken mistisizme dalmıştır. Bugün Batı, çok rasyonelleşmenin sıkıntısını çekmektedir ve Doğu ise mistisikleşmenin. Bu arada iki parçanın da dünya - ahiret, madde - mana dengesi bozulmuştur. Doğu’da bu denge dünya ve madde aleyhine bozulmuştur, Batı’da ise ahiret ve mana aleyhine”. Safa bu durumda; “Muhafazakar, Batıcı ve İslami tarafları olan bir Milliyetçilik modeli” sunmuştur (Kurban, 2019: s. 253).

Safa, Türk milliyetçiliği için milliyetçilik ülküsü üç farklı bileşenin meydana gelmesiyle ortaya çıkmıştır: Soy Birliği, ülkü birliği ve toprak birliği. Türk tarihinde bu üç durumu bir araya getiren olay ise Kurtuluş Savaşı ve Kuvay-ı Milliye hareketleridir (Arık, 1990; 45) diyerek özetlemektedir. Arık, kültür-medeniyetin kavramsallaştırılmasında, “Nerede Türk milliyetçiliği belirmişse; müspet ilme, Avrupa medeniyetine yönelme belirmiştir” diyerek TİS'nin çerçevesini çizmiştir. (Arık: 16)

Safa, bu konuda şöyle söylemektedir: “Dinciler için (dindarlar demiyorum...) her nevi tekamül, dinin yardımı ile dinde –dinin aslına doğru- ıslahat yaparak mümkündür (...) Fakat milliyetçi, emri ve nehyi maveradan, metafizikten değil, günün ihtiyaçlarına, milletin imkanlarına uygun olması kabul edilen dünyevi kanundan alır. Cemiyetin korunması, müesseselerin selametini ilerleme anlamına bağlar” (Arık, 1969: 62).

Mümtaz Turhan, Türk milliyetçiliği düşüncesinin ilmi milliyetçilik yönüne önem vermiştir (Aygün, 2013: s. 47). Turhan’a göre, “Korkunç bir içtimai (toplumsal) kurtuluş savaşının içinde olduğumuzu unutmamalıyız” vurgusu ile “Garplılışmanın Neresindeyiz?” adlı kitabı, Ziya Gökalp’in “kültür milliyetçiliği”ni daha net biçimde ortaya koymaktadır (Mumyalmaz, 2019: s. 308).

Turhan’a göre, Garplılışma (Batılılaşma) aslında millet olma ve milli kültürü oluşturma davasıdır (Demirel, 2012: ss. 228-233). Brass’ın önerdiği araçsalcı yaklaşım; etnik kimlikleri aslında elitlerin (seçkin) siyasal iktidarı ele geçirmek için veya koruma mücadelelerinde kullandıkları bir olgu olmakla beraber Turhan’ın Türk milliyetçiliği, seçkinler tarafından oluşturulan bir olgu olarak görülmemelidir (A.g.e. s. 229). Turhan (1959), aslında “Batı medeniyetinin unsurlarından olan ilim, gündelik hayata tatbikinden olan teknik, hukuk ve hürriyettir” diyerek görüşünü ifade etmiştir.

Turhan’a göre, “modernleşme doğru bir şekilde” tarif edilmelidir. Turhan, insan unsuruna, bilgi ve görgüsü arttırılmadan teknik beceriler kazandırılması, ‘düşünüş ve yaşayış tarzı’nın ilmi esasları ile değiştirilmesiyle, ne kalkınmanın ne sanayileşmenin ne de Batılılaşmanın mümkünatı olmadığını belirtmiştir (A.g.e., s. 44). Buna göre, “kültür değişmesi” olarak adlandırdığı durum, “modernleşme”nin sosyopsikolojik bir tanımı”dır.

Erol Güngör (1984) ise, “Milliyetçi liderler kendilerine genç kitleler bulamamış, gençler kendilerine milliyetçi liderler bulmuşlardır. Bu da milliyetçi hareketin şahıslara bağlı değil, köklü bir sosyal hareket olduğuna başka bir delil teşkil eder” demiştir.

Seyyid Ahmet Arvasi (1978, 12 Haziran), Hergün gazetesindeki makalesinde, iki zıt ideolojik görüşün (kızıl ve kara emperyalizm), Türk halkını, özellikle gençleri “kültür emperyalizmi” ile parçalamaya çalışmakta olduğunu söylemiştir. Örneğin bir

Türk gencinin, hem dindar hem de milliyetçi olamayacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda, Serge Hutin adlı bir masonun yazdığı kitapta, İslam dünyasında yaşayan masonların etkisiyle, İslamcılığın en önemli düşünürlerinden olan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh ile İslam dininin, milli yapılara göre reforme edilip, evrensel İslam dininin bozulabileceği görülmektedir. Ayrıca Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütüyle, “İslam’da milliyetçilik olmaz” düsturu ile zıt bir biçimde “İslamcı” ve “milliyetçi” ideolojiler arasında çatışma çıkarmak istemişlerdir.

Arvasi (1978, 12 Haziran), aynı tarihli bu makalede, Türk milliyetçilerinin, Türk-İslam kültürüne, Türk-İslam medeniyetine bağlı olmak durumunda olduğunu belirtmiştir. Din ve milliyetin, birbirleriyle zıt değerler olmadığını ve bundan dolayı da, MHP'nin ideolojisinde yer alan “TİS” kuramı yerine “TİÜ” kuramının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunlar, TİS ile TİÜ'nin benzer olduğunu ispatlamaktadır. Ayrıca bunun tam tersi olan “TİS ile TİÜ'nun farklı fikirler olduğu” konusunu açıklamak gerekecektir.

### **3.1.2. Türk-İslam Sentezi / Türk-İslam Ülküsü Fikri: Farklı İdeolojik Görüş**

Türk milliyetçiliğinin sınıflandırılmasında, “kaynak ve siyasal içerikler” bakımından farklılıklardan bahsedilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk milliyetçisi partileri olan MP, CMP, KP ve CKMP, “popülist (halkçı) milliyetçiliği”ni savunurken, CKMP ise Türkeş'in, Genel Başkanı olmasıyla giderek “doktriner (öğreti) milliyetçi” bir parti haline gelmiş ve ismini de MHP olarak değiştirmiştir. Bunun sebebi, 1961 Anayasası'nın verdiği izinle kurulan TİP'in “sosyalizm'den komünizm'e sol ideoloji için bir doktriner parti olması”dır.

MHP, milliyetçiliğin sınıflandırılmasında “yayılmacı milliyetçilik” öğelerini taşımaktadır. 12 Eylül Darbesi gerçekte “komünizm'i engellemek için” yapıldıysa da MHP bundan büyük zarar görmüştür. Muhafazakar milliyetçiler kitlesi, 1980 öncesinde aslında “anti-sömürgeci milliyetçilik” olarak başlayıp MHP'nin “yayılmacı milliyetçilik” öğeleri ile uyumlu şeklinde birlikte olmuştur. Fakat ‘bazı İslamlaşma süreçleri’ ile “anti-sömürgeci milliyetçilik”ten “dini milliyetçiliğe” doğru bir kayış gerçekleşmiştir.

Türk milliyetçiliğinde, teşkilatlanma hayati önem taşımaktadır. Bütün milliyetçilerde dernek, dergi, gazete, parti gibi teşkilatlanmalarda, “milli bilincin” yükseltilmesi amaçlanmıştır. MHP de bir Türk milliyetçiliği partisi olarak en iyi teşkilatlanma biçimini uygulamıştır. Bunu en iyi kullanan ise ÜO olmuştur. Ülkücüler komünizmle mücadelede, “Türkçülüğün” yeterince birleştirici bir rol oynamadığını düşünmüşlerdir. Zaten Ülkücülerin esas olarak Orta Anadolu muhafazakarlığından beslendikleri bir gerçektir. 1000 yıldır Türk-İslam coğrafyası içinde geleneksel ama hayatı idame ettirmeye yönelik bir sosyolojiyi benimsemişlerdir. Bu yüzden “Türkçülük” yerine “İslam odaklı bir Türkçülük” ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkeş, CKMP Genel Başkanı olduğu ilk yıllarda, “korporatist, kalkınmacı-modernist bir Kemalist restorasyon tasarımı ağır basan” bir söylem kullanmıştır. Ayrıca Türkeş (1982), komünizm dışında; mezhepçilik (Alevilik), bölgecilik (Kürtçülük), aşiretçilik, kapitalizm ve emperyalizme karşı, MHP’nin devletin (ulus-devlet) yanında yer aldığını söylemiştir.

Alparslan Türkeş’in 1965 yılında yazdığı “Dokuz Işık İlkesi”, MHP’nin siyasi doktrini olmuştur. (Öznur, 1996: ss. 150-151) Türkeş, bunu “Milli bir doktrine bağlılığımızı ifade eden siyasi bir teşekkülüz. Milli doktrinimizin adı “Dokuz Işık Doktrinidir” biçiminde açıklamıştır (Öznur, 1996: 152).

Bunlar; milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyet ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçiliktir (Türkeş, 1996: ss. 16-19). Türkeş, “Dokuz Işığın kaynağını” şöyle açıklamaktadır: “Türklük şuuru ve gururu; İslam ahlak ve faziletidir” (Türkeş, 1995: s. 25). Bu konuda, “Bağımsız son Türk Devleti’ni koruyabilmek için milli bir görüş etrafında birleşmek zorunludur. Bu görüş Dokuz Işıklı görüştür. Dokuz Işıklık, Türk milletine, tarih ve kültüre dayanan, ona inanan bir doktrindir. Bunun nasyonel sosyalizmle hiçbir alakası yoktur.” (Türkeş, 1994: s. 38).

1970’de kapitalistleşme süreci içerisinde, kendilerine daha rahat bir hayat alanı açamayacakları korkusuna kapılan orta sınıf, kapitalist modernleşmeye bağlı olarak sürekli ekonomik-toplumsal-kültürel değişime zorlandıkları için, mülksüzleşerek aşağı sınıflara atılmanın bunalımında, MHP’yi desteklemeye başlamıştır.

İlhan Darendalioğlu'na göre, "27 Mayıs'a kadar Türkiye'de aksiyoner halde olan milliyetçilik 1960'tan sonra reaksiyoner hale gelmiştir" (Darendalioğlu, 1968: s. 296). 1968-1970 yılları arasında ise, CKMP-MHP partisi yönetiminde, Dündar Taşer ve Rifat Baykal'ın önderlik ettiği, toplam 45 komando kampı açılmıştır. Bu kamplarda lkc gençlere silah ve karate vb. derslerinin yanında ideolojik eğitim de verilmiştir. Amaç, 'anti-komünist milis güçleri' yetiştirmek olmuştur. Ancak "Komando kampları" "sayı ve nicelik bakımından vazgeçilmez bir işlev"i yerine getirmemişlerdir. (Bora ve Can, 2015: s. 46)

Fakat bu kamplar, lkc Hareket'in kendisini komünizme karşı bir sokak gücü kurma hedefinin açık bir işareti olmuştur ve 1970'ler Türkiyesinin iç savaş manzaraları bu hedefe ulaşıldığını doğrulamıştır. Ayrıca, bu kamplar, yine 1970'lere damgasını vuracak "lkc kadro" profilinin ayrılmaz parçası olmuştur. Bu profil ise esas olarak "taşralı, Sünni, muhafazakâr, alt-orta sınıf gençlik" olarak tanımlanabilir. Ülkücü Hareket'in İslamileşmesindeki en önemli faktörlerden biri de, zaten tabanın bu tutumu olmuştur. Kentli kadroların o kadar etkilenmemesine rağmen, taşralı muhafazakâr gençliğin anti-komünist motivasyonu, sadece kitabi bir milliyetçilikle mümkün olamamıştır. Ülkücü hareketin ideolojik terkinde İslam'ın dozu giderek artmış ve cihat ve şehitlik, sola karşı savaşın esas unsurları haline gelmiştir (Yaşlı, 2014: ss. 379-380). Bu durumda muhafazakar milliyetçiler, MHP'nin ileri gelenleri gibi "doktriner milliyetçilik" değil "popülist hatta militan milliyetçilik" duruşu sergilemiştir. Türkiye'de bir bakıma iç savaş büyüdükçe, toplumsal gidişatta manevi çöküş durumu olmuştur. Ülkücü kadrolar adına en güvenli liman, İslam olmuştur. (A.g.e.: s. 381)

Ülkücü hareketin İslamileşmesi, teşkilatın manevi ihtiyacına indirgenemez; süreci anlayabilmek için 60'ların ortalarından itibaren, devletin İslamileşme sürecinin ivme kazanmasında, milliyetçilikle muhafazakrlığın hızla birbirine eklemlenmesi ve sağcı ideologların büyük payı bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemin Batı dünyasında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupa'da gelişen 'refah devleti'nin tıkanması neticesinde sağ blokta oluşan "yeni sağ" akımı da giderek yükselmiştir. Ayrıca İran İslam Devrimi rneğinde görüldüğü üzere siyasi İslam'ın yükseliş yılları olduğu unutulmamalıdır. (A.g.e.: s. 382)

Bu durumda Aktoprak, giderek İslamcılık akımının etkisine giren ve partiler kuran Milli Görüş çizgisinin, millet inşa sürecini, anti-sömürgeci milliyetçilik

açısından sürdürdüğünü ifade etmiştir. Dini milliyetçilik ile anti-sömürgeci milliyetçilik arasındaki farkın temel sebebi, Milli Görüş çizgisini sömürgeci bir düzeni yıkan kurucu iktidar olarak görmesi ve dayandığı İslamcı tabanın da kendisini bir milli kurtuluş hareketi gibi tanımlamasıdır. Milli Görüş çizgisinin Türkiye’de dayandığı taban da kendisini bir milli kurtuluş hareketi gibi tanımlamıştır. Buna karşın Batı olarak kabul edilen görüş de Türkiye özelinde Kemalizmdir. (Aktoprak, 2016: s. 1) Böylelikle TİS ile TİÜ arasındaki nüveler yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır.

12 Eylül Darbesi sonrasında 1988’e kadar, Alparslan Türkeş MÇP partisini kurarken muhafazakar milliyetçiler, partiye yakın olmamışlardır. Bunun iki sebebi olmuştur. Birincisi, parti içinde bulunan farklı görüşteki partililerin içindeki hiziplerin (düşünce bakımından ayrılık gösteren yan tutmaya yönelik küçük topluluk) başrol oynamasıdır. Partinin kongresinde tek başına aday olup seçilen Türkeş bile, gücünü koruyabilmek adına hizipler arasında ustaca dengeleri kollamak zorunda kalmıştır. Ayrıca Türkeş için, muhafazakar milliyetçileri parti çatısı içerisine almak risk taşımıştır. Çünkü muhafazakar milliyetçi grup, 12 Eylül Darbesi’nden önce, ÜO da bulunmuştur, aksiyoner bir duruş sergilemiştir ve özellikle genç Anadolu insanının gençliği ve enerjisini yansıtmıştır. Fakat sağ-sol çatışmalarında olaylar olmuş, bunun sağ görüşteki çatışmalarını ise ÜO düzenlemiştir. Birçok ÜO mensubu, 1980 Darbesi öncesindeki olaylar esnasında öldürülmüştür. Taşra gençliğinin profili; kentlilerin Batıcı-laik Kemalist geleneğe ve kentli kozmopolit kültür unsurlarına karşı olması ve anti-komünist muhafazakar tepkinin yoğunlaşmasıyla oluşmuştur. İslam’ı bir manevi-ahlaki kimlik gibi taşımışlardır. Bir yazıda taşra gençliğinin hareketi; “gelişme ve yerleşme süreci hızlanan Batılılaşma hareketine, ‘anti-İslami’ ve ‘anti-millî’ siyasi-kültürel zoraki uygulamalara, halkı güdülmesi gereken bir sürü olarak gören politik zihniyete, merkezce dışlanmış ‘çevrenin çocukları’nın duygusal reaksiyonu” olarak tanımlanmıştır. Hareketin reaksiyon olma özelliği ile duygusal olma özelliğinin iç içe bir bütün olduğu vurgulanmıştır (Galib, 1985: ss. 50-51).

İkinci neden ise, muhafazakar milliyetçilerin, Arvasi’nin önder olduğu “Türk-İslam Ülkücüsü” kuramına sahip olmalarıdır. 1970’lerde AO’nun ortaya çıkardığı ve MHP’nin de ideolojik olarak benimsediği “TİS” kuramı, MÇP’nin siyasi-ideolojik anlayışına karşı, muhafazakar milliyetçilerin nasıl tepki vereceklerini bilememeleri nedeniyle bir arayış sonucunda oluşmuştur. Muhafazakar milliyetçilerin, giderek

İslamlaştığı bir gerçektir. Burada 12 Eylül Darbesi ile yargılanırken, askerini; 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırası sırasında daha çok Sağ kesimi hedef almasından sonra, ordu komutanlarının tekrar aynı hatayı yapmak istememeleri yüzünden hem sol hem de sağ görüşlü tutuklular kötü şartlara maruz bırakılmışlardır (A.g.e. s. 292). Ülkücü Hareketin tabanındaki tasavvuf ilgisinde, 1970'lerin sonlarındaki ölümle burun buruna olan genç insanın gönül huzuru arayışı, önemli bir rol oynamıştır. (Mete, 1990)

Parla (1986); "Türk yönetici sınıfının 250 yıllık kültürel kimlik arayışında", "Türklük, İslamiyet ve Batı(cılık)" unsurları esas olagelmış; farklılık, bu üç unsurun "nasıl, hangi vurgularla ve hangi sıraya göre sentezlendiğine" göre belirlenmiştir" diyerek şöyle devam eder: "Resmi ideoloji olan Kemalizmin de, İslamiyet unsurunu dışlama ölçüsünde marjinalleştirilen Batı-Türklük-İslam sentezini" ifade eder". Abdurrahman Dilipak (1990), ise TİS'ni "Kemalizm-İslam Sentezi" olarak görmektedir.

Hüseyin Çelik (1993), Ali Suavi'nin; "Osmanlı İmparatorluğu'nun bütününden söz ettiği zaman Osmanlıcı, Şark Meselesi adı altında Avrupa ve Rusya'nın Müslümanları ezme gayretleriyle muhatap olduğu zaman İslamcı, kendisinin de mensubu bulunduğu Türk milletinin değerleri ve varlığı inkar edildiği zaman da Türkçü olmuştur" şeklindeki açıklamasıyla aslında muhafazakar milliyetçiliği kastettiğini belirtmiştir. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid, devletin istediği "resmi İslam"ı yaratmıştır. Bu, aslında "İslam-Türk sentezi" olmuştur (Alkan, 2004: s. 80).

Siyasal İslam'ın temelini Mısır'da 1928'de bir öğretmen olan Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) oluşturmuştur. Bu "sivil toplum" hareketi, yeni toplum hayali olarak şeriat kurallarının egemenliğinde bir yönetim şeklini arzulamıştır. (Salem: 2014) Daha sonra da bütün İslam aleminde çeşitli "Siyasal İslam örgütleri" kurulmuştur.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde açılan İmam-Hatip okulları fazla ilgi çekemeyince zamanla kapatılmış olduğundan [1932] (Yanardağ, 2012: s. 259) devlet, Mısır'da bulunan El-Ehzer Üniversitesi'ne öğrenim görmeleri için öğrenciler göndermiştir. Fakat burada "şeriat kuralları" olduğundan, sömürge olan Mısır'da eğitim gören Türk öğrenciler, Türkiye'de din hizmetlerinde görev yapmışlardır.



Ayrıca bazı “radikal İslamcılar” (Mustafa Sabri, Dürrizade Abdullah vb.) için de Mısır, bir “radikal İslam okulu” görevi de görmüştür.

1960-70’li yıllarla birlikte Heywood’in belirttiği gibi, “kimlik siyaseti” ile beraber “siyasal İslam” giderek güç kazanmaya başlamıştır. Çünkü Arap milliyetçiliğinin mihenk taşı olan İsrail düşmanlığına rağmen 1967 Arap-İsrail Savaşı neticesinde İsrail savaşı kazanınca Arap milliyetçiliği düşerken “siyasal İslam” güçlenmiştir (Bozgöz, 2006-2007: s. 110).

Mısır’da Müslüman Kardeşler’in lideri Seyyid Kutub ile Pakistanlı Ebu’l Ala Mevdudi, Müslüman kitlelerin, siyasi İslam çevresinden bakmasını sağlamışlardır. Mevdudi, Hindistan’ın İngiltere’den ayrılması için Hint milliyetçiliğiyle beraber hareket edip Hindistan’dan ayrılan Pakistan’da “Cemaat-i İslami” adlı bir parti kurmuştur. Fakat Türkiye’de bu örgütler fazla etkili olamamışlardır.

Fakat Erol Güngör, Mevdudi’nin bir makalesini “İslam’ın Bugünkü Meseleleri” adlı kitabında yazmıştır (El Mawdudi, 1975). Dışarıdan gelen siyasal İslam ancak İslami bir nüve oluşturmuştur. Daha sonra bu akım, Türkiye’deki “Yeni İslamcılık” akımından türemiş ve kitlesel hale gelmiştir

1970’lerde “Türk radikal sağının” 1960’lı yılların ikinci yarısından sonra yükselen “anti-komünist söyleminde” İslam’ın savunulması için komünizmle mücadele edilmesi gerektiği ve bunun da “cihad” anlamına geldiği belirtilmiş ve Necip Fazıl Kısakürek, Osman Turan, Osman Yüksel Serdengeçti, Dünder Taşer ve Nurettin Topçu tarafından yazılan yazılarda, komünizmle ancak İslam ile mücadele edilebileceği ifade edilmiştir (Yaşlı, 2009: s. 185). “Milliyetçilik ancak İslam olursa değerlidir” görüşü oluşmuştur.

Gökalp’e göre, toplumsal değişme, gelişme olarak değerlendirilmektedir. Değişme (gelişme) teorisinin merkezinde “kültür” ve “medeniyet” kavramları bulunmaktadır. Değişim sürecinde ilk öncelenmesi gereken “kültür” olmalıdır. Zira “milli olma” halini yalnızca kültür yerine getirmektedir. Bu yüzden de Gökalp, halk edebiyatı, dil ve folklorik değeri önemli addetmiştir. (Çelik, 2010: 64). Gökalp, folklor ile milliyetçilik arasında bir bağ kurarak “resmi medeniyet” (medeniyet) ile “halk medeniyeti” (kültür) arasında farklı bağ kurar (Öztürkmen, 1998: s. 26). Çünkü kültür ile medeniyet arasındaki fark, Türklerde diğer milletlerden çok daha büyük olmaktadır. Bundan dolayı Türkler, kurumlarını kurmak yerine yabancı milletlerin

kurumlarını sahiplenerek kolaycılığa kaçmışlardır. (Yıldırım, 2013: s. 12) Bu yüzden kozmopolit kültür olan medeniyet, milli kültürü engellemiştir. Örneğin Osmanlı seçkinlerinin verdiği taviz ve teslimiyetçi çizgi, halkta huzursuzluğa neden olmuştur (Çelik, 2010: s. 70). Bundan dolayı, Gökalp; Türk kimliğinin ve Türk milliyetçiliğinin dayandığı temeli bulmanın derdi içinde olmuştur. Gökalp'in tasavvuru, İslamcı ve Batıcı fikirlerden oldukça farklı olmaktadır. 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak' fikri bu aşamada çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik bir şekilde "Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri"nin tersi biçiminde "Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak" olarak ele almış ve "Türklüğü merkeze alarak", "Türklük merkezli farklı sistemi" geliştirmiştir (Çalen, 2019: ss. 35-36). Gökalp'in bu kuramı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve toplumunun sorunlarının çözümüne yönelik bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamış, bu amaç adına kullanışlı bir kuram ve kavramsal çerçeveye kimlik olduğu için Emile Durkheim'da karar kılmıştır.

Gökalp, Durkheim'in "sosyal ülkücülük" kavramını benimsediğini ve "bütün sosyal olayların bir toplumsal ahlaktan ve organik olmayan bir dayanışmadan" (ortak kamu vicdanı tasarımı) ileri geldiğinden söz etmiştir. Bunun sonucunda 'ortak kamu düşüncesi' (maşeri ter'i) oluşmuştur (Gökalp, 2019: s. 75).

Durkheim'daki "kolektif (ortak) bilinç" kavramı da, Gökalp'te "millet şuuru" (ortak bilinç) haline gelmiştir. Bu durumda Gökalp, maşeri vicdanın milli kültüre ait olan değer yargılarını ve kurumları "canlı gelenek" olarak saydıktan sonra, uyum sağlayamayan gelenekleri "toplumsal fosil" olarak tanımladığını ifade etmiştir. Ancak Türkiye'de "canlı gelenek/toplumsal fosil ayrımı" gerçekleştirilmemiştir. Tanzimat dönemi idarecileri de bu yönde bir çaba içerisinde olmamışlardır. Bundan dolayı medeniyet düzeyinde bir ikilik ortaya çıkmıştır (Parla, 1989: s. 37).

Gökalp için din, ilkel kavimlerde her alanı kapsarken milletleşmiş cemiyetlerde kendi mesleki alanına çekilmektedir. Gerçek dindar milletler, heyecanları yüksek kişilerden oluşmaktadır. Gerçek vatanseverler de dinin bitimsiz olduğunu bilirler (Gökalp, 1985: 106). Bu durumda birey, vicdanı ile terbiye olacaktır. Birey, kendisine özgü bir şekilde ahlaki, dini, siyasi kanaatlere sahip olarak kamu vicdanına da katkıda bulunacaktır (Gökalp, 1977: s. 76).

Uriel Heyd (1979), Gökalp'in, dolaylı bir biçimde Ferdinand Tönnies'in "Gemeinschaft (cemaat) – Gesellschaft (cemiyet)" karşıtlığından etkilenmiş olabileceğini ifade etmiştir.

Gökalp, İslamcılık konusunda "İslam Ümmetçiliği" ve "İslam Milliyetçiliği" gibi iki farklı bir fikre sahip olduğunu belirterek bütün Müslümanların bir millet olduğu fikrine karşı gelmektedir (Gökalp, 2017: s. 37). Onun fikrine göre, Türkleşmek aynı zamanda İslamlaşmak demektir. Fakat İslam Ümmetçisi olan Türkçüler, kendilerini İslam Milliyetçiliği'nden farklı konumlandırmalıdır (Gökalp, 2017: s. 37).

Bu durumda ise TİS adına "kültürel mücadele" verenlere karşı "sol Kemalist" hatta "Marksizm" karşı gelmişlerdir (Öğün, 1995: s. 187). Böylelikle TİS, büyük ölçüde sürekliliği olan bir fikir olmuştur (Öğün, 1992: s. 44). Ancak TIÜ'nün, Osmanlı İmparatorluğu'daki Türkçülük yani milliyetçilik akımından ziyade İslamcılık akımından etkilendiği söylenebilir. Yasal Kemalizmin sağ ve sol çizgisi arasındaki fark şunlardan oluşmaktadır: Yasal Kemalizmin sağ tarafı, popülist iken (1980 öncesi MHP), Yasal Kemalizmin sol tarafı vesayetçi ve tepeden inmece bir duruş sergilemektedir (Öğün, 2000: s. 188).

Çok partili hayata geçerken, DP'nin içinde milliyetçiler bulunmuşlardır. Daha sonra fikir ayrılığına düşerek MP'yi kurmuşlardır. Fakat gerçekte Türk milliyetçiliğinin yanı sıra radikal İslamcıların, bir parti kuramamalarından dolayı da MP'ye girmiş oldukları söylenebilir. MP mahkeme tarafından kapatılınca Türk milliyetçileri, TKP ile yeni kurulan CMP'ye geçmiştir. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde DP kapatılınca yerine açılan AP'de ise, 1958'de CMP ile TKP'nin birleşmesiyle oluşan CKPM'nin genel başkanlığına gelen Osman Bölükbaşı'nın siyaseti yüzünden buradan istifa eden "eski TKP'liler" bulunmuştur (Ahmad, 2015: s. 235). AP lideri Süleyman Demirel, 27 Kasım 1967'deki 3. Kongre'de, "milliyetçi-muhafazakar Kadri Eroğan ile yarışmış ve kazanmıştır (A.g.e. s. 244). AP'deki "milliyetçi-maneviyatçı hizbin" başındaki DP'den gelen Osman Turan, liberal Demirel karşısında kaybetmiştir (A.g.e. s. 244). Turan, bu şekilde AP yönetimini eleştirince partiden atılmıştır (Milliyet, 31 Ekim 1967). Aslında Turan, AP Hükümeti'ne gensoru vererek, Başbakan Demirel'i ve iktidarı; "sola kaymakla, çıkar gruplarının avucuna girmek (...), onların talimatlarına göre iş görmek, (...) yıkıcı akımlara [sol gruplar] müsamaha gösterilirken, 'milliyetçi unsurlara [sağ gençlik hareketi] baskı

göstermek” ile suçlamıştır (Cumhuriyet, 1967). Fakat gensoru reddedilmiştir (Haber, 1967).

Turan; yazdığı ‘Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi’ kitabında, Türklerdeki devlet anlayışının; hem İslam öncesi Türk tarihinde hem de sonrasında manevi bir biçim üzerinde olduğu görüşünü savunmuştur. Buna “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” unvanı verilmiştir (Turan, 1969: 101). Türk devlet anlayışının oluşmasında; Türklerin de medeniyet kavramıyla ilişkileri etkili olmuştur. Türkler; ekonomik şartlar sebebiyle sürekli yer değiştirmeleri, teşkilatli boylar biçiminde yaşamaları, toprak mülkiyetine sahip olunmaması, ruhban sınıfının bulunmaması, tarih sahnesine devletli olarak çıkmalarından dolayı devleti; Türk evren durumunu göz önüne getirerek yaşayışın tam da merkezine yerleştirmişlerdir (Turan, 1969: 120). Bu durum da, resmi milliyetçiliğin tezi olan “Türk Tarih Tezi”ne uyumlu olmakla birlikte Turan’ın görüş farkı ise bir millet olan Türklüğün bir din olan İslam ile uyumlu olduğudur. Burada iki terim öne çıkmaktadır: “Nizam-ı Alem” (dünyaya nizam vermek) ve “Devlet-i Ebed-Müddet” (sonsuz kadar yaşayacak devlet) (Bora, 2018: 308).

Çıtak, (2019) bu durumda Turan’ın, ortaya attığı tezle; sentezin değil de psikolojik etkisiyle “Cihan Hakimiyeti Mefkuresi” oluşturmada inşa rolü üstlendiğini belirtmiştir. Bir bakıma Türklerin “özgüven noktalarını” belirlemiştir.

Osman Yüksel Serdengeçti, Türkçü hareketin seçkin dilini terk edip, yerine “Türk ve Müslüman olan Anadolu insanını yücelten popülist bir dil” kullanmıştır. Atatürk’ün önem verdiği köylüyü, devletin önemsemeyişi, köylüyü milliyetçilerden soğutmuştur. “Türkçülüğün”, “ırkçılığı” ve “Batı medeniyetini” örnek alması, Anadolu insanında karşılık bulmamıştır. Serdengeçti, köylüyü hem ırksal hem de İslami özelliklerini yitirmemiş bir erdem timsali olarak görmüştür (Bora, 2018: s. 308).

Serdengeçti, “af tasarısına İslamcıların hapse girmesine neden olan 301. maddeyi” de şiddetle eklemek istediği için AP’den ihraç edilmiştir Kurnaz (2012). Serdengeçti, CKMP’nin, “Laik Türkiye radyolarına İslami havayı ilk getiren parti” olduğunu söylemiştir (Sanlı, 2017: s. 37). AP’den ihraç edilince “yeni bir parti kuracağını ilan eden” Serdengeçti (1967), bir dergide, AP’nin merkez sağı yerine “milliyetçi” ve “İslamcı” akımların içinde olan bir “sağ parti” kurup, Genel

Başkanlığı'nda Ali Fuat Başgil ile Genel Başkan Yardımcılığı'nda Alparslan Türkeş'in olacağı bir parti" kurulması gerektiğini düşünmüştür (Sanlı, 2017: s. 37). Bir yayın organına konuşan Muzaffer Özdağ (1967), "CKMP-MP-YTP ile bağımsızlar" arasında bir birleşme olabileceğini söylemiştir (Sanlı, 2017: s. 37).

1968'deki CKMP İstanbul İl Kongresi; "Milli-İslami içerik bakımından oldukça başarılı ve "denge düzeni" mesajının verildiği bir kongre olmuştur. Bu kongede; CKMP'nin önde gelen isimlerinden 27 Mayıs Darbesi'nde MBK'de yer alan askeri kökenli Ahmet Er'in yaptığı "İslam Eksenli Denge Düzeni" adlı konuşma, Ülkücü Hareketin fikri temellerinin atılmasına önemli bir rol oynamıştır. Er, konuşmasında şunları söylemiştir: "İslam; kişi ve toplum hayatında olduğu gibi dünya ve kainatta da dengeyi hedef almaktadır. Maddi ve manevi dengenin devamını amaçlamaktadır. İslam; bir ideoloji değil hayat nizamıdır. Kaynağı; İslam ve hak olmayan bir hareket başarıya ulaşamaz. Bizim milli hareketimizin kaynağı ve anlayışı da, Kur'an ve sünnete dayanmaktadır" (Öznur, 1996: 154).

Bunun üzerine kürsüye gelen Alparslan Türkeş, şöyle konuşmuştur: "Aramızda yeni düzenden bahsedenler var. Bizim düzenimiz dokuz ışıktır. Dokuz ışık; kapitalizm ve komünizme karşı geliştirilen "korparatizm" demektir". Bu durum aslında 1968 yılında, MHP kurulmadan önce "MHP-BBP arasındaki ideolojik farkın tezaruhi gibidir. Türkeş'in konuşması ile kongre salonunda buz gibi bir hava esmiştir. Fakat Türkeş'in "Dokuz Işık Doktrini" biraz felsefi bir kavram olarak belirirken, Er'in kullandığı "İslam Eksenli Denge Düzeni (Muhammedi Düzen), salonda büyük bir coşku ve heyecana neden olmuştur. Bu durumda, Mardin'in kullandığı "merkez-çevre ilişkisi" ön plana çıkmaktadır. MHP'nin ileri gelenlerinin benimsediği "Dokuz Işık Doktrinine" karşın çevre yani halkın benimsediği "Denge Düzeni" ortaya çıkmış ama "komünizmin tehdit olduğu" durumda, fazla ses getirmemiştir.

Türkeş, bu durumu Er ile konuşmak istemiştir. Er, Türkeş'e şunları söylemiştir: "Ben tarlaya dönüyorum. Siz de siyasete devam edeceksiniz. Unutmayınız, bir gün İslam, Türkiye'nin ve dünyanın gündemine girecek, siz de o zaman geç kalmanın üzüntüsünü duyabilirsiniz. Bana Allahısmarladık, size de güle güle diyorum". Er, aslında milliyetçilikten daha fazla İslamcılık akımı için çalışmıştır. Ayrıca BBP'yi kurarak "Kurucular Kurulu Üyesi" ve YİK üyesi de olmuştur (Umur, 2016: s. 315).

Dündar Taşer, 27 Mayıs Darbesi'ne katılmış bir subay olarak Alparslan Türkeş'in "radikal grubu"nda yer almıştır. Bir gazetede yazdığı yazıda, Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze namazının, camideki cemaat tarafından "Allah'sızın namazı kılınamaz" şeklinde protesto edildiğini belirtmiştir. Bu durum aslında, 1966 yılında Yargıtay Başkanı olan İmran Öktem'in (1966, 7 Eylül) Adli Yıl açılış töreninde yaptığı konuşmada; Fransız Devrimi'nin ilerini gelenlerinden birinin söylediği "Allah Yoktur" manasına gelen bir sözü söylemesine ve Nurculuk tarikatını kuran Said-i Nursi'ye karşı öfkeli açıklamalarda bulunmasına dayanmaktadır (Sanlı, 2017: s. 34). Bu olay, muhafazakar kesimden tepki görmüş ve Öktem, "Kur'an ve İslam hakkında antipatik ifadeler kullandığı için özellikle de Nurculardan hışma" uğramıştır. Cenazeye imamın gelmemesi, cenazeye katılan İnönü'nün ise "Namaz kılınmadan gitmem" demesi nedeniyle, İnönü'nün ekibinden birinin namazı kıldırması ile cenaze töreni bitmiştir. Camiden çıkarken protesto edenler ile İnönü karşı karşıya gelmişlerdir. Bu arada protesto edenler arasında daha sonra AYM Başkanlığı da yapmış olan ve laikliğin savunucusu olarak bilinen Yekta Güngör Özden de bulunmuştur (Mumcu, 2012; s. 87). İnönü'ye refakat eden biri tabancasını çekerek, İnönü'yü ordan uzaklaştırmıştır. Daha sonra İnönü, bu durum için, "Yeni bir 31 Mart Vakası yaşadım" minvalinde konuşmuştur. Bu olayın, 1909 yılı Rumi tarihte 31 Mart (13 Nisan) gibi, 1950'deki Çakmak'ın cenazesinde yapılan gösteriler ile aynı olduğu belirtilmiştir. Bunu yapan ise milliyetçiler değil, aşırı İslamcılar olmuştur. Bunun üzerine; Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay bir gösteri düzenleyerek cenaze törenindeki olayları protesto etmişlerdir. Taşer, hükümete başvurmak yerine kendi başlarına protesto gösterisi düzenlemenin, "hükümeti çiğnemek" olarak adlandırılabileceğini ifade etmiştir.

Taşer (1975), burada milliyetçiliğin kavramlarından olan devlet ile millet arasında, özellikle "Laiklik fikrinin yanlış anlaşılması sebebiyle; millet ile bürokrat arasında bağların bütünüyle kopmuş olduğunu ifade etmiştir. Taşer, Tanzimat sonrasında kurulan (Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay) gibi kurumların, bir biçimde "millete hizmet etmek" yerine "ıslah ile vazifeli memurlar" olarak davranmaya başlamış olduğunu söylemiştir. Böylelikle "sabit maaşlı, merkeze bağlı", milletten kopuk "bir grup" ortaya çıkmıştır. Bu grup, CHP döneminde, "kurumsal iktidar" biçiminde olmuştur. DP ise "kurumsal kökenli" olduğundan dolayı "muvazaa devresi (danışıklı dövüş dönemi)" yaşanmıştır. Bu durumda, Şerif Mardin'in kullandığı

“merkez-çevre ilişkisi” öne çıkmaktadır. Ayrıca Taşer, Ülkücü gençliğin ilk öldürülenlerinden biri olan Süleyman Özmen’in cenazasında, Kur’an’daki Bakara Suresi’nin bir ayeti olan; “Şehitler ölmez” sözünü söylemiştir. Bu söz, kitleler halinde sevilerek sloganlaştırılmıştır.

“Yeni İslamcılık” kavramının çıkış noktalarından biri de Dündar Taşel’dir. Taşel, (1975: 80) AET yani Batıcılık kavramının yerine ‘İslam Pakı’nı önerirken Dışişleri Bakanlığı’nın ‘teokratik devletlerle işbirliği yapamayız’ düsturunu kırmamız gerektiğini söylemiştir. Üstelik Aksun (2012), Taşer’in, 1967 Kıbrıs sorununda Lozan Antlaşması’nı eleştirirken “Lozan’daki Türk heyetin, İngilizlerin Kıbrıs üzerindeki hakimiyetlerini onaylatırken Türklerin haklarından vazgeçtiğini ve askeri ve stratejik önemi büyük olan nüfus oranının Türklerin lehinde kalmasına önem vermediklerini” söylediğini belirtmiştir (Sanlı, 2017: s. 372).

Türk milliyetçi-muhafazakarlığın radikal isimlerinden olan Nurettin Topçu, muhafazakar düşüncenin, “moderniteye karşı” olduğunu belirtmekle beraber “inkılapçı” olduğunu söylemiştir. Bu konuyu şu biçimde ifade etmiştir: “Anadolu’nun kurtuluş savaşı, ruh cephesinde henüz yapılmadı. Asya’nın ilk çağında arta kalan sefaletine varis çocukları, bu topraklarda kurdukları devletin ruhuna sahip olamadılar. Henüz, yerlerde sürünen Türk-İslam ruhunu tutup da kaldıracak olan irade, hayatımızdan davacı oluncaya kadar bu toprağın insanı, eşyadan farksız bir varlıktır; değersizdir, itibarsızdır, hürmet görmez; onun Allah’tan bir emanet olduğu bilinmez (...)” (Yaşlı, 2015: s. 659).

Topçu ayrıca, “İnkılabı yapacağız. Bizim rönesansımızın müjdecisi, bin küsur yıllık İslam tefekkürü ve ihtirasının metotlu düşünüş ve ilim zihniyetiyle birleştiği yerdeki aydınlıkta bulunacaktır. Bizim iktidar ve merkezîyet prensipleriyle adalet ve mesuliyet ideallerini elele ilerletmiş devletimiz vardır. Bizim romantizmimizin tohumları, bir taraftan dağları dize getiren aşk destanlarıyla Anadolu’nun halk edebiyatı, diğer taraftan ilahi ruhu yeryüzüne vahiy aydınlığı halinde indiren Selçuklu mimarisinde bulunacaktır. Zehirli otlar, elbette yolunacak, sapkınlıklar ve yabancılıklar bertaraf edilecektir. Bu sebeple Divan Edebiyatı ve musubeti ve Servet-i Fünun faciası, elbette tedrisattan ve terbiye sahasından uzaklaştırılacak, musikiyi hasta hülyasına bağlayan hareket durdurulacaktır. Türkün alnındaki dehayı inkar ettiren bir asırlık taklit hastalığı mutlaka mektepten kovulacaktır. Fransızın ve

Almanın, nihayet Amerikalının zihniyet ve seviyesine zaman zaman bizi uşak yapan bilgisiz bayağılık iflas ettiğini anlayacaktır“ şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Topçu, Gökalp'in sunduğu “medeniyet-kültür ayrımını” Batıcıların yaptığı gibi redderek tam tersi bir biçimde kullanmıştır. Topçu, teknoloji ve pozitif bilimle özdeşleştirilen maddi medeniyetin ayıklanıp o şekilde alınmasını istemektedir. Kültür ile uyumlu bir teknolojiyi savunmaktadır. Bir bakıma medeniyete karşı kültürü savunduğu görülmektedir (Öğün, 1992: ss. 114-115). Süleyman Seyfi Öğün (1992), Topçu'nun, “popülist muhafazakar” olan “idealist, üpotik” bir kişi olduğunu savunmaktadır.

Erol Güngör (2011), “modern-muhafazakar” diye belirtebileceğimiz bir kişi olarak, önceleri Mümtaz Turhan'ın da etkisiyle Ziya Gökalp ekolüne bağlı biçimde çalışırken, Turhan'ın ölmesi ve Dündar Taşel'in etkisi ile “Gökalp'in ‘Batıcı, evrenselci kozmopolit’ olduğunu” söylemektedir. Güngör'e göre, “medeniyet evrensel değil milli olmalı”dır.

Güngör, “(...) Milliyetçilik, tarih sahnesinde sürekliliği olan bir toplumsal gerçekliktir” demiştir. Erol Güngör'e göre, Topçu, “Türk modernleşmesinin” adı haline gelmiş olan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki fikir akımlarından biri olan Batıcılık akımına karşı başarılı eleştiri getiren bir düşünür olmuştur (Doğan, 2018: s. 17). Güngör, Türk milliyetçiliği içindeki Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Mümtaz Turhan çizgisine karşı bir eleştiri yaparken; Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek ve Dündar Taşel ile de milliyetçiliği yapanlardan birinin de din olduğunu ortaya koymaktadır (A.g.m.: ss. 18-21). Kısakürek'in, Abdülhakim Arvasi'ye (Seyyid Ahmet Arvasi'nin babası) ve Nurettin Topçu'nun da, Bekkine gibi şeyhlere bağlı olmasına karşın Taşel ise bir şeyh olmamasına rağmen bir mürid olduğundan Güngör'ün zihniyetine etki etmiştir (Güngör, 1987: s. 41).

Ziya Nur, “bir fenafi'l-mille” (birey kendisini milleti ile mecz etmiş) sözünü kullanmıştır (A.g.m.: ss. 18-21). Güngör, “Sıfırdan başlayarak bir milli kültür yaratılamaz” demiştir. Ayrıca “Millleti tek parça bir sosyal bünye yapan şey, kültür birliğidir. Kültür, toplumların kendi hayati sorunlarını çözmek için denediği ve uzun yıllar içinde standartlaştığı usuller ve vasıtalarıdır” diyerek milleti açıklamıştır (Güngör, 2011). Devamında ise, “Kültür, maddi değildir. Bir inançlar, bilgiler, hisler ve heyecanlar bütünüdür” şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Güngör (2011), Edward



Sapir'den alıntı yaparak; “gerçek kültür” ile “sahte kültür” arasındaki farkı belirtirken, sanayi medeniyetinin kültür sahasındaki en büyük hatasının da makineyi insanların emrine vermesi ve daha sonra makinenin insanları yönetmesi durumu” olduğunu ifade etmiştir.

Yıldız'a (1998) göre, Türk milli kültürünün merkezinde, “devletin kutsallığı” düşüncesi yatmaktadır. Bu da Orta Asya kültüründen bize gelen bir durumdur. Bu kapsamda, devletin kutsallığında “devlet-i ebed müddet” anlayışında somutlaşan bu düşünce, milli kültürümüzün de önemli niteliğini oluşturur.

Güngör, “Türk milli kültürünün ve milli karakterimizin önemli bir kaynağı olan dinle ilgili tutumlar, okumuş zümre ile geniş halk kitlelerinin arasında büyük bir uçurumun doğmasına yol açmıştır. Düne kadar Türkiye’de din, okumuş insanın reddetmesi gereken şeylerin ilkinin teşkil etmiştir. Bugün bir kısım münevverimizin uzun gayret ve mücadeleleri sonunda din hürriyeti kısmen elde edilmiş ve din eski birleştirici rolünü hiç değilse kısmen oynamaya başlamıştır” demiştir (Güngör, 2011: s. 127).

“Büyük Doğu Hareketi”nin lideri olan Necip Fazıl Kısakürek, “Resmi milliyetçiliğe” karşı “seçici bir milli kimlik” tanımlamaktadır. Kısakürek, (Öğün: 2003) çalışmasında, Türk milliyetçiliğini şöyle betimlemiştir: “Türk bizim nazarımızda bellibaşlı bir inanış, bağlanış, düşünüş, seziş, hatırlayış, duyuş, davranış ve bildiriş hususiyetleri içinde, belli başlı bir iman, mukaddesat, tefekkür, tahassüs, hayal, hatıra, meşrep, eda ve lisan birliğinin ördüğü, tek nüshalı ve şahsiyetli bir ruh nescinden ibarettir” (1976: s. 356-357). Kısakürek’in seçiciliği içinde, “Anadoluculuk”, “İrkçılık”, “İslamcılık” ve “şartlı modernizasyon” bulunmaktadır (1976: 376). Fakat Batıcılık akımı yoktur.

TİÜ; fikir adamlarıyla birlikte “basılı yayın organlarını” da etkilemiştir. Örneğin, “komünizmle mücadele eden gazetelerden” biri olan ve milliyetçi-muhafazakar-İslamcı Fedai gazetesinin sahibi olan Kemal Fedai Coşkuner; TİÜ’nün benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. Fedai dergisiyle CKMP ittifakı; TİS yerine TİÜ’nün fikri için yapılan çatışmanın ilk nüvesi olmuştur. İlk olarak Coşkuner, CKMP’nin basılı bir yayın organına sahip olmadığından dolayı Fedai sayfalarının CKMP haberiyle dolacağını söylemiştir (Fedai: 17 Temmuz 1967). Fedai dergisi, “aylık dava dergisi” olup “Allaha Vatana ve Hürriyete” sloganıyla “milliyetçi-

muhafazakar” bir kesme seslenmiştir ve bu bakımdan BBP’nin ilk nüvelerinden biri olmuştur.

Ancak bu ittifak iki nedenden dolayı bozulmuştur. Bunlardan biri, ‘muhafazakar-İslamcı’ kesimden gelen ve dergiye tiraj kaybettiren tepki olmuştur. Coşkuner; “dinsiz Türkçüğüne” sebep olunmaması gerektiğini belirterek, “Müslüman Türkçülüğün” olması gerektiğini fakat “fikirlerine vasıta kılabilindikleri takdirde CKMP’yi müzaheret edeceklerini” söylemiştir (Coşkuner: 21 Ağustos 1967). İkinci neden ise, Coşkuner’in, CKMP lideri Türkeş ile fikri olarak anlaşamamış olduğu için de Fedai dergisini kapatarak ve “CKMP ile karşılaşmamız en büyük hatamızdır” diyerek daha İslamcı akıma yönelmesidir.

Fedai dergisi, “Parlamentoda Üç Sağcı Lider” başlığıyla, 1969 Genel Seçimi’ne giderek “merkez sağ” partisi durumuna geçen AP’nin yerine gelecek olan “muhafazakar önderlerden” bahsetmiştir. Bunlar; Müstakiller Hareketi olan 15 arkadaşın seçime farklı illerden girdiği ve sadece Necmeddin Erbakan’ın bağımsız milletvekili olduğu İslamcılık akımını savunanlar (Yalanız: 2011), seçimlerden önce partisinin ismini CKMP’den MHP’ye çeviren Alparslan Türkeş ve CMKP’den ayrılıp MP’yi kuran Osman Bölükbaşı’dır. Dergide, “birkaç sağcı parti yerine tek bir büyük sağcı parti olması gerektiği söylenmiştir (Fedai: Kasım 1969).

Ancak 12 Eylül’den sonra hapisteki birçok ülkücü; “devlet-i ebed müddet” anlayışını sorgulamaya başlamıştır. İşkence sırasında İslamcılığa meyletmişlerdir. Türkeş’in kullandığı “Dokuz Işık” yerine MSP lideri Erbakan’ın yazdığı doneler ile “İslamcıların kullandığı” ve “Milli Görüş” adıyla müsemaha olan ve MSP’nin ardılı RP yönetiminde bir söylem ilgilerini çekmiştir. “Milli Görüş”ün idealinin adı olan, “Adil düzen”, dört parçadan oluşmaktadır. Bunlar; “Ekonomik düzen”, “İlmi düzen”, “Ahlaki düzen” ve “Siyasi düzen”dir.

Erbakan, Türkiye’de Nakşibendî Tarikatı’nın hocalarından Mehmet Zahid Kotku ile görüşmeler yapmıştır. Bunun sonucunda “İslami bir parti kurma” kararı almıştır. Bu görüşmeler aynı zamanda Milli Görüş Hareketi’nin ideolojisini ortaya koymaktadır. Kotku, siyasal alanla ilgili “milli” ve “İslami” kaygılara dikkat çekerek Milli Görüş Hareketi’nin ortaya çıkışındaki temel unsuru şöyle açıklamıştır: “Sultan Abdülhamid Han’ın tahtan indirilmesinden sonra ülkenin yönetimi Batı taklitçiliği yapan masonların eline geçmiştir. Bunlar bir azınlıktır, milletimizi temsil edemezler.

Yönetimin milletimizin gerçek temsilcilerine geçmesi için kanunların müsaadesi içerisinde siyasi parti kurarak çalışma yapmak kaçınılmaz bir tarihi vazifedir” (Yalanız, 2011). Bu durum, Türkiye’deki ilk kez İslami parti kavramını oluşturmuştur. Türkiye’de de başta Nakşibendi ve Kadiri Tarikatlarının alt kolları ve dini cemaatlerin yanında birçok yazar ve fikir adamı yeni İslami oluşumu desteklemiştir (Yalanız: 2011: s. 27).

Bu yüzden de, 8 Şubat 1969’da Adana’da CKMP Kongresi toplanmıştır ve aslında Türkes-Atsız grupları arasında bir farklılık oluşmuştur. Atsız ve grubu, Türkçü hatta Turancı konumunda olmuştur. Atsız ve grubu, Rusya Türklerinin (Akçura, Togan vb.) “dil milliyetçiliği”ni savunurken, Türkes ve grubu ise Turancı olsa da “dini milliyetçiliği” savunmaktadır. Kongre’yi Türkes kazanmıştır. Atsız, basın mensuplarına (partide) “Allah, Tanrı’yı kovdu” demiştir (Yalçın, 2008). “1944 Türkçülük Olayı”ndan sonra yargılanan Atsız ve Türkes, artık ayrı kulvarlarda siyasi ideallerini gerçekleştirmek için çaba harcamaya başlamışlardır. Atsız 1975’teki ölümüne kadar “Turancılık akımı”ndan vazgeçmemişken Türkes, halkın “dine önem vermesi” sebebiyle “Turancılık”tan “Anadoluculuk akımı”na ılımlı bir geçiş yapmıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi ile tutuklanan ve hakkında idam cezası talep edilen Türkes, giderek daha ılımlı bir şekilde İslamcılık akımıyla arasına mesafe koymuştur. Sözmezoğlu (2017), bunun nedenini ise “devlet aklı” (hikmet-i hükümet/raison d’etat) olarak açıklar. Böylelikle Türk milliyetçileri; “laik, Turancı, ırkçı ve faşist akım”dan daha “İslamcı, Anadoluçu ve Batı medeniyeti karşıtı bir akım”a evrilmiştir.

TİÜ’nün önemli bir ismi de Nevzat Köseoğlu’dur. Köseoğlu (1998), “medeniyet” kavramında, “Batı ve Batıcılık karşıtı” bir söylem benimsemiştir. Köseoğlu, “Batılılaşma hedefinin sürekli vurgulanması ve bu yöndeki hassasiyetlerin arttırılması, Türk tarih ve kültüründen kaynaklanacak yeni bir ülkücülüğü dışlamıştır” demiştir.

Yanardağ (2002), Köseoğlu’ndan alıntılıyarak; “Ahlaki düzeni bozan olay”ın kesinlikle “laiklik olduğunu” savunmaktadır. Ona göre; “milliyetçi ahlaklı” olmak zorunluluğu vardır. Bu milliyetçi ahlak kavramının temelini oluşturan ilke ise İslam’dan ibarettir. Ona (1998) göre, Türk Ülkücülüğü, “Allah’ın adını yüceltmek üzere dünyaya hakim olmak ve insanları Allah’ın emrettiği ölçüler içinde adaletle

yaşatmak” (...), İ’la-yı kelimetullah ve nizam-ı alemi kurmak.” şeklinde tanımlanmıştır.

Köseoğlu (1992), Prof. Dr. C. E. Black’in dediği gibi, “medeniyetin; zaman içinde gelişen sosyal kurumların, insan bilgisindeki büyük birikimini yansıtan ve hızla değişen yeni işlevlere uyarlaması süreci olduğunu” söylemiştir. Bundan dolayı medeniyet, “yenileşme” değil, “yenileme” olmak durumundadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan reformlara; “medeniyetçilik” denilse de Türkiye Cumhuriyeti adına ise “medeniyetçilik” değil, “Batılılaşma” denilmelidir. Çünkü Cumhuriyet ile beraber eski kurumlara yeni işlevler kazandırılması yerine, onların değiştirilmesi gerekmiştir. Ona göre, “Osmanlı aydınlarının, Osmanlı kutsallarına saygılı, milli imana sahip oldukları” görülmektedir. Halbuki “Cumhuriyet Türkiye’sinde ise (Türk aydınları) Türk kültürü ruh ikliminden uzaklaşmış, kutsallarına uzak duran kimselerdir” demiştir. Köseoğlu’na göre, “Batılılaşma hareketinin tek gerçek nedeni, ‘İslahatçıların başarısız olması’dır. Aynı zamanda da “reaksiyoner muhafazakarlık” için de aynı sebep söz konusudur (A.g.e.: s. 200-201).

Dilaver Cebeci, Türk edebiyatında ‘Seyyah-ı Fikir Evliya Çelebi’ tipi ile 16. yy. Türk sosyal hayatında o günün şartlarında Türk kültürüne yabancı yönleri hoş bir stil ile hicvetmiştir (Yeni Akit, 2016).

1980 öncesinde “Komünizmle Mücadele Eden Türk Milliyetçilerinin Teşkilatlanması”nda, “1975-1980 arasında çıkan Hareket dergisinin lideri olan D. Mehmet Doğan da vardır. Doğan’ın, “Doğucu-Anadolucu çizgiden sapmayan, Turancılığı dışlayıp İslamcı ve anti-Batıcı bir milliyetçilik anlayışı bulunmaktadır. Doğan’a göre, Türkçülük ve İslamcılık çatışmak için değil tarihsel olarak birbirini tamamlamak adına gönderilmiştir. 1980 öncesinde Hareket dergisi, MHP’yi, “Turancı ve İslam’a aykırı görüşleri nedeniyle eleştirmiştir. Hareket dergisi aslında İslamcılışmayı da teşvik etmiştir (Yanardağ, 2002: s. 389-399).

Doğan (1979), “Türkiye’deki üç ana siyasi akımın (Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık) en büyük sahiplenişinin İslamcılık olmasının tartışmasız” olduğu düşüncesini savunmuştur. Doğan, “Bu çerçevede Türkçülük, yer yer İslami unsurlar içerse de “Batıcı bir akım” özelliğindedir. (...) Millet in emperyalizme karşı vermiş olduğu mücadeleden hareketle millet in, millet şuurunun İslam olduğu su götürmez

bir gerçektir. İslam'dan yoksun bir milliyetçilik, milli şuuraya aykırı olmaktadır.” şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Ancak İran Şahı'nın ülkesini terketmesi ve dini lider Ayetullah Humeyni'nin İran'a gelişiyle “İran İslam Devrimi” olmuştur (Heywood, 2017: s. 214).

Griffen'e (2014) göre, Seyyid Ahmet Arvasi'nin, “Alman Nazizmi ve İtalyan faşizmine benzer bir “yeniden doğuş” miti çıkmakta olduğunu belirttiğini ifade etmiştir (Yaşlı, 2014.: s. 395).

Arvasi, Gökalp'in söylediği gibi, “kültürün milli fakat medeniyetin, beynelmilel (milliyetlerarası, uluslararası) bir değer olarak kullanıldığını” (Arvasi, 1982: s. 258) belirtirken ancak Mümtaz Turhan'ın kitabında Thurwald'dan alıntılanarak yazdığı gibi, “kültürü takınılmış bir tavır, medeniyeti ise bilme ve yapabilmek” olarak ifade etmiştir (1972: s. 31).

Arvasi, “Her milli medeniyetin, ... mesajı da beynelmilel [international] değil alemşumul [universal]dir. Bu mesaj da, çok defa, ya bir din yahut onun yerini tutmak isteyen bir ideolojidir. Medeniyetler, böyle bir mesajdan mahrum kalırsa cılız kalırlar” demiştir (Arvasi, 1982: s. 265). Arvasi, “İslamizasyonun doktrinleşmesi”ni TİÜ ile gerçekleştirmiştir. (Yaşlı, 2014: s. 385)

TİS ile TİÜ arasında fikri düşünce haricinde, “komünizmle mücadele eden Türk milliyetçilerinin gazete ve dergilerinin” de önemli payı bulunmuştur (Öznur, 1999). Komünizmle mücadele eden Türk milliyetçilerinin gazete ve dergileri, 1965-1975 yılları arasında TİS'i savunurken; 1975 sonrası dönemde, gazete ve özellikle dergileri de TİÜ'ü besleyen unsurlar olmuştur. Hergün gazetesi ile Genç Arkadaş, Büyük Türkiye'ye Hasret, Büyük Ülkü, Ülkü Ocağı, Nizam-ı Alem ve Birliğe Çağrı dergilerinin manasal anlamda İslamlaşmaya başladıkları muhakkaktır (Öznur, 1999).

1991 Genel Seçimi'nde, MÇP-RP-IDP arasında bir ittifak gerçekleşmesi muhafazakar milliyetçiler için faydalı bulunmuştur. Basın buna “Kutsal İttifak” (1991) adını vermiştir. Aslında MÇP'deki muhafazakar milliyetçiler, ANAP yerine daha sağa ve de İslamcılık akımının kalesi olan “Kutsal İttifak”a yönelmiştir. Burada Türkes'in öngörüsü önemlidir. Bu ittifakın kurucuları ise AO, Birlik Vakfı, İş Dünyası, Türkiye Yazarlar Birliği ve Türkiye gazetesi gibi milliyetçi-muhafazakar sivil toplum örgütleri olmuştur (Öznur, 1999).

DYP-SHP koalisyonuna, Türkeş destek vermek istemiştir. Fakat Muhafazakar milliyetçiler (dört milletvekili) MÇP'nin toplantısına katılmamıştır. Çünkü SHP ile birleşen HEP'in, ideolojik olarak karşı oldukları ve “Bölücülük” yaptıkları öne sürülüyordu. Türkeş bir biçimde iktidar ile çalışmak ve koalisyona etki etmek isterken; “muhafazakar milliyetçiler” ise; ilkeli, parti içi demokrasiyi savunarak ve danışarak (meşveret) siyaset yapmak istemekteydi. Bu durum, “Yeni Osmanlılar akımının” savunduğu görüştür. Muhsin Yazıcıoğlu, “1980'den önceki ortam olsun, idealizm olsun, gençlik olsun ama kavga olmasın” demiştir (Bora ve Can, 2016: s. 69). Muhafazakar milliyetçiler için Türkeş'in kurduğu “Lider-Doktrin-Teşkilat düzeni” olarak otoriterleşen yapı, ideolojik olarak farklı düşünen bu iki grubun bir arada yaşamasını imkansız hale getirmiştir (Şahbudak, 2016).

Tüm bu gelişmeler neticesinde, 29 Aralık 1991'de MÇP Büyük Kongresi toplanmıştır. Türkeş'in ve Muhafazakar milliyetçilerin listeleri yarışmış, ilk defa liderin istemediği kişiler seçilmiştir. Muhafazakar milliyetçilerin çıkardığı Bizim Dergah dergisi MÇP'lerce basılınca, 7 Temmuz 1992'de “Muhafazakar milliyetçilerden beş kişi (Muhsin Yazıcıoğlu, Ökkeş Şendiller, Saffet Topaktaş, Ahmet Özdemir ve İsmet Gür), MÇP'den istifa etmişlerdir (Umur, s. s. 96). BBP'nin fikri, “bin yıllık terkinin yeniden ihya hareketi” amacıyla kurulan bir siyasi yapıyla oluşmuştur. (Umur, 2017: s. 325)

### **3.2. Anavatan Partisi'nin MHP ve BBP ile İlişkisi**

1983 Seçimi'nde askeri veto yüzünden “milliyetçi bir parti” yer almamıştır. Bu yüzden de, eski MHP seçmenleri; ANAP ve MDP arasında bölünmüşler ve üçüncü parti olan HP'ye ise sol parti olduğu için oy verilmemiştir.

Umur (2016), ANAP'ın; 12 Eylül öncesinde var olan dört ana partinin (CHP – Sosyal Demokrasi / AP – Liberal / MSP – İslamcı / MHP – Milliyetçi) hepsinin topladığını belirtmiştir. Fakat ANAP, aslında milliyetçi-muhafazakar yönleri ağır basan bir parti olmuştur. Ernesto Laclau'nun, kavramsallaştırmayla ANAP, “popülist bir söylem” içermektedir. Laclau (2005), popülizm; siyasal alanı bir tarafa halkı ise başka tarafa koymak suretiyle sembolik olarak ikiye bölen statüko karşıtı bir söylemdir. Bu bölünme, halkın aslında farklı toplumsal grupların toplumsal

taleplerinin, mevcut sisteme karşı eşdeğer bir biçimde ele alınmasıyla gerçekleşmektedir.

Bora (2005), Özal'ın; "Muh. Par. kendini feshederek ANAP'a katılmalı" diye düşündüğünü söylemektedir. "MHP kökenliler - MSP kökenliler" mücadelesi, 1984 yazında, MHP kökenli Kırşehir milletvekili Mehmet Budak ile MSP kökenli Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler arasında mecliste tartışmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu tartışma, ANAP'ın AP kökenli milletvekili Nevzat Bıyıklı'nın bir dergiye verdiği haberde (1984), "ANAP içinde MHP-MSP kavgasının sürdüğü" şeklindeki sözleriyle aleniyet kazanmıştır. ANAP'ın parti içi iktidar mücadelesi, Ekim 1984'te başlayan örgüt kongreleriyle sürmüştür. ANAP kongrelerinin; "Türklerin, Anadolu'yu İslamlaştırmasında ve yurtlaşmasında ilk adım olarak görülen Malazgirt'ten başlatılması ve ANAP'ın, TİS söylemine ağırlık vermesi", "MSP-MHP rekabetinde" MHP'den yana olduğu izlenimini vermektedir (Bora ve Can, 2015: s. 148).

### **3.2.1. Turgut Özal Dönemi'nde ANAP ile MHP ve BBP İlişkisi**

Yanardağ (2002), Özal'ı anlatırken, 12 Eylül öncesinde işveren sendikası olan MESS'in başkanı olduğunu söyler. Özal, MSP milletvekili aday olmuştur ama MHP ile de iyi ilişkisi olmuştur. 14 Ekim 1979'da "kısmi senato ve milletvekili ara seçiminde Özal; MHP İstanbul aday olmak istemiştir. Özal'ın başında bulunduğu ANAP'ta parti içi mücadele açık olarak yapılmaktayken, "MHP kökenliler" bazı ortamlarda, "eski ülkücü kimliğini" de kullanmışlardır. Bu durumda, ANAP üyesi olmalarına rağmen, kendilerinin "Türk milliyetçisi" olduğunu özellikle ifade etmişlerdir. Büyük basında; bu "MHP kökenli ANAP'lıları, MHP bağlantısıyla tanımlamak adına 'Hareketçi' ismi verilmiştir (Yanardağ, 200: s. 149). Bir dergi (1984) tarafından yapılan analizde, ANAP'ta "Hareketçiler"ın milletvekili ve bakan oldukları ve kadrolaşmışları belirtilmiştir. 1970'lerin MHP'lileri, tek başına iktidardaydı. ANAP içindeki 'Hareketçiler'in başlarında Alparslan Pehlivanlı bulunmaktaydı. Bu durumda; milliyetçilik; ANAP, Muh. P., eski MHP kökenliler ile Muhafazakar milliyetçilerin arasında parçalanmıştır. 1985'te Muh. P. yerini, MHP ismiyle benzeşen, MÇP'ye bırakmıştır.

6 Eylül 1987'de siyasi yönetim konumlarına gelme ve aday olma haklarını elde etmek amacıyla eski politikacılar için referanduma gidilmiş ve kıl payı olarak siyasi

yasaklar kalkmıştır. MHP oy tabanının yüksek olduğu yerlerde, yasakların kalkmaması yönünde oy kullanılması nedeniyle, MHP'nin artık bittiği, yerine ANAP'ın geldiği şeklinde yorumlar öne çıkmıştır (Bora ve Can, 2015: s. 155).

Aslında Ülkücüler ile ANAP'ta yer alan ülkücüler arasında büyük tepki oluşmamış ve adeta “gidenler tekrar geri gelirler” şiarı ile hareket edilmiştir. Hatta “Türk milliyetçiliği, parti davası değildir” biçiminde fırsatçılığın olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Örneğin ANAP üyeleri tarafından, “Milliyetçiliği iktidar edeceğim!” diye (...) değişik çevre ve simalara hoş görünmek, Türk milliyetçiliğini bölücü unsur olarak değerlendirmek sadece fitnenin, fesadın ve politika bezirganların işidir” şeklinde demeç verilmiştir (Acar, 1986: s. 9).

6 Eylül 1987'de siyasi yönetim konumlarına gelme ve aday olma haklarını elde etmek amacıyla eski politikacılar için referandum gidilmesinin ardından kıl payı olarak siyasi yasaklar kalkmış ve Türkeş, MÇP'nin başına geçmiştir.

Çalık (1999), “Klientelizm'in; “yanaşmacılık” ya da “müşteri” anlamına geldiğini belirtmektedir. 12 Eylül Darbesi'nden sonra MHP'nin kapatılmasıyla hayat amacını ve kendi kimliği kaybeden orta boy esnaf ve işadamları, ANAP'a giderek parasal güçlerini büyütmüşlerdir (Bora ve Can, 2015: s. 164). 12 Eylül Darbesi'nden önce taşra gençliği durumu şöyleydi: Görkemli geçmiş edebiyatını seven, Batıcı ve kozmopolit kültüre duyduğu muhafazakar tepki ve tutucu kasaba milliyetçiliği şeklindedir. Taşra gençliği, 1970'lerde sağ siyasette AP yerine MHP'ye yönelmiştir. Çünkü silik ve heyecandan yoksun olan AP seçmenine göre MHP, “gençliğe aksiyon” önermiştir (A.g.e.: s. 164). 1980'lerde ise bazı ANAP'lı hareketçiler, fırsatlar ve avantajlar sağlamaktan geri durmamışlardır (A.g.e.: s. 164).

12 Eylül öncesinde, MHP ve ülkücü kuruluşlarda çalışmış pek çok kişi, TO üyesi olmuştur. 12 Eylül'de sıkıyönetim hiçbir dernek ve kurumun kurulmasına müsaade etmemiştir. 1984 yılında TO açılmıştır. 12 Eylül sonrasında, eski MHP'li birçok ismin, iktidardaki ANAP ile yakın bir biçimde gözükmesi; MHP'nin devamı MÇP'den tepki toplamıştır. Türkeş'in, hapisten çıktıktan sonra, “TO'nın açılış törenine davet edilmemesi” ve “Özal'ın davet edilip konuşma yapması” yadırganmıştır (Öznur, 1999: ss. 36-37).

TO, Ankara Şube Başkanlığı Orhan Kavuncu'nun liderliğinde 21 Mart 1987'de düzenlenen “Türk Dünyası Folklor Şenliği”nde, ülkücü gençler; “Ülkücü Hareket



engellenemez”, “Mamak’ta işkenceye son”, “Ülkücü düşmanı ANAP iktidarı”, “Kanımız aksa da zafer İslam’ın”, “Türkeş nerede, biz oradayız”, “Ülkücü zulme boyun eğmez” gibi sloganlar atmışlardır (A.g.e.: s. 39).

Mamak Cezaevi’nde tutuklu bulunan Yazıcıoğlu adına, (kendisinin haberi olmadan) bir mesaj biçiminde salonda mektubu okutturulmuştur. Bunun üzerine gençler de; “Mamak’ta işkenceye son”, “İşkenceler bizi yıldırılmaz” gibi sloganlarla ANAP’ı protesto etmişlerdir (A.g.e.: s. 39).

Bu arada ANAP, dört ana partinin birleşiminden oluşurken, sağ minvalde milliyetçi-muhafazakar olan bazı gruplar da ANAP’ın içinde olmuşlardır. Bu gruplardan birincisi, “Hareket dergisi-Nurettin Topçu’nun ekolünden gelenler” (Ercüment Konukman vb.) ve “İkinci Kuvay-ı Milliye Derneği“ olmuştur (Bora ve Can, 2015: s. 168). “Hareketçiler”den bir kısmı TİS içerisinde “Mücadeleciler” olarak ayrılmıştır. Mücadeleciler, 1960’larda “Kurtuluş Savaşı’nda” şeriatı kurmak üzere toplanmışlardır. İkinci grup ise, “Kuvay-ı Milliye ile yeniden İslam’ı mecrasına oturma”yı amaçlamıştır (A.g.e.: s. 168). Umur (2016) ise 1970’lerde Aykut Edibali liderliğinde “Yeniden Milli Mücadele” dergisi oluşturulduğunu ifade etmektedir. 12 Eylül Darbesi’nden sonra da 48 kişinin katılımıyla milliyetçi-muhafazakar ideolojiye sahip IDP, 21 Mart 1984’te kurulmuştur.

Özal, Avrupa’daki ülkücüleri elde etmek adına eski MHP’liler ile mali destek için konuşmuştur. Avrupa’da bulunan AÜTDF Genel Başkanı Musa Serdar Çelebi ve Federasyon yönetimindeki Ali Batman, Türkeş’in MHP’yi koruyamadığını söyleyerek onu ağır biçimde eleştirmiştir. Ayrıca Başbakan Özal, Avrupa’daki muhafazakar ülkücülerin geri dönmesini sağlamıştır (Yanardağ, 1999: s. 364).

Özal’a suikast yapan kişi ise bir ülkücü olan Kartal Demirağ’dır. Bu da ANAP içindeki ülküçülere pahalıya mal olmuştur. ANAP’ın Liberal/Batıcı kanadının lideri olan Mesut Yılmaz, Cumhurbaşkanı Özal’ın “kendi başına hareket etmesi” ve “Bulgar Türklerini Türkiye’ye devlet hazır olmadan çağırması” nedeniyle istifa etmiştir. ANAP’ı “muhafazakar bir parti konumuna getiren” bu duruma karşı, Liberal/Batıcı kanadının lideri olan Mesut Yılmaz ile Milliyetçi kanadın önde gelen isimlerinden Mustafa Taşar, “bir sonraki kongrede ittifak yapma kararı” (1990, 3 Temmuz) almışlardır. 15 Haziran 1991’de yapılan “ANAP Genel Başkanlık Seçimi”ni, Akbulut yerine “milliyetçilerin de oyunu” alan Yılmaz kazanmıştır.

Yılmaz'ın Bakanlar Kurulu, "Liberal/Batıcı kanat" ve "milliyetçi kanat"tan oluşmuştur.

26 Mart 1989 Yerel Seçimleri'nde ANAP, 1984'de kazandığı İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentleri muhalefet partilerine kaptırmıştır. Bu yüzden de 1990 ilkbaharıyla birlikte birçok "Hareketçi", ANAP'tan MÇP'ye geçmiştir. Ancak bazı "Hareketçiler", ANAP'ta kalmıştır. 1987-1991 yılında ANAP'tan milletvekili seçilen ve "Kültür Bakanlığı" yapan "Hareketçi" Namık Kemal Zeybek, bir gazeteye verdiği mülakatta; "Ülkücü Hareket misyonunu tamamlamıştır" demiştir (Öznur, 1999: s. 40).

Özal (1992), "Türkiye'nin önünde hacet kapıları açılmıştır. Eğer önümüze açılan bu hacet kapılarından bugün giremezsek bu tarihi fırsatı kaçırmış oluruz" şeklinde konuşmuştur. Özal burada, kendisini milliyetçi olarak görmekle birlikte MÇP'yi bu durumun içine sokmayarak halkın MÇP yerine ANAP'a oy vermesini istediği görülmektedir.

Umur (2016), Muhafazakar milliyetçilerin, özellikle Muhsin Yazıcıoğlu'nun, MÇP'den istifa ettikten sonra, birçok sivil toplum örgütleri, dernekler, vakıflar ve kişiyle görüşüğünü belirtmiştir. Bu görüşmelerde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal da bulunmuştur. Özal ile görüşünce kamuoyunun dikkatini çeken Muhafazakar milliyetçiler, kendilerine "Yeni Oluşum Hareketi" adını takmışlardır. Hatta sıkıntı çeken Yeni Oluşumculara maddi desteği, Özal'ın vereceği ve ANAP'a geçecekleri konuşulmuştur. Ahmet Dinç (2009), Yazıcıoğlu ile görüşerek Özal'ın, Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa edeceğini, yeni bir parti kuracağını ve bu partiye Yeni Oluşumcuların da katılması gerektiğini söylemiştir. Yazıcıoğlu, Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak kalması gerektiğini, halkın; sivil, dindar, İslami hassasiyetleri olan, dışarıya açık bir insan istediğini belirtmiştir. Ayrıca Özal'ın; ABD destekli olduğunu; Yeni Oluşumcuların ise milli olacağını ifade etmiştir. Böylelikle Özal-Yazıcıoğlu görüşmesinden bir netice alınamamıştır (Öznur, 2012: ss. 382-383). Özal'ın, Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa edip tekrar siyasete dönme aşamasında, ideolojilerinin nasıl olacağını sorguladığı gözlenmiştir. İlk olarak ANAP'ın lideri Yılmaz'ın yerine "muhafazakar kanadın başkanı" olan Mehmet Keçeçiler ile "Olağanüstü Kongre" yapılmasına imkan sağlanmıştır. Ancak Yılmaz kazanınca Cumhurbaşkanı Özal'ın, Cumhurbaşkanlığını bırakıp tekrar ANAP lideri olması mümkün olmamıştır (Zürcher, 2010; s. 422).

Ömer Laçiner, (1993) Özal'ın; İzmir Ticaret Odası'nca düzenlenen toplantıda konuşarak iş insanlarının desteğini almak istediğini söylemiştir. Özal, ILO sözleşmesinin, işçilere daha fazla hak verdiğini belirtip işçilere iş güvencesi verilmesini reddetmiştir. Böylelikle iş insanlarının oylarını alarak yeniden siyasete dönmek adına çalışmıştır. Ayrıca işçiler Özal'a oy vermezken, Özal da işsizlerden oy istemeye devam etmiştir. Bu durumda Özal'ın, milliyetçi-muhafazakar ideoloji yerine kapitalist ideolojiyi benimseyeceği düşünülebilir. Ek olarak, Yazıcıoğlu'nun belirttiği gibi; Özal'ın, ABD destekli olduğu ve Yeni Oluşumcuların ise milli olacağı tezinin doğru olduğu söylenebilir.

Bu arada, sağ ideolojide bir boşluk olduğu durumu konuşulmuştur. DYP ve ANAP sağ ideolojiye sahip olmuşlar ama 1989 yılından başlayarak sol ideolojiye meylenmişlerdir. Bu durumda milliyetçi-muhafazakarlar yeni bir parti kurarak başarılı olmak istemişlerdir. Bunlardan bazıları; Hasan Celal Güzel, Aydın Menderes ve Turgut Özal'dır. Özal, siyasi açıdan tehlikeli MÇP'den ayrılan Yeni Oluşumculara destek vermiştir. MÇP'lilerin, BBP'yi, Özal'ın yönlendirdiğini ve önemli mali destek verdiğini iddia etmişlerdir.

Bu sıralarda “Milli Mutabakat Çağrısı” ve “Sivil İnisiyatif” kurulmuştur. Hatta BBP'liler partinin ismini halka sorarak oluşturmuşlardır. 29 Ocak 1993'te BBP kurulmuştur. Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu olmuştur. Eski partilerin açılmasını sağlayan kanundan sonra, MHP Kongresi 27 Aralık 1992'de toplanmış; MHP'nin isim haklarının MÇP olduğu ilan edilmiş, 24 Ocak 1993'te MÇP 4. Olağanüstü Kongresi'nde MÇP'nin ismi MHP olarak belirlenmiştir (Arıkan, 2008: s. 132).

Türkeş'in başkanlığını yaptığı yeniden açılan MHP'de “Genel Sekreterlik ve Genel Başkan Yardımcılığı görevini üstlenen Rıza Müftüoğlu (2006) bu dönemi şöyle yansıtmaktadır: “12 Eylül cenderesinden yeni çıktık. Şimdi benim teşkilatımın yöneticileri karakolun, jandarmanın önünden geçerken korkuyorlar. Ayrıca belli güç merkezlerini memnun etmek lazım. Nefes almamız lazım. Bunun için de ılımlı bir siyaset izlemekte yarar var. DYP'nin ortağı SHP'dir. Düşmanlıkla siyaset yapılmaz. MHP'nin yeni bir açılıma ihtiyacı var. Onunla bununla dövüşerek bir yere varamayız. Muhsin, ileri geri konuşuyor. ‘Türk ordusundan hesap sorulmalıdır’ diyor. Böyle laflar söylenmez. Bu arkadaşlarınızı törpülemek lazım. Türkeş, Meclis'e girilmesinin ve kurulacak olan hükümet ile işbirliğine gidilmesinin yararına

inaniyordu. Güvenoyu verilmesinde bu düşünceler etkili oldu. Ülkücü hareketi derleyip toparlamak için hükümete güvenoyu verilmesine karar verildi”.

1991 Genel Seçimi’nde, MÇP-RP-IDP arasında bir ittifakın gerçekleşmesini, hem muhafazakar milliyetçiler hem de Bizim Dergah dergisi değerli bulmuşlardır (Eylül 1991). Aslında MÇP’deki muhafazakar milliyetçiler, ANAP yerine daha sağa ve de İslamcılık akımının kalesi olan “Kutsal İttifak”a yönelmiştir. Burada Türkeş’in öngörüsü büyük öneme haizdir.

### **3.2.2. A. Mesut Yılmaz Dönemi’nde ANAP ile MHP ve BBP**

#### **İlişkisi**

1991 Erken Genel Seçimi’nde 2. olan ANAP, iktidarı DYP-SHP hükümetine kaptırarak anamuhalefet partisi olmuştur. 1993’de kurulan BBP’nin, Özal’ın ölümünden sonra ANAP’ın giderek liberalleşen bir durumu yüzünden ANAP ile araları artık eskisi gibi iyi olmamıştır. Ancak BBP kurulurken bu oluşumu destekleyenler, BBP kurulduktan sonra pek destek vermeye yanaşmamışlardır.

Eski SHP daha sonra da CHP koalisyon ortağı oy kaybettiği için CHP’nin yeni Genel Başkanı Deniz Baykal, hükümetten çıkmak istemiştir. Hükümet kurmada sıkıntı yaşayan Başbakan Tansu Çiller, DYP azınlık hükümeti için TBMM’de güvenoyu aramıştır. ANAP lideri Yılmaz, BBP lideri Yazıcıoğlu ile görüşerek azınlık hükümetine ‘Hayır’ denmesini istemiştir. Yazıcıoğlu, eğer seçime gidilirse, yeni meclise girememeye tehlikesinden bahsetmiştir. Yılmaz, “Tek sebep oysa onu hallederiz” (Hürriyet, 1998) demiştir. Böylelikle ‘DYP azınlık hükümeti’ güvenoyu alamamış ve CHP, seçime gitmek adına DYP ile koalisyon kurmuştur. Ancak ANAP ile BBP arasında seçim ittifakı kurulmuştur. 1995 Genel Seçimi’nde BBP, ANAP ile ittifak yapmış ve sekiz milletvekiline ulaşmıştır. MHP, meclise girmemiştir.

Yazıcıoğlu, bir programda, yaşanan olayları şöyle açıklamıştır: “Biz o dönem millet iradesi mi medya iradesi mi dedik ve millet iradesini seçtik. O dönemde ortaya çıkan koalisyonun şeffaflığı yeterince sağlanamadı ve yeterince tartışılmadı. Kerhen de olsa yine engellemeyeceğiz. Çünkü biz ‘Müslümanların iktidarını engellediniz’ dedirtmem düşüncesi ile RP’nin iktidar olmasına güvenoyu verdik” ( Bir Yiğit Vardı).

Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde, Türkiye AB'ye tam üye yapılmamakla birlikte, GKRR tam üye olmuş, Türkiye – Yunanistan arasındaki sorunların Lahey'da bulunan ABAD'ında çözülmesi, Türkiye'nin azınlıklara daha iyi davranması (burada gayrimüslimler hariç esas belirtilen Kürtler azınlık statüsünde görülmektedir) ve Gümrük Birliği mekanizmasının derinleştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye bunu kabul etmemiş ve Başbakan Yılmaz geri dönmüştür (Manisalı, 2006).

ANAP; DSP ve MHP ile 1999'da koalisyonla girmiştir. Böylelikle ANAP ile MHP hükümet ortağı olmuşlardır. 1999'da iktidar olan MHP; sivil toplum örgütleri ile bazı durumlar yaşamıştır. Dönemin Sağlık Bakanı olan MHP'li Osman Durmuş (Gazete Duvar, 2020), bir sivil toplum örgütü olarak ifade edilen (bir tarikat) Adnan Oktar grubu üyelerinden Doktor Oktar Babuna için “kanseri tedavi görmesi” adına “kan ve ilik örnekleri için bağış kampanyası” yapıldığını belirtmiştir. Medyanın da destek vermesiyle birçok kişi bağışta bulunmuştur. Ancak Sağlık Bakanlığı, Babuna hakkında soruşturma açmıştır. Durmuş bağış kampanyasının, “Türkiye'nin gen haritasını yabancı ülkelere vermek için” olduğu” iddisındadır. Daha sonra kan ve iliğe para karşılığı ulaşanlarla büyük bir kar elde edilmiş ve bunu organize edenler çok zengin olmuştur. Bu arada Susurluk Raporu'nda Türkiye'nin “büyük en sivil toplum örgütünün Fethullah Gülen cemaati olduğu” tespit edilmiştir (Sızıntı Belgeseli, Habertürk, 2016).

17 Ağustos 1999 Gölcük ve 12 Kasım 1999 Düzce depremleri ile Türkiye büyük bir kayıp yaşamıştır. Bu durum ekonomiye de sirayet etmiştir. Deprem yüzünden gerekli finansmanı sağlamak için ek vergi kanunları çıkarılmıştır (Uyar, 2003: s. 117). Ayrıca bankacılık sektöründe idari ve mali açıdan bağımsız bir kurum olacak BDDK görevlendirilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerle Türk bankacılık sisteminin işleyiş kuralları AB'nin belirlediği Basel Komite kararlarına uygun olacak şekilde uluslararası uygulamalara yaklaştırılmıştır. Çünkü kamu bankaları ile özel bankalar arasındaki “kredili ilişkilerde yolsuzluk yapıldığı” ve “kamu bankalarının hortumlandığı” gerekçesiyle DGM operasyon yapmıştır (Arpacıoğlu ve Demirtaş, 2002: s. 128).

MHP Programı'nda (2002) bu sırada IMF; Türkiye'nin para bulması için bazı büyük KİT'lerin (Tüpraş, Telekom, THY vb.) özelleştirmesini planlamıştır. Ancak MHP'li Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz; özelleştirmenin ancak Türkiye lehine olursa anlamı olduğunu söylemiştir. Nitekim özelleştirme konusunda MHP'nin 2002 yılında

parti programında, “devletin ekonomideki rölü düzenleyiciydi. Ancak Türkiye’nin güvenliği için önemli bazı KİT’ler devlette kalmalıydı” görüşü savunulmuştur. BBP Programı’nda (1993) ise “serbest pazar ekonomisi savunulacaktır, (...) Türk milletinin refahını arttırma, (...) ekonominin en yüksek dengeli büyümesini sağlayacak, (...) bir ekonomik yapıda” olması hedeflenmektedir.

Bu sırada “Kasım 2000 Krizi”nden sonra 19 Şubat günü MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki tartışma birden bir ekonomik krize neden olmuştur. Bir doların fiyatı 685.000 TL’den 1.350.000 TL’ye fırlamıştır (Uyar, 2003; ss. 136-137).

### **3.3. MHP ve BBP Teşkilatlarının Kendi İçinde İlişkisi / Teşkilatların, Merkez Sağ-Popülist Sağ Hareket ile İlişkisi**

MHP ile BBP’nin teşkilatlanması, fikir ve ideolojiden sonra benzer veya farklı yönler açısından önemlidir.

Fakat siyasi partilerin, diğer partilere göre nasıl konumlandığı özellikle karşılaştırma yaparken önemli bir durumdur. Merkez sağ kavramı; demokratik, milliyetçi, muhafazakar, dini muhafazakar ve Atatürkçü değerleri içermektedir. Mert (2007), “Merkez sağ”ın; ilk olarak, demokrasi ile başlamakta olduğunu söylemektedir. “Milli İrade” söylemiyle popülizm yapılmaktadır. Milliyetçilik ve muhafazakarlık, hakim ideolojiler olarak merkez sağda yer almaktadır. Dini muhafazakarlık; din ve vicdan özgürlüğü ve laiklik ile beraber yer almaktadır (Radikal, 2007).

Radikal sağ; “muhafazakar, otoriter, şoven bir ideoloji”dir. Eatwell, sağ’ın, sola karşı verilen bir tepki zinciri ve farklı bir düşünce şekli olarak görülemeyeceğini söyler. Bundan dolayı da sağ kavramı ve “aşırı sağ’ın derinleştirilmiş biçimi” hiçbir biçimde açıklanamaz. (Eatwell, 1989; s. 3)

Cas Mudde, “aşırı sağ” veya “sağcı radikal” yerine “milli-popülizm” (2004) kavramını ortaya atmaktadır. Popülizm; Latince’de “halk” anlamına gelen “populus” sözcüğünden gelmektedir (Heywood, 2016: s. 120).

Popülizm, “halk yağcılığı” ya da ‘halk çıkarıcılığı şeklinde, toplumdaki elit kesimler tarafından halkın çıkarlarının önemsenmediğini varsayan, devlet örgütünün

bu elit kesimlerden azad edilip halkın yararına ve toplum adına gelişmesini anlatan siyasi bir felsefe ya da söylem biçimi” şeklinde dile getirilmektedir (Ulusoy, 2018).

Popülist söylem, “sokaktaki adam’ın ekonomik ve sosyal çıkarlarını baskın olarak dile getirme, önyargı ve duygu patlamalarını kullanıp başarılı olmak isteyen bir amaç doğrultusunda” çalışır (Loğoğlu, 2017).

Popülizm, Rousseau’nun öne sürdüğü toplumun bölünmez kolektif çıkarı anlamındaki ‘genel irade’den güç alan bir durumdur (Heywood, 2016: s. 120). Karizmatik lider, popülizmin gereği olmaktadır. Bu durumda dünya genelinde totaliter diktatörlükler de bulunur (A.g.e.: s. 120).

MP, CMP, CKMP “popülist milliyetçi partiler” olmuşlardır. MHP, “iktisadi ve sosyal görüşlerdeki değişiklikler ile popülist (halkçı) milliyetçilikten doktriner milliyetçiliğe bir evrilme yaşamaktadır” (Limoncuoğlu: 2019: s. 149). Bu durumda MHP ile BBP’nin teşkilatlanmasını incelendikten sonra merkez sağ/popülist sağ ayrımında bu iki partinin durumunun anlatılması gerekmektedir.

### **3.3.1. MHP ve BBP Teşkilatlarının Kendi İçinde İlişkisi**

Türk milliyetçiliğinde; teşkilatlanma büyük önem taşımaktadır. Bütün milliyetçilerde dernek, dergi, gazete, parti gibi teşkilatlanmalarda, “milli bilincin” yükseltilmesi amaçlanmıştır.

MHP’nin logosu (MHP internet sayfası), “kurumsal kimliği” temsil ederek “Osmanlı Bayrağı’ndaki ‘üç hilal’ olmuştur. Yalnız Osmanlı Bayrağı’nin zemin rengi olan yeşil yerine Türk Bayrağı’nın rengi olan kırmızı renk” kullanılmıştır. Burada “geçmişteki Türk devletlerinin unutulmadığı ancak bizim tek rengimizin Türk bayrağının rengi olduğu” vurgulanmaktadır. “Kurumsal renkler, Türk Bayrağı Kanunu’nda belirlenen renk değerleri ile aynıdır”.

BBP’nin “Kurumsal kimliği”, hilal ve sembolleri olmuştur. “Hilal’, MHP de olduğu gibi İslam’ı temsil etmiştir. “Gül” ise Işık Kansu (1993) ile bir röportaj yapan Yazıcıoğlu’nun belirttiği gibi; “sevgi, güzellik, hoşgörü ve yumuşaklıktır. Darginlar barışırken gülle giderler. Sevgiyi, kardeşliği ifade eder. Yaprak yapraktır, bir noktada birleşir, bütünlüğü ahengi verir. Ayrıca tasavvufta da Peygamber Efendimizin kokusudur” şeklinde ifade edilmiştir.

MHP'nin ideolojisi; ülkücülük, milliyetçilik ve TİS'ten oluşmaktadır (Arıkan, 2008: s. 109). MHP'nin misyonu; “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğini, birlik ve bütünlüğünü, hak ve menfaatlerini korumak; yüce Türk milletinin milli ve manevi değerleri ile tarihi ve kültürel zenginliklerine sahip çıkmak; inançlı, yüksek ahlaklı ve çağın gerektirdiği niteliklere sahip nesiller yetiştirmek; hak ve adaleti, huzur ve güveni her alanda hâkim kılmak; Türkiye'nin müreffeh ve onurlu geleceğini inşa etmek; barış, mutluluk ve adaletin hâkim olduğu bir dünya nizamının tesisinde ülkemizin söz sahibi olmasını sağlamaktır” (MHP Parti Programı, 2009: s. 18).

MHP'nin vizyonu; “Geniş vatandaş kitlelerinin teveccühünü kazanarak tek başına iktidar olmak, Türkiye merkezli yeni bir medeniyet ve yeni bir dünya düzeni anlayışıyla; ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik gelişimi ve bilgi toplumuna geçişi sağlayarak ülkemizi, bölgesinde ve dünyada süper güç ve ‘Lider Ülke’ konumuna getirmektir” (A.g.e.: s. 18).

MHP'nin temel değer ve ilkeleri; “milliyetçilik, demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, lâiklik, millî birlik ve bütünlük, sosyal devlet, sosyal adalet ve Türk toplumculuğu ve yönetimde şeffaflık” olmaktadır (A.g.e.: ss. 18-27).

BBP'nin ideolojisi ise; Türk milliyetçiliği, Anadolu milliyetçiliği, Muhafazakarlık, TİS ile TİÜ değerleri olarak sıralanmıştır (Umur, 2016: ss. 262-278). BBP Program'ında (1993), inanan insanların, siyaset yapmalarının zorunlu olduğundan bahsetmektedir. Çünkü her inancın, kendi inanç çerçevesi içinde siyaseti vardır. Burada Türkiye'deki siyaset kurumunun; “inanç” aslında ve “ideoloji” çerçevesinde olması gerektiğini belirtilmektedir

Türkiye'deki bir ideolojik siyaseti hayata geçirebilmek adına siyaset lazım gelmektedir. Burada İslami “danışma ilkesi” olan “meşveret”i aslında “demokrasi” biçimde algılamak gereklidir. Bu durumda, BBP'nin; demokrasiyi, gerçekte İslami hayatta yeri olduğu için değerli buldukları görülmektedir (BBP Programı, 1993: s. 3).

MHP; 1980 öncesi ve sonrası konumu itibariyle farklıdır. Örneğin MHP; “ciddi bir devlet partisi” haline gelmektedir. Bunun nedenleri arasında Kürt sorunundaki tavır ve küreselleşmenin yarattığı dönüşümler neticesinde ulus-devletin yanında olması sebebiyle devlet ile arasındaki farkın giderek azalmasıdır (Çınar, 2002: s. 122). Rıza Müftüoğlu, “herkesin hatası vardır (...) Bizim gençliğin de suçu olmuştur.



Ülkücü gençlik, bazı olayların içine girmişse, bunu ülkeyi yıkmak için, insanlara kötülük olsun diye yapmamışlardır. Ülkeyi kurtarmak için yapmışlardır” (A.g.e.: s. 123) şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir.

BBP; Türkiye’deki siyasal iktidarın, değer tanımayan bir şekilde bir azınlık tekelinde çoğunluk olan inanan insanlar olduğunu ve bunların ‘yönetilen çoğunluk’ biçiminde kalmaya mahkum olacaklarını vurgulamıştır. Burada aslında Osmanlı aydını olan Ali Suavi’nin “Niçincilik” şiarıyla, hükümetten hesap sorma hakkının, “tebaa hakkını zorla alacaktır” tehdidiyle zulme karşı isyan ile aynı paralelde olduğu görülmüştür. Ayrıca Nurettin Topçu’nun çıkardığı “Hareket Dergisi’ndeki radikal düşünceler; Suavi gibi radikal durumdadır. Işık Kansu (1993) Muhsin Yazıcıoğlu’nun, “1980’den önceki ortam olsun, idealizm olsun, gençlik olsun ama kavga olmasın” dediğini belirtmektedir. Yazıcıoğlu; “Tek düze uyum” değil “idealizm” olması gerektiğini söylemektedir. Fakat anarşiye prim vermemek gerekmektedir. MHP ise “idealizmi” biraz kuşkuyla karşılamaktadır. MHP’de, insanlar fazla serbest bıraktıklarında “anarşiye sebep olabilir” şüphesi bulunmaktadır. Burada ise MHP yöneticileri 1990’lara kadar Türkiye’ye tehdit olan “Komünizm tehlikesi” olduğunu söylemektedirler.

Ayrıca BBP’nin, Türk milliyetçiliğinde var olan “düzen ve itaat” değerlerine sahip olmakla birlikte, “Türkiye’deki küçük ama iktidar olan azınlık” durumu, milliyetçilikten çok İslami partileri savunduğu değerleri içermektedir.

BBP Programı’nda; “Nefse tapınmaya, iktidar hırsına, tahakküm istencine dayalı siyaset anlayışı yok olduğunda, iyilikleri emredenler iktidar olacaktır” (1993: 3) biçiminde belirtilen durum, aslında MHP ile BBP arasında MHP ileri gelenlerinin, BBP’yi kuranlarla arasında geçen ilişkiyi açıkça anlatan bir örnek olmaktadır.

“Türkiye’deki yönetim elitleri, daima ‘Batı toplumunun rızasını aramak’ durumunda kalmışlardır. Her parti liderinin sahip olduğu; lider sultası, siyasi kapisler ve yalanlar yüzünden halk çaresiz kalmıştır. Adeta halk; “ehven-i şer” (en az kötüyü) seçmeye zorlanmıştır. Demokrasinin temeli olan, “seçme hakkı” işlemez hale getirilmiştir. Gelenin gidini arattığı, siyasetin; devlet imkanlarını peşkeş çekmek, halkı soymak için yapıldığı Türkiye’de, Allah’ın ve halkın rızasına dayalı “siyasi iktidardan” söz edilmeyeceği belirtilmiştir. Türkiye toplumunu ve Türk

devletini batıracak olan bu anlayışın, siyasetin “tek ve geçerli şekli” (A.g.e. ss. 3-4) olacağı vurgulanmıştır.

1991 Erken Genel Seçimi’nde “Kutsal İttifak” 1970’lerdeki gibi (bir de merkez sağ yok) RP’ye geçen MÇP başarılı olmuştur. Türkeş, seçim sonrasında koalisyon müzakerelerinde, “3. MC faydalı olur” (gazetearşiv, 24 Ekim 1991) demiştir. Aslında eski AP Genel Başkanı Demirel de MÇP ile koalisyon yapmak istemiştir fakat RP için “siyasal İslam” nedeniyle tereddüt yaşamaktadır.

1991’de DYP-SHP koalisyonuna, Türkeş destek vermek isterken ‘Muhafazakar milliyetçiler grubu’ (dört milletvekili) MÇP’nin toplantısına katılmamıştır. Çünkü SHP ile birleşen HEP’in, ideolojik olarak karşı oldukları belirtilmiş ve “Bölücülük” yaptıkları iddia edilmiştir. Türkeş bir biçimde iktidar ile çalışmak ve koalisyona etki etmek isterken, Muhafazakar milliyetçiler; ilkeli, parti içi demokrasiyi savunarak ve danışarak (meşveret) yol almak istemişlerdir. Bu “Yeni Osmanlılar akımının” savunduğu görüştür.

Bu yüzden de Yanardağ (2002), “Ülkücü hareketteki İslamlaşma süreci”ni, üç nedene bağlamıştır: Bunlardan birincisi; ırkçı-milliyetçi çizgiye tabi ve tali olan bir unsur olarak ele alınsa da, İslam ve İslamcılık, Türk milletini ve ülkücülüğü oluşturan MHP’nin temel taşlarından biridir. Ülkücü kadroların eğitiminde ve tabanın terbiyesinde özel olarak bir “laiklik vurgusu” yoktur. Nedenlerden ikincisi, İslam’a yönelmenin, “Ülkücü davaya ihanet almanına gelemeyeceği” için ülkücülerde bir psikolojik rahatlama oluşturmasıdır. Bu durumda İslam’a yönelmek hem yol arkadaşlarından gelebilecek tepkileri hafifletmiş hem de elverişli bir araç olmuştur. Nedenlerden sonuncusu ise İslamcılığın; kendisine “ihanet eden ve zulüm uygulayan devlete karşı” görece daha açık bir muhalefet yürütme imkanı sunmasıdır. Üstelik İslamcılığa yönelik sadece devlete karşı bir tepkinin değil, içten içe MHP’nin “devletin üstün tutan ideolojik temeline karşı bir muhalefet olarak göze çarpmıştır.

BBP’nin oluşumundan önce çıkan ve milliyetçi-muhafazakarları hedefleyen “Bizim Dergah” dergisi; İslamcı söylem, anti-Kemalist, anti-kapitalist ve düzen karşıtı bir söylem içermiştir (Bora ve Can, 2016: s. 41). Bu dergi, BBP’nin değerlerini, siyasetini ve teşkilatlanma biçimini ortaya koymaktadır. BBP’nin, MÇP’den ayrıldıktan sonra kurduğu ve BBP’nin önünü açacak olan “Milli Mutabakat” çalışmalarında “Kelime-i Tevhidi okuyan herkesle görüşürüz” denmesi,

İslamcılık ideolojisinin bir detayı olmuştur. Ancak bundan hemen sonra, önce Türk olduklarını sonra Müslüman olduklarını söylemeleri, milliyetçi-muhafazakar ideolojiye sahip oldukları şeklinde değerlendirilmelidir. Ancak milliyetçi-muhafazakarlar; hem Türk hem de Müslüman olduklarını düşünürler. Fakat İslam'ı kurtarmak gibi bir iddianın doğru olmadığı düşünülmektedir (Yenişehirlioğlu, 1992, Ekim: ss. 3-4). Bu minvalde BBP'nin; eski MSP, yeni RP ile farklı bir değer okuması bulunmaktadır. RP; kendilerinin bütün İslam toplumunu kurtaracak bir ideolojiye sahip olduğunu söylemektedir.

BBP Programı'nda; "Verimlilikten uzak, zarar eden, devlete-milllete yük olan, enflasyonun temel kaynaklarından biri haline gelen KİT'lerin özelleştirilmesi temel amacımız olacaktır" denilerek, BBP; MHP'nin önerdiği "üçüncü yol" yerine "iktisadi liberalizm"i öngörmüştür (Arıkan, 2008: s. 34).

Samuel P. Huntington (1968); bir siyasi düzenin istikrara kavuşabilmesi için siyasi kurumların kurumsallaşmış olmaları gerektiğini belirtmiştir. Buna siyasi partiler de dahildir. Siyasal kurumsallaşma, kurum ve yöntemlerin, zaman içerisinde itibar ve istikrar kazanması anlamı taşımaktadır. Dört temel gösterge ile ölçülür: Birincisi, "Şartlara ve çevreye uyum gösterme yeteneği"; ikincisi, "Karmaşıklık"; üçüncüsü, "Özerklik" ve sonuncusu "İç uyum" biçimindedir (Huntington, 1968: ss. 13-14).

Bu kuram, MHP ve BBP açısından incelenebilir. MHP ile BBP'ye baktığımızda; birinci göstergeyi oluşturan üç değer vardır. Bunlar; partinin yaşı, atlattığı ve ortaya çıkan tehlikeli durumlar ve fonksiyonlarıdır.

MHP'nin kuruluş yılı 1969'dur. 50 küsur yaşındaki bir parti konumundadır. BBP'nin kuruluş yılı 1993'tür. 30 küsur yaşında bir parti konumundadır. MHP; CHP hariç, Türkiye'nin en eski partisi olmaktadır (Arıkan, 2008: s. 3) Yaştan da önemlisi, kronolojik olarak bir partinin "yeni lider nesillerin üretebilme kapasitesi"dir. Bu nesillerin partiyi başarıyla yönetebilme başarısı ön plandadır. MHP'de 1997 yılında hayatını kaybeden Genel Başkanı Türkeş'in yerine Devlet Bahçeli geçmiştir ve hala bu görevi yürütmektedir. BBP'ye gelindiğinde 2009 yılında "şüpheli bir helikopter kazasında hayatını kaybeden" Genel Başkan Yazıcıoğlu'ndan sonra öncelikle "Yalçın Topçu" (2009-2011), daha sonra vekaleten "Hakkı Öznur" (2011) ve ardından "Mustafa Destici" partinin başına geçmiş ve 2015 Genel Seçimleri'nde SP

ile ittifak kurularak SP'ye geçildiğinden dolayı, tekrar Hakkı Öznur Genel Başkan olmuştur.

Hükümet kurulamaması üzerine 1 Kasım 2015'de yapılan seçimde SP ile ittifak kurulması yüzünden BBP tek başına seçime girmiştir. Bu yüzen “Mustafa Destici” 2015'ten bu yana Genel Başkanlık yapmaktadır. Buradan da “partinin yaşı” ve “yeni lider nesillerin üretebilme kapasitesi”nde MHP, BBP'ye göre daha başarılı durumdadır.

“Atlattığı ve ortaya çıkan tehlikeli durumlar” açısından bakıldığında, MHP; 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra kapatılmış, hakkında soruşturma açılmış, Genel Başkan Türkeş, bazı parti yöneticileri ve sağ-sol çatışmalarında çatışmalarda bulunmuş çoğu ÜOB üyesi gençler için “idam istenmiştir”. Nitekim bazı ÜOB üyesi gençler idam edilirken, Türkeş ve bazı parti yöneticileri idam edilmemiş fakat ağır cezalar almışlardır. Ayrıca Türkeş'e, 12 Eylül Darbesinden önceki diğer parti liderleri gibi 10 yıl “siyaset yasağı” getirilmiştir. Fakat 6 Eylül 1987'de “siyasi yasakların kaldırılması” konusunda halkoylaması yapılmıştır. Az farkla “siyasi yasaklar kaldırılmıştır” (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 32). Böylelikle Türkeş MÇP Genel Başkanı olmuştur. Daha sonra da, 1992 yılında “12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra kapatılmış partilerin, yeniden açılabilmesi sağlanmıştır. MÇP, olağanüstü kurultay sonrasında “kapatılan MHP'ye dönüştürülmüştür. BBP'de ise Yazıcıoğlu'nun ölümünde sonra bir süre “genel başkan sıkıntısı” çekilmekle birlikte Destici'nin “Genel Başkan” olmasıyla sorun biraz olsun çözülebilmıştır. BBP'nin atlattığı ve ortaya çıkan tehlikeli durumlar da, bir vakıf gibi davranmak yerine parti kurup bir siyasi ideolojiyi temsil etmesi ve birçok parti kapanmasına rağmen BBP'nin kapanmaması olabilir.

MHP'nin temel fonksiyonu, Türkiye devletini parçalanmaktan ve bölünmekten kurtarmış olmasıdır. MHP, bu değişen düşman ve şartlara göre yeni yöntemlerle bu görevi yerine getirmektedir. Örneğin 1971 Muhtırası'ndan önce TSK içindeki bir hizip sol bir darbe yapmak istemiştir (MDD ve bazı sol terör örgütler). 9 Mart iddianemesinde; bu grupların “İttihat Terakki benzeri bir gizli örgüt kurdukları” iddia edilmiştir. 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra solda Dev-Genç ve DDKO kapatılırken darbenin sola karşı olduğunun bilinmesi nedeniyle ÜOB da kapatılmıştır (Yaşlı, 2019: 245). 12 Eylül Darbesi'nden önce “komünizm”, 1980'li yıllarda “bölücülük” (Kürtçülük), 1990'lı yıllarda “siyasal İslam”, 2000 ve sonrasında AB,

ABD gibi “küreselleşme eğilimleri karşısında” MHP, “milliyetçi duyarlılıkların temsilcisi” olmaktadır. Çakır (2008), yazdığı kitapta Köseoğlu’na atıfla “(...) Gençliğin Türkes’e olan bağlantısı gevşeseydi, hareket biterdi. Bu bakımdan, ben Türkes Bey’in tarihi işlevini yerine getirmiş olduğuna kaniyim. Büyük bir fonksiyonu ifa etmiş olduğuna inanırım” dediğini belirtmiştir.

BBP’nin temel fonksiyonu; MHP’nin fonksiyonuna ek olarak; “Türkiye Devleti’nin parçalanmamasını istemektir. Ayrıca radikal olarak adlandırılan Nurettin Topçu’nun Hareket Dergisi, Necip Fazık Kısakürek’in Büyük Doğu’su, Erol Güngör’ün Türklük ve İslamiyet’i bağdaştıran ve Arvası’nın TİÜ adlı kitapları sonucundan hareketle BBP’nin, muhafazakar hatta İslamcı olması, sonra milliyetçi olmasıdır. Gerçekte BBP Programı’ndaki üçüncü bölümde milliyetçilik, İslamiyet bendinden sonra yazılmıştır (Arıkan, 2008, s. 58).

İkinci temel gösterge; karmaşıklık. “Karmaşıklık” aslında bir partinin köklü bir örgütlenme yapısına sahip olup olmaması ile ilgilidir. MHP; “Komünizm’le mücadele” için özellikle gençler arasında örgütlenmiştir. Bu örgütlerin başında ÜO gelmektedir. MHP’nin güdümündeki bu örgüt gerçekte tamamen bağımsız olamamıştır. MHP’nin hem içinde hem de dışında bir örgüt durumunda olmuştur. Türkiye siyasi tarihinde hiçbir partinin böyle “harici siyasi örgütü” bulunmamıştır. Ülkü Ocakları, her ne kadar MHP ile organik bir bağları olmadığını iddia etse de, gerçekte yerine getirdiği görev, “MHP’nin siyaset okulu” olmasıdır. MHP’nin yeni lider kadroları siyasete önce Ülkü Ocakları’nda adım atmışlar, daha sonra parti üyesi olmuşlardır. Bütün bunlar “MHP’nin karmaşık bir yapıya” sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Avrupa’da çalışan Türkler içinde Türk milliyetçileri, birlik olmak istemişlerdir. Almanya’da MHP, Avrupa Teşkilatları adıyla 1973’de Avrupa’da teşkilatlanmıştır. Ancak bu teşkilat, Batı Almanya Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve 1978’de ADÜTDF kurulmuştur. 12 Eylül Darbesi ile birlikte İslamlaşma süreci Türkiye’de değil Avrupa’da başlamış ve uyuşmazlıklara neden olmuştur.

12 Eylül Darbesi’nden sonra MHP ile kapatılan ülkücü dernekler yüzünden MHP teşkilatsız kalmıştır. Teşkilatın yeniden tesisi için ilk olarak “Bizim Ocak” dergisi açılmıştır. “Bizim Ocak” dergisi, ÜO ile ÜGD geleneğinden gelen ülkücüler tarafından kurulmuştur. İlk teşkilat yapısı, ‘Bizim Ocak’ dergisi temsilciliklerinin

açılmasıyla gerçekleşmiştir. 1988'e kadar giderek büyümüştür. Daha sonra GKSO kurulmuştur (Yanardağ, 2002: s. 430).

1992'de "eski siyasi partilerin yeniden kurulması" gerçekleşince MHP'den önce 1992 yılında 'yeniden ÜO' kurulmuştur. Osmanlı'dan gelen vakıf kültürü içinde 1996'da ÜOEKV kurulmuştur ve şimdi de devam ettirilmektedir (A.g.e.: s. 431).

NAO; 1 Ekim 1992 tarihinde BBP'den önce kurulmuştur (Umur, 2017: s. 284). NAO (1992), Müslümanlığı; Türk kimliğinin tek bileşeni olarak görmektedir. Bu durumda ideolojik olarak milliyetçiliği; İslamcılık ile bağdaştırmaktadır. 28 Şubat nedeniyle kapatılan NAO yerine 2000 yılında Alperen Ocakları kurulmuştur (Umur, 2017: s. 294). Bu yüzden de karmaşık bir durum söz konusudur.

Remzi Çayır (1992), BBP'nin gençlik örgütlenmesi olarak kurulan "NAO'nun" kuruluşu adına yazdığı yazıda, toplum içinde bir hiyerarşi, bir nizam, bir düzen olması gerektiğini belirttikten sonra en iyi örnek modelin de; İslam'ı yaymak amaçlı Hacı Bayram Veli'nin kurduğu "Gençlik Teşkilatları" olduğunu söylemiştir.

Ayrıca Avrupa'daki Türklerde; 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında BBP nüvesinin ilk oluştuğu yer olan ATİB, 1987'de kurulmuştur. BBP'nin kuruluşundan sonra da bu oluşum ANF şeklinde 1994'te oluşturulmuştur (Öznur, 1999: s. 616). Daha sonra 2004 yılında ATB olmuştur (Umur, 2016: s. 288).

Özerklik kavramı, siyasi grupların sosyal gruplarla olan ilişkisi açısından kullanılmaktadır (Arıkan, 2008: s. 4). MHP'de "Türk milliyetçisi" olduğundan düşük bir özerklik durumu vardır. BBP'de ise "Türk milliyetçisi" olduğundan düşük fakat "İslamcılık ideolojisi" bakımından kendisine "ihamet eden ve zulüm uygulayan devlete karşı" görece daha açık bir muhalefet yürütme söz konusu olduğundan "düşük-orta" seviyede özerklik durumu olduğu söylenebilir.

Sonuncu gösterge olan "iç uyum"dur. Bu kapsamda, 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi'nde CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu; MHP Genel Başkanı Bahçeli ile bir araya gelmiş ve "ortak aday" konusunda görüşmüşleredir. Bahçeli, İKÖ Başkanlığını uzun bir süredir yapan "Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Cumhurbaşkanı adayı gösterilmesi fikrine" onay vermiştir. BBP de Ekmeleddin İhsanoğlu'nu desteklemeye karar vermiştir. Fakat Manisa Alperen Ocakları Eğitim ve Kültür

Derneği Başkanı Ercan Çetinkaya'nın; "Paralel yapıya destek verenlerin değil Ülkücü hareketin tozunu yutmuş AK kadroların ve Selçuk Özdağ'ın yanında olacağız" biçimindeki sözleriyle Cumhurbaşkanlığı Seçimi'nde AK Parti adayı Erdoğan'ı desteklediklerini belirtmişlerdir. Bu durumda; Manisa Alperen Ocakları'nın AK Parti'yi desteklediğine dair bir haber (Alperen Ocakları AKP'yi mi BBP'yi mi Destekliyor ?", 2014), gazetenin sitesinde yer almıştır. Ancak Alperen Ocakları iki gün önce bu haberlere itibar edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Fakat MHP parti grubu İhsanoğlu'na oy verirken bazı teşkilat grupları ise Erdoğan'a oy vermiştir. Bu durumda orta seviyede bir iç uyum gözlemlenmiştir. BBP ise hem parti hem de teşkilat arasında Erdoğan'a oy vermiş bulunduğu düşük seviyede iç uyum olduğu söylenebilir.

Cihan Tuğal (2011), Milli Görüş çizgisiyle arasına mesafe koyan AK Parti için, "Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi", adlı eserinde AK Parti'nin; İslami rejimden aslında İslamcılıktan, kapitalizme geçtiğini belirtmiştir. Bunun için; eskiden kapitalizmden nefret eden İslamcıların, artık yapabildikleri oranda kapitalizme benzemeye çalıştıkları belirtilmiştir. Cihan Tuğal, bir tez araştırmasında "Pasif Devrimi" gündeme almıştır. "Pasif Devrim", Antonio Gramsci'nin tarifleriyle ortaya çıkan bir hipotezdir. Hegemonyanın (rıza) sınıflar karakterinin değişmediği (kapitalizmdeki iktidar ve tahakküm ilişkilerinin yeni formlar altında sürdürüldüğü), iktidar bloğunu oluşturan sınıf fraksiyonları arasındaki ilişkilerde konumlarının değiştiği yeniden yapılanma deneyimdir. Kapitalizm, hegemonya bunalımının devreye soktuğu "Pasif Devrim stratejisi" olmuştur.

Fakat programda; "Kamu yararı açısından hayatını idame ettirmesi zorunlu olan KİT'lerin ise rehabilite edilerek, ekonomik prensiplere uygun yönetilmesi ve memkeket ekonomisine faydalı hale getirilmesi istenmiştir. Bunun için gerekli mevzuatlar yapılarak, "KİT'lerin siyasi müdahalelerden arındırılması sağlanacaktır" şeklinde "liberalizmden", "muhafazakar-milliyetçi" çizgiye uyum düşünülmüştür (Arıkan, 2008: ss. 59-60).

BBP, devleti kutsal görmek durumundan vazgeçerek, bunun yerine halka hizmeti, refaha ve demokrasiye ulaşmanın bir aracı olarak görmüşlerdir. BBP Programı'nda esas vurgu, "sivil toplum"a yapılmış ve devlet ancak halkın hizmetkârı (hadim devlet) olarak belirtilmiştir. Fakat MHP; sivil toplum içerisine giren istihbarat örgütü, tarikat, bölücü çevrelerin, toplumsal yapıyı kötü hale getirip Türkiye'yi farklı

yönlere çekebildiğini iddia etmiştir. Buna en iyi örnek, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi olabilir.

MHP, değişimci değil, tam tersine statükocu bir parti hüviyetindedir. BBP ise sivil toplumdaki değişiklikleri savunan, bununla birlikte İslam'a ve Türklüğe zarar vermemek kaydı ile değişmeye açık bir partidir.

BBP, 12 Eylül dönemi hapisanelerinde, çatıştıkları solcu insanlarla tanışmış ve onların; ateist komünist değil, kendi inancınca Türkiye'yi savunan kişiler olduklarını öğrenmişlerdir. Murat Karayalçın, "Türkeş, Türkiye'nin subabıdır. Türkeş'in, 1980 öncesi tavırları olsaydı, Türkiye'de çok ağır çatışmalar olurdu" demiştir (Bora ve Can, 2016: s. 377).

Bu durumda BBP, radikal sağ yerine merkez sağ siyaseti izleyerek fazla daha oy kazanma arzusunda olmuştur. Ayrıca MHP'nin meclis dışında kalması, Türkeş'in ölümü, MHP Genel Başkan seçimi sorunları BBP'yi güçlendirmiştir. MHP'nin kendini feshederek BBP'ye katılması ümidi oluşsa da bu mümkün olmamıştır. Olaylı kongrede, Devlet Bahçeli, MHP Genel Başkan seçilmiş ve MHP'de 1980 sonrası dönemde Türkeş'in başlattığı radikal sağ yerine merkez sağ olma durumu pekiştirilmiştir.

Türkeş; 4 Nisan 1997'de vefat etmiştir. Olaylı kongrede, Devlet Bahçeli MHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Bahçeli (2010), MHP'nin fikirlerini şöyle açıklamaktadır: "Gelişmiş ve güçlenmiş Türkiye idealimizin merkezinde; temiz ve dürüst toplum-siyaset ve yönetim anlayışını hâkim kılmak, siyasi ahlakı tesis etmek, yolsuzluk ve yozlaşmanın kökünü kurutmak, yüksek demokrasi standartlarını yakalamak, hak ve özgürlükleri dünya standartlarına çıkarmak, gerçek anlamda demokratik bir hukuk devletine bütün yönleriyle işlerlik kazandırmak, yargı bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü teminat altına almak, din-toplum, din-siyaset ilişkilerini gerçek zeminine oturtmak, hem Cumhuriyeti hem demokrasiyi hem laikliği hem dinî inançları ve din ve vicdan özgürlüğünü bir arada yaşatmak ve yüceltmek, içeride huzurlu ve güvenli, dışarıda onurlu ve itibarlı bir millet ve devlet anlayışına ulaşmak bulunmaktadır. Bizim gelecek tasarımıımız bunlardır. "Millet ve Devlet Bekası İçin Güç Birliği" yapmayı bunun için çok önemsiyoruz ve önceliğimize alıyoruz. Milletimizin beklenti ve ihtiyaçlarını tam olarak karşılamak için gerekli her türlü çabayı göstereceğiz. Devlet-millet uyumunu sağlamak ve daha



da güçlendirmek için problem alanlarını ortadan kaldırmayı amaçlıyoruz. “Mutlu millet, güçlü devlet ve huzurlu fert” bir hayal değildir.”

Mustafa Akyol (2006), MHP'nin gençlik kolu ÜO, savunduğu TİS'in en iyi örneğini Ziya Gökalp'te bulan milliyetçiliği benimsemiştir BBP'nin gençlik kolu NAO'nun ise zaman içinde değişen kimlik unsurlarının etkisi ile soy Türklük'ten İslamcılığa (komünizm nedeniyle) kaydığından üç gruba ayrıldığını belirtmektedir.

Giderek radikalleşen milliyetçi gruba “Yeşil Kurtlar” adı da verilmiştir. “Kurtlar”, milliyetçiliği; “Yeşil” ise İslamcılığı temsil etmektedir (White, 2014; s. 110). Yeşil Kurtlar; Turancıların içinde yer alabilen ırkçılığa, potansiyel olarak düzen karşıtı olan İslamcılığa ve Batı-karşıtı duruşa sahip olmuştur. Abdullah Bozkurt (2009), NAO'nun ve ardılı olan Alperen Ocakları'nın, AB'ye katılmaya karşı çıktıklarını söylemiştir, bunun yerine “ortak tarihi değerlere dayalı”, Orta Asya'dan (milliyetçilik) Ortadoğu'ya (İslamcılık) uzanan bölgesel bir birliği desteklediklerini belirtmiştir (White, 2014; s. 110).

Ayrıca Alperen Ocakları; Ocak 2009'da Topkapı Sarayı'nda “klasik müzik konserini duyuran posterleri yırtarak “Allahu Ekber” diye bağırışlar ve ünlü uluslararası sanatçılar arka kapıdan kaçabilmişlerdir. Bunun nedeni ise Topkapı Sarayı'nda bulunan “Kutsal Emanetler”den dolayı içki içmenin günah olması ve Çin'deki Uygur Türklerinin baskı altındayken konser verilmesi” olmuştur (White, 2014; s. 111).

BBP lideri Yazıcıoğlu, yabancı bir gazeteci ile (2006) Papa Benediktus'un İstanbul'a 2006'ya Ayasofya'ya yaptığı ziyaret ile ilgili olarak; “Papa'ya karşı olmadıklarını ancak tavrına üslubuna ve söylemlerine karşı olduklarını” söylemiştir. Ayrıca “Ayasofya bir cami olarak Türk milletinin gönlünde yer etmiş olan bir yere Papa'nın sanki ‘Haçlı Seferi’ misali gelmesinin yanlış olduğunu ve BBP'nin teşkilatı olan Alperenlerin de protesto etmiş” olduğunu söylemiştir (Öznur, 2012: s. 588-591).

### **3.3.2. MHP-BBP Teşkilatlarının, Merkez Sağ / Popülist Sağ Hareket ile İlişkisi**

Türk milliyetçiliğinin ilk partisi olan MP, seçimlerde geleneksel olarak başarılı olduğu İç Anadolu Bölgesi ile İç Ege'de Afyon ve Kütahya haricinde Doğu

bölgesinde Ağrı'da birinci parti olmuştur. Bu durumda “kitle kültürü” bakımından kentsel değil “taşra milliyetçi-muhafazakarlığı” görülmektedir. Bundan dolayı MP ve daha sonraki CMP, KP ve CKMP, popülist söylem içinde milliyetçilik yapmışlardır (YSK İnternet Sitesi, 2021)

Kocabıyık (2011), MHP'nin, “Türkiye siyasetinde yaşanan kırılmalardan etkilenerken hem söylem hem de taban itibariyle köklü değişimler geçirdiğini belirtmiştir. 1980'den önce, soğuk savaşın anlamlandırdığı siyasal atmosferde, varlığını komünizm karşıtlığına hasrederek silahlı mücadeleyi içeren bir politika benimseyen MHP, radikal sağ üzerine siyaset yapmıştır. “12 Eylül askeri darbesinden sonra, varlığını terör ve etnik ayrışmaya karşıtlık üzerine bina ederek, ülkücü gençleri sokaklardan uzak tuttuğu” için ise merkez sağ profilli bir siyaset anlayışı takip ettiği düşünülebilir.

Erken (2016), Merkez Sağ'ın; etnik milliyetçilikten ziyade kapsayıcı bir milliyetçiliği esas aldığı söylemektedir. MHP de etnik milliyetçilikten ziyade kapsayıcı milliyetçiliği esas almaktadır.

Merkez Sağ, iktidarda kalabilmek için, milliyetçi muhafazakarlığı etkilemek adına sürekli bir güç isteyen faaliyetler yapmak zorunda kalmıştır. Burada milliyetçilik muhafazakârlık terimi olan ‘fethetmek’ tabiri kullanılır. Böylelikle Taşkın'ın kitabında yazdığı, “apolitik kalkınma vaatlerinin inandırıcılık yitimine uğradığı” (Taşkın, 2015, s. 90) dönemlerde sürekli bir güç isteyen faaliyetler mümkün olabilmiştir. Ekonomik krizin yavaş yavaş ortaya çıkma sebebiyle 1957 sonrası, 1975 yılında AP ile kurulan ‘Milliyetçi Cephe’ hükümeti buna örnek verilebilir. (A.g.e.: s. 90)

Radikal-Türkçü milliyetçilik türü, çok geniş bir izleyici kitlesine sahip olmamasına karşın Türk siyasal hayatında çok daha fazlasıdır. Günümüzde MHP çatısı altında oluşan bu grup, partinin aldığı oy oranlarıyla ölçülemeyecek bir ağırlığa sahip olmuştur. MHP, hâlihazırda 12 Eylül sonrasında Türkeş ile gelişen ve Bahçeli ile giderek merkez sağa kayan bir parti kimliğinde olsa da aşırı milliyetçilik, ırkçı milliyetçilik, etnik milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik arasında biçimlenen sağ kanat milliyetçi ideolojileri savunan tek partidir (Arıkan 2008: s. 102-103).

MHP'de bulunan aşırı sağ eğilimler, artık çoğunluk oluşturamamış ve ayrıca parti teşkilatları üzerinde bir varlık gösterememiştir. Öyle ki Türkiye'de

milliyetçiliğin düşüşte mi, yoksa yükselişte mi olduğunun tespiti sıklıkla MHP'nin oy oranları baz alınarak yapıma eğilimindedir. Bu sebeple radikal-Türkçü milliyetçiliğin 2000'lerdeki seyrini ortaya koyabilmek için öncelikle MHP üzerine eğilmek gerekmektedir.

MHP'nin 2000'lerdeki siyasi çizgisi 90'larda yaşanan lider ve ideoloji değişiminin önemli izlerini taşır. 1990'larda MHP'nin 70'li yıllar itibariyle terk ettiği biyolojik-saf Türkçülük vurgusu yeniden canlanmıştır. Özellikle SSCB'nin çözülmesi sonrası bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetlerin pan-Türkizm siyasetine güncellik kazandırması ve Kürt sorunu yüzünden artan PKK saldırıları, Türkçülük için mükemmel bir ortam hazırlamıştır (Uzunyayla, 2013: s. 205). Ayrıca TİS'nden oluşan çizgide İslamcılık söyleminin yavaş yavaş azaldığının görülmekte olduğu doğrudur. (Bora ve Can, 2015: s. 170)

1990'larda "kitle kültürü" sebebiyle sağ yükselişe geçmiştir. Bu yüzden kitle tabanı gerçekte üç akıma hayat vermiştir. İlki, muhafazakarlık, ikincisi siyasal İslam ve sonuncusu ülkücü milliyetçiliktir.

Türk milliyetçiliği bağlamındaki tüm akımları ele almak gerekirse, ilk önce Kohn'un oluşturduğu "Batı Tipi/Doğu tipi milliyetçilik"ten bahsetmek mümkündür. Bundan hareketle tüm akımlardan Beyaz ülkücülük oluşmuştur. Özellikle 1980 öncesi taşra (kasaba) kökenli MHP'liler, büyük kente gelerek Batılı olmak isteyen bir ülkücü tipine kavuşmak istemişlerdir.

Bir başka ülkücü türü ise "Baticı milliyetçilik" (Oynak milliyetçilik) olmuştur. Refah devletinin gelmesini isteyen bu grupta; şovenizm ve işsizlik sorun teşkil etmektedir. Muhafazakar milliyetçilik ise küreselleşme düşmanıdır ve taşra sağcılığını savunan bir ülkücü grubudur. Milli Görüş Çizgisi'nde oy veren bu grup artık AK Parti denetimindedir. Melez milliyetçilik (resmi milliyetçilik) türü; Kohn'un geliştirdiği Batı tipi/Doğu tipi milliyetçiliğin hibrid bir durumudur. Bu milliyetçilik türü, hem Batı standartlarında yaşam hem de Kürt milliyetçiliği düşmanı bir tutum sergilerler. Ülkücü milliyetçilik (Turancılık) ise MHP halinde devam etmiştir. Sonuncusu ise Türkçülüğün giderek İslamcılık akımının etkisi haline gelmesini savunanlardır. Bu da BBP tabanı olmaktadır (Öngider, 2002: ss. 16-24).

Fakat Türkeş'in, koalisyonu desteklemesi Türkiye için bir beka sorununun çözümlenmesi olmuştur. Çünkü HEP'in, Türkiye'yi federal bir yapıya çevirmek

istediği doğrudur. Böylelikle ulus-devlet formu yok olabilirdi ayrıca Osmanlı İmparatoruğu'ndaki Balkanlar'da özellikle de Girit adasına verilen federal yapı ya da özerklik, daha sonrasında Yunanistan ile birleşmeye yol açmıştır. şu anki durum da farklı değildir.

1991'de Türkeş'in koalisyonu destek verirkenki kuramı; koalisyonu destek olarak, SHP'yi pasifize edip; PKK rgtne karşı daha örgütlü mücadele yapmak olmuştur. Nitekim Demirel de ANAP ile daha iyi anlaşacaklarını bilmesine karşın SHP ile koalisyonu istemiştir. Bunun sebebi ise sol parti olan SHP'nin, PKK ile mücadeleye koalisyon ortağı olduğundan dolayı fazla karışmaması olmuştur.

Kocabıyık (2011), lkc gençler için, "MHP kontrolünde tam 2500 tane lk ocağının olduğunu ve bu yerlerde heyecanlı gençlerin kümelendiğini düşünürsek, Devlet Bahçeli'nin 'Silah kullanan değil bilgisayar kullanan lkc istiyoruz' çağrısının büyük bir sorumluluk rneği olduğu anlaşılır. Türkiye onca kışkırtma karşısında bir kardeş kavgası yaşamamışsa, etnik bir çatışma batağına saplanmamışsa, bunda Devlet Bahçeli ve MHP yöneticilerinin de ciddi paylarının bulunduğunun" nemli payının bulunduğunu belirtmiştir.

"İç Anadolu'daki taban kaybını" [AK Parti'ye] karşı "Batı Anadolu'daki ulusalcı tabanla telafi etmek üzere benimsediği bu tepkisel-milliyetçi politikanın bir sonucu olarak MHP, 12 Eylül 2010'daki anayasa değişikliği referandumunda 'hayır' diyerek" tabanı karşısında yeni bir duruş sergilemiştir (Kocabıyık, 2011: s. 3).

MHP'nin 2011 yılı Genel Seçimi'ne giderken hazırladığı milletvekili listelerinde yaptıkları tercihler önem taşımıştır. Listelerin karakteri bir bakıma partilerin karar alıcılarının kafalarındaki siyasi stratejinin de ipuçlarını verir. Bu açıdan bakıldığında, MHP'nin milletvekilli listesi, MHP yönetiminin kafasındaki seçim stratejisinin ne olduğu konusunda tahmin yapmayı kolaylaştıran ipuçları sunmaktadır. MHP lideri Devlet Bahçeli yaptığı listede, geçen dönemde birlikte görev yaptığı takım arkadaşlarıyla yola devam etme kararı vermiş gözükmektedir. Bahçeli'nin "Parti yönetiminde görev alanlar ki bunların bazıları geçmişte merkez sağ partilerde de yer almışlardı, liste başlarından tekrar aday gsterildiler" sözü, merkez sağ siyaseti benimsediğini göstermektedir (A.g.e.: ss. 10-11).

Bununla beraber, MHP'nin "Kürt meselesinde sergilediği bu siyasetin MHP'yi tek boyutlu, gergin ve yeniden devletçi milliyetçiliği benimsemiş bir parti görünümüne sokmakta (...)" olduğu söylenebilir (A.g.e.: s. 6).

Bu durumda MHP'nin, 12 Eylül 1980 darbesiyle başlayan dönüşüm süreci; 1990'larla beraber gün yüzüne çıkmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'si'nin modernleşme projesinin giderek "milliyetçi-Batıcı çizgiden", "tamamen Batıcı çizgiye" yöneldiği görülmektedir. Bunu yaparken "milli-manevi çizgiye bağlı" ve "İslamı bir manevi-ahlaki kimlik"ten vazgeçmeyen, kapitalizme tam olarak geçememiş büyük sermayeye tepki duyan bir "Taşra kitlesi" MHP tabanını oluşturmuştur (Bora ve Can, 2015: 50).

BBP, 1994 yılında yerel seçimlerine Yüksek Seçim Kurulu izin vermediği için katılamayınca girememiş, itiraz sonucunda seçime girip %1 gibi bir oy almıştır. MHP, %7,9 oy almıştır. MHP, 1980 öncesinden daha fazla oy almıştır. Bunun sebebi, "radikal sağ" yerine "ılımlı, merkez sağ" seçmen profiline sahip olmak istemesi ve "milliyetçi-laik seçmenden" oy almak istemesidir. Milliyetçi seçmen, BBP'nin tekrar MHP'ye dönmesi gerektiğini söylemektedir. Ama BBP, misyonu ve fikri olan bir parti olduğu için birleşmek istememiştir. 1995 Erken Genel Seçimleri'nde MHP, önce ANAP, sonra DYP ile ittifak görüşmelerinde bulunmuş ama yeterli sayıda milletvekili sorununu çözememiştir. Bu yüzden ittifak yapmadan seçime katılmış ve meclise girememiştir. Bir görüşe göre ise, HADEP'in de barajı geçemeyeceği kesin olarak düşünüldüğünden, koalisyona ortaklarının, "Kürtleri baraj altında bıraktık ama faşist MHP de baraj altında" demeleriyle özellikle AB'den gelecek tepkileri minimize etmek istedikleri gözlenmiştir.

BBP ise ANAP ile ittifak yapmış ve sekiz milletvekiline ulaşmıştır. BBP, Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında kurulan koalisyona hükümetine (Refahyol) destek vermiştir. Herhangi bir partinin tek başına hükümet oluşturamaması ve ANAP ile DYP'nin kurduğu hükümet (ANAYOL) düşünce, ülkede hükümete kalma ihtimali yükselmiştir. Bu yüzden BBP, Refahyol hükümetine destek vermiş ve ülkeyi hükümete kalmaktan kurtarmıştır. Bunun demokrasi ve seçime saygının gereği olduğunu söylemek gerekir. Çünkü seçimlerde birinci çıkan parti RP olmuştur. Yazıcıoğlu, RP ile ANAP'ın hükümet kurmasını istemiş, bunun halkın isteği olduğunu söylemiştir. Ama RP ile ANAP anlaşamayınca, RP ile DYP koalisyona olmasının gerekli görülmüştür. Fakat BBP, güvenoyu

alırken, koalisyonun her dediğini kabul edeceğimiz şeklinde bir anlayışın olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim Güneydoğu'daki Çevik Kuvvet'in görev süresinin uzatılması görüşmelerinde, BBP "Hayır" diyerek koalisyondan farklı hareket etmiştir.

Resmi Gazete'de (1999, 27 Nisan), 1999 Erken Genel Seçimleri'nde BBP'den, Alparslan Türkeş'in eşi Seval Türkeş aday olmuştur. DYP ve FP ile ittifak kuramayan BBP seçime girmiş ve %1,5 oy almıştır. MHP ise 2. parti olmuş ve %18'e yakın oy alarak rekor kırmıştır. Bunun sebebi, Kürtçü terör örgütü PKK'nın başı olan Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesidir. Halk idam istemiyle milliyetçi partilere oy vermiştir. Bu yüzden hem MHP, hem de BBP seçimlerde yüksek oyu alabilmişlerdir.

1999 Marmara Depremi ve 2000 ile 2001 ekonomik krizleri yüzünden; 2002 Genel Seçimleri'nde mecliste olan partiler baraj altında kalmıştır. 1999 Seçimi'nde meclise giremeyen CHP, anamuhalefet partisi olmuştur. 2001'de kurulan AK Parti ise iktidar olmuştur. MHP % 8,35; BBP ise % 1,02 oy alarak meclis dışı kalmışlardır. AB reformları konusunda direten Başbakan Ecevit ve MHP koalisyon dışı bırakılmak istenmiş, yeni bir koalisyon peşindeki AB ve ABD'nin desteklediği çevreler nedeniyle MHP lideri Bahçeli erken seçim isteyerek bu durumun halka sorulmasını istemiştir. 2002 Seçimi'nde; hem MHP, hem de BBP meclis dışı kalmıştır. MHP'nin meclise girmemesini sağlayanlardan biri de Genç Parti'dir. BBP ise DYP ile ittifak görüşmelerini sonuçlandıramamıştır.

2004 Yerel Seçimi'nde MHP % 10,14 oy almıştır. BBP; % 0,6 oy almıştır. BBP en düşük oy oranını almıştır. 2007 Genel Seçimi'nde MHP % 14,2 oy almıştır. BBP; DP ile SP arasında seçim ittifakı oluşmasını istemiş ama mümkün olmayınca BBP seçime girmemiş ancak "Bağımsız adaylar" ile meclise girmek istemiş ve yalnız BBP lideri Yazıcıoğlu meclise girmiştir (Umur, 2016: ss. 187-188).

2009 Yerel Seçimler'de; MHP %15,9; BBP ise Yazıcıoğlu helikopter kazasında öldüğünü için %2,3'e ulaşmıştır. Bu durumda milliyetçi oylar toplamda %18'in üzerine çıkmıştır (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 484). 2011 Genel Seçimlerinde MHP %13; BBP %0,75 oy almıştır. Bunun nedeni AK Parti'nin %50'ye yakın oy almış olmasıdır. 2014 Yerel Seçimlerde MHP %17,6; BBP %1,5 oy almıştır. Bunun sebebi, "Kürt Sorunu"nun çözülmesinde yaşanan olaylardır.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri'nde BBP'nin lideri Destici, SP ile ittifak kurarak milletvekili seçilmek için SP'ye geçtiği için SP %2 oy almıştır. Üç ay sonra yapılan seçimde hükümet kurulamaması nedeniyle Cumhurbaşkanı Erdoğan, 1 Kasım 2015'te seçime gidilmesine karar vermiştir. BBP ile SP'nin ittifak kuramaması yüzünden BBP tek başına seçime girmiştir ve %0,8 oy almıştır.

2018 Genel Seçimleri'nde AK Parti-MHP-BBP ittifak kurarak "Cumhur İttifakı" ile seçimi kazanmışlardır. MHP %11,1 oy alırken iken BBP ise sadece Genel Başkanı Mustafa Destici ile meclise girmiştir (secimanketiTV, 21 Mayıs 2021).

Bu durumda MHP'den farklı olduğu için yeni bir parti kuran BBP, radikal söylemlere karşın en fazla %2 civarında oy alarak ülkücü seçmenden oy alamamıştır. MHP ise, 1980 sonrasında İslami değerleri azaltıp merkez sağa dönük olarak daha laik bir söylem içinde oylarını 1980 öncesine göre arttırmıştır.

MHP, TİS ile Gökalp'in belirttiği "medeniyet olarak milletlerarası" ve "kültür olarak milli" şiarını benimsemiş ve komünizme karşın din eksenli bir doktrin (öğreti) geliştirmiştir. MHP'nin, 'Siyasi İçerik Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması'nda; yayılmacı milliyetçilik görümlü bir muhafazakar-milliyetçiliği savunduğu belirtirmelidir. Kaynakları bakımından ise Doğu Tipi milliyetçilik ile bazı benzer özellikler gösterse de Batı Tipi milliyetçiliğe bağlı olmaktadır. BBP ise "Siyasi İçerik Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması"nda, anti-sömürgeci milliyetçilikten başlayıp dini milliyetçiliğe evrim geçirerek "medeniyet ve kültür olarak milli olunması gerektiğini" vurgulamışlardır.

Arvasi ise TİÜ ile bu durumu şöyle doktrine etmektedir: "Medeniyet ve kültür olarak milli olunması, Batı medeniyetini istememek üzerine kurulu olunması ve 'sömürgeci zihniyet'e sahip" olunmaması gerekmektedir.

Kaynakları bakımından ise BBP, Batı Tipi milliyetçiler ile bazı benzer özellikler gösterse de Doğu Tipi de milliyetçiliğe bağlı olmaktadır. TİS, Ziya Gökalp'in savunduğu fikir ile İslamcılık akımından etkilendiği için İslamcılık dozu yüksek olmakla beraber aynı doğrultudadır. Ancak TİÜ, milliyetçiliği benimsemekle beraber aslında ideolojik açıdan İslamcılık akımının bir parçası sayılabilir.

### **3.4. MHP/BBP Üzerinde Küreselleşme / Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Avrupa Birliği / Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi**

Batı bloğunda bulunan Avrupa ve ABD, 1970'ler itibariyle yavaş yavaş küreselleşme politikasına geçmişlerdir. Fakat 1970'ler Türkiye'sinde iç siyasette sağ-sol çatışması hız kazanmış ve neredeyse bir iç savaş başlamıştır. Bu yüzden Batı medeniyetini benimsemiş olan Türkiye'de 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar bir değişiklik yaşanmamıştır.

Neoliberal küreselleşme ideolojisi ile birlikte değişen küresel eko-politiğin yapısı, ulus-devletlerin dış politika ve güvenlik yönelimlerinde ekonomik faktörlerin etkinliğinin giderek artmasına neden olmuştur. Az gelişmiş bir ülke olan Türkiye de bu süreçten doğal olarak etkilenmiştir.

Ercan (2006), Türkiye'nin eko-politik yapısında 1980 yılının, bir dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Türkiye'nin ekonomi-politik yapısı açısından 1980'i önceleyen dönem, kapitalist toplumu tanımlayan ilişkilerin bir bütün olarak kendini yeniden üretmediği bir dönemdir (Akt. Torun, 2012: s.113).

Türkay (2006), küreselleşmede sermaye birikiminin küresel ölçekte bir sistem olarak kurumsallaşabildiğini, bundan dolayı milli pazarların, olanaklarını sermaye birikiminin ihtiyaçlarına göre düzenlemeleri gerektiğini söylemektedir (Akt. Torun, 2012: s. 114).

Türkiye, 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla birlikte neoliberal küreselleşmeye uyum sürecini başlatmıştır. Türkiye'nin siyasal istikrarsızlıklar ve iç karışlıklar içerisinde olduğu bu dönemde alınan kararlar, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından askeri rejim tarafından sürdürülmüş ve 24 Ocak kararlarının mimarı olan Turgut Özal bu süreci yürütmüştür.

Gerçekte AO, aslında bir "devlet think-tank"ine dönüşmüş ve Özal, 24 Ocak 1980 kararnamesinin ilk taslağını AO'nun düzenlediği bir konferansta Nisan 1979'da sunmuştur (Yaşlı, 2014: s. 385). Bir bakıma yeni-liberal bakışı, AO ve Türk milliyetçiliği başlatmıştır. Bunun sebebi de, 1970'lerde ekonomik krizin ve ülkenin yönetilemediği için yaşanan kaosu ancak bu şekilde çözünebileceğinin düşünülmesidir.



1980'lere hızlı bir başlangıç yapan ve Özal'lı yıllar olarak anılan dönemin ardından, neoliberal sisteme uyum süreci 1990'lı yıllarda yavaşlamaya başlamıştır. 1990'ların sonu ve özellikle 2002 yılında AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'nin neoliberalleşmeye ve küresel kapitalizme eklenme süreci tekrar hız kazanmıştır. Bu yüzden, Türkiye'nin küreselleşmeye uyum ve küresel kapitalizme eklenme sürecini iki ayrı evre halinde ele almamız gerekmektedir.

1980'li yıllarda ekonomik politikaların neoliberal programa uyumu ve Türkiye ekonomisinin küresel piyasalara eklenmesinin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmış ve bunda başarılı olunmuştur. Küreselleşmenin en çarpıcı yeniliği, 1989'da dünya ile Türkiye arasındaki sermaye hareketlerinin serbest bırakılması olmuştur (Boratav, 2004: s. 17).

Ancak 1980'li yıllardaki başarı 1990'larda sağlanamamıştır. Türkiye neoliberal ekonomiye ilişkin ilk krizi 1994 krizi ile yaşamıştır. Hükümet, faiz oranlarını aşağı çekerek menkul kıymet ihalelerini iptal edince dolar artmıştır. Devalüasyon olmuştur (Uyar, 2003: s. 108) Daha sonra 2000 ve 2001 krizleri Türkiye ekonomisini kötü etkilemiştir.

AK Parti'nin yarım kalan neoliberal stratejiye ve küresel kapitalizme eklenme sürecini devam ettirebilmesi için gerekli olan (iç ve dış) ekonomik ve siyasi konjonktür son derece uygun olmuştur. Türkiye'nin küreselleşme sürecinde önemli bir yer tutan AB üyeliği konusunda 10 Aralık 1999 tarihinde Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmış ve küresel piyasalarda olağanüstü bir genişleme ve parasal gevşeme konjonktürünün yaşandığı, dış politika açısından geçmiş dönemlere nazaran daha az sorunların olduğu bir dönemde AK Parti iktidara gelmiştir.

AK Parti hükümeti tarafından çıkan uzlaşmazlık halinde yabancı sermayeye uluslararası tahkim hakkı tanıyacak olan Resmi Gazete'te 2003'te yayımlanan "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu", yabancı sermayenin Türkiye'ye olan ilgisini arttırmıştır (akt. Torun, 2012: s. 124).

Ancak devletin kendi güvenliği için önemli olan Türk Telekom'un satılması ve TSK payının sıfırlanması ulus-devlet-küreselleşme çatışması olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişiminde, Türk Telekom'da FETÖ'cü çalışanlar olduğu belirlenmiştir.

MHP lideri Bahçeli (2009), “Milli davalarımız ver-kurtul anlayışıyla feda edilmiştir, milli çıkarlarımız tehlikeye atılmış, sıfır sorun denilerek Türkiye’nin haysiyeti ayaklar altına alınmış, ülkemiz yabancı başkentlerin güdümüne sokulmuş, ABD’nin küresel projelerinin emrine girilmiş, Avrupa Birliği ile hastalıklı ilişkiler kurulmuştur” demiştir. Aynı zamanda Bahçeli, “... dünyamız refah ve mutluluğun yaygınlaşmasına sahne olmaktan daha çok çatışmalardan ve karşıtlıklardan oluşan sorunlu bir küreye dönüşmektedir. Dünyanın bir bölgesi, teknoloji, kültür, değer üreten ve pazarlayan, dolayısıyla da yöneten, diğer büyük kısmı ise sürekli olarak alan ve yönetilen bir konuma mahkum olmakta” (1999, 25 Ekim: MHP İnternet Sitesi) şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Zihni Çakır (2003), BBP lideri Yazıcıoğlu ile yaptığı bir röportajında, kendisinin, “AB Uyum Yasaları” olarak aslında AB için değil halk için öncelikle çalışılmalıdır. Bugün dil ve kültürel haklar adı altında gizlenen gerçekler Sevr’in (Antlaşması) tekrarıdır. Batıların Sevr ile yapamadıklarını Kuvay-ı Milliye gücüyle bertaraf ettiğimiz işgalci ve parçalayıcı mantığını şimdi ortaya koyuyorlar” biçimde görüşünü beyan ettiğini söylemiştir (Öznur, 2012: s. 490).

Bu durumda; ABD, AB gibi küresel güçler, “Türkiye’yi ‘federal bir devlet’ haline getirerek “ulus-devleti zayıflatmak” istemişlerdir. Bu yüzden küreselleşme, milliyetçilik bağlamında bulunan bir vaziyet olup geliştirilmesi gerekmektedir. Lakin bu durum, küreselleşmenin, ulus-devletin beka sorununa karşıt olmaması gerektiğine işaret etmektedir.

### **3.4.1. MHP/BBP Üzerinde Küreselleşme/Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Avrupa Birliği İlişkisi**

Köken olarak Avrupa sözcüğünün; Sami dillerinde “aşağı gitme, batma” anlamına gelen “erebü” ya da Fenike dilinde “akşam, batı” anlamına gelen “erep” kelimesinden türediği varsayılmaktadır. Yunan mitolojisinde Prenses Europa, Fenike Kralı Agenar ile Telepasse’nin kızıdır. Boğa şekline de sahip olan Zeus, Europa’yı Girit Adası’na kaçıtır. Zeus’tan çocuk sahibi olan Europa, Girit Kralı ile evlenir. M.Ö. 7. yy’da Yunanlılar, kendi yaşadıkları toprakların kuzeyindeki bölgeler için “Eurupa” demiştir (Lewis and Wigen, 1997: p 226).

Avrupa’da bir birlik kurmaya yönelik hareketlerin kökeni, çok eskilere kadar uzanmaktadır. Geçmişte Dante, La Rochefoucauld, Saint Simon, William Penn, Saint Pierre, Due de Sully, Agustin Thierry, Emile de Girardin, Victor Hugo, Count Coudenhove Kelergi, De Gasperi, M. Briand vb. gibi düşünürler, Avrupa’da bir birliğin kurulmasına inanmışlardır (Karluk, 2014: s. 1). Bodur (2013) “Birleşik Avrupa Fikri”nin, Paris’te 1900 yılında toplanan “Siyaset Bilimleri Kongresi”nde, “Anatolef Leroy-Beaulieu” tarafından bir “Avrupa Konfederasyonu”nun kurulmasıyla oluşabileceğini söylemiştir.

Türkiye, SSCB kuşatması altında Batı Bloku ile siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. 1957’de Roma Antlaşması ile kurulan AET’na Türkiye, 1959 yılında ‘üyelik hedefiyle başvurmuş’tur. Taraflar arasında başlayan görüşmeler sonucunda, 12 Eylül 1963’te Ankara Anlaşması ile ilişkiler başlamıştır. Bu ilişkileri bazı organların denetlemesine karar verilmiştir: Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Türkiye-AET KPK’sı ve GİK’tir.

Uçar ve Evrensel (1969), Türkiye’de ise gittikçe politize olan üniversite öğrencilerinin, AET adına ilk eylemini Aralık 1968’te “Ortak Pazar’a ve Montaj Sanayiine Hayır” adı altında protestoları ile yaptıklarını belirtmiştir. Özellikle sağcı öğrenciler, esasen ÜOB, Türkiye’nin AET ile yaptığı anlaşmaları, “II. Sevr” olarak tanımlamıştır (Tekeli ve İlkin, 1994 ss 94-95). CMKP ve 1969’dan sonra MHP ise “AET’yi reddetmiştir”. Ağaoğlu (1986), bu durumu partinin görüşü ve felsefesine dayandırmıştır. MHP; ne Batı kapitalizmine ne de komünizme şiddetle karşı çıkan, Türk kültür, tarih ve geleneklerine yaslanan, endüstriyel ve tarımsal kalkınmada tamamen öz be öz Türk yolu takip eden yeni bir Türkiye’nin doğmasını arzulamıştır. Dış politika konusunda MHP, modern Türkiye’nin Batı ile bağlantısından ve Batılı örgütlere üyelikten rahatsız olmamış hatta NATO savunmasını üstlenmiştir. MHP, “komünizme karşı Batı’yı” tutarak “ehven-i şer” (en az kötüyü) bulmayı ve Türk devleti’ni korumayı amaçlamışlardır (MHP, 1969). 1973 Genel Seçimleri kampanyalarında, “AT ile ilgili tüm hükümetleri, tedbirsiz ve korkakça davranıp yaptıkları anlaşmalarla (...) Türkiye’yi bir uçurumun eşiğine getirmekle suçlamışlardır (...) çünkü, bu birliğin manası Türk milletinin; ekonomik, sosyal ve politik geleceğinin kaybı (...) ve devletimizin sonu anlamına gelmektedir” biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir (MHP, 1973).

12 Eylül 1980’de yönetime el koyan TSK, dış politikada da statükonun devam edeceğini duyurmuştur. NATO’ya bağlılığını bildiren ve genel olarak imzalanan bütün uluslararası antlaşmalara sadık kalacağını belirten TSK, kendisi de bir diplomat olan İlder Türkmen’i, Dışişleri Bakanı olarak atamış ve uluslararası ilişkilere önceki hükümetlerden daha fazla önem veren bir yaklaşımda bulunmuştur (Evren, 1991: ss. 31-35).

AT (1980), darbeyi farklı şekilde görmektedir. AT üyesi dokuz ülke “Türkiye ile olan ortaklığın sürdürüleceğini” deklere etmişlerdir. Avrupa açısından Türkiye’de olanlar “gerekliklik, zorunluluk ve acil ihtiyaç” olarak görülmüştür. The Economist’e göre; yoksa Türkiye’de, “ya İran gibi mollalar iktidara gelecek ya da Libya’da olduğu gibi SSCB uydusu bir diktatörlük” olacaktı.

Özal, ANAP ile iktidara geldiğinde, Türkiye ile AT ilişkileri siyasal nedenlerden dolayı dondurulmuş durumdaydı. Çünkü Türkiye’de 12 Eylül 1980’de darbe yapılmıştır. AT bir süre darbe hükümetini desteklese de; Türkiye’den Avrupa ülkelerine gelen “siyasi iltica” durumu ve Türkiye’de uygulanan işkence yüzünden AT, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almıştır. CHP eski lideri Ecevit, mülakatta eleştirdiği için hapis cezası almıştır. Türkiye’nin dış politikasına bakıldığında, tam üye olmak için beklerken AT ile ilişkileri sorunlu ama ABD ile ilişkileri daha iyi durumda olmuştur. Çünkü Kıbrıs konusunda, darbe öncesi ABD ile gerilen ilişkiler, Türkiye Yunanistan’ın tekrar NATO’ya girmesine izin verince, daha iyi duruma gelmiştir ve ABD, Türkiye’ye kredi vermiştir.

Nicholson ve East’a göre (1987), seçim yapıp asker yerine sivil yönetime geçişin başlaması, AT adına yeterli bulunmamıştır. ATK; insan hakları, demokrasi, sıkıyönetimin kaldırılması, inanç ve siyasi eylemlerden ötürü tutuklananların serbest bırakılması konusunda ısrarlı görünmüştür (akt. Karluk, 2014.: s. 195).

Ayrıca Türkiye’ye yönelik muhalefetin merkezi haline gelen ATP (1982), Türkiye’yi eleştirmek için hemen hemen her şey ile ilgilenmiştir. Örneğin AK’ın belirttiği endişeler haricinde; ATP, Türkiye’den üç sorunun çözülmesini istemiştir: Birincisi, Kürt halkının durumu; ikincisi, 1915 Ermeni Tehciri’nin tarihsel durumu ve sonucusu ise Kıbrıs Cumhuriyeti’nin toprağının sözde kanunsuz işgaline en kısa sürede son verilmesinin istenmesi olmuştur. Bu konular, AT ve Türkiye arasında en önemli engelleri oluşturmuştur. Çünkü Türkiye yavaş yavaş yeni-liberizme

yeknesak olurken bazı konularda küreselleşme adı altında ulus-devletin egemenliğine zarar verebilecek durumlar, Türk milliyetçiliğinin en olumsuz bir biçimde baktığı alan olmuştur.

AT'ın, Türkiye'nin üyelik başvurusu için toplandığı 1989 yılında, komünist blok çatırdamaktaydı. AK, Türkiye'nin üyelik açısından ehil (eligible) olduğunu belirtmiş ve Türkiye'ye siyasi ve ekonomik yapısının modernleştirilmesi için yardımcı olmayı teklif etmiştir.

MHP'nin parti Programı'nda; 12 Eylül öncesinde “milliyetçi/muhafazakar endişelerle AT'ye üye olunması istenmemekteyken, 12 Eylül sonrasında ise MHP, devlet politikası haline gelmiş olan AB'ye tam üye olması sürecini desteklemiş ancak “Batı dünyasıyla olan ilişkilerimizde herhangi bir önyargı ile yaklaşmamakta, (...) Türk milleti için vazgeçilmez nitelik taşıyan unsurlar; milli kültürümüze, toprak bütünlüğümüze ve üniter devlet yapımıza olan saygı ve bağlılıktır. AB dahil ülkelerin milli duyurluluklarımıza gösterekleri saygı, bu ülkelerle olan ilişkilerimizin geleceğini belirleyecek temel kriterleri oluşturacaktır” şeklinde görüş belirterek hem AB'ye girilmesine engel olunması engellenmiş hem de milliyetçi unsurlar özellikle açıklanmıştır (MHP Programı, 2009).

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği dönemde, Cumhurbaşkanı Özal devlet yönetiminde etkili olmuştur. Birçok Türk diplomatı, Soğuk Savaş başladığında Batı Bloku'na girmek için Kore Savaşı'nı kullanıp NATO'ya girildiğini ve SSCB'nin tehditlerinden kurtulmuş olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde de Irak Savaşı ile AT'ye girebilme ihtimali artmıştır. Sonuçta Türkiye; ANAP'ın bazı grupları, muhalefet ve halk istemediğinden savaşa girmemiştir. Ayrıca Türkiye, Irak'a ambargo uyguladığı için büyük zarar görmüştür. Ayrıca AET'nin tasarladığı “siyasal mozaik” kavramı da, “Eğer süreç uygun şekilde idare edilirse, siyasi mozaik halinde, birleşmekten aciz, küçük, kıskanç prenslikler [küçük devletçikler] silsilesi olarak kalınması” şeklinde açıklanabilmektedir (Wahlberg, 2014: ss. 48-49).

9-10 Aralık 1991'de Hollanda'nın Maastricht kentinde yapılan zirve sonucunda AT, AB'ye dönüşmüş, sadece ekonomik birlik değil siyasi birliğe katılıma kararı verilmiştir (Karluk, 2014: ss. 159-160).

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nın, Kasım 1992'de imzaya açılan beş ülkede uygulanması ile Mart 1998'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise bu Şart'ı

imzalamamıştır (Çakmak, 2012: s. 125). Çünkü bunun, ulus-devlete karşı çıkma anlamına gelmekte olduğu değerlendirilmiştir.

AB, bu antlaşmayı “çokkültürlülüğü teşvik etmek amacıyla” çıkarmıştır. Ancak AB üyesi olan İspanya da bu antlaşmayı onayladığı için, “devlet içindeki devlet” konumundaki “Bask” ile “Katalonya” Özerk Yönetimleri” de “bağımsızlık” istemişlerdir (Hürriyet, 2019, 28 Ekim).

Bir başka AB üyesi olan Fransa, bir ada olan ve bağımsızlık isteyen Korsika için 1991 yılında “Fransız halkının bir unsuru olan Korsika halkı” ifadesini kaldırmıştır. Ayrıca Fransa, 1992 yılında Fransız Anayasası’nın 2. maddesine “Fransızca, Cumhuriyetin anadilidir” şeklinde ekleme yapmıştır. Fransa; “Azınlık Hakları Çerçeve Sözleşmesi”ni imzalamamıştır. Ayrıca Belçika, Lüksemburg gibi AB ülkeleri bu sözleşmeyi yürürlüğe koymamışlardır (Önder, 2007: s. 57). Almanya’da ise “Alman vatandaşı Türkler”, “azınlık olarak kabul edilmeyerek”, “göçmen işçi statüsü” uygulanmıştır. Hatta eski İçişleri Bakanı Shilly, “Türklerin asimile edilerek Almanlaştırılmasını” savunmuştur (A.g.e. s. 56).

Almanya’nın Bavyera Eyaleti Başbakanı Edmund Stobier’e göre; “Yabancıların uyumu talep edilmelidir, bunu yapmayanlar cezalandırılmalı, bu cezalar arasında sınır dışı etmek de söz konusu olmalıdır” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir (Çokkültürlü Toplum İflas Etti”, 2006).

6 Mart 1995’te, Türkiye-AB arasında imzalanan belge ile Gümrük Birliği’nde AB’ye tam üye yapılmadan tam üye ülkelerin girdiği yükümlülüklerin altına girmiştir (Manisalı, 1996: s. 7). Bu kapsamda, AK Parti hükümeti döneminde AB ile imzalanan “hukuki anlaşmalarla” AB’nin, Türkiye üzerine bir hegemonya kurduğu belirtilmiştir. Türk halkının bir gıda olan eti, Avrupa’daki fiyatının daha fazlasına yiyorsa, bundan Gümrük Birliği’nin sorumluluğunun bulunduğu vurgulanmıştır (Tiftikçi, 2012: ss. 302-303).

Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi’nde, Türkiye tam üye yapılmamakla birlikte, GKRK tam üye olmuş, Türkiye – Yunanistan arasındaki sorunların Lahey’da bulunan ABAD’ında çözülmesi, Türkiye’nin azınlıklara daha iyi davranması (burada gayrimüslimler hariç esas belirten Kürtler azınlık statüsünde görülmektedir) ve Gümrük Birliği mekizmasının derinleştirilmesi talep edilmiştir. Türkiye bunu

kabul etmemiş ve Başbakan Yılmaz oradan geri dönmüştür (Manisalı, 2006: ss. 76-77).

Sonuçta AB'nin Türkiye'nin adaylığı konusunda tutum değiştirmesinin altı sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 1999'da Kosova'ya gerçekleştirilen uluslararası müdahale yüzünden Türkiye'nin jeo-stratejik öneminin anlaşılması; ikincisi, Türkiye'nin çoğu zaman bilinçli bir biçimde bir koz gibi kullandığı NATO Konseyi'ndeki veto yetkisinin, oluşturulmaya çalışılan AGSK önünde engel olabileceği gerçeği; üçüncüsü, ABD'nin, Türkiye'nin üye olmasını istemesi; dördüncüsü, AB ülkelerinin bazılarında hükümet değişikliği ile Türkiye'ye daha olumlu bakan bir profilin oluşması; beşincisi, Yunanistan'ın hükümet değişikliği ile siyasetini ılımlaştırarak Ankara'yı kavga etmek adına tavizsiz veto etmekten vazgeçmesi ve sonucusu ise 1999'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesi sonucunda demokratikleşme adına bir fırsat elde edilmiş olmasıdır. (Baykal ve Arat, 2015: s. 352).

1999 yılında AB, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyelik fikrini benimsemiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti'de aslında Avrupa Medeniyeti'ne üye olmak adına yapılan antlaşmalar neticesinde, modernleşme çalışmaları başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, “modernleşme adı altında”, zaten Avrupa devletleri ile uyum yakalamaya çalışırken, fazla ödün vermekle, parçalanmaktan kurtulamamıştır. Türkiye'de bu konuda farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci grup, ne olursa olsun “AB'nin dediklerini yaparak daha refah içinde yaşayacaklarını öngörürken, ikinci grup ise Osmanlı İmparatorluğu örneğini akılda tutarak “modernleşmek adına bazı durumların gerekli olduğunu ancak bazı “milli değerler”in asla vazgeçilececeğini söylemektedir.

Yurdusev (1999), Helsinki Kararı'nın, AB'nin Türkiye'yi üye olarak almayı idare etmek siyasetinin bir sonucu olduğunu öne sürenlere göre, AB'nin, Lüksemburg formülünün işe yaramadığını gördüğünü ve bir başka yöntem denemeye karar verdiğini belirtmiştir (Ererek, 2010: s. 233). Böylece AB'nin, kendisini bir karar vermek üzere bağlamamış olacağı ancak buna karşın adaylık statüsü verilmiş bir Türkiye'yi, AB çıkarları yönünde yönlendirme olasılığını da elinde bulunduracağı ifade edilmiştir (Baykal ve Arat, 2015: s. 352).

Batı'nın, Türkiye'yi tehdit eden iç ve dış güvenlik sorunlarını kullanarak, ülkeyi bölmek istediği yönünde bir algı oluşturmaya çalışıldığı görülmüştür. 2000'li yılların başlarından itibaren TSK küreselleşme karşıtı söylemlerini daha açık ve doğrudan yapmaya başlamıştır. Bu yöndeki ilk önemli ve şaşırtıcı açıklama, dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç tarafından yapılmıştır. 7 Mart 2002'de Harp Akademileri Komutanlığı'nın bir sempozyumunda konuşan Kılınç, Türkiye'nin Rusya ve İran'ı içerecek yeni girişimlerde olması gerektiğini söylemiş ve "Türkiye'nin AB'den en ufak bir yardım görmediği"ni kaydedip, "Türkiye'nin Rusya ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayışın içinde olmasında fayda buluyorum" demiştir (Türkiye, Rusya ve İran'la ittifak arayışında olmalı, 2002).

AK Parti, 2002 yılından beri tek başına iktidardır ve ilk olarak AB'ye girmek için gerekli olan insan hakları ve demokrasi adına Kopenhag Kriterlerini uygulamıştır. Nitekim 2004 yılı Aralık ayında AB Komisyonu, Kopenhag Kriterleri'nin geliştiğini ve müzakerelerin başlayabileceğini bildirmiştir. Böylelikle AB müzakere başlangıcı Ekim 2005'te hayata geçmiştir (Lagendijk, 2013: s. 178).

AB'ye uyum süreci ile birlikte, ifade ve basın özgürlüğü, kısmen arttırılırken, işkence yapanları yargılamak kolaylaşmıştır. MGK'nın rolü azaltılarak asker pasifize edilmiştir. Ayrıca radyo ve televizyon yayınlarında Türkçe dışındaki yerel dillerin kullanılmasına izin verilmiştir (A.g.e.: s. 178).

Fakat müzakerelere rağmen, PKK lideri Öcalan'ın yakalanması neticesinde PKK'nın girmiş oldukları tek taraflı ateşkesten dönüp eylemlere yeniden başlaması, bazı AB üyesi ülkelerin Ermeni soykırımı iddialarını tanımasıyla Türkiye'nin AB'ye yönelik tutumunun değiştiği ve bu yüzden de reform sürecinin yavaşladığı görülmüştür.

2000'lerde MHP, AB konusunda şu yaklaşımlarda bulunmuştur: İlk olarak, Türkiye'nin, AB'ye üyeliği prensip olarak reddedilmemektedir. İkinci olarak, Türkiye'de AB tam üyeliğinin giderek bir devlet politikası haline geldiğine dikkat çekilmektedir. Üçüncü olarak, AB'ye üyeliğin AB'nin elinde ve yetkisinde olan bir husus olduğu ve her durumu buna endekslemenin önemli riskler barındırdığı belirtilmektedir. Dördüncü olarak, AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'den beklenen uyum yasaları vb. düzenlemelere temkinli yaklaşılmalıdır. Beşinci olarak, AB'nin, terör örgütleri ve faaliyetleri ile ilgili olarak Türkiye'nin yaklaşımlarını



reddettikleri görülmüştür. Sonuncu olarak ise, AB ile Türkiye arasında başka bir devlete tanınmayan bir üyelik sürecinin yaşaması gerektiği vurgulanmıştır. MHP ise üye olunabileceği ama idamın uygulanması, Kıbrıs, güvenlik gibi konularda problem olabileceği görüşündedir.

Böylesine karamsar bir AB şüpheciliğinin temsilciliğini yapan MHP, resmi söylemi itibariyle AB'ye entegrasyona kesin olarak karşı olmamıştır. Bahçeli, “adil, onurlu ve samimi işbirliği içersinde gelişecek bir müzakere zemininde” AB ile ilişkilerin yürütülmesinden yana olduklarının altını çizmiştir. Çınar'ın da belirttiği gibi MHP, “bir devlet politikası” (Çınar, 2002: s. 120) olarak gördüğü AB ile entegrasyon sürecine, tıpkı devlet gibi, birtakım çekinceler etrafında “evet” demiştir. Fakat Türkiye ile AB arasında “adil ve onurlu bir işbirliği” gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Çünkü Türkiye'nin jeo-politik konumu nedeniyle özel önemli bir yerinin olması gerektiği vurgulanmıştır.

Ancak Türkiye'nin özel ve hassas koşullarının dikkate alındığı, demokrasi ve özgürlüklerle ilgili birtakım eksiklerinin Türkiye'nin güvenliği adına tolere edilebildiği bir şekilde AB'ye üyeliğin mümkün olabileceği belirtilmiştir (Çınar 2002, s. 126).

AB'nin, Türkiye'den üyelik için, Avrupa'nın herhangi bir ülkesinden istediği koşulları yerine getirmemesini beklememesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye terör, irtica, bölücülük gibi sıradan bir AB üyesi ülkenin muhatap olmadığı sorunlarla baş başa kalmıştır ve bu durumun onu farklı kılması gerektiği belirtilmiştir. AB standartlarında bir demokrasi ve özgürlük ortamının, bu ortamı istismar edebilecek bölücü ve irticacı kesimleri cesaretlendirmekten başka bir işe yaramayacağı değerlendirilmiştir.

Emergan (2008), BBP lideri Yazıcıoğlu ile yaptığı röportajda, kendisinin “(...) Diğer partiler AB'ye tam üyelik taraftarıdır, ama BBP, “AB'ye tam üyeliğe karşıdır. Karşılıklı çıkarlara dayalı ikili ilişkiden yanadır” şeklinde AB ile ilgili görüşünü ifade ettiğini belirtmiştir (akt. Öznur, 2012: ss. 576-578).

1 Mart Tezkeresi reddedilince ABD öfkelenmiş ancak AB ise ülkeleri menmun olmuşlardır. Çünkü başta Fransa olmak üzere ABD'nin Irak'ı işgalini desteklememişlerdir. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile Rusya Başbakanı Putin aynı ifadeleri kullanarak, “Sizi tebrik ediyoruz. Tezkerenin reddiyle, Türkiye

saygı duyulacak demokratik bir ülke olduğunu tüm dünyaya gösterdi” biçimde konuşmuşlardır (Sever, 2015: s. 47). Bu durumda Leh ve Macar milliyetçilere kapılarını açan Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu gibi Türkiye de Avrupa kamuoyunda sempatik karşılanmıştır.

Ayrıca Avrupa kamuoyunda, Arap Baharı yüzünden 2011’de de Suriye’de gerçekleşen ve bir iç savaşa neden olan olaylar neticesinde Suriyeli göçmenlere Türkiye’nin yardım etmesiyle büyük bir prestij sağlanmıştır. Aslında Türkiye’ye gelenlerin bir kısmı Türkiye’de kalmak için gelmekteyken, bir kısmı ise Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçmek için gelmiştir. Bu da Türkiye’yi “transit ülke” olarak değerlendirmemize sebebiyet vermektedir.

Suriyeli göçmenler, Avrupa’da “Hedef Ülke” olarak Almanya ve İskandinav ülkelerine gitmek istemektedirler. “İnsani Gelişme Endeksi’nde en üst sıralarda olan ülkeler Norveç, Almanya, Danimarka gibi ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerde iş bulma sıkıntısıyla daha az karşılaşma riski bulunması bu durumda etkindir.

Düzensiz göç; hedef ülkeler için yasa dışı yollardan gelen veya yasal yollardan gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayan kişileri kapsamaktadır. Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı yıllara göre kademeli olarak artış göstermektedir. Yalnız 2016-2017 yıllarında düzensiz göçmen sayısı düşmüştür. Bunda Sahil Güvenlik Komutanlığı ekiplerinin etkisi vardır. Bilhassa son dönemlerde Ege Denizi ve Akdeniz üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşmak amacıyla kayık, kiralık tekne ve şişme botlar kullanıldığı görülmektedir. Ege Denizi ve Akdeniz aşıldığında Yunanistan’a varan göçmenler, Avrupa’nın başka ülkelerine, özellikle de Makedonya gibi ülkelere gidip, oradan da Avrupa Birliği ülkelerine gitmek istemektedirler. Bundan dolayı AB, Türkiye’ye 3 milyar dolar destekte bulunmayı taahhüt etmiş ancak AB’den bu fon gelmemiştir.

AB-Türkiye ilişkileri bağlamında AB’nin, Türkiye’nin üyelik sürecinde en fazla engel olarak gördüğü Kürt, Ermeni ve Kıbrıs sorunları ayrıntılarıyla aşağıda anlatılmaktadır.

### **3.4.1.1. MHP ve BBP Açısından Türkiye-AB arasındaki Kürt Sorunu**

I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmiş ancak savaşı kaybetmiştir. 24 Nisan 1920 tarihinde yapılan San Remo Konferansı'nda savaşın sonucu çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre, Fransa'nın, Musul petrollerinden % 25 pay alması ve İngiltere'nin Suriye'yi boşaltması karşılığında, Irak'taki haklarından vazgeçmesi kararlaştırılmıştır (Arı, 2015: s. 33).

Bazı İngiliz ajanları, Irak'ın geleceği ve İngilizlerin çıkarları açısından Musul'u Irak'a bırakmayı isterken; bölgenin etnik yapısını göz önünde bulunduran ajanlar ise Musul'un kurulacak Kürt Konfederasyonu'nun sınırlarına dahil edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca 2 Ocak 1919'da İstanbul'da Sait Molla, Mustafa Paşa, Emir Bedirhanzade, Emir Ali ve birkaç kişi İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verdikleri dilekçede, "Kürtlere sınırları coğrafi olarak saptanmış, İngiliz mandası altında bir ülke verilmesini" ve "Kürtlerin azınlık haklarından yararlanmasını" istemişlerdir. 15 Nisan 1919'da İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Andrew Ryan ile konuşan Kürt ayrılıkçılarından Seyit Abdülkadir de İngiliz mandasında "Özerk Kürdistan" kurulmasını arzu etmiştir. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, bu istekleri İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na iletmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, Paris Barış Konferansı'nda "Kürt çıkarlarının asla ihmal edilmeyeceğini" söyleyerek Kürtlerden bu konferansın sonucunu beklemelerini istemiştir (Sonyel, 1973: ss. 27-29). Yıllarca Osmanlı Devleti Dışişleri'nde görev yapmış Stockholm Büyükelçisi Kürt Şerif Paşa, Paris Barış Konferansı'na katılarak "Bağımsız Kürdistan" istediğinde bulunmuştur. Hatta Paris'te yayınlanan bir kitapçıkta Kürt Devleti'nin sınırlarını belirlemiştir.

Ama İngiliz Müsteşarı Hohler, 27 Ağustos 1919'da Londra'ya gönderdiği yazıda, "Kürtlerin ve Ermenilerin durumları bizi hiç ilgilendirmiyor, Kürt sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır" diyerek görüşlerini açıklamıştır. İngiliz Amiral Robeck, 28 Temmuz 1920'de Lord Curzon'a gönderdiği raporda, Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın, kendisine gelerek, "Barış Antlaşması'na göre, Kürtlerin ayrı bir devlet kuracaklarını belirterek, Kürtleri, isyan eden Mustafa Kemal'e karşı kullanalım" demiştir (Mumcu, 2006: ss. 25-26). Londra Konferansı'nda 26 Şubat 1920 tarihindeki oturum konusu "Kürdistan" olmuştur. Aynı gün Bağımsız Kürdistan'a karar verilmiş ancak bölgedeki madenler, en çok da petrol üzerinde hangi ülkenin söz sahibi olacağına karar verilememiştir. Bu konuda, İngiltere ve Fransa anlaşamamıştır. 16 Şubat 1920 tarihli bir belgede, "İngiltere, Kürt

devleti kurulmak istenen bölgede çok fazla maden olduğundan emindir” şeklinde değerlendirme görülmüştür (Ulubelen, 2009: ss. 207-208).

Fakat İngilizler, Musul’u nasıl idare edecekleri konusunda netleşmemişlerdir. Bölgede bulunan İngiliz ajanlarının bir kısmı Musul’u Irak’a bırakmayı önerirken, bir kısmı da etnik yapısını göz önünde bulundurup, Kürt Federasyonu’nun sınırlarına dahil etmek gerektiğini söylemişlerdir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonraki süreçte kurulması düşünülen Ermeni Devleti’nin kurulması fikrinin arkasında İngilizlerin olduğu haberleri, Irak’ta bulunan aşiretleri İngiltere’den soğutmuş ve onları Türklerle birlikte hareket etme yolları aramaya sevk etmiştir.

Nitekim bu tepkinin bir sonucu olarak 22 Mayıs 1919’da, Şeyh Mahmut ani bir baskınla Süleymaniye’ye girmiş, yönetime el koyduktan sonra bölgedeki İngiliz subaylarının tamamını hapse attırılmıştır. Fakat Kerkük’ten gelen İngiliz kuvvetleri 17 Haziran’da Süleymaniye’yi geri alıp Şeyh Mahmut’u esir etmişlerdir. 1921’de bir plebisit (nabız yoklaması) yapılmıştır. Çoğunluk manda sistemi istemiştir. Irak Kralı I. Faysal olmuştur.

Hasan Köni’ye göre, Lozan Antlaşması’nda, Yunanistan ve Bulgaristan’da yaşayan Türklerin haklarını garanti altına alan maddeler vardır. Ancak “1920’li senelerde Türkiye’nin Irak Türkmenleri ile ilgili bir antlaşma yapmamasının nedenini, Irak’ın İngilizlerin desteklediği Milletler Cemiyeti’ne üye olurken bir bildiri yayınlayarak, Irak’ta Türkmenlerin ve diğer azınlıkların haklarını koruyacağını taahhüt etmesine” bağlamıştır (1987: ss. 91-92).

Mcdowall (2007), Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla 1923’de modern bir ulus-devlet oluşturmayı başaran Türkiye Cumhuriyeti’nin, etnik olarak homojen bir millet yaratmak istediğini (kurucu seçkinler) ancak dinsel ve etnisite temelli kimliklere dayalı bir devlet oluşumundan uzak durduğunu belirtmiştir (Torun, 2012: s. 169). Fakat Taşpınar (2005), Cumhuriyet’in kuruluş yıllarının aynı zamanda Kürt isyanlarını da başlatan bir süreç olduğunu ifade etmiştir (Torun, 2012: s. 170).

Türkiye’deki 1961 Anayasası’nın meydana getirdiği görece özgürlük ortamında, daha önce entelektüel ve feodal çizgiler taşıyan Kürt milli hareketi, SSCB’nin 60’lı yıllarda tüm dünyadaki sosyalist hareketlerinde olduğu gibi hızla sosyalistleşmeye başlamıştır. 1958’de Irak’ta yaşanan darbe ile Batı’nın desteklediği II. Faysal ve ailesi öldürülmüş ve Irak’ın başına Kasım gelmiştir. Kasım, Irak’ın

bağımsızlığından yana olmuştur. Kasım, Kürtlerin desteğini almak için Molla Mustafa Barzani'yi Moskova'dan Bağdat'a çağırmıştır. Türkmenler ile Kürtler hemen hemen aynı bölgede yani Irak'ın kuzeyinde yaşıyorlardı. Böylelikle üstün azınlık Kürtler olmuştur. Böylece Irak hükümeti Kürtleşme politikalarına başlamıştır. Aygün, Molla Mustafa Barzani'nin "Kerkük, Kürdistan'ın kalbidir" diyerek Irak Türkmenlerinin bir kenti olan Kerkük'ü Kürtleştirmek istediklerini açıkça dile getirmiştir (Aygün, "Hedefteki Halk: Irak Türkmenleri).

Türkiye'de 1964 yılından itibaren üniversite gençliği arasında devrimci ve sosyalist örgütlenmeler başlamıştır. 17 Aralık 1965'te çeşitli fakültelerde örgütlü olan kulüpler, FKF çatısı altında birleşmişlerdir. Daha sonra da TDGF yani "Dev-Genç" olarak bir örgüt kurmuşlardır. Dev-Genç, kitlesel bir gençlik örgütü olmanın yanında "devrimci mücadele" yürüten "THKO (Deniz Gezmiş'in başında olduğu), THKP-C (Mahir Çayan'ın başında olduğu)" gibi silahlı gruplarla eylem yapmışlardır (Bora, 2018: ss. 160-161). Devrimci sosyalist akımda 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra hapse girenler, 1974'te CHP-MSP Koalisyon'un çıkarttığı "Genel Af" ile birlikte tekrar "devrimci sosyalizm"i savunmuşlardır. Daha sonra Dev-Yol içinden, Mahir Çayan tezlerinin uygulanamadığı gerekçesiyle bir grup ayrılarak KSD'yi kurmuşlardır. Böylelikle "Kurtuluş Örgütü" kurulmuştur. Bu örgütün en önemli özelliği, "Kürt meselesine önem veren, 70'ler sonunda Kürdistan'ı sömürge olarak tanımlayan tek sol grup" olmasıdır. Sonunda ise 1983 yılında "TKKKÖ" adını alıp Kürdistan'daki örgütlenmenin birleşmesine katkıda bulunmuştur (A.g.e. 675-676).

12 Mart 1971'den sonra TİP ile beraber DDKO da kapatılmıştır. Yerine DDDK kurulmuştur. Bu örgütün yayınladığı "Özgürlük Yolu" dergisi de bulunmaktadır (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 394).

1970'li yıllarda Kürt kitle örgütlenmeleri sonucunda, Irak'taki Celal Talabani hareketiyle yakınlaşan (SSCB'nin desteklediği sol grup) KİP ile DDKD çevresindeki Kava Yayınevi tarafından şekillenen "Kawa Hareketi" (Çin Halk Cumhuriyeti'nin desteklediği grup) meydana gelmiştir. Daha sonra 1978 yılında "silahlı mücadeleyi benimseyen" KUK, Türkiye'de iç savaş eylemlerine başlamıştır.

1970'lerin sonundaki bu silahlı mücadelede, "Kürdistan Devriminin Yolu" manifestosuyla önce KDP ve sonra da PKK 1978'de kurulmuştur. PKK'nın, Abdullah Öcalan ve Ankara'daki birkaç öğrenci tarafından 1973 yılında temelleri

atılmıştır. Bunlar, bütün silahlı eylem yapan sol gruplardan farklı olarak eylem yapmamış ve kapalı devre ilişki durumunu benimsemişlerdir. Ayrıca THKP-C'nin "halk savaşı stratejisini" uygulamışlardır. PKK, Türk milliyetçilerinin "kimliksiz olduğunu ve Türklerden önce Anadolu'da Kürtlerin olduğunu savunmuşlardır (A.g.e. 852-854). MHP, sadece komünist harekete karşı değil bölücü (Kürt ayrılıkçı) harekete karşı da bir önlem olmuştur. 12 Eylül Darbesi ile Türkiye'de bulunan ve iç savaş haline gelen komünizm ile beraber "ayrılıkçı Kürt akımları"na da sekte vurulmuştur.

1980'li yıllarda Kürt milliyetçiliği; beş uluslararası meseleden etkilenerek büyümüştür. Birincisi, Komünist Vietman'da Budist rahiplerin kendilerini yakmasıdır. İkincisi, Filistin intifadasında çocuk ve kadınların İsrail güvenlik güçlerine taş atmalarıdır. Üçüncüsü, AGİT sürecinin getirdiği insan hakları konusunun önem kazanmasıdır. Dördüncüsü, Irak Kürtlerinin özerkliği durumuyla beraber, Türkiye'deki Kürtlerin "özerk yönetim isteme" konusunu gündeme getirmeleridir. Sonuncusu ise, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin "Bulgarlaştırılması"na Türkiye'nin sert tepki göstermesi olmuştur. Bulgar memurların, "Türk adlarını değiştirmek istemeleri, kendi özgün isimlerini nüfusa yazdırmalarına izin verilmeyen Kürtleri etkilemiştir (Oran, 2017: s. 32). Bundan dolayı da milliyetçiliğin yükselmeye başladığı görülmüştür. Milliyetçiler, bu gelişmeleri ABD öncülüğünde bir "Kürt Devleti kurulmasının ön hazırlıkları" olarak görmüşlerdir (A.g.e.: s.192).

12 Eylül Darbesi'nden sonra Suriye'nin başkenti Şam'a giden PKK lideri Abdullah Öcalan, ilk PKK kongresini Temmuz 1981'de Suriye-Lübnan sınırında Bekaa Vadisi'nde yapmıştır. 1980'de başlayan Irak-İran Savaşı sırasında Kuzey Irak'taki yönetim boşluğuyla bir hareket serbesti sağlandığından dolayı PKK, Türkiye sınırına ulaşmıştır. 15 Ağustos 1984'te PKK terör örgütü, Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla eylemlerine başlamıştır (Bodur, a.g.e. 805).

1988'de Kürt nüfuslu Halepçe'de kimyasal saldırı olmuştur. Irak uçaklarının attığı hardal gazı ile birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bu saldırı, Irak Ordusu tarafından planlanmıştır. Bu eylemin resmi kod adı "El-Enfal idi. Bu, Kur'an'daki bir surenin adıdır (Stoke, 2015: s. 12). Böylelikle Irak'taki Kürt yönetiminin ilk adımı atılmış, insan hakları gerekçe gösterilerek "Kürdistan" yaratılmaya çalışılmıştır.

1989'da PKK bazı sol örgütlerle (Dev-Sol, TIKKO, THKP-C vd.) ittifak yaparak büyük şehirlere girmiştir. Ayrıca Avrupa'da "Kürt hareketlerine uluslararası alanda meşruiyet kazandırmak amacıyla Fransa'nın başkenti Paris'te Fransız Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın eşinin başkanlığında 14-15 Ekim 1989'de "Kürt Konferansı" toplanmıştır (Bora, 2018: ss 842-843). Bu arada SHP Malatya milletvekili İbrahim Aksoy'un, "Kürtler ayrı halktır" söyleminden sonra partisi ile arası bozulmuştur. "Kürt Konferansı" ile dış destek bulan SHP'li Kürtlerin altı milletvekili geçici ihraç edilince bu kişiler istifa etmişlerdir. Bunu protesto eden dokuz milletvekili de SHP'den istifa etmiştir. Bunlardan on kişi kadarı ilk olarak "Kürtlerin hakları için mücadele eden HEP'i" kurmuştur (Zürcher, 2010: s. 457).

Fakat Türkeş'in koalisyonu desteklemesi, Türkiye için bir beka sorununun çözümlenmesi olmuştur. Çünkü HEP'in, Türkiye'yi federal bir yapıya çevirmek istediği doğrudur. Böylelikle ulus-devlet formunun yok olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkanlar'da, özellikle de Girit adasına verilen federal yapı ya da özerklik, daha sonrasında Yunanistan ile birleşmeye yol açmıştır. Türkeş'in kuramı; koalisyonla destek olarak, SHP'yi pasifize edip, PKK örgütüne karşı daha örgütlü mücadele yapmak olmuştur. Nitekim Demirel de, Mesut Yılmaz ile daha iyi anlaşacaklarını bilmesine karşın; ANAP yerine SHP ile koalisyonu istemiştir. Bunun sebebi ise PKK ile mücadele ile koalisyon nedeniyle fazla ilgilenilmemesidir.

SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın, "Türkeş, Türkiye'nin subabıdır. Türkeş, 1980 öncesi tavırları olsaydı, Türkiye'de çok ağır çatışmalar olurdu" demiştir (Bora ve Taşkın, 2005: s. 377). Bunun sebebi, sağ-sol çatışmasından sonra, "Türk-Kürt" çatışmasının olmasıdır.

Şen (2008), BBP lideri Yazıcıoğlu ile yaptığı söyleşide kendisinin, "Öğrencilik yıllarında (PKK ilderi Abdullah Öcalan'ın) gözaltına alınmıştır. Doğu'da sol ve bölücü hareketlere karşı devlet onu kullandı" dediğini belirtmiştir.

AYM; HEP'i 1993'te, DEP'i 1994'te, HADEP'i 2003'te ve DTP'yi 2009'da yılında kapatmıştır. 17 Ocak 1991'de ise ABD önderliğinde kurulan koalisyon, "Çöl Fırtınası Harekatı" ile Irak'a yönelik 5 hafta süren saldırılara başlamıştır. Bu arada koalisyon, Iraklı grupları Saddam'ın devrilmesi halinde ülkeyi yönetecek bir plan oluşturmak için teşvik etmiştir. Kuveyt işgalden kurtarılmış ama Saddam yerini

korumuştur. Saddam'ın Cumhuriyet Muhafızları, Kürtler ve Şiiilere yönelik saldırı başlatmıştır. BM, bunun üzerine Irak Hava Kuvvetleri'nin uçamadığı, Kürtler için 36. Paralel ve Şiiiler için 32. paralel adına "Uçuşa Yasak Bölge" konusunda anlaşmaya varmıştır. Kürtler için "Huzur Operasyonu" yapılmasıyla Kürtler, Saddam'dan kaçıp sığındıkları yer olan Türkiye'den ve İran'dan kendi bölgelerine dönmüşlerdir (Aziz, 2013: s. 123).

Irak Türkmenlerinin bazıları Türkiye'ye sığınmıştır. Irak hükümeti, Tuzhurmatu ve Altinköprü'de Irak Türkmenlerini öldürmüştür. 1991'de oluşturulan "Güvenli Bölge"nin içine dahil edilen Erbil kenti demografik yapısı değiştirilerek Kürtleştirilmeye çalışılmıştır. Binlerce Kürt, köy ve dağlardan Erbil'e göç ettirilerek nüfus değiştirilmeye çalışılmıştır. Kürtler, Erbil şehrinin adını Kürtçe olarak değiştirip "Havler" olarak belirlemişlerdir. Kerkük'e bağlı olan Altinköprü kasabasının adı da değiştirilerek Kürtçe isim olan "Pirde" olarak belirlenmiştir (Güler, 2017: s. 89). Böylelikle AB'nin insan hakları konusunda ikircikli bir tutum sergilediği görülmüştür.

1 Mart günü Irak'a yapılacak müdahale için ABD askerlerinin ülkeye gelmesi için tezkere TBMM'den geçmemiştir. Bu durumda Türkiye, Irak hareketine katılmamıştır (Bölükbaşı, 2008: s. 163). Böylelikle meclisin tezkereyi reddetmesiyle Türkiye'nin, "AB uyum sürecinde demokrasi notu yükselmiştir" ("Demokrasi Kazandı", 2003). Avrupa'daki insanların çoğu, Türkiye'nin AB'ye üye olmasını istemişlerdir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda desteklenen Macar ve Leh milliyetçileri nedeniyle oluşan Türk sevgisi tekrar başlamıştır.

Bu durumda 1 Mart tezkeresinden sonra AB ile ilişkileri bozmamak adına Kürt sorununa yaklaşımda devletçe bir tutum değişikliği meydana gelmiş ve AB'ye tam üyelik müzakeresinin zorladığı (ekonomik durum vb.) şartlar, Kürt kültürel kimliklerini korumaya yönelik bir takım hukuki düzenlemelere neden olmuştur. Bu değişiklikler ise Türkiye'nin Kürt sorununa karşı yaklaşımında bir ılımlı bir politika izlemesine sebep olmuştur (Torun, 2012: ss. 177-178).

Kürt sorununa ilişkin ılımlaştırma stratejisini sürdüren AK Parti hükümeti, 2008'de TRT'nin Kürtçe yayın yapabilmesini sağlayan kanunun kabul edilmesini sağlamış ve 1 Ocak 2009'da da TRT, Kürtçe yayına başlamıştır. AK Parti iktidarı (Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci, 2010) 2009 yılının yazında



Kürt sorununa ilişkin olarak “Demokratik Açılım Projesi” süreci başlatmıştır. Demokratik Açılım Projesi’nin amacı; “başta terör meselesi olmak üzere, tüm etnik grupların, mezhep gruplarının, azınlık gruplarının meselelerini ve ekonomik sorunları ele alma, bu sorun alanlarında iyileştirmeler yapma ve sorunları en aza indirmenin gaye edinilmesi” olarak belirlenmiştir. Ancak Irak’ta federal devlet yavaş yavaş meydana gelmiştir. IKBY, 25 Eylül 2017’de, “Kürdistan Bağımsızlık Referandumu”na gitmiştir. Büyük çoğunlukla Kürdistan, bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat sadece İsrail, Kürdistan’ın bağımsızlığını tanımıştır. Emperyal güçler, I. Dünya Savaşı’nda “kurmak isteyip de kuramaları” Kürdistan’ı şimdi kurmak istemişlerdir. Ancak Türkiye, Irak ve İran bu duruma büyük tepki gösterince Kürtler geri adım atmışlardır (Kohnvard, 2017). IKBY, Kerkük’ü Irak hükümetine vermek zorunda kalmıştır (Torlak, Furkan, 2017: s. 11).

Ayrıca 2011’de Suriye’de başlayan iç savaşta, sağlık sorunu yaşayan Suriyeli sığınmacılar gittikleri her bölgelere de bu sağlık sorunlarını taşımışlardır. Suriyeli sığınmacıların hepsi Suriye vatandaşı olmasına karşın büyük çoğunluğu Kürt entisitesine dahildir. Suriyeli sığınmacılar sağlık kurumlarının yükünü artırmakta ve sağlık sistemlerindeki insan gücünü yetersiz kılmaktadır. Bunun yanında dil engeli, sosyal sigortaya sahip olunmaması gibi nedenlerle sağlık kurumlarına başvurulmaması bu insanların sağlığını olumsuz etkilemektedir. Özellikle koruyucu hizmetler aksamış, bu durumdan kadın ve çocuklar daha fazla etkilenmişlerdir. Gündoğar (2015), ORSAM’ın 2015 yılı raporuna göre, Türkiye’de görülmeyen hastalıklar ve çocuk felci sınır illerinde görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 0-5 yaş arası çocuklara çocuk felci aşısı yapılmıştır. Yine bu raporda, kızamık ve şark çıbanı gibi hastalıkların yeniden görülmeye başladığı, 2013 yılında kızamık vakasının en fazla yaşandığı ilin Gaziantep olduğu belirtilmiştir.

Bu arada Türkiye’deki işgücü piyasasını oldukça etkileyen Suriyeli sığınmacıların, Türk iş gücünün yerini aldıkları görülmektedir. Caprio ve Wagner (2015), Suriyeli sığınmacıların Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 10 mültecinin 6-7 Türk işçisini elemine ettiğini belirtmiştir.

### **3.4.1.2. MHP ve BBP Açısından Türkiye-AB Arasındaki Ermeni Sorunu**

1923 Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkler ile Ermeniler arasında herhangi bir çatışma olmamıştır. Fakat Ermenilerin herhangi bir devleti olmadığı için de 1915 Ermeni Tehciri, Smith'e göre, Ermeniler adına 'millet olmayı' daha kolay hale getirmiştir.

Ancak II. Dünya Savaşı'nın hemen bitiminde SSCB, Ermeni Partisi olan I. Haren'in 1938'de ölmesinden sonra yıllarca seçim yaptırmamışken, bir anda savaşın bittiği 1945 yılı Haziran ayında seçime gidip Ermeni diasporasının (herhangi bir milletin veya inanç mensuplarının ana yurduları dışında azınlık yaşadıkları yer) ileri gelenlerini toplamıştır (Gürün, 1991: s. 287). Ermeni Kilisesi kongreyi topladıktan sonra VI. Kevork'u Katolikos (Patrik) seçmiştir. VI. Kevork, Sovyet lideri Stalin'e başvurarak, SSCB'in içinde bulunan Ermenistan Sosyalist Cumhuriyeti'ne Türkiye'den 'Ermeni Soykırımı' nedeniyle "eski Ermeni toprağı" isteğı ve tüm dünyaya yayılmış diaspora Ermenilerinin Ermenistan'a dönme çağrısının yapılmasını istemiştir. Zaten bu istekler de Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper tarafından, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile birinci görüşmesinden sonra reddilmiştir (A.g.e., ss. 287-288). Barış görüşmelerinin yapıldığı San Fransisco Konferansı'nda, SSCB ile Ermeni diaporası arasında büyük bir dayanışma örneğı verilmiştir (A.g.e. s. 288).

Daha sonra ise ASALA terör örgütü ortaya çıkmıştı. ASALA terör örgütü, Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne bulunan FKÖ'nün sol tandanslı olması hasebiyle Ermeni Vasken Sakasesliyan (kod adı: Agop Agopyan) tarafından 1975 yılında kurulmuştur. ASALA'nın iki numaralı ismi Agop Tarakçıyan'dır. ASALA terör örgütünün amaçları arasında; Ermeni Devleti'nin kurulması, 1915 Ermeni Soykırımı'nın Türkiye tarafından kabul edilmesi, kendilerine tazminat verilmesi, Türkiye'nin doğusunda "eski Ermenistan'nın kurulması" vardır. ASALA, Batı'nın da göz yummasıyla diplomatlarımıza art arda haince saldırılar düzenlemeye başlamıştır. ASALA terör örgütü, 110 terör olayı gerçekleştirmiştir ("Ne Nedir? [Youtube]).

Kıbrıs görüşmelerinin olduğu sırada; bir yandan da Türkiye, AET için üye olmak arzusundayken, 22 Ekim 1975'te Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Danış Tunalıgil, üç ASALA militanı tarafında öldürülmüştür (Abdurahmanlı, 2019: s. 63).

Amaç, “Türk halkını tahrik edip, yeni bir ‘6-7 Eylül yaratmak ve Türkiye’yi küçük düşürmek’ olarak” belirlenmiştir (Polat, Cüneyt. “ASALA Terör Örgütü: Dünden Yarına Programı. [Video]). Böylelikle Türkiye’yi, AET’den insan hakları vb. nedenlerden dolayı uzak tutarak Türkiye’nin güçlenmesini engellemek istemişlerdir. Bu durumda, Türkiye’nin çağdaşma projesi ve Gökalp’in “kültür-medeniyet ayrılığı” kavramı doğrulanmaktadır. Zira ASALA vb. terör örgütleri, Türkiye’nin Batılılaşarak modernleşmesini ve ulus-devletten vazgeçmemesini istememektedir. Türkiye’nin anarşik bir dönemde olması nedeniyle de Ermeni ve Kürt örgütler (aralarında terör örgütleri de var) birleşerek eylem yapma kararı almışlardır (“Kürt ve Ermeni örgütleri eylem birliği kararı verdi, 1979).

AET üyesi ülkeler, ASALA terör örgütüne karşı sempatiyle yaklaşmışlardır. 24 Eylül 1981’de Fransa’nın başkenti Paris’teki Büyükelçiliğe dört ASALA militanı baskın düzenlemiştir. İşgalden sonra eylem bittiğinde bir polis şehit olurken başkonsolos yaralanmıştır. Dört ASALA militanı sağ olarak ele geçirilmiştir. Fransız mahkemesi, militanlara yedi yıl hapis cezası verirken, ASALA militanları mahkemeyi kendi propagandaları için kullanmışlardır. Türkiye, kendi toprağı olarak kabul edilen elçiliklerde eylem yapan ASALA’ya az bir ceza verilmesini kınamıştır (Birand, 1997).

7 Ağustos 1982’te ASALA teröristleri Türkiye’deki ilk kanlı eylemlerini gerçekleştirmiştir. Hedefleri, başkent Ankara’daki Esenboğa Havalimanı olmuştur. Sol THKP-C de örgüte destek vermiştir. İki saldırgan, Zohrab Sarkisyan ve Levon Ekmekçiyen silahlarını çıkarıp etrafa rastgele ateş etmeye başlamışlardır. O esnada bir patlama da yaşanmıştır. Çatışma sırasında Ermeni teröristlerden Zohrap Sarkisyan öldürülmüştür. Levon Ekmekçiyen adlı terörist ise yaralı olarak yakalanmıştır.

Ekmekçiyen, “idam edilmeme şartı ile” ASALA örgütüyle ilgili itiraflarda bulunmuştur. Ama yargılama sonunda idam cezasına mahkum edilmiş ve bir yıl sonra da asılmıştır (A.g.v.).

Paris’teki Orly katliamının ardından ASALA, “Avrupa Terör Örgütleri listesine” dahil edilmiş ancak örgüt yurt dışı temsilcilerimize yönelik cinayetlerine devam etmişti. Ermeni teröristlerin 1985’e dek süren saldırılarında 58 Türk vatandaşı şehit olmuş, 299 kişi de yaralanmıştır. Terör örgütü ASALA iç çekişmelerin yanı sıra

uluslararası toplumdan gördüğü desteği de kaybetmesinin ardından eylemlerine son vermiştir (Demirci, 2019).

ASALA'ya karşı Türkiye bir çözüm aramıştır. Abdullah Çatlı, Fransa'da 1983 yılında MİT mensubu Hiram Abas ile "devlet temsilcisi" sıfatıyla görüşmüştür. Abas, Cumhurbaşkanı Evren destekli ASALA operasyonu için teklifte bulunmuştur. Çatlı, bunu kabul etmiş ancak daha sonra Çatlı'nın kardeşi Zeki Çatlı, "Ülkücülerin idamını ağabeğim engelledi" demiştir. İdamı beklenen Haluk Kırcı da bunu onaylamıştır (Haluk Kırcı'dan Susurluk ve Bahçelievler Katiamı Açıklaması", 2020). Ayrıca Çatlı, Türkeş'in de "serbest bırakılmasını" istemiştir. Çatlı, 'Hasan Kurtoğlu' adındaki pasaportla Türkiye'ye gelmiştir. Çatlı'nın, 22 Ekim 1983'te Paris'te MİT yetkilileri ile görüşüp "ASALA'ya karşı beş eylemde kullanıldığı MİT resmi belgelerinde yer almıştır ("Ne Nedir? [Youtube]). Avrupa'daki Ülkücüler hem destek vermişler hem de Avrupa şehirlerinde ASALA yardım edilmesini engellemişlerdir (A.g.i.d). Ülkücüler özellikle Fransa'da birkaç öğrenci yurdu, araba ve Marsilya'da bulunan "soykırım anıtı"na bomba konulmasını üstlenmiştir ("İşte tarihi rapor", 1998). MİT tarafından sadece ülkücülerle ASALA'ya karşı mücedele adına Çatlı'ya değil 12 Eylül'de idam edilmesi beklenen hapisteki İbrahim Çiftçi'ye de teklif götürülmüş ancak Çiftçi bunu kabul etmemiştir.

ASALA örgüt liderlerine karşı MİT'in kurduğu altı kişilik bir operasyon ekibi Lübnan ve Fransa'da ASALA örgüt liderlerine suikast düzenlemiştir (Yalçın, 2001: ss. 60-86). ASALA lideri Agopyan, Yunanistan'ın başkenti Atina'da 16 Kasım 1984'deki MİT'in kurduğu altı kişilik bir operasyon ekibi tarafından öldürülmüştür (Dündar, "Atina treninde ölümüne takip"). Böylelikle ASALA terör örgütü 1985 yılından sonra varlık gösterememiştir.

Başbakan Özal'ın özel kalem müdürü Feyzi İşbaşıaran, Özal'ın, ASALA'nın yeniden örgütleneceğini bildiğinden dolayı, baskı yaparak bu örgütü "ABD terör örgütleri listesine" aldırıldığını belirtmiştir. İşbaşıaran, Özal'ın, ABD'deki Ermeni diasporası ile Türkiye arasında iş adamı Jak Kamhi aracılığıyla bir toplantı düzenlediğini belirtmiştir. Özal ise, "Türkiye'de bir toprak talebinde bulunacaksanız bunu kafanızdan çıkarınız" demiştir.

1991'de SSCB dağılınca Ermenistan devleti kurulmuş ve Cumhurbaşkanı Özal, MÇP lideri Türkeş ile bir araya gelerek, "Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon

Ter Petrosyan'la 'özel temsilci' sıfatıyla görüşmesini istemiştir. Türkeş bunu kabul etmiş ve Paris'te görüşülmüştür. Görüşmeler olumlu geçmiş ve Ermenistan ile mutabakata varılmıştır. Mutabakat sonucunda üzerinde anlaşılan kararlar; "kapıların karşılıklı açılması, 100 ton buğdayın hibe edilmesi, 10 yıl içinde 350 milyon dolar kredi kullandırılması ve 100 bin Ermeni'ye peyperpey çalışma izni verilmesi olarak şekillenmiştir ("ASALA'yı şöyle bitirdik", 2020).

SSCB'nin dağılmasından sonra "Ermenistan" adlı bir devlet kurulmuştur. Türkiye, 16 Aralık 1991'de önkoşulsuz olarak Ermenistan'ı tanımıştır. 1992 yılında da KEİT'ya kurucu üye sıfatıyla Ermenistan davet edilmiştir. Türkiye, ekonomisinin sıkıntılı olduğu için de Ermenistan'a elektrik yardımında bulunmuştur. Ancak Ermenistan-Azerbaycan arasında 1988 yılından beri süregelen "Dağlık Karabağ" meselesi daha da şiddetlenmiştir. Ermenistan, Dağlık Karabağ'a yönelik 28 Mart 1993'te geniş ölçekli bir saldırı gerçekleştirmiştir. Türkiye; Ermenistan ile olan ticari ilişkileri dondurmuş ve sınırı kapatmıştır. Bunun üzerine Ermenistan'ın, Türkiye ile mevcut sınırı belirleyen 1921 "Kars ve Gümrü Antlaşmaları"nı tanımadığını belirtip soykırım iddialarını uluslararası zemine taşımak istemesi, Ermenistan-Türkiye ilişkilerine zarar vermiştir (Balcı, 2017: s. 192).

Cumhurbaşkanı Özal'ın, Ermenistan-Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ yüzünden çıkan sorun nedeniyle askeri müdahale talep etmesi, 3. Ordu birliklerini Ermenistan sınırına yığması ve Başbakan Tansu Çiller'in bu bölgeye asker göndermek adına meclise başvurması iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Fakat Ermenistan'ın 30 Eylül 1992'de Rusya ile imzaladığı anlaşma gereği Rus askerleri Türkiye sınırına yerleşmiş ve Türkiye müdahale edememiştir (A.g.e.: .s. 255). Türkeş, meclisteki konuşmasında, Türkiye'nin, Türkçe'nin en çok konuşulduğu beşinci ülke olduğu söyleyerek SSCB'nin, Türki Cumhuriyetleri'nin haklarını ve bağımsızlıklarını tanıması gerektiğini ifade etmiştir (Koç, 2007: s. 242).

12 Mayıs 1994'te Ermenistan-Azerbaycan arasında ateşkes imzalanması, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik savaş tehdidini kaldırırsa da Dağlık Karabağ Sorunu devam etmiş ve iki ülke arasında gerginlik sürmüştür. Ayrıca 1990'lı yılların ikinci yarısında Ermenistan'ın PKK'ya destek verdiği söylenmektedir (Balcı, 2017: s. 255).

ABP'nin, 28 Şubat 2002'de kabul ettiği "Güney Kafkasya" raporunda; "sözde Ermeni soykırımı"nı tanıyan ve Türkiye'nin de tanınmasını isteyen "1987 tarihli

kararın hatırlatılmasıyla, Türkiye'ye Ermenistan ile 'uzlaşma temeli oluşturma' çağrısına" Türkiye'den sadece MHP lideri Bahçeli sert yanıt vermiştir (Sarıkaya, 2019: s. 90) .

BBP lideri Yazıcıoğlu (2008), Ermeni Sorunu'nu şu şekilde ifade etmiştir: "Ermeni çetelerin ayaklanmalarını durduramayan Osmanlı hükümeti, 24 Nisan 1915'te Ermeni komitelerini kapatarak, yöneticilerini tutuklamıştır. Ermeni diasporası bunu "Ermeni Soykırımı" olarak lanse etmektedir" ("Sınırın acıkması çok şeyi değiştirir", 2015).

Papa Fransisco'nun Vatikan'da 12 Nisan 2015 yaptığı ayinde; 1915 Ermeni Sorunu'nun 100. Yılı kapsamında, bunun bir "soykırım" olduğunu söylemiştir. Sarkistan, ise sınırların açılmasının çok önemli olduğunu, belli bir güven ortamı, bir ticari bağın, Türkiye'nin de doğu illerinde ekonomik gelişim olacağını ve sivil toplumlar arasında temas sağlanacağını belirtmiştir (A.g.i.a).

2007 Genel Seçimi'nden tekrar iktidar olarak çıkan AK Parti, 2007'de İsviçre'de Ermenistan ile buluşarak sorunların çözülmesini istemiştir. Buna göre, "iki protokkol" ile uzlaşma sağlanması hedeflenmiştir. Bunlardan ilki; "diplomatik ilişkinin kurulması, birbirlerinin sınırlarının tanınması ve sınır kapılarının açılması" olarak belirlenmiştir. Sonunda Ağustos 2009'da, Türkiye ile Ermenistan arasında antlaşma sağlanmıştır. Ancak Türkiye'de "sivil toplum örgütleri ve halkın çoğunluğu", "Dağlık Karabağ" meselesi çözülmeden taviz vermenin, Azerbaycan'ı rahatsız edeceği düşüncesinde olmuştur. Azerbaycan, Türkiye ile ilişkisini sorgularken, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun politikası olan "sıfır sorun" eleştirilmeye başlanmıştır.

Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin, 2010'da Ermeni Anayasası'nın "Ermeni soykırımını tanıma" durumuna Türkiye'nin de uyması gerektiğini açıklaması Türkiye'de halkta tepki yaratmıştır. Türkiye, 2011'de yapılan antlaşmanın "askıya alındığını" açıklamıştır (Balcı, 2017: ss. 311-334).

ABP'de "Ermeni Soykırım" tasarısı 15 Nisan 2015'de kabul edilmiştir. ABP, Türkiye ile Ermenistan arasında "önkoşulsuz normalleşme" çağrısı yapmıştır "AB Ermeni Soykırım Yasası Kabul Edildi", 2015).

### 3.4.1.3. MHP ve BBP Açısından Türkiye-AB arasındaki Kıbrıs Sorunu

1878 Berlin Antlaşması ile Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya'nın ilhakına mahal vermemek adına İngiltere'ye "geçici olarak" verilmiştir. Fakat Kıbrıs'ın Akdeniz'deki jeo-politik önemi ve Mısır'daki Süveyş Kanalı'na yakınlığı nedeniyle I. Dünya Savaşı başlarken, İngiltere, Kıbrıs'ı "tek taraflı olarak ilhak" etmiştir. 1923 Lozan Antlaşması ile de Kıbrıs'ın İngiltere toprağı olduğu kabul edilmiştir.

Fakat Kıbrıs'ta bulunan Türklerin ve özellikle milliyetçi-muhafazakar çevrelerin "Kıbrıs'ı geri alma" isteğı bitmemiştir. Serdengeçti, bir konuşmasında, "Jeologlara göre Kıbrıs, Anadolu'dan ayrılmış bir parçadır. Bu ilmi bir hakikattir. Haritaya bakılsın. Kıbrıs adeta bir ucuyla, parmağıyla İskenderun Körfezi'ni göstermektedir. Bu haliyle yeşil ada, sanki 'Ben oradan ayrıldım. Ben orayı istiyorum' demektedir" şeklinde konuşmuştur (Bora, 2008: s. 247). II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan fakat "Başat Gücü"nü ABD'ye kaptırarak ayrılan İngiltere, dekolonizasyon sürecine girmiştir. Bu nedenle Kıbrıs'ı da "iki kutuplu dünya düzeninde", NATO da üye olan Yunanistan ve Türkiye'yi bir müzakere sürecine katmıştır (A.g.e.: s. 247). Ayrıca AET'ye girmek isteyen İngiltere yüzünden Kıbrıs bir bakıma bir AET meselesi olmuştur.

Aslında Kıbrıs'taki Rumlar, 1947'den itibaren özellikle "Rum Kilisesi desteğıyle", bir ideoloji olan "Enosis" (Kıbrıs'ı Yunanistan bağlamak) fikriyle İngiliz Koloni Yönetimi'ne karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Yavaş yavaş örgütlenen Enosis taraftarları en sonunda sonuç almaya başlamışlar ve Kıbrıs Rum Kilisesi'nin başına "Enosis taraftarı Başpiskopos Makarios" gelmiştir. Enosis taraftarları, İngilizlere saldırmaya başlamışlardır. Kıbrıs Türkleri için ise Dr. Fazıl Küçük'ün kurduğu "Bayrak Gazetesi"nde, "İngilizler çekilirse Kıbrıs'ın Türkiye'nin hakkı olduğu" ifade edilmiştir (Birand, "Kıbrıs'ta 50. Yıl Belgesel", [Youtube]). NATO'ya girdikten sonra Batı ile sorun yaşamak istemeyen Türkiye, "Kıbrıs gibi bir sorunun olmadığını" açıklamış ve adada statükonun devam etmesini istemiştir (Bölükbaşı, 2001: ss. 65-66).

1950 yılında Rum Kilisesi plebisit yapmış ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını istemiştir. Bunun üzerine İngilizler, Enosis için mücadele eden EOKA taraftarlarını yakalamışlardır ("Enosis nedir? EOKA nedir", 2020). Ancak Rumlar bu

duruma tepki gösterip daha fazla EOKA taraftarı olmuşlardır. EOKA Başkanı Kıbrıs kökenli bir asker olan Georgias Grivas'tır. İngilizler, 1955 yılında Londra Konferansı'na Yunanistan ile beraber Türkiye'yi çağırınca, hükümet, "Kıbrıs Türk'tür Türk Kalacaktır" şiarıyla toplantıya katılmıştır (Hürriyet, 1955, 2 Eylül). Hürriyet gazetesinin manteşi slogan olarak kullanılarak Türk milliyetçileri, Ankara ve İstanbul'da büyük gösteriler yapmışlardır. Daha sonra Rumlar adadaki Türklere de saldırınca, Küçük ve yardımcısı olan Rauf Denктаş, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmüştür. Türkiye, 28 Aralık 1956'da, Kıbrıs'ın Yunanistan ile Türkiye arasında bölüşülmesi anlamına gelen "taksim tezini" n olması gerektiğini belirtmiştir (Balcı, 2017). Daha sonra 1958 yılında ise gizli olarak TMT kurulmuştur.

Yunanistan, BM'ye başvurarak Kıbrıs'ın "kendi kaderini tayin" (self determinasyonu) durumunu istemiştir. Fakat ABD ve İngiltere, Türkiye'yi desteklemiş ve Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını ilan etmiştir. Kıbrıs'taki Rumlar ile Türkler için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümeti temsilcileri birlikte toplantı düzenlemişlerdir. Sonunda 1959 yılında Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Buna göre Kıbrıs'ın; Rum ve Türk Federasyonu olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bir Türk askeri birliği (650 kişilik) konuşlandırılmıştır.

Ancak Rumlar Türk hakimiyeti olmasını istemeyip gizli plan hazırlanmışlardır (Akritas Planı). Bu planın başında Kıbrıs Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Yorgacis, Avukat Klerides (daha sonra Rum Kesimi Başkanı olacaktır) ve bir kısım milliyetçi Rum bulunmuştur. Amaçları; Türklere verilen hakları geri almak, Kıbrıs'ı gerçek bir Rum Devleti yapmak ve Enosis'i gerçekleştirmektir (A.g.v.).

Bu yüzden Türkiye, 1974'den önce iki defa Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmak istemiştir. Bunlardan ilkinde, 1963 yılı Aralık ayında 'Kanlı Noel katliamı' yaşanmasının ardından müdahalede bulunulmak istenmiştir. Dört gün dört gece süre katliamda, Rumlar Türkleri öldürmüşlerdir (300 ölü, 700 yaralı). Türk savaş uçakları Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa'da uçarak katliamı engellemiştir. Türk askeri birliği harekete geçmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Savunma Bakanı Osman Örek, yeşil kalemle çizdiğinden dolayı, "Yeşil Hat" kurularak Türkler kuzeyde konuşlanmıştır (A.g.v.). Türkiye, adaya çıkma kararını ABD'ye bildirmiştir. Bunun üzerine, ABD Başkanı Johnson mektup gönderip NATO'nun (ABD ve Batı Avrupa) eğer SSCB müdahale ederse karışmayacağını söylemiştir. Böylelikle komünist SSCB'ye karşı ABD'nin de güvenilirmez olduğu anlaşılmıştır. ABD gözetiminde



Türkiye ve Yunanistan buluşmuştur ancak Ateşkes sağlanamamıştır (A.g.v.). İki ay sonra Rumlar, 6 Ağustos 1964'te Erenköy kantonuna saldırmışlardır. Türk jetleri Rum mevzilerini vurarak Türklerin yalnız olmadığını göstermek istemişlerdir. Sonunda ise ateşkes sağlanmıştır (A.g.v.).

İkinci müdahale girişimi ise, Nisan 1967'de Yunanistan'da darbe olmasının ardından meydana gelmiştir. İktidara gelen "Albaylar Cuntası'nın lideri konumundaki Papadapulos", "Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak (Enosis)" taraftarı olmuştur. Türkiye ve Yunanistan, 10 Eylül 1967'de "Dedeğaç-Keşan Müzakereleri"nde bir sonuç alamamıştır. 15 Kasım 1967'de Rumlar, Türk köylerine (Boğaziçi, Geçitkale vb) saldırmışlardır. TBMM, hükümete 'Kıbrıs'a müdahale yetkisi' vermiştir. Ancak yeterli teçhizat olmadığı için adada asayiş sağlanamamıştır (A.g.v.). TMTF, 22 Kasım 1967'de Kıbrıs mitingi yapmıştır. Mitinge katılanlar, Türkiye'nin Kıbrıs'a savaş açıp Türkleri kurtarmasını istemiştir (Öznur, 1999: s. 84). Türkiye'nin müdahaleden vazgeçmesi üzerine Kıbrıslı Türkler, 28 Aralık 1967'de KGTY'ni ilan etmiş ve bundan sonra ada idari anlamda fiilen ikiye bölünmüştür (Balci, 2017: s. 140).

Alpaslan Türkeş, milletvekili seçildiği 1965 sonrasında, kendisinin de doğum yeri olan Kıbrıs olayına çok ilgi göstermiştir. Özellikle 1965, 1967 ve 1969 yıllarında meclis kürsüsünde bu konuda beyanatlar vermiştir. Örneğin, dönemin iki kutuplu dünya düzeninde, Kıbrıs'taki garantörlüğümüzün olduğunu; çekingen davranmamamız gerektiğini; Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, Kıbrıs Türklerinin antlaşmalardan doğan hak ve hukukunu sürekli ihlal ettiğini ve bundan dolayı da bu durumun Türkiye'nin müdahalesine meşru bir gerekçe oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkeş, Türkiye'nin kaybetmek zorunda kaldığı Girit'in, Kıbrıs gibi sonunda Yunanistan'a bağlanma durumunun olacağı tespitinde bulunmuştur (Türkeş, 1994: s. 301).

1974'e kadar Albaylar Cuntası'nın yönettiği Yunanistan ile Kıbrıs arasında bir çatışma olmuştur. Kıbrıs, "bağımsız olma"yı, Yunanistan ise "Enosis"i istemekteydi. 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta darbe yaşanmıştır. Makarios yerine Yunanistan'ın desteklediği EOKA komutanı Nikos Samson iktidara gelmiştir. Türkiye, İngiltere ile "garantörlük antlaşması gereğince" ortak müdahale etmek istemiş ancak bu olmayınca 20 Temmuz 1974'te adaya çıkmıştır. ÜOD, 25 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Çıkarması'nda şehit olan Albay İbrahim Karaoğlanoğlu için Ankara'da mevlit

düzenlemiştir. Türk milliyetçilerin Kıbrıs'a çıkmak istemelerinin bir örneği de ÜOD Genel Başkanı Muharrem Şemşek'in, "Türkiye, Kıbrıs'ın taksimini değil tamamını istemelidir diyordu. Türkiye Kıbrıs meselesinde tek vücuttek yürek olmalı, taviz verilmeden Rum ve Yunan Haçlı barbarlığına karşı gereken bütün sert önlemler alınmalı ve hadleri bildirilmelidir" şeklindeki konuşmasıyla verilebilir (Öznur, 1999: s. 358). Kıbrıs sorununu Türk milliyetçiliği bir "irredantizm" gibi görürken, CHP ise "savaşı engellemek" olarak görmektedir. MSP'nin temsil ettiği İslamcılar ise bunu Yunanistan'ın tanımlamasıyla 'Yeni Osmanlıcılık' olarak düşünmektedir.

Dünya ise, Türkiye'nin ateşkes yapmasını istemiştir. 25 Temmuz'da ateşkes yapılmış ve 25-30 Temmuz 1974'te Cenevre'de BM gözetiminde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere görüşmeye başlamışlardır. Ara verilen görüşmelerle birlikte Türkiye'nin müdahalesinin hukuksal olarak meşru olduğu ve Kıbrıs Türklerinin özerk olduğu kabul edilmiştir (Balci, 2017: s. 165).

Bu arada Türkiye, adaya çıkarma yaparken Türk askerinin hatalarının yanında NATO envanterinin kullanılmamasından dolayı zorluk çekmiştir. Özellikle MHP lideri Türkeş, "milli sanayii, savaş sanayii bölümünü kurma ve geliştirme"nin gerekliliğini, bunun da devlet eli ile yapılabileceğini ve zamana ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (Türkeş, 1994: ss. 327-328).

Anlaşma sağlanamayınca 14 Ağustos 1974'te Türk birlikleri harekate devam etmiş ve Kıbrıs Türklerini kurtarmayı başarmışlardır. İngiliz Dışişleri Bakanı James Callaghan, Cenevre'de bir basın toplantısı yaparak; anlaşma olmadığını, sorunun ancak Türk ve Rum taraflarınca çözüme ulaşabileceğini, Türk ordusunun işgalci olduğunu, eğer işgal devam ederse Türk ordusunun bataklığa saplanacağını ifade etmiştir (Birand, "Kıbrıs'ta 50. Yıl Belgesel, [Youtube]). Böylelikle dünya kamuoyunda oluşan "Türk ordusu Kıbrıs'ta işgalcidir" sloganının merkezi İngiltere olmuştur.

Kıbrıs Sorunu devam ederken İngiltere'nin AET'ye girmesiyle "Kıbrıs Sorunu" bir AET sorunu haline gelmiştir. Bu yüzden AET ie Türkiye arasında meydana gelen kriz nedeniyle Türkiye, 1976'da AET ile ilk kez ilişkileri "tek taraflı askıya alma" yoluna gitmiştir (Aydın, 1993: s. 27). Daha sonra BM'nin sayesinde Kıbrıs Sorunu için Türk ve Rum tarafları bir araya gelince tekrar AET ile görüşmeler başlamıştır. Fakat 1978'de bir kez daha "tek taraflı askıya alma" durumunda

kalınmıştır (A.g.e.: s. 28). Bunun üzerine Yunanistan, kendi menfaatlerini düşünen ABD yerine AT'ye girmek için dış politikasını değiştirmiştir.

Yunanistan, Türkiye ile olan sorunlarını her açıdan kaotik hale getirmektedir. Bunları dört başlıkta toplarsak; birincisi karasuları, ikincisi kıta sahanlığı (petrol, dağal gaz vb. aramalar), üçüncüsü hava sahası ve son olarak da Lozan Antlaşması gereğince kabul edilen adaların tekrardan silahlandırılması olmaktadır (Balcı, 2007, s. 168).

1979'da KTFD ile Rum tarafı BM nezninde buluşmuşlardır. Ancak Rumların Enosis'e açık bir tutum sergilemeleri yüzünden bir sonuç alınamamıştır. Ayrıca Rumlar; nüfus mübadelesi anlaşmasını tanımadıklarını ve bütün göçmen Rumların evlerine dönmelerini istemişlerdir. Böylelikle amaç, anlaşmaya taraf gibi görünerek Türk tarafını ekonomik abluka altına almak olmuştur. Bunun üzerine 15 Kasım 1983'te KTFD meclisi, KKTC'yi ilan etmiştir. Bundan dolayı Yunanistan ve Rum tarafı, durumu BM'ye götürmüş ve KKTC'nin ilanını hukuken geçersiz saymıştır. Türkiye ve KKTC ise, bu kararı tanımadığını açıklamıştır (Bodur, 2013: s. 801).

Bu arada Yunanistan, AT'ye 1981 yılında üye olmuştur. Böylelikle Türk dış politikasının başlıca hedeflerinden olan, AT kapsamında Yunanistan ile aynı kurum ve kuruluşlara üye olma girişimi, siyasi olarak sekteye uğramıştır. Bundan sonra Yunanistan, üyelere tanınan veto hakkını kullanarak Türkiye'yi engellemeye çalışmaya devam etmiştir. Bu durum da Türk milliyetçileri için bir "Beka Sorunu" olarak ifade edilmektedir (Çalış, 2016: s. 199).

Yunanistan ile Türkiye arasında Kıbrıs Sorunu ile başlayan çatışmalar bazen savaş durumuna gelmiştir. Örneğin, 1976 Bern Anlaşması ile "Ege Denizi Kıta Sahanlığı"nda Yunanistan ile Türkiye'nin anlaşma sağlamasının ardından, 1987'de Başbakan Özal'ın kalp ameliyatı için ABD'ye gitmesini fırsat bilen Yunanistan bir özel şirkete (NAPC), 28 Mart 1987 tarihinde Yunan karasuları dışında petrol arama ruhsatı vermiştir. TSK, savaşa hazır olduğunu açıklamıştır. Bu yüzden Yunanistan, "Yunan karasuları dışında petrol arama ruhsatı verilmesinden vazgeçmiş"tir (Aksu, 2008).

Bu arada 4 Temmuz 1990'da GKRK, "tüm Kıbrıs adına AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. AT, Kıbrıs Cumhuriyeti ile bir "ortaklık anlaşması" yoluyla ilk ilişkiyi kurmuştur. Ancak 26 Haziran 1990'da toplanan AT Zirvesi'nde,

“Kıbrıs meselesi, Türkiye-AT ilişkilerini etkiler” mesajı verildikten bir hafta sonra da GKRK, AT’ye başvurmuştur (Bodur, 2013).

Bu sırada GKRK, Yunanistan ile 1993’te “Ortak Savunma Antlaşması” yaparak Kıbrıs’a Rusya’dan “S-300 Füze Sistemi” almak istediğini bildirmiştir. Türkiye buna karşı çıkmış ve “Vururuz!” açıklaması yapmıştır. Sonunda füze sistemlerini Kıbrıs yerine Girit’e götürmüşlerdir (Kıbrıs’tan Silahlar çekilsin”, 1999).

Amiral Cem Gürdeniz, ABD’nin, Türkiye’yi tampon devlet olarak görmek istediğini, bu yüzden de milli çıkarlar uğruna savaşamayacağını işaret ettiğini belirtmektedir. Böylece önce Kıbrıs ambargosu, sonra da Ermeni terör örgütü ASALA, Kürt terör örgütü PKK ve ekonomik krizler ile Türkiye’yi cezalandırmışlardır (Banu Avar İnternet Sayfası).

Kıbrıs Sorunu’na kalıcı çözüm öneren BM dönem sekreteri Kofi Annan’ın adını taşıyan plan, nihai haline gelene kadar beş defa değişikliğe uğramıştır. Plan çerçevesinde “Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum Devletlerine, “Kıbrıs Birleşik Federal Cumhuriyeti” ismi verilmesi önerilmiştir. Devlette “eşit kurucu devlet statüsü” uygulanması uygun görülmüştür. AB ise “Kıbrıs Cumhuriyeti” adına tam üye olmak isteyen GKRK’nin 1 Mayıs 2004’de “tam üye olacağını” duyurmuştur. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş, bu plana “Hayır” derken Başbakan Mehmet Ali Talat ise “Evet” diyeceğini bildirmiştir. 24 Nisan 2004’de yapılan referandumda, Kıbrıs Türklerinin çoğu “Evet” derken Rumlar “Hayır” demiştir. Sonunda Rumlar antlaşma olmadan AB’ye “tam üye olmuşlar”dır (Sözmezoğlu, 2017).

MHP lideri Bahçeli, “Antlaşma olmadan Kıbrıs’ın, GKRK adıyla AB üyesi yapıldığı ve AB hukukunun çiğnendiği” şeklinde görüşlerini belirtmiştir (MHP İnternet Sitesi, 8 Ocak 2008). BBP’nin Programı’nda (1993) ise, Kıbrıs ile ilgili kısım, altıncı bölümde “Siyasi ve İktisadi Uluslararası Birliktelikler” başlığı altında “Kıbrıs” isimli alt başlıklı kısımda yer almaktadır. BBP’nin Programı’nda, “Kıbrıs, Türkiye’nin değerli ve stratejik bir parçasıdır. Kıbrıs’ta kalıcı ve barışçı çözüm için tek yolun, KKTC’nin, tüm dünya tarafından ‘Devlet’ olarak tanınması ile olacağına inanıyoruz” denilmiştir.

MHP lideri Bahçeli, erken seçim isteyerek bu durumun halka sorulmasını istemiştir. 2002 Seçimi’nde hem MHP, hem de BBP meclis dışı kalmıştır. 2002’de iktidar, AK Parti olmuştur. Tek başına iktidar olan AK Parti, AB uyum sürecinin

takipçisi olmuştur. AK Parti, küreselleşmeyi savunurken, MHP ve BBP ise, ulus-devlete ve milli değerlerine sahip çıkmak istemiştir. Annan Planı çerçevesinde (Kıbrıs konusunda), AK Parti, AB için “evet” derken MHP ve BBP ise “hayır” demişlerdir.

Kavak (2003), BBP lideri Yazıcıoğlu'nun, “Annan Planı'nın ruhuna baktığımızda Kıbrıs'ı, Girit gibi yapmayı hedeflemektedir. Makarios, ‘Ben Kıbrıs mücadelesini Girit mücadelesine benzetiyorum, model Girit modelidir’ diyor” şeklinde Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşlerini belirttiğini ifade etmiştir.

Öte yandan, 2003 yılından itibaren AB'nin; Kıbrıs Sorunu, azınlıklar, yerel diller, yerel yönetimler gibi hususlar kapsamında Türkiye'yi “siyasal dönüştürme” isteklerini MHP ve BBP kabul etmemektedir.

### **3.4.2. MHP/BBP Üzerinde Küreselleşme/Ulus-Devlet Çatışması Neticesinde Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi**

MP, dış siyasette SSCB karşıtı söylemde bulunmuştur. Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya alınması hususunda, bu gelişmeleri “bir fırsat” olarak değerlendirmişlerdir. MP Genel Başkanı Bayur, Türkiye'nin SSCB karşısında güvenliğinin sadece NATO'ya girmekle sağlanabileceğini ve bu sebeple Kore'de bir fedakarlıkta bulunmanın NATO üyeliğinin temel koşulu olduğunu ifade etmiştir.

Bu durumda SSCB Bloku yerine Batı Bloku'na girmek isteyen Türkiye, Batı Bloku'na entegre olmuştur. Ancak SSCB'nin güdümüne girilmemesine rağmen ABD, bazı konularda Türkiye'yi desteklemeyerek aslında yalnızlığa itmiştir.

ABD, yakınında bir ada olan 1959'da Küba'nın, Castro yönetiminde giderek SSCB yanlısı bir tutuma girmiş olduğunu farketmesi ve 1962'de ABD uçaklarının Küba'da “nükleer başlıklı füze” tespit etmesinden sonra, SSCB bir “savaş tehdidi” haline gelmiştir. Sonunda SSCB, Küba'dan nükleer başlıklı füzeleri çekerken, bunun karşılığında ise ABD, Türkiye'deki ve İtalya'daki “nükleer başlıklı Jüpiter füzeleri”ni çekme kararını Türkiye'ye danışmadan almıştır. Bu durumda, SSCB saldırısına engel olan NATO'nun, elindeki “nükleer başlıklı füzeleri” çekmesiyle Türkiye korunaksız hale gelmiştir (“Johnson Mektubundan Trump mektubuna: Türkiye-ABD krizleri” [Youtube]).

ABD, 1960'larda kendi gençliğinin yaşadığı buhranı, “uyuşturucu madde kullanımına” bağlayarak Türkiye’yi de “uyuşturucu madde kullanımına destek veren ülke” gibi lanse etmiştir. Bu kapsamda, 1971’de Türkiye’de “uyuşturucu madde üretiminde hammadde olan “haşhaş için ekim yasağı” çıkarılmıştır. Ancak CHP lideri Ecevit, 1974’te bu yasağı kaldırmıştır. Bu durum da ABD-Türkiye arasında krize neden olmuştur.

1974 Kıbrıs Barış Harekati’ndan sonra ABD, Türkiye’ye “silah ambargosu” uygulamaya karar vermiştir. Bu kapsamda, Türkiye de NATO’nun telkiniyle SSCB’nin gözetlendiği Adana İncirlik Üssü’nün Türk subaylarca kullanılması emrini vermiştir (A.g.v.).

Türkiye’deki ekonomik durgunluk sonucunda alınan ‘Yeni Liberal 24 Ocak Kararları’nın açıklanmasından sonra, 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ve ABD arasında SEİA imzalanmıştır (Armaoğlu, 1991: ss. 300-363). SEİA ile, Türkiye’nin askeri güvenliği ve savunma politikası ile neoliberal küreselleşme ideolojisine dayalı yeni ekonomi politikası arasında bir illiyet bağı kurulmuştur. Bu bağ ise, SEİA’nın 2. maddesinde, “ekonomi ve savunma konuları arasında yakın ilişkiler olduğu ve sağlam bir savunmanın sağlam bir ekonomiye dayandığı gerçeği”ni tasdik etmiştir. (Torun, 2012: ss. 116-117).

1990’lı yıllarda SSCB’nin dağılması ve komünizmin çökmesi üzerine Amerikan Dış Politika Araştırmaları Enstitüsü Başkanı olan R. Strausz Hupe’un hedefinin, “Milliyetçilik bu yüzyılın en güçlü gerici gücüdür. (...) Mal ve hizmetler serbest dolaşımı engeller, ekonomik ve kültürel gelişimi durdurur. Amerikan halkının misyonu, ‘milli devletleri tarihe gömmek, onların kalan halklarını, daha küçük birimlerde birleştirmek ve elindeki güç ile düzenin muhtemel rakiplerini caydırmaktır. Önümüzdeki 50 yılda gelecek Amerika’nındır” olarak şekillendiği gözlenmiştir (Bilbilik, 2005, s. 17).

2010 Anayasa Referandumu öncesinde konuşan MHP lideri Bahçeli, AK Parti hakkında, “Tavizi küreselleşme; teslimiyeti çağdaşlık; yozlaşmayı evrenselleşme; yoksulluğu gelişme olarak maskeleyemektir” şeklinde görüşlerini belirtmiştir (Referanduma Yaşanan gündem ve Yaklaşan Süreç, 2010: s. 15).

24 Kasım 2015'te Rusya ve Türkiye'nin arasında yaşanan uçak krizinden sonra Moskova, Suriye'deki PYD/YPG ile temaslarını arttırmıştır. Salih Müslim bir kez daha "Kürt Haftası" programı için Moskova'da bulunmuştur.

Bütün bu sıcak gelişmelere rağmen 2016'da Rusların PYD ile ilişkilerinde çeşitli güvensizlik alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun temel nedeninin, PYD/YPG'nin ABD ile işbirliği yapmasından sonra Salih Müslim'in YPG'nin, ESAD ordusuna katılmasına yönelik sözünün olduğu tahmin edilmektedir. ABD'nin, aslında "Büyük Bir Kürdistan kurmak" niyetinde olduğu gözenmiştir (Dündar, "ABD'nin aslı amacı Büyük Kürdistanı Kurmak", 2017).

21 Nisan 2016'da Suriye'nin Kamışlı şehrinde Esad rejimi ile YPG militanları arasında geçen ve birkaç gün süren çatışmalar, Rusya için bu yönde en somut örnek olmuştur. Bu noktadan sonra PYD/YPG güçlerinin ABD'den aldığı destekle bölgede koridor oluşturma çabasının karşısına geçmek ve bu yönde atılan önceki adımları geriletmek, Rusya'nın jeopolitik çıkarları açısından ciddi önem kazanmıştır. Tam da bu nedenle Putin, Nisan 2016'da Türkiye ile ilişkilerin düzeltilmesine yönelik diplomatik görüşmelerin başlamasına onay vermiştir.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi etkisiz hale getirildikten sonra, Rusya ile Türkiye, aralarındaki sorunları çözmeye başlamışlardır. Rusya ile Türkiye'nin, "Fırat Kalkanı Operasyonu" konusunda buldukları ortak nokta, Suriye'nin toprak bütünlüğünün sağlanması ile DEAŞ ve PYD/YPG'nin hareket alanının sınırlanması olmuştur. TSK ve ÖSO'nun ortaklaşa düzenlediği 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayan Cerablus Operasyonu sonrasında Rus Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada, Türkiye'nin, Esad rejimi ile de bilgi paylaşımında bulunabileceği, Kürt-Arap Savaşı'nın çıkartılmaması ve Kürtlerin Cenevre görüşmelerine katılmasının önemi konusunda mesajlar verilmiştir. Bu açıklamanın dilinden ve çizilen çerçeveden de Rusya'nın, Cerablus Operasyonu'nu desteklediği anlaşılmaktadır (Gafarlı, 2017). 24 Şubat'ta ise "Fırat Kalkanı Operasyonu" bitirilmiştir. Böylelikle radikal İslam terör örgütü DEAŞ, Suriye sınırimızdan süpürülmüştür (Ergin, 2020).

15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası, ABD İstanbul Başkonsolosluğu'nda çalışan ve FETÖ iltisaklısı olması nedeniyle tutuklanan Metin Topuz için ABD, 9 Ekim 2017'den sonra "vize başvurularını süresiz olarak askıya" almıştır. Türkiye de

aynı şekilde cevap vermiştir. Daha sonra aralık ayında ise “vizeler serbest bırakılmış”tır (“Johnson Mektubundan Trump mektubuna: Türkiye-ABD krizleri” [Youtube]).

20 Ocak 2018-24 Mart 2018 tarihleri arasında Afrin bölgesini kapsayan “Zeytin Dalı” harekatı” düzenlenmiştir. Bu sefer de PYD/YPG’nin harekat alanı sınırlandırılmıştır. ABD ise bu duruma tepki göstermiştir. Son olarak da 9 Ekim 2019-23 Ekim 2019 tarihleri arasında, Tel Abyad ile Resulayn arasında bölge için “Barış Pınarı” operasyonu gerçekleştirilmiştir (A.g.g).

15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında, İzmir’de görev yapan Pastör Brunson, Aralık 2016’da tutuklanmıştır. Brunson’un tutuklanma nedeni, FETÖ iltisaklısı olması ve misyonerlik faaliyeti yapmış olması kaynaklıdır. 2018 yılı Ağustos ayında Türkiye’de üç bakanın ABD’deki tüm mal varlıklarına el koyulması ve yaptırım tehdidi sebebiyle Türkiye’de bir ekonomik kriz yaşanmıştır. 12 Ekim 2018’de ise Brunson serbest bırakılmıştır. (a.g.v.).

Bu durumda MHP ve BBP, Türkiye-ABD arasındaki bütün krizlerde, milliyetçi bir tavır takınarak ulus-devleti desteklemişlerdir. Ayrıca AB ile Türkiye’nin sürüncemede kalan üç sorunu, ABD için de önemli oluşturmaktadır. Bu yüzden de ayrıntılı olarak “küreselleşme-ulus-devlet” çatışmasının detaylarını incelememiz gerekmektedir. 2000’li yıllarda Türkiye’de, AB ve ABD’nin başını çektiği “küreselleşmeciler”in yanı sıra “ulus-devleti sahiplenen sağ milliyetçiler (ülkücüler) ile sol milliyetçiler (ulusalcılar) bulunmaktadır. Ulus-devleti sahiplenen ve “Kızıl Elma” olarak adlandırılan bu koalisyonun kitle tabanını ülkücüler oluşturmakta, teorik liderliğini de ulusalcılar yapmaktadır. Asıl çelişki, “küreselleşmeciler” ile “ulus-devlet” arasında yaşanmaktadır (Yaşlı, 2009: s. 211).

#### **3.4.2.1. MHP ve BBP Açısından ABD-Türkiye Arasındaki Kürt Sorunu**

PKK terör örgütü ile TSK arasındaki mücadele kapsamında Kürtlerin yaşadığı insan hakları ihlallerini, ABD önemsemiştir. ABD, 1978 yılından beri hazırladığı “insan hakları raporlarında”, ilk kez 1987 yılında Türkiye’nin Kürt politikasını eleştirmiştir. Ayrıca daha sonraki raporlarda Kürtler için, “azınlık” ifadesi kullanılmıştır (Balcı, 2017: s. 192).



Irak'taki Kürtler için 1990 yılı zor geçmiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Dünya ise bu işgali onaylamamıştır. BM'nin, Irak'ın Kuveyt'i işgalini sona erdirmesi mümkün olmayınca, 17 Ocak 1991'de ABD önderliğinde kurulan koalisyon, “Çöl Fırtınası Harekatı” ile Irak'a yönelik 5 hafta süren saldırılara başlamıştır. Bu arada koalisyon, Iraklı grupları Saddam'ın devrilmesi halinde ülkeyi yönetecek bir plan oluşturmak için teşvik etmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD ve müttefikleri ile Irak'a girmek istemiştir. Ama Türkiye kamuoyunun, Irak'a müdahaleyi desteklememesi ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın istifa etmelerinden dolayı Türkiye Irak'a girmemiştir (Robins, 1992: s. 78).

Operasyon ardından Kuveyt işgalden kurtarılmış ama Saddam yerini korumuştur. Saddam'ın Cumhuriyet Muhafızları, Kürtler ve Şiilere de yönelik saldırı başlatmıştır. BM, bunun üzerine Irak Hava Kuvvetleri'nin uçamadığı, Kürtler için 36. Paralel ve Şiiler için 32. paralel adına “Uçuşa Yasak Bölge” konusunda anlaşmaya varmıştır. Kürtler için “Huzur Operasyonu” yapılmasıyla Kürtler, Saddam'dan kaçıp sığındıkları yer olan Türkiye ve İran'dan kendi bölgelerine dönmüşlerdir (Aziz, 2013).

11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra ABD, önce Afganistan'a saldırmış ve sonra 11 Eylül'deki patlamalardan sorumlu tuttuğu, el-Kaide terör örgütünü finanse ettiği ve kimyasal silah sağladığı düşüncesiyle Irak'a 20 Mart 2003'te savaş açmıştır. Bu savaşta Irak ordusu büyük kayıp vermiştir. 1 Mayıs 2003'te ABD, Irak Savaşı'nın bittiği ilan etmiştir. Saddam bir süre kaçtıktan sonra doğduğu şehir olan el-Tikrit'te yakalanmıştır. Saddam yerine Büyükelçi Paul Bremer başkanlığında “Koalisyon Geçici Yönetimi” Irak'ı idare etmiştir. Saddam yargılanmış ve “Duceyl Katliamı” davasında suçlu görülerek 2006'da idam edilmiştir.

Ayrıca Eski Almanya Şansölyesi (Başbakan) Helmut Schmit, ABD'nin, Türkiye ile ilgili planlarına ilişkin olarak şunları söylemiştir: “ABD, Türkiye'yi bölecek. ABD bu hedefini önümüzdeki 20 yıl içinde gerçekleştirecek. Türkiye topraklarında ‘Kürdistan ve Ermenistan’ı kurma planlarını hayata geçirecek” (Önder, 2007).

İsrail eski Başbakanı İzak Şamir ise, 1983 yılında Brüksel'de yaptığı açıklamada, “Türkiye, Kürdistan'ı işgal altında tutan devletlerden biridir. Bu

devletler laf dinlemediği için Kürt halkı bağımsızlıklarını kazanamıyor” demiştir. Bir yıl sonra da PKK’nın eylemlerine başlaması düşündürücüdür (Göktaş ve Gölbay, 1994: s. 40).

ABD’nin, 11 Eylül saldırıları ve kitle imha silahı sahibi olması nedeniyle Irak’ı, saldırmakla tehdit etmesiyle dünya bir savaş ortamına girmiştir. ABD, Irak’ın kuzeyinden bir kara harekatı yapmak için Türkiye topraklarından izin ve lojistik destek istemiştir. Bu savaşı engellemenin yolu ise Irak’ın BM denetimcilerine kapılarını açmaları ve işbirliği yapması olarak görülmüştür. Fakat Irak buna yanaşmamıştır. Mahir Kaynak, “Bir ABD ordusu Türkiye’ye gelecek ve 1 Mart tezkeresi Türkiye’yi işgal etme girişimidir. Amaç Irak’ın değil, Türkiye’nin işgal edilmesidir. Hedef ülke Türkiye’dir” (2013) şeklinde açıklamalar yapmıştır. Nitekim 26 Şubat 2003’te Milliyet gazetesi, “Asker rahatsız” manteşiyle çıkmıştır. Haberde, “Kürt Parlamentosu’nun tavrına (Türk askeri Kuzey Irak’a girmesin ve biz bağımsız Kürdistan kurarız durumu) ve Kürtlere uçaksavar verilmesine dikkat çeken askerler, ‘Bu şartlarla bu tezkere onaylanmamalı’ diyor” şeklinde bu durum ifade edilmiştir.

MHP lideri Bahçeli, “Başbakanlık Tezkeresi” (1 Mart Tezkeresi) hakkında yaptığı basın açıklamasında, iktidardaki AK Parti’nin, altı büyük yanlış yaptığını belirtmiştir. Bunlardan birincisinin, Türk askeri ile ABD askerinin aynı tezkerede yer almasının büyük bir yanlış olduğudur. İkincisi, BM onayı olmadan uluslararası meşruiyet konusunda henüz açıklığa kavuşturulmadan mesliste onaya sunulmasıdır. Üçüncüsü, AK Parti’nin, “barışçı çözümden yana” tavır alırken şimdi “savaşa destek olma” durumunda olmasıdır. Dördüncüsü, “ABD askerinin mevcudiyeti ve emelleri konusunda”, Türk halkına yeterince bilgi verilmemiş olmasıdır. Beşincisi, AK Parti’nin, “grup kararı almadan” meclise getirmesinin lakayt bir davranış olmasıdır. Sonuncusu da AK Parti’nin, “Kıbrıs’ı milli bir yük” olarak görüp, Irak’a ABD askeri müdahalesi için, “milli menfaat” ve “devlet sorumluluğu” gibi teorilerin arkasına saklanmasının büyük bir çelişkiye mahal vermesidir (MHP İnternet Sayfası).

BBP lideri Yazıcıoğlu ise, “Irak’a asker gönderilmesinin BM kararıyla olması gerekliliğini (...) askerlerimizi, soydaşlarımızın teminatı olabilmek amacıyla göndermeliyiz” demiştir. Ayrıca Yazıcıoğlu, “ABD şartlarında Irak’a asker gönderirsek, Vietnam’ı biz yaşarız” şeklinde görüşlerini belirtmiştir (“Yeni Tezkere Gerekıyor, 2003).

1 Mart 2003 tarihinde TBMM’de Türkiye’nin, ABD’nin gerçekleştirdiği Irak harekâtına girip girmeyeceği oylanmıştır. Tezkerede bulunan en önemli hususlar şunlar olmuştur: “İrak’ın toprak bütünlüğünü korunmalı, Kuzey Irak’ta Kürt Devleti’nin kurulması engellenmeli, etnik ve mezhepsel olarak iç savaş çıkarılmamalı, Irak Türkmenlerinin hak ve hukuku korunmalı, varlıklarına yönelik tehditler engellenmeli, yaşadıkları bölgede diğer etnik grupların hedefi haline gelmeyecekleri bir statü altına alınmalı”.

Sonuçta, Irak teslim olmuştur. Ancak Kuzey Irak’ın Süleymaniye kentinde bulunan Türk özel harekât askerleri; ABD askerleri ve Celal Talabani’ye bağlı peşmergeler tarafından düzenlenen baskın ile üzerlerine “çuval geçirilerek” gözaltına alınmışlardır ve 57 saat sonra da serbest bırakılmışlardır (Türk Özel Timi’ne Amerikan Baskını, 2004). Böylelikle ABD, 1 Mart Tezkeresi’nin geçmemesinin cezasını siyasete değil askere kesmiş olmaktadır.

2003’te Saddam yönetimindeki Irak ordusu geri çekilince Peşmerge, Kerkük kentine girmiş ve devlet dairelerini yağmalamıştır. Bu sırada tapu müdürlüğündeki kayıtlar yakılmıştır. Bundan sonra da Irak Türkmenleri göçe zorlanmıştır. Böylelikle Irak Türkmenlerinin (tapu kayıtları olmadığı için) kentte kendilerine oturma izni verilmemiş, yerlerine Kürtler yerleştirilmiştir (Strakes, 2009: s. 369).

Amerikan işgali sonrasında istikrarsızlığın ve çatışma ortamının üst düzeye çıktığı, parçalanma sürecine giren Irak’ta hemen hemen bütün siyasi grupların hedeflerini gerçekleştirme yolunda silahlı kanatları mevcut olmasına karşın, Türkmenlerin siyasi mücadelesinde bir askeri güç oluşturmaması, kendilerini diğer Iraklı muhalif gruplar karşısında zayıf bırakmıştır. Özellikle Saddam sonrası gerçekleştirilen her iki genel seçimde de Türkmenlerin seçim ihlallerine maruz kalmaları, siyasi mücadelelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Irak Türkmenleri, siyasi mücadelelerinde barışçıl yolu seçmişlerdir. Irak Türkmenleri, silahlı mücadeleyi tercih etmemişler, mantık ve kültürel düzey baskısıyla mücadeleyi seçerek Irak’ın bütünlüğünden yana tutum sergilemişlerdir.

25 Eylül 2017’de Kürdistan, “Bağımsızlık Referandumu”na gitmiştir. Büyük çoğunluk ile Kürdistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak sadece İsrail, Kürdistan’ın bağımsızlığını tanımıştır. Bunun üzerine İran, Türkiye ve Irak hükümetleri sert

tedbirler alınca Kürtler geri adım atmıştır (Kohnavard, 2018). Buna karşın Irak hükümeti, Kerkük'ü Irak ordusuna vermek zorunda kalmıştır.

Suriye'deki Kürtler adına 2003'te Irak'ı işgal eden ABD'ye, Suriye destek vermiştir. 2004'de Suriye'deki Kürt bölgesi sınırlarında yer alan Kamışlı'da bir futbol maçının ardından büyük olaylar patlak vermiş, gösteri ve çatışmalar Amude, Resulayn (Serekaniye) ve Deyrizor gibi bölgelere sıçrayarak bir kalkışmaya dönüşmüştür. Suriye rejiminin olayları kanlı bir biçimde bastırması sonucunda bazı kaynaklara göre 100 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu arada PKK'nın Suriye'deki kolu 2003 yılında PYD'de kurulmuştur (Brandon, 2007). Bu arada, DEAŞ, Irak'ta güçlenmiştir ve nihayet 2014 yılında Musul'u ele geçirmiştir. Ayrıca DEAŞ, Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'nu basarak personeli rehin almıştır. DEAŞ'ın Suriye'ye de girmek istemesi üzerine, Batılı çevreler, "Arap Baharı" neticesinde Suriye tarafından iktidarın değişmesini istediği Esad'a karşı ile DEAŞ'a savaşmak için destek vermişlerdir. Ayrıca Esad, Suriye'nin kontrolünü sağlayamadığından Suriye'nin kuzey bölgesinde Türkiye'ye yakın olan PYD'ye destek vermiştir.

Bu arada Suriye'de ortaya çıkan bu göç dalgasından en çok Türkiye, Lübnan ve Ürdün olarak sınır ülkeleri etkilenmiştir. Yaklaşık 5 milyon Suriyeli (birçoğu Kürt etnisitesine mensup) Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.

#### ***3.4.2.2. MHP ve BBP Açısından ABD-Türkiye Arasındaki Ermeni Sorunu***

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeni tebaa, 1915 yılında çıkarılan "tehir" ile Doğu Anadolu taraflarından Suriye ve Irak'a göç etmişlerdir. Fakat I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu parçalanmış ve Ermeni tebaa, Suriye, Irak ve Lübnan gibi farklı ülkelerde yaşamak zorunda kalmıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni nüfusu "Protestanlaştırmaya çalışan ABD'li misyonerler nedeniyle "Ermeni Protestanlar" ortaya çıkmıştır. Bu Ermeni Protestanlar, ABD'ye göç etmişlerdir. Bunlar, özellikle ABD'nin güneybatısında bulunmaktadır.

Daha sonra Türkiye, Batı Bloku'na girince, Ermenilerle ilgili bir süre olay yaşanmamıştır. İlk olarak bir Ermeni asıllı ABD'li Mıgırđıç Yanıkyan bir Hınçak militanı olarak 28 Ocak 1973'te Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet

Baydar ve konsolos Bahadır Demir'i şehit edince ("ASALA Nasıl Çökertildi?") Türkiye sarsılmıştır ("Katil, Hınçak Teşkilatı üyesi yaşlı bir Ermeni: Amerika'da iki diplomatımız öldürüldü", Hürriyet, 28 Ocak 1973). Yanıkyan'ın ABD basınına yayınlanan bildirisinde, Osmanlı Ermenilerinin 1915 yılında uğradığı soykırımdan bahsedilerek "Ermeniler 'aynı taktiği' uygulamaya çağırılmıştır ("FBI tahkikatı derinleştiriyor: Olay, seri cinayetlerin başlangıcı mı?", Hürriyet, 29 Ocak 1973). Fakat Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen olayların kendileriyle bir ilgisinin olmadığını söylemiştir (Turgay Güler ve Mehmet Çelik, "Sıradışı Tarih İnternet Sayfası", "Ermeni Sorunu ve ASALA"). Gerçekte bu cinayet, ASALA terör örgütünün taktiklerini belirlemiştir. Amaç, "Türk halkını tahrik edip, yeni bir 6-7 Eylül yaratmak ve Türkiye'yi küçük düşürmek' olarak" belirlenmiştir.

Türkiye'nin ASALA terör örgütünü bitirmek istediği sırada, ABD Temsilciler Meclisi 10 Eylül 1984'te, "1915 yılı 24 Nisan Günü"nü, Osmanlı ordularının Ermenilere karşı gerçekleştirdiği katliamların tarihi olarak belirleyip 'İnsanın İnsana Hunharlık Günü' olarak kabul etmiştir. Türkiye Başbakanı Özal bir demecinde, "Bundan sonraki ASALA eylemleri için bunun tam bir destek anlamına gelebileceğini" söylemiştir. Bundan sonra Ermeni Lobisi, "Ermeni Soykırımı"nın tanınmasını istemiştir. Bu kapsamda sözde soykırımın tanınmasına yönelik ilk başarılı girişim ise 24 Nisan 1987 tarihinde "ABD Temsilciler Meclisi alt komisyonu"nda ilgili tasarının geçmesiyle neticelenmiştir (Uzgel, 2017). Bundan sonra da her yıl gündeme gelen "Ermeni Tasarısı", Türkiye'deki milliyetçi duyguları ve anti-Amerikancılığı körüklemiştir (Balcı, 2017: s. 192).

Suriye'de patlak veren ve sonunda iç savaşa dönüşen durumda, 1915'te Ermeni Tehciri yüzünden Anadolu'nun doğusundan Suriye'nin belirli yerlerine giden fakat savaş bittiğinde Fransız bölgesinde kalan Ermeniler de zarar görmekten korkmuşlardır. Cumhurbaşkanı Gül'ün himayesinde gizli bir plan yapılmış, Hrant Dink'in akrabaları aracılığıyla Ermeni cemaatine ulaşılmış ve onlarla uzlaşmıştır. Türkiye, Ermenileri kabul etmiştir. Ancak Ermeni diasporası ve Ermenistan'da bulunan Taşnak Partisi, bu gizli planı öğrenerek Suriye Ermenilerinin Türkiye'ye dönmelerini ve hatta Ermenistan'da bulunan Ermenilerin de Türkiye'ye ekonomik fırsatlar sebebiyle gelmelerini engellemişlerdir. Sadece 30 Suriyeli Ermeni bu durumdan yararlanabilmiştir (Sever, 2015: 131-134).

### **3.4.2.3. MHP ve BBP Açısından ABD-Türkiye Arasındaki Kıbrıs Sorunu**

ABD Başkanı Johnson, Türkiye Başbakanı İnönü'ye bir mektup yazmıştır. Fakat “Kanlı Noel” olarak bilinen 1963 yılı Aralık ayındaki Türk-Rum Olayları'na, Türkiye müdahale edememiştir. Uzun süre saklanan bu mektubu, bir gazete bulup açıklayınca, Türkiye'nin dış politikası değişmek zorunda kalmıştır.

Johnson'un mektubunda; ABD'ye danışmadan karar alınmaması ve garantör ülkelere danışılması gerektiği; Türkiye, bir NATO ülkesi olduğundan NATO örgütünün rahatsız olduğu; SSCB'nin müdahale edebileceği; NATO örgütünün, Kıbrıs hareketine rızası olmadığı için, SSCB'nin saldırması halinde Türkiye'yi savunma yükümlülüğüne girmeyebileceği; BM'nin arabulucu olamayabileceği; II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tarafından Türkiye'ye verilen silahların kullanılmayacağı ve İnönü'nün Washington'a gelip kendileriyle görüşmesi gerektiği ifade edilmiştir. İnönü, Time dergisine verdiği röportajda, “Müttefikler tutumlarını değiştirmezlerse, Batı ittifakı yıkılabilir... Yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini bulur” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir (“Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de orada yerini alır”).

Türkiye, 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs Cumhuriyeti'nde gerçekleşen darbeyi kaygıyla izlemiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'a yönelik suikast planının başarılı olmamasına rağmen Enosis'i destekleyen Nicos Sampson'un iktidar olması üzerine Türkiye Başbakanı Ecevit İngiltere'ye giderek adaya garantör ülke sıfatı ile müdahale edilmesini istenmiş ve demokrasinin adaya gelmesini arzu etmiş ancak bu talep kabul görmemiştir. Bunun üzerine Türkiye, Kıbrıs'a 20 Temmuz 1974'de çıkmıştır. “Barış Harekatı” bittikten sonra yapılan görüşmelerde bir sonuç alınamamıştır. ABD ise NATO müttefikleri olan Türkiye ve Yunanistan'ın, savaşma olasılığının, SSCB'nin olaya müdahil olması sonucunu doğurabileceğinden, Türkiye'nin askerini çekmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat Türkiye, Kıbrıs Sorunu çözülmedikçe asker çekmeme kararını vermiştir. Bunun üzerine ABD Kongresi, 5 Şubat 1975'ten itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye bu durum neticesinde 13 Şubat 1975'te KTFC'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Sönmezoğlu, 2017: s. 1). Böylelikle ABD-Türkiye arasında kriz yaşanmıştır. Ancak KTFC Cumhurbaşkanı Denктаş'ın, 20 Temmuz 1978'de Kıbrıs'ın turizm merkezi olan Maraş'ın bir bölümünü 35.000 Rum göçmene açabileceklerini açıklamasının

ardından ABD Başkanı Carter'ın desteği sonucunda ABD Kongresi, 26 Eylül 1978'de Türkiye'ye silah ambargosunu kaldırmıştır (Sönmezoğlu: s. 1).

Afganistan, Türkiye için de önemli olmuştur. Zira komünist iktidara karşı gelen İslamcılarını durdurmak gerekçesiyle SSCB ordusunu (Kızılordu) ülkesine davet eden Hafızullah Amin, SSCB tarafından idam edilirken Afganistan Devlet Başkanlığına Babrak Kemal getirilmiştir (Öztürk, 2017). Bu durumda Afganistan'da olduğu gibi Türkiye'de de iç karışıklıklarla SSCB tehlikesi ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, 2000), ABD'nin, Türkiye-Yunanistan krizini çözmeye yönelik girişimlerde bulunduğunu ve sonunda 8 Temmuz 1997 tarihinde Madrid Mutabakatı gerçekleştirildiğini açıklamıştır (akt. Torun, 2012: s. 255).

Sözmezoğlu (2001), Madrid Mutabakatı'nın, aynı zamanda "eşzamanlı olarak Yunanistan'ın tek taraflı eylemlerden" (Yunanistan'ın Ege'de karasularını 12 mile çıkarmasından) ve Türkiye'nin ise, kuvvet kullanma tehdidinden (Yunanistan Ege'de karasularını 12 mile çıkarırsa savaş ilan etme kararından) vazgeçtiğini" ilan ettiğini belirtmiştir (akt. Torun, 2012: s. 256).

### **3.5. AK Parti İktidarının İdeolojik Görüşlerinin MHP/BBP'ye Etkisi**

AK Parti'nin, 2002 Genel Seçimleri'nde iktidar olduktan sonra MHP ve BBP ile arasındaki ilişkileri iki dönem ayırımında incelenebilir. Bu dönemler ise, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin öncesi ve sonrasıdır. Buradaki amaç, Türkiye'nin beka sorunu olan ve devlet ile millet arasında gerilimlere sebep olan konuların nasıl çözümlendiğinin araştırılmasıdır.

#### **3.5.1. Türkiye'de Laiklik Sorunu**

"Laïcisme" kelimesi, Hıristiyanlığın Katolik mezhebinin bulunduğu ülke dillerinde kullanılmaktadır ve "laik" sözcüğü de Türkçe'ye Fransızca'daki "laic" ya da "laïque" sıfatından geçmiştir (Yurdusev, 1996: s. 78). Bu kelimenin kökeni Yunanca 'Laikos', din görevlisi olmayanlara verilen isimdir (Dinç, s. 1). Böylece laiklik, din görevlilerinin yönetmediği devlet ve toplum düzeni anlamına gelmektedir

(1994, s. 419). Laikos, Yunanca'da "halk, halkçı, laik" anlamlarında da kabul edilmektedir (s. 78).

Avrupa ülkelerinde 2003 yılında hazırlanan bir raporda, demokratik devlet düzenlerine baktığımızda din-devlet ilişkileri ile ilgili olarak karşımıza, "Devlet Kilisesi modeli", "Dayanımcı model" ve "Ayrılıkçı model" olmak üzere üç ayrı model çıkmaktadır (Stasi Raporu, 2005: s. 69).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, saltanatın kaldırılması ile tek bir insanda birleşen "saltanat-hilafet" durumu bozulmuş, devlet yalnızca TBMM ve hükümetten oluşmakta iken meclis, hilafet kurumunun başına Osmanlı hanedanından Abdülmecid Efendi'yi seçmiştir.

Ziya Gökalp (2019), Türk inkılabı adına saltanat ve hilafetin ayrılmasını olumlu bulmuştur. Böylelikle Türk milliyetçileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesini ve Türkiye'nin mutlakiyet yerine meşrutiyetle yönetilmesini desteklemiştir.

Bernard Lewis, "Modern Türkiye'nin Doğuşu" adlı eserinde, Atatürk'ün; Batı'ya yönelip Hilafeti kaldırılması, Şer'iyye ve Evkaf Nezareti ve Vakıflar'ın Bakanlığı) ilga edilmesi ile Erkan-ı Harbiye Vekaletleri'nin (Genel Kurmay Başkanlığı) lağvedilmesi ve öğretimin birleştirilmesiyle (Milli Eğitim Bakanlığı) laikliğin gerçekleştirilmesini istediğini belirtmiştir (Lewis, 2017: ss. 352-353).

Kemalizm'in din politikasının amacı, gerçekte lâiklik olmaktadır. Ancak bu durum dinsizlik ya da ateizm değildir. Laikliğin esas amacı; İslâmlığı yıkmak değil, onu devletten ayırmak - siyasal, toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve inanç ve ibadet konularını devlet işlerinden ayırmak olmuştur. Böylece İslâm; çağdaş, Batılı ve bir ulus-devlet'teki dini rolüne kavuşurken, Kemalistler aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de başlamışlardır (A.g.e.: s. 357).

Laiklik, gerçekte Batı'dan daha farklı bir biçimde Türkiye'de uygulanmıştır. Fransa'da devlet ile Hristiyanlık dini arasındaki tüm bağlar kopmuştur. Lakin Türkiye'de devlet ile İslam dini arasındaki bütün bağların koparılması gerekirken, din, devletin tahakkümüne bırakılmıştır. Dinin sosyalizasyon sürecinde etkili kurumları ya kaldırılmış ya da faaliyetleri kısıtlanmıştır. Kemalist laiklik anlayışı, kendi tarihi gelişimi için tutarlı bir yol izleyerek diğer Müslüman toplumlara göre



Türk toplumunun daha modern bir toplum olduğunu söylemektedir (Güvenç, 1991: s. 68).

Cumhuriyetle beraber “din ile devlet işlerinin birbirinden ayrımı siyaseti olan laiklik” kapsamında “Devletin dini İslam’dır” maddesi 1928’de Anayasa’dan çıkarılmıştır. Böylelikle “devletin dininin olmadığı” ifade edilmiştir. Son olarak, 1937’de “Laiklik”, Anayasa’nın 2. maddesi olmuştur (Lewis, 2017). Bunların hepsi de CHP iktidardayken gerçekleşmiştir. Böylelikle laiklik anayasal güvence altına alınmıştır. Ancak Atatürk’ün ölümünün ardından bu uygulamaların sonu gelmiş hatta 2. Cumhurbaşkanı İnönü döneminde bunların tam tersi yapılmış ve çok partili hayata geçildiği zaman da “din karşıtı tavırlara” ve “giderek artan dozda komünizme” tepki olarak doğan “din istismarı” ve “din adına riyakarlık dönemi” başlamıştır (Öztürk, 2003: ss. 80-88).

Bu arada laiklik ile milliyetçilik arasında bağlantı ise Amerikan okullarında gözlenmiştir. 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda, Amerikan okullarının sayısı çok fazladır. Örnek verilirse, 426 Amerikan okulları olup ayrıca 17 misyonerlik merkezi ile 9 tane Amerikan hastanesi faaliyet göstermiştir (Armaoğlu, 1991: s. 19).

Bu sırada, Amerikan Büyükelçisi’nin anılarında belirttiği gibi, Bursa’da 1927-1928 yıllarda Amerikan Kız Koleji’nde, üç tane Müslüman kız öğrenci, din değiştirmişler, fakat bazı sınıf arkadaşları, kanıt olarak bu anı defterlerini alıp Milli Eğitim Bakanlığı makamlarına bildirdiklerinde bu olaylar ortaya çıkmıştır (Grey, 1952).

Burada, kendisi de seküler olan ABD’nin, kendi okullarında sekülerlik yerine insanların din değiştirmelerine olanak sağladığı gözlenmiştir. ABD, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gibi “Hıristiyanlara ıslahat” adı altında tam bir kapitülasyon tutumu sergilemiştir (A.g.e.: s. 197). Okuldaki dinsel nitelikli bu olay, Türk milliyetçiliğine ters düşmüştür. Kültür milliyetçiliğini düşünen Türk hükümeti, bu okulu kapatmıştır.

Hasan Onat (2020), “Türk toplumunun önüne, toplumu motive edecek sağlıklı bir amaç konulamamıştır. Maalesef Atatürk’ün hedefinin Batı’ya eklenme değil, yeni bir uygarlık olduğu gerçeği bilerek ya da bilmeyerek göz ardı edilmiştir. (...) Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bekası, dinden kaynaklanan sorunlara zaman kaybetmeden sağlıklı çözümler üretilmesine bağlı” demiştir. Onat, “Sorunun ana

kaynağı, İslam dini ile laikliğin karşı karşıya getirilmiş olması” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Onat’ın, bu duruma yol açtığını düşündüğü tespitlerinden bazılarını şöyle sıralamak mümkün olmaktadır:

“Birincisi, İslam medeniyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemeyle birlikte anlamını kaybetmeye başlaması ve ortaya çıkan mağlup medeniyet travması; ikincisi, Batı medeniyetine karşı Osmanlı’nın çöküş sürecinde toplumun Batı karşısında... [ya Herodian teslimiyetçiliği ya da Zealotçu reaksiyonerliği oluşturması] (ya topyekün] kabul ya da red etmesi); üçüncüsü, dini bilgisinin giderek zayıflaması; dördüncüsü, Atatürk’ten sonra milliyetçiliğin azalması ve Batıcılığın artması ve bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İslamcılığın uzaklaşmasıyla Türkiye Cumhuriyeti ile sorunlu olmaları; beşincisi, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte ortaya çıkan boşluğun doldurulamayışı/önemsenmeyişi sonucu, yasaklanan kurumların faaliyetlerinin yeraltında, kontrol dışı devam etmesi ve din alanında ortaya çıkan boşluğun, bu denetimsiz alanda üretilen fikirlerle doldurulmaya çalışılması; altıncısı, (...) laikliğin, (...) ağırlık olarak Fransız tipi bir anlaşılma biçiminin Türkiye’ye taşınması, Türk tarihinde, laikliğin Batı standartlarından daha ileri bir düzeyde yeniden filizlenebilmesi ve evrensel ölçekte yeniden üretilebilmesi için yararlanılabilecek kesitlerin, düşüncelerin ve ortamların olup olmadığının yeterince araştırılmamış olması ve sonuncusu da Türkiye’de din alanında ortaya çıkan bilgi boşluğunun, özellikle 1970’li yıllarda, Mısır, Pakistan gibi uzun yıllar Batılıların sömürgesi olmuş Müslüman bölgelerde üretilen, İslam’ın bir din olmanın yanında kurtuluş ideolojisine indirgendiği, şartlar gereği siyasallaşan bir din anlayışının egemen olduğu kitapların pek de sağlıklı olmayan tercümeleriyle doldurulmaya çalışılması” (A.g.i.a.).

İlgili dönemde Batı kaynaklı taklitçilik ile beraber İslami kökenli taklitçilik etkili olmuştur. İslamcı söylemin terki ve Türkçülüğün yeniden canlanmasıyla birlikte bu süreç, MHP’nin ‘laik kesimle’ irtibat kurmasını sağlamıştır. Bu süreçte Ülkücü yayınlarda Atatürk, yeniden bir kahraman olarak yer almaya başlamıştır. (Bora ve Can 2004: ss. 177-196).

Milli Görüş çizgisinin, İslamcılık akımını temsil ettiği ve devlet ile onun bağdaştığı laik değerleri tehdit ettiği inancının bu ideolojik dönüşümdeki durumu mukakkak görülmelidir. Milli Görüş çizgisindeki RP’nin iktidar olması durumu, devlete karşı gelmek olduğundan senelerce ‘Türk devletinin bekası’nı şiar edinen

MHP de komünizmden sonra ‘siyasi İslamcılık’la uğraşmıştır. Bu sayade 1999 Seçimleri’nde MHP’nin iktidara gelmesiyle bu süreç sonuçlanmıştır (Uzunyayla, 2013).

Karavaşin (2012), 28 Şubat 1997 ile birlikte MGSB ile sadece Siyasal İslamcıların değil, ülkücülerin de tehdit unsuru olarak kabul edildiğini belirtmiştir. MGSB’nde ilk defa “ırkçılık ve mafyalaşmaya kayış” bir tehdit olarak görülmüştür.

RP kapatılınca FP ve ardından o da kapatılınca AK Parti 2001’de kurulmuştur. Bir yıl sonra AK Parti tek başına iktidara gelmiştir. Parti Programı’nı hazırlayan Yalçın Akdoğan, laiklik kavramına ilişkin olarak, “demokrasinin gerekli şartı olarak görüldüğünü” belirtmiştir. Ancak Akdoğan; AK Parti’nin, laikliğin din düşmanlığı şeklinde yorumlanmasına da karşı olduğunu, bu yönüyle Kemalist Cumhuriyet’in, laikliği dini devletin kontrolüne alan “tekilci ve dayatmacı bir ideoloji olarak değerlendirdiğini ve laikliğin “çoğulcu, tolerans ve tarafsızlık kültürü üreten bir mekanizma olarak algılanması gereği üzerinde odaklandıklarını belirtmiştir (Akdoğan, 2004).

MHP ülkücülerinde, 1970’li yıllarda milliyetçiliğin ekollerinden biri olan Turancılık yerine İslamlaşma nüveleri görülmeye başlanmıştır. Fakat bu durum, ülkücü hareketten Akçura’nın “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesine konu olan İslamlaşmak ideolojisine bağlanan ülkücülerde değişime yol açmıştır. Ancak yine de ülkücü hareketten koparak İslamileşen kişiler de gözlenmiştir (Yanardağ, 2002).

Eski MHP kökenli ülkücülerin, 12 Eylül Darbesi’nde sonra bir kısmı hapisanede bir kısmı ise İran Devrimi’nin etkisiyle yurtdışına kaçarak İslamcılaştırmışlardır. Özellikle 12 Eylül Darbesi’nde hapisaneye düşen ve işkenceler gören ülkücülerde ilk İslami kopuş ise 1984 yılında Mamak Askeri Cezaevi’nde olmuştur. Ayrılanlar kendilerini “Müslüman” olarak nitelendirmişlerdir. Burhan Kavuncu (Ankara ÜO Başkanlarından ve ÜGD Merkez Yönetim Kurulu Üyesi) liderliğindeki grup, 1986-87 yıllarında “Yazı” ismiyle bir dergi çıkarmıştır (A.g.e. s. 399).

İslamcılığı seçen eski ülkücüler, kendi deyimleriyle “ideolojik İslamı” seçenler olarak “TİÜ” kuramını, devletin dayatması olarak gördükleri “TİS” anlayışının bir versiyonu gibi görmüşlerdir (A.g.e. s. 399). Burhan Kavuncu (1987), 1990-92 yıllarında İslami Hizbullahçı çizgideki “Yeryüzü” dergisini, daha sonra da “Selam”

gazetesini yayınlamıştır. Kavuncu, ideolojik konumlarını şöyle ifade etmiştir: “Din, motif olmaktan çıkarak dünya görüşünün belirleyicisi olduğunda ise artık milli düşünce ve ülkücülük yerini ‘evrensel ve ideolojik Müslümanlık’ kavramına bırakacaktır”. Böylelikle İslamcılığı seçen eski ülkücüler, Türkiye’yi değil tüm dünya Müslümanlığını hedeflemişlerdir. 12 Eylül Darbesi’nde hapiste yatan İslamcılar, İslamcılığı seçen eski ülkücülere, İslami yayınları ücretsiz göndermişler, bazı hukuki ve insani sorunlarıyla ilgilenmeye başlamışlardır.

İslamcılığı seçen eski ülkücüler, “devletin ihanetine uğradıklarını” belirterek ‘yeni siyasal yollar arama ihtiyacı’ hissetmişlerdir. İsa Armağan gibi bazı eski ülkücüler, İran’a kaçıp, ‘İran Devrim Muhafızları’ ile birlikte eğitim görüp, Türkiye’deki ülkücülere etki etmeye çalışmışlardır. Bazı eski ülkücülerin, Hizbullahçı çizgiye kaydıkları, SAVAMA’nın denetimine girdikleri ve “laik kesimin savucusunu” olan kişileri öldürdükleri görülmüştür.

Metin Tokdemir (1989), Ülkücü bir dergide, 12 Eylül Darbesi’nde ülkücülerin asılırken, İslamcılarının ise güya düzene karşı gelmelerine rağmen büyüdüklerini ve hepsinin milliyetsiz olduğunu belirtmiştir.

Türkeş, bir televizyon programında, “Ülkücülüğün çevçevesi, Türkiye’nin sınırları ile sınırlıdır. İslam Birliği’ni yaymak ve İslam Birliği’ni kurmak gibi bir hedefimiz yoktur. Ancak İslam Birliği’ne karşı değiliz. İslamiyet’in yayılmasına karşı değiliz ama bu bizim hedefimiz içerisinde değildir” şeklinde beyanat vermiştir (“M. Yazıcıoğlu, MHP’den Neden Ayrıldı?”, 1992).

Ülkücü hareket ile Radikal Siyasal İslam’ın arasındaki fikri çatışma giderek teşkilatsal bir olay haline gelmiştir. MÇP önderleri, “radikal siyasi İslamcılığın ‘düzen karşıtı fundamentalizmi’ yerine ‘Sünni devlet gelenekleri’ni savunmuşlardır. Böylelikle İslam fundamentalizminden farklı olarak MHP’nin savunduğu fikir olan “TİS’in ve Batıcılığın getirdiği yenilikleri benimseyen ılımlı ıslahatçı” çizgi vurgulanmıştır (Bora ve Can, 2015: s. 332).

Yazıcıoğlu (1992), “(Türkeş’i kastederek) ‘İslam Birliği davası diye bir davamız yoktur’ diyen birisi benim liderim olamaz. 12 Eylül’den önce ne dediysem şimdi de aynısını söylüyorum. Bizde sapma yoktur. Kanımız aksa da zafer İslam’ın dedik. Şimdi de diyoruz” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Ayrıca Yazıcıoğlu (1995) ve BBP'lilerin bazı tarikat liderleri ile ilişkide olduğu belirtilmiştir. Örneğin Yazıcıoğlu, Nakşibendi Tarikatı'nın Menzil kolunun lideri olan Muhammed Raşid Erol ile görüşüğünü doğrulamıştır (akt. Öznur, 2012). Yazıcıoğlu, 1970'lerde bunu duyduğunu, ancak 12 Eylül Darbesi'nde işkence gördüğünde, Erol'un hapisteki İslamcılar ile dua ettiğini ve hapisten 1987'de çıktığında kendisiyle görüştiklerini söylemiştir.

Yazıcıoğlu (2006), laiklik konusunda ise 'Laikliğin tehlikede olduğu' iddiasına ilişkin olarak, "Tehlikede değil. Olmayan bir şey tehlikede olur mu? Laiklik gerçek anlamda varsa; o zaman din, vicdan özgürlüğü olacak. Laiklik aynı zamanda demokrasiyle özdeştir, demokrasiyle bütünleşmiştir. Bugün kesinlikle böyle bir şey söz konusu değildir." şeklinde görüşlerini belirtmiştir (akt. Öznur, 2012, s. 437).

Türkiye'deki İslamcı görüşü temsil eden ve Necmeddin Erbakan'ın ortaya attığı "Milli Görüş Partileri", "şeriatı getirmek istedikleri gerekçesiyle" kapatılmıştır. İslami söylemi siyasette daha etkin kullanan RP, MÇP'nin seçmenini kendisine çekmiştir (Ete, 2014: ss. 30-33).

Danıştay tarafından, 12 Eylül hükümetinin "Kılık Kıyafet Yönetmeliği" uyarınca "başörtüsü yasağı tekrar getirilince", Alparslan Aslan, Danıştay II. Dairesi'ne silahlı saldırıda bulunmuş ve üye Mustafa Yücel Özbilgin öldürülmüştür. BBP'nin gençlik kolu olan Alperen Ocakları'nın bir elemanının böyle bir saldırıya bulaşması BBP'nin, laiklik konusunda takınmış olduğu bir tavır olarak değerlendirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Seçimi nedeniyle AK Parti ve laik kesimler arasında başlayan gerilime TSK da müdahil olmuştur. Genelkurmay Başkanı Büyükanıt yaptığı açıklamada, "Cumhuriyet'in temel değerlerine sözde değil özde bağlı bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz" ("Sözde değil özde Başkomutan", 2007) diyerek ordunun bu konudaki tavrını ilan etmiştir. Ancak TSK'nın internet adresinden yayınlanan ve kamuoyunda "e-muhtıra" olarak bilinen Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan 2007 tarihli basın açıklaması ile AK Parti'ye karşı duyulan güvensizlik bizzat ordu tarafından açıklanmıştır. 27 Nisan açıklaması, TSK'nın iç tehdit tanımlamasında son sözü söyleme hakkının kendisinde olduğunu ilan etmesi bakımından anlamlıdır. 27 Nisan bildirisinde irticai faaliyetlerin son günlerde arttığına dikkat çekilerek, TSK'nın Cumhuriyeti koruma ve kollama

kararlığının devam ettiği vurgulanmıştır (Genelkurmay Başkanlığı, “27 Nisan 2007 Tarihli Basın Açıklaması”).

Fakat geçmiş dönemlere kıyasla, hükümetin görevden ayrılmaması ve hatta AK Parti'nin iktidar konumunu daha da güçlendirmesi bakımından düşünüldüğünde, ordunun da bu konuda daha esnek bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçinkaya tarafından “laikliğe aykırı eylemlerin odağı durumuna gelmek” gerekçesiyle 14 Mart 2008’de AYM’de AK Parti’nin kapatılması talebiyle dava açılmıştır. Bu davadaki suç unsurları ise, Anayasa ile YÖK Kanunlarında yapılacak değişiklikler ile başörtüsünün serbest bırakılması durumu, Cumhurbaşkanı Gül’ün bakan olduğu dönemde Milli Görüş’ü ve Gülen Hareketi’ni desteklemesi, Başbakan Erdoğan’ın İspanya’da yaptığı konuşma da “(Başörtüsü) Bir siyasi simge olarak takmayı suç kabul edebilir misiniz?” ve “Başörtüsü konusunda söz söyleme hakkı yargının değil ulemanınır” şeklindeki demeçleri ve AK Parti’nin eğiliminin, siyasi İslam olduğu değerlendirilmesi olarak belirtilmiştir (Aydın, academia.edu).

Komünizmin zayıfladığı 1990’larda, uluslararası alanda Arapça adı “DEAŞ” olan ve Türkçe’de ise “İŞİD” olarak adlandırılan “Sünni, aşırı İslamcı terör örgütü” Irak’ta kurulmuştur (Ağar, 2015). Aslında bu örgüt, 11 Eylül 2001’de “İkiz Kuleler” saldırısını üstlenen “El-Kaide” radikal terör kanadından koparak gelen bir silsilenin son halkası olmuştur. Afganistan’da 11 Eylül 2001’de “İkiz Kuleler” saldırısını yaptıran “Usame bin Ladin”in arkadaşı “Ebu Musab El Zerkavi tarafından “El Tevhid vel Cihat” adlı başka bir terör örgütü de kurulmuştur. Bu arada emekli Türk Özel Harekat Başkanlarından Abdullah Ağar, Irak istihbaratına ait bir belgede, “IBKY Başkanı Mesud Barzani ile İsrail istihbaratının (MOSSAD), DEAŞ’ı kurma kararı aldığını”n görüldüğünü söylemiştir. Bu karardan sonra, sırasıyla, 2004 yılında “Irak El-Kaidesi”, 2006 yılında “Irak İslam Devleti” ve son olarak da Nisan 2013’te “DEAŞ” kurulmuştur. DEAŞ’ın amacı, ülkeleri “dar-ül harb”ten “dar-ül islam”a çevirmek olmuştur.

19 Ocak 2014’te Suriye’ye insani yardım adına giden üç TIR, jandarma tarafından aranınca bir cephane ortaya çıkarılmıştır. Bunun üzerine Türkiye’de muhalifler ve dünya basını, “Türkiye’nin DEAŞ’a yardım ettiğini” iddia etmişlerdir. Daha sonra bunun FETÖ tarafından yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Halbuki TIR’lardaki cephanenin, Suriyeli Türkmenlere gönderilmesi amaçlanmıştır.

21 Şubat 2015'te MHP lideri Bahçeli, Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin yurt dışındaki tek vatan toprağı olan 'Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun DEAŞ tehdidi altındaki durumuna ilişkin olaak, "Bir kez daha söylüyorum, Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu vatan toprağıdır, Ankara'dan, Kayseri, Manisa'dan da hiçbir farkı yoktur" demiştir (Sarıkaya, 2019).

Yılmaz (2008), BBP lideri Yazıcıoğlu'nun, bir röportajında, "2007 Genel Seçimleri'nin başarılı geçmesiyle AK Parti, 'din derslerini zorunlu olmaktan çıkarıp", başörtüsünün üniversitelerde serbest bırakılmasını sağlamak istemiştir" demiştir. Ayrıca Yazıcıoğlu, "İslam dinine ağırlıklı olarak yer verilmesinin temel sebebi, ülkemizin Müslüman olması ve halkın dini bilgi ihtiyacının bu şekilde karşılanmaya çalışılmasıdır. Diğer bir taraftan da tarihimizi, edebiyatımızı, musikimizi ve diğer sanat varlıklarımızı tanıtmak, benimsetmek ve sevdirmek öğrencilerimizi milli kültürümüzün bir üyesi yapmak açısından oldukça önemlidir. Bu saydığım hususlar milli birlik ve beraberliğimizin temel taşlarıdır. Temel taşlarla oynarsanız binanız başınıza yıkılır" şeklinde görüşlerini beyan etmiştir.

### **3.5.2. Türkiye'de Başörtüsü Sorunu**

"Başörtüsü Sorunu", aslında "laiklik ilkesinin" yorumuyla alakalı bir konu olmaktadır. Türklerde, "başörtüsü" kavramı, gerçekte "laiklik ile dindarlık" arasında bir sorun olmuştur.

İlk olarak solun 1968 yılındaki "Uyanış Mitingleri"ne karşı sağın yaptığı "Şahlanış Mitingleri"nde "üniversitelere başörtüsü ile girilmesi" konusu öğrenciler tarafından dile getirilmiştir. Üniversitede okurken Şule Yüksel Şenler, başörtüsü kullanmaya başlamıştır. Daha sonra Şenler, Ankara'da bir konferans düzenlerken Ankara İlahiyat Fakültesi'nde okuyan Hatice Babacan da ondan etkilenerek derslere başörtüsü ile girmek istemiştir. Ancak Ankara İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Bahriye Üçok, kendilerine bu şekilde derslere girilemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine, üniversitede başka bir erkek öğrenci olan Mustafa Demirsöz tarafından Üçok tartaklanmıştır.

Ayrıca 1973 yılında "başörtülü olduğundan dolayı Hukuk Barosu'ndan atılan Emine Aykenar, gerçekte kamusal alan ve dindar hüviyetiyle iş hayatına katılma talebinde bulunan ilk kadınlar olmuşlardır (Köse, 2016: s. 565). Fakat Türkiye'deki

solun giderek güçlenmesi yüzünden bu konu üzerinde fazla durulmamıştır (Birand, 2007).

12 Eylül Darbesi'nden sonra "üniversitelerin özerkliğini kaldıran" MGK, YÖK'ü kurarak, 1983'te "bütün üniversiteleri tek bir çatı altında" toplamıştır. Üniversitelerdeki öğretim üyelerine "sakal yasağı" getirilmiştir (Aydın ve Taşkın, 2015: s.30). Bursa Uludağ Üniversitesi'nde bir öğrenci, derslere başörtüsüyle girmek istediği için üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca öğretim üyesi Nebahat Koru'nun, Ege Üniversitesi ile ilişkisi kesilmiştir (A.g.e.: s. 30).

Halkta oluşan tartışma ortamı yüzünden Cumhurbaşkanı Evren, 1987 yılbaşı mesajında "başörtüsüyle okullara girilemeyeceğini" söylemiştir. YÖK de aynı yönde karar vererek, "başörtüsü yasağının" devam edeceğini bildirmiştir (A.g.e.: s. 30). Ancak Ankara 3. Bölge İdare Mahkemesi, başörtüsü yasağını kaldırmıştır. Bunun üzerine "öğrenci affı" ile "başörtüsünün serbest bırakılması kararı, ANAP'ın oylarıyla kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı Evren'in, Anayasa Mahkemesi'ne götürdüğü yasa, 7 Mart 1989'da, "Anayasa'ya aykırı" bulunarak reddedilmiştir (A.g.e.: ss. 32-33). Böylelikle "Başörtüsü Sorunu" rafa kalkmıştır.

1980'lerde İslami hareketin yükselmesi ve "şehirli dindar gençliğin, çağdaş ve modern olma arzuları", "İslami tesettür biçiminin özel bir şeklini ortaya çıkarmıştır. Buna "Başörtüsü" denilmektedir (White, 2014: s. 140). Türkiye'deki "laik kesim" ise, "başörtüsü" yerine "eşarp" kullanılmasını istemektedir. Fransızca kökenli olan bu sözcük de, aslında "siyasal olarak örtünme" değil de "kültürel olarak örtünme" anlamı taşımaktadır. Bunun nedeni ise "laik düzeni koruma arzusu" olmaktadır (A.g.e.: s. 141).

Bu arada Cumhuriyet ile birlikte kadınlar arasında "yeni bir zümre oluşmaya" başlamıştır. Bu kapsamda, üniversite mezunu, meslek sahibi bir şehirli dindar kadın zümresi örgütlenmiştir. Örneğin, 1973'te kurulan "Hanımlar İlim ve Kültür Derneği", daha sonra bir dergi çıkarıp (Şadırvan dergisi) bu grubun sesi olmuştur. 12 Eylül Darbesi'ne kadar çıkan dergi, "ilimci bir söylem ile özellikle başörtülülere destek olmak" amacıyla olmuştur. Ancak radikal bir grup daha meydana gelmiştir. 1978'de çıkan "Şura dergisi"nin kadanlara yönelik çıkattığı "Rayet" eki, aslında İran İslam Devrimi'nin yavaş yavaş gelişmesi sonucunda gündeme gelen, aktif, militan, hatta silahlı kadın imgesine neden olmuştur (Bora, 2018: s. 801).



1980'lerin başlarında "üniversiteye başörtüsüyle girilemeyeceğinin YÖK tarafından kabul edilmesi" yüzünden 1980'lerin ortasından sonra "kadınlara özgü "İslamcı dergiler" ortaya çıkmıştır. Ülkücülerin dergisi olan Yeni Düşünce (1989), ülkücülerin, olaylara karışmaması gerektiğini şu şekilde bildirmiştir: "Bazı kişiler başörtüsü olayını istismar edip, ülkücülerini sokağa çıkarma planları yapabilirler. Hiçbir ülkücü kontrolü kendilerinin dışındaki bir olayın içine girmemelidir. Zaten başörtüsü olayı da fevri ve içgüdüsel çıkışlarla çözülemez. Bu çıkışlar aksine tepkileri istismar etmek isteyen egemen güçlerin işine gelecektir. Bazı çevreler 'zinde güçleri' (ordu) tekrar görev başına çağırabileceklerdir". Ülkücü bir köy öğretmeni, bir dergiye verdiği röportaj'da ise, "gerçekte İslamcılık akımında bulunanlarla Ülkücülerin birleşirse devlet düzeninin değişebileceği" mealinde şu açıklamaları yapmıştır: "Bugün Ülkücü hareket eski tecrübeleriyle birlikte diğer İslami cemaatlerle el ele verirse çok şey başarabilir. Bazı cemaatler aynen şunları söylüyorlar: 'Ülkücüler de diğer cemaatlerle birlikte hareket ederlerse düzenin sonu geldi demektir'" (Mesele, 1990).

Bu arada İslamcılar ve muhafazakar milliyetçiliğin içerisinde olduğu kitle, "başörtüsünün serbest bırakılmasını" istemiştir. Cumhurbaşkanı Evren'in, 1987 yılı başında açıkladığı "başörtüsüyle okullara girilemeyeceği" kararı üzerine başörtüsü sorunu adına üniversitedeki muhafazakar milliyetçiler, "devletle dindarların arasını açmış olmalarına rağmen başörtülü kız öğrencilerle birlikte basın toplantısı düzenlemişler ve açıklık grevlerinde en önde yer almışlardır" (Avcı, 1989).

"Bizim Dergah" dergisi (BBP'nin öncülü); İslamcı söylem, anti-Kemalist, anti-kapitalist ve düzen karşıtı bir söylem ile çıkarılmıştır. Örneğin, Cihan Yenişehirlioğlu (1992), yazısında, Türkiye'deki üniversiteler açılırken, gençlerin ne yapması ya da ne yapmaması konusunda bir fikir vermektedir. Bu durumda yalnızca İslam olması gerektiğini söyleyerek bir bakıma, BBP'lilerin "Türkçülük ideolojisi"nden çok "Muhafazakar ve İslamcılık ideolojisi"ne sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca Yenişehirlioğlu, "Cumhuriyet'in kuruluşundan beri (Türk insanı) Afrika ülkelerinden daha fazla erezyona uğratılmıştır" diyerek değerlerimiz konusunda devlet ile bir anlaşmazlık olduğuna işaret etmiştir. Öte yandan Yenişehirlioğlu, Türk halkının bütün değerlerinin (modernleşme adına) tepetaklak olduğunu vurgulamıştır. Yenişehirlioğlu'na göre, bir bakıma İslam'ın emrinde

olması gereken siyaset, artık araç değil amaç olmuştur. Bu yüzden de “davaya giden her yol mubahtır” felsefesinin reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir.

1990 yılında ADD Başkanı Muammer Aksoy, yazar Turan Dursun, Ankara İlahiyat'tan ve SHP üyesi Bahriye Üçok, 1993 yılında Uğur Mumcu ve 1999 yılında Ahmet Taner Kışlalı cinayetleri işlendiğinde, “laik kesimde” büyük bir infial olmuştur. Daha sonra Hizbullah örgütüne karşı 2000 yılı Ocak ayında yapılan “Umut Operasyonu” ile SAVAMA ile ilişkileri olan “eski ülkücüler” yakalanmışlardır. İncelemelerde, 12 Eylül sonrasında Bursa Özel Tıp Cezaevi'nde yatan ülkücülerin, giderek İslam'a yöneldiği değerlendirilmiştir. Hatta eski ülkücü Mehmet Sünbül (1989), “Milliyetçi Miyiz? Müslüman Mıyız?” adlı risalede (broşür), gerçekte Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan “Türkçü-İslamcı çatışmasını” ortaya çıkarmıştır. Broşürde “Milliyetçiliğin, İslam'la asla bağdaştırılamayacağını” söylemiştir. Bursa'daki cezaevinde eski ülkücüler-yeni İslamcılardan, Yusuf Karakuş'un, “1977 yılında Çorum'da iki sendikacıyı öldüren ve Üçok ve Mumcu'ya yapılan bombalı suikasti” hazırlayan kişi olduğu iddia edilmiştir. Mumcu suikastine yardım eden eski ülkücüler ise Abdülhamit Çelik (Selam gazetesi Yazı İşleri Müdürü), Mehmet Ali Tekin, Muzeffer Dağdeviren, Hasan Kılıç, Ferman Özmen, Necdet Yüksel ve Fatih Aygün olmuştur (Gerger, 2011: s. 643). Mumcu'ya suikast yaptıran Oğuz Demir'in, İran'da eğitim gördüğü iddia edilmiştir. İslamcılık akımını seçen eski ülkücüler, Bursa Özel Tıp Cezaevi'nde yatmışlardır. Hapisten 2005 yılında çıkan Necdet Yüksel ise “KMD”yi kurmuştur (“Mahkumlar Derneği Başkanı Yüksel: ‘Düşenin Dostu Olur’, 2020”).

1990'larda üniversitelerin girişlerine komünistler “Türbanlılar giremez” diye pankart asarken, İslamcılar buna pek tepki göstermezlerken, ülkücüler ise bu duruma büyük tepki göstermişlerdir. 12 Eylül sonrasında ise İslamcılara bir şey olmazken ülkücüler maalesef asılmışlardır (Tokdemir, 1989, ss. 3-4).

“Dindar kesimin başörtüsü sorunu” yaşamasına neden olan iki sebep söz konusudur. Birincisi “açık bir kimlik sorunu” olması, diğeri de kadınların “başörtüsünü bir direniş ve özgürleşme imkanı” olarak görmeleridir (Bora, 2018: s. 807).

Hande Seher Demir'e göre, AİHM, bu konuya ilişkin üç karar vermiştir. Bu konuda başörtüsünü savunan davalılar adına AİHM, Türkiye'de başörtüsü yasağı

hakkında Türk makamlarının daha doğru bir değerlendirmede bulunacağına hükmetmiştir. AİHM'nin davalara ilişkin karar ve yorumları, dönemin Türk makamlarının karar ve yorumlarıyla paralel olmuş, başörtüsü yasağı AİHM kararlarında inanç özgürlüğüne aykırı bulunmamıştır. Bu yüzden de bu karar, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal niteliklerinin vurgulandığı bir karar olması nedeniyle Türkiye'ye özgü bir karar olmuştur (Demir, 2012).

“28 Şubat Postmodern Darbesi” nedeniyle “eğitim-öğretimde başörtüsü kullananların okula devam edemeyecekleri” durumu, özellikle “bir mağduriyet durumu” oluşturmuştur. 1998 yılında yaz başında Ankara’da bir “beyaz yürüyüş” yapılmıştır. Daha sonra üniversiteler açıldığında tüm üniversitelerde – özellikle İstanbul Üniversitesi’nde - eylemler yapılmıştır. İstanbul Beyazıt Meydanı’nda ‘Başörtüsü için elele zincirleri’ oluşturulmuştur (Bora, 2018: s. 808). Başörtülü kız öğrenciler, üniversite girişlerinde peruk ya da büyük örgü şapkalar giyerek derse girmişlerdir. Ancak bu da yasaklanmıştır. 2010 yılının Ekim ayında YÖK, bir vakaya özgü olarak özel bir kararla “belirli durumlarda üniversite derslerinde başörtüsü takılabileceğini” bildirmiştir (White, 2014: s. 141).

Albayrak (1997), Özel Timci ülkücülere atıfta bulunarak, “(Devlet açısından) ne kadar kullanışlı olursa olsunlar, zurnanın zırt dediği yerde babalardan ve başörtülü annelerden yana tavır koymaktadır” diyerek bir hassasiyet oluştuğuna işaret etmiştir.

Merve Kavakçı’nın FP’den milletvekili seçildikten sonra TBMM’ne başörtülü gelmesi yüzünden olaylar çıkmıştır. Adeta meclis, “çığırtkanlar” ile “susunlar” diye ikiye bölünmüştür. MHP’den Antalya milletvekili seçilen ve başörtülü olan Nesrin Ünal (1999) ise, başını açarak yemin etmiştir. Böylelikle Türk kamuoyu rahatlamıştır.

İslamcılık akımından gelen AK Parti tek başına iktidar olmuştur. Cumhurbaşkanı Sezer’in görev süresi Nisan 2007’de bitmiştir. Cumhurbaşkanlığına tek başına iktidar olan bir AK Parti’li aday geçmiştir. Cumhurbaşkanı’nın eşinin türbanlı olması laik kesimi tedirgin etmiştir. Bu sebeple 1 Aralık 2006’da Ali İhsan Karacan, yazısında, “Anayasa’nın 102. Maddesinde Cumhurbaşkanı seçiminin ilk turunda üçte iki oy çoğunluğunun (367) aranması gerektiğinden toplantı yerel sayısı olmaz ise Cumhurbaşkanı seçilemeyeceğini” söylemiştir (Karacan, 2006: s. 20).

2007 Erken Genel Seçimleri'nden sonraki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, AK Parti adayı Abdullah Gül'ün eşinin başörtüsü sebebiyle olan krizi MHP, meclisteki oturumlara katılarak ve böylece AYM'nin 367 milletvekili olması şartını karşılayarak Türkiye'yi rahatlatmıştır ("Devlet Bahçeli 2007'de Abdullah Gül'ün önünü açmıştır", 2020).

Cumhurbaşkanı Gül, eşinin başörtüsü olması sebebiyle askerler, tören ve resepsiyonlara katılmama kararı almışlardır. Bu yüzden Gül'ün eşi Hayrünnisa Gül, tören ve resepsiyonlara katılamamıştır. Daha sonrasında ise Alman Cumhurbaşkanı'nın ziyaretinde Hayrünnisa Gül, tören ve resepsiyona katılmıştır. Daha önce askerler, Zambiya Cumhurbaşkanı'nın ülkemizi ziyaretinde, Gül'ün eşinin kırmızı halıda değil çimlerin üstünde yürümesini istemiş fakat Gül'ün eşi törene katılmayarak bu durumu protesto etmiştir (Sever, 2015: ss 80-82).

BBP lideri Yazıcıoğlu, bir yabancı gazeteciye verdiği röportajda, Danıştay'ın, "başörtüsü genelgesinin kaldırılması"ni reddetmesine ilişkin olarak, "Millet vicdanını yaralamıştır. Ayrıca bu karar fikir ve inanç özgürlüğüne, bireysel haklara ve vatandaşlarımızın özgürce yaşama hakkına bir saldırıdır" şeklinde görüşlerini belirtmiştir (Öznur, 2012s. 585). Kısa bir süre sonra Alperen Ocakları mensubu Alparslan Aslan, Danıştay II. Dairesi'ne silahlı saldırıda bulunmuş ve üye Mustafa Yücel Özbilgin ölmüştür. BBP'nin gençlik kolu olan Alperen Ocakları'nın bir elemanının böyle bir saldırıya bulaşması dikkat çekmiştir.

MHP, Ocak 2008'de AK Parti tarafından "Yeni Anayasa" düzenlenmesine gerek olmadığını söyleyerek Anayasa'nın bir maddesindeki bir değişiklikle bu sorunun çözüleceğini belirtmiştir. (gazetevatan.com., 2008). Kamu çalışanları açısından başörtüsü yasağının kalkması ise 2013'teki 'Demokratikleşme Paketi' ile olmuştur (aljazeera.com., 2013).

### **3.5.3. AK Parti'nin Uyguladığı Yeni-Osmanlılık Siyaseti**

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat döneminde ortaya atılan "Osmanlılık" akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önlemek için ortaya atılan yöntemlerden ilki olmuştur ve bu amaca bir "Osmanlı kimliği" yaratarak ulaşılmak istenmiştir. Bu akımın 1839 Tanzimat Reformları; Müslüman ile Hıristiyan tebaa

arasındaki eşitsizliği kaldırarak ve can-mal güvenliği sağlayarak, özellikle Hıristiyan ulusların geleceklerini imparatorluk dışında aramalarını önlemeyi amaçlamıştır.

1980 Askeri Darbesi ile birlikte, kötü giden ekonomik durumu kurtarmak için “Yeni-Liberalizm temelli politikalar” izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu yüzden de dışarıya açık ekonomi politikası, “SSCB’nin 1991’de dağılması” ve “Soğuk Savaş’ın bitmesiyle” birlikte daha da güçlenerek devam etmiştir. Ancak tıpkı II. Dünya Savaşı’nda olduğu gibi Türkiye, “yalnızlık politikası”ndan vazgeçerek değişen uluslararası dengelerin ortaya çıkardığı fırsat alanları ile (Kıbrıs vb.) revizyonist bir karakter kazanmıştır (Balci, 2017: s. 209). Fakat II. Dünya Savaşı’nda ortaya çıkan “komünizm” ile birlikte Türk halkı “dünya ile birlikte siyasette sol tandansa ilgi gösterilirken” ve Marx (1861, çev. 1968) ve Engels’in söylediği “işçinin ülkesi yoktur” fikrini şiar edinen komünistler de “Sosyalist Milletlerarasıcılık”a (Enternasyonalizm) doğru giderken “ithal ikameci sermaye birikim modeli” iflas etmiştir.

1980’de ise Askeri Darbe ile “solun ezilmesi” nedeniyle halk “sağa kayarken” Osmanlı bakiyesi ile ilgilenen ve yeniden nüfuz sahibi olmak isteyen bir Türkiye olduğu gözlenmiştir. Hatta 1990 yılında Irak’ın, Kuveyt’i işgal etme ve ABD’nin Irak’a saldırma olasılığına karşın Misak-ı Milli’de de bulunan ve Türkiye yerine Irak’a 1926’da Ankara Antlaşması ile verilen “Kerkük ve civarı”nın yeniden alınmak istenmesi durumu ise “Yeni-Osmanlılık siyaseti” olarak nitelendirilmektedir (Balci, 2017: s. 209).

‘Yeni-Osmanlılık siyaseti’ terim anlamıyla şu şekilde ifade edilmektedir: “Türkiye’nin dış politikasında, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenlik alanı içinde olan; Balkanlar’da, Kafkasya’da, Ortadoğu’da ve Kuzey Afrika’da daha etkin bir dış politika izlemesini ve bu bölgelerde özellikle kültür unsurları üzerinden entegre olmasını öneren dış politika doktrini” (Sözmezoğlu, 2017: s. 621).

‘Yeni-Osmanlılık’ kavramı, ilk olarak 1974 yılında Kıbrıs Çıkartması yüzünden Yunanistan tarafından ‘Türk Dış Politikasının eksen değişikliği’ olarak tanımlanmıştır (A.g.e.: s. 621).

Yavuz (1998), Yeni-Osmanlılık siyasetini, güçlü “etnik bir Türk vurgusu” olan ve “Türkiye’yi İslam dünyasının önderi yapacak” bir “yeni imparatorluk projesinin merkezine yerleştirme siyaseti olduğunu belirtmiştir. Yavuz, Türkiye

Cumhuriyeti'ni, "Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olarak göstermek" yerine onun "kök şuru olmadan farklı bir kimlikle" kurulduğunu beyan etmektedir. Ancak Türk halkının çoğu ve bazı Türk aydınları, Yahya Kemal Beyatlı'nın ifade ettiği gibi, "Ne harabisin, ne harabatiyim, kökü mazide olan atiyim (Ne yıkılmışsın ne yıkık, kökü geçmişte olan bir geleceksin)" demişlerdir. "Yeni-Osmanlılık siyaseti", 1990'lı yıllarla Soğuk Savaş'ın bitmesi ile dünyada ama özellikle Ön-Asya'da meydana gelen "düzen boşluğunun doldurulması" anlamına gelmektedir. Bir diğer ifade ile ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan ülkelerle, özellikle de Müslümanlarla ilgilenmektir. Bu ülkelerin dilleri farklı olduğu için de "Osmanlıca" konuşmak gerekmiştir. Bu durum ise, Türk dilinin gelişimini zayıflatmıştır.

"Yeni Osmanlılık" teması, Türk dış politikasında ilk defa, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'ların başında, "Adriyatik'ten Çin Denizine/Çin Seddine Türk Dünyası" ve "21. yüzyıl Türk yüzyılı olacak" gibi sloganlarla gündeme gelmiştir. Bu akım, uluslararası politikada yeni olanakların belirdiği, Özal'ın "Hacet kapıları Türkiye için açıldı; bu 300-500 senede bir olur" dediği, Misak-ı Milli'nin artık bir "cendere" olduğunun ifade edildiği dönemde öne çıkmıştır. Birinci Körfez Savaşı'nda Musul'un işgal edilmesi özlemlerine dek varan bu çizgi 90'lar boyunca yer yer devam etmiştir, 90'lı yılların ardından ise Türkiye statükoculuğu terk ederek aktif dış politikaya geçmiş ve bölgesine yönelik "tarihi sorumlulukları üstlenmiş"tir (Balci, 2017: s. 211-212).

CIA'de ve ABD'nin çeşitli devlet kurumlarında görev yapmış Graham Fuller gibi Amerikalı yazarlar tarafından da desteklenen ve neoliberal ortamdan beslenen bu Yeni Osmanlıcı söylem, 90'ların ikinci yarısında İslamcı Necmettin Erbakan'ın RP döneminde lafta Batı karşıtı bir görünüm alarak da olsa devam etmiştir. Bu dönem zarfında bu akım, SSCB'nin bıraktığı boşluğa, yani Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelmiştir. Fakat uluslararası konjonktür yeni oluştuğu, bölge hakkında sağlam bilgi ve tecrübe birikimi bulunmadığı ve ayrıca buralara gidecek Türk sermayesi tam oluşmadığı için bu akım daha çok söylem düzeyinde kalmıştır.

Ahmet Davutoğlu, 'Stratejik Derinlik' isimli kitabında, Balkanlarda, Türk dış politikasının iki nirengi noktası olduğunu belirtmektedir. Davutoğlu'na göre bu nirengi noktası, 'Arnavut ve Boşnaklar' (Davutoğlu, 2016: s. 316) olmaktadır. Davutoğlu, "Balkanlar'ın bu iki yerleşik kavmi İslam'ı seçerek Katolik-Ortodoks-İslam ya da Roma/Germen-Rus-Osmanlı saç ayağına dayalı Balkan jeokültüründe

ağırlıklarını İslam ve Osmanlı ayaklarına koymuşlardır. Bu nedendir ki, Osmanlı'nın güçlü olduğu dönemlerde Osmanlı adına Balkanlar'da büyük etki kazanan bu kavimler, Osmanlı'nın zayıflamasından ve çöküşünden sonra en büyük darbelere duçar olmuşlardır” şeklinde konuya ilişkin görüşlerini belirtmiştir (Davutoğlu, 2016: s. 316).

Tuncer'e göre, Davutoğlu'nun 'Osmanlı'nın güçlü ve güçsüz olduğu dönem' vurgusu oldukça önemlidir. Bu vurgu, “Yeni Osmanlı” tartışmalarına olanak sağlamaktadır. Zira Davutoğlu'na göre devletlerin isimleri değişmiştir ama tarih sahnesinde geleneksel olarak devam etmektedirler. Örneğin, Rus Çarlığı bugün Rusya, Kutsal Roma Germen (İmparatorluğu) ise Almanya veya Avrupa Birliği'dir. Davutoğlu'nun buradan ulaştığı nokta ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun varisinin bugün Türkiye olduğudur (Tuncer, 2015: s. 6031).

Türkiye, Osmanlı medeniyetini özümseyerek önce 1990'larda Balkanlarda ve daha sonra da Orta Asya ve Afrika ülkelerinde 'Yeni Osmanlılık' fikrini uygulamaya başlamıştır. Gerçekten, AK Parti'nin ileri gelenlerinin kimi konuşmaları Osmanlı'nın ihtişamına ilişkin olmuştur. Oran (2017), “Osmanlı Barışı”ni (Pax Ottomana) özleyen bir söylem kullanan Davutoğlu'nun, Ekim 2009'da Saraybosna'da yaptığı konuşmada, Osmanlı döneminde olduğu gibi Balkanlar ile Orta Doğu'yu dünyada önemli yer tutacak bir bölge haline getirmekten söz ettiğini ve bölge ülkelerini Türkiye'nin öncülüğünde yeniden bütünleşmeye çağırmak gerektiğini söylediğini belirtmiştir.

Yeni Şafak gazetesi (2011), Başbakan Erdoğan'ın, 2011 Genel Seçimleri'nde kazandığı zaferi kutlayan halka şöyle hitap ettiği yazmıştır: ". . . bugün İstanbul kadar, Saraybosna kazanmıştır; İzmir kadar Beyrut kazanmıştır; Ankara kadar Şam kazanmıştır; Diyarbakır kadar Ramallah, Nablus, Cenin, Batı Şeria, Kudüs ve Gazze kazanmıştır".

AK Parti, 2007 Seçim zaferi ve ardından AYM'nin kapatma sürecinden sonra Yeni Osmanlılık akımını kullanmıştır. Fakat Osmanlı'yı yeniden inşa etmek tabiatıyla söz konusu olamayacağından, bu söylemin sebepleri başka unsurlara dayanmaktadır. Oran (2017), en başta İslamcılık akımı ile beslenen AK Parti'nin, bu söylemine ilişkin olarak, “Laik Cumhuriyeti tutup da Osmanlı'ya mesafeli duran Kemalizm'i” anlatmaktadır. Öbür neden ise Davutoğlu'nun vb. vurguladığı Osmanlı

nostaljisinin, kendi seçmenini konsolide etme amacı taşıdığı söylenmelidir. Sonuncusu ise, AK Parti'nin seçmen kitlesini oluşturan "Anadolu Kaplanları'nı toparlamaya ihtiyacı olduğundan kendi kuvvetini mübalağa edip, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni dönemindeki 'başat güç' olma propagandasını uygulamasıdır". Arap Baharı'ndan sonra ise Yeni Osmanlılık tartışmasının, Batı medeniyeti ile Osmanlı Medeniyeti'nde yavaş yavaş hız kestiği görülmüştür (Oran, 2017: s. 198).

AK Parti gibi BBP de, "Yeni Osmanlılığı" desteklemiştir. Yazıcıoğlu, (SSCB'nin dağılmasından sonra) "Türki Cumhuriyetleri ile birlikte Yeni Osmanlılık durumu oluşmuştur" mealinde konuşmuştur (Birand, 1992 [Youtube]).

"Yeni Osmanlılık" kavramını en çok dile getiren AK Parti'den seçilen eski Başbakan Ahmet Davutoğlu'dur. "Stratejik Derinlik" adlı kitabında, özellikle Kemalist Dış Politika'nın problemlili olduğunu söylemektedir. Özal, Yeni Osmanlılık kavramını restore etmiştir. "Osmanlı İmparatorluğu'nu reddeden bir anlayış" bunulan Cumhuriyet yönetimi, aynı zamanda dış siyasette "İslam kimliği ve politikalarını reddetmiştir. Bu da doğal olarak "tarihsel mirası kullanamayan" bir dış politika tutumu geliştirmiştir. Osmanlı geçmişinden gelen "bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlanmak" olan bu durum, Atatürk'ün söylediği "Yurtta barış dünyada barış" ilkesine artık terk olunmuştur (Davutoğlu, 2016: ss. 45-90).

AK Parti'nin uyguladığı "Yeni Osmanlılık" ideolojisi, Suriye iç savaşından kaçıp ülkemize gelen beş milyon kişi ile kesintiye uğramış, Suriyeliler için harcanan para, kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca Türkiye'nin doğal felaketlerde hibe olarak her yere destek vermesine rağmen ne Arap devletleri ne de Türki Cumhuriyetler, Kıbrıs'ı hukuken tanımışlardır.

MHP lideri Bahçeli, "Lider ülke Türkiye" sloganı ile "Türkiye merkezli yeni bir medeniyet ve yeni bir dünya düzeni anlayışıyla; ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik gelişimini ve bilgi toplumuna geçişini sağlayarak ülkemizi, bölgesinde ve dünyada süper güç" (1993: s. 3) olacağını belirtmiştir. Türkeş'in bir mülakatta, "Ülkücülüğün çerçevesi Türkiye'nin sınırları ile sınırlıdır. İslam Birliği'ni yaymak ve İslam Birliği'ni kurmak gibi bir hedefimiz yoktur. Ancak İslam Birliği'ne karşı değiliz. İslamiyet'in yayılmasına karşı değiliz ama bu bizim hedefimiz içerisinde



değildir.” şeklindeki ifadesi, “Yeni Osmancılık siyaseti ile ilgilenmediğini” ortaya koymaktadır.

2008’de bağımsızlığını ilan eden Kosova, Avrupa’da Müslümanların çoğunlukta olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bir dönem parçası olmuş bir yerdir. Bu nedenle BBP lideri Yazıcıoğlu, “Kosova Evlad-ı Fatihan’dır, tanınmalıyız” demiştir. Bu bağlamda Yazıcıoğlu, “Bizim Kızıl Elmamız; Türk Birliği, Türk-İslam Birliği’dir. İnanç ve soy haritamızın olduğu coğrafyada bize ait medeniyeti inşa etmektir.” (Öznur, 2012: s. 334) şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Bu da Yeni Osmancılık medeniyetine karşılık gelmektedir.

### **3.5.4. AK Parti İktidarının MHP/BBP ile İlişkileri**

2002 yılından itibaren Türkiye’deki iç sorunlar giderek çoğalmaya başlamıştır. Bu dönem, krizlere ve darbe girişimine sahne olmuştur. Bunları anlamadan Türkiye’nin siyasi görünümüne bakılmamalıdır.

#### **3.5.4.1. TSK’ya Yapılan Operasyonlar ile MHP ve BBP**

TSK, Türkiye’nin milli güvenlik politikasında tek belirleyici aktör olma özelliğini korumuştur. Bunun sebebi, çeşitli tarihi ve siyasi nedenlerden kaynaklı olmaktadır. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan alınan ve Cumhuriyet’e intikal eden miras nedeniyle ordunun siyasal karar mekanizması içindeki etkinliğinin belirleyici rol oynamasıdır. Bu noktada, William Hale (1996), Türk ordusunun tarihsel mirasının üç ana ögesinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu ögelerden birincisi, Osmanlı’nın yükselme döneminden itibaren ordunun neredeyse bütünüyle devletle özdeşleşmiş hale gelmesidir. İkinci öge, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş sürecine girdiği 19. yy.’ın reform hareketlerinden itibaren ordunun Batı tekniklerinin ve düşünce kalıplarının benimsenmesine dayalı yeni aydınlanmanın öncüsü olduğuna dair oluşan inançtır. Sonuncu öge ise, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren ordunun devlet güvenliğinin tehlikeye düşmesi halinde açıkça siyasete müdahale edebileceği yeni bir geleneği de miras olarak almış olmasıdır.

FETÖ hemen hemen her parti ile ilgilendiği gibi MHP/BBP ile de ilgilenmiştir. Özellikle, Ülkücü camianın aksiyoner kitlesi, birçok eylem adına FETÖ’nün

planlarında yer almıştır. Eski adıyla Cemaat grubunun haftalık dergisi Aksiyon’da, “MHP lideri Devlet Bahçeli’nin soyağacı yazılmıştır. Bahçeli’nin soyunun Fettahoğulları olduğu, Osmanlı İmparatorluğu’nda Adana ve çevresinde “Gavur Dağı Ayanlığı” yaptıkları fakat Adana Valiliği’ne saldırılınca Fettahoğulları başlarından iki kişinin bahçede idam edildiği yazılmıştır. Bunlara ise ‘Torosların Ergenekonu’ denildiği belirtilmektedir. Devlet Bahçeli’nin bu bahçede her geçtiğinde ‘atalarını anmak için’ Fatıha okuduğu söylenmiştir (Yalçın, 2016: s. 242).

Radikal gazetesinin bir haberinde, Ergenekon kapsamında tutuklanan Eski Özel Harekat Dairesi Başkan Vekili İbrahim Şahin’in evinde yapılan aramalarda MHP liderinin büyükannesinin Ermeni olduğu yazılmıştır. Fakat Silivri’deki 13. Ağır Ceza Mahkemesi’ndeki davada Şahin, “Yalnızca ‘Bismillahirrahmanirrahim’ olan kağıtlar benimdir. Yoksa benle ilgisi yoktur” şeklinde ifade vermiştir (A.g.e. s. 238). Bu da FETÖ kumpaslarından bir olmuştur.

İç siyasete gelindiğinde, Ergenekon, Balyoz vb. Operasyonları’nda ordunun, hükümete darbe yapacağı düşüncesi ile askerler tutuklanmıştır. MHP, askere sahip çıkarken; BBP ise, 28 Şubat’taki gibi liberal demokrasiden taraf olmuştur ama şeffaf olunması ve gerçeklerin ortaya çıkarılmasını istemiştir (Yaşlı, 2019: s. 381). Ayrıca Özal’ın vefatına da Ergenekon Terör Örgütü’nün sebep olduğu hatta Özal’ın eşi ve oğlunun da işin içinde olduğu iddia edilmiştir.

Ergenekon Operasyonu’nun başlangıcı, 2007 Seçimi’nden önce 12 Haziran 2007 tarihinde, Trabzon İl Jandarma Komutanlığı’na yapılan bir ihbar ile İstanbul Ümraniye’de bir gecekondudaki aramada 27 el bombası ele geçirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bombaların sahibi ise emekli astsubay Oktay Yıldırım ile Süleyman Esen gözaltına alınıp tutuklanmıştır.

22 Ocak 2008’de, Türk Ortodoks Kilisesi sözcüsü ve Türk Ortodoks Kilisesi ilk kurucusu olan ve Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen Papa Eftim’in kızı Sevgi Erenerol, avukat Kemal Kerinçsiz, (mafya lideri) Sedat Peker, Taner Ünal, Fuat Turgut, Sami Hoştan ve birçok kişi gözaltına alınıp tutuklanmıştır (“Ergenekon’dan Çıktılar”, 2019). 22 Şubat 2008’de Ergenekon Operasyonu kapsamında, “Noel Baba Barış Konseyi” Vakfı’nın Kurucu Başkanı Muammer Karabulut Antalya’da gözaltına alınıp, İstanbul’a getirilmiştir (“Noel Baba’ya Ergenekon Gözaltısı”, 2008). Aslında Lozan Antlaşması ile Türkiye’de kalan ve “laiklik” nedeniyle fazla

güçlenemeyen Fener Rum Patrikhanesi, sürekli olarak “ekümenik” (muhtar ve eşit Ortodoks kiliseleri arasında onursal öncelik) (Türkçebilgi.com internet sitesi) kavramını ortaya atmaktadır. Laiklik, Batı Medeniyeti’nin hedefi olmuştur. 27 Ocak 2008’de Milliyet gazetesinde, Türk Ortodoks Kilisesi’nde yapılan aramalarda suikast ve bombalama planlarının çıktığı öne sürülmüştür. Bombalanacak yerler arasında; köprüler ve Başbakan Erdoğan’ın İstanbul’da kullandığı yol güzergahlarının krokileri de bulunmuştur. Aynı gün Hürriyet gazetesinde ise, “Bu çete (Ergenekon), bu eylemleri de PKK’nın içinde bulunan ve (Ergenekon’a) yardım eden kişilere sipariş etmiştir” şeklinde haber yer almıştır (Karabulut, 2009: s. 20). Hatta Sabah gazetesi, “Hrant Dink cinayet planı da Türk Ortodoks Kilisesi’nde hazırlandı” sürmanşeti ile yayınlanmıştır (“Cemaati değil malı olan patrikhane”, 2008).

21 Mart 2008’de, “Ergenekon Soruşturması” kapsamında İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek, Emekli Jandarma Genel Komutanı Org. Şener Eruygur, Kara Kuvvetleri’nden emekli Org. Hurşit Tolon, eski İstanbul Üniversitesi rektörü Kemal Alemdaroğlu ve Cumhuriyet Gazetesi’nden İlhan Selçuk’un aralarında bulunduğu çok sayıda isim gözaltına alınmıştır (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 52). “Ergenekon İddianamesi”, 25 Temmuz 2008’de kabul edilerek dava süreci başlamıştır (“Ergenekon’dan Çıktılar”, 2019).

“I. Ergenekon İddianamesi”nin Temel Belgesi’nde, “TSK bünyesinde faaliyet gösterdiği iddia edilen “Ergenekon” adı verilen gizli bir örgütlenme olduğu, Ergenekon örgütünün; Ergenekon Başkanlığına bağlı beş daire komutanlığı, iki daire başkanlığından oluştuğu, sadece Ergenekon Başkanı tarafından bilinen Opresyon Daire Komutanlığı altında bir yapılanma olduğu, Ergenekon örgütünün yazılı ve belli bir amaca giden kurallar çerçevesinde faaliyet yürüttüğü ve faaliyetlerin gerçekleştirilebilir olduğu, Ergenekon örgütünün amacının; ordu mensubu ve sivil şahısları kullanarak, Atatürk’ün adını, ilke ve inkılaplarını maskeleyerek yaparak illegal kazanç, gizli istihbarat, legal ve illegal faaliyetler, naylon terör örgütü kurmak, naylon şirketler oluşturmak, suikast ve propaganda gibi yöntemler ile bir örgütlenme oluşturup, gizlilik prensipleri altında Türkiye Cumhuriyeti’nin tüm devlet kadelelerini ele geçirip, örgütün amaçları doğrultusunda bir devlet yapısı kurmak olduğu tespit edildiği” belirtilmiştir (Karabulut, 2009: s. 47). Bu belge, FETÖ elemanı olan Tuncay Güney’in 2001 yılında gözaltına alındığında evinde bulunmuştur (Serkan Koç İnternet Sayfası,

[Youtube]). I. Ergenekon İddianamesi'nde, örgütün hedefinin, "Kızıl Elma" (yüzyüzündeki bütün Türkleri birleştirip büyük bir devlet kurmayı amaçlayan ülkü) olduğu iddia edilmiştir (A.g.i.a), [Youtube]).

Sancar (2017), Ergenekon Soruşturması ile ilgili olarak; "I. Ergenekon İddianamesi"nin suçlamaları arasında şunlar bulunmaktadır: "Hükümeti düşürmeye teşebbüs, halkı silahlı isyana tahrik, kişilerin özel bilgilerini veri olarak kaydetmek, Cumhuriyet gazetesine bomba atmak, Danıştay'a silahlı saldırı sonucunda Danıştay üyesi Mustafa Yücel Özbilgin'in cinayete kurban gitmesi, tanınmış asker ve sivil kişilere karşı suikast hazırlığında bulunmak".

FETÖ elemanı olan Güney'in, Hürriyet gazetesinde, "BBP'nin kuruluşu için Fethullah Gülen'in verdiği para desteğini Yazıcıoğlu'na teslim ettim" şeklindeki iddiası için Habertürk gazetesinde BBP lideri Yazıcıoğlu, "Fethullah Gülen'den para aldığım iftiradır" biçimde beyanat vermiştir (Habertürk: 2008). Daha sonra Güney, açıklama yaparak vicdan azabı yaşadığını ve BBP'den özür dilediğini söylemiştir (Hürriyet, 2008).

Sancar (2017), Ergenekon Soruşturması ilgili mahkemenin, bu dava ile Danıştay ve Cumhuriyet gazetesine saldırılar ile "Vatansever Kuvvetler Birliği Davası" başta olmak üzere yedi davayı" birleştirdiğini belirtmiştir. 2011 yılında "Oda TV Davası" ile ilgili olarak kimi gazeteciler tutuklanmıştır. Sancar (2017), Nedim Şener ve Ahmet Şık isimli gazetecilerin tutuklanmasının sebebinin ise Fethullah Gülen cemaatini eleştirmesi olduğunu belirtmiş ve bu gazetecilerin hapsedilmelerinin, ifade özgürlüğüne ve davanın meşruiyetine gölge düşürdüğünü vurgulamıştır.

Nokta dergisi 4 Nisan 2007'de, Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Emekli Oramiral Özden Örnek'e ait olduğu iddia edilen günlükleri yayınlamış ve TSK'nın 2004 yılında darbe planları yaptığını halka duyurmuştur. 6 Nisan 2007'de de Emekli Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur ve Örnek hakkında darbe planlamak suçundan (Paşalara Darbe Soruşturması, 2007, s. 202) inceleme başlatılmıştır.

II. Ergenekon Davası İddianamesi 25 Mart 2009'da kabul edilmiştir. Sanıklar arasında Şener Eruygur ile Hurşit Tolon gibi eski iki orgeneral dahil çok sayıda muzavvaf ve emekli asker yer aldığı için Türkiye'nin en önemli olaylarından biri olmuştur. Suçlanma nedeni ise terör örgütü yöneticisi ya da üyesi olmak olarak öne

sürülmüştür. İddianamede, emekli Oramiral Özden Örnek ve Mustafa Balbay, kendilerine ait olduğu iddia edilen günlüklerde “AK Parti hükümetine darbe yapmak” ile suçlanmışlardır (Torun, 2012).

Ergenekon örgütüne niçin terör örgütü dendiği konusunda, iddianamede; “ele geçirilen dokümanlara göre örgüt, hedeflerine ulaşmak için cebir ve şiddet kullanarak korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinin sadece birini değil hepsini benimsemektedir” şeklinde bilgi yer almıştır (Sancar, 2017). Bu arada Taraf gazetesinde yapılan habere göre, Deniz Kurmay Albay Dursun Çiçek’in imzasının bulunduğu öne sürülen “İrticayla Mücadele Eylem Planı” adlı bir belgeye dayanarak “AK Parti ve Gülen tarikatını bitirme planı” iddiası tartışmalara neden olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 54). Eski Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, TSK’nın internette sahte hesaplar kurarak illegal işler yaptığı yönündeki iddia kapsamında “Silahlı terör örgütü yöneticisi” olduğu iddiasıyla 5 Ocak 2012’de tutuklanmıştır (A.g.e.: s. 56) .

Sancar ve Akgönül (2017), gayrimüslimlere karşı “2006-2007 yıllarında (Cumhurbaşkanlığı Seçimi öncesinde) kamuoyunu derinden etkileyen bazı suikastler olduğunu belirtmiştir. 19 Kasım 2009’da Taraf gazetesinde habere konu olan “Kafes Eylem Planı” ile Türkiye’deki gayrimüslimlerin ad, adres, okul, vakıf ve ibadethaneleri belirlenecek, İstanbul’un Adalar ilçesinde duvarlara tehdit sloganları yazılacak, tehdit telefonları açılacak, gayrimüslimlere suikastler yapılacak ve azınlıkların yaşadığı mahallerde bombalar patlatılacaktır” şeklinde iddialar öne sürülmüştür.

Gayrilerimüslim suikastlerinin ilkinin, 5 Şubat 2006’da Trabzon’daki Katolik Rahip Andrea Santoro’yu öldürmesiyle Oğuzhan Akdin gerçekleştirmiştir (Habertürk, 2018). İkincisi, 19 Ocak 2007’de İstanbul’da gazeteci Hrant Dink’i Ogün Samast’ın öldürmesi ve sonuncusu ise BBP’nin güdümündeki Alperen Ocakları’nda da bulunmuş beş kişinin, 18 Nisan 2007’de Malatya’da Zirve Yayınları’nı basarak biri Alman üç kişiyi öldürmeleri olmuştur ve bu kişiler misyonerlik faaliyeti gerekçesiyle bu suçu işlediklerini belirtmişlerdir. Daha sonra bakıldığında, suikastleri işleyen bu kişilerin, FETÖ üyesi olmaktan dolayı tutuklanan eski Trabzon Emniyet Müdürü Ramazan Akyürek’in kışkırtması ile bu cinayetleri işledikleri gözlenmiştir (A.g.i.a., 2018).

Samast'ın Trabzon'dan yola çıkışı FETÖ örgütünün planı olmuştur. Ancak Dink'i öldürdüğünde panikleyen Samast bu planı uygulamamış ve kaçıp Samsun'da tutuklanınca 'Türk bayrağı' FETÖ'cü istihbaratçı polisler tarafından basına verilmiştir. Burada aslında 'Dink'i milliyetçiler öldürdü' propagandası yapılmak istenmiştir. En sonunda da, 'Dink'i Ergenekon öldürdü' yalanına başvurulmuştur. Hatta "Katil devlet hesap verecek" vurgusuyla devlet ile millet arasında husumet çıkarılmak istenmiştir (Şener, 2021: s. 11).

Daha sonraları çıkan deliller neticesinde Dink ile ilgili olarak 'kamu görevlileri' davasında FETÖ'cülerden Ramazan Akyürek ve Ali Fuat Yılmaz'ın ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılırken, Samast ile Tuncay, Zeynel Abidin Yavuz, Erhan Tuncel, Yasin Hayal, Ersin Yolcu, Ahmet İskender hakkında FETÖ üyesi olmak suçundan yargılanmalarına karar verilmiştir. (A.g.e.: s 11)

"Ergenekon Soruşturması'nda, bu oluşumu özellikle nereseyde birçok medya kanalı "Ergenekon Terör Örgütü" diye lanse etmiştir. Bunların amaçları; Etno-sembolik teoride, Türklerin mitolojik ortaya çıkışını konu alan "Ergenekon Destanı"nı, bir "terör örgütü" adı ile anarak unutturmaya çalışma durumu olmuştur (Sarızeybek, 2009: s. 95).

Taraf gazetesi yazarı Mehmet Baransu'nun, 20 Ocak 2010 günü bavullarla mahkemeye getirdiği dosyalar sonucunda, TSK hakkında "Balyoz Hareket Planı Davası" açılmıştır. "Balyoz Hareket Planı Davası", 5-7 Mart 2003'te İstanbul'da yapılmış bir "askeri plan semineri'nden kaynaklanmıştır. Mahkeme tarafından 19 Temmuz 2010'da kabul edilen iddianame sonucunda, 196 muvazzaf ve emekli asker hakkında, (AK Parti hükümetini) hükümeti cebren düşürmeye teşebbüs suçlamasıyla 15-20 yıl ceza istemi ile dava açılmıştır.

İddianameye göre seminer, "I. Ordu Komutanı Çetin Doğan liderliğinde hükümete darbe yapılması için bir prova olmuştur ve dört eylem planından oluşmuştur. Beş aşamada tamamlanması planlanmıştır. Bunlardan birincisi, istihbaratın toplanmasıdır. İkincisi, bir kargaşa ortamının yaratılmasıdır. Bu amaçla "Çarşaf Planı" uygulanıp Fatih Camii, "Sakal Planı"nında ise Beyazıt Camii bombalanacaktır. "Oraj Planı" ile Ege hava sahasında bir Türk jeti düşürülecek, "Suga Planı" ile de Ege'de Yananistan ile kriz yaratılacaktır. Üçüncü aşama, darbe

yapılmasıdır. Dördüncü aşama, “Milli Mutabakat Hükümeti”nin kurulmasıdır. Sonuncu aşama ise seçime gidilmesi olarak belirlenmiştir (Oran, 2017).

Bu arada Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç’a suikast yapılacağı iddiasıyla 19 Aralık 2009’da Ankara’da bulunan “Seferberlik Tetkik Kurulu” aranmak istenmiştir. Mühürlü oda olan “kozmetik oda”; seferberlik, savaş ya da işgal durumlarına karşı devletin en yüksek stratejilerini içermektedir. Bunlar; FETÖ’cüler tarafından ABD’ye kaçırılmıştır (“FETÖ Gerçekleri”, 2020). Böylelikle, “yeniden Kuva-yi Milliye örgütünü” tasfiye etmek istemişlerdir (Sızıntı Belgeseli-3, 2020).

CHP’nin 2011 Genel Seçimleri’nde FETÖ operasyonu yüzünden tutuklanan Tuncay Özkan ve Mehmet Haberal’ın milletvekili aday olmaları ile birlikte MHP de subay Engin Alan’ı milletvekili aday yapmıştır. CHP’li tutuklular ve Alan (“Engin Alan Kimdir, Nerelidir, Nerede Doğdu? Kaç yaşında?”2011), milletvekili seçilmiştir. Fakat mahkemesi bitmediği için milletvekili olamamıştır. 2012’de Balyoz Davası sonucunda, Alan suçlu bulunarak 18 yıl hapsine karar verilmiştir. 9 Ekim 2013’te Yargıtay da onayınca Alan’ın milletvekilliği düşürülmüştür. Alan, AYM tarafından davanın incelenmesini istemiştir. Sonunda AYM kararına göre Alan, serbest bırakılmıştır.

Ayrıca MHP’de 2011 Genel Seçimleri’nden önce meydana gelen ve pek çok milletvekilinin yeniden aday olmaması ile sonuçlanan kumpas olaylarının, aslında arkasında FETÖ olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta BBP Genel Başkanı Yazıcıoğlu ve ekibinin helikopterini, Türk askeri jetlerinin düşürdüğü söylentileri de konuşulmuştur.

28 Şubat 1997’deki MGK toplantısında ordu, “İrticai Faaliyetler”den dolayı hükümete bir muhtıra vermiştir. BBP ise demokrasiye sahip çıkmıştır. Düzel (1997), Yazıcıoğlu’yla yaptığı bir röportajında, kendisinin “Asker yılbaşından beri fiilen siyasetin içine girdi. Kriz yönetmeliği çıkardı ve Başbakanın (Erbakan) yetkilerinin bir kısmı devredildi. Bir siyasi parti gibi davranıyor. İktidarın görevini çoktan üstlendi, muhalefetin görevini de eline aldı. Bu gerilimin mutlaka azaltılması lazım.” dediğini belirtmiştir. Genelkurmay II. Başkanı Org. Çevik Bir ise, “Sincan’da demokrasiye balans ayarı yaptık” demiştir. “Postmodern Darbe’nin faileri müebbet hapse çarptırılmıştır (2018). MHP ise, ikilemde kalmıştır, yani devlet ve halk arasında kalmıştır. “Başörtüsü ve İmam-Hatip konularında” BBP, “Bürokratik

Cumhuriyet, demokrasiden rahatsız” diyerek durumu özetlemiştir. MHP’de ise, taban bu duruma karşı çıkarken, parti üst yönetimi ise devlet ile karşı karşıya gelmek istememiştir.

12 Nisan 2012’de, “28 Şubat Postmodern darbesi” için de dava açılmıştır. 13 Nisan 2018’de Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı ile birçok sanık ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır (“28 Şubat postmodern darbesi cezasız kalmadı”, 2018). BBP’nin demokrasi adına yaptıkları gerçek anlamda Türk demokrasisine katkı sağlamıştır.

Beş yılı aşkın bir süre devam eden “Ergenekon Davası”, tutukluluk süresinin çok uzun olmasından kaynaklanan “insan hakları ihlallerine” konu olmuştur. Kuddusi Okkır, tutuklulukta kanser olmuş ve hastaneye götürülmediği için ölmüştür. Ayrıca Kaşif Kozanoğlu duruşma sürecinde ölmüştür. Bu da kamuoyunda rahatsızlık yaratmıştır. “Ergenekon Davası”, 5 Ağustos 2013 tarihinde kararın açıklanmasıyla sona ermiştir. Eski Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ dahil 17 kişi müebbet hapis, 65 kişiye değişen oranlarda hapis cezaları verilirken 21 kişi beraat etmiş, toplamda 275 kişi yargılanmıştır (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 495).

Bir ihbarla 2007 yılında başlayan, aradan geçen yıllarda yüzlerce insanın mağdur olduğu Ergenekon davası, verilen 235 beraat kararıyla resmen sona ermiştir. Yargıtay’ın bozma kararının ardından yeniden görülen Ergenekon davası ikinci kez karara bağlanmıştır. İstanbul 4. Ağır Ceza Mahkemesi, tüm sanıkların ‘Ergenekon adı altında örgüt kurmak, yönetmek, üye olmak, örgüte yardım etmek’ suçlarından delil yetersizliğinden beraatına karar vermiştir. Savcı da mütalaasında örgütün varlığının ‘saptanamadığını’ söylemiştir.

12 yıl sonra 235 sanık hakkında ikinci kez kararını açıklayan mahkeme heyeti, tüm sanıkların ‘Ergenekon örgütü adı altında örgüt kurmak, yönetmek, üye olmak, örgüte yardım etmek’ suçlarından delil yetersizliğinden beraatına karar vermiştir. Davaya ilişkin 30 Kasım 2018’de görüşünü açıklayan duruşma savcısı ise, “Var olduğu kesin olarak saptanamayan örgütün, suçun işlenmesinden sorumlu tutulma olanağı da hukuken ve fiilen yoktur” demiştir.

Danıştay saldırısı ve Cumhuriyet gazetesine molotof atılması eylemlerinin sanıklarından Osman Yıldırım, İsmail Sağır, Erhan Timuroğlu’nu mahkeme müebbet hapis cezasına çarptırarak Yıldırım, Timuroğlu ve Sağır’ın tutuklanmasına karar



vermiştir. Eski Esenyurt Belediyesi Başkanı Gürbüz Çapan, eski Özel Harekât Daire Başkan Vekili İbrahim Şahin ile Ergenekon soruşturmasının başlamasına neden olan el bombalarının sahibi olduğu öne sürülen emekli astsubay Oktay Yıldırım'ın da aralarında bulunduğu 14 kişi ise 10 ay ile 11 yıl 4 ay arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmıştır. Ceza verilen 9 sanık hakkında hükmün açıklanması geri bırakılırken Şener Eruygur hakkındaki dava sağlık sorunları, Salih Kunter hakkındaki dava ise ölümü nedeniyle düşürülmüştür. Bir sanığın dosyası ayrılmış, 206 sanık hakkında ise delil yetersizliğinden beraat kararı verilmiştir.

Usta (2019), bir gazetenin kullandığı “Ergenekon’dan Çıktılar” başlığının, aslında “etno-sembolik teori”de, Türklerin mitolojik ortaya çıkışını konu alan “Ergenekon Destanı”nı, bir “terör örgütü” adı ile anarak unutturmaya çalışmak amaçlı bir uydurmaya olduğunun görüldüğünü belirtmiştir. Böylelikle Smith’in etno-sembolcü beş direktifinden, “milletleri oluşturan özelliklerinden birisi” olan mitoloji dikkate alındığında, Ergenekon mitinin bazı oluşumlar tarafından unutturulmaya çalışılması nedeniyle bu konuda bazı çözümlerin bulunması gerekmektedir.

BBP lideri Yazıcıoğlu, Ergenekon, Balyoz vb. davalar ile ilgili şöyle konuşmuştur: “Ortada 2500 sayfalık bir iddianame var, yeni ek iddianameler de hazırlanıyor. Devam eden dava sürecinde artık gün geçtikçe dava magazinleşiyor. Müthiş bir dezenformasyon yaşanıyor. Her taraftan bilgi kirliliği pompalanıyor. Dava özünden saptırılıyor. Bu davayla ilgili gerek soruşturma safhasında gerekse mahkeme safhasında savcılara, yargıçlara, devlet kurumlarına ve herkese büyük görev düşüyor” (BBP İnternet Sayfası).

Şen (2008), Yazıcıoğlu’nun, Zaman gazetesinde çıkan bir röportajda, “Ergenekon nasıl bir örgüt?” sorusuna şu cevabı verdiğini belirtmiştir: “(...) Bu yapının ne kadar tek merkezli olduğu ve sıkı bir örgüt yapılanmasına sahip olduğuna dönük henüz bir netlik göremiyorum. Belki tek bir çatı değil ama kontrol dışı, birbirinden farklı odaklar şeklinde gelişen ve yürüyen bir örgütlenmeden bahsedilebilir. İddianame, tek ve merkezi disiplin altında bir çatıyı henüz kurabilmiş gözüküyor. Tüzük, program ve komite olduğuna göre herhalde liderini de bulacaklardır.”

Hüseyin Yayman (2015), bir yazısında şöyle yazmıştır: “MHP-BBP ittifakı mümkün mü? Bu seçimde en büyük planları, MHP ve BBP’yi birleştirmek. Bu

koalisyon için her türlü yolu deniyorlar. Ancak paralel yapı dosyasına hakim olan Devlet Bahçeli böylesi bir ittifaka karşı çıkıyor. 2011’de MHP’yi barajın altına itmek için kumpas kuranlar şimdi MHP/BBP ittifakı için çalışıyorlar. Bu kadar tutarsız ve ilkesizler. (...) Hükümeti çözüm süreci üzerinden vurmaya planlayan paralel yapı MHP/BBP ittifakını kurdurarak AK Parti’nin önünü kesmek istiyor. Amacına ulaşabilir mi? Daha önce olduğu gibi bu defa da başaramayacaklar ve daha da keskinleşecekler. Devlet Bey’in kamuoyu önünde fazla konuşmasa da ontolojik olarak Gülen hareketine mesafeli ve devletçi bir tavrı olduğu biliniyor”.

#### 3.5.4.2. FETÖ

1971 Askeri Muhtırası ile Türkiye’de sol darbe engellenince Batı’nın güdümünde olan FETÖ’nün TSK’ya sızdığı söylenmektedir. Fethullah Gülen’in, sadece “FETÖ terör örgütünün başı” değil aynı zamanda da “Said-i Nursi ekolüne bağlı olarak Nurcu tarikatında olduğu” da söylenmektedir. Yargıtay Onursal Daire Başkanı Hamdi Yaver Aktan, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında şunları söylemiştir: “Soğuk Savaş döneminde ‘Komünizmle mücadele etmek için’ kurulan TKMD’nin Erzurum başkanlığında Fethullah Gülen olmuştur (1963). Daha sonra Gülen, vaiz olarak İzmir şehri Kestanepazarı Camii’de çalışmıştır. İzmir ve çevresinde Nurcuların evlerinde ‘nur risalesi okunduğu’ iddiası ile 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası tutuklanmıştır. 20 Eylül 1972’de mahkum edilmiştir. Ancak CHP-MSP hükümetinin “genel affı” ile bırakılmıştır” (Bayer, 2020: s. 18).

Gülen, giderek genişleyen cemaati ile himmet toplantıları yaparak halktan toplanan bağışlarla finansal getiri elde etmiştir. FETÖ’nin basılı yayını ise İzmir’deki Türkiye Öğretmenler Vakfı’nın çıkardığı Şubat 1979’da yayın hayatına başlayan Sızıntı dergisidir. Başyazarı ise Abdülfettah Şahin mahlasını kullanan Fethullah Gülen’dir (Sızıntı Belgeseli: 1). 12 Eylül Darbesi’nden sonra ANAP iktidarında Turgut Özal hükümeti, şirket ve vakıfların da özel okul açabileceklerine yönelik yasa çıkarınca FETÖ okullar açmıştır. Ayrıca 1970’lerde Polis Koleji’ne adam sokan FETÖ, artık 1986 yılında da askeri liselere öğrenci sokmuştur (Sızıntı Belgeseli: 2).

FETÖ ayrıca 1994 yılında “GYV”ni kurarak kamuoyu elde etmeye çalışmıştır. 1996’da “Dinlerarası Dialog” toplantıları yaparak “hoşgörü iklimi” sağlamaya ve gayrimüslim cemaatleri ile bağ kurmaya çalışmıştır (A.g.v.). Çobanoğlu (2017),

araştırmasında Gülen'in, Vatikan'da Papa II. Jean Paul ile görüştüğünü söylemiştir. 28 Şubat sürecinde, FETÖ takiye ("Takiye ne demek? Takiye TDK Sözlük Anlamı"; 2020) ve "olduğundan farklı görünme" adına bir televizyon kanalına çıkararak "Erbakan'ın istifasını" istemiştir.

28 Şubat sürecinde, Fethullah Gülen cemaati de takibe uğramıştır. Sonunda 1999'da ABD'ye gitmiş ve bir ay sonra da gözaltı işlemi başlatılmıştır. Fethullah Gülen cemaatinin bir sivil toplum örgütü gibi görenen ancak laik Cumhuriyeti yok ederek İslam-Kürt bir düzen kurmak istediği, DGM'ye sunulan dilekçede kaydedilmiştir. Bunun için Ankara eski Emniyet Müdürü Cevdet Saral ile İstanbul Organize İşler Müdürü Adil Serdar Saçan araştırmaya başlamışlardır. Bu araştırmanın başlama tarihi 16 Temmuz 2001'dir. Dönemin İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, Türkiye'ye kaçırılan "karapara olayı"nı araştırmak istemiştir. Bu hesaplar, İsviçre bankalarında bulunmuştur. Fakat bütün girişimlere rağmen ekipler dağıtılmış ve Türkiye'ye bu paralar getirilememiştir (Karabulut, 2009: ss. 51-59). Bu paranın yaşlaştık 100 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Bu paranın himmet paraları olduğu ve FETÖ'nun bunları alıp ABD'ye götürdüğü iddia edilmiştir.

FETÖ, ordu yerine silahlı gücü olan emniyet kuvvetlerine (polis) yuvalanmaya başlamıştır. Burada ise en büyük güce ulaştığı görülmüştür. 1971 Muhtırası'ndan sonra SSCB'nin darbe ile Türkiye'yi komünist yapma amaçlı sosyalistleşme süreci atlatılınca FETÖ, TSK'da askerler arasına sızmıştır.

FETÖ ile uğraşan, "Etki Ajanları-Nüfuz Casusları ve Fethullahçılar" adında bir rapor yazan ve "Köstebek" adlı bir kitabı tamamlayan Necip Hablemitoğlu öldürülmüştür (Sızıntı Belgeseli: 2). FETÖ'nün adamlarından olan Şerif Ali Tekalan, MHP lideri Bahçeli ile iki defa görüşmüş ancak kendisinden olumlu yanıt alamayınca Bahçeli için "Dinsizdir, namaz kılmasını bilmez" şeklinde dedikodular türetilmiştir (Yalçın, 2019).

MHP lideri Bahçeli, 11 Ocak 2007'de düzenlediği basın toplantısında, "AK Parti, siyasi bir cemaat partisidir. Yalan, riya ve aldatmacadan ibaret olan siyasi sermayesi tükenen bu zihniyet, şimdi ümidini gerginlik ve cepheleşmeye bağlamıştır" diyerek FETÖ'nün yaptıklarını net biçimde ortaya koymuştur (MHP İnternet Sayfası). FETÖ, ayrıca Mayıs 2010'da CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'a ait internet görüntüleri yayınlanmış ve bir "kaset komplosu" düzenlenmiştir.

FETÖ'nun kurdurduğu çok sayıda paravan internet sitelerinden “Farklı Ülkücülük” adlı sitede 26 Nisan 2011’de, MHP’nin ileri gelenlerinden bazılarına ait uygunsuz görüntüler afişe edilmiştir. Zaman gazetesi de aynı anda MHP aleyhinde haber yapmaya başlamıştır (Yalçın, 2019).

Mehmet Toprak (2021), araştırmasında BBP Genel Başkanı Yazıcıoğlu ve ekibinin, 2009 Yerel Seçimleri için Kahramanmaraş’tan Yozgat’a giderken helikopterlerinin düştüğünü belirtmiştir. Bazı insanlar, “Yazıcıoğlu’na suikast yapıldı” şeklinde tutum sergilemişlerdir. Türk askeri jetlerinin, helikopteri düşürdüğü söylenmiştir. Bu durumda da Ergenekon Terör Örgütü’nün Yazıcıoğlu’na suikast yaptığı iddia edilmiştir. Uzun süren aramalardan sonra Yazıcıoğlu ve ekibinin naaşları bulunmuştur (Avcı, 2015: ss. 285-289). Latif Şimşek (2021), helikopter enkazına ilk giden görgü tanığı Abdullah Göllü’nün, enkazda Yazıcıoğlu’nu göremediklerini, bir gün sonra enzaka geldiğinde de Yazıcıoğlu’nu gördüğünü ve ölmüş olduğunu söylemiştir. Kazadan sonra BBP Erzurum Eski İl Başkanı Emrullah Önalın, Yazıcıoğlu’nun kazasını araştırırken, Ahmet Apak’ın bir video gösterdiğini ve Yazıcıoğlu’nun kazadan sağ kurtulduğunu, kaza yerine gelen askerlerle birlikte görüntülediğini söylemektedir. Daha sonra FETÖ tarafından Apak ve oğlu öldürülmüştür. Böylelikle Yazıcıoğlu’nun FETÖ tarafından öldürüldüğü söylenmekte lakin ispat edilememektedir.

Fethullah Gülen, Yazıcıoğlu’nun ölümüyle ilgili yürütülen soruşturmanın örtülmesi gerektiğini söylemiştir. Bu konudaki bilgiyi ise Abdullah Önder vermiştir. Önder, 8 Mayıs 2018’deki ifadesinde, Yazıcıoğlu’nun bulunduğu helikopterin enkazına ilk giden ve bazı teknik cihazları sökerek bunu kayda alan Aydın Özısıcak ve Davut Uçum’un 15 Temmuz darbe girişiminden sonra FETÖ ile bağlantısı olduğu görüldüğünü ve bu kişilerin avukatlığını yapan Mustafa Atalar’ın da FETÖ’cü olduğunu belirtmiştir. Önder, ayrıca Gülen’in, “Bu ortaya çıkarsa altından kalkamayız” dediğini söylemiştir (Şener, 2020: s. 14).

Önder, “... helikopterden cihazları sökenler (15 Temmuz darbe girişiminin gecesi) Erdoğan’a suikaste gidenlerdi” demiştir. Önder, “2014 yılı başında dersanelerin kapatılması sürecinde (...) (Gülen’in eskiden ikamet ettiği İzmir’deki toplantıda) bir F-16 maketi vardı. Orada verilen brifingde bu F-16’nın Yazıcıoğlu’nun helikopterinin üzerinden geçen F-16’nın maketi olduğu söylendi. O

tarihte F-16'yı kullanan pilotun bizden biri olduğu da söylendi” diyerek bir iddia ortaya atmıştır.

Yazıcıoğlu, ölümünden önce işlenen cinayetler konusunda, “Bizim tarlayı sürmüşler” diyerek büyük tepki göstermiştir (A.g.e.: s. 14). Bu arada Dink cinayetinde yargılanan FETÖ’cü istihbaratçı Ali Fuat Yılmaz’ın başında bulunduğu ekip tarafından Yazıcıoğlu’nun faaliyetleri 2007 yılında izlenmeye başlamıştır. Yazıcıoğlu, FETÖ’nün devlet içinde yapılanmasına karşı çıkmış ve “Devletin içine çete sızmışsa ne gerekiyorsa yaparım” demiştir. Fethullah Gülen, Yazıcıoğlu’nun ölümünden birkaç gün sonra, “Aldırırsanız böyle kurban gidersiniz, bir perşembe günü akşamı vefat eder, bir cuma günü cenazenize ulaşırlar” demiştir (A.g.e.: s. 14). 2020’de ulaşılan belgelere göre, “Yazıcıoğlu’nun düşen helikopterine yakından uçan iki F-16 uçağından birinin FETÖ’nun TSK imamı Adil Öksüz’le irtibat halinde olduğu saptanmıştır (“Son dakika haberi...Muhsin Yazıcıoğlu suikastında flaş gelişme! Adil Öksüz devreye girdi”, 2021). Daha sonrasında BBP, Olağanüstü Kongre’ye gitmiştir. Yalçın Topçu, BBP Genel Başkanı olmuştur.

Daha sonra yapılan soruşturmada, FETÖ’cü istihbaratçıların, 2007 yılında Hrant Dink’in susikasti olayını, aslında BBP’yi de kapsayacak olan bir komploya çevirmek istedikleri görülmüştür. Akgönül (2017), araştırmasında FETÖ’cü emniyet müdürü Ramazan Akyürek’in, BBP üyesi Erhan Tuncel’i polis muhbiri olarak işe aldığını ve Dink suikastini işlemesi için Ogün Samast’a azmettirdiğini belirtmiştir. Samast polis tarafından yakalandıktan sonra ifadesinde çekilen fotoğrafta “Türk Bayrağı tutması” ve panodaki “Vatan toprağı kutsaldır. Kaderine terk edilemez” yazısı tepki çekmiş, bu durum milliyetçileri zor duruma düşürmüştür. Sancar ve Akgönül (2017), MHP’nin gençlik derneğı olan “ÜGD”nin, Dink öldürülmeden önce Dink’in çalıştığı İstanbul Şişli’deki Agos gazetesi önünde protesto gösterisi yaptıklarını belirtmiştir. 2005’te Trabzon’daki McDonalds’ın bombalanması eyleminden sorumlu Yasin Hayal’in ise “Alperen Ocakları” üyesi olduğu ortaya çıkmıştır.

FETÖ, kendi kurumlarına sahip büyük bir cemaattir. FETÖ’nün gazeteleri olan; Zaman, Bugün, Taraf, Millet, Meydan, Özgün Düşünce, Yarına Bakış, Yeni Hayat; aylık dergisi olan Sızıntı, haftalık dergisi olan Aksiyon ve televizyon kanalları olan Samanyolu, Kanaltürk, Bugün ve Mehtap ile büyük bir medya imparatorluğu oluşturmuştur (Yayla, 2016: ss. 96-97).

Eski Adalet Bakanı Sadullah Ergin, dikkat çeken bir şekilde, “Savcılar ve hakimler bizi (hükümeti) dinlemiyor” diyerek AK Parti ile FETÖ arasındaki ikilemi belirtmiştir (Sızıntı Belgeseli: 4).

MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ın, FETÖ tarafından KCK soruşturması kapsamında 7 Şubat 2012’de polis tarafından çağırılması, AK Parti ile FETÖ arasındaki ilk sürtüşme olmuştur. Bu kapsamda, MİT Müsteşarı tutuklanınca Başbakan Erdoğan’ın da tutuklanması planlanmış ve kamuoyunda da “PKK ile görüşüp vatani satıyorlar” propagandası uygulanmak istenmiştir (A.g.v.).

FETÖ, AK Parti hükümetini düşürmek için “Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan gibi ülkelerdeki “Renkli devrimler” (bunları ‘sivil toplum’ kandırmacısıyla George Soros adlı küreselleşme adına darbe yapan iş adamı ve çevresi) ile 2011’deki Arap Baharı” gibi bir kalkışmayı denemiştir. İstanbul Taksim’de bulunan Gezi Parkı’nın bir kısmının yıkılarak, 31 Mart 1909 Gericî Olayları’nın başladığı ve daha sonradan yıkılan Topçu Kışlası’nın tekrar yapımının planlanması, bu inşa edilirken AVM ve rezidans olarak inşa edilmek istenmesi, ayrıca da Taksim Meydan Düzenlemesi kapsamında ağaçların kesilmesinin istenmesi Gezi Olayları’nı başlatan protestolara neden olmuştur. Fakat çevrecilerin, ardından özellikle de sol grupların destek vermesiyle bu protestolar bir kargaşaya dönüşmüş ve Gezi Olayları’na sebep olmuştur (Sever, 2015: s. 134). Türkiye çapında olaylar meydana gelmiştir. Burada FETÖ tarafından kullanılan emniyet mensuplarının da payı olmuştur.

MHP lideri Bahçeli, “Neden Gezi’de (Parkı) meydana ÜO gibi örgütleri çıkarmadınız?” sorusuna, “Biz vatan mücadelesi verirken dört beş ağaç gölgesinde yatanlar acaba nedereydi? AKP-BDP-PKK-İmralı canisinin birlikte yürüttükleri süreç ihanetine karşı onurlu ve cesur şekilde duruş gösterirken, şimdilerde bize akıl verenler nerelerde geziyorlardı?” şeklinde cevap vermiştir (MHP İnternet Sitesi).

14 Aralık 2013 tarihinde FETÖ’nün medya ayağına yapılan baskına, FETÖ de 17 Aralık’ta bazı bakanların çocuklarını ve kamuoyunca tanınan kişileri gözaltına alarak cevap vermiştir (Sızıntı Belgeseli: 5). 21 Aralık’ta Başbakan Erdoğan, Cemaate, “paralel yapı” demiştir. Daha sonra da Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan’ın emriyle; Ergenekon, Balyoz. vb. oprasyonlardan dolayı hapse giden askerler tutuksuz olarak serbest bırakılmıştır (A.g.v.). 22 Temmuz 2014’te şafak baskınıyla FETÖ’cü bazı emniyet mensupları gözaltına alınıp tutuklanmışlardır. 29

Haziran 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, her yerde hatta Cumhurbaşkanlığı'nda bile FETÖ'cülerin olduğunu söylemiştir (A.g.v.). TSK'daki YAŞ toplantısında FETÖ'cü general ve özellikle albay rütbesindekilerin TSK'dan ihraç edileceği söylenmiştir. Darbe planlayan FETÖ'cülerin harekete geçmelerini öne çeken olay ise İzmir Askeri Casusluk Soruşturması'nda İzmir Başsavcıvekili Okan Bato'nun "darbede yer alacak subayları", 7 Temmuz 2016 tarihinde savcılığa çağırması olmuştur. Savcının çağırmasına rağmen FETÖ'cüler gelmeyince 16 Temmuz 2016 tarihinde şafak operasyonu ile gözaltına alınmalarna karar verilmiştir. Bunu öğrenen FETÖ mensupları ise 15 Temmuz gecesi darbe yapmaya karar vermişlerdir (A.g.v.).

### ***3.5.4.3. Hükümetteki AK Parti ile MHP/BBP Arasında Kürt Sorunu***

Kürt Sorunu ile ilgili olarak Rıza Nur, "Maarif Vekililiği" (Milli Eğitim Bakanlığı) esnasında Ziya Gökalp ile konuşmasında şunları söylemiştir. "Kürtler meselesi beni üzüyor. Bir şey yok ama bir gün milli davaya kalkacaklar. Bunları temsil etmek lazım. Tetkikata başladım. Temsil usullerine dair kitaplar getirttim. Diyarbakir'de olan Ziya Gökalp'e de para gönderip Kürtlerin coğrafî, dilbilim, kavmi ve sosyal durumunu tetkik ettirdim. Bir rapor gönderdi. Maksadım oranın bir Makedonya olmadan, kökünden meselenin halli idi". Bu rapor, "Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler" başlığıyla hazırlanmıştır (Gökalp, 2018: xiv). Türkiye'de çok partili yaşama geçilirken, iktidardaki DP'nin kapitalist serbest piyasa ekonomisi, Kürt ağalık reislerine yarayıp onları zenginleştirirken köylerdeki fakir Kürtler ise daha fazla hak istemişlerdir (Ahmad, 2010: s. 200).

1962-1963 yıllarında kurulan koalisyon hükümetinde; CHP, CKMP ve YTP yer almıştır. Dönemin CHP'li İçişleri Bakanı ve "Anadolucu olan" Hıfzı Oğuz Bekata, TBMM'ndeki konuşmasında, YTP'nin (özellikle de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun) (Aktürk, 2015: s. 166) Doğu illerine ve İstanbul'da çoğunlukla Kürt öğrencilerin kaldığı yurtlara ayrılan kaynağın arttırılmasına yönelik hareketinin "etnik Kürt kayırmacılığı"na neden olduğunu ve YTP'nin "Kürt milliyetçiliği"ni desteklediği ima etmiştir. Bekata'nın suçlamaları üzerine YTP'den Kemal Badıllı ile Abdülatif Aykut, "Kürtlerin bir millet olarak tanınmasını teklif etmişlerdir (A.g.e. : s. 166).

Kürtlerin başında bulunan Mustafa Barzani bu dönemde Irak'a gelmiştir. Fakat Kasım'ın verdiği "özerlik sözünün" tutulmadığını gören Barzani, 1962 yılında "Kürt ayaklanması" çıkarmıştır (Aydın ve Taşkın, 2015: s. 172). Bu durum da Türkiye'deki Kürtleri harekete geçirmiştir.

27 Mayıs 1960 Darbesi'yle birlikte daha özgür ve sosyal haklara bağlı 1961 Anayasası'nın sağladığı imkanla yeni bir siyasi parti olarak "sosyalist TİP" de kurulmuştur. 9-10 Şubat 1964 tarihlerinde toplanan 1. TİP Kongresi'nde, "Doğu Kalkınması"na özel bir önem verileceği vurgulanmıştır. TİP siyasi programında, "Kürtçe ve Arapça konuşanlar ve Alevi mezhebinden olanların, bu durumları nedeniyle ayrıma uğradıkları, bu kapsamda TİP iktidara geldiğinde bu ayrımcılığın kaldırılacağı ve Anayasa'nın eşitliği öngören 12. maddesinin tam anlamıyla uygulanacağı vaat edilmiştir (A.g.e.: s. 132-133). Bu arada Ankara'da DDKO kurulmuştur. Bu dernek, Kuzey Irak'taki muhafazakar Barzani ile temas halinde olmuştur. Kürt Sorunu'na, komünizm çerçevesinde bir çözüm bulmak isteyenlerin yanı sıra Türkiye solunun dışında "sosyalist bir Kürdistan kurmak" için solun radikal tarafında "Kürt örgütler" de ortaya çıkmıştır (A.g.e.: s. 136).

17 Ocak 1991'de ABD önderliğinde kurulan koalisyon, "Çöl Fırtınası Harekatı" ile Irak'a yönelik 5 hafta süren saldırılara başlamıştır. Bu arada koalisyon, Iraklı grupları Saddam'ın devrilmesi halinde ülkeyi yönetecek bir plan oluşturmak için teşvik etmişti. Kuveyt işgalden kurtarılmış ancak Saddam yerini korumuştur. Saddam'ın "Cumhuriyet Muhafızları", Kürtler ve Şii'lere de yönelik saldırı başlatmıştır. BM, bunun üzerine Irak Hava Kuvvetleri'nin uçamadığı, Kürtler için 36. Paralel ve Şii'ler için de 32. paralel kapsamında "Uçuşa Yasak Bölge" konusunda anlaşmaya varmıştır. Kürtler için "Huzur Operasyonu" yapılarak Kürtlerin, Saddam'dan kaçıp sığındıkları yer olan Türkiye ve İran'dan kendi bölgelerine dönmeleri sağlanmıştır. Bu arada 1984'ten beri terör eylemleri yapan PKK, eylemlerini tırmandırarak Türkiye'yi bir "iç savaş ortamı"na hazırlamak istemiştir.

Ayrıca özellikle İHD, devletin bazı güçlerinin, yöre halkına karşı gösterdiği şiddeti ağır bir biçimde eleştirirken, PKK'nın terör eylemleri ile köyleri basıp birçok kişinin öldürülmesi konusunda sessizliğe büründüğü için, roman yazarı Adalet Ağaoğlu, İHD'nin kurucu üyesi olmasına rağmen etnik milliyetçi propaganda yolu izleyen PKK'nın iç savaş ortamı hazırlaması nedeniyle İHD'den istifa etmiştir (Kaplan, 2005: ss. 301-304).



“Kürt Sorunu”, 1999’da Öcalan’ın yakalanıp İmralı Cezaevi’nde idam istemiyle yargılanmasıyla sönmüştür. Fakat ABD’nin 11 Eylül saldırıları ve kitle imha silahına sahip olduğu iddiasına dayanarak Irak’ı işgal etmesiyle Kürt Sorunu yeniden toparlanma sürecine girmiştir.

2003’te, Saddam yönetimindeki Irak ordusu geri çekilince, Peşmerge, Kerkük kentine girmiş ve devlet dairelerini yağmalamıştır. Bu sırada tapu müdürlüğündeki kayıtlar yakılmıştır. Bundan sonrada Irak Türkmenleri göçe zorlanmıştır. Böylelikle Irak Türkmenlerinin tapu kayıtları olmadığı için kendilerine kentte oturma izni verilmemiş, yerlerine Kürtler yerleştirilmiştir (Strakes, 2009: s. 375). Kürtler, “Büyük Kürdistan” kurmak istemişlerdir.

Hükümete yönelik darbe iddası nedeniyle tutuklanan emekli ve muvazzaf subaylar yüzünden itibar kaybeden TSK, artık “Kürt Sorunu” ile ilgilenemezken, AK Parti hükümeti, bir çözüm süreci başlatmak istemiştir. Nisan 2009 itibarıyla KCK soruşturması kapsamında bazı DTP’li isimler, PKK’nın şehir yapılanmasında yer aldıkları iddiasıyla tutuklanmışlardır.

Öcalan’ın, mahkeme sürecinde ortaya koyduğu “Demokratik Cumhuriyet”ten kasıt, “milliyetçilikten arındırılmış, oligarşik olarak bir Cumhuriyet isteği”dir. Terör örgütü, 2009 Çözüm Süreci’nde; “demokratik özerklik, konfederalizm” istemiştir (Bora, 2018: ss. 872-873).

Çözüm Süreci, Cumhurbaşkanı Gül’ün, 10 Mart 2009’da “Kürt meselesinde de güzel şeyler olacak inşallah” demesi üzerine kamuoyu bu soruna dikkat kesilmiştir. Çünkü yıllardır kanayan bir sorunu çözme girişimi büyük ilgiyle takip edilmiştir (Özbudun, 2010: s. 189).

2011 yılında Suriye’de başlayan “Arap Baharı” giderek bir “iç savaşa dönüşmüştür. Ancak Suriye iç savaşı neticesinde oldukça güçlenen DEAŞ, 2014’te Suriye’nin Türkiye sınırındaki Kürtlerin yaşadığı Ayn-el Arab’ı (Kobani) kuşatması ve Türkiye’nin, IKBY’nin duruma müdahale etmesine izin vermemesi üzerine “Kobani olayları” meydana gelmiştir. Böylelikle Çözüm Süreci sekteye uğramıştır. Bunun nedeni ise, “bölgede geçici özerk yönetim ilan edilmesi” ve PKK lideri Öcalan’ın da istediği gibi, “demokratik özerklik, konfederalizm modeli”nin denenmek istenmesi olmuştur (“6-7 Ekim Kobani olayları nedir?”, 2020). Böylelikle

ABD ve AB gibi küreselleşmeciler, Türkiye'yi "federal bir devlet" haline getirerek "ulus-devleti zayıflatmak" istemişlerdir.

Kürt Sorunu ile ilgili, Çözüm Süreci'nin kamuoyuna açıklanması 2013 yılında gerçekleşmiştir. Bu arada PKK lideri Öcalan'ın, 2013 Nevruz günü (21 Mart) Diyarbakır'da okunan mesajında PKK'nın 'eylem yapmama kararı almasını' önerdiği görülmüştür. Çözüm Süreci'nin, PKK terörünü bitirebilecek bir girişim olması kamuoyunu heyecanlandırmıştır. Ancak Ersay, "Sürece en sert tepki... MHP'den geldi. MHP lideri Devlet Bahçeli, tabanının 'sokağa ineriz' veya 'vur de vuralım öl de ölelim' gibi paramiliter söylemlerine mesafeli durarak, tabanını soğukkanlı bir pozisyona çekmek yerine, 'onun da zamanı var' cevabını vererek, bu paramiliter dile destek olma yolunu seçti" (Ersay, 2013) diyerek MHP'nin tutumunu dile getirmiştir.

MHP'nin tam tersine BBP'lerin ise, "yeni çözüm sürecini müzakere ve diyalog ekseninde okuyan", "Bağımsız Ülkücüler", "Eski Ülkücüler" veya "Yusufiyeli Ülkücüler" olarak lanse edilen farklı ülkücü kesimler altında süreci destekleme yönünde bir tutum sergiledikleri gözlenmiştir.

Ersay, "Çözüm Süreci'ndeki bu pozisyonlarına karşı Türk-İslam ülkücülerine en sert tepkiyi MHP ve 'resmi ülkücü' söylemin verdiğini belirtmek gerekir. Resmi Ülkücü söyleme göre, çözüm sürecini destekleyen 'öteki ülkücüler' sürecin meşrulaşmasındaki birer "taşeron"durlar ve Çözüm Süreci'ne destek vermelerinin temelinde 'şöhret merakı, ekonomik menfaat, siyasi beklenti' gibi unsurlar vardır" şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Nizam-ı Alem dergisi (1996) bünyesinde yayınlanan bir yazıda; asker yerine, demokratik unsurların harekete geçirilmesi gerektiği, sivil toplum kuruluşlarını Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki vatandaşlar için birer güvence haline getirebilecek "sivil inisiyatif programı/programlarına" ihtiyaç olduğu, PKK ile mücadelenin askere havale edildiği için çözüme ulaşmasının zorlaştığı, temel hak ve özgürlükleri kısıtlamak pahasına devreye sokulan Olağanüstü Hal uygulamalarının olağanlaştığı belirtilerek, dolayısıyla idari ve mali reformların kaçınılmaz olduğuna yönelik çıkarımların, bu kesimlerin resmi veya hegemon ülkücü söylemin aksine 1990'ların ortasındaki demokratik barış dilini göstermede anlamlı olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca Suriye İç Savaşı'nın yol açtığı şartlarda PKK, Suriye'nin kuzeyindeki PYD örgütlenmesine ağırlık vermiş ve Irak'taki PKK kamplarındaki militanlarını Suriye'ye göndermiştir (Bilgesam, 2015).

2015 yılı Şubat ayının sonunda İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda, AK Parti hükümeti ile HDP arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir “mutabakat” oluşmuştur. Mutabakatta; “Kürt kimliğinin tanınması, yerel-yerinden yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi ve PKK'nın silah bırakması gerektiği” şeklinde maddeler yer almıştır. Ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu mutabakatı tanımadığını açıklamıştır.

7 Haziran 2015 Genel Seçimi'nde mecliste koalisyon durumu ortaya çıkmıştır. Burada AK Parti'nin mecliste 400 milletvekilini talep etmesi neticesinde “Başkanlık Sistemi”ne geçiş formülüne halk onay vermemiştir (Bora, 2018: s. 883). Türk milliyetçilerinin oyu artmış ve bu gelişme, “ulus-devletten yana” bir vaka olmuştur.

20 Temmuz 2015'te Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde DEAŞ tarafından düzenlenen canlı bomba saldırısında 34 kişi ölmüştür (Hürriyet, 2019, 28 Ekim). Onun akabinde de Mardin'in Ceylanpınar ilçesinde PKK tarafından iki polis şehit edilmiştir. Bu durumda “Çözüm Süreci”nin bitmesiyle DEAŞ ve PKK, eylemlerine başlamıştır.

Bahçeli (2009), düzenlediği bir mitingte şunları söylemiştir: “Ayaklanma provalarının tırmandığı, şehadetlerin arttığı, saldırıların ve huzursuzlukların yoğunlaştığı, kutuplaşmaların yaygınlaştığı bu süreçte benim hükümete tavsiyem şu olacaktır. Gelin girdiğiniz yanlış yoldan bir an önce dönün. Daha fazla tahribata neden olmadan başlattığınız sözde açılımı terk edin. Önce son terörist teslim oluncaya, son terör silahı ele geçinceye kadar PKK ile her şart ve ortamda mücadele edin. Teröristin elindeki mayınları, bombaları ve silahları susturmadan insanımıza refah, huzur ve barışın gelemeyeceğini kabul ve itiraf edin. Ve bu amaçla, hangi sınırı geçerseniz, hangi ülkeye girekseniz ve nereye kadar ulaşacaksınız ulaşın ve sonuna kadar mücadele edin. Terörün kökünü mutlaka kazıyın. Milliyetçi Hareket Partisi de, aziz milletimiz de böylesi bir girişimin sonuna kadar arkasında olacak ve her desteği mutlaka verecektir”.

### **3.5.5. 15-16 Temmuz Darbe Girişimi ve Sonrasında Türk Milliyetçiliği ile AK Parti**

15-16 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında, MHP ve BBP'nin, AK Parti'ye karşı tutumu değişmiştir. 12 Eylül sürecini beraber yaşayan MHP ve BBP, Türkiye'yi parçalamak isteyenlerin olduğunu belirtip, “Beka Sorunu” ile karşı karşıya olduğunuzu söylemişlerdir. Darbe girişimini FETÖ planlanmıştır. Bir ya da birden fazla ülkeden destek aldıkları söylenmektedir.

1980 Askeri Darbesi'nden önce Türkiye'yi bir darbe iklimine taşımak isteyenler için sağ-sol çatışmalarının ötesinde Kahramanmaraş olaylarına ABD Dış İstihbarat Servisi olan CIA'in müdahil olduğu belirlenmiştir. Cüneyt Arcayürek (1986), “(1978'deki) Kahramanmaraş olayları, Pakistan, Afganistan ve İran'daki rejim değişikliklerinden sonra belki de kaos ve belirsizlik içine düşme sırasının Türkiye'ye geldiğini gösteriyordu. Sonuna kadar demokratik ilkelere bağlı kalma kararlılığındaki CHP hükümetinin, buna rağmen olayları denetleyemediği görülüyordu. Hükümetin, bir önceki hükümetten devraldığı sorunlar, Türkiye tarihinin en kötü ekonomik bulanımı ve Kıbrıs sorunu iyi durumda değildi. (...) Başbakan Ecevit dahil olmak üzere, birçok kişi, ‘bir iç savaş tehlikesine’ dikkat çekmiştir. Her ne kadar dramatik bir tahmin olsa da, TSK'nin bir kez daha kendisini müdahale zorunda hissetmesi – eğer durum düzelmezse – olasılığı güçlü durumdadır” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Burada “Türkiye'nin, II. Kurtuluş Savaşı vermekte olduğunu söylersek yalan olmaz” durumu var olmaktadır (Bol, 2020: s. 18).

Yabancı devletler, Türkiye Cumhuriyeti'ni II. Sevr Antlaşması'na hazırlamayı amaçlamışlardır. Bu yüzden MHP ve BBP, AK Parti hükümetine destek vermişlerdir.

Semih Yalçın'a göre, MHP lideri Bahçeli, Cumhurbaşkanlığı Sistemi'ne geçilmesi için kapıyı aralamış ve 2017 Referandumu ile Cumhurbaşkanlığı Sistemi'ne geçilmiştir (2019: ss. 109-114). BBP de buna destek vererek, “Beka Sorunu”nu çözmek istemişlerdir. Aslında bu durum, 2007 Cumhurbaşkanlığı seçiminde başlamıştır. MHP, 2007 Referandumu'nda, ‘Cumhurbaşkanının meclis yerine halk tarafından seçilmesi’ konusunda ‘evet’ deyip, FETÖ'nün de bunun için canhıraş çalıştığını görünce, ‘hayır’ oyu kullanacaklarını açıklamıştır. BBP ise,

Cumhurbaşkanı'nı TBMM yerine halkın seçmesinin 'Türk milletine fırsat' olduğunu söylemiştir (2021).

BBP, başkanlık sistemi benimsemiştir. BBP Genel Başkanı Yazıcıoğlu bunu şu şekilde açıklamıştır: "Parlamentar sisteme göre Cumhurbaşkanı'nın yetkileri çok fazla. Başkanlık sistemine göre çok az. Bunu da yerli yerine oturtmak gerekiyor. Tercih yapılmalı. Başkanlık sistemi mi? Parlamentar sistem mi? Biz başkanlık sistemini savunuyoruz" ("24 Haziran Kitaplığı", 2018).

MHP, Türkiye'nin parlamenter demokraside genellikle koalisyonlar tarafından yönetildiğini söyleyerek parlamenter demokrasinin Türkiye'nin önünü tıkayıp milli gelirin artmasını engellediği görüşünü savunmaktadır.

AK Parti ve MHP tarafından 4 Mayıs 2018'de YSK'ya sunulan Cumhur İttifakı Protokolü'ne göre, "Cumhur İttifakı'nın, Türkiye'nin istiklalini ve istikbalini her şeyin üstünde tutan bir anlayışla, güçlü ve istikrarlı bir parlamento yapısının oluşturulması ve gelecek 5 yıl içinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin bütün kurum ve kurallarıyla yerleşmesini temin etmeyi hedeflediği" görülmüştür (Hoşgör, 2018). Dönemin AK Parti sözcüsü Mahir Ünal (2018), 30 Nisan'da verdiği demeçte, Cumhur İttifakı protokolünün ruhunu ve gerekçesini, gerçekleşen milli mutabakatın oluşturduğunu ve bu milli mutabakatın ruhunu da "15 Temmuz şuuru" ve "Yenikapı ruhu"nun oluşturduğunu belirtmiştir.

Ali Aslan bir makalesinde bu durumu şu şekilde özetlemiştir: "Bu dönemde mücadele stratejisi yeni bir toplumsal bütünlüğün inşasına odaklanmıştır. 2010-2015 döneminde medeniyetçi bir siyasetle toplumsal farklılıklar bir bütünlüğe kavuşturulmaya çalışılmıştır. Medeniyetçi siyasetin istenen sonucu vermediği noktada (Bu takriben 2013 Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, 17-25 Aralık 2013 darbe girişimi ve PKK'nın 7 Haziran 2015 seçimlerinin hemen ertesinde "devrimci halk ayaklanması"yla Çözüm Süreci'ni sonlandırdığı 2013-2015 arası döneme tekabül etmektedir) ise yerli-milli siyasete geçiş yapılmıştır. Kısa bir belirsizlik döneminin ardından yerli-milli siyaset 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden hemen sonra belirleyici siyaset haline gelmiştir. Bu noktadan sonra toplumsal bütünlük yerli-milli olmak üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır (...). Ayrıca 2014 sonrasında yoğunluk kazanan PKK, FETÖ, DEAŞ ve DHKP-C gibi terör örgütlerinin saldırılarına karşı verilen topyekün askeri ve siyasi mücadele konsepti de başka bir taktik olarak not

edilebilir. 2015 sonrasında ise medeniyet siyasetinin bir kenara bırakılıp yerli-milli siyasete geçilmesiyle birlikte iç siyasette demokrasinin yerleşiklik kazanmasının yanına uluslararası boyutlara sahip beka mücadelesi eklenmiştir. Demokratikleşme ve beka sorunu birlikte ele alınmıştır. Bu noktadan itibaren mücadele stratejisi demokratikleşmenin özünü oluşturan beka sorunu etrafında şekillenmiştir. Bu mücadele siyasetinin taktik boyutu ise yeni ittifakların kurulması (somut olarak Cumhur İttifakı), devlet ve siyaset kurumunun muhafaza altına alınması hedefi etrafında şekillenmiştir” (Aslan, Mart 2019: ss. 10-11).



## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### EN BENZER SİSTEM ANALİZİNİN BULGULARI

Tezin üçüncü bölümünde, bu tezin beş koşulu test edilmiştir. Birinci koşulda, MHP ile BBP partileri karşılaştırıldığında, Türk milliyetçiliği açısından benzer ve farklı ideolojik tavırları olduğu göze çarpmıştır. MHP, aslında Fransız Devrimi ile başlayan milliyetçilik akımı nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan Tanzimat Fermanı sonucunda Batılılaşma sürecine girerek “aşırı Batılılaşma”ya karşı “Yeni Osmanlılar” akımını bir sentez biçiminde ele alıp Batılılaşmanın ortaya çıkardığı değerleri ile İslam dinine entegre eden bir “yerli duruş” sergilemiş ve bunu savunmuştur. Ayrıca bu görüş, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde ve dışında yaşayan Türkçülerin de belirttiği “Türk, İslam ve Batı medeniyeti” çerçevesinde oluşturulmuştur. Daha sonra Ziya Gökalp'in, “Türk milliyetçiliği, İslam tasavvufu ve Avrupa korporatizmi'ni savunması” aslında “medeniyet olarak evrensel” ve “kültür olarak milli” olunması anlamına gelmektedir.

MHP, TİS ile Gökalp'in “medeniyet olarak evrensel” ve “kültür olarak milli” şiarını kullanarak komünizme karşı din eksenli bir doktrin (öğreti) geliştirmiştir. MHP'nin ‘Siyasi İçerikleri Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması’nda; yayılcı milliyetçilik görümlü bir muhafazakar-milliyetçilik olduğu belirtilmelidir. Kaynakları bakımından ise Doğu Tipi milliyetçilik ile bazı benzer özellikler gösterse de Batı tipi milliyetçiliğe bağlı olmaktadır.

BBP ise, “Siyasi İçerikleri Bakımından Milliyetçiliğin Sınıflandırılması”ndan; anti-sömürgeci milliyetçilikten başlayıp dini milliyetçiliğe evrim geçirerek “medeniyet ile kültür olarak milli olunması” gerektiğini benimsemiştir. Arvasi ise, TİÜ ile bu durumu doktrine etmektedir. TİÜ'nün ise, “medeniyet ile kültür olarak milli olmak” ve “Batı medeniyetini istememek” üzerine kurulu olduğu gözlemlenmektedir.

Bu durumda MHP kanyagından çıkan BBP, bir hizip değil bir ekol anlamına gelmektedir. Kaynakları bakımından ise Batı tipi milliyetçilik ile bazı benzer özellikler gösterse de Doğu tipi milliyetçiliğe bağlı olmaktadır. TİS, Ziya Gökalp'in savunduğu fikir ile İslamcılık akımından etkilendiği için İslamcılık dozu yüksek

olmakla beraber TİÜ ile aynı doğrultudadır. Ancak TİÜ, milliyetçiliği benimsemekle beraber aslında ideolojik açıdan İslamcılık akımının bir parçası sayılabilir.

TİS/TİÜ aslında MHP/BBP'nin ana fikir kaynaklarıdır. Bu durumda, onların farklı kulvarlarda iki parti olduğu söylenebilir. Birinci koşulda, Değişken 1'de; Türk-İslam Sentezi (TİS) / Türk-İslam Ülküsü (TİÜ) Fikri" açısından "X = MHP" olduğundan; "TİS" nedeniyle Türk milliyetçisi iken "Y = BBP" ise "TİÜ" nedeniyle "İslamcılık akımına meyilli" çıkmıştır. Bu yüzden de "En benzer sistem analizi" çerçevesinde 1. değişken, benzer değil farklı çıkmıştır. Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç) ise "Din- İslamcılık akımına meyilli" olmaktadır.

İkinci koşulda, ANAP ile MHP/BBP arasındaki ilişki açısından; ANAP için iki alt başlıkta, Özal ve Yılmaz dönemleri incelenmiştir. Özal, MHP'yi "bir büyük rakip olarak" görürken, BBP ise adeta onu yanına çekmeyi denemiş ancak "aynı parti içinde yer alması konusunda" başarılı olamamıştır. Yılmaz döneminde ise MHP ile koalisyon ortaklığı kurulmasıyla bir ittifak yaşanmış ve Türk milliyetçileri Özal dönemindeki gibi "bir büyük rakip" olarak görülmemiştir. BBP'liler ise seçim ittifakı yapılması ve milletvekili olabileceklerin ANAP'a geçmesine rağmen, milletvekili seçildikten sonra tekrar kendi partilerine geçiş yapmışlardır. Bu durumda "En benzer sistem analizi" çerçevesinde 2. değişken, "X = MHP" olduğundan "ANAP; MHP'yi bir rakip ya da bir başka parti olarak" görürken; "Y = BBP" ise MÇP'yi parçalamak adına ANAP; BBP'yi bir araç olarak kullanmasına rağmen BBP'yi ANAP saflarına çekmiştir. Bu durumda, benzer değil farklı çıkmıştır. Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç) ise "Türk milliyetçiliği partileri ile ANAP arasında farklılığın sebebinin, "ANAP'ın kendi parti çıkarlarını düşünmesi" olmuştur.

Bu tezin üçüncü koşulunda, "MHP-BBP Teşkilatları / Merkez Sağ-Popülist Sağ Hareket" incelenmiştir. İlk olarak teşkilat yapısı incelenirken, Huntington'un, "Bir siyasi düzenin; istikrara kavuşabilmesi için kurumsallaşmış olması gereklidir. Bu da ancak itibar ve istikrar kazanarak olabilir" şeklindeki görüşü önem arz etmektedir. Bu konuda 4 temel gösterge bulunmaktadır. Bunların ilki, "Şartlara ve çevreye uyum gösterme yeteneği"; ikincisi, "Karmaşıklık (Dallı budaklı) teşkilat yapısı"; üçüncüsü, "Özerklik (Siyasal grup ile Sosyal grup ilişkisi)" ve sonuncusu ise "İç uyum (Uzlaşmış olmak)" olarak belirlenmiştir. MHP'nin teşkilatı olan Ülkü Ocakları ile BBP'nin teşkilatlarından önce Nizam-ı Alem Ocakları sonrasında da



Alperen Ocakları'nda; iki partide de aynı seviyede olan tek gösterge, "Karmaşıklık" olmuştur. Diğer 3 gösterge ise farklı seviyelerde çıkmıştır.

"Milliyetçilik teorisi bağlamında"; MHP, "etno-sembolizm kuram" çerçevesinde iken, BBP ise "İlkçi teoriler" çerçevesinde yer almaktadır. MHP, "etno-sembolizm kuram"ını, Smith'in, "milleti uyandırmak, yeniden cansuyu vermek ve 'Türk rönenansı'nı gerçekleştirmek" biçiminde ele almaktadır. "Etno-sembolizm" Galip Erdem'e göre; Fransızlar kültüre, Almanlar kana dayalı milliyetçilik yapmaktadırlar. Türklerin ise "soya bağlı mensubiyet bilinci" vardır. Bu durumda MHP, ırkçılığı düşünmeden, "kendini Türk kabul eden her insan Türk olarak kabul edilmelidir" diyerek ideolojisini açıklamaktadır.

BBP ise, "ilkçi kuram" ile "modernist kuram" arasında kalmıştır. Nitekim Erol Güngör, "Batı medeniyeti, insanlık tarihi boyunca 'tek raylı gelişme' göstermiştir. Çünkü Batı medeniyeti, dünyayı yönetmekteydi. Artık farklı dinamikler vardır. Doğu medeniyetinden gelen; Japon, Hint ve Çin medeniyetleri gibi medeniyetler, tek raylı gelişimi değil, çok raylı gelişimi getirmektedir" şeklindeki görüşüyle BBP'nin ideolojisini anlatmıştır.

Milliyetçiliğin sınıflandırılması kapsamında, 'siyasal içerikleri bakımından milliyetçiliğin sınıflandırılması'nda; MHP, "muhafazakar-yayılmacı milliyetçilik" olarak görülürken, BBP önce "anti-sömürgeci milliyetçilik" olarak görülmekle beraber 1980 sonrası "dini milliyetçiliğe" bağlanmıştır. Bu bağlamda, MHP ile BBP'nin milliyetçilik akımının ortaklığına rağmen "medeniyet" ve "İslamcılık akımı" karşısındaki görüş farklılığı, iki partinin farklı kulvarlarda koşması gerektiği izlenimini uyandırmaktadır.

MHP, teşkilatlanmasında, 1980 Darbesi sonucunda devlet ile aynı safta yer almak adına düzenlemeye gitmiştir. 1980 öncesi komünizm nedeniyle aşırı sağ tarafından bir 'sokak gücü' gibi kullanılan MHP, 12 Eylül Darbesi ile özellikle İslamcılık akımı ile bağlarını giderek zayıf hale getirmiştir. Buna karşın BBP ise 1980 öncesi gibi 'aşırı sağ popülizm' yerine merkez sağ eksenli olmak isterken BBP teşkilatları sebebiyle hala 'aşırı sağ popülizm'i desteklemektedir. Bu durumda MHP, seçimlerde %7 ila %18 küsur oy almaktadır. Ancak MHP teşkilatlarının, BBP ile birlikte 'aşırı sağ popülizme' meyletmesi, MHP tarafından sıkı bir kontrole tabi tutulmaktadır. Bu yüzden 12 Eylül öncesi radikal sağ, 12 Eylül sonrası merkez sağ

BBP, seçimlerde %0,6 ila %2 küsur oy almıştır. Bu yüzden merkez sağ ya da muhafazakar partilerle ittifak yapmak zorunda kalmışlardır.

BBP, 12 Eylül Darbesi'nden önce popülist sağ türü bir ideoloji izlemiştir. Ancak sonraki dönemde artık popülist sağ ideoloji izlemekten 'devletin milli bekası' yüzünden vazgeçmiştir. 12 Eylül sonrasında merkez sağ olmak adına uğraşılmış ve bu sayede 2. parti olarak iktidar olunabilmektedir. BBP, merkez sağ minvalinde bir parti olarak hem milliyetçiliği hem de muhafazakarlığı (İslamcılık) da içine alacak şekilde tabir-i caizse ANAP gibi bir merkez sağ olmak istemiştir. Fakat seçimlerde aldıkları düşük oy nedeniyle "merkez sağ'da hegemonya sahibi bir parti" olamamıştır. Ayrıca BBP lideri Yazıcıoğlu'nun "Türk gençliği idealist olsun" söylemi nedeniyle çoğu zaman popülist bir parti hüviyetine kavuşmuştur.

MHP ile BBP arasındaki farkın en önemli nedeni, herkesin kendi ideolojisine göre yer aldığı bir konumda olmasından kaynaklanmaktadır. MHP ile BBP arasındaki farkın iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, tarihsel neden olmaktadır, diğeri ise ideolojik neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel neden olarak bakıldığında MHP, 1991 Erken Genel Seçimleri'nde %10'luk ülke barajı sebebiyle RP ve IDP ile bir ittifaka girerek 11 yıl sonra meclise girmeyi başarmıştır. Ancak BBP'yi kuran muhafazakar milliyetçi grup ise 12 Eylül sonrasında askerin tutuklamaları, cezaevlerinde tutulmaları, işkence görmeleri ve bazı Ülkücülerin idam edilmesi hasebiyle yavaş yavaş dini telkinlerle kendilerini yeniden 1980 öncesi döneme götürmek istemiştir. Fakat Türkiye'de "komünizmin yavaş yavaş etkisi azaldığından" komünizmin yerine "siyasal İslam" gelecektir. Böylelikle İslamlaşmaya başlayan bazı muhafazakar milliyetçi zümre, 1980'li yıllarda Türk milliyetçisi partilerden daha çok ANAP'a ilgi duymaktadır. Bir diğer neden olan ideolojik farklılık açısından bakıldığında, MHP'nin, 1980 öncesinde radikal sağ çizgide iken 1980 sonrasında MP-MÇP döneminde daha fazla "merkez sağa" kayarak "radikal merkez" bir parti durumunda bulunduğu görülmektedir.

Bu durumda, "En benzer sistem analizi" çerçevesinde 3. değişken, "X = MHP" olduğundan, teşkilat açısından kurumsallaşmış ve merkez sağ olarak yoluna devam ederken; "Y = BBP" ise teşkilat açısından kurumsallaşmamış ve popülist sağ olarak yoluna devam etmektedir. Bundan dolayı MHP ve BBP'nin, birbirinden farklı siyasi parti olduğu ve milliyetçilik bağlamında farklı milliyetçilik kuram ve sınıflandırılmalarına sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, bu iki parti benzer

değil farklı çıkmıştır. Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç) ise, MHP ve BBP'nin birbirinden farklı siyasi parti olması ve milliyetçilik bağlamında farklı milliyetçilik kuram ve sınıflandırılmalarına sahip olmalarıdır.

Bu tezin dördüncü koşulunda, 'küreselleşme-ulus-devlet' çatışması kapsamında MHP ile BBP'nin değerleri incelenmiştir. MHP, Türkiye'nin AB'ye üyeliğini prensip olarak reddetmemekle birlikte, Türkiye'de AB tam üyeliğinin giderek bir devlet politikası haline gelmesi hususuna dikkat çekip, herşeyi AB üyeliğine bağlamanın önemli riskler barındırdığını, AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'den beklenen uyum yasaları vb. düzenlemelere temkinli yaklaşmak gerektiğini ve AB'nin, terör örgütleri ve faaliyetleri ile ilgili olarak Türkiye'nin yaklaşımlarını reddetmiş olmasının kötü olduğunu ve AB ile Türkiye arasında başka bir devlete tanınmayan bir üyelik süreci yaşaması gerektiğini belirterek ulus-devleti zayıflatmamak üzerine bir ilişkinin kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. BBP ise kesinlikle AB'ye (ABD'ye) karşı tutum almaktadır. Burada MHP ile BBP'nin ideolojilerine uygun şekilde tutum aldıkları söylenebilir. MHP, TİS ile birlikte "Batılılaşmak ama seçici olmak" şiarıyla hareket ederken, BBP ise Batı medeniyeti yerine Türk-İslam medeniyetlerini önemsemektedir.

"Küreselleşme-ulus-devlet" bağlamında AB ile ABD'nin, Türkiye'ye karşı elinde koz olarak tuttuğu üç alt sorun vardır: Kürt Sorunu, Ermeni Sorunu ve Kıbrıs Sorunu. MHP ile BBP, dış politika ekseninde "ulus-devlet"e bağlı olmaktadır. MHP; Kürt, Ermeni ve Kıbrıs Sorunlarını tıpkı 1980 öncesi komünizm tehlikesi gibi beka problemi olarak değerlendirirken, BBP ise Ermeni ve Kıbrıs Sorunlarını aynı biçimde beka problemi olarak görmektedir, buna karşın Kürt Sorunu için İslam ortak kültürü oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır.

"Küreselleşme-ulus-devlet" bağlamında AB ile ABD'nin, Türkiye'ye karşı geliştirdiği politikalarda MHP ile BBP'nin, dış politika ekseninde "ulus-devlet"e bağlı oldukları görülmektedir. Bu durumda "En benzer sistem analizi" çerçevesinde 4. değişken, benzer olmuştur. Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç) ise "Türk milliyetçiliği bağlamında ulus-devlet" olmaktadır.

Beşinci ve sonuncu koşul ise beş adet alt sorudan oluşmaktadır. Ana soru, "Beka sorunu açısından AK Parti ile MHP/BBP arasındaki görüş üzerine şekillenmektedir.

Birinci alt soru kapsamında; “Laiklik Sorunu” açısından MHP, “radikal siyasi İslamcılığın” ‘düzen karşıtı köktenciligi’ yerine ‘Türk-İslam’ın yer aldığı Sünni devlet gelenekleri’ni savunmaktadır. Böylelikle İslam köktencilikinden farklı olarak MHP’nin savunduğu fikir olan “TİS”in ve Batıcılığın getirdiği yenilikleri benimseyen “ılımlı ıslahatçı” çizgi vurgulanır.

BBP lideri Yazıcıoğlu, “Tehlikede değil. Olmayan bir şey tehlikede olur mu? Laiklik gerçek anlamda varsa; o zaman din, vicdan özgürlüğü olacak. Laiklik aynı zamanda demokrasiyle özdeştir, demokrasiyle bütünleşmiştir. Bugün kesinlikle böyle bir şey söz konusu değildir.” demiştir. Ayrıca Yazıcıoğlu, “(Türkeş’i kastederek) ‘İslam Birliği davası diye bir davamız yoktur’ diyen birisi benim liderim olamaz. 12 Eylül’den önce ne dediysem şimdi de aynısını söylüyorum. Bizde sapma yoktur. Kanımız aksa da zafer İslam’ın dedik. Şimdi de diyoruz” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

BBP, böylelikle ‘laiklik’ konusunda bir sorun olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca BBP, 28 Şubat sürecinde hükümetin yanında yer almış ve ordunun Suriye gibi bir rejim istediğini söyleyerek Milli Görüş’ün yanında bulunmuştur.

İkinci alt soru olarak; başörtüsü sorunu açısından, MHP, devlet ile çatışmaya girmeme taraftarı olmaktadır. 2007 yılında Cumhurbaşkanı’nın, eşi başörtüsü takan birinin olmasını istemeyen laik kesimin direnişi, seçimler ve devletin tıkanması ve bir iç savaş çıkarılıp Türkiye’nin kaosa sürüklenmesinin önlenmesi için MHP, meclise girmiş ve 367 Krizi’ni çözerek gerilimi azaltmış, ardından Ocak 2008’de başörtüsü yasa tasarısını sunmuş ve başörtüsü sorunu çözülmüştür. BBP’liler ise başörtüsü eylemlerinin içinde yer almışlardır. FETÖ’cüler tarafından ise “milliyetçiler bunları yaptı” yaftasıyla lanse edilmişlerdir.

Üçüncü alt soru olarak; Yeni Osmanlılık siyaseti açısından, MHP, Türk Birliği’ni savunmaktayken, BBP ise İslam-Türk Birliği’ni, bir bakıma da Yeni Osmanlılık siyasetini savunmaktadır.

Dördüncü alt soru olarak; Türkiye’de yaşanan iç sorunlar (TSK’ya yapılan operasyonlar, FETÖ yapılanması ve Kürt Sorunu için yaşanan Çözüm Süreci) nedeniyle üç alt soru hazırlanmıştır. MHP ile BBP’nin tepki verme durumu incelenmiştir.

TSK'ya yapılan operasyonlar için MHP, orduya destek verirken 2011 Genel Seçimi'nde hapisteki asker Engin Alan'ı meclise getirmiştir. Böylelikle sonradan FETÖ'nün gerçekleştirdiği anlaşılan bu operasyonların ardından MHP ordu ve ulus-devlete karşı kararlı bir duruş sergilemiştir. BBP ise Ergenekon, Balyoz vb. davalarda örgüt liderinin bulunması gerektiğini, yoksa bunun muğlak bir durum olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu dönemde bilgi kirliliği pompalanmıştır. BBP lideri Yazıcıoğlu, bu konu ile ilgili olarak “Dava özünden saptırılıyor. Bu davayla ilgili gerek soruşturma safhasında gerekse mahkeme safhasında savcılara, yargıçlara, devlet kurumlarına ve herkese büyük görev düşüyor” demiştir. Ayrıca Yazıcıoğlu, “Tek merkezli olduğu ve sıkı bir örgüt yapılanmasına sahip olduğu, birbirinden farklı odaklar şeklinde gelişen ve yürüyen bir örgütlenmeden bahsedilebilir. İddianame, tek ve merkezi disiplin altında bir çatıyı henüz kurabilmiş gözüküyor. Tüzük, program ve komite olduğuna göre herhalde liderini de bulacaklardır” diyerek MHP'nin aksine, orduya kurulan operasyonda ikilemede kalmıştır.

Kürt sorunu için PKK lideri Öcalan'ın; mahkeme sürecinde ortaya koyduğu ‘Demokratik Cumhuriyet’ten kasıt, “milliyetçilikten arındırılmış, oligarşik olarak bir Cumhuriyet” istenmesidir. Terör örgütü de aynı mihvalde düşünülmektedir. Sonunda terör örgütünün, 2009 Çözüm Süreci'nde, “demokratik özerklik, konfederalizm” istediği gözlenmiştir.

MHP, 1980 öncesi Türk devletini yok etmek adına “komünizm”le savaşmıştır, sonrasında komünizmin yavaş yavaş etkisi azaltılığında” bu sorunun yerine 1980’lerde Kürt sorunu ile mücadele etmiştir. BBP ise devletin askeri yöntemleri yerine toplumsal taban içinde sivil toplum önderleriyle bu işin çözülebileceğini anlatmıştır.

Beşinci ve son soruda ise; AK Parti, MHP ile BBP, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası, Türkiye'nin beka sorunu ve bir “Sevr Sendromu” nedeni ile bir ittifak kurmuşlardır. MHP lideri Bahçeli'nin önerisi üzerine yapılan görüşmelerde “Cumhur İttifakı” resmen kurulmuştur.

Bu durumda, beş alt başlıktan ilk dördünde, MHP; AK Parti gibi değil, ulus-devlet biçiminde düşünülmektedir. BBP ise ulus-devlet gibi değil, AK Parti biçiminde düşünülmektedir. Ancak son başlıkta MHP ve BBP; Türkiye'nin iç ve dış siyaseti

çerçevesinde ayrışsalar da Türk milliyetçiliği, iki partinin de ortak “kırmızı çizgisi” olduğundan bu konuda birleşebilmektedirler.

Bu durumda, “En benzer sistem analizi” çerçevesinde 5. değişken, benzer olmuştur. Bağımlı Değişken (Açıklanmak İstenen Sonuç) ise “Türk milliyetçiliği bağlamında ulus-devlet” olmaktadır. Ayrıca beşinci değişkenin son alt başlığında, Türk milliyetçiliği kapsamında, iki partinin de bu konuyu çok önemli bulduğundan birleşebildikleri görülmüştür.



## SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, tümdengelim değil, analitik tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Yani "önceden doğru" kabul edilen bir düşünceden yola çıkarak olayları incelemek yerine, "olayları ve aralarındaki bağlantıları inceleyerek bunlardan sonuçlar çıkarmaya" çalışılmıştır. "Analiz çevresinde" olan kavramlar ise; "Milliyetçilik, Devlet, Beka Sorunu, Sivil Toplum ve Popülizm"dir.

İdeolojiler, özellikle son iki yüzyıllık süreç içinde siyaseten belirleyici olmaktadır. Bu ideolojilerden milliyetçilik ise diğer ideoloji ve hareketlere kolaylıkla uyum sağlayabilirler. Farklı milliyetçilik tipleri olmasına karşın millet kavramı, hepsinde elzem durumdadır.

Tezin birinci bölümünde, "kavramsal çerçeve" açısından; milliyetçilik, kimlik, etnisite, millet ve ulus-devlet incelenmektedir. Milliyetçilik; siyasi, kültürel ve ekonomik bir ideoloji vermektedir. Ancak kimlik ise; kendini, başka kişilere nasıl sunacağı ile ilgili bir kategori içermektedir. Bu durumda kimlik aslında insanın kendini keşfetmesidir. Bu hususta bir kategori çatışması yaşanabilmektedir. Etnisite, en sık kullanılan toplumsal kategoriler arasında sayılabilir. Etnik kategoriyi; dil, ırk, din, mezhep, sınıf, yöre, bölge, vatandaşlık, aile kimliği ve meslek temelinde belirtilen diğer toplumsal kategorilerden ayıran özellikler ise, "Etnik kategoriyi tanımlamakta kullanılacak unsurları" ortaya koyacaktır. Etnisite, aynı klana veya kabileye bağlı olmayıp aynı amaca bağlı gruptur. Millet, "etnik çekirdek"ten beslenen ve aynı amaca bağlı bir grup anlamı taşımaktadır. Son olarak ulus-devlet, milliyetçiliğin, demokratik gelişimi sürecinde ortaya çıkan en ileri biçimi olmaktadır.

Bunun ardından, milliyetçilik, "teori bağlamında"; İlkçi kuramlar, Modernist kuramlar ve Etno-sembolist kuramlar olarak üçe ayrılmaktadır.

"Milliyetçiliğin sınıflandırılması incelenirse, "Siyasal içerikleri bakımından milliyetçiliğin sınıflandırılması"; liberal milliyetçilik, muhafazakar milliyetçilik, yayılmacı milliyetçilik, sosyalist milliyetçilik, anti-sömürgeci milliyetçilik, resmi milliyetçilik ve dini milliyetçilik olarak şekillenmektedir.

"Kaynakları bakımından milliyetçiliğin sınıflandırılmasına" gelindiğinde, Hans Kohn'a göre; milliyetçiliğin sınıflandırılması iki farklı türde yapılabilmektedir. Bunlardan biri; İngiltere, Fransa ve ABD ile örneklenen, hukukun üstün olması gerektiğine inanan, anayasal kimliği vurgulayan, ülkenin din, mezhep, dil gibi etnik

ayrımara bakmasınız herkesi, milletin üyesi sayan “sivil milliyetçilik” iken; diğeri ise Almanya ve İtalya ile örneklenen ve sadece belli bir etnik kökenden gelenlerin üyesi olduğu “etnik milliyetçilik” olmaktadır.

Smith, Hans Kohn’un yaptığı tasnifin eleştirilecek kimi yanları olmasına rağmen, bu tasnifin geçerli ve yararlı olduğunu söylemektedir. Kohn, rasyonel ve kurumsal olan “Batılı” milliyetçilik ile organik ve mistik olan “Doğulu” milliyetçilik şeklinde ikili bir ayrıma gider.

Birinci bölümün sonunda, milliyetçilik ile ilgili ilişkisellik neticesinde; kapitalizm, sivil toplum, din, modernizm, korporatizm, küreselleşme, yurttaşlık ve muhafazakarlık kavramları üzerinde açıklamalar yapılmıştır.

Birinci bölümde anlatılan milliyetçilik teorik bilgisini, Türk milliyetçiliğine uyarlayacak olursak, milliyetçilik kuramlarından etno-sembolizm kuramının daha geçerli olduğu görülmektedir. Bu durumda, 1. araştırma sorusu olan “Bir ideoloji olarak milliyetçilik ne gibi esaslara sahiptir ve milliyetçiliğe yönelik başlıca kuramlar nelerdir?”, “etno-sembolizm” cevabı verilmektedir.

Tezin ikinci bölümünde, “Türk milliyetçiliğinin” gelişiminde yer alan üç aşamadan bahsedilmiştir. Bu aşamaların ilki, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan önceki dönemlerde Türk milliyetçiliğinin gelişim süreci”dir. İkinci aşama, “Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk milliyetçiliği”dir. Sonuncu aşama ise “Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk milliyetçiliği”ni kapsamaktadır. Tüm bu aşamalar anlatıldıktan sonra tezin esas problematiği olan “MHP-BBP” konusuna gelinmektedir.

Söz konusu aşamaların birincisinde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan önceki “eski Türk milliyetçiliği” konusu incelenmiştir. Aslında Türklerin, ‘Üç Anayurt’ sahibi olduğundan bahsedilebilir. “İlk Anayurt”, “Orta Asya” olup ilk Türk medeniyeti ve devletlerinin kurulduğu yerdir. “İkinci Anayurt” ise Ceyhun ile Seyhun Irmakları arasında alan olan “Maveraünnehir” olmaktadır. “Üçüncü Anayurt” ise “Anadolu ve Rumeli” ile nihayete ermektedir.

İkinci aşamada, Osmanlı İmparatorluğu ele alınmıştır. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda, Fransız Devrimi ile büyüyen milliyetçik akımı ile buna karşı duran ancak yeni ortaya çıkan akımlar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda toplumsal yapı aslında “millet sistemi” kavramını ifade



etmektedir. Bu kapsamda, “millet sistemi” ile milliyetçilik arasındaki ilişki anlatılmıştır. Bununla beraber “millet sistemi”, “gayrimüslim milliyetçi hareketler” yüzünden baltalanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda, milliyetçilik etkisini azaltmak adına ‘Osmanlı milleti’ şeklinde bir millet kurulmuş ve reformlar yapılmış ancak çok da başarılı olunamamıştır. Tanzimat reformlarına karşı ilk eylem, milliyetçilerden (Türkçüler) değil İslamcılık akımından gelmiştir. Burada J. A. Armstrong’un “kolektik kimlik” olgu durumu yaşanmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde, “Türk milli bilincinin oluşması” gerçekleşmiştir. Burada “Türkoloji bilimi”nin etkisi yadsınamaz. Fakat Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayanlardan değil dışında yaşayan Türklerden gelmiştir. Bu konulara değindikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkçülüğün gelişimi incelenmiştir. Son olarak da II. Meşrutiyet sonrası dönemde Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanması anlatılmıştır.

Üçüncü ve son aşamada ise, ‘Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk milliyetçiliği ideolojisi incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı’nda yenilip ülke işgal edildiğinde, Türk milliyetçileri, bu durumu “beka sorunu” olarak algılayıp Kurtuluş Savaşı’na girmişler ve savaşı kazanarak Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti, milliyetçiliğin önemli öğelerinden biri olan modernleşme ile farklı bir yön izlemiştir. Ancak Osmanlı aydınları, Osmanlı İmparatorluğu’nun hangi akım ile yıkılmaktan kurtulacağı konusunda kararsız kalmışlardır.

CHP içindeki Türk milliyetçilerinden bir grup olan “Anadolucular”, Türkiye’nin aşırı Batılılaşmasını engellemiştir. II. Dünya Savaşı’nda ise Türk milliyetçileri içerisinde başka bir grup olan ‘Turancılar’, savaşa neden olan Almanya’nın, birçok ülkeyi işgal ettiğini belirtmektedir. Bunlar, dış müdahale yerine ülke içindeki aşırı milliyetçi grupları desteklemiştir. Ancak Almanya yenilince Türkiye işgal edilmekten kurtulmuştur. Öte yandan, II. Dünya Savaşı’ndan sonra, giderek gelişen komünizme karşı, en önemli unsur da Türk milliyetçiler olmuştur.

Bu durumda, 2. araştırma sorusu olan “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk milliyetçiliğinin gelişimi nasıldır? ve Geç dönem Türk milliyetçiliğinin genel görünümü nasıldır?” sorularına cevap olarak, Türk milliyetçiliğinin, Osmanlı İmparatorluğu’nda gelişen akımlardan Batıcılık, Osmancılık ve İslamcılık akımlarında daha geç olduğu için Osmanlı İmparatorluğu’nda pek etkin olamamasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu’nun 1. Dünya Savaşı’na girmesi ve

savaş sonunda çökmesi ile milli mücadelenin başlaması neticesinde mihenk taşı olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin kurulmasıyla CHP'nin 6 okundan biri de "Türk milliyetçiliği" olmuştur. Lakin İslamcılık akımının gerilemesi sonucunda "Komünizm tehlikesi" ortaya çıkmıştır. Burada Türk milliyetçiliğinin partileri bu sorunu çözmek istemişlerdir.

Bu durumda hipotezde; "MHP ile BBP'nin; fikir, değer, söylem, ideoloji, diğer partiler ile ilişkileri, Türkiye'nin iç ve dış siyaseti çerçevesinde durumu" analiz edilmiştir. Her ne kadar MHP ve BBP; fikir, değer, söylem, ideoloji, diğer partiler ile ilişkileri, Türkiye'nin iç ve dış siyaseti çerçevesinde ayrışsalar da Türk milliyetçiliği söz konusu olduğunda, iki partinin de bu konuda birleşebildiği gözlenmiştir.

Türk milliyetçiliği kapsamında bu tezde çalışılan MHP ve BBP örneği sonrasında tez hazırlayacaklara Türk milliyetçiliği içinde MHP, BBP ve İyi Parti örneğini incelemeleri önerilmelidir. Bu çerçevede; MHP, BBP, ATP ve İyi Parti örneği ile "karşılaştırmalı durum analizi" yapılması, Türk milliyetçiliğinin şu anki durumu için bir çalışma olabilir. Bu konuda, tezde MHP ve BBP incelendiğinden, Aydınlik Türkiye Partisi (ATP) ve İyi Parti örneğine kısaca değinilmelidir.

Alparslan Türkeş, 4 Nisan 1997 tarihinde vefat etmiştir ve MHP Genel Başkanlığı için en büyük adaylar Devlet Bahçeli ve Türkeş'in oğlu Tuğrul Türkeş olmuştur. Türkeş, MHP'nin imajının ve yapısının değişmesi gerektiğini ve partinin aşırı sağdan merkez sağa çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Genel Başkanlık seçimini Devlet Bahçeli kazanmıştır. Ancak eski Ü.O. Başkanı Azmi Karamahmutoğlu'nun, Türkeş'i desteklemesine rağmen Bahçeli'nin seçimi kazanması bir dönüm noktası olmuştur. Bahçeli, ülkücü hareketin hassasiyetlerini dikkate almıştır. Türkeş, daha merkez sağ bir parti istemiş ve İslami hassasiyetlerden ziyade daha laik bir tutum takınmıştır.

ATP, 27 Kasım 1998'de Tuğrul Türkeş tarafından kurulan bir siyasi partidir. Parti, 22 Temmuz 2007 Seçimleri'nde %0,28 oy almıştır. Söz konusu parti, 11 Nisan 2010'da feshedilip MHP ile birleşmiştir. Türkeş, 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri'nde DYP ile seçim ittifakı yaparak Kayseri'den milletvekili adayı olmuştur. DYP barajı geçemeyince Türkeş, ATP Genel Başkanlığı'nı da bırakmıştır.

Meral Akşener, Ümit Özdağ, Koray Aydın, Sinan Oğan vb. muhalifler 2015 Genel Seçimleri'nde aday gösterilmemeleri veya hizipçilik yapmaları nedeniyle

MHP lideri Devlet Bahçeli'ye rakip olmuşlardır. Sonuçta bu kişiler ve diğer bazı muhalifler MHP'den ayrılmışlar ve İyi Parti'yi kurmuşlardır (Ekim 2017). İyi Parti'nin ideolojisi, fazla İslamcı olmak yerine daha laik olmak ve Turancılığı benimsemek olarak düşünülebilir.

İyi Parti, MHP'den ayrılarak 25 Ekim 2017'de Meral Akşener'in genel başkanlığında kurulmuştur. İyi Parti'de Kurucular Kurulu ağırlıkla milliyetçi isimlerden oluşmasına rağmen, İyi Parti 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri sürecinde merkez sağ siyasal söylem üzerinden bir siyaset izlemiştir. 24 Haziran 2018 Genel Seçimleri'nden sonra İyi Parti'de yaşanan istifaların ardından İyi Parti'nin milliyetçi söyleme yöneldiği ve MHP tabanına doğru yeni bir konumlanma arayışı içerisinde olduğu ifade edilerek CHP ve HDP birlikteliğinin MHP tabanından gelen İyi Parti'yi zorladığı değerlendirilmektedir.

Bu durumda, tezin ana problemi olan Türk milliyetçiliği kapsamında örnek olay olarak nitelendirilen MHP ve BBP, her ne kadar Türk Sağ'ının farklı özelliklerini taşıyalar da, Türk milliyetçiliğinin, “beka sorunu” olarak gördüğü durumlarda, birlikte hareket etme yetisine sahiptir.

## KAYNAKÇA

- “1 Mart tezkere ‘Sezsiz İşgal’ planıydı!..”. (2013, 1 Mart). *Yurt*. Erişim adresi: <https://www.yurtgazetesi.com.tr/1-mart-tezkeresi-sessiz-iskal-planıydı-makale.3874.html>.
- “24 Haziran Seçim Kitapçığı”. (2018). *BBP Genel Merkezi*. Ankara. s. 3. Erişim adresi: <https://www.bbp.org.tr/files/1b640c55-2221-40cb-a80d-2ec978bc5a50.pdf>
- “367 krizi, kaset istifaları, çözüm süreci; 2007'den bu yana Türkiye'nin referandumları, seçimleri...”. *T24*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/367-krizi-kaset-istifalari-cozum-sureci-2007den-bu-yana-turkiyenin-referandumlari-secimleri,399159>. (E.T.: 20.04.2021)
- “6-7 Ekim Kobani olayları nedir?”. (2020, 25 Eylül). *Yeniçağ Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.yenicag.com.tr/6-7-ekim-kobani-olaylari-nedir-303916h.htm>.
- “Akbulut’a Karşı Güçlü İttifak”. (1990, 3 Temmuz). *Hürriyet*.
- “Anavatan’da Kavga Var”. (1984, 25 Haziran). *Nokta*. ss. 18-21.
- “Barcelona’da gösteriler sürüyor.” (2019, 28 Ekim). *Hürriyet*. s. 17.
- “Bölgegündem İnternet Sayfası”. “Engin Alan Kimdir, Nerelidir, Nerede Doğdu? Kaç yaşında?”, Erişim adresi: <https://www.bolgegundem.com/engin-alan-kimdir-nerelidir-nerede-dogdu-kac-yasinda-833644h.htm>. (E.T.: 06.11.2020)
- “Cemaati değil malı olan patrikhane”. (2008, 30 Ocak). *Hürriyet*.
- “Çokkültürlü toplum iflas etti.” (2006, 3 Nisan). *Sabah*.
- “Demokrasi Kazandı”. (2003, 3 Mart). *Yeni Şafak*. s. 1.
- “Dilaver Cebeci kimdir?”. (2016, 2 Ocak). Erişim Adresi: <https://m.yeniakit.com.tr/biyografi/dilaver-cebeci>. (E.T.: 03.02.2021)
- “Fedai”, *İslami Dergiler Projesi*. Erişim adresi: <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/35/fedai>.
- “Fetullah Gülen’den para almadım”. (2008, 30 Kasım). *Habertürk*. Erişim adresi: [www.haberturk.com.tr/polemik/haber/111891-fetullah-gulenden-para-almadim](http://www.haberturk.com.tr/polemik/haber/111891-fetullah-gulenden-para-almadim). (E.T.: 19.01.2021).
- “Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli’nin Başbakanlık Tezkeresi Hakkında Yaptıkları Basın Açıklaması-04 Mart 2003”. MHP İnternet Sayfası. Erişim adresi:

[https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel\\_baskan/konusma/180/index.html](https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/180/index.html).  
(E.T.: 21.10.2020).

“İşte tarihi rapor”. (13.01.1998). *Hürriyet*. Erişim adresi:  
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-tarihi-rapor-39002342>. (E.T.:  
11.10.2020)

“Johnson’un Mektubu”. (1966, 13 Ocak).; der. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 686-687) içinde. C. 1: 1019-1980.

“Kim Nereye Oynuyor?”. (1984, 18 Haziran). *Nokta*. ss. 12-14.

“Kozmik Oda İhaneti - FETÖ Gerçekleri”. [Video]. Erişim adresi:  
<http://fetogercekleri.com/kumpaslar/kozmetik-oda-ihaneti/>.

“Mahir Ünal Cumhuriyet İttifakı Protokolünü Açıkladı”. (2018, 30 Nisan). *Habertürk*.

“MHP Logo”, MHP internet sayfası, Erişim adresi:  
[https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/logo/mhp/mhp\\_logo.html](https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/logo/mhp/mhp_logo.html). (E.T.:  
21.10.2020).

“MHP, Türban Sözü Tutturdu”. (1999, 3 Mayıs). *Hürriyet*. s. 1.

“Ne Nedir? İnternet Sayfası, “Abdullah Çatlı Kimdir ve Devlet Adına Hangi Operasyonları Yaptı?”, [Video]. Erişim adresi:  
<https://www.youtube.com/watch?v=Vw5aLFmrQ94> (E.T.: 09.03.2018)

“Neo-Osmanlılık Tartışmalarına Sade Bir Derkenar”. (1999). *Türkiye Günlüğü Dergisi*. (1992, Kış). S. 21. Çalık, Mustafa. *Teorik Denemeler* (ss. 170-189) içinde. Ankara: Cedit Neşriyat.

“Saldırgan MHP Militanı”. (1988, 18 Haziran). *Sabah*. s. 1.

“Seçim Sonuçları”. *Secimanketi.tv*. Erişim adresi: <https://secimanketi.tv/sonuclar/>.  
(E.T.: 21.05.2021)

“Sistem ve İnsan”. (1989, 17 Mart). *Yeni Düşünce*.

“TRT Haber İnternet Sayfası”. “28 Şubat postmodern darbesi cezasız kalmadı”. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/28-subat-postmodern-darbesi-cezasiz-kalmadi-406743.html>.

“TRT Haber İnternet Sayfası”. “28 Şubat postmodern darbesi cezasız kalmadı”. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/28-subat-postmodern-darbesi-cezasiz-kalmadi-406743.html>.

“Türk Özel Timi’ne Amerikan Baskını”. (2003, 5 Temmuz). *Hürriyet*. s. 1.

“Yeni Tezkere Gerekliyor”. (2003, 23 Temmuz). *Yeni Şafak*. Erişim adresi:  
<https://www.yenisafak.com/gundem/yeni-tezkere-gerekliyor-2707522>.

- “Yılmaz'ın akıl hocasıydı”. (1998, 3 Ekim). *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yilmazin-akil-hocasiydi-39041119>. (E.T: 24.03.2021)
32. Gün Arşivi. “Kıbrıs’ın 50 Yılı Belgeseli”. [Video]. Erişim adresi: <https://youte.be/V2XwO9KUznA>. (E.T.: 25.10.2020).
- AA İnternet Sayfası”. “Postmodern darbe’nin failleri müebbet hapse çarptırıldı”. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/28-subat/postmodern-darbenin-failleri-muebbet-hapse-carptirildi/1746477>. (E.T: 06.11.2020)
- AA İnternet Sayfası”. “Postmodern darbe’nin failleri müebbet hapse çarptırıldı”. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/28-subat/postmodern-darbenin-failleri-muebbet-hapse-carptirildi/1746477>. (E.T: 06.11.2020)
- Abdurahmanlı, E. (2019). ASALA Terör Örgütü Nasıl Ortaya Çıktı ve Terör Faaliyetlerinin Amacı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 60-73, ISSN: 2618-6284. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/68400>.
- Acar, A. (1986, Ocak). “Yeni Ufuklara Doğru”. *Bizim Ocak*. s. 9.
- Acar, Hasan. (2018). Muhafazakar Milliyetçilik Anlayışı. Der. Acar, Hasan. *Milliyetçilik Tipolojiler* (ss. 203-222) içinde. Ankara: Nobel Yayınları.
- Acar, Hasan. (2018). Muhafazakar Milliyetçilik Anlayışı. Der. Acar, Hasan. *Milliyetçilik Tipolojileri* (ss. 205-220) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Adalet ve Kalkınma Partisi Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci. 2010. Erişim adresi: <http://www.akparti.org.tr/acilim220110.pdf>. (E.T: 15.02.2020)
- Ağaoğlu, Ahmet. (1972). *Üç Medeniyet*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Ağaoğlu, Mehmet Ali ve Köker, Levent. (2006). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Yayınları.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1986). Milliyetçi Hareket Partisi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağar, Abdullah. (2015). *İŞİD ve Irak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ahmad, F. (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. Çev. Karadeli, Sedat Cem. (4. bs). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.200.
- Ahmad, Feroz. (1995). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. Çev. Yavuz, Nuran. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, Feroz. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. Çev. Fethi, Ahmet. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akar, R. (1999, 5 Ocak). “Kıbrıs’tan silahlar çekilsin”. *Cumhuriyet*. s. 9

- Akçam, Taner. (1995). *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları. (s. 38).
- Akçura, Y. (2016). *Üç Tarz-ı Siyaset*. (Haz.) Uçar, Fuat. (1. bs). İstanbul: Salon Yayınları.
- Akçura, Yusuf. (1919, 16 Eylül). Türkçülüğün İki Kolu. Türk Ocağı. Der. Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: C. 4 Milliyetçilik* (ss. 1007-1010) içinde. (5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçura, Yusuf. (2015). *Türkçülüğün Tarihi - Türklük Fikri, Türklük Cereyanı, Türk Ocakları*. Çev. Erol Kılınç. (5. bs). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akçura, Yusuf. (2018). *Üç Tarz-ı Siyaset, Günümüz Türkçesi Uyarlayan*: Kılınç, Erol. (5. bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akçuraoğlu, Yusuf. (1928). *Türk Yılı: 1928*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi - AK Parti Programı*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Akgönül, Samim. “Hrant Dink Cinayeti Davası”. Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 730-739). C. 3. 2001-2012.
- Akkerman, N.C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye’de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Akpınar, Hakan. (2016). *Kurtların Kardeşliği, CKMP’den MHP’ye Ülkücü Hareketin Kısa Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Aksu, Fuat. (2008). *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Akşin, Sina. (2018). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktar, Ayhan. (2006). *Varlık Vergisi Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktoprak, E. (2016). Postkolonyal Bir “Dava” Olarak ‘Yeni Türkiye’nin Yeni Ulusu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (1), 1-32. doi: 10.1501/SBFder\_0000002383.
- Aktürk, Ş. (2012). *Türkiye’nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*. (1. bs). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Aktürk, Şener. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye’de – Etnisite Rejimleri ve Milliyet*, Çev. Volkan Efe. (1. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Alangu, Tahir. (1968). *Ömer Seyfettin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul.

- Albayrak, H. (19 97, 02.01). k.y, *Yeni Şafak*.
- Alkan, Mehmet Ö. (2004), İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim. Karpat, Kemal (Ed.). *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si* (ss. 73-242) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Allawi, Ali A. (2016). *Irak Kralı I. Faysal*. Çev. Yalçın, Ali. Ankara: Türkiye İş Bankası Kitapevi.
- Alp, T. (1333, [1915] 19 Kanun-i sani). İtibar-ı Milli Bankası. *İktisadiyat Mecmuası*. S. 40.
- Alperen Ocakları AKP'yi mi BBP'yi mi Destekliyor?". Erişim adresi: <http://odatv4-com.cdn.ampproject.org>, (E.T: 06.08.2020).
- Alpkaya, Faruk. (2017). Rıza Nur. Der. Der. Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: C. 4 Milliyetçilik* (ss. 374-387) içinde. (5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altun, Ş. (2007). *İlk Hedef Akdeniz'di İkinci Hedef İktisat*. İstanbul: Bilge Yayıncılık Eğitim Hizmetleri. Öze *Platin*, 10(125) ulaşılmıştır. .
- Anderson, Benedict. (2017). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (9. bs) Çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Anthony. Smith, D. (2001). *Nationalism-Theory, Ideology, History*, Oxford: Polity Press.
- Arai, Masami. (2016). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. Çev. Demirel, Tansel. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arblaster, A. (1984). *The Rise and Decline of Western Liberalism*. Oxford: Basic Blackwell Publisher.
- Arcayürek, Cüneyt. (1986): *(Açıklayan-8)-Müdahalenin Ayak Sesleri*. Ankara: Bilgi Yayınları. s. 11.
- Arı, Tayyar. (2015). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Arık, R. O. (1969). *İdeal ve İdeoloji*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Arık, R. O. (1990). *Coğrafyadan Vatana*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Arıkan, E. Burak. (2008). *Türk Sağının Türk Sorunu: Milliyetçi Hareket Partisi*. İstanbul: Agora Yayınları.
- Armağan, M. (2004, Temmuz). *Türk Edebiyatı Dergisi*. S. 369, 7-17



- Armaoğlu, Fahir. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armaoğlu, Fahir. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi-(1914-1995)*. (1. bs). İstanbul: Kronik Kitap.
- Armstrong, J. A. (2019). *Milliyetçilikten Önce Milletler*. Çev. Türközü, S. Erdem. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arpacıoğlu, M. C. ve. Demiştaş, S.G. (2002). *IMF Kıskaçında Telekom, THY ve Enis Özküz*. (1. bs). İstanbul: Sam Yayınları.
- Arsal, S. M. (2018). *Milliyetçi Duygusunun Sosyolojik Esasları*. (5. bs). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Arvasi, A. (1978, 12 Haziran). Neden Türk-İslam Ülküsü?. *Hergün Gazetesi*. s. 8.
- Arvasi, Ahmet. (1982). *Türk-İslam Ülküsü*. (3. bs). Ankara: Ocak Yayınları.
- Arvasi, Ahmet. (2017). *Türk-İslam Ülküsü I*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Aslan, Ali. (2019, Mart). *31 Mart Yerel Seçimlerinde Cumhuriyet İttifakının Siyasal İletişim Stratejisi*. SETA Analiz. (Rapor). S. 274.
- Atatürk, Mustafa Kemal. (2006). *Nutuk*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Atatürk'ün "5 Dış Politika İlkesi". (2020). Erişim Adresi: <https://www.burasicanakkale.com/ataturkun-5-dis-politika-ilkesi/>. Çanakkale: Burası Çanakkale: İnternet, Medya & TV, (E.T.: 15.03.2021)
- Ateş, Toktamış. (2004). *Türk Devrim Tarihi*. (12. bs). İstanbul: Filiz Kitapevi. (s. 60).
- Avar, Banu. "Montrö ve Amiral Cem Gürdeniz'den Dersler". Erişim adresi. <https://youtu.be/eQ5iOTSUZSA>. (E.T.: 16.04.2021)
- Avcı, Hanefi. (2015). *Cemaatin İflası, Hoca'nın Ayağının Kaydığı Yer*. (1. bs). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avcı, S. (1989, Nisan). Başörtüsü Mü Başbelası Mı?. *Bizim Ocak*. ss. 6-10.
- Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel. (2018). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, Suavi. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları. s. 210.
- Aydın, Suavi. (2002). Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antroloji'nin Rolü: İrkçi Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü. Der. İnsel, Ahmet. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünceler: C. 2 Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aydoğdu, H. (2009). “Ahlak Filozofu ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 40. Erzurum. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2879/39707>.
- Aygün, Bünyamin. “Hedefteki Halk: Irak Türkmenleri. *Irak Türkmen Cephesi Portalı*. Erişim adresi: <http://www.kerkük.net>. (E.T: 11.01.2018).
- Aygün, Mehmet. (2013). *Türkiye’de Amerikan Eksenli Muhafazakarlık, Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Ayni, M. A. (2011). *Milliyetçilik, Tarihte ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik*. (1. bs). Der. Dervişoğlu, İsmail. İstanbul: Kurtuba Kitapları.
- Aziz, Mahir A. (2013). *Irak Kürtleri*. Çev. Kılıç, Zülal. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aziz, Mahir. (2013). *Irak Kürtleri*. İstanbul: Kitap Yayın Evi.
- Bacık, G. (2006). “Westfalyan Sistemi’nin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (10), 55-85. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39252/462227>
- Bahçeli, D. (2002). Türkiye-AB İlişkilerinde Hayal ve Gerçek. *Türkiye ve Siyaset Dergisi*. S. 9-10. 5-12.
- Bahçeli, D. (2009, 08. Aralık). *Bölücü Terörün Siyasallaşması Süreci (Yıkım Projesi)*. [Broşür]. Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.
- Bahçeli, D. (2009, 13 Aralık). *Bin Yıllık Kardeşliği Yaşa ve Yaşat Mitingi*. [Broşür]. Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.
- Bahçeli, D. (2010) *Referanduma Yaşanan Gündem ve Yaklaşan Süreç* [Broşür]. Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.
- Bahçeli, D. (2010). *Yaşanan Gündem ve Yaklaşan Süreç*. [Broşür]. Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.
- Bahçeli, D. (2010, 31 Ekim). *Millet ve Devlet Bekası İçin Güç Birliği*. [Broşür] Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.
- Bahçeli, Devlet. Erişim adresi: [http://mhp.org.tr/htmldocs/genel\\_baskan/konusma/969/index.html](http://mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/969/index.html). (E.T.: 25.04.2021)
- Balcı, A. (2011). 1990’lar Basımında ‘Ermenistan Tehdidinin’ İnşası: Milliyet Gazetesi Örneği. *Akademik İnceleme Dergisi*. 6 (2), 311-336. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17784>.
- Balcı, Ali. (2017). *Türkiye Dış Politikası-İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*.
- Bali, R. N. (1999, Haziran). Yeni Bilgiler ve 1934 Trakya Olayları-I. *Tarih ve Toplum*. S. 186. 54-56.

- Bali, Rıfat N. (2000). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni, (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balibar, Etienne. (2017). Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik. Der. Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel. *İrk, Ulus, Sınıf, Belirsiz Kimlikler*. Çev. Ökten, Nazlı. (6. bs) (ss. 89-106) içinde. İstanbul: Metis Yayınları.
- Balibar, Etienne. (2017). Irkçılık ve Milliyetçilik. Der. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf, Belirsiz Kimlikler* (ss.51-86) içinde. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. (1943). *Türke Doğru-1*. İstanbul: Kültür Basımevi.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. (1943). *Türke Doğru-2*. İstanbul: Kültür Basımevi. (s. 20).
- Barber, Benjamin. (1984). *Strong Democracy, Participatory Politics for a New Age*. Los Angeles: University of California.
- Bardakçı, Murat. (2019). *Bir Devlet Operasyonu: 19 Mayıs*. (1. bs). İstanbul: Turkuvaz Kitap.
- Barthes, R. (1975). *Roland Barthes*. Basingstoke: Macmillan Pub.
- Barthold, Wilhelm. (1927). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. İstanbul: Divan Kitap.
- Baudet, Henri, (1965). *Paradise on Earth: Some Thought on European Image of of Non-European Man*. Çev. Elizabeth Wentholt. New Haven: Yale University Press.
- Baydar, Mustafa. (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Yayınları.
- Bayer, Y. (2020, 4 Mart), “F. Gülen’in Yargı Serüveni ”, *Hürriyet*, s. 18.
- Baykal, Sanem ve Arat, Tuğrul. (2015). AB’yle İlişkiler. Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 337-344) içinde. C. II: 1980-2001.
- Bayraktar, Ö. (2015, Mart). Lider, Teşkilat, Doktrin’in İflası: Ülkücü Harekette 1980 Sonrası Dönüşüm, Bölünme ve İç Çatışma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 35-40. doi: 10.18493/kmusekad.47404.
- BBC News Türkçe, “Johnson Mektubundan Trump mektubuna: Türkiye-ABD krizleri”. Erişim adresi: <https://m.youtube.com/watch?v=-s4tX-5DxBs>. (E.T.: 25.11.2020)
- BBP İnternet Sayfası. “AKP Kurulurken ve Sonrasında En Büyük Destekçisi, Devlet Kayıtlarına ‘FETÖ-PDY’ Diye Geçen Küresel Gülenist Yapıdır”. Erişim adresi: <https://www.bbp.org.tr/akp-kurulurken-ve-sonrasinda-en>

büyük-destekcisi-devlet-kayıtlarına-feto-pdy-diye-gecen-küresel-gül. (E.T.: 26.11.2020)

Belge, Murat. (2008). *Genesis-Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berghe, P. L. van der. (1981). *The Ethnic Phenomenon*. New York: Greenwood Pub.

Berkes, Niyazi. (2019). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (28. bs). Çev. Kuyaş, Ahmet. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berkes, Niyazi. (2019). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Çev. Kuyaş, Ahmet. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berlin, I.(1976). *Vico and Herder*, London: Hogarth Press.

Bıçak, Ayhan. (2009) *Türk Düşüncesi-1: Kökenler*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Bianet internet sitesi. “Mumcu’nun Katilini İran Eğitti”. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/132319-mumcu-nun-katiini-iran-egitti>. (E.T.: 14.11.2020)

Bianet internet sitesi. “Mumcu’nun Katilini İran Eğitti”. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/132319-mumcu-nun-katiini-iran-egitti>. (E.T.: 14.11.2020)

Bila, Fikret. “’Vururuz’ Kararlılığı”. (1997, 1 Ocak). *Milliyet*. Erişim adresi: <http://milliyet.com/1997/01/01/dünya/vururuz.html>. (E.T.: 20.11.2020)

Bilbilik, Erol. (2005). *Dış İlişkiler Konseyi-CFR-Trilateral-Bilderberg*. İzmir: Umay Yayınları.

Billig, Michael. (2002). *Banal Milliyetçilik*. (1. bs). Çev. Şişkolar, Cem. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Birand, M. A. (1997). 32. *Gün Arvişi/ASALA’yı Kim Bitirdi?* [Video]. Erişim adresi: <https://youtu.be/ernS4Y55gn8>. (E.T.: 30.11.2020).

Birand, Mehmet Ali. (2007). *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Birnbaum, Pierre. (1997). Dimensions du nationalisme. Birnbaum, Pierre. (Ed), *Sociologie des nationailmes* içinde. Paris: PUF

Bodin, Jean. ([1576], 1962). *Six Books of the Commonwealth*, R Knolles (Eds.). Çev. K. D. McRea, Cambridge: Harvard University Press.

Bodur, Harun. (2013). *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. (İstanbul). Yeditepe Yayınevi.

Bora Tanıl ve Can Kemal, *Devlet, Ocak, Dergah, 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*, (10.bs). İletişim Yayınları, İstanbul, 2015

- Bora, T. (2018). *Cereyanlar – Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. (6. bs). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl. (2005). Turgut Özal. Der. Yılmaz, Murat ve Erdoğan, Mustafa. *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: C. 7-Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 589-601.
- Bora, Tanıl. (2017). Sunuş. Der. Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat. *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: C. 4 Milliyetçilik* (ss. 15-22) içinde. (5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, Tanıl. (2017). *Türk Sağı’nın Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. (10. bs). İstanbul: Birikim Kitapları.
- Boratav, Korkut. (2004). *Türkiye İktisat Tarihi-1908-2002*. (8. bs). Ankara: İmge Yayınları.
- Bozgöz, F. (2006-2007). Arap Milliyetçiliği. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 39 - Milliyetçilik II. 97-114).
- Bozkır, G. (2005). Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C. 4, S. 11. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/ctad/issue/25234/266768>,
- Bozkurt, Celal. (1969). *Bütün Delilleriyle CHP’nin İçyüzü*. İstanbul: Elif Yayınevi.
- Bölükbaşı, Deniz. (2008). *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bölükbaşı, Süha. (2001). *Barişçi Çözumsuzlük: Ankara’nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Brandon, J. (2007, Şubat). “The PKK and Syrian Kurds”. *Terrorism Monitor*. Vol.5, S.3, 21.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationalhood and National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. (1. pr.). Cambridge: Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers. (2004). *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruni, R. (1995). Kimlik Politası. Der. Hall, Stuart ve Jacques, Martin. *Yeni Zamanlar – 1990’larda Politikasının Değişen Çehresi* (1. bs) (ss. 142-153) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bulletin *EC Commission*. Vol. 9-1980. s. 52; Erişim adresi: <http://aei.pitt.edu/id/eprint/64728>

- Bulut, Yücel (2015) Sosyal ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp ve Hars-Medeniyet Kuramı, *Sosyoloji Konferansları*, No. 52, İstanbul, ss. 79-110. doi: 10.18368/IU/sk.58323.
- Büyük Birlik Partisi: Program*. (1993, Ocak). Ankara: Takav Yayınları.
- Büyükkanıt, Yaşar. (2007, 13 Nisan). Sözde değil özde laik Başkomutan. *gazetevatan.com*. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com/sozde-degil-ozde-laik-baskomutan-115941-gundem/>
- Calhoun, Craig. (2007). *Milliyetçilik*. Çev. Sütçüoğlu, Bilgen. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Carr, E. H. (2019). *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev. Akınhay, Osman. (7. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chatterjee, Partha. (1986). *Nationalist Thought and Colonial World: A Derivative Discourse?*, London: Zed Books for The United Nations University.
- Chatterjee, Partha. (2002). *Ulus ve Parçaları-Kolonyal ve Post-Tarihleri*. Çev. Çekem, İsmail. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chua, A. (2004). *World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breed Ethnic Hatred And Global Instability*. (1. pr). New York: Random House Press.
- Cleveland, William L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Harmancı, Mehmet. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Connor, W. (1978). A Nation is a Nation, is s State, is a Ethnic Group, is a .... *Ethnic and Racial Studies*, 1 (4), 377-400. doi: 10.1080/0141987.1978.9993240
- Connor, W. (1993). Beyond Reason: The Nature of the Ethnonational Bond. *Ethnic and Racial Studies*, 16 (3), 373-389. doi: 10.1080./01419870.1993.9993788.
- Connor, W. (1993). The Politics of Ethnonationalism. *Journal of International Affairs*, 27 (1), 1-21. Erişim adresi: <http://jstor.org/stable/24356606>.
- Copeaux, Etienne. (1998). *Tarih Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul: Tarih Vakıf Yurt Yayınları.
- Cornell, S. (1996). The variable ties that Bind, *Ethnic and Racial Studies*, 19 (2), 265-289. doi: 10.1080./01419870.1996.9993910.
- Coughlan, R. and Eller, J. (1993). The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 16 (2), 183-202. doi: 10.1080/01419870.1993.9993779.
- Çakır, Osman. (2008). *Nevzat Köseoğlu ile Söyleşiler Yahut Bir Vatanı Kurtarma Hikayesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Çakır, Zihni. (2012). Bunları İşi; Halka değil, AB'ye Hizmet. Ortadoğu Gazetesi. (2003, 25 Haziran). Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 488-490) içinde. C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çakmak, Haydar. (2012). *Avrupa Birliği'nin Etnik Yapısı: Avrupa Birliği'ndeki Halkların Kökenleri ve Gerçekler*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Çalen, Mehmet Kaan. (2019). Ziya Gökalp (1876-1924), Der. Durgun, Şenol, *Türk Milliyetçiliği: Portreler*, (ss. 29-37) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.
- Çalık, Mustafa. (1999). "Muhis Bir Seçimin Habis Neticeleri" Türkiye Günlüğü Dergisi, S. 38, (1996, Ocak-Şubat). *Teorik Denemeler*. Ankara: Cedit Neşriyat. s. 177.
- Çalış, Şaban Halis. (2016). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri; Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çayır, R. (1992, Ekim). Gençlik Teşkilatları Kurulurken... *Bizim Dergah*. s. 6.
- Çelik, Celaleddin (2006). "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 21. Der. Günay, Ünver ve Çelik, Celaleddin. (2010). *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında: Ziya Gökalp* (ss.59-86). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Çelik, Hüseyin. (1993). *Ali Suavi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelik, M. (2015, Ekim). Osmanlı'yı Tasfiye Planları: Sevr'in Gerçek Hedefi Yeni Dünya Düzeniydi. *Derin Tarih*. S. 43. 62-70.
- Çeliköz, Büşra. (2019). İsmail Gaspıralı (1851-1914). Der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 55-64) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.
- Çevik, S. (2008). İdeal Yurttaşın Din ve Millet Kriteri. *Muhafazakar Düşünce*. 5 (18).
- Çevikcan, Serpil. (1991, 24 Ekim). "3. MC faydalı olur". Erişim adresi: <https://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr>. (E.T.: 18.04.2021)
- Çığ, Muazzez İlmiye. (2017). *Atatürk ve Sümerliler - Sümerolog Kramer'in Ardından*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Çınar, Menderes. (2002). "MHP: Bir Devlet 'Ciddiyeti' Analizi". Der. Öngider, Seyfi. *Milliyetçilik Faşizm ve MHP*, (ss. 119-130). İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Çınar, Metin. (2007). *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 208091).
- Çıtak, Halim Alperen. (2019). "Osman Turan (1914-1978)". Der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 343-352) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.

- Çiçekli, Ali. (1970). *Kaşgarlı Mahmut-Divan-ı Lügat İt Türk*. İstanbul: May Yayınları. .
- Çiğdem, A. (1992, Mayıs). Türkiye'nin Sonderweg'i. *Tezkire*. Ankara: Vadi Yayınları. (ss. 7-13).
- Çobanoğlu, Yavuz. (2017). "Fethullah Gülen Hareketi", Der. Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s s. 112-113) içinde. C. 3: 2001-2012.
- Darendelioğlu, İlhan. (1968). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul: Toker Matbaası.
- Davison, Andrew. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, Çev. Birkan, Tuncer, İstanbul: İletişim Yayınları, (s. 209).
- Daviş, Adid. (2016). *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*. (2. bs). Çev. Yalçın, Lütfi. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet. (2016). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları. s. 316.
- Del Carpio, X.V. and Wagner, M.C. (2015). The impact of Syrian refugees on the Turkish labor market. *Worldbank Policy Research Paper*. No. 7402; Der. Paksoy, H. Mustafa. (2016) *Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu* (ss. 1-25) (1. bs). Ankara: Efil Yayınevi.
- Demir, Hande Seher (2012) "Türkiye'de İnanç Özgürlüğünün Kapsamı ve Sınırlandırılmasındaki Sorunlar", Erişim adresi: [https://web.archive.org/web/20130817085153/http://www.academia.edu/2040800/Turkiyede\\_Inanc\\_Ozgurlugunun\\_Kapsami\\_ve\\_Sinirlendirmesindeki\\_Sorunlar](https://web.archive.org/web/20130817085153/http://www.academia.edu/2040800/Turkiyede_Inanc_Ozgurlugunun_Kapsami_ve_Sinirlendirmesindeki_Sorunlar). (E.T.: 30.01.2021)
- Demir, Hande Seher (2012) "Türkiye'de İnanç Özgürlüğünün Kapsamı ve Sınırlandırılmasındaki Sorunlar", Erişim adresi: [https://web.archive.org/web/20130817085153/http://www.academia.edu/2040800/Turkiyede\\_Inanc\\_Ozgurlugunun\\_Kapsami\\_ve\\_Sinirlendirmesindeki\\_Sorunlar](https://web.archive.org/web/20130817085153/http://www.academia.edu/2040800/Turkiyede_Inanc_Ozgurlugunun_Kapsami_ve_Sinirlendirmesindeki_Sorunlar). (E.T.: 30.01.2021)
- Demir, Sinan. (2012). "Muhsin Yazıcıoğlu ile Tarihi Röportaj". Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss.125-130) içinde. C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, Yusuf ve Erdem, Nuri Sefa. Türkiye, Rusya ve İran'la ittifak arayışında olmalı. *Sabah*. Erişim adresi: <http://arvis.sabah.com.tr/2002/03/08/p01.html>.
- Demirci, Z. (2019, 22 Ekim). "31 Türk diplomat ve yakınları Ermeni terör örgütlerinin kurbanı oldu". AA. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/turkiye/31-turk-diplomat-ve-yakinlari-ermeni-teror-orgutlerinin-kurbani-oldu/1622156>



- Demirel, Tanel. (2012). Mümtaz Turhan. Der. Kocabaşoğlu, Uygur. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: C. 3/Modernleşme-Batılılık*, İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 228-233.
- Der. Paul Kelly, (2013). *Siyaset Kitabı*, (1. bs), Çev. Sadak, Tarık. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Der. Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (göz. geç. ve genişletilmiş yeni basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Dergah’tan Size, *Bizim Dergah*, S. 42, Eylül 1991, ss. 2-3.
- Devletşin, Tamurbek. (1981). *Soyyet Tataristan’ı*. Çev. Demircan, Mehmet. Ankara: Kültür Bakanlığı. (
- Diamond, Lary. (1991, Aralık). *Demokrasinin Uç Paradoksu*. TDV Bülteni.
- Dilipak, Abdurrahman. (1990). *Bu Din Benim Dinim Değil*. İstanbul: İşaret/Feraset Ortak Yayınları.
- Dinç, Ahmet. (2012). Muhsin Yazıcıoğlu ile Çok Özel. Röp. (17 Mart 2009). Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 377-383) içinde. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dinç, Sait. *Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Lâiklik İlkesi*. Erişim adresi: <http://www.turkoloji.cukurova.edu.tr>. (E.T.: 15.11.2020).
- Doğan, D. Mehmet. (1979). *Batılılaşma İhaneti*. Ankara: Birlik Yayınları. s.s.y.
- Doğan, D. Mehmet. (2018). Erol Güngör: Yeniden. Yiğitbaş, Maksut (Ed). *Cumhuriyet Döneminde Milli Düşünce Sistematiğinde Erol Güngör Sempozyumu-Bildiriler* (ss. 17-22) içinde. Kırşehir: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Dural, Baran. (2019). “Nurettin Topçu (1909-1975)”. Der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 320-335) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.
- Durgun, Ş. (2000). Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet midir?. *Modernleşme ve Siyaset*. (1. bs) içinde (ss. 45-66). Ankara: Binyıl Yayınları.
- Durgun, Şenol. (2005). “Türk Siyasetinde İslam ve Sorunları”. *Modernleşme, Demokrasi, İslam* (ss. 232-294) içinde. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Durgun, Şenol. (2018). Türkiye’de Milliyetçiliğin Algılanış Sorunları. *Modernleşme ve Siyaset* (ss. 93-126) içinde. Ankara: Binyıl Yayınları.
- Durkheim, Emile. (2018) *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. (2.bs). Çev. Ozankaya, Özer. İzmir: Cem Yayınevi. (s. 582).
- Dündar, Can. “Atina treninde ölümüne takip”. Erişim adresi: <https://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=2446>

- Dündar, L. B. (2013, Bahar). Terkibin Muvazenesini Arayan bir Aydın: Peyami Safa'nın Türk İnkılabına Muhafazarkar Bakışı. *Bilig*. S. 65. 120.
- Dündar, U. (2017, 14.05). "ABD'nin Asıl Hedefi Büyük Kürdistanı Kurmak". *Sözcü*.
- Düşünen İnsan İnternet Sayfası. "ASALA Nasıl Çökertildi?". Erişim adresi: <https://youtu.be/HwSQtkUgifU> (E.T.: 18.08.2020)
- Düzel, Neşe. (2012). "İradeniz Yoksa Hükümeti Bırakın Asker Kışlasından Çıktı. Darbe Kapınızı Çalabilir". Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 381-389) Cilt. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Düzel, Neşe. (2012). "İradeniz Yoksa Hükümeti Bırakın Asker Kışlasından Çıktı. Darbe Kapınızı Çalabilir". Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* ss. 383-387). C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ebu'l A'la el Mawdudi, "Political Theory of Islam" (1975). Khursid Ahmad (Ed.), *Islam, its meaning and message*, Islamic Council of Europe, London, (Akt.) Güngör, Erol (1996). *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, (10. bs), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eğilmez, M. Merkez sağ ve merkez sol. (2007, 20 Mayıs). *Radikal Gazetesi*.
- Eisenstand, Shmuel Noah. (2014). *Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim*. Çev. Coşkun, Ufuk. Ankara: Doğu Batı Yayınları. (ss. 133-139).
- Ekinci, Necdet. (1997). *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları. (s. 13).
- Ekinci, Necdet. (1997). *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*.
- Emergan, İsmail. (2012). "Büyük Birlik Partisi AB'ye Tam Üyeliğe Karşıdır". Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 576-578) içinde. C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Engelhand, D. von. (1988). Romantizm in Germany. In R. Porter & M. Teich (Eds). *Romanticism in National Context*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Enosis Nedir? EOKA Nedir?". Yeniçağ İnternet Sayfası. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/enosis-nedir-eoka-nedir-290434h.htm>. (E.T.: 25.10.2020).
- Erdem, Galip. (2017). *Suçlamalar-2: Irkçılık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Erdost, Muzaffer İ. (1995). *Faşizm ve Türkiye: 1977-1980.*, Ankara: Onur Yayınları.
- Erdöl, Mehmet. (2016). *Başveren İnkılapçı Ali Suavi*. İzmir: Yayın B.
- Ereker, Fulya. (2010) *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. (Doktora Tezi). Academia.edu veri tabanında erişildi (Erişim No: 34917754).

- Ergenekon Destanı nedir ve hangi devlete aittir? Ergenekon Destanı kısaca ve özeti, (22.09.2020), *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ergenekon-destani-nedir-ve-hangi-devlete-aittir-ergenekon-destani-kisaca-konusu-ve-ozeti-41622089>. (E.T.: 19.12.2020)
- Ergin, Muharrem. (1988). *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ergin, S. (2020, 3 Ocak). "2019'dan 2020'ye Dış Politika: Bölgesel askeri aktivizm iyice yerleşiyor, sırada Libya var". *Hürriyet*. s. 12.
- Ergun, D. *Sosyoloji ve Tarih-Sosyolojide Yöntem Sorunu*, (4. bs), Ankara: İmge Kitabevi.
- Ermeni ve Kürt örgütlerin eylem birliği kararı verdi. (1979, 6 Ağustos). *Hürriyet*. s. 1.
- Ersal, Aytekin. (2011). *Türkiye'de Ulus-devlet ve Ziya Gökalp - Mümtaz Turhan - Erol Güngör*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 484110)
- Ersanlı, B. (2003). Milliyetçilik Teorileri; Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler. *Türkiye Günlüğü*, S. 75. 123-136.
- Ete, Hatem. (2014). *Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe (MHP'nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri)*. (Rapor). İstanbul: Seta Yayınları.
- Etnik köken nedir? Tanımı ve anlamı 2021, (2021) Erişim adresi: <https://tr.awordmerchant.com/etnia>
- European Parliament*. (1982, 2 July). "Working Documents". <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/documents/search/PE-73.692/final>.
- Evren, Kenan. (1991). *Anılar*. C. 2. İstanbul: Milliyet.
- Fenwick, C. G. (1929). The New City of Vatikan. *The American Journal of International Law*, 23 (2). 370-382. doi: 10.2307/2189869.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1971). *İçtimaiyat Dersleri*, İstanbul, 114, Ünver Günay, "Gökalp, Milli Kimlik ve Din", Der. Günay, Ünver ve Çelik, Celaleddin, (2010). *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında: Ziya Gökalp* (ss. 9-58) içinde. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Fichte, Johann Gottlieb. ([1808], 1922). *Adresses to the German Nation*. Jones R. F. and Turnbull, G. H. (Ed.), Chicago: y.e. y.
- Firth, R. (1973). *Symbols: Public and Private*, London: George Allen & Unwin.

- Gafarlı, Orhan. (2017, 9 Eylül). “Rusya’nın PYD Politikası Değişiyor mu?”. *Al Jazeera*. Erişim adresi: <http://www://aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-pyd-politikasi-degisiyor-mu>.
- Gat, A. ve Yakubson, A. (2019) *Uluslar, Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*. Çev. Özcan, Şeyma. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gazeta Wyborcza Söyleşisi”. (2012). (Röp: Pawel Szczerkowski Gazeta Wyborcza, 2006, Kasım). Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 588-591) içinde. C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gazete Duvar, “Osman Durmuş kimdir?”, Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/osman-durmus-kimdir-haber-1502812>. (E.T.: 04.11.2020)
- Gazetevatan İnternet Sayfası. “Paralel Yapının MHP-BBP Planı”. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-757725-yazar-yazisi-paralel-yapinin-mhp-bbp-plani/>. (E.T.: 26.11.2020)
- Geertz, C. (1963). *Old Societies and New States*, New York: Free Press, New York.
- Gellner, E. (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çev. Ersanlı, Büşra ve Özdoğan, Günay Göksu. (3. bs). İstanbul: Hill Yayınevi.
- Gellner, Ernest. (1964). *Thought and Change*, Weidenfeld and Nicolson, London.
- Gellner, Ernest. (1987). *Culture, Identity and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gellner, Ernest. (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*. Çev. Peker, Bülent. (1. bs). Ankara: Ümit Yayınları.
- Gellner, Ernest. (2018). *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Coşar, Simten, Özertürk, Saltuk ve Soyarık, Nalan. (2. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Genelkurmay Başkanlığı. “27 Nisan 2007 Tarihli Basın Açıklaması” Erişim adresi: [http://www.tsk.tr/10\\_ARSIV/10\\_1\\_Basin\\_Yayin\\_Faaliyetleri/10\\_1\\_Basin\\_Aciklamalari/2007/BA\\_08.html](http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html). (E.T.: 21.11. 2010).
- Georgeon. F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*. Çev. Berktaş, Ali. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gerger, Adnan. (2011). *Uğur Mumcu’yu Kim Öldürdü?*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Glasneck, Johannes. (1976). *Türkiye’de Faşist Alman Propagandası*. Çev. Gelen, Arif. Ankara: Onur Yayınları.
- Gökalp, Z. (2018) *Türkçülüğün Esasları*. (1. bs). İstanbul: Historia Yayınevi.

- Gökalp, Ziya. ([1918], 2017). Türklüğün Başına Gelenler. Der. Çınar, Bircan. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (ss. 30-38) içinde. Ankara: Alter Yayınları.
- Gökalp, Ziya. (1922, 27 Kasım). Hilafeti Hakiki Mahiyeti, Küçük Mecmua, S. 24, ss. 1-6, der. Gökalp, Ziya. (2019). *İslam' Konulu Makeleleri* (ss. 137-143) içinde. Çev. Sattarova, Nargiza (1. bs), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Gökalp, Ziya. (1973). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, (Haz.) Kardeş, R. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Gökalp, Ziya. (2017). Üç Cereyan. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* Der. Çınar, Bircan (ss. 5- 11) içinde. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Gökalp, Ziya. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. (Haz.) Atsız Gökdağ, Bilgehan. (2. bs). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göktaş, Hıdır ve Gölbay, Metin. (1994). *Sıcak Barış'a.*, İstanbul: Alan Yayınları.
- Göle, Nilüfer. (1996). *The Forbidden Modern: Veiling and Civilization*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gönlübol, Mehmet. (1987). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. C. 1. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Göze, Ergun. (1987). *Peyami Safa*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grey, Joseph C. (1952). *Turbulent Era*, Vol. 2. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Grosby, S. (1994). The Verdict of History: The Inexpungeable Tie of Primordality”, *Ethnic and Racial Studies*, J. Rex and D. Mason. (Ed.), 17 (2). 164-171. doi: 10.1080./01419870.1994.9993817.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç. (2005). *Eski Türkler*. Çev. Batur, D. Ahsen. (5. Bs). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Güler, Ali. (2017). *Güney: Irak ve Suriye Türkleri*. İstanbul: Halk Kitapevi.
- Güler, Turgay ve Çelik, Mehmet. “Sıradışı Tarih İnternet Sayfası”. “Ermeni Sorunu ve ASALA”. Erişim adresi: <https://youtu.be/O9sfX1mkCnA> (E.T.: 31.08.2020).
- Günay, Ünver. (2010). Gökalp, Milli Kimlik ve Din. Der. Günay, Ünver ve Çelik, Celaledin. *Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında: Ziya Gökalp* (ss.9-58) içinde. (1. bs). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gündoğar, Orhan O. (2015, Ocak). “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”. ORSAM Rapor No: 195, 1-40. Erişim adresi: <http://www.orsam.org.tr/raporgoster.aspx?ID=5276>.

- Güngör, Erol. (1984). *Dünden Bugüne – Tarih-Kültür-Milliyetçilik*. (4. bs). Ötüken Neşriyat.
- Güngör, Erol. (1989). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, Erol. (2011). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gürün, Kamuran. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 287.
- Gürün, Kamuran. (2001). *Ermeni Dosyası*. Rüstem Yayınevi.
- Güven, Serhat. (2006). *Laiklik ve Anayasa Mahkemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: [dspace.baskent.edu.tr:8080/xmlui/handle/11727/1557?show=full](http://dspace.baskent.edu.tr:8080/xmlui/handle/11727/1557?show=full).
- Güvenç, B. (2016). *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*. (3. bs). İstanbul: Boyut Yayınları.
- Güvenç, Bozkurt. (1991). *Türk-İslam Sentezi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Haber Global İnternet Siyesi. “Jülide Ateş ile 40: Haluk Kırıcı’dan Susurluk ve Bahçelievler Katliamı Açıklaması”. [Video]. Erişim adresi: <http://haberglobal.com.tr>. (E.T.: 01.09.2020).
- Haber.com Resmi İnternet Sayfası. “Ermeni terör örgütü ASALA’nın Türklere saldırıları! Bugüne kadar 31’i diplomat 58 Türk vatandaşı hayatını kaybetti.”. Erişim adresi: <https://www.haber.com/ermeni-teror-orgutu-asalanin-turklere-saldirilari-bugune-kadar-31i%CC%87-di%CC%87plomat-58-turk-vatandasi-hayatini-kaybetti%CC%87-334825/>. (E.T.: 16.08.2020)
- Habertürk İnternet Sayfası. “Tahliye sonrası konuşmuştu, Türkiye’yi karıştıran Rahip Santoro cinayetinin katili Oğuzhan Akdin, Bodrum’da silahla vurulması ile tekrar gündemde”. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/trabzon-haberleri/64504822-taliyesi-sonrasinda-bunlari-konusmustuturkiyeyi-karistiran-rahip-santoro-cinayetinin>. (E.T.: 6 Kasım 2018)
- Hall, S. (1992, Ocak). Melez Şahsiyetlerimiz. Çev. Gökmen, Özgür. *Birikim*, S. 45. 54-57.
- Hammer-Purgstall, Johannes von. ([1827], 1832). *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Vol. 10. Pest: y.e.y.
- Hanioğlu, Ş. (2019, Temmuz-Ağustos). “İttihad-ı Osmani Cemiyeti’nden İttihat ve Terakki Fırkası’na: Muhalif Jon Türkler Komitacıya Dönüştü”. Röp. Şabanoglu, Melih. *Atlas Tarih Dergisi*. 48-52
- Hanioğlu, Şükrü. (1985). *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanioğlu, Şükrü. (2008). *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton: Princeton University Press.

- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din*. Çev. Çiftkaya, Murat. (1. bs). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hechter, M. (1986). Rational choice theory and the study of race and ethnic relations. J. Rex and D. Mason. (Ed.). *Theory of Race and Ethnic Relations* (ss. 264-279) içinde. New York: Cambridge University Press..
- Held, David. Ulus-devletin Çöküşü. Der. S. Hall ve Martin J. *Yeni Zamanlar – 1990’larda Politikasının Değişen Çehresi* (ss. 189-204) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Heyd, Uriel. (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*. Çev. Günay, Kadir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyaset İdeolojileri: Bir Giriş*, Çev. Tüfekçi, Özgür, (9. bs). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Çev. Durgut, Selçuk. (3. bs). Ankara: BB101 Yayınları.
- Heywood, Andrew. (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*. (8. bs). İstanbul: Küre Yayınları.
- Heywood, Andrew. (2017). *Siyaset*. Çev. Seçilmişoğlu, Bahattin, (18. bs). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. Çev. Akınhay, Osman. (6. bs). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic Groups of in Conflict*. London: University of California Press.
- Horowitz, R. S. (2005). International Law and State Transformation in China, Siam, and Ottoman Empire during the Nineteenth Century. *Journal of World History*, 15 (4). 445-486. <https://www.jstor.org/stable/20079291>.
- Hoşgör, Ş. (2018, 4 Mayıs). “‘Cumhur İttifakı’ Protokolü’nün Tam Metni”. *Milliyet*.
- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Soceties*. New Haven: Yale University Press.
- Huntington, S. P. (2017). *Medeniyetler Çatışması*. Çev. Yılmaz, Murat. (12. bs). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Hurewitz, Jacob Coleman. (1970). *Middle East Politics: The Military Dimension*. New York: Van Nostrand. s.s.y.
- Hürriyet.com.tr İnternet Sayfası. (2015, 16 Nisan). “Avrupa Parlamentosu’nda ‘Ermeni Soykırımı’ tasarısı kabul edildi” <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/avrupa-parlamentosunda-ermeni-soykirimi-tasarisi-kabul-edildi-28746695>. (E.T.: 16.11 2020).

- Hürriyet.com.tr İnternet Sayfası. (2015, 25 Nisan). “Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan: Sınırın açılması çok şeyi değiştirir”. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ermenistan-cumhurbaskani-serj-sarkisyan-sinirin-acilmasi-cok-seyi-degistirir-28821009>. (E.T.: 13.11.2020)
- Hürriyet.com.tr İnternet Sayfası. “Son dakika haberi...Muhsin Yazıcıoğlu suikastında flaş gelişme! Adil Öksüz devreye girdi”. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-muhsin-yazicioglu-suikastinda-flas-gelisme-adil-oksuz-devreye-girdi-41671742>. (E.T.: 26.11.2020)
- İbar, Gazanfer. (2019). *Meşruiyeti Çok Sevmiştik*. (1. bs). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (s. 140).
- İbrahim Kelağa Ahmet, *Yunanca El Sözlüğü-Yunanca-Türkçe/Türkçe-Yunanca*, Engin Yayınevi, Ankara, 2014.
- İnalcık, H. (1958). Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları. *Anadolu Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 13(2). 1-72. doi: 10.1501/SBFder\_000000371.
- İnönü, Vukua Gelen Kanlı Kavgalar Yüzünden Dün Balıkesir'e Giremedi. (1952, 9 Ekim). *Hürriyet Gazetesi*. s. 1.
- İrredantizm. (2019, 1 Şubat). *TDK Büyük Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Jaschke, Gotthard. (1955). *Die Türkei in die Jahren 1942-1951*. y.e.y, Wiesbaden.
- Jessua, Claude. (2005). *Kapitalizm*. Çev. Ergüden, Işık. Ankara: Dost Kitapevi. (s. 48).
- Kadioğlu, A. (1994). Devletini Arayan Millet: Almanya Örneği. *Toplum ve Bilim*. S. 62, 95-112.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1985). *Türk-İslam Sentezi*. İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayını.
- Kansu, A. (2019, Temmuz-Ağustos). 1908 Bir Devrimdi. Röp. Şarman, Kansu. *Atlas Tarih Dergisi*. S. 59, 76.
- Kansu, Işık. (2012). Ülkücü Gençlik İstismar Ediliyor. (Cumhuriyet Gazetesi Röp. 25 Ekim 1993). Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 57-59) içinde. Ankara: Akçağ Yayınları. .
- Kaplan, Sefa. (2012). “Ünlü Romancı Adalet Ağaoğlu İHD'den neden istifa etti?”. (2005, 30 Temmuz). Der. Türeç, Tufan ve Kaplan, Sefa. *O Manteşler: Yazarların Kaleminden Manşetlerin Öyküsü* (ss. 331-304). İstanbul: Hürriyet Yayıncılık.
- Karabulut, Gazi. (2017). *Ülkücü Türk Milliyetçiliği*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.



- Karabulut, Muammer. (2009). *İlk Kez Tutuklusundan-Oyunun Adı Kontra-Ergenekon*. Ankara: Gökbörü Yayınları.
- Karagüzel, Ö. F. (2013). Modernleşme, Modernlik ve Ulusçuluk Bağlamında Türkiye’de Muhafazakarlık. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları-Birikimler 4*. (ss. 357-381).
- Karal, Enver Ziya. (1983). *Osmanlı Tarihi*. C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını. (ss. 215-217).
- Karavaşin, Şükrü. (2012). “Yetmiş beş yıllık gizem: Milli Siyaset Belgesi”. Der. Türeñç, Tufan ve Kaplan, Sefa. *O Manteşler: Yazarların Kaleminden Manşetlerin Öyküsü* (s. 262-265) içinde. İstanbul: Hürriyet Yayınevi.
- Karluk, S. Rıdvan. (2014). *Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Karpat, K. H. (1963). The People’s Houses in Turkey, Establishment and Growth. *The Middle East Journal*, 17 (1&2). 55-62. <https://www.jstor.org/stable/4323553>.
- Karpat, Kemal H. (2017). *İslamın Siyasallaşması: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*. Çev. Yalçın, Şiar. (5. bs). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. (9. bs). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H., (2013) *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*. (3. bs). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavak, S. (2012). Kıbrıs’ta Maşa Başı Hileler Kurgulanıyor. (2003, 12 Aralık). *Hür Gelecek Gazetesi*. S. 98, Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 491-493) içinde. C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kavuncu, B. (1987, Mart). “Din Milli Bir Motif Haline Getirilmiştir”. *Yazı*. S. 11-12. s. 4.
- Kayıcı, Haluk. (2019). Ali Suavi (1839-1878); der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 1-10) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık,
- Kaynar, Mete Kaan. (2018, 28 Ocak). Millet Partisinin Kapatılması. *Noktahaberyorum.com*. Erişim adresi: <http://noktahaberyorum.com/millet-partisinin-kapatilmasi-mete-kaan-kaynar.html#.Xon>.
- Kedourie, Elie. (1994). *Nationalism*. (1. pr). Oxford: Blackwell Publishing.
- Kellas, James. (1991). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, London: MacMillan Pub.
- Kemal, Namık. *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)*. C. 1, (1.bs), der. Alp Eren Topal, Ankara: Vakıfbank Kültür Yayınları.

- Kerr, Gordon. (2011). *Charlemagne'dan Lizbon Antlaşması'na Avrupa'nın Kısa Tarihi*. Çev. Atay, Cumhur. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kırımlı, Hakan. (1996). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. (s. 43).
- Kırımlı, Hakan. (2001). *İsmail Bey Gaspıralı*. Ankara: Kırım Türkleri Yardımlaşma Derneği.
- Kocabıyık, Hüseyin. (2011, Mayıs). 12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler: Milliyetçi Hareket Partisi (MHP). *SETA Analiz*. S. 39. s. 3.
- Koç, Rasim. (2007). *Meclisteki Türkes*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Koçal, Ahmet Vedat. (2013). Türkiye'de Siyasal Değişme Bağlamında Küreselleşme Sürecinde Muhafazakarlığın Dönüşümü. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi-Bildiriler Kitabı*. Erişim adresi: <https://independent.academia.edu/TürkiyeLisansüstüÇalışmalarKongresi>.
- Kohn, Hans. ([1944], 1958). *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background*, New York: The Macmillan Company.
- Kohn, Hans. (2012). Milliyetçilik Fikri', *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background*. Der. Türköne, Mümtaz'er. *Milletler ve Milliyetçilikler*.
- Kohnvard, Nafise. *Barzani: Kerkük İçin Her Kürt Savaşa Hazır*. BBC Farsça Servisi. (E.T: 19.07.2020). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41199680>.
- Korkmaz, Tuğrul. (2014). *Tipolojik ve Kurumsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluculuk*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 366957).
- Köni, Hasan. (1987). Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri. *Irak Türkleri Sempozyumu*. Ankara. (ss. 85-106)
- Köse, Elifhan. (2016). Türk Sağının Başörtüsü Mecrası: Modernliğin Sembolik Duvarlarının Restorasyonu. Der. Kerestecioğlu, İnci Özkan ve Öztan, Güven Gürkan. *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (ss. 560-580). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köseoğlu, N. (1998, Mart-Nisan). Türk Ülkücülüğü". *Türkiye Günlüğü*. S. 50. s. 52.
- Köseoğlu, Nevzat. (1992). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurban, Emre. (2019). Peyami Safa (1899-1961), Der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 245-253) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.
- Kurnaz, Atilla. "Anatomi Serisi: Diapora Nedir?". Erişim adresi. <https://perspektik.eu/2019/04/12/son-zamanların-en-sık-tartılan-kavramlarından-biri-diapora-nedir/>. (E.T.: 22.10.2020).

- Kushner, David. (1979). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908*. Çev. Türet, S.. İstanbul: Kervan Yayınevi.
- Kuyucuklu, Nazif. (1982) *İktisadi Olaylar Tarihi*. Kırklareli: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kuzu, Ali. (2015). *Alparslan Türkeş Dokuz Işık: Ülkücü Hareketin Tarihi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Küçük, Yalçın. (2002). *Türkiye Üzerine Tezler – 5*. İstanbul: Tekin Yayınları. s. 633; (Akt.) Yaşlı, Fatih. *Kinimiz Dinimizdir*. (s. 39).
- Küçükaydın, D. (2007). Yurtseverliğin Derini ya da Milli Gurur İnsanı Nereye Götürür Mihri Belli'nin Günahı. *Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı*. Der. Umruk, F. İstanbul.
- Laclau, Ernesto. (2005). *On Populist Reason*. London: Verso Co.
- Lacoste, Raymond. (1946). *La Russie Soviétique et la Question d'Orient, la Pussée Soviétique vers les Mers Chaudes Méditerranée et la Golfe Persique*. Paris: b.e.y.
- Laçiner, Ö. Yeni Elitizm, İşsizler ve Özal. *Birikim Dergisi*. S. 46. 6-11.
- Legendijk, Joost. (2013). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımı ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Rolü. Der. Kuru, Ahmet T. ve Stepan, A. *Türkiye'de Demokrasi, İslâm ve Laiklik* (ss. 177-198) içinde. Çev. Tatoğlu, Hande. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Laitin, D. D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Population in the Near Abroad*. Ithaca: Cornell University Press.
- Laitin, D. D. (2007). *Nation, States, and Violence*. Oxford: Oxford University Press.
- Landau, M. Jacob. (1981). *Pan Turkism in Turkey: A Study of Irredentism*. London: C. Hurst and Company.
- Leca, Jean. (1996). Bireycilik ve Yurttaşlık. E. Balibar, D. Borne. *Dersimiz Yurttaşlık*. İstanbul: Kesit Yayıncılık. (s. 31).
- Levi, A. (1996, Ekim). İkinci Dünya Savaşı'nda ve Daha Öncesinde Türk Yahudileri. *Tarih ve Toplum*. S. 154. 15-30.
- Lewis, Bernard. (2017). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Tuna, Boğaç Babür. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Lewis, Martin W. and Wigen, Karen E. (1997). *The Myth Of Continents: A Critique Of Metageography*. California: University of California Press.
- Limoncuoğlu, A. (2019, Bahar). Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı: Millet Partisi (1948). *Akademik Hassasiyetler*. 5 (10), 145-153.

- Limoncuoğlu, Alihan. (2015). *The Evolution of the Turkish Nationalism between 1904 and 1980*. (Unpublished PhD). University of Exeter, Exeter.
- Loğoğlu, Faruk. (2017, 2 Nisan). "Populizm nedir? Bizde nasıldır?", Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017/populizm-nedir-iyi-midir-kotumudur-bizde-nasildir/>.
- Lovejoy, A. O. (1941). The Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas. *Journal of the History of Ideas*, 2(3), 257-278. doi: 10.2307/2707131
- Lynch, John. (1966). *Spanish-American Revolutions, 1808-1826*. New York: Alfred A. Knopf.
- M. Turhan. (1972). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Machiavelli, Niccolo. ([1532], 1961). *The Prince*, G. Bau (Eds.), New Jersey: Rowan&Littlefield.
- Manisalı, Erol. (1996). *Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*. (4. bs). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Manisalı, Erol. (2006). *Avrupa'nın Askerle Kavgası-Hayatım Avrupa*. C. 4. İstanbul: Truva Yayınları.
- Mardin, şerif. (1983). Sivil Toplum. *Cumhuriyet Tarihi Türkiye Ansiklopedisi*. İletişim Yayınları.
- Mardin, şerif. (2003). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler-1*. İstanbul: İletişim Yayınları. (ss. 204-205).
- Mardin, şerif. (2017). *Türkiye'ye Din ve Siyaset-Makaleler-3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, şerif. (2017). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, şerif. (2018). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, şerif. (2018). *Türk Modernleşmesi*. (26. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, Karl and Engels, Friedrich. (1968). *Selected Works*. London: Lawrence&Wishart.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich. ([1845], 1987) *Alman İdeolojisi*. Çev. Belli, S. Ankara: y.e.y.
- McNeill, William H. (2002). *Dünya Tarihi*. Çev. şenel, Alaeddin. Ankara: İmge Kitabevi. (s. 650).
- Meinecke, Friedrich. (1919). *Weltbürgertum und Nationalstätt*, München: R. Oldenbourg Verlag.

Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar; akt. Baki Erken. “Türkiye’de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasi Hareket Üzerinden Temellendirme Denemesi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 2., Haziran 2016. doi: 10.18026/cbusos.23418

*Mesele*. (1990, Mayıs). s. 19.

Mete, Ö. L. (1990, Mayıs). Tasavvuf ve Aksiyon – 1. *Yeni Düşünce*, ss. 3-5.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Olduğu Konuşma. (2008, 8 Ocak). Erişim adresi: [http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel\\_baskan/konusma/421/index.html](http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/421/index.html).

MHP İnternet Sayfası, Genel Başkan Konuşması, Erişim adresi: [https://www.mhp.org.com.tr/htmldocs/genel\\_baskan/konusma/9/index.html](https://www.mhp.org.com.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/9/index.html). (E.T.: 26.11.2020)

MHP Parti Programı. Erişim adresi: <http://www.mhp.org.tr/tanitim/Prg&Tzk/Program.htm#Toc511564256>.

MHP. (1969, Ekim). *Kudretli ve Müreffeh Bir Türkiye İçin*. [Broşür]. Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.

MHP. (1973, Ekim). *Büyük ve Güçlü Bir Türkiye İçin, Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi*. b.y.y.: MHP Genel Merkez Yayınları.

MHP’den AKP’ye Türban Önerisi. (2008, 17 Ocak), *Vatan*. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com.tr>. (E.T.: 10.12.2020)

Milli Gazete İnternet Sayfası. “Devlet Bahçeli 2007’de Abdullah Gül’ün önünü açmıştır”. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/haber/1535742/devlet-bahceli-2007de-abdullah-gulun-onunu-acmistti>. (E.T.: 14.11.2020)

*Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*. (2009, Mart).

*Milliyetçi Hareket Partisi Programı*. (1993, Ocak). Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.

*Milliyetçi Hareket Partisi Programı*. (2002).

*Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü, MHP Teşkilatları*. (1993, 24 Ocak). Ankara: MHP Genel Merkez Yayınları.

*Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Kuruluşlar Davası Sorgu: A. Oktay Güner, S. Somuncuoğlu, Ahmet Er*. (1982). Ankara: Mayaş Yayıncılık.

*Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Kuruluşlar Davası Sorgu: Alparslan Türkeş*. (1982). Ankara: Mayaş Yayıncılık.

Minogue, K. R. (1967). *Nationalism*. London: Batsford.

- Mouffe, Chantal (1985). Demokrasi ve Yeni Sağ. Çev. Öner, Yılmaz S. *Kriz, Neo Liberalizm ve Reagan Dosyası*, Dünya Sorunları Dizisi No. 1, İstanbul. Alan Yayıncılık.
- Muahedat Mecmuası*, C. 4, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1293 [1878]
- Mudde, Cas. (2007). Assessing impact: Populist radical right parties vs European democracies. *Populist Radical Right Parties in Europe* (ss. 277-292) içinde. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9780511492037.013.
- Mumcu, Gürdal. (2012). *İçimden Geçen Zaman*. Ankara: Um:ag Yayınları.
- Mumcu, Uğur. (2006), *Kürt-İslam Ayaklanması*, Ankara: Umag Kitapevi.
- Mumyaz, Alper. (2019). Turhan, Mümtaz (1908-1969). Der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 303-320) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.
- Murray, Robin. Fordizm ve Post- Fordizm. (1995). Der. S. Hall ve Martin J. *Yeni Zamanlar – 1990’larda Politikasının Değişen Çehresi* (ss. 46-62) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Müftüoğlu, Rıza. (2006). *Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket*. İstanbul: Akis Kitap.
- Mylonas, Harris. (2013). *The Politics of Nation-Building: Making Co-Nationals, Refugees, and Minorities*, Cambridge: Cambridge University Press. 17-50
- Nairn, Tom. (1981). *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-nationalism*, London: New Left Books.
- Nation. (2019, 30 Eylül). *Online Ethimology Dictionary* içinde. Erişim adresi: [http://www.etymonline.com/search?q=nation&ref=searchbar\\_searchhint](http://www.etymonline.com/search?q=nation&ref=searchbar_searchhint).
- Nizam-ı Alem Ocakları. (1992). *Milliyetçilik Anlayışımız*. Ankara: Takav Yayınları.
- Noel Baba’ya da Ergenekon Gözaltısı. (2008, 22 Şubat). *Dünya Bülten*. <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/noel-babaya-da-ergenekon-gozaltisi-h35141.html>. (E.T: 27.07.2020).
- Okay, Yeliz. (2012). *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Onat, Hasan. (2020, 29 Kasım). Türkiye ve Din ve Laiklik. [Blog makalesi]. Erişim adresi: [www.hasanonat.net/index.php/91-tuerkiye-de-din-laiklik](http://www.hasanonat.net/index.php/91-tuerkiye-de-din-laiklik). (E.T.: 29.11.2020).
- Onions, C. T. And Craigie. W. A. (Ed.) (1933). *Oxford English Dictionary*. Vol. 7. Oxford: Oxford English Dictionary.
- Oran, Baskın. (2017). Balyoz Hareket Planı Davası. Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 733-737) içinde. Cilt 3: 2001-2012.

- Oran, Baskın. “Yeni Osmanlılık Meselesi”. Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası* (ss. 199-200) içinde. C. 3: 2001-2012.
- Oran, Baskın. Ermeni ve Kürt Sorunlarını Uluslararasılaşması. Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 32-33) içinde. C. 2: 1980-2001.
- Orçun, Ersay, Sami. (2013, 6 Nisan). “Yeni Çözüm Süreci ve İki Farklı Ülkücülük. SETA Yayınları. Erişim adresi: <https://www.setav.org/yeni-cozum-sureci-ve-iki-farkli-ulkuculuk/>. (E.T.: 19.03.2021)
- Orkun, Hüseyin Namık. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2010). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (30. bs). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2016). *Türklerin Tarihi 2: Anadolu’nun Bozkırından Avrupa İçlerine*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öğün, S. S. (1992). *Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. (1. bs). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Öğün, S. S. (1995). ‘Türk-İslam Sentezi: İdeolojik Bir Süreklilik mi, Kesinti mi?’, Birikim. S. 44. *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*. s. 187.
- Öğün, S. S. (1999). *99 Soruda Milliyetçilik*. İstanbul. Öze Radikal Gazetesi’nden ulaşılmıştır.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. (1. bs). İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Öğün, S. S. “Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşümü”. *Türkiye Günlüğü* (ss. 83-105) içinde. S. 75.
- Öksüz, İ. (2017). *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi*. (2. bs). Ankara: Panama Yayınları.
- Önder, A. T. (2007). *Türkiye’nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*. (15. bs). Ankara: Fark Yayınları.
- Önen, Nizam. (2017). Reha Oğuz Türkkkan. Der. Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: C. 4 Milliyetçilik* (ss. 362-373) içinde. (5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özal, T. “Türkiye’nin Önünde Hacet kapıları Açılmıştır”. *Türkiye Günlüğü*. S. 19, (ss. 5-23).
- Özbudun, Sibel. (2012). “Osmanlı’da Oyun Bitmez: Kürt ‘Açılımı’ ve Ötesi”. Der. Özbudun, Sibel ve Demirer, Temel. *AKP, Muhafazakarlık, Milliyetçilik-Zamanın Ruhu*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Özdal, Barış ve Karaca, R. Kutay. (2015). *Diplomasi Tarihi-1*. Bursa: Dora Basım/Yayınları.

- Özdoğan, Günay G. (2001). *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları. (s. 293).
- Özdoğan, Günay Göksu. Dünyada ve Türkiye'de Turancılık. Der. Bora, Tanıl ve Gültekinil, Murat. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: C. 4 Milliyetçilik* (ss. 388-395) içinde. (5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özipek, B.B. (2017). *Muhafazakarlık Nedir?*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Özkan, İ. (2009, Eylül). Ergenekon Destanı Hakkında. *Türk Yurdu*, 29 (265), 43-47.
- Özkırım, U. (2003). Introduction. Özkırım, U. (Eds.) içinde. *Nationalism and Its Futures* (ss. 1-13). London: Palgrave and Macmillan.
- Özkırımlı, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları-Eleştirel Bir Bakış*. (7. bs). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öznur, Hakkı. (1996). *Ülkücü Hareket-1, 1908-1980*. Antalya: Asya Kitap Kulübü.
- Öznur, Hakkı. (1999). *Ülkücü Hareket-2: Teşkilatlar ve Mücadeleler*. Ankara: Alternatif Yayınları. (s. 6).
- Öznur, Hakkı. (1999). *Ülkücü Hareket-4: Yayın Organları, Makaleler, Temel Kavramlar*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Öznur, Hakkı. (1999). *Ülkücü Hareket-5: Başyazılar, Röportajlar, Cezaevleri*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Öztan, Güven Gürkan. (2016). Korporatizm: Özgürlükten Yoksun Bir 'Üçüncü Yol' Vaadi. Der. Hekimoğlu Örs, H. Birsen. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (ss. 520-565) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Mehmet. "Afganistan'ın işgali: Ölümcül hatanın 38. Yıl Dönümü". Erişim adresi: <http://aa.com.tr/dunya/rusyanin-afganistan-ozel-temsilcisi-kabulov-aaya-konustu/716239>. (E.T.: 03.11.2020).
- Öztürk, Yaşar Nuri. (2003). *Kur'an Verileri Açısından Laiklik*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi.
- Öztürkmen, Arzu. (2009). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pancaroğlu, Adnan Feruh. (2006). *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 187460).
- Parla, T. (1986, Mayıs). Dinci Milliyetçilik, *Yeni Gündem*. ss. 40-41.
- Parla, Taha. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. Çev. Üstel, Füsün ve Yücesoy, Sabir. (1. bs). İstanbul: İletişim Yayınları. (s. 98).



- Parlamentoda Üç Sağcı Lider. (1969, Kasım). *Fedai*. 4(51) Erişim adresi: <https://katalog.idp.org.tr/sayilar/1470/4-cilt-51-sayi>.
- Polat, Cüneyt. [Video]. Erişim adresi: <https://youtu.be/4dKYm9EMkw8>. (E.T.: 25.03.2021)
- Polat, Cüneyt. *ASALA Terör Örgütü: Dünden Yarına Programı*. [Video]. Erişim adresi: <http://www.ahaber.com.tr>. (E.T.: 31.08.2020).
- Poulton, Hugh. (1997). *Top hat, grey wolf and crescent: Turkish nationalism and Turkish republic*. London: Hurst Co.
- Poultzas, Nicos. (1978). *State, Power, Socialism*. (1. pr.). Amsterdam: Les Prairies Ordinaires.
- Radloff, Wilhelm. (1894). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. C. 3. B.y.y: S Pub.
- Recebov, Recep ve Taş, Cesurhan. (2018). “Liberal Milliyetçilik”. Der. Acar, Hasan. *Milliyetçilik Tipolojileri* (ss. 29-53) içinde. Ankara: Nobel Yayınları.
- Renan, Ernest. (2012). Nutuklar ve Konferanslar I. Der. Türköne, Mümtaz’er. *Milletler ve Milliyetçilikler*. (1. bs). Etkileşim Yayınları. (ss. 45-58).
- Robins, P. (1992). “Turkish Policy and The Gulf War Crisis: Adventurist or Dynamic?”. *Turkish Foreign Policy*. London: The Eothen Press. s. 78.
- Roger, Eatwell, ve O’Sullivan. (Ed.). (1989). *The Nature of Right*. London: Pinter Publishers.
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, Çev*. Seçilmişoğlu, Bahattin. Ankara.
- Rousseau, J.J. (1915). *The Political Writings of Jean-Jacques Rousseau*. Vol. 1. In C. E. Vaughan (Ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.J. (1915). *The Political Writings of Jean-Jacques Rousseau*. Vol. 2. In C. E. Vaughan (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sabah Gazetesi İnternet Sayfası”. “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de orada yerini alır”. Erişim adresi: <https://m.sabah.com.tr/yazarlar/aktuel/idris-kardas/2018/08/07/yeni-bir-dunya-kurulur-turkiye-de-orada-yerini-alir>. (E.T.: 31.10.2020).
- Sabah Gazetesi İnternet Sayfası, “Takiye ne demek? Takiye TDK sözlük anlamı”, Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/takiye-ne-demek-takiye-tdk-sozluk-anlami> (E.T.: 09.11.2020)
- Safa, Peyami. (1963). *Doğu-Batı Sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Safa, Peyami. (1981). *Türk İnkılabına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Sağır, Meral ve Akıllı, Serkan. (2004). Kapitalizm, Devlet ve Milliyetçilik Arasındaki İç Etkileşimler. *Siyaset Sosyolojisi Yazıları*. Siyasal Kitabevi. (s. 135).
- Said, Edward W. (2017). *Şarkiyatçılık-Batı'nın Şark Anlayışları*, Çev. Yıldırım, Berna. (10. bs). İstanbul: Metis Yayınları.
- Salem, S. (2013, October). "The Egyptian Military in Politics and Economy: Recent History and Current Transition Status". *CMI Insight*. No. 2, ss. 1-2.
- Sancar, Mithat ve Akgönül, Samim. (2017). "Gayrimüslim Cinayetleri". Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 730-739) içinde. Cilt 3: 2001-2012.
- Sancar, Mithat ve Akgönül, Samim. "İnsan Hakları Konusu". Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 709-765). C. 3: 2001-2012.
- Sancar, Mithat. (2017). "Ergenekon Davaları". Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 732-733) içinde. Cilt 3: 2001-2012. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, Oral. (2016). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. (31. bs). Ankara: İmge Yayınları.
- Sandıklı, Attila. Semin, Ali ve Ünal, Bekir. (2015, Nisan). Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri. *Bilgesam*. (Rapor No: 65).
- Sanlı, Ferit Salim. (2017). *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne: Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 270139).
- Saraçoğlu, Cenk. (2012). "Türkiye Sağ, AKP ve Kürt Meselesi". Der. İnci Özkan Kerestecioğlu-G.Gürkan Öztan. *Türk Sağ: Mitler Fetişler ve Düşman İmgeleri* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıkaya, Yalçın. (2019). "Yarım Asırlık Dik Durumya da MHP'nin Dış Politika Tutumu". Der. Aksu, İsmail Faruk ve Koçak, Konur Alp. *Kuruluşunun 50. Yıldönümünde Milliyetçi Hareket Partisi* (ss. 179-284) içinde. Ankara: TASAV, s. 90.
- Sarızeybek, Erdal. (2009). *Ergenekon Gölgesinde İhaneti Yaşamak*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Savut, Emre. (2018). *Türkiye'de Yeni Merkezin Oluşumunda Geleneksel Çevrenin Kullandığı Araçların İşlevselliği*. (Doktora Tezi). Academia.edu veri tabanında erişildi (Erişim No: 39754958).
- Schenk, H.G. (1979). *The Mind of the European Romantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Serdengeçti, Osman Yüksel. (1995). *Mabetsiz Şehir*. İstanbul: TEV Yayınları.

- Sever, Ahmet. (2015). *Abdullah Gül ile 12 Yıl: Yaşadım, Gördüm, Yazdım*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çev. Harmancı, Mehmet. C. 1. İstanbul: E Yayınları. (s. 55).
- Shils, E. (1957). Primordial, Personal Sacred and Civil Ties. *British Journal of Sociology*, 8 (2), 130-145. doi. 10.2307/587365
- Shils, E. (2002). Merkez ve Çevre. Çev. Çelikkaya, Yusuf Ziya. *Türkiye Günlüğü*, S. 70. 86-96.
- Sızıntı Belgeseli - 2. Bölüm. (2016, 6 Eylül). *Habertürk TV*. [Video]. Erişim adresi: <https://m.youtube.com/watch?v=s3AT9CCnl6w&t=902s>. (E.T.: 08.11.2020)
- Sızıntı Belgeseli - 2. Bölüm. (2016, 6 Eylül). *Habertürk TV*. Erişim adresi: <https://m.youtube.com/watch?v=s3AT9CCnl6w&t=902s>. (E.T.: 08.11.2020)
- Sızıntı Belgeseli-3. Bölüm. (2016, 7 Eylül). *Habertürk TV*. [Video]. Erişim adresi: <https://m.youtube.com/watch?v=3yQD628c22Yg>. (E.T.: 10.10.2020)
- Smith, A. D. (1971). *Theories of Nationalism*, New York: Harper & Row Press.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (1. bs). Çev. Kömürcü, Derya. İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Çev. Bayramoğlu, Sonay ve Kendir, Hülya. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2004). *Milli Kimlik*. Çev. Şener, Bahadır Sina. (3. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2017). *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, Çev. Çallı, Bilge Firuze. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sonyel, Salahi. (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, İstanbul, C. 1.
- Sökmen, T. (Eylül, 1966). *CHP Ortadadır. Ortanın Solu Moskova'nın Yolu* [Broşür]. Ankara: y.e.y.
- Sözcü Gazetesi İnternet Sayfası. “Özal’ın özel kalem müdürü açıklıyor: ASALA’yı şöyle bitirdik”, Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/yaralar/saygi-ozturk/ozalin-ozel-kalem-muduru-acikliyor-asalayi-soyle-bitirdik-6145793>. (E.T.: 29.11.2020).
- Stefan, Breuer. (2017). *Milliyetçilik ve Faşizmler-Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri*. (2. bs). Çev. Dikmen, Çiğdem Canan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Steger, Manfred B. (2004). *Küreselleşme*. Çev. Ersoy, Abdullah. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları. (ss. 114-115).

- Stoke, Martin. (2015). *Ortadoğu'da Etnik ve Dini Azınlıklar*. Çev. Kalyon, Kenan. İstanbul: Totem Kitapevi.
- Strakes, J. E. (2009). Current Political Complexities of the Iraqi Turkmen. *Iran&Caucasus*, 13 (2), 365-382. doi: 10.1163/157338410X12625876281505.
- Sugar, Peter. (1969). *Nationalism in Eastern European*. Peter Sugar and Ivo Lederer (Ed.), (1. pr). Seattle: University of Washinton Press.
- Summers, D. (2003). *Longman Dictionary of Contemporary English*. Essex (İngiltere): Pearson Education Limited.
- Şahbudak, Ercan. (2001). *Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçilik Öğretisi ve MHP'nin Son Zamanlardaki Yükselişin Nedenleri*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 101948).
- Şahin, K. Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik. *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 9, Sayı. 12, Yıl. 2007, s. 2. Erişim adresi: <http://www.akamedikbakis.org>.
- Şen, E. (2012). Aktütün Baskını Dağlıca Aynı. (2008, 6 Ekim). *Zaman*. Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 464-466) C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, Y. Furkan. (2008). *Türk Siyasi Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 218997).
- Şenel, Alaeddin. (2009). *İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şener, N. (2020, 26 Şubat). "FETÖ İmamlarından Yazıcıoğlu İtirafı". *Hürriyet*. s. 14.
- Şener, N. (2021, 27 Mart). "Dink Davasında 'Baron'lara da Ceza". *Hürriyet*. s. 14.
- Şimşek, Latif. (2021, 19 Ocak). *Dinamit*. Erişim adresi: <http://www.beyaztv.com.tr>. (E.T.:19.01.2021).
- Tanilli, Server. (2009). *Uygarlıklar Tarihi*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi. (1987). *Dağ Yolu-1*. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Taşar, Mustafa. (1997). *Refah Partisi Gerçeği*. Ankara: Irmak Matbbacılık.
- Taşer, Dünder. (1975). *Mesele*. Ankara: Töre-Devlet Yayınları.
- Taşkın, Yüksel. (2003). Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslam Sentezi. Der.Çiğdem, Ahmet. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: C. 5 Muhafazakarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın, Yüksel. (2015). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına, Milliyetçi-Muhafazakar Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim. (1994). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye Yaklaşımı*. C. 2. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tekin, Arslan. (2000). *Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Temo, İbrahim. (1987). *İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi – İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. (Haz.) Demirbaş, Bülent. Arba Yayınları. (ss. 13-14).
- Tevetoğlu, Fethi. (1986). *Hamdullah Suphi Tanrıöver*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (s. 105).
- Tiftikçi, Osman. (2012). *Osmanlı'dan Günümüze Ordunun Evrimi*. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Tokdemir, M. (1989, Ekim). “3 Mayıs'tan 12 Eylül'e”, *Bizim Ocak*. ss. 6-8.
- Topçu, Nurettin. (1961). *Yarınki Türkiye*. (1. bs). İstanbul: Yağmur Yayınları. s. 7.
- Topçu, Nurettin. (1998). *İsyan Ahlakı-1*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Toprak, Mehmet. “Köksal Akpınar: Muhsin Yazıcıoğlu öldürüldü!”. *Kanal A-Sınır İhlali*. Erişim adresi: <https://you.be/MJT4vmGwYIQ>.
- Toprak, Zafer. (2007). From Plurality to Unify: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire”, Anna Frangoudaki and Keyder, Çağlar (Eds), *Way to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe, 1850-1950* (ss. 30-33). London: I. B. Tauris.
- Torlak, Furkan, (2017). Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu. (Rapor). *Seta Vakfı*. Ankara.
- Torun, Abdullah. (2012). *Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü*. (Doktora Tezi). Academia.edu veri tabanında erişildi (Erişim No: 35668756).
- Toynbee, Arnold. (1988). *Medeniyet Yargılanıyor*. Çev. Uyan, U. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Tökin, Fürüzan Hüsrev. (1965). *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncelerin Gelişimi, 1839-1965*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Tuğal, Cihan. (2011). *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. Çev. Aydar, Ferit Burak. (2. bs). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*. C. 3. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

- Tuncay, Çağlar. (2009). *Uygarlığın Seyir Defteri*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Tuncer, F. F. (2015). Uluslararası İlişkilerde Politika Aracı Olarak Din: Balkanlar Örneği. *Yeni Türkiye*, 21 (70). Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/340977881>. (E.T.: 25.12.2020)
- Turan, Azer ve Paşayeva, Ganire. (2012). *Ali Bey Hüseyinzade Turan*. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını.
- Turan, E. (2011). “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”, *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksel Okulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*. 1 (1).
- Turan, O. (1969). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, C. 1-2. İstanbul: Turan Neşriyat.
- Turhan, Mümtaz. (1959). *Garblulaşmasının Neresindeyiz?*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Türkçebilgi.com. Erişim adresi: <http://www.turkcebilgi.com>. (E.T: 27.07.2020).
- Türkeş, Alparslan. (1974). *1944 Milliyetçilik Olayı*. (4. bs). İstanbul: Ergenekon Yayınları.
- Türkeş, Alparslan. (1994). *Temel Görüşler*. (5. bs). İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, Alpaslan. (1995). *Yeni Ufuklara Doğru*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, Alpaslan. (1996). *Dokuz Işık*. (1. genişletilmiş bs) İstanbul: Hamle Yayınları.
- Türkiye’de başörtüsü yasağı: Nasıl başladı, nasıl çözüldü? (2013, 30 Aralık). *Aljazeera*. Erişim adresi: <http://www.aljazeera.com.tr>. (E.T.: 20.12.2020)
- Türkmen, Rabia Aslıhan. (2018). Kadim ve Aktüel Türk Milliyetçiliği Ekseninde Erol Güngör’ün Yeri ve Tetkikleriyle Milliyetçi Ekole Getirdiği Yeni Paradigmalar. Der. Acar, Hasan. *Milliyetçilik Tipolojileri* (ss.253-278) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi
- Türköne, M. (2003). Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi. *Türkiye Günlüğü*, S. 75, 33-52.
- Türköne, Mümtaz’er. (1994). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçar, İ ve Evrensel, C. (1968). *Ortak Pazar ve Montaj Sanayii*. Ankara: ODTÜ Makine Mühendisleri Öğrenci Derneği.
- Ulubelen, Erol. (2009). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul: y.e.y.
- Ulusoy, M. (2018, 24 Temmuz). “Halk yağcılığı ya da halkı ve kendini kandırmak”. *Aydınlık*. <https://www.aydinlik.com.tr>.

- Umur, Ömer. (2016). *Türk Siyasi Tarihinde 'Büyük Birlik Partisi' (Siyasi Gelişimi-Fikir Kaynakları-Teşkilatlanma Yapısı, 1993-2009)*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 438443).
- Urry, John. Örgütlü Kapitalizmin Sonu. Der. S. Hall ve Martin J. *Yeni Zamanlar – 1990'larda Politikasının Değişen Çehresi* (ss. 95-104) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Uslu, Nasuh. (2016). *Çatlak İttifak-1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Usta, A. (2019, 7 Şubat). "Ergenekon'dan Çıktılar". *Hürriyet*. s. 10.
- Uyar, Seçil. (2003). *Bankacılık Krizleri*. (1. bs). Ankara: Ziraat Matbaacılık A.Ş.
- Uzgel, İlhan. Ermeni Karar Tasarıları Sorunu. Der. Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'dan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (ss. 62-63) içinde. C. 2: 1980-2001.
- Uzun, Turgay. (2000). *Türk Milliyetçiliği ve MHP: Bir Siyasal İdeoloji Olarak Milliyetçilik ve Türk Siyasal Hayatında Kurumsallaşması: Milliyetçi Hareket Partisi Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir.
- Uzun, Turgay. (2013). "Milliyetçi Hareket Partisi-Türk Milliyetçiliğinin Kurumsallaşması". Der. Uzun, Turgay. *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Uzunyayla, C. (2013). 2000 Sonrası Türk Milliyetçiliğinin Farklı Yüzleri: Bir Sınıflandırma Denemesi. *Liberal Düşünce*. 18 (71), 203 – 218. Erişim adresi: [https://www.academia.edu/1250434/2000\\_Sonras%C4%B1\\_T%C3%BCrk\\_Milliyet%C3%A7ili%C4%9Finin\\_Farkl%C4%B1\\_Y%C3%BCzleri\\_Bir\\_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rma\\_Denemesi?auto=download&email\\_work\\_card=download-paper](https://www.academia.edu/1250434/2000_Sonras%C4%B1_T%C3%BCrk_Milliyet%C3%A7ili%C4%9Finin_Farkl%C4%B1_Y%C3%BCzleri_Bir_S%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1rma_Denemesi?auto=download&email_work_card=download-paper).
- Ülgen, Gülden. (2002). *İktisat Tarihine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya. (1966). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. (1. bs). Konya: Selçuk Yayınları.
- Ünal, Ö. F. "Mahkumlar Derneği Başkanı Yüksel: Düşenin Dostu Olur". Erişim adresi: <https://m.turkiyegazetesi.com.tr> (E.T.: 14.11.2020)
- Ünal, Ömer Faruk. "Mahkumlar Derneği Başkanı Yüksel: Düşenin Dostu Olur". Erişim adresi: <https://m.turkiyegazetesi.com.tr> (E.T.: 14.11.2020)
- Üstel, F. (1996, 24-25 Nisan). Cumhuriyet'ten bu yana yurttaş profili. *Yeni Yüzyıl*. s.s.y.
- Üstel, Füsün. (1997). *İmparatorluktan Ulus-devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Üstel, Füsün. Türk Ocakları. Der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: C. 4 Milliyetçilik* (ss. 263-268) içinde. (5. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vial, Jean and Mougnotte, Alain. (1992). *d’Hier a Demain, l’Education Civique et Sociale*. Toulouse: y.e.y.
- Vossler, Karl. (1948). *Aus der romanischen Welt*. Karlsruhe: Stahlberg.
- Walberg, Eric. (2014). *Postmodern Emperyalizm: Jeopolitik ve Büyük Oyunlar*. Çev. Sosyal, Nurdan. İstanbul: Say Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Din Sosyolojisi*. Çev. Boyacı, Latif. (2. bs). İstanbul: Yarın Yayınları. (ss. 255-270).
- Weber, M. (2017). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev. Ozankaya, Özer. (3. bs). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Weber, Max. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Göktürk, Miray. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- White, Jenny. (2014). *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*. Çev. Güllüpınar, Fuat ve Taştan, Coşkun. (1. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wile, M. J. C. (1977). *Politics*. New York. Routledge.
- Yalanız, Yusuf. (2011). *Milli Görüş Partileri’nin Eğitim ve Kültür Programları*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişildi (Tez No. 310784).
- Yalçın, Edip Semih. (2019). “Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP (Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında)”, Der. Aksu, İsmail Faruk ve Koçak, Konur Alp, *Kuruluşunun 50. Yıldönümünde Milliyetçi Hareket Partisi* (ss. 199-253). Ankara: TASAV
- Yalçın, S. (2008, 24 Şubat). “MHP’nin 40 yıldır bitmeyen derdi”. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/mhp-nin-40-yildir-bitmeyen-derdi-8299240>.
- Yalçın, Semih. (2017). *FETO İhaneti ve Devlet Bahçeli Gerçeği*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yalçın, Soner. (2001). *Teşkilat’ın İki Silahşoru: Biri Meşruiyet’in Silahşoru Dede Yakub Cemil, Diğeri Cumhuriyet’in Silahşoru Torun Yakub Cemil*. (1. Bs). İstanbul: Doğan Kitap.
- Yalçın, Soner. (2016). *Galat-ı Meşhur*. (1. bs). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yanardağ, A. (2012, Bahar). “Tevhid-i Tedrisat Kanunu Uygulamasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Rolü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 49, 241-264.



- Yanardağ, Merdan. (2002). *MHP Değişti mi? Ülkücü Hareketin Analizi Tarihi*. İstanbul: Gendaş Predikat.
- Yanardağ, Merdan. (2002). MHP'nin Geleceği: Sonuçlar ve Olasılıklar. Der. Öngider, Seyfi. *Milliyetçilik, Faşizm ve MHP* (ss. 15-38) içinde. İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Yaşlı, F. (2014). 1980 Öncesinde Ülkücü Hareketin İslamileşmesinde Seyit Ahmet Arvasi Etkisi ve 'Türk-İslam Ülküsü'. *MSY*, 9 (22), 377-399. Erişim adresi: [www.msydergi.com/uploads/205.pdf](http://www.msydergi.com/uploads/205.pdf)
- Yaşlı, F. (2015). Türkiye'de Muhafazakar Anti-Kapitalizm: Nurettin Topçu. *Alternatif Politika*, 7 (3). 645-664.
- Yaşlı, Fatih. (2009). *Kinimiz Dinimizdir*. (1. bs.). Ankara: Tan Kitapevi Yayınları.
- Yaşlı, Fatih. (2016). *Türkçü Faşizmden 'Türk-İslam Ülküsü'ne*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yaşlı, Fatih. (2019). *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkes*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Yavaşca, K. (2019) Ahmet Ağaoğlu (1869-1939). Der. Durgun, Şenol. *Türk Milliyetçiliği: Portreler* (ss. 11-19) içinde. Ankara: PÜF Yayıncılık.
- Yavuz, M. H. (1998) Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism". *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East*. S. 12, 19-41. doi: 10.1080/10669929808720119.
- Yayla, A. (2016) July 15: The Glorious Resistance of Turkish Democracy. Ataman, Muhittin (Eds.). *Insight Turkey*. 18(3), 83-117. <https://www.insightturkey.com.tr/articles/july-15-the-glorious-resistance-of-turkish-democracy>.
- Yayla, Atilla. (2016. Summer) "July 15: The Glorious Resistance of Turkish Democracy". Ataman, Muhittin (Eds.). *Insight: Turkey*. 18 (3), 83-117.
- Yazıcıoğlu, Muhsin. (2012). "Bizim Kızıl Elmamız; Türk Birliği, Türk-İslam Birliği", Der. Öznur, Hakkı, *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 322-336) içinde. C. 3, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazıcıoğlu, Muhsin. (2012). "Ermeni Kardeşlerimize Çok Büyük Sorumluluklar Düşmektedir". (2008, Kasım). Yankı Dergisi. Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 552- 554). C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazıcıoğlu, Muhsin. (2012). Bizim Manevi Dünyamızda Tarif Edemeyeceğimiz Tesirleri Vardır. (1995, 24 Ekim). *Gündüz Gazetesi*. Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 576-578) içinde. C. 3, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Yazıcıoğlu, Muhsin. (2012). Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığı Tamamen 28 Şubat'ın Ürünüdür Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (s. 434)-439) içinde. C. 3, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, C. (1992, Ekim). Üniversiteler Açılırken. *Bizim Dergah Dergisi*. ss. 3-4.
- Yıldırım, A. (2013). Ziya Gökalp'te Toplumsal Değişme: Kültür-Uygarlık Tezi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9). ISSN: 1309-1387. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181812>.
- Yıldırım, Alper. (2017). *Yeni Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Yıldırım, Dursun. Ergenekon Destanı. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınevi.
- Yıldız, A. (2006) "Türkiye'de 'Yerlilik' olarak Milliyetçilik: Erol Güngör Örneği. (Akt.) Yılmaz, M. (Ed.). *Güngör, Erol*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (ss. 168-185), s. 173
- Yıldız, Ahmet. (2007). *Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene"-Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, F. ve Çelik, F. (2012). Türk Batıcılığının Milliyetçi-Muhafazakarlık Üzerinden Tenkidi: Erol Güngör Örneği. *Bilig*. S. 62, 269-294.
- Yıldız, H. (1998). "Erol Güngör'ün Hayatı ve Eserleri". (Akt. Haz.) Sevgi, A. *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan*. Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası.
- Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Yaklaşımlar Modern Demokrasine Yeni Arayışlar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yılmaz, Bayram. (2012). Din Eğitimi ve Türban Sorunu. Der. Öznur, Hakkı. *Muhsin Yazıcıoğlu Külliyyatı* (ss. 592-597) içinde. C. 3. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, İhsan. (2015). *Kemalizmden Erdoğanizme*. (2. bs). İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Yılmaz, Rasih. *Toros Yüzlü Adam: Osman Yüksel Serengeçti*.
- Yılmazel, Ali Fuat. (2013). Orta Asya ve İran Tarihi ve Uygarlıkları. Sivas, Taciser (Ed.), *Uygarlık Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yöntem, Ali Canip. (1947). *Ömer Seyfettin: Hayatı, Eserleri*. İstanbul.
- Yusufoğlu, Yalçın. (2011). *Etnik Arındırma Politikaları: Tehcir, Tenkil, Tedip*. İstanbul. Pencere Yayınları.
- Yücel, M. Serhan. (2006). *Türkiye'nin Siyasi Partileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yücel, Timuçin. (2013). *Milliyetçi Hareket Partisi'nde Alparslan Türkeş Dönemi*. (1. bs). Ankara: Ankara Ülkü Ocakları (Orta Öğretim Birimi).

Zarcone, Thierry. (2011). *İslam'da Sır ve Gizli Cemiyetler*. Çev. Berktay, Ali ve Akkıyal, Berna. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Zorlu, F. R. Londra Konferansı'nda Kıbrıs'a Dair Türk Görüşünü Savundu. (1955, 2 Eylül). *Hürriyet*. s. 1.

Zürcher, Erik Jan. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Saner, Yasemin. (25. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.

## **GAZETELER**

Al Jazeera

BBC Farsça

Cumhuriyet

Habertürk

Hergün

Hürriyet

Milliyet

Radikal

Sabah

Sözcü

Yeni Şafak

Yeni Yüzyıl

## **DERGİLER**

Alternatif Politika

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atlas Tarih Dergisi

Bilig Dergisi

Birikim Dergisi

Bizim Dergah Dergisi

Bizim Ocak Dergisi

CMI Insight

Derin Tarih Dergisi

Doğu Batı Düşünce Dergisi

İktisadiyat Mecmuası

Mesele Dergisi

Muahadat Mecmuası

Muhafazakar Düşünce Dergisi

Nokta Dergisi

Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksek Okulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi.

Tarih ve Toplum Dergisi

Terorism Monitor

Tezkire Dergisi

Turkish Foreign Policy

Türk Edebiyatı Dergisi

Türk Yurdu Dergisi

Türkiye Günlüğü Dergisi

Türkiye ve Siyaset Dergisi

Yazı Dergisi

Yeni Düşünce Dergisi

Yeni Gündem Dergisi